GERARDI VAN SUUIETEN
MED. DOCT.

COMMENTARIA
IN
HERMANNI BOERHAAVE

APHORISMOS
DE
COGNOSCENDIS, ET CURANDIS
MORBIS.

TOMI SECUNDI
PARS SECUNDA.

TAURINI, MDCCXLVII.
EX TYPOGRAPHIA REGIA.

INDEX CAPITUM
PARTIS SECUNDAE.

COM-

REIMPRIMATUR.

Vicarius Generalis S. Officii.

V. Rezia P. & R.

Se ne permette la ristampa.

Morozzo per la Gran Cancellería.

COMMENTARIA IN HERMANNI BOERHAAVE APHORISMOS DE COGNOSCENDIS, ET CURANDIS MORBIS.

FEBRIS CONTINUA.

§. 728.

Continuarum simplicissima Ephemera, seu diaria; spatio 24. horarum initia, incrementa, statum, declinationem absolvens. Causas agnoscit solum motum vehementiorem, peccato sex rerum non naturalium ortum, vix ullam materiam. Cognoscitur a causa levi; corpore puro, symptomatibus levibus; crisi cita: pulsu mox a febris exitu plane restituto. Curatio facilis, abstinentia, quiete, dilutione.

Continuae febres, quae nempe motum febrilem semel excitatum uno impetu ad finem perducunt, vel sunt tales, ut ante illas, vel una cum illis, insignis degeneratio solidarum & fluidarum corporis partium, & magna plurium functionum laesio, observentur; tuncque vocantur Continuae putridae, de quibus sequenti capitulo dicetur. Vel, continuae quamvis febres fuerint, non observatur tamen magna mutatio in solidis aut fluidis corporis, neque insignis functionum laesio occurrit; vocantur tunc Continuae simplices, sive non pu-

tridae: nunquam periculosae, sed salutares semper, nisi perversa medendi methodo, uti statim patebit, in pejorem indolem mutentur. Illae autem febres quamvis continuae jure dicantur, minime tamen acutarum nomen merentur, quia velociter quidem decurrunt, absque periculo tamen; cum interim una cum velocitate junctum discrimen requiratur, ut febres acutae dici possint (vide §. 564.)

Obtinuit usu apud Medicos, continuas illas simplices febres, sive non putridas, dividere sic, ut Ephemera vocetur febris, quae viginti quatuor horarum spatio totum suum decursum absolvit, percurrendo quatuor illa, in omni febre notanda (vide §. 590.), stadia, initium nempe, incrementum, statum, & decrementum: si vero similis febris ultra viginti quatuor horarum spatium excurrat, non vocabitur Ephemera, sed Continua simplex, sive non putris. Ἐφήμερον proprie significat, quod diei naturalis spatio limitatur: unde insectis quibusdam, totum suae vitae curriculum intra hoc spatium absolventibus, illud nomen datum fuit.

Patet jam simul, per hanc definitionem secludi acutissimas febres, quae paucarum saepe horarum spatio hominem de medio tollunt; nam tales febres hoc tempore ad decrementum non perveniunt, sed prius occidunt. Placuit tamen *Cajo Britanno* sudorem Anglicum, qui paucarum horarum spatio saepe necabat aegros, Ephemeram pestilentialem vocare, quia intra hoc tempus peribant aegri, & quandoque protracto per viginti quatuor horas sudore emergebant. Verum uti ex morbi descriptione apud eundem Auctorem patet, licet sudore tandiu protracto extra aleam quandoque ponerentur aegri, tamen summa debilitas & aliae saepe functionum laesiones adhuc supererant; imo quibusdam, non satis excreta per sudores morbi materia, pessimae superveniebant febres. Simul aderat ingens & subita functionum plurimarum laesio; adeoque haec Ephemera pestilentialis ad febrium continuarum putridarum classem pertinet. Illa autem Ephemera febris, de qua hic agitur, inter continuas non putridas numeratur, & peracto viginti quatuor horarum spatio in sanitatem terminatur. Adjecto autem *pestilentialis* epitheto, optime hunc morbum a salutari Ephemera distinxit.

Causas agnoscit &c. Fere semper Ephemera a vitio quodam evidenti, in sex rerum non naturalium usu commisso, ortum ducit, imo illud primarium indicium harum febrium esse voluit *Galenus* [q], quod nempe a causa quadam recenti atque evidenti semper inciperent. Sic v. g. a majori copia cibi ingesti, vel etiam si difficilioris digestionis fuerit, in debilioribus imprimis hominibus, toties Ephemera fit; ut sic accelerato vitali motu subigantur talia, quae vel copia, vel robore, resistunt illis viribus mutantibus ingesta, quae his in sanitate adsunt. Post crapulam, ebrietatem, labores nimios, animi validos affectus &c. frequentissime simplicissima haec febris nascitur, in qua nihil fere culpari potest, praeter solum motum vehementiorem, in corpore, antea sano, ab evidentibus talibus causis procatarcticis excitatum. Adeoque patet, vix ullam materiam in febre hac adesse; vel saltem illam, quae adest, brevi & facile per febrim hanc subigendam iri sic, ut non

[q] De Febribus Lib. I. cap. 8. Charter. Tom. VII. pag. 116.

non noceat amplius, vel expellendam de corpore. Uti enim dictum fuit ad §. 594. 1. omne illud, quod in fluidis solidisve corporis partibus a sanitatis legibus degeneravit, sive ante febrim natam praeexstiterit, sive per febrim factum fuerit, sub nomine causae materialis febris solet comprehendi. Cum ergo in Ephemera nihil ante praeestiterit tale, omne illud, quod materia hujus febris posset vocari, a vitio sex rerum non naturalium pendebit: cumque hoc tale sit, ut intra breve spatium diei naturalis possit emendari, vel saltem expelli de corpore, apparet, quare dicatur, in hac febre vix ullam materiam adesse.

Cognoscitur a causa levi. Quamvis autem ab evidentibus causis incipere soleant hae febres, & satis facile curabiles sint, tamen in illarum diagnosi parum major videtur difficultas. Monuerat enim *Hippocrates* (*r*), uti & alia occasione ad §. 564. dictum fuit, difficulter distingui posse morbos, qui intra longissimum tempus judicari debeant, ab illis, qui brevi cessabunt, cum similia saepe eorum sint principia, levia nempe & absque malis symptomatibus. Hinc & *Galenus* (*s*) dixit, certam diagnosin Ephemerae quibusdam omnino impossibilem habitam fuisse: statuit tamen, illam nequaquam difficilem esse, modo ad omnia quis rite attenderit; additque, se vel millies jussisse hominibus, quos hac febre laborare noverat, ut prima accessione finita loti, ac modice cibati, ad solita redirent opera, utpote non amplius febricitaturi; atque eventum diagnosis veritatem probasse. Inter Ephemerae febris indicia autem merito recensetur causae levitas: quamvis enim, uti statim dictum fuit, a vitio evidenti sex rerum non naturalium haec febris soleat nasci, tamen, si gravior error in his commissus fuerit, longe periculosior & diuturnior febris inde sequi poterit; uti constat ex illis, quae ad §. 586. de febrium causis dicta fuerunt.

Corpore puro. Si enim corpus cacochymicum fuerit, a levi etiam vitio rerum non naturalium excitata febris, quae in corpore sano & puro brevi deferbuisset, diutius protrahetur; imo & quandoque periculosa evadet: dum, verbi gratia atrabilarii humores, scorbuti acris materies, lenta glutinosa in leucophlegmaticis collecta & fere stagnantia, per febrim natam agitantur, patet satis, ab his per febrim motis plura mala fieri posse. Unde & quando epidemici morbi grassantur, semper metus est, ne ab aliis causis excitatae febres in horum classem se recipiant. Testantur fere omnes, qui de peste scripserunt, Auctores, quod si, grassante peste, alio morbo corriperentur homines, brevi tamen in pestem degeneraret [*t*]. Idem etiam in aliis morbis epidemicis observatur quandoque. Optime monuit *Galenus* (*u*) cursum, aliumve motum vehementiorem, intemperantiam, frigus &c. ex sua natura vehementem morbum vix facere; verum si ex similibus causis febris nascatur, illam de genere Ephemerarum febrium futuram esse: ubi autem corpus

a 2

(*r*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 665. [*s*] De Febribus Lib. I. cap. 1. Charter. Tom. VII. pag 116. (*t*) Diemerbroeck de Peste cap. 5. pag. 10. Thucydides Lib. II. & apud alios passim. (*u*) Commentar. 4. in librum Hippocrat. de victu in morbis acutis. Charter. Tom. XI. pag. 178.

corpus ad alium morbum praedispositum est, tunc ab his causis, quas προφάσεις hinc vocavit, in actum deducitur morbus hactenus latens.

Symptomatibus levibus. De symptomatum magnitudine ex laesis functionibus judicamus: cum ergo febris Ephemera levibus tantum causis originem debeat, non poterit ab his corpus sic mutatum esse, ut insignes functionum laesiones inde fiant. *Morbi enim cujusque magnitudo tanta est, quantum a naturali statu recedit* (*w*). Simul ac ergo in functionibus vitalibus, animalibus, aut naturalibus insignes laesiones occurrunt, vel in excretis de corpore, urina, faecibus alvinis &c. magnae mutationes observantur, novimus, febrim his comitatam non posse esse Ephemeram, cum a levi tali morbo nec numerosa, nec gravia, symptomata produci possint.

Crisi cita. In Commentariis §. 587., ubi de crisi dictum fuit, patuit hoc vocabulum varia significatione usurpari, & quandoque pro morbi solutione sumi; quae, quamvis aliquam evacuationem sensibilem comitem habeat, absque tamen multis turbis & symptomatibus crisim praecedentibus fit. Tali sensu & Ephemera crisim citam habere dicitur: plerumque enim, dum in suo descensu est haec febris, blando sudore finitur; imprimis si a retento perspirabili, quod saepe fit, ortum duxerit. Lenis vomitus, vel alvi modica evacuatio, toties huic febri finem imponit, dum ab ingestis cibis difficilioris digestionis, vel sola copia gravantibus, ortum duxit. Illud autem signum optime distinguit Ephemeram ab aliis febribus continuis, quae, mites quidem, in majorem diuturnitatem extenduntur. Ephemera enim, diei naturalis spatio terminanda, ante duodecimam horam ad statum, sive ἀκμὴν pervenit, & deinde sensim minuitur; atque paulo post omnia symptomata, quae febrim hanc comitabantur, cessant integre; Quod & *Galenus* [*x*] notavit dicens: *Et si capitis aut alterius cujusdam partis dolor simul inciderit, neque ille amplius manet. Si vero & aeger facile morbum ferat, maximum illius* (*ephemerae*) *signum est, quod velut impressum sigillum prae aliis omnibus febris mansuetudinem demonstrat*.

Pulsu mox a febris exitu plane restituto. Hoc signo Ephemeram ab intermittentium febrium paroxysmis se distinguere potuisse affirmat *Galenus* (*y*): finita enim Ephemera, *arteriarum motus statim omnino illi, qui in sanis est, assimilatur; quum is in nulla alia febre ad naturalem statum redeat, etiamsi temporis spatium inter prioris accessionis finem & sequentis initium longum sit; veluti in tertianis & quartanis: in illis enim semper supermanet febris signum*. Plerumque enim pulsus debilitas aliqua post finitos intermittentium febrium paroxysmos superest; imo saepe, licet sudore jam cessante aegri de lecto surrexerint, adhuc parum celerior pulsus deprehenditur. Raro etiam symptomata, quae febres intermittentes comitantur, ut lassitudo, capitis & lumborum dolor, &c. adeo integre abolentur, ut post finitam Ephemeram fit. Confirmatur haec diagnosis, si illo tempore febres intermittentes non grassentur: tunc enim minor redituri paroxysmi suspicio est.

Inte-

(*vv*) Galenus Lib. I. Method. med. ad Glaucon. cap. 2. pag. 345.
(*x*) Ibidem cap. 2. pag. 347. (*y*) Ibidem.

Interim tamen fatendum est, primum tertianae vernae & mitis paroxysmum sub Ephemerae specie fallere posse, cum saepe per paucas horas duret, & blando sudore solvatur, & ante elapsum viginti quatuor horarum spatium omnes functiones in integrum restituantur. Verum quidem est, peccatum quoddam in usu sex rerum non naturalium Ephemeram praecedere plerumque, ejusque causam esse, sed & febres intermittentes talis causa quandoque praecedit. Praeterea quandoque contingit, quamvis rarius, Ephemeram nasci, licet nullum observabile vitium in usu sex rerum non naturalium praecesserit. Novi homines, qui bis vel ter in anno vera Ephemera corripiuntur, absque ulla προφάσει, sed, uti videtur, tantum a bile accumulata; quia per vomitum excussa, cessat illico febris, & omnia symptomata illam comitantia abolentur. Si ergo vel minima suspicio adsit febris intermittentis, praestat non absolute praedicere, uno tantum paroxysmo terminandum morbum fore; sed potius indicandum est, intermittentis febris paroxysmum rediturum forte, taliaque adhibitum iri remedia, quae hoc cavere possent. Sic enim artis honori & Medici famae, absque aegrorum detrimento, optime consulitur.

CURATIO FACILIS &c. Sponte enim sua levis ille morbus, & brevi tempore, cessat, modo perversa medela non irritetur sic, ut in pejorem morbum abeat. Generalis enim cura febrium (vide §. 598.) quatuor requirebat, vitae nempe & virium conservationem, acris irritantis correctionem vel expulsionem, lentoris dissolutionem & expulsionem, denique & symptomatum mitigationem. Verum in Ephemera nec vitae periculum est, neque ullus metus, ne vires perdant aegri tam brevi temporis spatio: cumque vix ullam materiam habeat haec febris, acre, si quod adsit, brevi enervabitur vel expelletur de corpore: lentor levis, forte hanc febrim comitans, per febrim ipsam solvetur, & blando sudore expelletur de corpore. Cum autem symptomata, quae Ephemerae adsunt, semper levia sint, nulla mitigatio horum locum habebit, nam paulo post una cum febre evanescent. Sufficiet ergo abstinentia, quies corporis & mentis, una cum diluentibus. Abstinentiam vero duplicem statuit *Celsus* (z), unam, ubi nil assumit aeger; alteram, ubi non nisi quod oportet. Quamvis autem in brevi adeo morbo corpus ante sanum facile inediam ferret, sufficiet tamen illa moderatio, *ut neque aliud quam expedit, neque ejus nimium sumatur*. Decoctum hordei, panis, avenae, lac aqua dilutum, lactis serum & similia hic sufficient pro nutrimento; dum simul eadem, diluendo omnes humores, optime prosunt. Cum autem in hac febre solus motus vehementior peccet, quies corporis & mentis optima hic remedia dabunt (vide §. 103. 104. 105.), uti dictum fuit, ubi de curandis morbis ab excessu motus circulatorii oriundis agebatur. Praeterea simplex haec methodus laudem meretur, quod omnibus morbis incipientibus prosit; adeoque, licet quis in diagnosi deceptus foret, & febris alterius speciei loco Ephemerae sequeretur, nunquam tamen nocebit haec adhibuisse: simul ac enim adversa valetudo metuitur, *omnium optima sunt quies & abstinentia, &, si quid bibendum, aqua &c. per haec enim saepe gra-* vis

(z) Lib. II. cap. 16. pag. 92.

vis morbus instans discutitur [*a*]. Merito igitur damnatur a *Galeno* (*b*) celebris illa triduana inedia, quam in omnibus morbis commendabant quidam Medici, per quam febres reddebant acriores; imo dicit, multos importuno artis molimine adeo peccare, ut morbos potius faciant, quam curent, sive, uti loqui amat, morbos manu factos (χειροποίητα νοσήματα) inducant. Dum enim *Asclepiades* primis morbi diebus *convellendas aegri vires putabat luce, vigilia, siti ingenti, sic ut ne os quidem primis diebus elui sineret* (*c*); patet satis, salutarem Ephemeram in periculosum morbum converti posse damnosa tali medendi methodo. Idem verum est, si purgantibus, vomitoriis, sudoriferis incipientes morbi tententur illico. *Plurimique falluntur, dum se primo die protinus sublaturos languorem, aut exercitatione, aut balneo, aut coacta dejectione, aut vomitu, aut sudationibus, aut vino sperant: non quod non interdum id incidat, aut non decipiat, sed quod saepius fallat, solaque abstinentia sine ullo periculo medeatur* (*d*). Simplex ergo haec methodus in febre Ephemera, uti & in aliis febribus incipientibus, sola tuta erit. Legi merentur & illa, quae de febre Ephemera *Galenus* habet *in octavo methodi medendi libro*, quem totum hujus febris historiae & curationi impendit (*e*).

§. 729. SI protrahitur dicta febris [728.] per plures dies, vocatur Continua non putris, causae, signa, medela eadem; maxime venae sectione larga, & refrigerantibus, eget.

Si causa talis febris parum pertinacior fuerit, neque intra diei naturalis spatium subigi potuerit vel expelli de corpore, protrahetur febris, adeoque non amplius ephemera vocabitur, sed continua: quia autem & causa levis fuit, neque maligna symptomata adsunt, neque ulla signa apparent in urina, alvi excrementis, sudoribus &c., quae magnam humorum a naturali statu degenerationem docent, vocatur continua, sive synochus non putris; ut nempe distinguatur a synocho putri, de qua statim agendum erit. Vocaverunt quidem Auctores (*f*) hanc febrim Ephemeram plurium dierum, sed uti videtur minus apto nomine. *Febribus ergo talibus natura quidem eadem est, quae diariis, nomen autem non idem* [*g*]. Sic observamus post ebrietatem sequi febrim ephemeram in multis, alios vero ab eadem causa per biduum vel triduum febricitare. Tales ephemerae protractae, sive synochi non putres, fuerunt illae *mitissimae febres, quae in securissimis incedunt signis, & die quarto aut ante desinunt*, quae ab *Hippocrate* (*h*) memorantur.

Causae ergo & signa & medela eadem erunt ac in ephemera: quia autem diutius protrahitur in synocho non putri acceleratio motus circulatorii, &, qui hanc comitari solet, calor; justus metus est, ne difflatis partibus aquosis

(*a*) Ibid. Lib. 3. cap. 2. p. 114. (*b*) Lib. I. Method. Med. ad Glauc. cap. 2. Charter. Tom. X. p. 346. (*c*) Cels. Lib. III. cap. 4. pag. 118. (*d*) Ibid. cap. 2. p. 114. (*e*) Charter. Tom. X. pag. 178. &c. (*f*) Forestus Tom. I. pag. 11. (*g*) Galen. Method. Med. Lib. IX. cap. 1. in fine. Charter. Tom. X. pag. 203. (*h*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 663.

aquosis reliquae sanguinis moleculae cohaerere incipiant, & visciditatem inflammatoriam acquirant, simulque sales & olea sanguinis volatiliora reddantur [vide §. 100. & 689.]: unde ex tali febre viscerum inflammatio, humorum acrimonia, & plurima alia mala hinc sequentia, exspectari possunt, & ita febris continua non putris in putrem transiret. Ob hanc caussam larga venae sectio hic convenit, tanquam ad praesentem inflammationem efficacissimum remedium; simulque ad illam, quae futura metuitur, tutum praesidium; hac enim facta, saepe illico febris sedatur, uti pulchro exemplo probat *Galenus* (*i*). Juveni enim, qui triginta diebus consueta exercitia intermiserat, & deinde se validius exercuerat, febris aderat admodum calida; pulsus tamen erant aequales, maximi, celeres & vehementes, calor non erat mordax, urina a naturali statu non multum aliena (quae omnia synochi non putris signa sunt), interim tamen rubicundus & plenus homo apparebat. Venae sectio tamen, partim ut constaret prius de febris natura, partim etiam ob dissentientes Medicos in consilium vocatos circa tempus venae sectionis & alia quaedam, dilata fuit in tertium diem usque. Aestus jam erat aegro intolerabilis, corporis totius tensio, capitis pulsatio & molesta vigilia; unde *Galenus* ad animi deliquium usque sanguinem mitti curavit, atque sic febrim exstinxit illico, sic ut quidam adstantium ridens dixerit, *Galenum* tali sanguinis missione febrim jugulasse: paulo post enim, levi nutrimento prius exhibito, in profundum somnum delapsus est juvenis & blandum sudorem, atque perfecte convaluit. Admodum autem verosimile videtur, quod & citius morbi levamen percepisset, si vel prima die morbi sanguinis missio fuisset instituta.

Refrigerantium autem remediorum usus merito commendatur, quae hic sunt diluentia, laxantia, densitatem humorum resolventia, obstructiones reserantia. Minuta enim mole movendorum per venae sectionem prius, per haec satisfiet reliquae indicationi curatoriae. Mellita, nitrosa, saponacea acida, aqua copiosa, vel decocto hordei, avenae, radicum scorzonerae & similium diluta, huic scopo satisfacient; cum simul humorum degenerationi in putredinem hic metuendae adversentur. Videantur & illa, quae §. 691. & sequentibus de cura caloris febrilis dicta fuerunt.

(*i*) Method. Med. Lib. IX. cap. 4. Charter. Tom. X. pag. 205.

FEBRIS CONTINUA PUTRIDA.

§. 730. SYnochus putris dicta fuit, quae debetur causis inflammatione simplici majoribus; viscerum obstructioni, cutis oppilationi, & capillarium fere omnium, acrimoniae vero acutiori, saepe prorsus singulari.

Ubicunque humores corporis sic degeneraverunt, sive ante febrim, sive per febrim ipsam, ut inepti reddantur ad placidam per vasa corporis circulationem, vocatur febris continua putris, hac dote ab ephemera & synocho simplici, sive non putri, differens; in quibus vix ulla materia aderat, & boni omnes humores erant, solo tantum motu vehementiori molestis; unde & hoc sedato vel sponte, vel per artem larga venae sectione, aut aliis idoneis remediis, cessabat morbus saepe absque evacuatione ulla fere sensibili, vel si aliquid mutatum erat in corporis humoribus, illud plerumque blando sudore, vel aucta tantum perspiratione, difflabatur de corpore, sicque redibat brevi sanitas. Verum etiam, dum mala medendi methodo tentantur simplices hae febres, mutatis a naturali sua indole humoribus, in synochum putrem degenerare possunt, uti ex ante dictis patuit.

Ubi in omnibus vasis, ac potissimum maximis, aequabiliter succi putrescunt, synochum putrem adesse statuit *Galenus* [k]. Multos autem putredinis illud vocabulum offendit, quia durum videbatur, vivente adhuc homine humores putrescere: unde jam *Trallianus* (*l*) notavit, *non deesse, qui in universum febrim nunquam a putredine fieri pronunciarent, humores in venis exuri, non putrefieri, dictitantes*. Verum putredinis nomine in febribus non intellexerunt Veteres Medici talem corruptionem, quae in cadaveribus sponte nasci observatur, sed tantum degenerationem insignem humorum a conditionibus suis naturalibus. Putredinis enim naturam definivit *Galenus* (*m*), *quod sit mutatio totius putrescentis corporis substantiae ab externo calore*. Per externum autem calorem, uti ex sequentibus in eodem loco patet, non intellexit illum, qui externe corpori applicatur, sed talem qui a naturali calore, quo corpus sanum fovetur, diversus est. Unde & patet, quod hic per putredinem intellexerit mutationem putrescentis corporis, non vero illam corruptelam, quam perfecta & proprie vocanda putredo jam habet. Illud adhuc evidentius apparet alio in loco (*n*), cujus mentionem alia occasione feci ad §. 387. & §. 593. Ibi enim monet, quod putredo humorum, quae fit in

(k) Ibid. cap. 3. pag. 204. [*l*] Lib. XII. cap. 2. pag. 684. (*m*) Method. Med. Lib. XI. cap. 8. Charter. Tom. X. pag. 254. [*n*] Galen. de Febrium differ. Lib. I. cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 115.

in vasis, similis sit illi, quae in inflammationibus, abscessibus, & aliis tuberculis observatur; simulque addit, variam esse hanc putredinem, prout natura vel superat, vel superatur. Superante enim natura, ut in inflammationibus pus fit, sic in humoribus venarum & arteriarum id, quod subsidet in urina, puri respondens: deinde addit sequentia maxime notanda: *Atque haec putredo non simpliciter putredo est, sed etiam aliquid concoctionis habet: manente enim adhuc concoquendi facultate vasorum, putrescens tunc humor ad talem alterationem deducitur*. Pro varia autem degeneratione humoris putrescentis, & majori vel minori debilitate facultatis concoquentis, diversos putredinis hujus gradus agnovit. Patet ergo evidenter, ut puto, quod per putredinem *Galenus* insignem humorum a naturali statu degenerationem intellexerit, atque febres, in quibus talis degeneratio adest, putridas dixerit, licet nondum proprie vocanda putredo adfuerit.

Illa tamen humorum mutatio, quae in febribus continuis fit, in putredinem proprie dicendam tendit. Demonstratum enim fuit §. 80., humores sanos sibi relictos in quiete & calore, vel etiam motos valide, putredinis incipientis naturam adipisci, illamque propensionem naturalem in putredinem augeri incitato motu & calore, §. 84. probatum fuit, de qua re etiam videri possunt illa, quae ad §. 100. 587. *689*. dicta fuerunt. Urina in his morbis acris, rubra, foetida quandoque, faeces alvinae olidissimae saepe, sudor graveolens, putredinis saltem incipientis signa exhibent. Raro tamen in vasis ipsis circumducti humores in morbis vere putridi fiunt, cum plerumque, destructis tenerrimis cerebri & cerebelli staminibus per humores acriores & valide motos, mors fiat; antequam eo usque corruptela perrexerit. Videantur de his illa, quae in Commentariis §. 89. habentur.

Febres ergo continuae putridae dicuntur, dum a naturali statu humores multum degenerant, simulque in putredinem vergunt; unde & varius malignitatis in his gradus observatur, pro majori minorive ejusdem degenerationis intensitate. Quamvis autem raro vera humorum putredo adsit in his febribus, & tantum putredo fere deprehendatur in alvi excrementis, quae in intestinis calidis & humidis collecta, aere simul accedente, facillime corrumpuntur; tamen in his morbis magna in putredinem proclivitas semper adest.

Quae debetur causis inflammatione simplici majoribus &c. Per simplicem inflammationem hic intelligitur, quando quaedam pars corporis singularis, topico vitio, phlegmone corripitur, quam tamen, licet corpus caeteroquin sanum fuerit, febris saepe comitatur, ob rationes in Commentariis §. 382. 8. dictas. Uti etiam quando per febrim praegressam, deposita in quemdam corporis locum materia inflammatoria, pleuritis, angina, phrenitis aut alius quidam morbus inflammatorius cum febre fit: tunc enim, in loco affecto obstructis vasis a materia inflammatoria, impeditur libera humorum circumductio, & acceleratur plerumque per reliqua vasa libera & aperta humorum celeritas; neque tamen ideo semper febris hos morbos comitans putrida dici potest, cum saepe blanda resolutione solvantur, & quandoque, saltem in horum morborum initio, vel etiam, si non admodum

modum validi fuerint, non observetur adeo notabilis fluidorum degeneratio a naturali conditione. Verum si totus sanguis, inflammatoria spissitudine nata, minus meabilis factus fuerit, adeoque difficulter per arteriarum angustias ultimas transire potuerit, incipiet haerere in viscerum vasculosa & intricata textura, cutanea vasa infarcientur, & distenta immeabili humore vicina ipsis minora vascula compriment, capillaria vasa omnia (sic dicta ob tenuitatem) obstruentur, vel saltem non nisi difficulter transmittent minus meabiles humores; unde ingens attritus & calor magnus sequetur, qui inter febris continuae putridae signa sequenti paragrapho numeratur. Cum ergo insignis talis degeneratio humorum adsit, febris hanc comitans continua putris dicitur ob rationes modo dictas.

Acrimoniae vero acutiori, saepe prorsus singulari. Quandoque acris stimulus, sive corpori per ingesta applicatus, sive ex degenerantibus in corpore humoribus natus, febrim excitat, & natam continuat, uti patet ex illis, quae ad §. 586., ubi de febrium causis singularibus agitur, dicta fuerunt. Verum haec acrimonia quandoque prorsus singularis est, neque ad ullam cognitam acrimoniae speciem reduci potest, solo tantum effectu se manifestans, dum in corporibus sanissimis putridas febres, & saepe simul mirabiles humorum degenerationes, producit. Cum sanissimo homini contagium variolarum applicatur; quam putrida inde quandoque excitatur febris? idem in peste, aliisque febribus malignis epidemice grassantibus, patet. Quamvis autem haec miasmata morbosa, quae miro stimulo febres putridas producere valent, nullis detegantur sensibus, adeoque distincta horum idea dari nequeat, sed solis effectibus se manifestent, hoc tamen optimi de his notaverunt auctores, quod quandoque incitato per haec motu circulatorio, vel propria illorum efficacia sanguinem inspissante, nascatur inflammatoria densitas humorum, per quam viscerum obstructio, & capillarium arteriarum fere omnium oppilatio, producuntur. Aliquando tamen & constitit observatis fidelibus, a talibus stimulis productas febres putridas insignem quidem degenerationem humoribus induxisse, verum a priori penitus diversam; dum nempe sanguis, & forte reliqui inde secreti humores, potius attenuantur, & quidem adeo, ut variis viis de corpore elabantur, cum subita & valida virium jactura. Sic in Commentariis §. 86. notatum fuit, in peste Bredana sanguinem infectorum apparuisse lividum, foetidum, non concrescentem; notatque idem auctor (*o*), aegros quandoque immani narium haemorrhagia periisse intra quadrihorium. In febribus malignis & petechialibus *VVepferus* (*p*) observavit, haemorrhagias narium, uteri, renum, periculosissimas & enormes saepe evenisse, ob sanguinem tenuissimum admodum fluxilem, & fervidissimum, extrema arteriarum oscula reserantem, viditque Ichthyocollae gluten, sanguinem incrassando, profuisse. Dumque Tribuno plebis in initio talis febris venam secandam curaverat, eductus sanguis longo tempore relictus, & quovis in loco repositus, concrevit minime; illudque se po-

(*o*) Van de Mye de morbis Bredanis pag. 8.

[*p*] Cicutae aquat. hist. & noxae cap. 5. pag. 52.

postea saepius observasse testatur. In pessimis variolis, uti postea in illarum historia dicetur, lethalis saepe haemoptoe, vel & aeque fere perniciosus in hoc morbo sanguinis mictus, observatur in primo etiam morbi stadio, forte ob eandem rationem: unde optimo jure celebris auctor (*q*) haec miasmata febrilia bifariam distinxit ab hoc effectu, quatenus nempe liquida nostra vel incrassent, vel dissolvant; atque inde in curatione horum morborum magna diversitas obtinet, uti satis patet. Quamvis enim velocitatis motus circulatorii (vide §. 100.), uti & caloris febrilis (vide §. 689.), effectus sit, difflata parte liquidissima sanguinem inspissare, imo & inter febris effectus §. 587. liquidissimi expressio & reliqui incrassatio numerentur, nihilominus verissimum est, uti ex modo dictis constitit, quandoque miros stimulos singulari prorsus efficacia, simul cum febre excitata, fundere venenata vi humores, & ad putredinem disponere; unde saepe in ipso talium morborum initio putridissimae faeces & magna saepe copia per alvum exeunt, & in urina, sudore, halitu oris &c. manifesta similis degenerationis indicia deprehenduntur.

Talis prosapiae videtur fuisse ille morbus, quem sub *Typhi* nomine *Hippocrates* (*r*) descripsit, quemque, bile per corpus mota, aestivo tempore, quum canis sidus oritur, invadere dixit. In hoc morbo enim monet, quod statim cum febre vehementi acutus ardor adsit, atque illico projectis viribus una cum gravitate corporis imbecillitas, & crurum ac manuum impotentia talis, ut nullum usum aegro praestent. Notat etiam ventrem cum validis torminibus perturbari, & graveolentia alvo expelli. Putridam autem humorum dissolutionem in hoc morbo adfuisse, confirmatur ex illis, quae in cura hujus morbi commendat. Sorbitiones enim tenues & frigidas exhiberi, vinum nigrum austerum dari, vel si illud minus conferat, album aquosum austerum, jussit. Praeterea attrita lintea frigidae immersa applicari voluit illis locis corporis, quibus praecipue ardor maximus percipiebatur. Quae omnia tantum usum habent, dum nimia humorum solutio peccat: ubi enim inflammatoria sanguis densitas adest, & austera, & actu frigida, nocerent; uti patet ex illis, quae in cura inflammationis dicta fuerunt. Hae videntur esse illae febres acutae, in quibus frigidae potio tanquam utilissima a veteribus Medicis laudatur. Maxima enim febrium continentium remedia duo esse dixit *Galenus* [*s*], venae sectionem & potionem frigidae. Verum in eodem capite monuit, imprimis illis prodesse, qui frigidae potioni assueverant; simulque addit, nocere, ubi partem aliquam principem tumor phlegmonodes, oedematodes aut scirrhodes occupaverit. Tunc enim *ad praesens quidem non parvum affert levamen, propterea quod jam accensam febrim exstinguit; verum, manente adhuc ejus causa, aliam denique accendi necesse est, atque ut plurimum ea, quae praecesserit, difficiliorem, propterea quod densatum ex frigido potu corpus est*. Atque ibidem plures noxas a frigidae potione natas recenset. Videtur ergo tantum prodesse, ubi nulla spissitudo humorum inflammatoria adest, sed potius nimia humorum dissolutio in putredinem vergens. Videantur

[*q*] Lobb of the small Pox. in te Preface pag. XV. (*r*) De internis affectionibus cap. 41. Charter. Tom. VII. pag. 667. (*s*) Method. Med. lib. 9. cap. 5. Charter. Tom. X. pag. 209.

tur & illa, quae de potu frigidae in Commentariis §. 640. 1. dicta fuerunt. Patet simul ratio, quare quandoque in febribus acutis continuis & putridis acidi illi spiritus ex sale marino, nitro, sulphure, vitriolo, igne expressis adeo prosint, qui tamen omnes sanguini misti coagulum inducunt. Putrida enim humorum dissolutio per similia tollitur, & futura cavetur; unde *Sydenhamus* (uti ad §. 88. 2. dictum fuit) in pessimis variolis confluentibus nil plus profuisse vidit, quam si vitrioli spiritum potui ordinario decumbentium misceret.

§. 731. Cognoscitur calore digitum tangentem quasi pungente, pulsu febrili, sed inaequali, & non ordinato, urina crassa: rubra, turbida, cruda sine sedimento, temperie, aetate, habitu, calidis, sanguinolentisque.

Operae pretium jam est videre illa signa, quibus febris continua putrida praesens cognosci, & ab aliis febrium speciebus distingui possit. Difficile autem est imprimis in ipso talis morbi initio continuam febrim, proprie dictam, distinguere a continua remittente, quae per vices impetum remittit & redintegrat denuo, cum similia satis inter se sint harum febrium principia, & in utrisque saepe magnae degenerationes humorum adsint, & gravibus stipentur symptomatibus. Unde *Galenus* [t], dum casum describit juvenis synocho putri laborantis, non ausus fuit definire morbum, antequam tertia die vidisset, nullam novam accessionem supervenisse, licet tamen jam secunda die suspicaretur talem febrim esse. Quamvis autem in harum febrium Diagnosi haec difficultas sit, tamen cura febrium generalis utrique convenit; adeoque non latebunt peritum medicum illa, quae agenda sunt, & imprimis circa debitum talis febris moderamen, ne nempe furibundo impetu corpus destruat, vel torpeat nimis. Unde *Galenus* in casu modo dicto non dubitavit venae sectione, ad animi deliquium instituta, febrilem motum compescere secundo die, quo primum viderat aegrum, licet fateatur, se tertio die tantum certum fuisse, febrim illa synochum putrim esse.

Synochus autem putris distinguitur a non putri & Ephemera sequentibus signis.

CALORE DIGITUM TANGENTEM QUASI PUNGENTE. Maximum febrium putridarum indicium *Galenus* posuit (u) caloris qualitatem. *Nihil enim suave, nihil moderatum, neque Ephemeris simile habet, sed quemadmodum optimi ante nos Medici dixerunt, mordax potius quodammodo est, ut laedat mordeatque tactum, veluti fumus oculos ac nares.* In aliis febribus, licet statim primo attactu magnus satis calor videatur percipi, ille tamen a tangentis digiti calore vincitur, & paulo post minor apparet: in putridis vero illis febribus continuis saepe in initio levior videtur calor, dum tangitur aegri manus, sed augetur quasi omni momento, & tangentis Medici digitum quasi pungit & mordet, ac si de profundo corporis calor emergeret; quod pariter optime mo-

(t) Ibid. cap. 4. pag. 206.

[u] De Febr. differ. lib. 1. cap. 9. Charter. Tom. VII. pag. 118.

monuit *Galenus* [w] dicens: *Verum inter initia accessionum (dum adhuc suffocatur calor, & intus accenduntur excrementa) non statim admoventibus manum dignoscitur; sed diutius immorantibus praedictum caloris genus quasi de profundo emergit*. Qui semel talium aegrorum pulsum tetigit, melius hanc caloris percepti diversitatem cognoscet, (nam verbis forte minus distincte describi potest) simulque intelliget rationem, cur *Hippocrates* (x) dixerit: *Febres, hae quidem manui mordaces, illae vero mites; quaedam non mordaces, increscentes vero; nonnullae acutae, sed ab ipsa manu devictae* &c.

Cum autem synochus putris saepe debeatur causis inflammatione simplici majoribus, uti dictum fuit praecedenti paragrapho, dum nempe inflammatoria spissitudo totius sanguinis adest, atque per febrim aucto motu talis sanguis per vasa rapide movetur; patet satis ratio mordacis illius caloris, & omni momento quasi augendi: de qua re videantur illa, quae ad *§. 675.* & sequentes dicta fuerunt, ubi de causis caloris febrilis agebatur. Notandum tamen est, quod quandoque in pessimis febribus talibus extrema frigeant, dum tamen urentis caloris sensum circa praecordia habent aegri; verum hoc funestum signum (vide Commentaria (§. *698.*) raro in principio harum febrium apparet, cum tantum hoc contingat, dum, vel fractis acutissimo morbo viribus, cor ad extrema corporis sanguinem propellere nequit; vel sanguis sic condensatus fuit, ut per majora tantum & cordi proxima loca transire adhuc possit; interim tamen intolerabilis ardor circa vitalia viscera ab aegris perceptus synochi putris praesentiam satis tunc docet.

PULSU FEBRILI, SED & INAEQUALI, & NON ORDINATO. Hoc signo etiam optime synochus putris ab Ephemera & synocho simplici distinguitur: in illis enim pulsus fortis, aequalis, neque celeritate multum excedens pulsum sanum deprehenditur. In synocho putri major celeritas pulsus, sed & saepe inaequalitas adest, tam in robore, quam in velocitate. Fit autem haec inaequalitas, vel quia sanguis inflammatoria spissitudine immeabilis circa extremas arteriarum angustias haerere incipiens, vel saltem non nisi difficulter transiens, circulationis aequabilitatem tollit; vel etiam quandoque dum singularis acrimonia, harum febrium causa, uti paragrapho praecedenti dictum fuit, miro modo turbat omnia; unde saepe statim summa debilitas, pulsus vacillatio, aliaque gravia symptomata oriuntur. Illam pulsus varietatem in his febribus vocavit *Galenus* (y) pulsuum compressionem, *ubi nempe incipiente accessione parvi admodum & inaequales existunt*. Non tamen ab his febribus inseparabile hoc signum statuit; ubi tamen adest, harum febrium proprium esse dixit, nisi cujusdam alterius symptomatis ratione talis pulsus factus fuerit: dum enim v. g. circa cardiam mordax humor collectus haeret, pulsus parvi & inaequales saepe deprehenduntur; quae pulsus mutatio cessat illico, dum vomitu excutitur, quod circa ventriculum haeret. Sola autem illa pulsuum inaequalitas fallere posset in Diagnosi, nam in frigore febrium intermittentium quandoque & talis observatur. Praeterea in crisi, & circa cri-

[*w*] Ibidem. 117. 118.   [*x*] Ibidem cap. 1. pag. 107.   (*y*) Ibidem. cap. 9. pag.

crisim, mira saepe perturbatio pulsuum adest, uti in febrium historia generali notatum fuit.

URINA CRASSA, RUBRA, TURBIDA, CRUDA SINE SEDIMENTO. Urina est aquosum lixivium, quod abluit, sibi miscuit, atque extra corpus exhibet, quidquid in aqua potest solvi, & per renum fistulas in pelvim, hinc in uretereres & vesicam demitti (z); adeoque ex urina optimum indicium habetur, quo cognoscitur sanguinis & reliquorum humorum mutata conditio. Cum autem in synocho putri magna degeneratio humorum a sanitatis conditionibus adsit, debebit & in urina insignis mutatio apparere, per quam ab urinae sanae dotibus differt. Urina enim sana, uti optime monuit *Galenus* (*a*), regulam & normam dat, ad quam urinae morbosae comparari debeant, ut videatur, qualis & quanta in his diversitas sit; atque caeteris paribus semper eo pejores in morbis urinae sunt, quo magis ab urinae sanae conditionibus degeneraverint. Urina autem sana limpida est, tenuis, straminei sive subflavescentis coloris, in qua subsidet album laeve & aequale: in Ephemera & Synocho non putri ab his dotibus vix recedit urina, nisi quod parum coloratior esse soleat, & quandoque majorem copiam sedimenti det. Ubi ergo urina in febri continua talis est, qualis in textu describitur, patet, illam omnibus conditionibus ab urina sana deviare, colore nempe, crassitie, turbatione, cruditate & sedimenti absentia; adeoque & merito concluditur, sanguinis & reliquorum humorum, qui inde secernuntur, magnam adesse degenerationem, quod synochis putridis dictis proprium est. Ad §. 734. adhuc quaedam dicenda erunt de variis urinae conditionibus in synocho putri, quatenus inde prognosis deducitur.

TEMPERIE, AETATE, HABITU, CALIDIS, SANGUINOLENTISQUE. In illis enim causa praedisponens talis adest, quae accedente causa occasionali, aeris calore, motu corporis valido, vini potu largiore &c. febrim continuam putridam excitare valet; cum in similibus ad diathesin inflammatoriam sanguis admodum pronus sit, & aucta circulationis velocitate maximum caloris augmentum illico fiat; unde subita humorum degeneratio, & quidem in putredinem, jure metuenda est. Hinc patet ratio, quare *Hippocrates* (*b*) athletarum valetudinem, si ad summum processit, periculosam dixerit: & morbos variis aetatibus familiares recensens [*c*] adolescentes febribus acutis, ultra vero adolescentiam progressos pleuritidi, peripneumoniae, phrenitidi, febribus ardentibus obnoxios vivere monuerit. Imo adeo necessarias has causas praedisponentes ad synochi putris productionem voluit *Galenus* [*d*], ut crediderit fieri non posse, *ut in frigida aetate, nec in frigido corporis temperamento, sive ab initio adfuerit, sive nunc frigidum fuerit factum, continua excitetur febris. Uti nec in gracilibus, vel qui raro sunt corporis habitu.*

§. 732.

[*z*] H. Boerh. Chem. Tom. II. pag. 304. (*a*) De crisibus lib. I. cap. 12. Charter. Tom. VIII. pag. 394. (*b*) Aphor. 3. Sect. 1. Charter. Tom. IX. pag. 7. (*c*) Aphor. 29. 30. Sect. 3. ibid. pag. 125. 126. [*d*] Method. medend. lib. 9. cap. 3. Charter. Tom. X. pag. 204.

§. 732. HAec Homotonos, Epacmastica, seu Anabatica, vel Paracmastica.

Triplicem hanc febrium continuarum divisionem dedit *Galenus* (e). Homotonos dicitur, quae ab initio ad finem usque aequalis permanet, quam & Acmasticam vocavit. Epacmastica vero vocatur & Anabatica, quando paulatim increscit; & contra Paracmastica, quae decrescit. Notandum tamen, omnem febrim continuam initium habere, unde pergit sensim aucta, donec ad ἀκμὴν sui incrementi pervenit; unde & hoc sensu Homotonos dicta febris increscit: Verum uti optime monuit *Galenus* (f), hoc nomine febris continua donatur, *si maneat ea febris magnitudo, quam in prima accessione summam habuit*. Si vero febris pergat increscere continuo, tunc Epacmastica dicenda est; & contra, ubi ex summo suo vigore decrescit sensim, tunc paracmastica vocabitur. Simul etiam apparet, febrim talem, quae uno alterove die manet homotonos, postea declinante morbo in paracmasticam mutari; raro enim accidit, ut puto, febrim talem, absque declinatione manifesta impetus sui, simul & semel desinere, nisi larga venae sectione febris quasi juguletur; uti antea dictum fuit. Unde etiam *Galenus* (g), describens casum juvenis synocho putri laborantis, notat, febrim primis duobus diebus eandem mansisse, licet sanguis ad animi deliquium usque eductus fuisset; tertia vero die invenit febris impetum remisisse paululum; atque tunc conclusit, morbum illum vocari debere synochum putrem paracmasticam, quamvis primis diebus homotonos fuisset; cumque quarta die iterum decreverat febris, & simul eadem proportione urinae concoctio processerat, septimo die finiendam febrim conclusit, quod & factum est. Febrim autem manere, crescere, vel decrescere novimus ex pulsus celeritate, calore, & symptomatibus manentibus, auctis, vel minutis.

§. 733. EX quibus prior salutaris: pessima secunda: melior tertia.

Facilis horum ratio patet, si enim sustinere potuit morbus illud, quod in aegro de sanitate adhuc superstes manet, dum in summo incremento est, spes est ulterius morbum tolerari posse, cum non amplius increscat, sed vel perstet idem, vel declinet sensim. Ubi autem continuo increscit febris, tunc augetur morbus, decrescit sanitas; adeoque justus metus est, ne victa morbo natura succumbat. Unde ex hac synochi putris distinctione etiam habetur cognitio, quid de morbi eventu judicandum sit; reliqua autem quae ad Prognosin spectant, sequenti paragrapho enumerantur.

§. 734.

[e] De Febr. different. lib. 2. cap. 2. Charter. Tom. VII. pag. 128. (f) Meth. Med. lib. 9. cap. 3. Charter. Tom. X. pag. 203. (g) Ibid. cap. 4 pag. 206.

§. 734. Pulsus quo debilior, frequentior, inaequalior robore, inordinatior tempore, intermittentior ictu; respiratio quo difficilior, frequentior, anhelosior, cum narium pinnis magis motis, quo magis dolens circa vitalia, quo inordinatior; lassitudo quo vehementior, debilitas major, jactatio corporis frequentior, decubitus in dorsum, extensis membris, frequentior; rationis, affectuum, quo usus perturbatior; appetitus magis prostratus, digestio molestior, urina rubicundior, crassior, turbidior, cum sedimento minori, vel & tenuior, magisque aquosa, parcior, minus retinenda; motus quo magis tremuli, tactum refugientes, ludentes, carpentes; oculi, quo luctuosiores, involuntariis lachrymis humidiores, eo morbus hic (730.) pejor, lethalior.

Periculosas esse omnes synochos putres, nemo dubitat, verum tamen non in omnibus aeque magnum discrimen adest. Morbi autem varia magnitudo cognita determinabit periculi gradum; haec autem cognoscitur ex majori minorive functionum laesione. Uti enim ex *Galeno* in Commentariis §. 3. dictum fuit, *cujusque morbi tanta magnitudo est, quantum a naturali statu recedit; quantum vere recedat, is solus novit, qui naturalem habitum ad amussim tenuerit*. Haec fuit sapientia Veterum Medicorum, ut colligerent in morbis apparentia phaenomena, & compararent cum illis, quae in perfecta sanitate inveniuntur, sicque viderent, quantum haec inter se differrent: atque ex hac observata diversitate concludebant de varia magnitudine morbi, ejusque salutari vel funesto eventu. Sic *in Prognosticis* faciem, corporis habitum, decumbendi modum, mores, animi affectus &c. considerat *Hippocrates*, & comparat cum illis, quae in morbo mutata apparent; damnans illa, quae a consuetis sanitatis legibus abeunt, laudans illa, quae his respondent. Non enim ex intellectu causae morbi Prognosin deduxerunt Veteres, sed tantum ex effectibus fideli observatione cognitis. Unde *Hippocrates* generalem hanc regulam posuit, ex qua morbi magnitudo varia & diversus exitus praesagiri possent. *Quantum in illis, quae per vesicam, alvum, & per carnes excernuntur, vel sicubi alias a natura recedat corpus (considerandum est). Si parum, parvus morbus erit; si multum, magnus; si omnino multum, id hujusmodi lethale* (*b*). Hanc normam secutus *Magnus Boerhaavius* ex Veterum monumentis collegit, & ordine digessit, quae in vitalibus, animalibus, & naturalibus functionibus laesa apparent, atque eo pejorem & lethaliorem morbum statuit, quo plures & graviores hae functionum laesiones fuerint. Singula jam haec accuratius expendenda erunt.

Pulsus quo debilior &c. Bini illi distincti arteriarum motus, dum a sanguine cordis vi impulso arteria dilatatur, & paulo post elasticitate & vi fibrarum muscularium contrahitur, sicque sanguinem propellit, pulsus nomine comprehenduntur. Adeoque pulsus nunciat conditionem definitam cordis,

[*b*] Aphor. 79. Sect. VII. Charter. Tom. IX. pag. 337.

dis, indolem, copiam, motum sanguinis, humoris nostri universalis, unde reliqui omnes; tum & statum varium arteriae, vasis fere primarii omnium partium corporis [*i*]. Patet ergo, pulsuum observationem in morbis summi usus esse. Ut tamen certi quid ex pulsu praesagiri possit, notandum est, plurimas pulsuum mutationes occurrere, quae non adeo a morbo, quam ab aegri aetate, sexu, temperie, habitu corporis, animi affectibus, anni tempestate, arteriae ipsius singulari conditione pendent. Unde optime *Galenus* (k) pulsuum mutationes distinxit in naturales, non naturales, & illas quae praeter naturam fiunt. Naturalem pulsus mutationem vocavit illam, quae a sexu, aetate, temperie, corporis habitu, regione, anni tempestate & similibus pendet: sic enim viris v. g. rarior & vehementior pulsus, caeteris paribus, esse solet, quam foeminis; pueris longe celerior quam adultis, in senili aetate autem tardior; in obesis longe debilior pulsus sentitur, quam in gracilibus. Non naturalem pulsus mutationem dixit, quae post exercitatines corporis, balnea, cibum largum &c. observatur (*l*). Praeternaturalem autem pulsus mutationem appellavit, quae a causis morbosis fit (*m*). Optimum ergo foret, ut prius cognosceretur, qualis pulsus aegro naturalis fuerit, antequam morbo corriperetur; unde optime *Celsus* dixit (vide Commentaria §. 602. 7.) cum par scientia sit, utiliorem tamen Medicum esse amicum, quam extraneum. Verum hoc semper fieri non potest, *cum multi Medicos desiderent, cum quibus sani nullum habuerunt commercium* (*n*). Adeoque nihil superest in tali casu, nisi ut Medicus ad generales pulsuum mutationes ratione aetatis, sexus, temperiei &c. attendat. Praestat etiam in utraque manu pulsum explorare, cum saepe ob situm profundiorem, vel diversam magnitudinem arteriae, in una manu longe debilior pulsus percipiatur, quam in altera. Simulque conducet *Celsi* monitum, (de quo ad §. 571. mentio facta fuit) ut nempe Medicus non protinus, ut venit, tangat aegri pulsum, sed prius hilari vultu assideat, & aegri metum, si quis est, probabili sermone leniat. Saepe enim aegri, de morbi periculo solliciti, ad primum Medici aspectum turbantur, & mira tunc a sola hac causa in pulsu mutatio percipitur, quae tamen paulo post cessare solet.

Si ergo pulsus mutatio a morbo, ut causa unica, facta fuerit, tunc sequentes regulae locum habent.

QUO DEBILIOR. Designat enim vires moventes sanguinem per vasa imminutas esse, vel liquidi movendi copiam deficere, sive hoc fiat post validas evacuationes praegressas, sive, in plurimis vasis obstructis & dilatatis accumulato fere omni sanguine, pauculum per vasa adhuc libera fluat, quod non sufficit arteriis valide dilatandis. Cum autem materiae febrilis concoctio, subactio, & per criticas evacuationes de corpore expulsio, vel per metastasim ad quaedam loca corporis depositio, requirant circulatorii humorum motus robur, patet satis pulsus debilitatem semper mali ominis esse. Contra vero pulsus fortis bonum semper signum dat; & si nimis validus fuerit in his febri-

(*i*) H. Boerhaave Institut. § 958. (*k*) De Puls. ad Tyrones cap. 9. Charter. Tom. VIII. pag. 4. (*l*) Ibid. cap. 10. pag. 6. [*m*] Ibid. cap. 10. pag. 7. (*n*) Ibid. cap. 9. pag. 4.

febribus, ſanguinis miſſione aliiſque remediis, §. 610. enumeratis, poterit facile ad debitum moderamen reduci, cum alia ex parte difficillimum ſaepe ſit collapſas vires vitales in morbis reſtaurare.

FREQUENTIOR, INAEQUALIOR &c. Eo enim magis a pulſu ſano recedit, qui naturaliter tardus & aequalis eſſe ſolet. In moribundis autem tales pulſus apparent, debiles & celerrimi nempe, ut illorum rythmi diſtingui nequeant, ſubinde uno altrove validiori pulſu intercurrente, dum cor, collecta in ſinubus venoſis & auriculis copia parum majori ſanguinis, plus repletum validius adhuc contrahitur, atque hoc facto intermittit iterum pulſus; vel celerrimae & minimae tantum quaſi undulationes in arteria percipiuntur, donec iterum cor impletum validiorem pro momento pulſum facit. Cum ergo haec denotent vitam in ipſo ſui fonte vacillare, patet ſatis, quam funeſtum praeſagium tales pulſus dent in morbis.

Notandum tamen, dum materia morbi, per febrim ipſam ſubacta & cocta, movetur per vaſa, & ad criticas evacuationes vel metaſtaſes diſponitur, miras ſaepe in pulſu perturbationes obſervari, quae tamen nihil tunc mali praeſagiunt; de qua re in Commentariis §. 587. ubi de criſi agebatur, dictum fuit. Verum ex coctionis ſignis praegreſſis, morbi ſtadio, & criſis futurae indiciis diſtingui poſſunt tales pulſuum mutationes ab illis, quae a morbi vehementia & malignitate ortum ducunt. Idem vero in multis aliis ſymptomatibus hac paragrapho recenſitis obtinet, quod nempe quandoque ſalutarem criſim praecedant, vel & comitentur; adeoque hoc ſemel monuiſſe ſufficiet.

RESPIRATIO QUO DIFFICILIOR, FREQUENTIOR &c. Reſpirationis conſiderationem attentam in morbis magni fecit *Hippocrates*, atque inde longe plura praeſagia deduxit, quam a pulſu. Si autem bene intelligatur, qualis reſpiratio ſit in optima ſanitate, patebit evidenter, quantus ſit morboſae reſpirationis ab illa receſſus. Optima enim reſpiratio fit, quando aer ſine ullo ſonitu, abſque interruptione, libere & ſatis lente ducitur, retinetur, educitur: atque talis reſpiratio deſignat, organa omnia reſpirationi ſervientia rite valere, pulmones facile explicari; ſanguinem commode tranſmitti, adeoque aptum eſſe fluere per vaſa omnia corporis (*o*). Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (*p*) dixerit: *Spirandi vero facilitatem exiſtimare oportet, quod valde magnam vim habeat ad ſalutem in omnibus morbis acutis, qui cum febre ſunt, & quadraginta diebus judicantur*. Ubi vero illa ſpirandi facilitas abeſt, ſuſpectum ſemper ſignum dat, cum neceſſariam pulmonis dilatationem, & liberum ſanguinis ex corde dextro per pulmonem tranſitum, impedita eſſe denotet. Notandum interim, ex mala conformatione thoracis in gibboſis v.g., tumore abdominis in gravidis, pluribuſque ſimilibus cauſis ante morbum praeexiſtentibus, liberam thoracis dilatationem impediri poſſe; quae ergo tunc nihil ad prognoſin faciunt, niſi quatenus a levioribus

bus

(*o*) H. Boerhaave Inſtitut. §. 971.

(*p*) In Prognoſticis Charter. Tom. VIII. pag. 608. Coac. Praenot. N. 261. ibid. pag. 866.

bus malis, ad perversam talem conformationem accedentibus, respiratio magis impediatur.

Difficilis atem respiratio dicitur, quae longe majori cum molimine fit, quam in corpore sano quiescente & vigilante observatur; tunc enim adeo lenta & quieta est, ut vix advertatur. Notum enim est ex Physiologicis, respirationem vitalem & sanam fieri absque voluntatis imperio, nam & homine inscio & dormiente pergit; interim tamen ad hanc respirationem vitalem accedere posse alias causas, voluntatis imperio subditas, quae longe violentiori pectoris dilatationi in inspiratione, ejusdemque arctationi in exspiratione serviunt. Plurimi enim musculi & satis validi, quamvis simul & aliis usibus inserviant, ex voluntatis imperio tamen & respirationi operantur (q), cumque illi & majores & fortiores sint his, qui respirationem vitalem faciunt, possumus pro lubitu respirationem augere, minuere, imo & integre sistere. Ubi ergo in febribus ob minus facile dilatabilem pulmonem, vel difficiliorem transitum sanguinis per pulmonalem arteriam molestissimus anxietatis sensus (vide §. 631.) oritur, omni molimine respirationis has resistentias superare nititur homo, atque omnium illorum musculorum actionem in auxilium adhibet; tuncque difficilis respiratio dicitur, quae semper supponit pulmonis minus facilem dilatabilitatem in parte aerea, vel sanguinis per arteriam pulmonalem transmittendi immeabilitatem, vel & majorem celeritatem motus sanguinis per vasa pulmonis, vel plura ex his aut omnia simul. Novimus enim, ut omnis sanguis, corde dextro contentus, per pulmonem rapido motu transire possit in cor sinistrum, requiri pulmonis in parte aerea dilatabilitatem, unde in foetu alias vias sanguini ex uno cordis cavo in alterum transeunti natura paravit, quae deinde in homine nato & respirante obliterantur: ubi ergo spasmodice contracto pulmone in asthmaticis ejus facilis dilatabilitas impeditur; vel in morbis inflammatoriis pulmonis sanguis per ultimas arteriae pulmonalis angustias transire nequit; vel in animalibus caeteroquin sanis, valido corporis motu accelerata circulatione, major copia sanguinis intra idem tempus per pulmonem transire debet; tunc majori molimine perficitur respiratio, omnibus illis musculis voluntariis agentibus, qui ad placidam & sanam respirationem non requiruntur.

Apparet hinc ratio, quare πνεῦμα πρόχειρον vocaverit *Hippocrates* (r) difficilem respirationem, ac si strangularetur homo; tunc enim validi pectoris motus observantur, sic ut singulis inspirationibus stragula, aegrorum talium corporibus incumbentia, attollantur; unde quasi manifestam respirationem vocavit, quia in sanis & quiescentibus vix ullus pectoris motus apparet, dum respirant. Alibi vocavit πνεῦμα μετέωρον (s), respirationem sublimem, quando costis superioribus valido nixu elevatis totum pectus attolli videtur. Ubique autem damnavit in morbis acutis difficilem respirationem, dicens: *Quibuscunque in febribus non intermittentibus spirandi difficultas fit, & delirium, lethale* (t). Semper ergo eo pejor & lethalior morbus erit, quo respiratio fuerit

b 2

(q) H. Boerhaave Instit. §. 621. 622.

(r) Prorrhet. Lib. I. Text. XXIV. Charter. Tom. VIII. pag. 715. Coac. Praenot. N. 252. ibid. pag. 866.

(s) Epid. 3. Charter. Tom. IX. pag. 235. 236.

(t) Aphor. 50. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 167.

fuerit difficilior & frequentior; dum miseri, aeque ac sani homines post validos cursus, anhelant, & omni molimine pulmonem dilatare nituntur. Apparet tunc ille motus pinnarum nasi, ut nempe naribus diductis major copia aeris adhuc hauriri possit, sicque pulmo magis dilatari. Funestum hoc signum adest tunc imprimis, quando, fractis jam viribus, nec erecto in lecto corpore sedere amplius possunt aegri, neque validis musculorum voluntariorum nixibus adjuvare valent suffocatam fere respirationem. Dum equi rapidissimo cursu exerciti anhelant, apparet evidentissime pinnarum nasi motus, & solito major narium diductio: unde & veterinarios equis nares discindere legitur (*u*), ut facilius aerem inspirare possint.

Verum cum dolor circa vitalia viscera, & partes, quae illis adjacent, respirationem impedit, malum signum est; & in acuta pleuritide saepe se ipsos suffocant aegri, dum ob doloris acerbitatem pectus dilatare nequeunt: unde tunc sanguine a capite per venas redeunte, non potente se commode evacuare in cor dextrum plenum, ob impeditum defectu respirationis liberum per pulmones transitum, encephalon a distentis sanguine vasis comprimitur; hinc hebetes & semisopiti saepe aegri in pessima pleuritide jacent, vix amplius de dolore conquerentes, dum interim celerrima & difficilis respiratio summum discrimen notat. Hinc forte *Hippocrates* monuit [*vv*] frequentem respirationem dolorem significare, vel inflammationem in locis supra septum transversum. Optime tamen notavit *Galenus* (*x*), respirationem laedi, si doleant aliae etiam partes, quae in respiratione debent moveri; unde & hepate, ventriculo, liene &c. inflammatis & dolentibus, idem contingere monuit. Unde generalius in Coacis (*y*) axioma habetur: *Respiratio, quae frequens & parva est, inflammationem & dolorem in locis principalibus significat.*

Verum & inordinata respiratio funesti ominis est. Talis autem vocatur, quando non eodem modo peragitur, sed nunc longe validior fit, mox iterum obscurior. Talis fuit *respiratio rara, magna per tempus, & rursus brevispira* (βραχύπνοος) (*z*) in muliere phrenitica, quae vigesima prima die morbi obiit, & cui ad finem usque respirationem magnam & raram fuisse *Hippocrates* dicit. Similem respirationem & in alio aegro (*a*), qui vigesima quarta die phreniticus obiit, notavit. Unde & talem respirationem delirium significare, aut & convulsionem, dixit (*b*). Ad respirationem inordinatam pertinet & illa, quando valida inspiratio est, exspiratio parva; & contra, si parvam inspirationem valida exspiratio sequatur (*c*), vel saltem quae ob magnum molimen, quod aegri adhibent, valida videtur, dum distentis buccis aerem efflant; quales aegros alibi [ἐκφυσῶντες] efflantes vocavit (*d*).

Huc

(*u*) Holler. Comment. in Coac. Hippocrat. pag. 467. (*vv*) In Prognosticis textu 24. Charter Tom. VIII. pag. 607. [*x*] De Respirat. diffic. Lib. I. cap. 12. Charter. Tom. VII. pag. 232. (*y*) N. 261. Charter. Tom. VIII. p. 866. (*z*) Lib. III. Epidem. aegrot. 15 Charter. Tom. IX. pag. 309. [*a*] Ibid. aegrot. 16. pag. 310. [*b*] In Prognost. textu 24. Charter. Tom. VIII. pag. 607. In Coacis Praenot. N. 261. ibid. pag. 866. [*c*] Ibid. in Coacis. (*d*) Ibid. N. 67. pag. 856.

Huc etiam pertinet illa, quae *duplicata introrevocatione, quasi superinspirantibus* aegris fit (*e*). Talis respirationis species in plorantibus pueris adest [*snikken*] & quandoque in aegris occurrit: sic in *Philisco* [*f*], qui sexto die periit, ad finem usque respirationem fuisse magnam & raram, velut revocanti (ὥσπερ ἀνακαλεομένῳ) notatur. Videtur & similem respirationis anomaliam alibi πνεῦμα προσκόπτον vocasse [*g*]; quem locum *Celsus* [*h*] hoc modo vertit: *Quorum faucibus in febre illiditur spiritus, instat his nervorum distensio*. Luctuosa autem & gemebunda spiratio, quam pariter in morbis acutis damnavit *Hippocrates* (*i*), huc etiam referenda videtur.

Damnavit & frigidam respirationem, tanquam lethalem; fervidam autem, quae aerem exspiratum quasi incendit (vide §. 739.) & fuliginosam, etiam lethalem dixit, sed minus tamen, quam frigidam (*k*). In textu quidem habetur πυρετῶδες: verum cum nullus hujus verbi sensus esset in hoc loco, & frigidae respirationi opponatur, videtur legendum esse πυρῶδες. Frigida autem respiratio gangraenam jam in pulmone esse docet, adeoque certissime lethalis: fervida vero summum ardorem circa vitalia viscera designat, adeoque summum quidem periculum notat, non tamen adeo absolute mortem instantem, ac quidem frigida respiratio.

Lassitudo quo vehementior, debilitas major. Spontaneas lassitudines morbos denunciare, dixit *Hippocrates* (*l*), quae saepe observatae, dum inflammatoria sanguinis spissitudo nata ad morbos acutos disponit. Ubi ergo ingens lassitudo adest, sanguinis immeabilitas jure metuitur, imprimis in morborum initiis: in fine enim exhausto per morbum corpore, & imprimis post validas evacuationes, a mero defectu lassitudo & debilitas nascuntur. Videantur illa, quae in Capitulo *de Debilitate Febrili* dicta fuerunt.

Jactatio corporis frequentior. Haec est illa δυσφορία in morbis, qua aegri situm corporis continuo mutant, ut molestissimae anxietatis levamen habeant; quae pessimum semper signum dat; cum contra facile morbum ferre inter optima signa habeatur. Videantur, quae circa hanc rem habentur in Capitulo *de Anxietate Febrili*.

Decubitus in dorsum, extensis membris, frequentior. Bonum signum est in morbis, si sic decumbant aegri, uti solent sani (*m*). Qualis autem sanorum decubitus sit, ibi describit, uti alia occasione in Commentariis §. 211. memoravi, ubi de naturali unione partibus vulneratis concilianda agebatur. Optimum enim est, ut aegri in alterutrum latus decumbant, manibus, collo cruribusque parum reductis, sic enim plurimi sani cubant. Quo autem magis a naturali sanorum dormientium situ recedit aegri decubitus, eo pejus signum in morbis. Ubi ergo resupinus in dorsum

 decum-

(*e*) Ibid. N. 261. p. 866. (*f*) Epid. 1. aegrot. 1. Charter. Tom. IX. pag. 99. (*g*) Aphor. 68 Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 178. [*h*] Lib. II. cap. 7. pag. 64. (*i*) Aphor. 54 Sect. VI. Charter. Tom. IX. pag. 286. [*k*] Coac. Praenot. N. 261. Charter. Tom. VIII. pag. 866. [*l*] Aphor. 4. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 46. (*m*) Hippocrat. in Prognost. textu 13. & seq. Charter. Tom. VIII. pag. 600.

decumbit aeger, talem situm habet, qualem cadaver propria gravitate sola acquirit, adeoque resolutionem virium ostendit. Uti enim optime notavit *Galenus* (*n*), non omnes musculi otiosi sunt in dormientibus, sed quidam agere pergunt, dum sanus homo dormiens alterutri lateri incumbit: si enim cadaver humanum in tali situ poneretur, illico vel in dorsum vel in ventrem prolaberetur, prout huc illucve sua gravitate vergeret. Sic videmus moribundos resupinos jacere, & in ultimo mortis agone omnes extendere artus, ac si directo hoc omnium vasorum per artus distributorum situ humorum motus per illa adhuc juvare vellent: adeoque patet, talem aegrorum decubitum notare, quod morbus in mortem tendat. Patet ergo ratio, quare *Hippocrates* [*o*] talem decubitum damnaverit; & pejorem adhuc dixerit, si corporis trunco declives aegri versus pedes delabantur, vel manus, collum, cruraque inaequaliter dispersa, & nuda habuerint, ore hiante assiduo dormiant, vel supinis jacentibus crura multum contracta & disjuncta fuerint, aut proni in ventrem cubaverint, nisi per sanitatem sic assueverint; vel denique, dum morbus viget, continuo erecti in lecto residere velint. Omnia enim haec quamplurimum a sanorum decumbentium habitu & situ distant.

Rationis, affectuum, quo usus perturbatior. Vel plebi notum est, pessimum signum esse, si aegri consuetis animi affectibus careant, vel omnino oppositis afficiantur. Si enim de uxore, liberis, amicis, nulla amplius aegris cura sit, fato jam praeditos (*veege meschen*) dicunt omnes; & contra magnam spem sanationis concipiunt, si de his solliciti fuerint, quae amaverant sani. Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* damnaverit ferox ab homine moderato responsum; uti etiam, si aegri praeter consuetudinem aliquid facerent, vel aliquid in animum inducerent prius non consuetum; vel contra a consuetis non afficerentur: uti alia occasione, dum de delirio febrili agebatur, in Commentariis §. 702. dictum fuit. Designat enim per morbum mutari jam naturalem statum sensorii communis, a quo ratiocinum animique affectus pendent.

Appetitus magis prostratus, digestio molestior. Primum indicatum in cura generali febrium, §. 598. memorata, erat, ut vitae, ejusque viribus consuleretur; constititque ex illis, quae ad §. 599. dicta fuerunt, ad hanc indicationem requiri cibos & potus fluidos, facile digerendos, & putredini omni adversos &c. Verum optima etiam talia ingesta nihil proderunt, si non supersit tantum de viribus, ingesta mutantibus in naturam nostram, ut possint haec assumta retineri, subigi, & distribui per corpus. Ubi ergo appetitus adeo prostratus est, ut quaevis etiam alimenta aegri abhorreant, vel assumta illico evomant, vel ab iisdem gravetur corpus, & anxietas magna oriatur; tunc nihil inde emolumenti haberi poterit, & quotidie magis magisque deterentur vires per morbum, adeoque non poterit aeger sufficere ad coctionem & crisim usque. Simul etiam ex his symptomatibus novimus, viscera, quae alimentis assumendis, retinendis, digerendis &c. serviunt, per morbum

(*n*) Lib. II. de Motu muscul. cap. 4. Charter. Tom. V. pag. 386. 387.
(*o*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 601. & seq.

morbum in suis functionibus magnopere laesa esse; adeoque appetitus deletio & digestio molesta nocebunt tanquam signum & causa.

Urina rubicundior. Caloris interni signum dare urinae rubedinem §. 673. dictum fuit: verum probatum fuit §. 675., caloris augmentum in febribus ortum debere violentiori partium fluidarum in se mutuo, in vasa, horumque in illas attritui; adeoque quo urina rubicundior fuerit, eo major attritus ille praegressus fuit, uti & calor. Omnia ergo illa mala, quae §. 100. & 689. enumerata fuerunt, praevidentur; & praecipue humorum degeneratio in acrimoniam putridam, & tenerrimorum vasorum destructio. Patet hinc ratio, quare inter signa futuri delirii *Hippocrates* (*p*) recensuerit urinas non subsidentes, praerubras, cum suspensis.

Crassior, turbidior, cum sedimento minori. Uti enim dictum fuit ad §. 731., talis urina quam maxime a conditionibus urinae sanae recedit, adeoque magnam humorum mutationem per febrim factam ostendit. Cum autem urina contineat aquam sanguinis, salem ejus jam acriorem & alcalino proximum, oleum sanguinis pariter jam acrius factum & putrefacto proximum, terramque tenuem, satis volatilem, valde attritam (*q*); patet tunc crassiorem fieri urinam, dum his contentis saturatior est. Verum quo validior febris fuerit, eo major attritus & degeneratio salium & oleorum sanguinis in majorem acrimoniam adsunt, adeoque eo major copia talium, quae per urinam debent exire de corpore. Omnia autem haec, si urinae in febribus permista manent intime, rubicundam urinam faciunt, diversa coloris intensitate, pro varia imprimis olei sanguinis, acrioris jam redditi, admistione. Si vero tanta sit contentorum urinae copia, vel diluentis vehiculi in urina penuria, ut illa, quae in urina soluta haerent, aequabiliter sustineri nequeant, turbatur urina & opaca redditur, citius vel serius pro varia contentorum copia & indole, & majori minorive frigoris gradu, cui talis urina exponitur. Videmus enim hyemali sub frigore sanorum urinam turbari & crassam fieri, quae tamen, aucto tantum calore, iterum lympida & tenuis redditur. Idem etiam aestivis caloribus, per sudores difflata sanguinis aqua, contingit, dum sic rubra & acris urina redditur, quae quandoque satis cito turbida & opaca fit; affusa vero aqua calida, redit pelluciditas; vel etiam, si postea dilutior & calida urina addatur: unde saepe mirantur ignari, dum urinam, vesperi ante somnum emissam, turbidam mane redditam vident, atque paulo post iterum pellucidam, cum recens & calida urina illi admiscetur. Dum autem secedunt illa, quae soluta manere nequeunt in urina, si liquido, cui innatant, specifice graviora fuerint, fundum petent citius vel serius pro vario ponderis excessu; ubi vero idem cum liquido continente pondus habent, vel major cohaesio sit partium liquidi, quam ut ab his particulis excussis separari possint, tunc manebunt in eodem loco, neque subsidebunt particulae excussae, sed opaca & turbida manebit urina. An forte per validum attritum sic divisa fuerunt haec omnia in minimas moleculas, aut aucta superficie minuatur

(*p*) In Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 719.
(*q*) H. Boerhaave Institut. §. 375.

cur proportionalis gravitas? certe argentum vivum, fluidum ponderosissimum, per ignem divisum in minima, per aera volitat. Designat ergo talis urina validum attritum particularum fluidarum ad se mutuo & ad vasa, solidarum partium corporis detritum, adeoque minimis & tenerrimis vasculis magnam vim inferri, humores corporis per morbum plurimum degenerare a sanitatis legibus, salesque & olea acriora reddi, & majori hinc copia per urinam expelli, simulque diluenti & tenuissima parte humores destitui. Unde apparet magnum discrimen in febribus continuis putridis, quod talis urina indicat.

Patet hinc ratio, quare *Galenus* (r) dixerit: *Quod si turbida (urina) sit, qualis veterinorum (ἀποζυγίων) apparet, crudis vocatis humoribus refertas quidem venas esse indicabit, non vero quiescere circa illos naturam, sed valide concoquere.* Laudat deinde celerem separationem crassi a liquido; & ubi subsidentia alba laevis & aequalis est, tunc naturam crudos humores superaturam indicabit, sin minus, contrarium. Deinde addit universalem hanc regulam: *Verum omnium turbidarum urinarum generalis nota tibi sit separatio, vel cito, vel tarde facta, aut omnino nulla.* Prima optimum signum dat, secunda minus bona, tertia pessima.

Turbidae autem illae urinae vel eminguntur tales, vel redduntur pellucidae, & paulo post turbantur, talesque permanent, quod saepius in his febribus contingit. Vocavit *Hippocrates* [s] has urinas subjugales, quia in equis, vaccis, & similibus animalibus talis urina naturaliter observatur, atque sequenti modo descripsit in *Philini uxore*; quam decimo quarto die a puerperio febris prehenderat: *Undecimo die morbi minxit urinam confertim copiosam, crassam, albam, quale quid ex urinis subsidentibus fit, quando returbantur; multo tempore relicta non subsidebat. Color & crassities similis erat subjugalium. Talia mejebat, qualia ego vidi.* Tales autem urinas ubique damnavit; non enim apparent nisi in febribus, quae periculosis symptomatibus stipantur. Capitis dolores praesentes, vel mox adfuturos, post similes urinas monuit alibi (t). Et *in Prognosticis* (u), postquam urinam fulvam & tenuem cruditatis signum esse dixerat, addit, magis lethales esse crassas urinas. Tunc autem imprimis pessima quaeque exspectanda sunt, si per plures dies tales maneant, absque subsidentia; si enim subsidere inceperint, meliora sperare licet. Sic in *Pericle* (w) primo die urinae copiosae albae turbidae aderant, quae sedimentum non deponebant; secunda die crassae quidem erant, sed magis subsidebant; tertia die jam concoctae multum sedimentum continebant; & quarta die sudore calido copioso perfecte judicatus aeger a periculoso morbo evasit.

Tales ergo crassae urinae cruditatem magnam morbi designant in febribus, & validum impetum, quo natura in morbi materiam agit; unde, nisi cito muten-

(r) De Sanitate tuenda Lib. IV cap. 4. Charter Tom. VI. pag. 121. (s) Epidemicor. I. aegrot. 4. Charter. Tom. IX. pag. 104. (t) Aphor. 70. Sect. IV. ibid. pag. 180. & Epid. VII. pag. 597. [u] Charter. Tom. VIII. pag. 635. (vv) Epidem. 3. aegrot. 6. Charter. Tom. IX. pag. 301.

mutentur in melius, in acutissimis morbis certam perniciem fere demonstrant; in mitiori morbo longitudinem, & difficilem crisim.

Vel et tenuior, magisque aquosa. Designat enim talis urina, retineri in corpore illa, quae per has vias naturaliter de corpore evacuantur; olea nempe & sales sanguinis acriora reddita, magis adhuc nocitura, quia in febre acuta continua putrida omnia citius in corruptelam vergunt, quam in sanitate. Observatur & talis urina quandoque, dum sanguis inflammatoria densitate immeabilis redditus aquae, quantumvis copiosae ingestae, miscelam respuit; unde tunc potus assumtus statim per urinae vias elabitur. Hinc patet ratio illius asserti, quod apud *Hippocratem* (x) habetur: *Mala est quoque (urina) quae post potum cito mingitur, maxime in pleuriticis & peripneumonicis*. Sic & alibi tenuem & fulvam urinam damnavit dicens: Quoad autem urina fulva & tenuis fuerit, crudum esse morbum significat; si vero & morbus longus fuerit, urina vero talis, periculum est, ne sufficere homo non possit, quoad concocta sit urina (y). Videantur & illa, quae de tali urina in Commentariis §. 712. dicta fuerunt.

Parcior, minus retinenda. Ob eandem causam damnatur & urina parcior, quia designat diluente vehiculo orbum sanguinem non posse suppeditare sufficientem lymphae copiam, per quam ex sanguine eluuntur acriora. Unde & plerumque parcior talis urina acerrima est & stranguriosa, continuum & molestum mejendi conatum efficiens. Pessimum pariter signum est in his morbis, si absque voluntatis imperio insciis aegris elabatur urina; tunc enim semper insignis cerebri laesio per morbum adest: unde fere tantum in delirantibus, phreniticis, comatosis &c. apparet hoc symptoma. Monuit hoc *Hippocrates* dicens: *Quae urinae non recordantibus effluunt, perniciosae* (z). Et deinde subjungit: *Num ab his mejuntur, ac si sedimentum conturbaveris*: nempe perturbatae & subjugalium urinis similes. Et alibi (a): *Quos latet urina procidens, & pudendum contrahitur, desperati*. Hujus textus aliam tamen lectionem, quae melior videtur, habent *Foesius* & *Duretus* (b); loco enim hujus οἷσι λανθάνει τὸ οὖρον προσπίπτον, καὶ τὸ αἰδοῖον ἕλκονται, ἀνέλπιστοι sic legunt: Οἷσι λανθάνει τὸ οὖρον προσπίπτον ἐς τὸ αἰδοῖον, ἐκλύονται ἀνέλπιστοι. Quos latet urina procidens ad pudendum, exsolvuntur desperati.

Motus quo magis tremuli, tactum refugientes, ludentes, carpentes. Designant enim haec omnia, sensorium commune affici; unde deliria, convulsiones &c. metuenda sunt. Videatur de his *Capitulum de Tremore Febrili*; uti & illa, quae in Commentariis §. 702. de his tanquam futuri delirii notis dicta fuerunt. Illud autem symptoma, quo aegri tactum quasi refugiunt, solus fere notavit *Hippocrates* (c) atque πρὸς χεῖρα ἀναΐσσοντες, ad manum exsilientes, vocavit, & male habere monuit. In talibus enim aegris, dum Medicus

(x) Coac. Praenot. N. 579. Charter. Tom. VIII. pag. 886. (y) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 634. 635. (z) Prorrhet. Lib. I. text. 28. Charter. Tom. VIII. pag. 718. (a) Coac. Praenot. N. 474. Charter. Tom. VIII. pag. 879. [b] In Coac. Hippocrat. pag. 363. (c) In Coacis Praenot. N. 61. Charter. Tom. VIII. pag. 855.

dicus digitos carpo admovet pulsum exploraturus, manus subito resilit; si rogentur, quare manum retrahant, dicunt, se hoc nescire. Videtur tunc in sensorio communi tanta irritabilitas esse, ut a levissima etiam nervorum, in dissita quamvis parte corporis, mutatione turbetur totum; unde brevi convulsiones instare metuendum est. Ob eandem causam in his aegris oculi lumen refugiunt; quod pariter perniciosum in morbis signum esse *Hippocrates* monuit (*d*).

OCULI QUO LUCTUOSIORES. Ad omnia haec attendendum est: unde optime *Celsus* [*e*] jussit, ut *Medicus neque in tenebris, neque a capite aegri resideat, sed illustri loco adversus eum, ut omnes notas ex vultu quoque cubantis perspiciat*. Oculi autem plurima & certissima signa dare solent in morbis: nec mirum, cum & in sanis animi affectus varios in oculis observare liceat, & prima ingruentium morborum indicia saepe in oculis appareant. Dum quartanarium paroxysmus jamjam prehendet, pallor oculorum adest; dum in syncopen delabetur homo, solitus oculorum splendor minuitur prius. Ex oculis futurum delirium praesagire noverat *Hippocrates* (vide Commentaria §. 702.). In debilibus, post morbos praegressos, hominibus primum renascentium virium indicium major oculorum vigor dare solet. Unde non sine ratione dixit *Hippocrates* [*f*], *Oculi ut valent, ita totum corpus*. Pessimum ergo signum in morbis est, ubi depravatur naturalis ille oculorum nitor & splendor, qui ab aequabili vasorum impletione, & assidua tenuissimae lymphae irroratione, qua oculi detergentur, pendet. Unde in moribundis sicci, squalidi & pulverulenti apparent: obvolitantibus enim in aere pulvisculis brevi deturparentur oculi, nisi frequenti palpebrarum nictatione, & tenuissimae lymphae ablutione, depurarentur continuo. Hinc circa mortem, & defectu illius liquidi, & dum insensiles jam & hebetes jacent aegri, non detergentur illae sordes, sed accumulantur, & luctuosissimam instantis jam mortis imaginem exhibent; vulgo etiam fatale hoc signum distinguente, dum dicunt (*het gesigt is gebrooken*) abolito jam visu, aegros conclamatos esse.

Unde *Hippocrates* (*g*) pro malis & perniciosis signis habuit, *si oculi pervertantur, aut alter altero minor sit, vel alba fuerint rubra, aut livida, vel venulae nigrae in illis sint, aut sordes circa oculos appareant, aut sublimiores vel prominentes (oculi) vel admodum cavi facti, vel supercilia curva, aut rigida maculosa, aut visus squalidus & sine splendore* &c. Similia & in *Coacis* (*h*) habentur; ubi & additur, *si circa oculos tenuem concretionem albam habeant* (αἰγίδα λεπτὴν), qualis pellicula, ab inspissatis & collectis humoribus nata, visum obscurans in moribundis saepe apparet. Hinc etiam dixit alibi [*i*]: *Oculus hebescens* (ἀμαυρέμενον), *pravum, & fixus & caliginosus, malum*. Contra vero pro optimo signo habuit oculorum nitorem in morbis; unde dixit (K):

Ocula-

(*d*) In Prognostic. Sentent. 10. Charter. Tom. VIII. pag. 597. (*e*) Lib. III. cap. 6. pag. 130. (*f*) Epidemicor. 6. Charter. Tom. IX. pag. 505. (*g*) In Prognost. Sentent. 10. Charter. Tom VII. pag. 597. [*h*] N. 219. Ibid. pag. 864. (*i*) In Prorrheticis Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 73. (*K*) In Coacis N. 218. ibid. 864.

Oculorum puritas, & alba illorum ex nigris vel lividis pura fieri, criticum. Si igitur cito depurentur (oculi), celerem crisim significat; si tarde, tardiorem.

Quandoque etiam accidit, ut aegri vultus moerorem exprimat, interdum cum lacrymis, aliquando & sine eis, licet nondum tamen adeo squalidi oculi appareant: si rogetur tristitiae causa, negat se tristem esse. Pessimum semper hoc signum est, quod aliquoties in aegris vidi. Inter mala autem signa recensuit etiam *Hippocrates* (*l*); *si per somnos, palpebris non commissis, aliquid ex albo subappareat, neque ex diarrhoea aut purgantis potione hoc factum fuerit, neque aeger hoc modo dormire solitus sit.* Admodum enim lethale hoc signum esse monuit. Ubi etiam *si in febre non intermittente, labium, palpebra, supercilium, aut oculus, aut nasus pervertatur; si non videat, si non audiat, imbecillo jam aegro. Si quid horum acciderit, mors proxima est* [*m*].

Involuntariis lacrymis humidiores. Hae sunt illae lacrymae, quae in moribundis toties apparent; unde & Poetae media in morte natantes oculos dixerunt. Damnavit has *Hippocrates* [*n*], quando absque causa lacrymis madent oculi: si enim audito mortis periculo, vel cara dum pignora vident, illacrymentur aegri, bonum potius signum est, cum solitis tunc moveantur animi affectibus. Unde alibi (*o*) *in acutis, male habentibus aegris, voluntarias lacrymas bonas dixit; involuntarias varo malas*. Imo non tantum in febribus, verum etiam in aliis morbis idem obtinere monuit (*p*). Unicum tamen excipit casum, in quo lacrymae involuntariae futurae criseos, per narium haemorrhagiam, signum dant; si nempe tales lacrymas alia pessima signa non comitentur. Ita enim habet [*q*]: *Quibus in febribus acutis, maxime in ardentibus, invitae effluunt lacrymae, illis sanguinis e naribus profluvium exspectandum est, si & reliqua perniciosa non habuerint; male enim habentibus non haemorrhagiam, sed mortem portendunt*. Monuit autem *Galenus* (*r*) Medicos, ne perterreantur, licet talem aegrum delirare & subsilire viderint, si una cum lacrymis involuntariis alia signa futurae haemorrhagiae narium adsint; ut capitis dolor, qui antea non adfuerat, colli & cervicis tensio & dolor, faciei palpitatio, oculorum rubedo &c. Tunc enim omnia haec humorum sursum tendentium indicia esse dixit. Imo adeo indubitatum signum dare lacrymas illas involuntarias tunc credidit, ut asserat in tali casu, *Quod si inviti illacrymentur, aut splendores se cernere sibi videantur, aut manus admoveant naribus, velut scalpentes; tunc jam non adfore, sed adesse sanguinis fluxionem conspicies*.

Haec sunt illa praecipua signa, ex quibus concludimus, febrim acutam continuam putridam admodum periculosam esse, & in mortem tendere. Quo autem plura ex pessimis his signis simul adsunt, eo pejorem & lethaliorem mor-

[*l*] In Prognosticis Sentent. 11. Charter. Tom. VIII. pag. 599 & Aphor, 52. Sect. VI. Charter. Tom. IX. pag. 285. (*m*) Aphor. 49. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 166. In Prognost. Sentent. 12. Charter. Tom. VIII. pag. 600. [*n*] Ibid. Sentent. 10. pag. 597. (*o*) Epidem. 6. Textu 21. Charter. Tom. IX. pag. 380. (*p*) Aphor. 52. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 168. (*q*) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 75. (*r*) Lib. II. Method. Med. ad Glaucon. cap. ultimo Charter. Tom. X. pag. 366.

morbum esse, satis patet. Simul etiam apparet, quod prognosis in his morbis non adeo pendeat ab intellectis causis, sed certa habeatur ex signis laesarum functionum, quae docent majorem vel minorem recessum morbi a sanitatis conditionibus.

§. 735. SEd ubi somnus difficilis & male cedens, pustulae purpureae, vel lividae corpus deturpant, hypochondria tensa & inflata, fere moritur.

Ubi somnus difficilis vel male cedens. Quanta mala vigiliae in febribus faciant, ad §. 708. dictum fuit, unde & patet, quantum boni a placido & pacato somno in morbis exspectandum sit. Praecipua enim spes in eo consistit, ut blando somno refecti aegri molestias morbi facilius tolerare possint, sicque sufficere ad crisim vel solutionem morbi usque. Ubi autem somnus difficilis est, & turbulentus, cum terrore saepius excitantur aegri, vel, licet profundo somno demersi jacuerint, evigilantes tamen inde nullum levamen sentiunt, sed potius auctam corporis defatigationem, & majorem debilitatem percipiunt; hinc in angusto spes est, & fere semper lethalis eventus morbi erit, & pessima sequentur symptomata. Unde *Hippocrates* (*s*) turbulentas & ferocissimas ex somno excitationes damnavit tanquam convulsivas, & alibi (*t*) in febribus ex somnis pavores aut convulsiones malas pronunciavit: quin imo universale hoc axioma practicum posuit (*u*): *Quo in morbo somnus laborem facit, lethale, si vero juvet somnus, non lethale*.

Pustulae purpureae vel lividae corpus deturpant. Quam mali ominis in morbis sint tales pustulae, pluribus demonstratum fuit ad §. 723., ubi de exanthematibus febrilibus agebatur: sunt enim quasi necroses, & gangraenosam morbi indolem denotant. Notandum tamen, has pustulas rite distinguendas esse a maculis illis purpureis & lividis saepe, quae in scorbuticis corporibus in levibus etiam febribus quandoque apparent. Sed maculae illae scorbuticae magis irregularis figurae sunt, & latiores plerumque, & ex signis scorbuticae cacochymiae praegressae, & absentia malorum symptomatum, cognosci poterunt.

Hypochondria tensa et inflata. Quid propriae praecordiorum, sive hypochondriorum nomine, Veteres Medici intellexerint, in Commentariis §. 701. dictum fuit; patuitque tunc, cardiam vocatam, hypochondria stricte dicta, & epigastrium huc referri, ubi hepar, lien, ventriculus, pancreas &c. continentur. Videtur *Hippocrates* in morbis semper sollicite observasse, quomodo se haberent hypochondria, atque inde plurima praesagia tam ad salutem, quam interitum, deduxisse. Universalem autem hanc regulam practicam tradidit. *Optimum quidem hypochondrium est, si doloris expers, & molle ac aequabile, & in dextris & in sinistris. Inflammatum autem, vel dolorem adferens, aut tensum, aut dextrum a sinistro varium, aut contra sinistrum a dextro,*

(*s*) Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 779. (*t*) Aphor. 67. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 177. (*u*) Aphor. 1. Sect. II. ibid. pag. 43.

dextro, haec omnia attendere oportet (*w*). In Coacis autem Praenotionibus (*x*) addidit, *signum morbi mali moris esse, si hypochondrium inflammatum, inaequaliter se habens, aut dolens fuerit*. Prae reliquis autem damnavit, si inflammatorio tumore attollerentur haec loca; & merito, cum viscera hic locata pessime affecta esse hoc demonstret; & vel subita mors, vel periculosa admodum suppuratio, in his locis tunc metuenda sint; atque ideo dixit: *Tumor autem durus & dolens in hypochondrio pessimus quidem, si totum hypochondrium occupaverit: sin vero in altera tantum parte fuerit, minus periculosus, qui in sinistra. Verum significant tales tumores in initio quidem, periculum esse mortis brevi futurae; si vero febris vigesimum diem superet, nec tumor interea subsidat, in suppurationem vertitur* (*y*). Monuit tamen, quandoque in primo talium morborum circuitu, narium haemorrhagiam accedere, & plurimum prodesse; unde jussit, ut attendat Medicus, an aegri capite doleant, aut visus hebetudinem percipiant; quae sanguinis per nares effluxuri signa sunt. Hypochondrii enim tensionem, tam in dextra quam sinistra parte, inter signa futurae narium haemorrhagiae numeravit (*z*): sed & simul diserte monuit, talem tensionem tunc sine dolore & inflammatione esse. Patet ergo, hypochondriorum tensionem semper malam esse, si dolor simul adsit; licet quandoque, imprimis in junioribus, salutaris narium haemorrhagia in morbi initio infaustum omen avertat.

Minus quidem periculosos agnovit *Hippocrates* [*a*] tumores hypochondriorum molles & expertes doloris, & qui digito pressi cedunt; flatulenti enim illi videntur esse: &, si hypochondria stricte dicta occupent illi tumores, in ventriculo aut intestino colo videntur haerere potissimum. Unde & alibi (*b*) dixit: *At in dextris sublati tumores, qui magna quidem ex parte molles sunt, maximeque prementi si quid submurmurarit, non admodum maligni existimandi sunt*. Unde videri posset, ac si hypochondria tensa & inflata non semper pro pessimis signis habenda forent. Verum hic concursus plurimorum lethalium signorum consideratur, cui si talis inflatio & tensio hypochondriorum jungatur, merito mortem instare concluditur. Fit enim tum vel a putrefactis humoribus elasticam materiam generantibus; uti etiam a resolutione ventriculi, & intestinorum, unde non amplius dilatantibus causis resistunt, sed miro modo expanduntur; quibus quandoque jungitur inflammatoria distensio hepatis & lienis. Unde etiam in moribundis saepe totum abdomen in aequabilem tumorem attollitur: quod & notatur in ultimis illis Aphorismis (*c*), qui tamen a multis non habentur pro genuinis. Postquam enim plurima alia lethalia in morbis signa enumerata fuerunt, subjungitur. *Interituris signa haec manifestiora fiunt, & ventres attolluntur & inflantur*. In Commentariis autem ad hunc locum *Charterius* casum narrat pueri, cui quartana febris in acu-

(*w*) Hippocrat. in Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 610. (*x*) N. 280. ibid. pag. 867. (*y*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 612. 613. Coac. Praenot. N. 281. ibid. pag. 867. (*z*) Epidem. 2. Charter. Tom. IX. pag. 60. & in Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 682. (*a*) Ibid. pag. 614. (*b*) Epidem. 4. Charter. Tom. IX. pag. 328. (*c*) Sect. VIII. Aphor. 19. Charter. Tom. IX. pag. 351.

acutam & continuam versa fuerat: misero huic ante mortem abdomen inflabatur, & post mortem aperto abdomine flatus cum sono erupit: procul dubio elastica materia, per putredinem genita, abdominis cavum implente. Patet ergo ratio, quare hypochondria tensa & inflata in continuis putridis pro lethali signo habeantur.

§. 736. CUratio ante tradita pro indicantium varietate, symptomatum vehementia, aegri conditione, statuque morbi variata nihil singularis requirit.

Curatio febrium generalis descripta §. 598., atque postea sequentibus paragraphis fusius explicata, pariter hic locum habet, adeoque ibi dicta sufficient. Ut autem generalis haec febrium curatio singularibus casibus applicari possit, debet simul cognosci, quaenam functionum laesiones adsint, & qualis degeneratio solidarum & fluidarum partium obtineat; inde enim indicantium varietas nascitur. In synocho putrida [videantur dicta ad §. 730.] novimus a naturali statu plurimum degenerare humores; quandoque in spissitudinem inflammatoriam tendere, aliquando etiam in nimiam dissolutionem vergere; adeoque & morbum, quamvis nomine eundem, saepe diversam omnino medelam requirere. Duplex enim genus talium febrium observatur, utraque continua, utraque humores corrumpens, & laedens fere omnes corporis functiones. Una, inflammationem validam comitem habens, in crassioribus humoribus & majoribus vasis haeret; calorem magnum, pulsum durum, & initio saltem morbi satis validum habet; & sanguinis missionem, clysmata refrigerantia, diluentia, attenuantia &c. in curatione requirit. Verum aliud talium febrium genus observatur, in quo non deprehenditur tanta mutatio in crassioribus corporis nostri liquidis, sed videtur in tenuioribus longe humoribus tunc vitium haerere: neque tales febres adeo insignis calor comitatur, neque inflammatoriae spissitudinis ulla signa adsunt; imo saepe solvuntur in morbosam tenuitatem liquida crassiora. Interim tamen subita virium prostratio has febres comitari solet, & anomala quandoque adsunt symptomata; unde has febres malignas solebant vocare Medici, quae latenter adeo, absque rapido impetu, turbabant omnia. Docuit observatio, talia remedia tunc profuisse, quae aromatica penetrabili virtute languentes vires erigerent, & per sudores vel auctam saltem diaphoresin, expellerent de corpore latens illud malignum, epidemico contagio saepe susceptum; uti in peste & febribus pestilentialibus dictis observatur. Unde haec remedia Alexipharmaca vocaverunt: qualia imprimis ab omni aevo laudata fuerunt, ruta, scordium, angelica &c., in quibus penetrabile aroma adest; dum simul non adeo magnus metus est, ne per horum stimulos nimis augeatur febrilis motus; imprimis si aquae infusa potentur. In hoc febrium genere venae sectio, clysmata, & similia debilitantia nocerent potius. Verum dum talis medela adhibetur illis febribus, quae inflammatoriam sanguinis densitatem comitem habent, omnia in pejus ruent; uti suo tempore toties doluit *Sydenhamus*. Maligna enim febris non omnium dierum morbus est, & longe frequentiores febres

inflam-

inflammatoriae obſervantur; ſive inflammatoria ſanguinis denſitas ante febrim praeexſtiterit, ſive febrili impetu diſſipata ſanguinis parte tenuiori, & inſpiſſata reliqua, nata fuerit. Summo enim aegrorum diſcrimine in omnibus morbis acutis fere malignitatem illam crepabant quondam Medici, & cardiacis & alexipharmacis calidiſſimis utebantur. Unde *Sydenhamus* (*d*), qui generoſo auſu ſolus fere ſe huic torrenti oppoſuit, non dubitavit dicere, quod malignitatis illud vocabulum humano generi ipſa inventione pulveris pyrii lethalius fuerit, dum illas imprimis febres malignas vocarent Medici, in quibus intenſior prae caeteris inflammationis gradus aderat. Attentus tamen ad omnia morbi phaenomena Medicus facile diſtinguet febres, inflammationis participes, ab aliis illis continuis putridis, quae ob anomala ſymptomata, ſubitam debilitatem, & ſimul remiſſiorem caloris gradum plerumque, malignae vocantur. Cum autem praecipuus curationis cardo in illo imprimis verſetur, ut juſto moderamine febrilis impetus regatur, ne nimis incitetur vel torpeat; videantur illa, quae de hac re in Commentariis §. *609. 610. 611.* in cura generali febrium dicta fuerunt. Cum etiam & ſymptomatum vehementia, uti tunc notatum fuit, nimii impetus febrilis ſignum det, & imprimis caloris intenſitas, patet, ad haec praecipue attendendum eſſe.

Pro varia autem aegri conditione quoad aetatem, ſexum, temperiem &c. quandam in cura diverſitatem requiri, nemo dubitat: verum & de his in Commentariis §. *602.* & reliqua cura febrium generali, abunde dictum fuit; uti etiam de illis, quae varium morbi ſtatum, in aſcenſu, ſummo vigore, deſcenſu, ſpectant. Adeoque ex illis febrium continuarum putridarum curatio petenda erit.

§. 737. HAs dixit συνόχȣς Vetuſtas, Continentes Schola, quia nulla in his fervoris remiſſio: συνεχεῖς vero, ſive continuas (727.), quae Continuae remittentes.

Continua febris proprie vocanda erat illa, cujus omne tempus tantum una acceſſio erat a principio ad ſolutionem uſque, uti in Commentariis §. 727. dictum fuit. Illas hodie Continentes Scholae Medicae vocant, ſive συνόχȣς, uti uſu obtinuit, de quibus jam actum fuit. Ubi vero notabilis remiſſio & exacerbatio obſervatur in febre, licet caeteroquin continua fuerit, tunc vocatur συνεχὴς, ſive continua remittens. Apud Veteres tamen Medicos συνέχεες πυρετοὶ latiori ſignificatione ſumptae fuerunt; imo & videntur hoc nomine vocaſſe quandoque illas febres, quae hodie σύνοχοι dicuntur, uti ex *Galeno* (*e*) patet, qui ſic habet: *Continuae & intermittentis nomine bifariam Veteres uti videntur. Continuas namque febres appellant interdum quidem omnes quae ad integritatem* (ἀπυρεξίαν) *non deſinunt. Interdum vero non*

(*d*) In Schedula monitoria de novae febris ingreſſu pag. 681.
(*e*) Commentar. 3. in Lib. I. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 86.

non omnes, quae ad integritatem febris non desinunt, sed illas solas praecipue, quae ad judicium usque nullam permutationem sortiuntur. Ita vero & intermittentes interdum quidem illas solas nominant, quae ad integritatem desinunt; interdum vero quae ad integritatem non desinunt, sed insignes faciunt particularium accessionum mutationes in principium, incrementum, vigorem & remissionem. Addit deinde, quod juniores Medici nonnulli febres illas, quae nullam insignem mutationem sortiuntur, vocaverint non continuas (συνεχᾶς) sed continentes συνόχυς; illas vero solas, quae ad integritatem non desinunt, sed remittunt tamen & denuo exacerbantur, continuas (συνεχᾶς) dixerint. Veteres vero Medici has febres continuas remittentes vocaverunt quandoque continuas, quandoque & intermittentes. Ubi enim cum continentibus hodie dictis febribus comparabant, vocaverunt intermittentes, & contra si conferebant cum illis febribus, quae ad integritatem desinunt, dixerunt continuas: sunt enim inter continentes febres & intermittentes quasi mediae.

Haec monenda videbantur, ne confusio quandoque nasceretur illis, qui Medicinae addiscendae incumbentes Veterum Medicorum monumenta evolvunt.

FEBRIS

FEBRIS ARDENS.

§. 738. QUas inter Causos, sive Ardens dicta febris meretur singulatim discuti ob frequentiam, discrimen, sanandi laborem.

Ab insigni ardore, quo affliguntur aegri hac febre decumbentes, febris ardens vocatur; unde & καῦσος ἀπὸ τοῦ καίειν, ab urendo, dicitur. Ad continuarum remittentium speciem autem reducitur febris ardens proprie vocanda, quia manifestas exacerbationes habet, neque continuo tramite absque mutatione ad crisin usque decurrit, uti in synochis sive continentibus febribus observatur. Illud enim omnes, qui de ardente febre scripserunt, auctores agnoscunt. Sic *Celsus* (*f*) de curatione febris ardentis agens monet, *in ipsis accessionibus oleo & aqua aegrum refrigerandum esse* &c. *Si pituita in stomacho coiit, inclinata jam accessione, vomere cogendus est*. Et *Galenus* [*g*] dixit, quod *exquisita febris ardens, quum omnia alia servet accurate tertianae indicia, eo solo differt, quod neque cum rigore invadat, neque ad integritatem deveniat*. Pariter & *Hippocrates* plurimis in locis de febre ardente agens meminit exacerbationum, quae diebus paribus vel imparibus fiunt, uti postea dicetur. Quamvis enim ob caloris intensitatem & aliae febres ardentes dici possent (*h*), & quandoque revera ab auctoribus, recentioribus imprimis, sic vocentur febres continentes, cum in illis calor digitum tangentem quasi pungens [vide §. 731.] saepe percipiatur; imo & *Hippocrates* [vide Commentaria §. 558.] febrim, ubi vehementissima est, πῦρ, id est, ignem vocare consueverit; obtinuit tamen hodie usu febris ardentis nomen dare febri continuae remittenti, quam urens fere calor & reliqua symptomata, sequenti paragrapho enumeranda, comitantur.

Ubi ergo febres intermittentes, quotidiana & tertiana imprimis, prolongatis vel & duplicatis paroxysmis, nullum tempus a febre liberum relinquunt, possunt in febrem ardentem & periculosissimam mutari; unde dixit *Hippocrates* (*i*): *Quae febres non intermittentes tertio quoque die vehementiores fiunt, periculosiores; quocunque autem modo intermiserint, citra periculum esse significat*. Tale videtur fuisse illud genus febrium, quod ἡμιτριταῖον a plerisque Medicis appellari dixit *Celsus* (k], nempe alterum illud tertianae genus, *longe perniciosius, quod tertio quidem die revertitur, ex octo autem & quadraginta horis fere*

(*f*) Lib. III. cap. 7. pag. 134. (*g*) De Crisib. Lib II. cap. 6. Charter. Tom. VIII. pag. 415. [*h*] Galen. ibidem. [*i*] Aphor. 53. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 162. & in Coac. Praenot. N. 118. Charter. Tom. VIII. pag. 858. (*k*) Lib. III. cap. 3. pag. 116.

fere sex & triginta per accessionem occupat [interdum etiam vel minus vel plus] neque ex toto in remissione desistit ; sed tantum levius est. Patet autem illam hemitritaeam *Celsi* esse tantum tertianam protractam adeo, ut vel nulla, vel exigua admodum, intermissio fiat; verum, uti statim dicetur, hemitritaea *Galeni* a tali febre distinguitur. Si jam tertiana duplicata fuerit, sic ut secundo die novus paroxysmus accedat, respondens illi, qui quarto die sequetur, talibus paroxysmis protractis duplex tertiana in continuam remittentem facile vertetur; videturque *Celsus* (*) tertianam duplicatam sub quotidianae nomine descripsisse, imo etiam quotidianam febrim cum continenti fere confudisse; sic enim habet: *quotidianae vero variae sunt* &c. *Rursus aliae sic desinunt, ut ex toto sequatur integritas: aliae sic, ut aliquantum quidem minuatur ex febre, nihilominus tamen quaedam reliquiae maneant, donec altera accessio accedat: ac saepe aliae vix quidquam aut nihil remittunt, sed ita, ut coepere, continuant. Deinde aliae fervorem ingentem habent, aliae tolerabilem: aliae quotidie pares sunt, aliae impares; atque invicem altero die leniores, altero vehementiores* &c.

Illas autem febres continuas remittentes, ex tertianarum paroxysmis productis & duplicatis natas, quae tertio quoque die exacerbantur, maluit *Galenus* vocare τριταιοφύεις sive tertianarias, quam hemitritaeas, quia ad tertianae naturam accedebant, & fere ad intermissionem perveniebant (†). Hemitritaeam autem febrim dixit illam, quae ex quotidiana febre continua, id est remittente quidem, sed non penitus intermittente, & tertiana intermittente fit (*l*), illamque febris speciem solam sic vocandam voluit, quia pro altera sui medietate tantum tertiana est, cum febres continuae remittentes, ex tertianae paroxysmis duplicatis & productis natae, totam tertianae naturam habeant. Videtur imprimis ideo haec adeo sollicite distinxisse, quia quotidianarum febrium ortum ex pituita putri, tertianarum vero ex bile flava deducebat (*m*), ideoque in curatione ad distinctas harum febrium causas attendendum volebat, licet ex binis his mistis unus exsurgeret morbus, hemitritaea nempe febris. Imo non improbabile videtur, quandoque & acutam continuam cum tertiana vel quotidiana intermittente misceri posse, sicque alia febris hemitritaeae species esset, & quidem pessima, dum continua febris uno tramite pergeret, alternis interim diebus, vel singulis, novus paroxysmus febris intermittentis accedens omnia mala augeret. Videtur & talem continuae febris cum intermittente complicationem notasse *Galenus* (*n*), ubi de febribus compositis & inter se mixtis agit; sic enim habet: *Febres quidem complicantur maxime cum aliis ejusdem generis, vel unius speciei cum aliis ejusdem speciei; est vero, quod & differentes [complicentur]. Nam quotidianae tertianis, & his quartanae; & ejusdem speciei inter se plerumque complicantur.* *Sic*

(*) Ibidem. [†] Galen. Comment. 2. in Lib. VI. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 410. De Febribus Lib. II. cap. 2. Charter. Tom. VII. pag. 128. 129.
(*l*) Galen. de febribus Lib. II. cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 135.
[*m*] Ibid. cap. 3. & 4. pag. 129. 130. [*n*] De Crisibus Lib. II. cap. 7. Charter. Tom. VIII. pag. 416.

Sic ut quandoque tres quartanae periodos [id est quartanam triplicatam] idem homo habeat. Sed hos quidem cognoscere, non est omnino difficile. Quandoque vero aliqua ex intermittentium genere cum continua complicatur, difficillimam & vix explorabilem faciens mixtionem. Credo autem me aliquando, quamvis rarius tamen, talem febrim ardentem observasse, in qua tertia quaque die exacerbatio manifesta erat, dum interim continua febris intermedio die pergeret, & augeretur continuo. Mira forte videbitur multis & vix credibilis talis complicatio, qua distinctae adeo febrium species simul unitae decurrerent, neque se mutuo turbarent: sed vidi hominem quartana laborantem pleuritide valida correptum fuisse, quam febris acuta inflammatoria comitabatur, interim tamen toto hujus pleuritidis decursu quartana febris typum suum servans stato tempore adoriebatur, nec novo morbo hoc adveniente, nec venae sectionibus aliisve remediis, ad pleuritidem sanandam adhibitis, turbata.

Triplex ergo videtur fuisse febris species, cui hemitritaeae nomen datum fuit. Tertiana nempe, quae paroxysmos adeo protractos habebat, ut vel nulla vel parva admodum intermissio observaretur; haec erat *Hemitritaea Celsi*: quo & referri poterit illa, quae ex tertianae duplicatae paroxysmis productis fiebat continua remittens febris. *Hemitritaea Galeni*, quae ex complicatione quotidianae continuae & tertianae intermittentis fiebat. Denique illa hemitritaea, quae ex unione febris acutae continuae & tertianae nascitur. Quamvis autem tres illae hemetritaeae omnes periculosae sint, prior tamen mala, pejor secunda, pessima tertia species haberi poterit.

Cum ergo frequentissima sit illa constitutio epidemica, quae intermittentibus febribus producendis favet; & autumnales intermittentes, si maturius ingrediantur, duplicatis & productis paroxysmis febres continuas remittentes saepe faciant (vide Commentaria §. 727.); patet ratio frequentiae talium morborum; simulque ex dictis colligitur, quare periculosae sint tales febres, & difficulter sanentur; quod tamen in sequentibus adhuc magis patebit.

An ergo omnis febris continua remittens nomen febris ardentis meretur? certe multae tales febres, quamvis semper difficiles sint, non adeo saevis symptomatibus stipantur, adeoque simpliciter febres continuae remittentes tunc vocabuntur. Febres tamen, a quibus pauci moriebantur, & plurimi evadebant, ardentes vocavit *Hippocrates* (*o*); notans interim autumno sequente, obortis imbribus, magis lethales fuisse. Ardentem calorem, una cum siti inexplebili, pro signis pathognomicis febris ardentis posuit *Galenus* (*p*). Verum de his, & reliquis symptomatibus primariis, quae febrim ardentem comitantur, sequenti paragrapho dicendum erit.

[*o*] Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 64.
(*p*) Commentar. 3. in Lib. III. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 272.

§. 739. HUjus symptomata primaria, Calor ad tactum fere urens, inaequalis diversis locis, ad vitalia ardentissimus, (in extremis saepe remissior, imo aliquando frigus), ipsum aerem exspiratum incendens; siccitas in cute tota, naribus, ore, lingua; Respiratio densa, anhelosa, cita; Lingua sicca, flava, nigra, exusta, aspera; sitis inexplebilis, saepe subito sublata; fastidia cibi, nausea, vomitus; anxietas, inquietudo, lassitudo summa; Tussicula, vox clangosa; delirium, phrenitis, pervigilium, coma, convulsio, diebus imparibus exacerbationes.

CALOR AD TACTUM FERE URENS &c. Ab insigni ardore febris haec nomen habet: qualis autem appareat calor, tangenti tales aegros Medico, in Commentariis §. 721. dictum fuit; mordax nempe & molestus una cum siccitate, non vero humidus & vaporosus, qualis in vigore febrium intermittentium, aliisque febribus mitioris indolis, apparet. Unde dixit *Aretaeus* (q) in febre ardenti esse ignem aridissimum & acerrimum, atque aegros omnia frigida attrectare, parietem, vestem, pavimentum &c. ut molestissimum calorem leniant. Raro autem aequabiliter tantus calor per totum corpus diffunditur, & non nisi in talium febrium initio: bonum enim signum est in morbis, uti ad §. *698*. dictum fuit, corpus aequabiliter calidum & molle esse; in febre autem ardente omnia fere pessima signa apparere solent, unde circa vitalia viscera summus aestus, & circa extrema corporis calor remissior, vel & aliquando frigus, percipitur. Cum enim calor febrilis a magno motu partium ex corde, & magna resistentia vasorum contra cor oriatur, auctis illis resistentiis, dum per calorem liquidissima dissipantur & reliqua massa siccatur (vide §. *689*.), non poterit sanguis ad extrema corporis debita copia & impetu propelli, adeoque minuetur in his locis calor; & dum immeabilis jam fere redditus sanguis per vasa & viscera cordi vicina tantum movetur, frigus in extremis aderit, pessimo semper omine. Unde internarum partium summum ardorem, una cum externarum frigore, inter symptomata febris ardentis recensuit *Hippocrates* (r).

Cum autem, impedito sanguinis motu per plurima vasa corporis, tanto celerior trajectio fiat per vasa adhuc libera, &, quamdiu vita durat, sanguis per pulmonem ex corde dextro in sinistrum pelli debeat, rapidissimo motu sanguis, liquidissima sua parte orbatus jam & densior, per pulmonalis arteriae angustias transibit; adeoque ingens erit attritus, & calor summus in pulmone nascetur. Cum autem aer citissime calescat, hinc fervido pulmone receptus, dum inspiratur, calidissimus apparebit, dum exspiratur; uti optime percipitur, si dorso manus ori & naribus aegrorum admoto excipiatur aer inter exspirandum expulsus, qui tunc molesto calore offendit, ac si calido de fornace egrederetur. Hoc sensu dicitur aer exspiratus incendi: imo *Aretaeus*

(q) De caus. & sign. morb. acut. Lib. II. cap. 4. pag. 16. (r) De Affectionibus cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 622. De morbis Lib. I. cap. 12. ibid. pag. 548.

taeus [*f*] non dubitavit dicere, quod febre ardente laborantes ignem exspirent (πῦρ ἐκπνέουσι).

Siccitas in cute tota, naribus, ore, lingua. Inter caloris febrilis effectus [vide §. *689.*] siccitas numerata fuit: cum ergo summus in febre, ardente aestus sit, patet & partes corporis, quae naturaliter humidae sunt exsiccari debere. Fit autem haec siccitas partim ob diffiatam sanguinis partem tenuissimam & aquosam per calorem febrilem; partim etiam, quia reliquus sanguis immeabilis dum haeret in vasis majoribus, illa distenduntur, & vicina minora comprimunt: unde in talibus aegris cutis sicca & aspera apparet, quia vasa sanguinea subcutanea immeabili sanguine repleta comprimunt tenerrima exhalantia, simulque deficit tenuis in sanguine latex: idem jam in oculis, naribus, ore, lingua verum est. Hinc, uti in Commentariis §. 100. dictum fuit, dixit *Hippocrates*, siccitate perire illos, qui ex febre ardente intereunt.

Respiratio densa, anhelosa, cita. Tria in respiratione considerantur, inspiratio, exspiratio, & tempus medium inter inspirationem & exspirationem; quod tempus quietem vocavit *Galenus* (*t*), dum explicaret, quaenam proprie diceretur densa respiratio. Uti enim densas oleas aut vites plantari dicitur, quum minimum a se mutuo distant; & contra raras vocemus, si magnum inter illas spatium relictum sit; sic etiam tali sensu densam respirationem intelligendam esse voluit. *Quum enim ipsa respiratio ex contrariis motibus per quietes distinctis composita sit, densam ipsam reddet brevitas quietum, raram vero longitudo*. Densitas ergo, vel raritas respirationis, tempus illud intermedium respicit; celeritas vero vel tarditas proprie ad inspirationem & exspirationem pertinet. *Quemadmodum enim motui propria sunt celeritas & tarditas, ita & quantitati quietum raritas & densitas* (*u*). Magna autem & parva respiratio variam dilatationem spirabilium organorum demonstrat. Respiratio ergo, quae densa & cita est, celeritatem inspirationis & exspirationis, & exiguum simul inter binos hos contrarios motus intervallum denotat. Anhelosa vero difficultatem & molestiam, qua hi motus peraguntur, significat, de qua re videantur illa, quae ad §. 734. dicta sunt. Cum autem tantus circa vitalia ardor sit, & sanguis rapidissime per pulmonem moveatur, simulque summo aestu exassatus difficulter per pulmonalis arteriae angustias transeat; patet ratio, quare miseri hi aegri tam cito & tanto cum molimine respirent, ut nempe gratum refrigerium attracti aeris percipiant, & sanguini per pulmonem viam expediant.

Lingua sicca, flava, nigra, exusta, aspera. In homine sano lingua, & omnes oris interni partes perpetuo madent; ubi autem febris ardentis immani aestu torretur corpus, omnia haec loca siccari incipiunt: unde *Hippocrates* inter illa phaenomena, quae in febre ardenti observantur, etiam linguae siccitatem & asperitatem numeravit (*w*) pluribus in locis. Minimorum enim

(*f*) De Curatione morbor. acutor. Lib. II. cap. 3. pag. 100. (*t*) De Respirat. diffic. Lib. I. cap. 2. Charter. Tom. VII. pag. 221. (*u*) Ibidem. (*w*) Hippocr. de Morbis Lib. I. cap. 12. Charter. Tom. VII. pag. 548. & Lib. II. de Morbis cap. 25. ibid. pag. 576. & Lib. III. de Morbis cap. 6. ibid. pag. 584.

enim vasculorum exhalantium extrema, in superficie linguae posita, exsucca jam & arida emoriuntur; vel & immeabilibus liquidis infarcta, & impetu vitalis liquidi a tergo urgentis protrusa, extra linguae superficiem eminent, & sordes illas dictas in lingua constituunt, quae flavescunt, dein fuscae fiunt, imo & nigrescunt saepe penitus, exsuccis & gangraenosis redditis horum vasculorum extremitatibus. Ubi jam simul ingens siccitas adest, aspera & scabra lingua redditur, pessimo semper omine, quia inde novimus, oesophagi, ventriculi, & intestinorum superficiem similiter se habere: adeoque difficillimum ingressum fore liquidis assumtis, cum & absorbentium venularum oscula exsiccata & corrugata aditum denegent, dum interim summus aestus & sanguinis exassatio liquidi diluentis magnam copiam requirant. Videtur & notasse *Aretaeus* (*x*), quod lingua interiorum corporis conditionem designet, imprimis si obscurus textus secundum ingeniosam *Celeberrimi Petiti* emendationem legatur [*y*]: tunc enim *Aretaeus*, postquam dixerat, in ardenti febre linguam & asperam & siccam & nigram esse, addit: ἤδε γὰρ τὰ ἔσω πάντα σημαίνει: *haec enim* (*lingua*) *omnia interna significat*. Unde simul apparet, sordes illas in lingua apparentes non debere originem suam fuliginosis halitibus ex ventriculo sursum ascendentibus & linguae accretis, uti olim docuerunt Medicorum scholae. Hunc errorem optime carpsit *Helmontius* [*z*] dicens: *Non est ergo linguae ariditas, crustataque ejus sordes, in febribus effectus, sive indicium exhalationis e stomacho* [*etiam potum non coquente*] *sursum delatae: sed est defectus laticis deturpati, vel egestate penuriosi*. Primam autem sanationis spem in pessimis illis morbis inde colligimus, si incipiat aliquid humidi in lingua apparere, tunc enim crustae illae, ex emortuis vasorum extremis natae, incipiunt humescere, tumere, elevari, & vi vitalium humorum appulsorum separari a partibus vivis & secedere; perfecte ut in gangraenae separatione fit. Accidit tunc saepe, ut lingua prius sicca & aspera quidem, neque tamen nigrescens, crustam elevet, quae, incipiens separari a suppositis linguae partibus, atrum colorem induit; sed sub hac crusta, & inter fissuras hinc inde apparentes, manifesta tunc apparet humiditas laeto omine; tuncque talis linguae nigritudo, quae simul humida est, minime mala est, sed optimam spem facit eodem modo, ac gangraena corruptae partes maxime nigrescunt, dum a vivis partibus incipiunt separari. Ex modo dictis videtur patere ratio, quare *Hippocrates* [*a*] de febre ardente agens dixerit: *color linguae primo quidem tempore, qualis esse consuevit, verum valde sicca est; procedente vero tempore induratur, & exasperatur, & crassescit, & nigrescit. Si sane per initia haec contingant, celeriores judicationes fiunt, si posterius, tardiores*. Successivas enim mutationes linguae sic describit; cumque ultimo crassescere & nigrescere linguam dixerit, atque inde judicationis futurae signum sumserit, neque siccam tunc esse addiderit, qualis primo tempore morbi erat; videtur admodum probabile, simul tunc

(*x*) De Curatione Morbor. acut. Lib. II. cap. 3. pag. 100. C.
(*y*) Ibidem in notis uti & pag. 255.
[*z*] In Capitulo *Latex humor neglectus* N. 28. pag. 305.
(*a*) De Morbis Lib. III cap. 6. Charter. Tom. VII pag. 584.

tunc humescere linguam, dum crassescit & nigrescit: ubi enim aridae illae crustae humescere incipiunt & attolli, crassior lingua apparet non tantum, verum & aegri saepe tunc queruntur, linguam quasi tectam incumbente lana & mole auctam apparere. Quamdiu enim magna illa ariditas in lingua manet, nulla judicationis spes esse poterit. Confirmatur ulterius haec opinio ex illis quae leguntur *in Coacis* (*b*), ubi similia fere habentur ac in loco modo citato, & dein sequentia: *Progressu autem temporis lingua exasperatur, & livescit, & rumpitur: lethale. Si vero valde nigrescat, in decimo quarto die crisim futuram significat. Periculosissima est nigra & (χλωρὴ) cum virore pallida*. Valde enim nigram crisim significare dicit, dum nempe humida simul est, uti ex modo dictis patet; nigram vero periculosissimam, si sicca simul sit. Nisi enim sic explicetur haec praenotio, bina contraria assererentur.

Sitis inexplebilis, saepe subito sublata. Ubi de siti, tanquam symptomate febrili, actum fuit [vide §. 636.), constitit, siccitatem, liquorum immeabilitatem, acrimoniam salsam, oleosam, biliosam, alcalinam, & putrida excrementa viarum primarum, sitis causas esse. Verum in febre ardente magna siccitas adest, uti demonstratum fuit; & dissipata parte tenuissima sanguis immeabilis redditur. Praeterea per calorem adeo intensum [vide §. 689.) sales & olea sanguinis acriora redduntur, & in putredinem vergunt: corrumpitur bilis, quae tunc ventriculum & vicina loca alluit, & putrida excrementa in viis primis facit. Patet ergo, omnes sitis causas in febre ardente concurrere; unde etiam calorem urentem cum siti intolerabili pro signis pathognomicis febris ardentis habuit *Galenus*, uti paragrapho praecedenti dictum fuit. Raro ergo invenitur febris ardens, quin simul intensa adsit sitis; nisi simul cerebri affecti signa adfuerint. Unde dum *Hippocrates* (*c*) in febribus ardentibus, quas describit, dixit, non adfuisse vehementem sitim, simul addit, aegros ab initio comatosos fuisse; & in exacerbationibus, oblivionem, exsolutionem, & vocis defectum adfuisse: quae omnia docent, cerebri actiones turbatas ac oppressas fuisse adeo, ut, licet sitis causae adessent, mens tamen sitim non perciperet. Dixit alibi (*d*) *Hippocrates*, quod illi, *quos in febribus ardentibus plerumque leviter proritant tusses aridae, non admodum siticulosi sint*: monuit autem *Galenus* in Commentariis suis ad hunc Aphorismum, hujus tussiculae irritatione irrigari magis loca, adeoque hanc causam esse, quare minus siticulosi sint aegri; quod admodum probabile videtur. Ubi vero per febris intensitatem, aut encephali vasis sanguine immeabili infarctis, turbantur cerebri functiones, sitis saepe subito tollitur, quamvis omnes sitis causae in corpore maneant, imo & augeantur saepe. Pessimum autem signum talis sitis deletio merito habetur, uti constat ex illis, quae ad §. 637. dicta fuerunt.

Fastidia cibi, nausea, vomitus. Pessimarum febrium, inter quas ar-

[*b*] N. 230. Charter. Tom. VIII. pag. 865.
[*c*] Epidemic. Lib. III. Charter. Tom. IX. pag. 271. &c.
(*d*) Aphor. 54. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 169.

ardens fere primum locum occupat, commune attributum est, simul & semel omnes fere corporis functiones laedere: non mirum ergo, si & depraventur illae, quae cibis recipiendis, retinendis, digerendis &c. inserviunt. Imprimis autem haec symptomata febri ardenti junguntur, quia per calorem auctum adeo omnia in putredinem tendunt; & omnium maxime bilis, uti docent in his morbis halitus oris foetidus, sapor fastidiosus, sitis inexplebilis, linguae sordes, alvi fluxus olidissimus &c. Frequentissimam autem hanc in febribus nauseae & vomitus causam esse, patet ex illis, quae ad §. 642. 1. dicta fuerunt. Accedit, quod cum tantus ardor in hoc morbo circa praecordia saepe deprehendatur, hepar, ventriculus, vel alia vicina viscera inflammata saepe sint; unde iterum eadem mala fieri poterunt, uti *in Capitulis de nausea & vomitu* demonstratum fuit. Prae reliquis autem fastidiunt tales aegri carnes, ova, pisces & similia, quae sponte sua in putredinem vergunt; & solam fere aquam, & acida vel acescentia, expetunt. Aliquando tamen & accidit, quod quaevis oblata respuant, pessimo omine; uti *Hippocrates* [e] monuit accidisse in febribus illis continuis, quas nunquam intermittere dixit, sed tertianae typum referre exacerbationibus alterno die accidentibus; quae ergo ardentes merito vocari poterunt, cum easdem violentissimas & maximis comitatas laboribus dixerit: notat autem, quod has febres *maximum & perpetuum signum comitabatur, quod cibos omnes plerique aversarentur, iisque maxime, quibus caetera quoque perniciosa existerent.*

ANXIETAS, INQUIETUDO. Respiratio densa, cita, & anhelosa, quam in febre ardenti observari modo dictum fuit, notat difficilem transitum sanguinis per arteriae pulmonalis fines, adeoque & una aderit anxietas, uti patet ex illis, quae ad §. 631. dicta fuerunt. Verum & simile malum circa hepar saepe in febre ardente nascitur, dum sanguis summo illo calore exassatus per venae portarum angustias transire nequit; adeoque altera anxietatis causa habetur. Praeterea *in Capitulo de Anxietate Febrili* probatum fuit, bilem corruptam, circa praecordia collectam, pessimam quandoque anxietatem producere posse; quod cum pariter in febre ardente obtineat, patet, quare anxietas & irrequieta illa corporis jactatio, in hoc morbo fere semper adsint; uti *Hippocrates* in Epidemicorum libris notavit pluribus in locis. Malum autem signum in his morbis esse docuit, dicens: *Tertianariae* (τριταιοφύεες) *febres cum anxietate, malignae* [*f*].

LASSITUDO SUMMA. Quando homines post nimios motus, & imprimis non consuetos, toto corpore dolent, ac si contusi fuissent, & simul prae nimia defatigatione languent, summa lassitudo adesse dicitur. Ubi autem in febribus similis molestiae sensus adest, notat, rapidissimo motu humores agitari, vel etiam inflammatoria densitate immeabilem redditum sanguinem difficulter per ultimas arteriarum angustias transire, uti in Commentariis §. 734. dictum fuit. Verum ex ante dictis patet, talia in febre ardente obtinere, unde

(*e*) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 46. 50. Charter. Tom. VIII. pag. 854.

(*f*) Coac. Praenot. N. 33.

unde & *Hippocrates* (*g*) summam lassitudinem inter febris ardentis symptomata numeravit, quam ὀστεοκόπον vocavit, quando ad ossa usque corpus quasi conquassatum dolet. Ubi ergo talis molestae lassitudinis sensus in febre ardente est jam ab initio, & diu perstat, novimus, inflammatoriam sanguinis spissitudinem adesse; quae diu perseverans, & per morbum aucta quotidie, postea difficillime resolvi poterit: sed, si aegri ab his morbis evaserint, mutatio illius spissi in pus, ejusdemque metastasis ad varia corporis loca, exspectanda sunt. Ob hanc causam forte dixit *Hippocrates* [*h*]: *Lassitudine per febres laborantibus, ad articulos, ac maxime circa maxillas, abscessus oriuntur*. Patebit autem postea §. 741. in febribus ardentibus non raro parotides nasci.

Tussicula. Illam ardentem febrim comitari statim vidimus, quando de siti in hoc morbo inexplebili agebatur. Potest autem fieri talis tussicula, dum vasa sanguinea pulmonis, immeabili sanguine nimis distenta, turgent, & vesiculas aereas pulmonis sic comprimunt, ut illarum superficies ad se mutuo atterantur, tunc enim irritans & sicca talis tussicula aderit, qualis in peripneumonia observatur. Notavit autem *Hippocrates* [*i*], quod febris ardens in peripneumoniam transire amet, & quod tunc pauci effugiant; adeoque tussicula ab hac causa orta pessimum signum daret. Sola major siccitas pulmonum in parte aerea tali tussiculae causam dare posset. Praeterea observavit *Sydenhamus* (*k*) in febribus continuis quandoque aegros per totum morbi decursum molesta tussi vexari; credidítque illam fieri, dum, tumultuante in febribus sanguinis motu, per vasa exhalantia in aereum cavum pulmonis, vel etiam per diapaedesin, humores quidam tenues & diffluentes exprimerentur, quae exquisito sensu praeditam tracheae membranam irritarent continuo: fatetur interim, quod non multum timuerit hoc symptoma. Tales videntur fuisse illae tusses, quas *Hippocrates* [*l*] in febribus ardentibus se observasse testatur, dicens: *Tusses quidem febrium erant comites, scribere autem non possum laesionem, vel utilitatem, quae a tusse fiebat*.

Vox clangosa. Haec est illa ὀξυφωνίν κλαγγῶδες, quam *Hippocrates* [*m*] damnavit; atque adeo lethale hoc signum habuit *Hollerus*, uti in Commentariis §. 609. β. dictum fuit, ut neminem servatum se vidisse testetur, qui talem vocem edebat. Fit autem dum prae summa siccitate arefactis faucibus vox non transit per mollia & humida loca, ut in sanis fit; sed resonat, ac si per tubam metallicam siccam & glabram expelleretur. Verbis non adeo bene describi potest, qualis illa vox sit, sed qui semel illam in aegris audiverit, postea facillime distinguet.

Delirium, phrenitis, pervigilium, coma, convulsio. Omnia enim haec cerebri affecti signa sunt; & patuit ex illis, quae in horum symptomatum

[*g*] De victu in morbis acutis Charter. Tom. XI, pag. 118. (*h*) Aphor. 31. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 152. (*i*) De Affectionibus cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 622. (k) Sect. I. cap. 4 pag. 83. (*l*) Epid. 1. Charter. Tom. IX. pag. 50. (*m*) In Prorrhet. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 732.

tum febrilium historia dicta fuerunt, & postea adhuc dicenda erunt, ubi de phrenitide agetur, in febre ardente tales causas existere; vel, licet non adfuerint in initio, per febrim ipsam & intensum calorem produci, unde omnia haec mala ortum ducere poterunt. Hinc etiam passim *Hippocrates in Epidemicis*, & aliis pluribus locis, inter febris ardentis symptomata haec recensuit.

DIEBUS IMPARIBUS EXACERBATIONES. Exquisitam febrim ardentem omnia servare indicia exquisitae tertianae ex *Galeno* dictum fuit ad §. 738.; & tantum differre, quod nec cum rigore invadat, neque ad intermissionem perfectam deveniat; atque haec fuit ratio, quare febris ardens non inter synochos sive continentes febres, verum inter continuas remittentes, numeretur. Febres etiam tertianariae τριταιοφύεες dictae, & hemitritaeae, quae pariter ad ardentem febrem referuntur, si malis illis symptomatibus, modo enumeratis, stipentur, omnes diebus imparibus exacerbationes habent. Unde videtur semper aliquid de genio intermittentium febrium adesse in febre ardenti, atque ideo saepe, dum diutius protrahuntur tales febres, postea in intermittentes mutantur; imo, uti antea dictum fuit, febres intermittentes, epidemice grassaturae, dum aestivis mensibus mature prodeunt, saepe sub hac specie decurrunt. Patebit autem §. 741., quandoque & in febre ardente paribus diebus exacerbationes contingere, & quidem pessimo signo; cum repetitis frequentius novis accessionibus magis debilitentur aegrorum vires: verum & tunc tamen plerumque imparibus diebus adsunt exacerbationes, uti v. g. dum quotidiana intermittens, vel tertiana duplicata continuae febri junguntur, vel tales febres productis paroxysmis nunquam ad integram remissionem perveniunt.

§. 740. CAusa labor nimius, iter longum aestus solis, sitis diu tolerata, usus calefacientium, fermentatorum, aromaticorum acrium, Veneris nimiae, delassatio immodica, maxime aestate &c.

Quum febris ardens, uti §. 742. dicetur, pro causa proxima agnoscat cruorem orbatum parte blandiore & liquidiore, hinc inflammationem per universum corpus, & vires validiores, patet inter causas ejus numerari posse omnia, quae difflata tenuissima parte sanguinem inspissant, humoribus majorem acrimoniam conciliant, & stimulo suo motum augent. A talibus enim ardens febris in sanissimo corpore excitari poterit, omnium maxime, si epidemica constitutio his febribus producendis faveat. Patet hinc, quare labor nimius, & imprimis in non consuetis, & longum iter confectum, ardentem febrim faciant, & imprimis valido sub solis aestu; uti etiam diu tolerata sitis: unde etiam febrim ardentem aestivo tempore plerumque ex longo itinere & diuturna siti fieri dixit *Hippocrates* [n], & inter morbos aestivos

(n) De Victu in morbis acutis Charter. Tom. XI. pag. 116. &c

vos febres ardentes recensuit (*o*). Similes etiam, ac in textu memorantur, causas febris ardentis *Galenus* (*p*) posuit. Dum aestivis sub caloribus castra movere saepe coguntur belli duces, & imprimis si simul adsit aquae penuria, integri quandoque exercitus his febribus affliguntur; unde inter castrenses morbos febris ardens merito numeratur. Inter humores autem corporis inquilinos prae reliquis bilem, tanquam febrium ardentium causam incusaverunt Veteres Medici. A bile commota febrim ardentem excitari dixit *Hippocrates* (*q*): & biliosos promptius hunc morbum prehendere monuit alibi [*r*]. Lotium quam biliosissimum esse in febre ardenti dixit *Aretaeus* (*s*). Bilem autem non acervatam in quibusvis corporis partibus, sed circa ventriculum & imprimis ejus orificium, simasque jecoris partes [ubi nempe ductus biliarii, pylorus, duodenum intestinum &c. ponuntur) collectam, ardentem febrim incendere testatur *Galenus* [*t*]. Verum per labores nimios, calores aestivos, & reliqua in textu enumerata, bilem acriorem & semiputridam fieri novimus; adeoque patet ratio, quare febris ardens ab his causis nascatur. Sic observatur, post fervidissimas aestates praegressas autumnum hemitritaearum febrium feracissimum esse, omnibusque talibus aegris bilem corruptam ingenti copia sursum vel deorsum prodire; sive sponte, sive per artem hoc factum fuerit. Caeterum de causis hic enumeratis actum fuit in Commentariis §. 586., ubi de omnibus his, tanquam febrium causis singularibus, dictum fuit.

§. 741. DEcursus talis, tertio & quarto die saepe lethalis, septimum raro transit si perfecta; solvitur saepe haemorrhagia, quae si tertio vel quarto die parca, lethalis: haec praenunciantur cervicis dolore, temporum gravitate, tenebricosa caligine, praecordiorum contentione sine doloris sensu, invitis lachrymis sine lethali signo alio, rubore faciei, pruritu narium, optima fit die decretorio; solvitur & die decretorio, vomitu, alvo, sudore, urina, sputo crasso; accessio die pari pessima, si id ante diē sextum; urina nigra, pauca, tenuis huic lethalis; lethale sanguinis sputum; lethalis sanguinis mictus; deglutitio laesa mala; extremorum refrigeratio pessima; facies rubra & sudans mala; parotis non suppurans exitialis; alvus nimis fluxa lethalis; cum tremore abit in delirium, inde in mortem, transit in peripneumoniam saepe cum delirio; post ingentia alvi tormina quae oritur pessima; solvitur critice cum rigore.

Cum

[*o*] Aphor. 21. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 116. (*p*) Commentar. 2. in lib. I. Epidem Charter. Tom. IX pag. 44. (*q*] De Affectionibus cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 622. (*r*) De morbis Lib. I. cap. 12. Charter Tom. VII. pag. 547. [*s*] De causis & signis morbor. acutor. Lib. II. cap. 4. pag. 16. (*t*) Commentario 1. in Lib. I. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 18.

Cum omnis febris desinat in mortem, sanitatem, vel alium morbum [vide §. 591.], operae pretium erit videre, quid de vario exitu periculosissimae hujus febris observata Medica docuerint, & quaenam mutationes contigerint, dum in bonum vel malum exitum tenderet. Inde enim optima prognosis haberi poterit, & simul hauriri indicatio curatoria, quae indicat, qua methodo & quibus remediis funestus exitus hujus morbi caveri possit, & contra promoveri illa naturae molimina, quae in sanitatem tendunt.

Tertio et quarto die saepe lethalis, septimum raro transit, si perfecta. Cum tot & tam maligna symptomata febrim ardentem comitentur, uti §. 739. vidimus, nemini mirum videbitur, si brevi tempore victa natura succumbat, & moriatur aeger. *Malignae enim febres, & quae cum gravissimis fiunt signis, quarto die vel prius interficiunt* (u). Primum autem gravissimorum morborum insultum hoc termino limitavit *Hippocrates*, secundum vero ad septimum diem usque produci monuit, atque intra hoc spatium exquisitam febrim ardentem limitavit *Galenus*. Uti enim antea ad §. 738. dictum fuit, exquisitae tertianae comparavit febrim ardentem, atque hoc solo differre dixit, quod nec cum rigore invadat, neque ad integram remissionem perveniat, unde, uti tertiana exquisita septem periodis finitur, ita exquisitam febrim ardentem intra primam septimanam necessario judicari dixit (w). Velocem autem acutissimi morbi decursum, & funestum exitum, ex symptomatum numero & vehementia colligimus. *Quum enim morbus peracutus est, statim extremos habet labores* (x); atque inde morbos, qui celeriter in salutem vel interitum tendunt, distinxit Hippocrates (y) dicens: *Qui vero brevissimo tempore judicabuntur, facilius praenoscuntur, maxime namque ab initio inter se diffident. Qui enim superfuturi sunt, facile spirant, dolore vacant, noctu dormiunt, & alia securissima habent signa. Qui vero pereunt, difficile spirant, delirant, vigilant, caeteraque habent signa pessima*. Ubi ergo ab initio febris ardentis omnia symptomata vehementia admodum sunt, & continuo augentur, mortem brevi futuram praevidemus. Verum cum exquisita febris ardens una cum continua febre, vel quotidiana continua remittente, junctam habeat tertianam, quae tertio quoque die exacerbationem novam excitat, & quidem in initio talis morbi semper praecedente vehementiorem, patet, tertia die, fractis jam morbi velocitate & symptomatum numero & vehementia viribus, metum esse, ne novo ingruente paroxysmo exstinguatur aeger. Imo Galenus (z) notat, saepe & ipsam mortis horam a Medico praedici posse, si sedulo attenderit ad exacerbationum tempus in his morbis, simulque distinxerit, an in talium exacerbationum initio, vigore, vel & decremento se pejus habuerit aeger. Quandoque enim in pessimis his morbis, uti optime monet, in exacerbationum initiis extrema sic frigescunt, ut vix ad calorem reduci possint; pulsus exiguus est, aut & nullus fere &c. aliis in vigore delirium, coma, anxietas

(u) In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 663. 664.

[w] Galen. de crisib. Lib. II. cap. 6. Charter. Tom. VIII. pag. 415.

(x) Aphor. 7. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 12.

[y] In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 667.

(z) De dieb. decret. Lib. I. cap. 10. Charter. Tom. VIII. pag. 471.

xietas summa, aestus intolerabilis &c. quibusdam vero in declinatione animi deliquia, sudores frigidi inaequales, pulsus obscuri exigui &c. adsunt. Prout jam maxime maligna symptomata in hoc illove exacerbationis stadio observantur, ita probabile est, aegrum sequenti exacerbatione moriturum esse eodem tempore.

Verum & quartus dies saepe lethalis est, imprimis si in vehementissima febre ardente exacerbationes diebus paribus factae fuerint; tunc enim talis exacerbatio non in diem tertium, sed in quartum incidit. *Quae diebus paribus exacerbantur, ea paribus judicantur; quorum vero accessiones diebus imparibus fiunt, diebus imparibus judicantur. Circuituum autem diebus paribus judicantium primus est decretorius quartus, sextus, octavus, &c. circuituum vero imparibus diebus judicantium primus est tertius, quintus, septimus &c.* (*a*). Unde & notavit (*b*) in pessima febrium ardentium specie, quarto die labores maximos fuisse, sudores subfrigidos, extrema non recaluisse, sed livida & subfrigida mansisse, sitimque deletam fuisse: patet ergo in ipso jam mortis quasi agone haesisse miseros, & si hunc paroxysmum adhuc superarent, sequenti periisse monet, nempe sexto die. Alterum discrimen quartae diei inde pendet, quod saepe exacerbationes, quae imparibus diebus fiunt, anticipent solitum tempus; hinc dum prima die cum exacerbatione morbus incipit, secunda die parum levari videtur aeger, sed ipso initio diei tertiae, vel & in fine secundae diei, nova exacerbatio sequitur, atque tunc tertia exacerbatio citius ingruens in diem quartum incidit, & saepe aegri in initio talis exacerbationis pereunt. Unde alibi (*c*) *Hippocrates* dixit de febribus continuis tertio die exacerbatis: *si quartus dies tertio quidquam in his ipsis simile habuerit, in periculo versatur aeger.*

Ubi ergo vera & exquisita febris ardens est, intolerabili aestu, sitique inexplebili, reliquisque pessimis symptomatibus stipata, raro septimum diem transit: ubi vero leniora sunt omnia, similis tamen indolis febris est, continua nempe remittens, solet saepe adhuc ardens vocari; & quamvis periculosa talis febris sit, tamen non tam cito corpus destruit, sed in majorem diuturnitatem excurrit, antequam in mortem, alium morbum, vel sanitatem transeat. Sic febrim ardentem descripsit *Hippocrates* (*d*), de qua dixit, quod judicaretur brevissime nono, vel decimo die, longissime vero decimoquarto. Mitioris longe indolis febrem, quam tamen & ardentem vocat, septendecim dierum spatio judicari dixit alibi (*e*). In *Coacis Praenotionibus* (*f*) habetur: *Febres ardentes quatuordecim dies dijudicant, aut allevantes, aut perimentes.* Tamen in textu non καύσυς simpliciter, verum καυσώδεες has febres dixit; quod etiam in pluribus locis occurrit, ubi mitiores tales febres describuntur. In aliis tamen locis his vocabulis promiscue usus fuit *Hippocrates*. Sic enim, ubi rarum illum casum narrat aegri, qui centesimo die ex febre ardente

(*a*) Hippocrat. Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 95. [*b*] Ibid. pag. 70. (*c*) De victu morbor. acut. Charter. Tom. XI. pag. 149. (*d*) De Affectionibus cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 622. (*e*) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 43. (*f*) N. 138. Charter. Tom. VIII. pag. 859.

dente judicatus est, dicit πυρετὸς ἔλαβεν καυσώδης, in fine vero historiae morbi habet sequentia: ἐν ἑκατοστῇ τέλεως ἐκρίθη καῦσος: ex quo evidenter apparet, quod eundem morbum, quamvis adeo diuturnum, καῦσον & καυσώδεα πυρετὸν vocaverit [g]. In altero vero aegro [h], qui ex simili febre centesima & vigesima die perierat, quamvis ex historia morbi pateat, in tam longo decursu saepius per aliquot dies absque febre fuisse aegrum, & denuo recidivam passum fuisse; tamen in fine historiae hujus, ubi maligna symptomata enumerantur, quae toto morbi decursu adfuerant, addit συνεχέως καῦσος, quod continenter ardente laborasset febri. Videtur autem in similibus casibus illud nomen retinuisse, quod morbo in principio dederat, licet postea morbus degenerasset. Notandum enim quam maxime est, quod saepe primis pessimarum talium febrium diebus sic mutentur omnia, ut miris modis a sanitatis conditionibus recedant; unde, licet morbi impetus postea remiserit, nondum sequitur sanitas, sed saepe alius morbus, & difficillimus quidem: hinc saepe aegri, qui primum & violentissimum impetum evaserant, postea pereunt. Stricte tamen loquendo, tunc non ex febre ardenti, sed ex alio morbo, febris ardentis effectu & sequela, moriuntur.

SOLVITUR SAEPE HAEMORRHAGIA. *Galenus*, uti alia occasione in Commentariis §. 218. dictum fuit, notat, ubi haemorrhagiae nomen simpliciter occurrit apud *Hippocratem*, non addita parte corporis, ex qua erumpit, tunc intelligi illam, quae per nares fit, sanguinis eruptionem; propriumque dixit esse febribus ardentibus exquisitis, per narium haemorrhagiam judicari (*i*). Unde generale haemorrhagiae vocabulum hoc sensu etiam in textu adhibetur. Verosimile quidem videtur, & alias haemorrhagias prodesse posse, quae per haemorrhoides v. g. vel menstruorum eruptiones fiunt: imo & *Hippocrates* (K) diserte notavit, mulieribus plurimis, dum febre ardente laborabant, menstrua abunde profluxisse, notatque, nullam mortuam fuisse, cui vel per menstrua, vel per nares, sanguis copiose erupisset: imo videtur notasse, morbum illum epidemicum, quem tunc describit, adeo proclivem fuisse in hanc evacuationem, ut plurimis virginibus tum prima eruperint menstrua, dum hoc morbo decumberent; praegnantes vero mulieres omnes, quas viderat hoc morbo afflictas, abortum paterentur. Interim tamen illa, quae per nares fit, haemorrhagia prae reliquis maxime frequens est in febribus ardentibus, & maxime salutaris (*l*); unde summam spem in hac evacuatione posuit ubique *Hippocrates*, modo satis larga foret; & contra, ubi recenset illa, quae acciderant iis, qui ex febribus ardentibus moriebantur, notat, quod nulla sanguinis eruptio facta fuerit, sed quibusdam tantum pauculum quid stillaverit (*m*), plurimique perierint, quibus sanguis non eruperat (*n*). Sic in aegro illo (*o*), qui centesimo die a febre ardente judicatus fuit, quadrage-

(*g*) Epidem. 3. aegrot. 9. Charter. Tom. IX. pag. 303. 304. (*h*) Ibidem aegrot. 1. pag. 291. (*i*) Galenus Comment. I. in Epidem. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 18. [*k*] Epidem. lib I. ibid. pag. 67. (*l*) Ibid. pag. 65. [*m*] Ibid. pag. 70. (*n*) Ibid. pag. 66. & Epidem. 3. ibid. pag. 275. [*o*] Epidem. 3. aegrot. 9. ibid. pag. 303. 304.

dragesima die copiosus sanguis e naribus erupit, & postea ad sexagesimum diem usque perrexit sanguis crebro & parca copia effluere; notatque deliria, surditatem, & febres imminutas fuisse, licet tamen difficilis hic morbus sola hac evacuatione integre debellari non potuerit. Contra vero in alio aegro (*p*), qui centesima & vigesima die periit, non adfuit salubris illa narium haemorrhagia, sed octavo die morbi tantum pauculum quid stillavit de naribus. Unde apparet, & in febribus ardentibus, quae velocissime decurrerent, & in raris illis casibus, ubi in longum adeo morbum degenerarent, magnum pondus ad sanationem habuisse sanguinis per nares largam eruptionem.

QUAE SI TERTIO VEL QUARTO DIE PARCA, LETHALIS. Larga enim in periculosissimo hoc morbo requiritur, sic ut ad plures saepe libras aliquando profluat, optimo quidem cum successu; quamvis a tanta sanguinis jactura debiles saepe maneant aegri. Ubi vero paucae tantum stillae prodeunt tertio vel quarto die, lethale saepe signum est; tunc enim novimus, tantum quidem impetum esse, ut solvatur arteria in naribus, vel per anastomosin dilatato suo extremo sanguinem dimittat, interim tamen sic inspissatum esse sanguinem, atque adeo in concretionem pronum, ut illico in aere coeat, & factam sibi viam obturet. Vidi in tali casu guttulas illas sanguinis de naribus stillantes, muccinio exceptas, non diffluxisse, sed illico in solidas massulas concrevisse. Generale hoc axioma practicum statuit *Hippocrates* [*q*]: *Judicatoria non judicantia partim lethalia, partim difficilis judicii*. Unde patet, quare parca talis haemorrhagia adeo malum signum det, cum irritum naturae ad criticam evacuationem se disponentis molimen sit. *Hinc pusillas stillas (sanguinis) malas* dixit (*r*), imprimis si illud, quod stillat, (ἄκρητον) sincerum fuerit (*s*): forte sic vocavit spissum admodum sanguinem, absque ulla liquidioris partis separatione, statim concrescentem. Et alibi (*t*) postquam dixerat in febribus ardentibus epidemicis omnes servatos fuisse, quibus larga narium haemorrhagia contigerat, addit: *In Philisco, & Epimanonte, & Sileno (quorum historiam pluribus postea descripsit) quarto, & quinto die paucum e naribus stillavit, & perierunt*. Quod & pluribus exemplis confirmavit in aliis aegris. Sic in Dromeadae uxore (*u*) quarta die paucae e naribus stillae prodierunt, sexto die convulsa periit. In altero aegro [*w*] secunda die ex sinistra nare paucus sincerus sanguis effluxit, uti etiam & quarta die; qui quidem evasit, sed post multas molestias, & binas recidivas, quadragesimo die tandem judicatus est. Notandum tamen est, quamvis parca illa stillicidia semper suspecta sint, tamen minus periculum esse, si paulo post, vel sequenti die, v. g., larga haemorrhagia sequatur, uti factum fuit in *Metone* (*x*), cui quarta die bis pauculum sanguinis ex nare dextra stillaverat; verum quinta die ex nare sinistra sanguis copiosus effluxit, sudavit & judi-

(*p*) Ibidem aegrot. 1. pag. 291. (*q*) Epidem. 2. Charter. Tom. IX. pag. 120. (*r*) Coac. Praenot. N. 59. Charter. Tom. VIII. pag. 855. (*s*) Epidem. 1. aegrot. 1. Charter. Tom. IX. pag. 99. (*t*) Ibid. p. 65. (*u*) Ibid. aegrot. 11. pag. 114. (*vv*) Epidem. 3. aegrot. 3. ibid. pag. 224. &c. (*x*) Epidem. Lib. I. aegrot. 7. ibid. pag. 109.

judicatus est: sed & post judicium crebro adhuc sanguinem erupisse monetur in hujus aegri historia.

Cum autem, uti paulo post dicetur, optima sit haemorrhagia narium, quae die decretorio fit, & quartus dies non adeo inter dies decretorios numeretur, vel saltem non inter primarios, sed potius inter dies indices, uti tunc pluribus demonstrabitur; patet ratio, quare Veteribus Medicis utcunque suspecta fuerit haemorrhagia, quamvis larga, quae quarto die fit. Uti enim paulo ante in eadem hac paragrapho monitum fuit ex *Hippocrate*, paribus diebus judicantur hi morbi, qui paribus exacerbantur; adeoque si quarto die critica talis haemorrhagia contingat, accessiones diebus paribus fieri demonstrat; quod tamen pro pessimo signo in his febribus habetur, uti paulo post demonstrandum erit in eadem hac paragrapho. Ob hanc causam videtur *Hippocrates* monuisse (*y*); *Quae quarto die fiunt haemorrhagiae (narium) difficilem judicationem faciunt*. Et *in Coacis* (*z*): *In febre ardente fluxio (sanguinis) ex naribus quarto die mala est, si non aliud quid boni coinciderit; verum quinto die minus periculosa est*. Notandum autem, quod non agatur de levi stillicidio, quod στάξιν vocare solet, sed habetur in textu ῥύσις ἐκ μυκτήρων, quod largum satis fluxum significat. Habetur tamen *in Epidemicis* (*a*) exemplum aegrae, cui quarta die sanguis probe ex nare sinistra effluxerat, quae septima die omnino judicata fuit: verum, uti *in Coacis* monuerat, aliud bonum signum coincidebat, nam eodem die quarto menstrua, pauca quidem, sed ordine comparuerunt.

Cum ergo tantum boni a larga haemorrhagia, si debito imprimis morbi tempore fiat, exspectaverint Veteres, non mirum est, si tanta cum cura inquisiverint illa signa, quae hanc evacuationem praecedere solent, & brevi adfuturam esse docent. Qui temerario ausu naturae imperare volunt in morbis curandis, &, caeco impetu quaevis tentantes, omnia turbare solent, attentam horum signorum in morbis observationem fastidiunt, credentes se pro lubitu larga venae sectione posse illud omne perficere, quod ab narium haemorrhagia speratur. Verum pessime decipiuntur, & plurimae observationes Medicae docuerunt spontanea narium haemorrhagia sanari morbos felicissime, qui frustra venae sectione tentati fuerant. Notavit *Benedictus* (*b*), periodicam narium haemorrhagiam tabis accessum protrahere, & iterata quacunque phlebotomia longe efficaciorem esse, atque hanc sententiam exemplis practicis confirmavit. Juveni enim, a suppressa narium haemorrhagia, una cum haemoptysi phthisis imminentis signa jam aderant, & quidem tanto periculosioris, quia a parentibus impressum tabis characterem habebat. Parum profuit venae sectio, sed rediens narium haemorrhagia illum a tanto periculo liberavit. Viro, qui periculosissima angina laborabat, quae non tantum deglutitionem, sed & respirationem intercipere minitabatur, in brachiis & talis venae sectae fuerant, nuchae & scapulis scarificationes adhibitae, enemata,

(*y*) Epidem. Lib. II. ibid. pag. 168. (*z*) N. 134. Charter. Tom. VIII. pag. 859. (*a*) Epidem. 7. aegrot. 134. Charter. Tom. IX. pag. 600. (*b*) In Theatro tabidor. Exercit. 5. pag. 14. &c.

mata aliaque plura incassum applicata, sublingualium dein incisione facta, quaedam salutis spes affulgebat. Verum, copiosissima narium haemorrhagia facta, mox omnem malitiam morbus deposuit. Plura similia afferri possent observata, verum haec sufficient, ut demonstretur, quantum salutaria naturae in morbis sanandis molimina praeferenda sint illis, quae per artem tentantur. Praeterea in febre ardenti sanguis, tenuissima sua parte orbus, in concretionem tendit, atque in arteriis haerere incipit, unde ibi accumulatur illasque distendit; in venas transprimitur tantum adhuc maxime fluida sanguinis pars, unde per venae sectionem saepe in talibus morbis tollitur illud, quod transitui per vasa solum adhuc aptum erat: dum narium haemorrhagia ex ipsis arteriis sanguinem profundit, atque directa quam maxime via impetum & copiam sanguinis ab encephalo avertit, cujus functiones in his morbis adeo turbari solent. Arteriotome ergo, vel scarificationes con cucurbitulis impositis potius profuturae viderentur: verum patuit ex modo allegatis ex *Benedicto* narium haemorrhagiam longe promtius auxilium attulisse.

Optime ergo & famae suae & aegris consulet Medicus, si memor moniti *Hippocratici* (*c*) incumbat cognoscendis illis, per quae in morbis futura praesagire poterit. Majorem enim non tantum aegrorum fiduciam (magni certe momenti rem) sibi conciliabit, verum etiam *Curationem optime instituet is, qui ex praesentibus affectibus futuros praeviderit. Sanos enim omnes aegrotos efficere, impossibile est: id enim foret praestantius, quam futura praenoscere* &c. *Namque & eos, qui servari possunt, multo etiam melius servare poterit, ex longo tempore singula praemeditatus; & morituros & evasuros praecognoscens & praedicens omni prorsus culpa vacabit.*

Oportet ergo serio expendere omnia illa signa, quae salutarem in febribus narium haemorrhagiam praenunciant, ne horum ignari importunis remediis quandoque turbemus vel impediamus futuram.

Haec praenunciatur cervicis dolore. Non adeo acutus ille dolor cervicis est, sed obtusior cum tensionis quodam sensu, unde in *Coacis* [*d*] sic habetur; *Capite gravati juxta sinciput dolentes pervigiles, sanguinem effundunt, tum alias, tum si quid in cervicem contendat* (συντείνῃ). Alio in loco [*e*) eadem habentur fere, sed legitur καὶ ἢν τι ἐν τραχήλῳ ἐντείνῃ: si quid in cervice intendatur. Unde videtur potius molestae tensionis quidam sensus esse cum obtuso dolore; atque ideo paulo post [*f*] sequens praesagium legitur; *Cervicis dolores, valde rubri oculi sanguinis eruptiones significant.* Ubi notandum, quod ponatur in textu τραχήλου ὀδυνώδεα, quod non simpliciter dolorem, sed potius levioris doloris speciem significare videtur. Haec autem ideo distingui merentur, quia acutus cervicis dolor pejora saepe praesagit, tetanum nempe & convulsiones: ac de tali dolore videtur dixisse *Hippocrates* (*g*); *Cervicis dolor malum in omni febre, sed pessimum, quibus insania speratur.* Sic & cervicis dolores convulsivos monuit [*h*]: atque alio in loco (*i*) dolo-

(*c*) In Prognostic. initio Charter. Tom VIII. pag. 583. &c. (*d*) N. 169. Charter. Tom. VIII. pag. 861. (*e*) Prorrhet. Lib. I. Ibidem pag. 794. [*f*] Ibidem (*g*) Ibidem. pag. 749 & Coac. N. 274. Ibidem. pag. 867. (*h*) Ibid. pag. 780. (*i*) Coac. N. 262.

dolorem cervicis inflammatorium, maxillarum constrictarum spasmum, & nervorum distentionem simul junxit. Molesta talis in cervice tensio in pluribus mulieribus menstruorum eruptionem praecedere solet, uti & notavit *Hippocrates* (k): verum & menstruorum fluxum in his febribus utilem esse vidimus. Cervicis autem illa tensio certius haemorrhagiae narium praesagium dabit, si reliqua simul signa sequentia, vel quaedam ex illis adfuerint.

TEMPORUM GRAVITATE, TENEBRICOSA CALIGINE, PRAECORDIORUM CONTENTIONE SINE DOLORIS SENSU &c. Omnibus enim illis signis fere cognoscimus, sanguinis impetum & copiam versus caput derivari, adeoque spem esse, ut soluta in naribus arteria, usitato naturae in his morbis sanandis modo, sanguis exeat. Verum quidem est, simul tunc metuendum esse, ne, copia & impetu sanguinis oppresso cerebro, deliria, convulsiones, aliaque pessima mala sequantur, nisi subita haemorrhagia veniat; sed docuit ab omni aevo fidelis morborum observatio, si haec signa omnia, vel plura ex illis, concurrant, non adeo metuenda esse haec mala, sed certo adfuturam narium haemorrhagiam, quae haec omnia tollet. Prudentes enim Veteres Medici tunc omnia haec symptomata habuerunt pro signis criticae haemorrhagiae instantis, si debito morbi tempore fierent, neque nascerentur ex aucta morbi malignitate, sed ex irritatione naturae se ad crisim disponentis. Unde suspecta semper habuerunt haec signa, si in morborum velocissimorum initiis adessent, antequam coctionis ulla indicia apparuerint. Unde, uti ad §. 594. dictum fuit ex *Hippocrate*, judicantia in melius non statim, id est, in morborum initiis, apparere debent: & *Galenus* (l) monuit, decretoria signa nec in principiis, nec in augmentis, sed in statu morborum debere apparere. Neque confidebant his signis, si jam ab initio morbi adfuissent, licet ad crisis tempus perseverarent. Unde *Galenus*, in loco citato in Commentariis §. 734., ubi de involuntariis lacrymis agebatur, dum signa recenset futurae haemorrhagiae, hoc tam sollicite monet. Si enim caput doluerit a perturbatione crisim praecedente, neque ab initio morbi talis dolor adfuerit; si collum condoleat &c., si spirandi quaedam repentina difficultas, velut presso thorace suboriatur &c. tunc dicit haemorrhagiam narium brevi adfuturam, monetque Medicos, ne terreantur, licet hominem delirare vel subsilire videant. Et *Hippocrates* in loco ibidem citato lacrymas involuntarias tunc tantum pro signo haemorrhagiae habuit, si nullum aliud lethale signum adesset; aliter enim mortem praesagire dixit: hinc etiam, dum recenset omnia haec signa, quorum quaedam & vomitus critici indicia sunt, sic habet: *Quibus vero in hujusmodi febre (non lethali) caput dolentibus, pro tenebris ante oculos apparentibus visus hebetudo contingit, vel splendores observantur, & pro oris ventriculi morsu in hypochondrio sive ad dextra, sive ad sinistra, aliquid contenditur, neque cum dolore, neque cum inflammatione, illis pro vomitu sanguinem de naribus fluxurum exspectandum est: magis autem juvenibus: trigesimum vero* annum

[k] Prorrhet. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 796. (l) De Crisibus Lib. I. cap. 8. Charter. Tom. VIII. pag. 387.

annum agentibus, vel senioribus, minus, sed his vomitiones exspectandae [m]. Similia signa in febribus tam ardentibus, quam aliis, haemorrhagiam narium praenunciare dixit & alibi (n). Rubores autem faciei pariter inter haec signa numeravit, dicens: *Febricitantibus, quibus quidem rubores in facie, & capitis dolor fortis, & venarum pulsus, his sanguinis fluxio plerumque contingit.* (o) Pruritus vero narium, tensionem majorem vasorum sanguineorum denotans, non futuram tantum, sed jam jam praesentem haemorrhagiam significare monuit *Galenus*, uti dictum fuit in Commentariis §. 734. dum enim aegri nares tunc fricant, illico sanguis prosilit; quandoque & sternutatione oborta idem fit. Adeo autem confidebat his signis *Galenus*, ut aliis Medicis coram aegro praedicere ausus fuerit, illam mox futuram, & quidem ex dextra nare; adeoque non admittendam esse venae sectionem, quam suadebant omnes. Juvenis enim aeger, decumbens quinto die morbi, de lecto exsilire tentabat, ut vitaret rubrum serpentem, quem adrepentem se videre credebat. Obscura quaedam rubedo, quae in dextra nasi parte ad genam usque extendebatur, multo magis conspicua apparebat, unde ex dextra nare sanguinem erupturum concludebat *Galenus*. Jussit autem famulo, ut clanculum vas adferret excipiendo sanguini idoneum, atque sub veste occultaret. Paulo post aeger indicem digitum prurienti naso immittebat, moxque cruentum eduxit, sequente sanguinis rivo, quem adstans famulus supposito vase, quod occultaverat, excipiebat. Praesentes Medici, qui audacem hanc *Galeni* prognosin riserant, hoc viso pudibundi aufugerunt omnes (p).

Praeter modo memorata signa futurae haemorrhagiae in febribus adhuc alia apud *Hippocratem* inveniuntur, sed semper talia, quae impetum & copiam sanguinis versus caput augeri demonstrant. Sic subitam anxietatem cum vigiliis huc refert [q], oculorum rubedinem (r), capitis concussiones, aurium bombos (s), subitam mentis perculsionem cum anxietate (t), surditatem (u). Verum illa signa, quae in textu memorata habentur, omnium certissima sunt; reliquae autem quandoque, sed non semper, adsunt.

Plerorumque symptomatum, quae haemorrhagiam praecedunt, ratio utcunque intelligitur, quia videntur fieri a majori impletione & tensione vasorum sanguineorum per externas aeque ac internas capitis partes dispersorum. Verum illa praecordiorum tensio, absque dolore & inflammatione, uti monuit *Hippocrates*, quid huc faciat, non adeo patet. Interim tamen observationes practicae docent, magnum commercium inter hypochondria & nares intercedere. Sic notavit *Hippocrates* (w), illos, quibus caeteroquin sanis sanguis ex naribus fluit, splenem habere tumidum. Plures novi, quibus verno tempore familiare erat sanguinem de naribus fundere, qui sibi ipsis

d 2

(m) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 682. (n) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 60 (o) Coac. Praenot. N. 143. Charter. Tom. VIII. pag. 859.
[p] Galen. de Praenot. ad Posthumum cap. 13. Charter. Tom. VIII. pag. 851.
(q) In Coac. Praenot. N. 113. ibid. pag. 858. (r) Ibid. N. 167. p. 861. (s) Ibid. N. 168. (t) Ibid. N. 185. pag. 862. [u] Ibid. N. 196. pag. 863.
(vv) Prorrhet. Lib. II. cap. 16. Charter. Tom. VIII. pag. 826.

sis instantem haemorhagiam praesagire noverant ex dolore circa lienis regionem, quandoque etiam ex cujusdam palpitationis in eodem loco sensu. Nimis profusam haemorrhagiam, frustra tentata ligatura artuum, aliisque remediis, illico compescuit *Galenus* (*x*), dum magnam cucurbitam dextro hipochondrio applicaret; sanguis enim fluebat ex nare dextra. Ubi vero ex nare sinistra sanguis flueret, jussit illam applicari lienis regioni, si ex utraque nare prodiret, utrique hypochondrio simul affigendam cucurbitulam voluit (*y*). Sic damnavit *Hippocrates* (*z*) sanguinis eruptiones, quae ex contrario fierent, ut dum in liene magno ex dextra nare flueret &c. Ex quibus omnibus patet, quantum illa in hypochondriis tensio ad hanc Prognosin faciat, licet ex cognita hactenus corporis fabrica non adeo pateat omnium horum ratio. Sufficiet Practico talia per meram observationem cognoscere, atque inde praesagire illa, quae in morbis futura sunt. Videantur illa, quae de regiminis actione, qua una pars corporis alteri paret, in Commentariis §. 701. dicta fuerunt.

His signis meretur addi & illud futurae per nares haemorrhagiae indicium, quod ex solo pulsu desumsit Hispanus ille Medicus, cujus observationes collegit *James Nihell*, de quo dictum fuit in Commentariis §. 587., ubi de crisi agebatur. Ex pulsu enim resiliente *Rebounding Pulse*, qui videtur esse talis qualem Veteres Medici vocaverunt dicrotum, quando in diastole arteria bis ferit digitum tangentem, antequam systole sequatur, futuram haemorrhagiam praesagire noverat; ex intervallo autem, quod inter pulsus illos resilientes intercurrebat, tempus secuturae haemorrhagiae determinabat; sic ut, si trigesimo quoque pulsu circiter talis resiliens pulsus animadverteretur, post quatriduum narium haemorrhagiam exspectaret; post triduum, si decimo sexto quoque pulsu recurreret; si octavo, post biduum; si citius, intra nucthemeri spatium; quandoque regulariter minuebatur hoc intervallum, tuncque tempus futurae haemorrhagiae exacte determinare poterat; aliquando perturbato magis ordine, tuncque etiam non exacte illud poterat definire. Copiam vero hujus evacuationis magnam fore praedicebat, si secundus resilientis pulsus ictus primum superaret robore; parvam vero, si contrarium obtineret; si aequale utriusque robur appareret, moderatam exspectabat haemorrhagiam. Dum flueret sanguis, minuebatur illa resilitio, & post finitam haemorrhagiam cessabat omnino; nisi forte repetita talis in morbis, uti saepe fit, crisis contingeret; tunc enim manebat ille pulsus, vel redibat denuo. Si autem pulsus ille resiliens in una manu evidentius, quam in altera, perciperetur, plerumque ex nare ejusdem lateris sanguis majori copia prorumpebat (*a*).

Videtur rei dignitas, & testimoniorum pondus, quibus confirmatur, postulare, ut data occasione quivis Medicus hanc pulsus mutationem in morbis observet.

OPTI-

(*x*) De Praenotione ad Posthumum cap. 13. ibid. pag. 851. (*y*) Method. med. Lib. V. cap. 3. Charter. Tom. X. pag. 107. Et Lib. de Curandi ratione per venae sect. cap. 11. Ibid. pag. 440. (*z*) Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 789 (*a*) Nihell of the pulse pag. 1. &c.

OPTIMA FIT DIE DECRETORIO. Quando in Commentariis §. 587. de crisi egi, quae in febribus observatur, pluribus probatum fuit, revera crises fieri in morbis; atque tunc ex Veterum Medicorum monumentis determinatum fuit, quid crisis proprie vocanda sit. Cum autem in longum excurreret de crisi sermo, distuli de diebus decretoriis sive criticis agere, donec horum mentio in textu fieret. Hoc ergo loco non incongruum erit quaedam de his addere.

Sollicita morborum observatio docuerat Medicos antiquos, crises in morbis contingere; cumque notarent sedulo, quid singulis fere diebus mutatum occurreret in morbis, viderunt insignes illas mutationes, & evacuationes, quae crisim praecedunt, comitantur, vel sequuntur, ut plurimum hoc vel illo die morbi fieri; cumque in pluribus aegris viderant haec contingere iisdem numero diebus, vocaverunt hos dies decretorios sive criticos; illosque postea prae reliquis sollicite observabant, ut detegerent, an simile quid moliretur hoc tempore Natura. Inde videtur dierum in morbis haec distinctio orta fuisse, ut quosdam criticos vocaverint, quosdam non. Demonstravit autem *Galenus* (*b*) ex historiis morborum, quas in Epidemicorum libris *Hippocrates* descripserat, illum non ratione quadam persuasum fuisse, sed usu & experientia doctum differentiam constituisse inter illos dies, in quibus criticae mutationes contingerent, vel non. Credidit enim *Galenus* (*c*), libros Epidemicorum prius conscriptos fuisse, ac deinde ex illis deducta fuisse generalia illa axiomata practica, quae in prognosticis & alibi inveniuntur. Quamvis enim *omnibus diebus morborum crises quandoque accidant* (*d*), *tamen non in omnibus diebus aequales numero observantur, neque pares fide:* unde illos dies proprie criticos vocaverunt, in quibus & plurimas, & perfectissimas absque recidiva subsequente, crises observaverant. Hinc septimus dies inter criticos insignem maxime locum obtinebat, quia omnium numerosissimae crises hoc die fiunt, sic ut nequidem omnes numerare se posse testetur *Galenus* (*e*), quos hoc die judicatos viderat; contra vero duodecimo & decimo sexto die nullum se unquam judicatum vidisse monet; adeoque ob hanc causam e criticorum ordine hi dies merito expunguntur. Neque tantum critici illi dies notari merebantur, quia in his toties subita morbi in sanitatem mutatio, vel insignis saltem in melius conversio, fiebat, verum etiam quia in pessimis morbis iisdem diebus mors sequabatur, vel insignis saepe in longe pejorem conditionem mutatio; unde dixit *Hippocrates* (*f*): *Febres diebus numero iisdem judicantur, ex quibus homines tum servantur, tum etiam intereunt*. Praeterea in morbis longioribus observavit *Galenus*, & in Epidemicorum libris pluribus exemplis confirmatur, imperfectas quasdam crises fieri, quas dein, silente per aliquot dies morbo, recidivae sequuntur: tuncque notat saepe contingere, ut recidivae illae diebus quibusdam decretoriis incipiant, & quum numerum aliquem decretorium dierum excesserint, iterum in alio quodam

(*b*) Lib. II. de diebus decretor. cap. 5. Charter. Tom. VIII. pag. 486. (*c*) Lib. I. de diebus decretoriis cap. 3. ibid. pag. 454. (*d*) Ibid. cap. 2. pag. 452. (*e*) Ibidem. (*f*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 661.

dam decretorio die judicantur [*g*]. Pulcherrimum, quod modo dicta confirmat, exemplum habetur in aegro illo, qui in Dealcis horto decumbebat (*h*): huic enim undecima die judicium quidem contigit, sic ut mente constaret, febre liber esset, sudaret; verum imperfectam hanc crisim fore docebant satis urinae, quas circa judicationem tenues fuisse (in morbis talibus semper tanquam malas ab *Hippocrate* damnatas) notat. Unde per biduum quidem a febre liber mansit, verum decimo quarto die rediit febris cum delirio & vigiliis. Decimo septimo die autem per universum corpus sudavit quidem cum levamine, & magis intellexit; verum febris manebat & sitis, & urinae tenues erant, nec bene coloratae, adeoque neque novo hoc naturae molimine perfecta crisis facta fuerat. Vigesimo die sequente iterum sudavit, & febre liber fuit; verum adhuc urinae tenues, adeoque nondum superatus morbus videbatur, a quo tandem quadragesimo die, dejiciens pituitosa alba copiosa, & valide sudans per universum corpus, perfecte judicatus est. Uti autem statim patebit ex enumeratione dierum, quos criticos vocavit *Hippocrates*, insignes illae mutationes in hoc morbo, uti & recidivae, tandemque & integra sanatio, semper inciderunt in aliquem ex diebus, qui decretorii vocantur. Idem ex pluribus aliis aegris, quorum historiam conscripsit *Hippocrates*, demonstrari posset; sed hoc sufficiet, ut probetur, in morbis mutationes tam in melius quam pejus certum quemdam dierum ordinem observare.

Neque obstat his, quod quandoque in pessimis morbis sic turbentur omnia, ut nihil fere ordinati in horum decursu detegere liceat, & victa vi morbi natura vel cito, vel etiam quandoque diutius conflictata, succumbat. Nam in Commentariis §. 587., ubi de crisi agebatur, monitum fuit, & Veterum Medicorum testimoniis confirmatum, non in omnibus morbis crises contingere. Sic in febribus ardentibus epidemice grassantibus, quas descripsit *Hippocrates* (*i*), notat, quod *Urinae multae tenues, nihil judicatorii, nihil boni, habebant, neque quidquam aliud decretorium sic affectis apparebat, neque sanguis ex naribus probe effluebat, neque abscessus alius ex consuetis fiebat judicatorius; moriebaturque unusquisque, uti sors ferebat, errabunde, plerumque circa judicationes*. Cum enim in his morbis nullae crises fierent, ergo nec dies critici observari poterant: verum in aliis morbis, qui crisi bona vel mala, perfecta vel imperfecta, in mortem vel sanitatem, in meliorem vel pejorem conditionem tendunt, observatio dierum criticorum magnum pondus habet.

Criticorum autem dierum sequens enumeratio habetur apud *Hippocratem* (*k*): postquam enim dixerat, mitissimas febres, & quae cum securissimis incedunt signis, quarto die, vel ante, finiri, malignas vero febres, & quae cum gravissimis incedunt signis, eodem tempore vel ante occidere, sic habet: *Primus itaque earum insultus sic desinit, secundus ad septimum perducitur, tertius autem ad undecimum, quartus ad decimum quartum, quintus ad decimum septimum:*

(*g*) Galen. de diebus decretor. Lib. II. cap. 4. Charter. Tom. VIII. pag. 483.
(*h*) Epidem. 3. aegrot. 3. Charter. Tom. IX. pag. 222. (*i*) Ibidem pag. 271. &c.
(*k*) In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 664. &c.

mum: sextus ad vigesimum &c. Postea vero juxta eandem additionem eadem ratione primus circuitus est triginta quatuor dierum, secundus quadraginta dierum, tertius sexaginta dierum. In Aphorismis vero dixit (*l*): *Septemariorum index quartus. Secundae septimanae octavus principium. Undecimus quoque spectandus dies est, is enim secundae septimanae quartus est. Rursus vero spectandus decimus septimus, is enim a decimo quarto quartus est, & ab undecimo septimus.* Quinam dies indices vocentur, postea dicetur: sufficit autem hic notasse, quod ex binis his *Hippocratis* locis allegatis pateat, quod magnam vim adscripserit quartae & septimae diei singularum septimanarum, nam ideo illos notandos voluit.

Verum in Epidemicis (*m*) alium dierum criticorum ordinem habet: Notavit enim morbos, qui diebus paribus accessiones habent, judicari diebus paribus; & similiter illos, qui diebus imparibus accessiones habent, imparibus diebus judicari. Unde duplici serie distinxit dies criticos, dicens: *Circuituum autem diebus paribus judicantium primus decretorius est quartus, sextus, octavus, decimus, decimus quartus, vigesimus octavus, trigesimus, quadragesimus octavus, sexagesimus, octogesimus, & centesimus. Circuituum vero diebus imparibus judicantium primus est tertius, quintus, septimus, nonus, undecimus, decimus septimus, primus & vigesimus, vigesimus septimus, & trigesimus primus.* Verum *Galenus* (*n*) in Commentariis suis in hunc locum notat, quod hic dies criticos tali ordine, ut se mutuo sequuntur, descripserit; in prognosticis vero, periodos, quae quaternario numero fiunt, accurate percurrerit. Alio autem in loco (*o*) monet *Galenus*, postquam binos modo memoratos textus recensuerat, in Epidemicis recenseri omnes illos dies, in quibus crises quandoque observatae fuerunt; tantum ut memoriae succurreretur; atque hic iterum notat, Epidemicorum libros ante Prognostica & Aphorismos scriptos fuisse, ut nempe memoriam rerum prius observatarum suggererent. Atque hinc conclusit, quod in Prognosticis & Aphorismis tantum notaverit illos dies, *qui maximam potestatem habent, & naturae suae ratione perfecti sunt, & insuper non mediocrem usum ad futuri status & judicii praenotionem exhibent.* Hinc patet ratio, quare *Hippocrates* ex numerosis diebus in *Epidemicorum primo libro* enumeratis plurimos rescindere videtur in *Prognosticis & Aphorismis* (*p*).

Illi ergo dies, qui quaternario vel septennario circuitu continentur, prae reliquis critici dicendi erunt, & omnes alios dignitate, efficacia, & securitate antecellunt, adeoque proprie hoc nomen merentur. Reliquos autem dies, in quibus aliquando crises contingunt, a prioribus diversos, *coincidentes* vocavit *Galenus* (*q*) παρεμπιπτούσας ἡμέρας, & pro criticis inferioris ordinis habuit, in quibus quidem aliquando crises contingunt, sed rarius, & minus tuto. Videtur autem in illa opinione fuisse *Galenus*, dies criticos proprie dictos

(*l*) Aphor. 24. Sect. II. Charter. Tom IX. pag. 67. (*m*) Epidem. Lib I. Charter. Tom. IX. pag. 95. (*n*) Ibidem pag. 96. (*o*) Lib. II. de diebus decretoriis cap. 6. Charter. Tom. VIII. pag. 484. (*p*) Lib. I. de diebus decretor. cap. 3. ibid. pag. 454. (*q*) Lib. III. de diebus decretoriis cap. 8. ibid. pag. 500.

tos tales esse, in quibus regulari morborum decursu, & naturae (id est omnium illorum, quae in aegro de sanitate adhuc supersunt) actione in morbum, & morbi materiam, insignes illae, & adeo subitae saepe mutationes fiunt, definito quodam tempore. Coincidentes vero dies vocavit, in quibus per novam accessionem morbi irritata natura, vel errore medici, aegri, aut adstantium perturbato ordine, nunc citius, nunc serius tales turbae excitantur; adeoque illi dies non ex sua natura judicabant, sed requirebatur aliud quid, quod cum illis coincideret, ut v. g. accessio valida, error in diaeta &c. Unde ratio hujus nominis, & distinctionis inter dies criticos, proprie vocandos, & coincidentes patet. Sic dum imparibus diebus exacerbationes contingunt, tertius & quintus dies aeque judicant quam quartus (r), nullam aliam ob causam quam quod valida accessione irritata natura saepe, ante tempus debitum, & coctionem requisitam, materiam morbi critica quadam evacuatione expellere conetur de corpore. Ob eandem causam & sextus dies, dum paribus diebus exacerbationes fiunt, quandoque & judicium habet. Sic virgini, quae Larissae decumbebat febre ardenti, sexta die profusa narium haemorrhagia & sudore copioso calido per universum corpus judicari contigit (s). Verum monuit *Hippocrates*, labores diebus paribus adfuisse, atque subjicit, huic febrim non reversam fuisse, sed perfecte judicatam, quasi instar alicujus insoliti notans, integram & bonam crisin illo die contigisse. Illa enim judicia, quae sexto die fiunt, semper suspecta habuit *Galenus* (t), atque ideo septimum diem decretorium bonum vocavit; sextum vero decretorium malum, quia raro bonum & perfectum judicium, semper fere multas turbas & periculum adfert: videantur & illa, quae de hac re in Commentariis §. 587. dicta fuerunt.

Haec est ratio, quare in primo septennario, intra quod spatium morbi peracuti dicti terminari solent, plures tales coincidentes critici sint, tertius nempe, quintus & sextus, quia nempe in his morbis adeo velocibus tanta accessionum vehementia plerumque observatur, unde acceleratur saepe crisis, sed cum periculo, quae legitima & bona quarto vel septimo die, vere criticis, contingere debuisset (u). In secundo autem septennario solus fere dies nonus pro coincidente critico habetur, *qui inter dies criticos septimum & undecimum medius, vel non factum in septimo die judicium, vel undecimo futurum sibi vindicat, rarius quidem septimi, saepius vero undecimi crisin assumit* (w). Morbi enim, qui ultra primam septimanam excurrunt, minus impetuosum decursum habent, adeoque non tam facile irritatur natura, ut ante legitimum tempus crisin tentet. Inde etiam patet ratio, quare post decimum quartum diem coincidentium criticorum efficacia evanescat, solisque criticis diebus judicationes contingant.

Patet ergo, quod optima haemorrhagia, quae die decretorio fit, sit illa, quae quarto, septimo, undecimo, decimo quarto, decimo septimo, vigesimo,

(r) Ibidem. (s) Epidemicor. 3. aegrot. 12. Charter. Tom. IX. pag. 306.
(t) Lib. I. de Crisib. cap. 5. Charter. Tom. VIII p. 457. & cap. 4. ibid. 456. (u) Galen. Lib. III. de crisib. cap. 8. Charter. Tom. VIII. pag. 502. (vv) Ibid. pag. 501.

mo, &c. accidit, legitimis nempe criticis diebus: minus vero bona illa, quae in die quodam critico coincidente contingit, tertio, quinto, sexto, vel nono: suspecta vero habenda erit, quae aliis diebus observatur. Idem autem & de aliis criticis evacuationibus verum erit.

Objici forte posset, evacuationem materiae morbosae bonam semper esse, quocunque demum morbi die contingeret, adeoque sollicitam illam temporis, in quo haec fiunt, observationem plus taedii, quam utilitatis habere. Nemo dubitat prodesse semper, si illa, quae relicta nocerent, expellantur de corpore, modo integra talium evacuatio fiat, neque una cum illis boni humores exeant, vel, dum haec peragitur, tales & tantae turbae fiant in corpore, unde alia mala metuenda sunt. Verum in generali febrium historia patuit, causam materialem febris per febrim ipsam (modo tali moderamine regatur, ut nec nimio impetu, nec nimis torpido motu peccet §. 609.) subigi, & mobilem reddi, sicque ad exitum disponi. Ad hanc autem mutationem materiae morbosae, quae coctio dicitur, requiritur determinatum temporis spatium, varium quidem pro majori vel minori febris intensitate, & magis minusve rebelli indole materiae subigendae. Attenta jam morborum observatione Veteres Medici invenerunt haec tempora in morbis, quibus per febrim ipsam subacta & mobilis reddita morbi materia expellitur de corpore: haec tempora vocaverunt dies criticos. Illas vero mutationes morborum, quae alio tempore fiunt, merito suspectas habuerunt, quia saepe morbi ingravescentis impetu, errore commisso ab aegris, adstantibus, vel Medicis, fiunt, non vero naturae morbo praevalentis effectus sunt. Illud enim, quod morbosum est, a sanis exacte secernere, solius naturae opus est. Dum phlegmone valida nec resolubilis locum corporis occupat, ne peritissimus quidem Anatomicus obstructa vasorum extrema sic separare posset a reliquis, ut nihil laederet in sanis partibus: interim natura per blandam suppurationem, determinato tempore, illam separationem morbosi a sanis perficit. Notaverunt jam Veteres Medici, uti alia occasione ad §. 387. 593. 730. dictum fuit, in febribus putredinem humorum, quae fit in vasis, similem esse putredini humorum, quae fit in inflammationibus & abscessibus, in quibus vincente natura pus fit; in humoribus autem venarum & arteriarum id, quod in urina puri proportione respondet. Ne autem putredinis vocabulum offenderet, monuerunt, hanc non esse simpliciter putredinem, sed aliquid habere coctionis. Cum ergo in phlegmone in abscessum convertenda determinatum tempus observetur, antequam pus factum sit; idem & in febribus verum esse patet. Sicuti jam male pertunditur locus inflammatus, antequam pus factum est, sic etiam in morbis evacuationes factae, antequam morbosi subactio & separatio a sanis facta fuit, vix prodesse poterunt, quia vel partem tantum morbosae materiae subducunt, adeoque recidiva exspectanda est a residuo; vel saepe impetu summo una cum noxiis bonorum humorum copiam de corpore expellunt, dum simul illud, quod in corpore relinquitur, iisdem inquinamentis gravatum manet, quia nondum integra horum separatio facta fuit.

Quam parum prosit in morbis ante tempus debitum moliri separationem ma-

materiae morbosae, docent evidentissime variolae; quem morbum ideo pro exemplo seligo, quia, quantum videre potui, Veteres Medici illum morbum non descripserunt, cum tamen dies critici Veterum adeo efficaces in hoc morbo observentur. Susceptum contagium variolosum in homine sanissimo febrim accendit, per quam febrim materia morbi versus corporis ambitum critica metastasi deponitur. Si hoc fiat quarto morbi die, sedatur febris, minuuntur non tantum, sed & evanescunt saepe omnia symptomata, uti quotidiana observata docent. Ubi vero nimio febris impetu, vel calido regimine, sudoriferis calidis datis, stragulorum pondere &c. ante hoc tempus prodeunt variolae, solent esse longe numerosiores, pejoris indolis, neque symptomata multum mitigantur; imo eo pejora metuebat *Sydenhamus* in hoc morbo, quo citius ante quartum diem erupissent variolae. Si autem tardius erumpant, sive hoc ob fractas aegri vires fiat, sive impetuosissima febris sic turbaverit omnia, ut critica illa separatio morbosi fieri nequeat, pessima & anomala penitus symptomata observantur, & fere semper certa pernicies imminet.

Ex omnibus his, credo, apparet, observari in morbis quaedam temporum intervalla, in quibus materia morbi mutata, subacta, & mobilis reddita vel expellitur de corpore, vel ad alia loca deponitur. Simulque patet, sedulam horum observationem summi usus esse in morbis curandis, ne intempestivo saepe artis molimine noceamus, dum expellere nitimur, quae nondum ad exitum parata sunt; vel impedimus evacuationem illorum, quae jam subacta & cocta locis convenientibus exitum moliebantur. Simul inde discimus, non confidere illis evacuationibus vel insignibus mutationibus, quae alio tempore fiunt, quia raro tutae sunt, sed plerumque vel morbus in pejus mutatur, vel saltem recidiva postea fit.

Ut autem dies illi critici distingui possint in morbis, requiritur, ut cognoscatur, a quo tempore morbi initium computari debeat; de hac re autem dictum fuit in Commentariis §. 590. Simul etiam notandum est, per diem intelligi *totum ex die & nocte tempus in viginti ac quatuor horas divisum* [x].

Cum autem morborum insultus sic diviserit *Hippocrates*, ut acutissimi morbi ad quartum diem pertingerent, secundus insultus ad septimum perduceretur, tertius ad undecimum & sic porro: videtur medium cujusque septimanae diem, quartum nempe, & ultimum sive septimum pro maxime notandis habuisse, uti diserte ex *Aphorismo* (y) & Prognostico ante allegatis patet: interim tamen sextum febrium insultum non ad vigesimum primum diem, sed ad vigesimum tantum perduxit, atque tertiam septimanam secundae copulavit, sic ut ultimus secundae septimanae dies simul haberetur pro primo die tertiae septimanae; primam tamen & secundam septimanam ad invicem separavit, dicens. *Secundae septimanae octavus dies principium est*; atque hinc undecimum diem vocavit secundae septimanae quartum; decimum septimum vero

[x] Galen. de Crisibus Lib. I. cap. 16. Charter. Tom. VIII. pag. 400.
(y) Aphor. 24. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 67. In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 664.

vero diem a decimo quarto quartum dixit, & tanquam septimum ab undecimo consideravit; unde patet evidenter, quod tertiam septimanam secundae copulaverit, & trium septimanarum spatium in febribus, secundum *Hippocratis* computationem, viginti tantum dies complectatur: hoc & confirmatur ex illis, quae citatum locum mox sequuntur: *Post haec vero eadem ratione, juxta eandem additionem primus circuitus est quatuor & triginta dierum, secundus quadraginta dierum, tertius sexaginta dierum* (z). Ubi manifeste apparet, quod morbis in longum excurrentibus, vigesimum quemque diem [trium nempe septimanarum spatium] criticum tantum habuerit: unde etiam, uti ante dictum fuit, octogesimo, centesimo, centesimo & vigesimo die morbos judicatos fuisse in Epidemicis legitur. Quamvis autem sola observatione hanc septimanarum inter se copulationem cognovisse *Hippocratem* certum sit, atque in Praxi Medica fidelis observatio sufficiat, licet ratio observati non distincte intelligatur; tamen videtur hanc difficultatem agnovisse, dum enumeratis morbi insultibus ad vigesimum diem usque mox subjungit sequentia: *Neque vero horum quidquam integris diebus exacte numerari potest, neque enim annus, neque menses integris diebus numerari solent* [a]. Hanc autem rem latius deduxit *Galenus* [b] & ex Lunae circuitu demonstrare tentavit, tres septimanas non complecti integros viginti & unum dies, sed dimidiam fere diei partem deesse; atque inde concludere voluit, crises potius in diem vigesimum, quam in vigesimum primum, incidere. Verum, uti jam saepius dictum fuit, ex illis, quae in Epidemicis collegerat *Hippocrates*, generalia axiomata in Prognosticis imprimis, uti & in Aphorismis, posuit; cumque in aegrorum historiis, quae in primo & tertio Epidemicorum libris (qui maxime pro genuinis haberi solent) recensentur, ne unicum quidem exemplum prostet crisis, quae vigesimo primo die contigisset; imo, si recte memini, ne quidem ullam facit mentionem illorum, quae hoc die in aegris contigerint; cum contra ubique fere notet, quid criticis diebus observatum fuerit in his aegris, patet ratio, quare e numero criticorum dierum *Hippocrates* exemerit vigesimum primum diem, atque vigesimum criticum statuerit, quia nempe plures hoc die judicatos viderat sive bona sive mala, sive imperfecta crisi. Sic *Philini uxor* periit die vigesima (c). *Chaerio* die septima crisis imperfecta, nono die recidiva, decimo quarto febris acuta, decimo septimo novus conatus ad crisim, vigesimo tandem die perfecte judicatus est [d]. *Hermocrates* vigesimo die imperfectam crisim habuit, dein vigesima quarta recidivam, vigesima septima die periit [e]. Sic & in aegro, qui in Dealcis horto decumbebat, imperfecta crisis vigesima die facta fuit, qui die quadragesimo perfecte judicabatur (f). Cum autem quarto die primae & secundae septimanae, quarto nempe & undecimo morborum die, crises factas saepius observaverat, hincque illis diebus magnam vim tribuerat

[z] Ibidem Charter. Tom. VIII. pag. 665. (a) Ibid. pag. 664. [b] In Lib. III. de diebus decretoriis pluribus in locis, imprimis Capite IX. Charter. Tom. VIII. pag. 503. (c) Epidem. 1. agrot. 4. Charter. Tom. IX. pag. 104. (d) Epidem. 3. aegrot. 5. ibid. pag. 233. 234. (e) Ibid. aegrot. 2. pag. 210 - 219. (f) Ibid. aegrot. 3. pag. 222 - 228.

buerat in morbis, similiaque frequenter contingere viderat decimo septimo die, illum pariter pro quarto die tertiae septimanae posuit; tuncque vigesimus ultimus erat tertiae septimanae, qui pariter toties criticus erat; adeoque patet ratio, quare tertiam septimanam secundae copulaverit, sic ut dies decimus quartus esset simul & secundae septimanae finis, & tertiae initium. Decimum autem septimum diem saepius judicatorium fuisse probant iterum historiae aegrotorum. Sic *Herophon*, qui nona die imperfecte judicatus fuerat, decimo quarto die recidivam habuit, dein decimo septimo die judicatus fuit [g], & praeter spem evasit. Mulier vero, quae gemellas difficili partu enixa erat, decimo septimo die periit phrenitica (*h*). Alibi etiam pluribus febrium ardentium judicationes perfectas eodem die contigisse notat (*i*), quin imo in Epidemica constitutione, quam describit, nullos decimo septimo die judicatos recidivam habuisse monet *Hippocrates*: unde dignitas hujus diei in ordine decretoriorum satis apparet.

Pulchre autem confirmabatur ille dierum criticorum ordo, quod post vigesimum diem iterum observaret vigesimum quartum & vigesimum septimum & trigesimum quartum, & quadragesimum criticos fuisse, dein sexagesimum, octogesimum, centesimum, centesimum vigesimum, sicque manifeste similis septimanarum ordo recurreret: quod pariter in historiis aegrorum in primo & tertio epidemicorum patet, quas & hic recensere potuissem, nisi brevitatis causa tantum indicare mallem: unicuique enim hos libros legenti assertorum veritas apparebit.

Neque tamen dissimulandum est, quod in *Aphorismis* vigesimum primum diem criticum posuerit *Hippocrates* (k), sic enim habet: *Sudores si febricitantibus ceperint, boni tertio die, & quinto & septimo, & nono & undecimo, & decimo quarto, & decimo septimo, & vigesimo primo, & vigesimo septimo, & trigesimo primo, & trigesimo quarto. Illi enim sudores morbos judicant. Qui vero non ita fiunt, laborem significant, morbi longitudinem & reversionem.* Ubi etiam notandum, quod non meminerit quartae diei. Verum *Galenus* (*l*) in Commentariis in hunc aphorismum credidit hoc fieri, quia morbi, qui imparibus diebus exacerbantur, celerius judicantur; testaturque se per experientiam novisse, quod raro morbi quarto die per sudores judicentur. De vigesimo primo die non sine ratione suspicio incidit, corruptum locum hunc esse, & vigesimum potius legendum esse, quia nulla hujus diei mentio in aegrorum historiis in libris Epidemicorum habetur; tum etiam quod *Galenus* in Commentariis suis nullam mentionem hujus difficultatis faciat, cum tamen in libris suis de diebus criticis vigesimum diem pro critico, non vero vigesimum primum habuerit, & rationem dederit, quare quartus dies hic non recenseatur. Nisi forte quis maluerit, hunc Aphorismum respondere illi textui (*m*) Epidemicorum ante memorato, ubi series circuituum imparibus die-

(*g*) Epidem. 1. aegrot. 3. pag. 107. ibid. (*h*) Epidem. 3. aegrot. 14. ibid. pag. 308. (*i*) Epidem. 1. pag. 43. & pag. 76. ibidem. (k) Aphor. 36. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 158. (*l*) Ibid. pag. 159. (*m*) Epidem. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 96.

diebus judicantium recensetur, ibi enim iidem dies enumerantur. Patuit autem tunc, praeferendam esse illam enumerationem dierum criticorum, quae in *Prognosticis* habetur, & ex modo dictis satis patet, quid de vigesimo die sentiendum sit.

Apparet etiam hinc, quid sentiendum sit de Aphorismo sequenti (*n*); *Febricitantem nisi diebus imparibus febris dimiserit, reverti consuevit*. Nam in primo septennario illarum febrium, quae imparibus diebus exacerbationes habent, hoc locum habere potest; sed pro regula universali haberi nequit, cum & quarta die & decima quarta, vigesima, vigesima quarta, trigesima quarta, quadragesima &c. crises fieri absque recidiva ex Epidemicis & Prognosticis *Hippocratis* constet. Unde & *Galenus* dubitat, an quidem genuinus ille locus fuerit, & pro *imparibus* legendum voluit *criticis*, prout in *Coacis Praenotionibus* [*o*] habetur. Dum haec *Hippocratis* loca, ubi solis diebus imparibus criticam potestatem tribuit, legerat *Celsus* [*p*], simulque notaret ab eodem Auctore pares dies tanquam criticos alibi habitos fuisse, credidit, *quacunque ratione ad numerum respexerimus, nihil rationis, sub illo quidem Authore, reperiri*; atque in illa opinione fuit, Pythagoricis numeris deceptos fuisse Veteres Medicos; atque hinc, licet imparibus diebus tantam vim tribuerent, absque ulla probabili ratione ab undecimo non ad decimum tertium sed ad decimum quartum transiisse. Verum videtur *Celsus* minus feliciter *Hippocratis* mentem hic assecutus fuisse, quae non nisi collatis pluribus inter se locis distincte intelligi potest: quod vel inde patet evidenter, quia dicit quartum quemque diem efficacissimum habitum fuisse *Hippocrati*, illum tamen ne quidem in hoc propositum conservasse, cum a septimo die undecimus non quartus sit sed quintus. Verum diserte monuerat *Hippocrates* (*q*), uti ante dictum fuit, quod secundae septimanae octavus principium sit, adeoque undecimus dies quartus erat secundae septimanae. Non ergo ex numerorum proprietate, verum ex fidelibus morborum observationibus, haec dierum criticorum distinctio ortum duxit, uti unicuique Veterum Medicorum scripta attente legenti, patebit. Cum autem sedulam curam, & attentum ad omnia animum, requirat crisium & dierum criticorum in morbis observatio, nemini mirum videbitur, quare plurimi Medici haec neglexerint; imo & alii proterve contemserint & veteres Medicos, & qui horum vestigia sequuntur in his; uti ad §. 587., ubi de crisi agebatur, dictum fuit. Quibus certe applicari merito possent illa, quae *Celsus* dicit, dum de tempore opportuno cibandi aegros in morbis agit, ad quod determinandum magna diligentia opus esse judicavit; sic autem habet: *Ex his autem intelligi potest, ab uno Medico multos non posse curari: eumque, si artifex est, idoneum esse, qui non multum ab aegro recedit. Sed, qui quaestui serviunt, quoniam is major ex populo est, libenter amplectuntur ea praecepta, quae sedulitatem non exigunt* (*r*).

Inter

(*n*) 61. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 173. [*o*] N. 82. Charter. Tom VIII. pag. 856. & N. 147. ibid. 860. (*p*) Lib. III. cap. 4. pag. 121. 122. (*q*) Aphor. 24. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 67. [*r*] Cels. Lib. III. cap. 4. pag. 120.

Inter dies autem criticos, qui vel dimidium septimanae comprehendunt, vel illam finiunt, uti antea dictum fuit, haec differentia observatur, quod non in omnibus aequales numero crises contingant, sed in quibusdam frequentiores, pauciores in aliis. Sic septimum diem, licet ordine secundus inter criticos fuerit (quartus enim illum praecedit) primarium tamen potentia & dignitate statuit *Galenus* [ʃ], quia plurimi hoc die judicantur; & quidem absolute, cum manifesta excretione vel abscessu, & quidem plerumque salutari eventu. Quandoque tamen, sed rarius, quidam hoc die moriuntur, vel, manifeste in deterius verso morbo, sequente quodam critico die, undecimo v. g., intereunt. Adeo autem frequentes hoc die crises vidisse se testatur *Galenus* (*t*), ut ne quidem numerare posset. Quartus vero dies tantum in acutissimis morbis decretorius est; in reliquis saepius diei indicis (de quo statim) munere fungitur. Proximus huic judiciorum frequentia est dies decimus quartus: hunc sequitur undecimus & vigesimus; dein decimus septimus (*u*). Dierum autem criticorum coincidentium, de quibus antea dictum fuit, non adeo certa hoc respectu distinctio est; tertii nempe, quinti, sexti & noni, cum non ex sua natura judicent, sed potius ob coincidens quoddam, exacerbationem, diaetae errorem &c. Sextus autem dies, uti antea jam monitum fuit, imprimis judicii molestia, discrimine, & recidivae metu, prae reliquis infamis est.

Notandum autem praeterea est, epidemicos morbos saepius constanti ordine quodam die critico judicari. Sic *Galenus* (*w*) ex Epidemicis *Hippocratis* notat, in quadam constitutione epidemica omnes fere aegros decimo septimo die integre judicatos fuisse, praegressa prius imperfecta crisi alio quodam die, & dein recidiva. Unde etiam conclusit *Galenus*, diem decimum septimum in morbis *non esse ex decretoriis coincidentibus*, *sed ex validis & primis*. Ita & *Sydenhamus* notavit, febres continuas epidemicas, quas describit (*x*), circa decimum quartum critice solutas fuisse. Adeoque semper & in his ad genium morbi epidemici attendendum est, ut distinguamus, quo tempore, & per quas vias, morbus exitum quaerat.

Prout jam morbi celerior impetus est vel remissior, ita etiam citius seriusve crises accidunt, & dies critici minori intervallo a se mutuo distant. Sic in illis febribus, quae trium septimanarum spatium non excedunt, quaternarii & septennarii dies judicant: & praeter illos adhuc in binis prioribus septimanis plures dies critici coincidentes sunt, tertius, quintus, sextus &c. uti antea dictum fuit. Si vero morbi acuti ultra trium septimanarum spatium extendantur, tunc quaternarii dies vix amplius critici numerantur, & soli tantum septennarii judicant; quorum tamen efficacia post quadragesimum diem deletur; tunc enim vigesimum quemque diem tantum pro critico habuit *Hippocrates*, sexagesimum nempe, octogesimum, centesimum, & centesimum vigesimum; uti ex Prognosticis (*y*) & aegrorum historiis in Epide-

(ʃ) De diebus decret. Lib. I. cap. 4. Charter. Tom. VIII. pag. 455. (*t*) Ibid. cap. 2. pag. 452. [*u*] Ibid. cap. 5. pag. 458. (*vv*) Ibid. Lib. II. cap. 3. pag. 477. (*x*) Sect. I. cap. 4. pag. 70. (*y*) Charter. Tom. VIII. p. 665.

demicis enarratis patet. Si enim primo illo morborum acutorum circuitu, qui viginti diebus terminatur, non potuit subigi, solvi, mobilis reddi, & ad excretionem disponi morbi materies, longius temporis spatium ad hoc perficiendum natura impendit; & plerumque, silente per plures saepe dies morbo, & pluribus saepe factis recidivis, tandem remoto quodam die decretorio de rebelli hac morbi materia triumphat perfecta crisi; vel & saepe sensim & lente subigitur pertinax haec materia, & absque tantis turbis, uti primo circuitu, qui viginti diebus terminatur, fiunt, sensim expellitur variis viis de corpore, vel collecta in quibusdam corporis locis abscessus facit. *Usque ad quartum decimum quidem magnae fiunt perturbationes in morbis. Proximo loco succedunt, quae usque ad vigesimum habentur. Omnes vero, quae post hunc ad quadragesimum succedunt, paulatim remittunt vehementiam* (τὸ ἀγωνιστικόν). *Adeo ut, qui post quadragesimum sunt, omnes prorsus langueant, concoctionibus potius, & abscessibus, quam excretionibus morborum solutiones facientes. Accidunt in his quoque per excretiones interdum judicia, sed raro, neque magnum certamen habent, & frequenter pluribus diebus judicia complentur, maxime cum in abscessum vertuntur* [z]. Notandum enim & hoc est, (cujus jam memini ad §. 587., ubi de crisi agebatur), quod in morbis longioribus judicia perturbationis vehementiam remittant non tantum, verum etiam pluribus diebus perficiantur. Unde & *Hippocrates*, qui in illa periodo, quae quatuordecim diebus finitur, absolute diem indicat, in quo aegri judicati sunt, in diuturnioribus morbis notat judicia facta fuisse, non in quodam die definito, sed circa illum; unde & patet, quam caste & sedulo observationes morborum tradiderit. Sic in prima constitutione, quam describit (*a*), dicit: *Judicabantur autem inter hos, quibus brevissimi erant morbi, circa vigesimum diem; plurimis vero circa quadragesimum; multis circa octogesimum*. Sic etiam *Clazomenius* (*b*) non in quadragesimo die, sed circa quadragesimum diem convaluisse legitur. Et *Heropytus* (*c*), post varia mala tolerata in longo morbi decursu, circa centesimum diem alvum biliosis multis perturbatam habuit, neque pauco tempore; tandemque dysenteria cum dolore vexavit, & centesimo die plane judicatus fuit.

Quamvis autem morbi acuti, post imperfectas crises in tantam longitudinem quandoque excurrant, simulque retusus videatur tunc horum morborum impetus; non tamen cogitandum est, in talibus casibus solam morbi longitudinem molestam esse, periculum vero abesse, adeoque vix operae pretium esse, ut ad remotos illos dies criticos attendatur, cum sensim illi morbi fatiscant: observavit enim *Hippocrates*, & tales morbos quandoque lethales fuisse, mortemque die critico remoto contigisse. Sic mulier illa, quae post partum febre acuta correpta fuit, octogesimo die periit (*d*). Alter vero aegrotus (*e*), quamvis quadragesimo die a febre liber esset, tamen urinae ma-

(*z*) Galen. de diebus decret. Lib. I. cap. 10. ibid. pag. 466. (*a*) Epid. 1. Charter. Tom. IX. pag. 30. [*b*] Ibid. aegrot. 10. pag. 112. [*c*] Lib. III. Epidem. aegrot. 9. ibid. pag. 303. 304. (*d*) Epidem. 3. aegrot. 2. ibid. pag. 294. (*e*) Ibid. aegrot. 1. pag. 291.

malae erant, insomnia aderant, & cibi fastidia, & postea centesimo & vigesimo die periit: notat autem *Hippocrates*, quod ferculis multis & vitiosis usus fuerit, ut nempe moneret Medicos, ne imperfectis talibus judiciis confiderent, &, quamvis morbi in longum excurrerent, tamen sedulam curam in diaetae regimine adhiberent.

Dies autem illos criticos, in quibus nempe in morbis frequentissime judicia contingunt, Veteres Medici vocaverunt etiam *dies indices*; quatenus nempe, dum in illis judicium non contingit, indicent, quid sequenti proxime die critico expectandum sit. Antea enim vidimus, determinato quodam temporis spatio in febribus indigere naturam, ut materiam febrilem subigat, solvat, & mobilem reddat, sicque ad excretionem disponat. Dum autem in hoc opere occupata natura est, mutationes quaedam occurrunt imprimis in urina, ex quibus detegimus sic disponi materiam febrilem, ut minus noceat. Illae mutationes observatae vocantur signa coctionis, tam laeti semper ominis in morbis, ut haec sola pro bonis signis semper & absolute habuerit *Galenus*, quocunque demum morbi tempore occurrerent; cum signa ipsius crisis quandoque suspecta sint, uti paulo ante vidimus *Hippocratem* voluisse, ut vel in melius judicantia non statim appareant, antequam nempe probabilis spes sit, materiam febrilem subactam & mobilem redditam esse. Unde dixit *Galenus* [*f*]: *Coctionis signa* (*saepe enim, quae utilissima sunt, repetere convenit*) *nunquam male apparent, decretoria vero est ubi male* [*appareant*]; *neque enim in augmentis, neque in principiis, sed in statibus illa apparere convenit*. Atque inde conclusit, coctionis signa semper certa esse, crisis vero signa incerta, prout vel sola, vel cum aliis, vel in diversis morbi temporibus apparent (*g*). Quid autem coctio sit, & quaenam ejus signa, dictum fuit in Commentariis §. 587., ubi de hac re agebatur.

Haec autem videtur fuisse Veterum Medicorum opinio, quod ad dies criticos sollicite semper attendendum sit, non tantum quod judicia morborum in illis fieri soleant, verum etiam quia ex mutationibus morborum, his diebus observatis, praevidere possumus, quid sequentibus diebus criticis futurum sit. Ob hanc rem *Hippocrates* loco antea in eadem hac paragrapho citato (*h*) dixit: *Septennariorum quartus est index. Secundae septimanae octavus principium. Undecimus quoque spectandus dies est. Is enim secundae septimanae quartus est* &c. Ex quo manifeste apparet, indices vocari respectu futurorum illos dies, qui ex sua natura critici sunt. Unde etiam, postquam monuerat, in morborum initiis difficilius praenosci posse morbos, qui intra longissimum tempus judicari debent, quia similia cum aliis habent principia, addit *Hippocrates* [*i*] sequentia: *Verum a primo die animadvertendum est, & ad quemque quaternarium additum considerandum, nec latebit, quo se versurus sit morbus* &c. *His igitur sic contingentibus, conjectare oportet tum ex tempore, tum ex unaquaque additione, morbis ad crisim prodeuntibus*. Ex quibus omnibus apparet, unum-

(*f*) De crisibus Lib. I. cap. 8. Charter. Tom. VIII. pag. 387. & alibi pluribus locis.
(*g*) Ibid cap. 14 pag. 398. [*h*] Aphor. 24. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 67.
(*i*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 665.

unumquemque ex criticis diebus habere rationem diei indicis respectu critici proxime sequentis diei: sic quartus dies septimi, septimus undecimi &c. index esse poterit. Cumque post vigesimum diem, partem ob minorem morbi impetum, partim ob magis rebellem morbi materiam, quaternariis non tanta judicandi potestas sit, sed septenariis illa tantum plerumque competat; idem de his diebus tanquam indicibus, verum erit. Unde patet ratio, quare *Hippocrates* (*k*) dixerit: *Quibus die septimo contingit crisis, iis urina rubram habet die quarto nubeculam, ac alia secundum rationem*. Coctionis enim, saltem incohatae, signum est, si urina similes dotes urinae sanae incipiat habere; adeoque proxime sequenti die critico judicium exspectandum erit. Ubi vero nulla coctionis signa, sed cruditatis potius, quarto die observantur, & maligna simul symptomata adsunt, tunc mala crisis, sive mors, die septimo futura metuitur; nisi morbus admodum acutus sit, & exacerbationes diebus paribus fiant, tunc enim quandoque sexto die mors venit, quam dies quartus indicaverat, uti monuit *Galenus* [*l*]. Caeteroquin quartum diem ex sua natura septimi indicem esse affirmat, seque illud certo novisse ex accurata morborum acutorum observatione testatur. Prout jam tardius vel celerius movetur morbus, ità & index dies in proxime sequenti critico, vel & remotiori, judicium futurum demonstrat; uti etiam quo plura vel pauciora coctionis signa in tali die indice adfuerint, aliaque symptomata mitiora fuerint vel maligniora: ad haec enim omnia attendendum esse *Galenus* in loco citato monuit.

Si jam aegrorum in Epidemicis descriptae historiae cum modo dictis conferantur, patebit, datas de diebus indicibus regulas observatis practicis pulcherrime confirmari. Sic *Sileno* (*m*) die quarto pessima quaevis signa aderant, unde malae crisis in septimo die metus. Mors tamen non contigit die septimo, sed voce defectus extrema frigida habuit, quae non amplius recaluerunt, nihilque minxit; adeoque dum septimus dies index est respectu undecimi, atque omnia mala aucta adhuc fuerant, undecimo die mors expectanda erat; uti & contigit. In alio aegro [*n*] notat, septimo die omnia fuisse exacerbata, urinas malas fuisse, & alia plura maligna symptomata; verum & ille proxime sequente die critico, undecimo nempe periit. Sic etiam aeger octavus, decimus, undecimus (*o*) quarto die pessima signa habuerunt, & septimo mortui sunt. Quamvis autem quandoque contingat, aetate florentes & validae naturae aegros intentatas in die indice mortis minas sequenti die critico effugere, tamen hoc rarius accidit; & tunc, nisi in melius vertatur morbus, alio die critico pereunt, interimque omnes indices dies, qui fatalem hunc diem praecedunt, pessimis symtomatibus insignes sunt. Sic mulieri in mendacium foro decumbenti [*p*] ab initio jam mala signa aderant, quarto

(*k*) Aphor. 71. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 181. & in Coacis Praenot. N. 575. Charter. Tom. VIII. pag. 885. (*l*) De diebus decretoriis Lib. I cap. 11. Charter. Tom. VIII. pag. 467. (*m*) Epidem. 1. aegrot. 2. Charter. Tom. IX. pag. 101. [*n*] Aegrot. 12. ibid. pag. 114. (*o*) Epidem. 3. ibid. pag. 242. &c. (*p*) Ibid. aegrot. 12. pag. 252. 253.

quarto autem die exacerbata sunt omnia, septimo die jactatio toto corpore, sudor frigidus, extremorum frigus diu manens &c. indicare videbantur, undecimo die mortem instare; verum tamen & hunc diem supervixit, quamvis vomitu aeruginoso, bilioso, extremorum frigore &c. insignem; sequentibus autem diebus omnia adhuc in pejus ruebant, & decima quarta die periit, licet adhuc irrito naturae conamine narium haemorrhagia eodem die contingeret. Quod autem quandoque quartus dies index sit sexti diei, docet *Philisci* (*q*) historia; cui quarto die omnia exacerbabantur, & urinae erant nigrae; tamen ille non septimo, sed sexto, die periit. In fine tamen hujus historiae monet *Hippocrates*, exacerbationes in hoc morbo accidisse diebus paribus: atque hinc patet ratio, quare sexto die potius mors exspectanda fuerit, quam septimo. Plura alia ex *Hippocrate* adferri possent, quae huc faciunt; verum puto haec sufficere, ut dierum indicum dignitas probetur.

Ex omnibus his apparet, prognosin Medicam in morborum eventu & tempore definiendis plurimum sic promoveri posse; neque tamen in his esse absolutam, & mathematicam certitudinem; unde in praesagiis suis veterani Medici cauti solent esse, & quamvis ex pessimis signis mortem praevideant, summum periculum adesse monent quidem, raro tamen omnino conclamatos aegros pronunciant, sed aliquam adhuc in sinu spem fovent. Et contra, quamvis omnia in morbis acutis satis mitia videantur symptomata, nihil negligunt, nihil temere tentant, moniti ab ipso *Hippocrate* (*r*), quod in initio difficile sit distinguere morbos, qui intra longissimum tempus judicari debent, ab illis, qui cito finientur, cum similia saepe sint eorum principia. Famae enim damnum incurrit Medicus, si brevem & facilem pronunciaverit morbum, qui dein & longitudine taediosus, & non sine discrimine decurrit; omnia enim tunc mala solent curantis Medici commissis erroribus tribui. Minus quidem malum est, si evaserit aeger, quem moriturum pronunciaverat; nam tunc Medici peritiae adhuc saepe solet tribui, quod ex ipsis orci faucibus evaserit aeger. Interim tamen praestat in his cautum esse Medicum, semperque memorem moniti *Hippocratici* (cujus & in Commentariis §. 587. memini) quod nempe *Acutorum morborum non omnino certae sunt praedictiones, neque mortis neque sanitatis* (*s*). Nec aequi harum rerum judices facile imperitiae damnabunt Medicum, licet aeger, quem ex pessimis signis observatis moriturum praedixerat, evaserit; cum & *Herophon* (*t*), praeter *Hippocratis* exspectationem, ex periculosissimo morbo sospes emerserit.

Errarent tamen summopere, qui inde concluderent dierum indicum & criticorum observationem inutilem esse, cum raris quibusdam casibus eventus non respondeat penitus illis, quae ex horum doctrina praesagiverat Medicus. De qua re videantur illa, quae ad §. 587., ubi de crisi agitur, dicta fuerunt.

Certe

[*q*] Epidem. I. aegrot. 1. ibid. pag. 99. (*r*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 665. [*s*] Aphor. 19. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 59. (*t*) Epidem. 1. aegrot. 3. Charter. Tom. IX. pag. 103.

Certe *Galenus* [*u*], qui millies se interfuisse, dum crises fierent, testatur, *primum quidem & maximum signum instantis bonae crisis coctiones esse dixit; secundum autem, quod ab aliquo die indicatorio antea indicetur, cui annexa est diei judicantis potentia*. Patet ergo ex omnibus huc usque dictis, summum usum habere in Medicina doctrinam Veterum de diebus criticis & illorum indicibus, quorum dignitatem optime notavit *Actuarius* (*vv*) dicens: *Atque & haec in perfectis judiciis accidunt, quae & in indicibus antea significantur. Nam si quid ipsa* [natura] *in praedictis judiciis magni momenti est factura, id ante judicii diem in indice quasi praeludens nunciat. Quare aut exigui sudores, aut sanguinis e nare stillae, aut parum cocti sputi educitur, atque aut pusillum, aut majus quippiam ante apparet: & nisi forte quod materia turgeat, aut aegri vires validae sint, praeeuntes significationes judicium antevertat, non aliter quam in aliis per contraria pedetentim id, quod noxium est, crebris judiciorum circuitibus coquitur expelliturque.*

Minime autem credendum est, sufficere, ut in morbis curandis Medicus dies numeret, praesagia inde faciat, reliquum vero naturae committat, ubique & semper spectatorem agere contentus. Patuit enim ex illis, quae de cura generali febrium dicta fuerunt, ut materies febrilis subigi, coqui, mobilis reddi, & ad excretionem disponi possit, requiri tale febris moderamen, ut nec torpeat nimis, neque furibundo impetu corpus destruat: simul etiam idoneo victu viribus & vitae consulendum est, symptomata mitiganda, idoneis remediis promoveri debent illa naturae molimina, quibus vel ad subigendam vel expellendam morbi materiam utitur, viae lubricandae sunt, per quas materiae expellendae exitus praevidetur; impedimenta tollenda &c. Neque hoc tantum, verum ubi praevidetur ex signis, malam futuram esse crisim, omni artis molimine haec praecavenda erit. Sic *Sydenhamus* (*x*), dum observaverat in febribus continuis nauseam & vomendi conatum perpetuum adesse, deinde febris progressu malignum humorem subigi quidem utcunque, & versus intestina depelli, tuncque in fine morbi diarrhoeam sequi, sed tanto saepe cum impetu, ut mala crisi, fractis jam morbi decursu aegrorum viribus, mortem faceret; dato vomitorio in ipso morbi initio funestam hanc crisem praecavebat: hoc vero facto, totus in eo versabatur, ut febrilem motum debito in moderamine servaret, reprimendo nimis impetuosum, excitando vero nimis languidum [*y*]; imprimis circa morbi finem, tunc enim cardiacis datis criticam secretionem & excretionem materiae febrilis, quae in hoc morbo circa decimum quartum diem blando sudore fieri solebat, tuto promovebat. Unde apparet, quod magnus ille Medicus non fuerit otiosus tantum spectator, sed sedulus naturae minister, qui accurata morborum observatione noverat, impedimenta tollere, adhibere illa quae incepta naturae molimina juvarent, vitare illa, quae haec impedirent; quamvis non adeo operoso remediorum apparatu ad haec omnia uteretur, sed in tenuioris sortis

(*u*) De Crisibus Lib. III. cap. 3. Charter. Tom. VIII. pag. 429. 430.
(*vv*) Method. Med. Lib. II. cap. 3. pag. 60.
[*x*] Sect. I. cap. 4. pag. 63.
(*y*) Ibid. pag. 68.

sortis hominibus, ut sumptibus parceret, simplicissimis tantum & pretio vilibus omnia haec perficeret. Ubi vero debitum illud febris moderamen aderat [de quo vide §. *609.*] ingenue fatetur se nulla omnino adhibuisse remedia, nisi aegrorum vel adstantium importunitas aliquid extorqueret (z): tuncque tantum talia dedit, quae aegris placerent, neque interim nocere possent. Longe ergo aberat ab illorum Medicorum opinione, qui venam secando, purgando &c. omnia turbant in morbis: de quibus jure dixit *Galenus* (*), quod toties peccent, quoties ad aegrum accedunt; tales enim piaculum crederent, nisi quotidie validis & variis remediis morbum aggrederentur. Quam infausto autem successu hoc factum fuerit in morbis curandis, sive stimulantibus remediis febrilem impetum nimis augerent, sive contraria methodo venae sectione, purgantibus, clysmatibus &c. nimis repetitis una cum morbo vires aegrorum profligarent, passim in suis operibus docuit *Sydenhamus*. Priori enim methodo lethales inflammatorii morbi brevi nascebantur; posteriori vero febris, quae profligata saepe videbatur, post fallaces inducias recrudescebat denuo, & integrum suum stadium de novo decurrebat; imo & quandoque ad quadraginta & ultra dies manebat pertinax, quae rite tractata binarum septimanarum spatio totum suum decursum absolvisset.

Neque credendum est, prudenti usu illorum, quae moderando febris impetui serviunt, turbari tam facile crisim, & dierum criticorum ordinem, adeoque nullum horum usum esse, nisi dum totum curationis opus soli naturae relinquitur. Licet enim *Sydenhamus* (*a*) venam secaret, imo & saepius, si nimius febris impetus id posceret, vomitorium daret in morbi initio, ac clysmata injiceret; tamen legitimum suum decursum absolvebat morbus, quia sollicite cavebat semper, ne ultra modum deprimeret febris impetum. Vidi sic, quamvis bis venam secuissem in morbo acuto, largam tamen haemorrhagiam narium septimo morbi die contigisse: & credo, quod unicuique ad haec attento apparebit in morbis curandis hujus rei veritas.

SOLVITUR ET DIE DECRETORIO VOMITU, ALVO. Quantum pondus habeant evacuationes in morbis, dum diebus decretoriis contingunt, modo demonstratum fuit; neque enim hoc tantum in narium haemorrhagia locum habet, verum etiam in reliquis evacuationibus hic enumeratis. Cum autem tot viscera se per has vias evacuare queant, imo & totum corpus huc suos humores derivare possit, uti demonstratum est, quando de *Vomitu & Diarrhoea* inter symptomata febrilia agebatur; patet ratio, quare toties morbi materia critice evacuetur per haec loca. Notandum tamen, non quemvis alvi fluxum vel vomitum hic conducere; nam inter maligna febris ardentis symptomata §. *739.* etiam vomitus numeratur; & statim in eadem hac paragrapho patebit, alvum nimis fluxam in febre ardenti lethalem esse. Agitur enim tantum hic de vomitu & alvi fluxu, quae post coctionem in febre ardenti & die critico fiunt, atque perceptum mox levamen ab aegris salutarem illorum effectum demonstrat: hoc enim criterio imprimis distinguit

Hippo-

(z) Ibid. pag. 75.

[*] De diebus decretor. Lib. I. cap. 9. Charter. Tom. VIII. pag. 463.

(*a*) Sect. I. cap. 4. pag. 63. &c.

Hippocrates (*b*) ſalutares tales evacuationes a ſymptomaticis & nocentibus, ſi nempe conferant, & aegri facile ferant; uti latius dictum fuit in Commentariis §. 594. 2.; ubi etiam de ſignis, quae vomitum vel diarrhoeam criticam praecedere ſolent, actum fuit, & ſimul notatum, raro per ſolum vomitum criſin abſolvi, ſed fere ſemper diarrhoeam illum comitari.

SUDORE. Calido nempe & copioſo, per univerſum corpus aequabiliter diffuſo. Videantur illa, quae de ſudore critico in Commentariis §. 594. 2. dicta fuerunt. Ubi ſimul habentur ſigna, quibus ſudorem criticum ſalutarem diſtinguere poſſumus, & illum futurum praenoſcere.

URINA. Quamvis per urinae vias naturaliter expurgentur illa, quae per circulationis vim acriora reddita nocerent, ſi diutius manerent in corpore; tamen raro per hanc ſolam viam morbi materia exit, ſed plerumque aliae evacuationes hanc comitantur. Unde etiam urinae ſedimentum copioſum & laudabile potius pro coctionis ſigno habetur, quam quod ab hac ſola evacuatione integra ſanatio exſpectetur. Sic *Hippocrates* (*c*) notavit quidem, urinas copioſas multum ac laudabile ſedimentum continentes, narium haemorrhagiam, bilioſa alvo excreta, dyſenteriam, fuiſſe quatuor modos, quibus ſervabantur aegri febre ardente illius conſtitutionis laborantes: ſed ſimul monet, plurimos non una, ſed pluribus evacuationibus enumeratis ſimul contingentibus, ſanatos fuiſſe. Iterum de critica materiae febrilis per urinam evacuatione videri debent illa, quae ad §. 594. 2. habentur.

Unde etiam *Galenus* (*d*) haemorrhagiam narium, ſudorem multum, poſt rigorem validum, toto corpore manantem & copioſum, & bilioſorum per vomitum aut alvum excretionem habuit pro illis modis, quibus febris ardens critice ſolvi poſſit.

SPUTO CRASSO. Cum febris ardens, utique ſequenti paragrapho dicetur, pro ſua cauſa proxima habeat cruorem orbatum parte liquidiore, adeoque ille aptiſſimus ſic fiat, ut circa ultimas arteriarum anguſtias haerere incipiat immeabilis redditus, incipient pulmonis arteriae brevi hoc ſanguine infarciri: quod docent reſpiratio denſa, anheloſa, cita, calor ad vitalia ardentiſſimus, ipſum aerem exſpiratum incendens, uti §. 739. dictum fuit. Unde etiam *Hippocrates* (*e*) monuit, quod febris ardens ſoleat in pulmonis inflammationem tranſire; notatque ſputa bilioſa in hoc morbo excerni: & alibi (*f*), multa ſpuere tales aegros, & purulentos ἐμπύυς reddi monet. Ob eandem rationem & tuſſicula inter ſymptomata febris ardentis §. 739. recenſebatur. Dum ergo in ſanitatem tendit hic morbus, ſolvi incipiunt illa, quae vaſis pulmonaribus impacta haerebant, & per dilatata extrema arteriarum exhalantium, in aerea ſuperficie pulmonum diſpoſitarum, exprimi; ſicque ſputa craſſa exibunt, uti poſtea dicetur, ubi de peripneumonia agetur. Praeterea in hoc morbo ſaepe tota aerea pulmonum ſuperficies ſicca fit, ſimili modo, ut

[*b*] Aphor. 2. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 5. (*c*) Epidem. I. Charter. Tom. IX. pag. 74. (*d*) De criſibus Lib. 3. cap. 3. Charter. Tom. VIII. pag. 430 [*e*] De Affectionibus cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 622. (*f*) De Morbis Lib. II. cap. 25. ibid. 556.

ut in ore, faucibus, & lingua apparet; atque uti postea integrae saepe pelles una cum tenaci & viscoso muco ab omnibus partibus oris interni secedunt, ita etiam & in pulmone fieri videtur; unde sputa tunc crassa, & fusca primo, postea viscosa & tenacia excernuntur. Notavit inter criticas solutiones febris ardentis sputa crassa *Hippocrates* (*g*), dicens: *Et si sanguis e naribus effluxerit, solvitur affectus, atque si sudores supervenerint judicatorii legitimi cum urinis albis crassisque, & laevibus sedimentis, ac si abscessus aliquis ortus fuerit. Si vero absque his soluta fuerit (febris ardens) recidiva morbi rursum erit, atque coxae aut crurum dolor aderit, exspuetque crassa, si sanus futurus sit.*

Paulo post autem (*h*) denuo sputa crassa, tanquam judicatoria, in febre ardente memorat. Notat autem *Galenus* (*i*) in Commentariis suis ad haec loca, sputa crassa in tali casu tantum locum habere, ubi pulmo in febre ardente affectus fuit. Cum autem raro in solo pulmone labes haereat, sed omnes fere functiones corporis turbentur in periculosissimo hoc morbo, patet, sputa crassa cum reliquis criticis evacuationibus saepe quidem concurrere, raro tamen vel nunquam judicium his solis absolvi.

Accessio die pari pessima, si id ante diem sextum. Exquisita febris ardens, uti ad §. 738. dictum fuit, omnia servat tertianae indicia, solummodo ab illa differens in eo, quod nec cum rigore invadat, neque in totum desinat; adeoque patet, exquisitae febri ardenti proprium esse, ut habeat imparibus diebus exacerbationes. Si jam simul & die pari, quo remissior solebat esse morbi vis, nova accessio fiat, tanto pejus se habebunt aegri, atque eo citius illorum vires prosternentur. Si vero ex unione febris continuae & tertianae intermittentis (vide §. 738.) facta fuerit febris ardens hac lege, ut primus tertianae paroxysmus in secundum morbi diem incidat, exacerbationes contingent diebus paribus, quarto nempe &c. ideoque pro pessimo signo hoc habetur, quia tunc exacerbatio in sextum diem morbi incidit. Verum qui morbi diebus paribus exacerbantur, etiam diebus paribus judicantur, uti in eadem hac paragrapho, dum de diebus criticis agebatur, dictum fuit; adeoque periculum est, ne judicium sexto die contingat. Verum constitit ex ante dictis, quam infamis sextus morbi dies habitus fuerit a Veteribus Medicis, dum plerumque malae, vel saltem imperfectae crises hoc die contingunt; & si quid boni acciderit quandoque hoc die, semper tamen ingentes turbas & summum discrimen simul habuit.

Patet hinc ratio, quare adeo periculosae sint accessiones diebus paribus ante sextum diem. Post hunc autem minus discriminis in illis est, quia elapso die sexto, cum sequens exacerbatio in diem octavum incidat, non est tam magnum periculum, ne die septimo, qui levior est, pereat aeger; adeoque cum septimum diem superet morbus, non erit exquisita febris ardens, quam intra primam septimanam, certo terminari ex *Galeno* in eadem hac paragrapho dictum fuit. Ad acutos ergo simpliciter dictos morbos pertinebit, qui ut

(*g*) De victu in morbis acutis. Charter. Tom. XI. pag. 122. 123.
(*h*) Ibid. pag. 126. (*i*) Ibidem.

ut plurimum quatuordecim diebus terminari solent: cumque in decimum-quartum, parem nempe & simul insignem criticum diem, tunc exacerbatio incidat, spes est & eodem die perfectam crisim contingere posse. Confirmantur jam modo dicta pulcherrime *Hippocratis* (k) observatis. In febre ardente laborantibus enim, quibus pernicies imminebat, notat inter alia mala signa, quod accessiones fierent diebus paribus, quarto die labores haberent maximos & sexto die cum sudore morerentur. Sic & in alia constitutione epidemica (l) febres ardentes admodum lethales aderant; notatque, plurimis aegris exacerbationes diebus paribus contigisse.

Urina nigra, pauca, tenuis huic lethalis. Nigras urinas tanquam pessimas & lethales *in Prognosticis* (m) damnavit *Hippocrates*. Quin imo *Galenus* (n) testatur, quod nullum servatum viderit, qui talem urinam minxerat; & pro signo internae mortificationis (νεκρώσιος) habuit, ac si corrupti jam & gangraenosi humores per urinam exirent. Minus tamen periculosam urinam voluit, in qua solum id, quod subsidet, nigrum erat; multo minus adhuc illam, in qua solum enaeorema vel nubecula nigresceret. Atque ob hanc causam videtur *in Coacis* [o] haberi: *Perniciosa est urina nigrum sedimentum habens, & nigra*: Paulo enim post (p) in febribus erraticis nigras nubeculas in urinis quartanam febrem notare dicitur. Lethalis ergo habebitur imprimis talis urina, quae tota nigra est; & omnium maxime, si simul foetor adsit. Augetur periculum, si simul pauca & tenuis sit; quia & gangraenosam humorum dispositionem notat, dum interim haec corrupta non evacuantur satis per urinam, sed pro maxima parte manent. Unde & *Hippocrates* [q] notat, urinas nigras, paucas, tenues, fuisse illis, qui ex febribus ardentibus moriebantur.

Urinis autem nigris copiose prodeuntibus, levamen percepisse puerperam, quae lochiorum suppressione laborabat, notat *Galenus* (r), dum commentatur morbum puerperae, quae lochiis suppressis tertio a partu die febre acuta corripiebatur, & cui undecimo die urinae multae tenues & nigrae profluebant; postmodum in aquosas mutatae, quae mulier octogesimo morbi die periit.

In Epidemicis tamen habentur casus, ubi aegri evaserint, licet urinae nigrae & tenues fuerint. Sic *Nicodemus* (s) jam prima morbi die urinas tenues & nigras minxit, uti etiam secundo die, qui tamen vigesimo quarto die, urina alba copiosum sedimentum habente, & sudore calido copioso per totum corpus, judicatus fuit, licet etiam perpetuo exacerbationes diebus paribus habuisset. Verum in hoc aegro quarto die morbi urinae tenues quidem fuerunt, nigras autem fuisse non legitur. Et morosa mulier, quae in Thaso decumbebat (t), licet circa tertiam diem urinas tenues & nigras habuerit,

[k] Epidemic. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 70. [l] Epidemic. Lib. III. ibid. pag. 274. [m] Charter. Tom. VIII. pag. 635. [n] De Crisibus Lib. I. cap. 12. ibid. pag. 395. (o) N. 580. ibid. pag. 886. [p] N. 582. ibid. (q) Epidem. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 70. (r) In Commentario 3. in Lib. III. Epidem. ibid. pag. 295. (s) Aegrot. 10. Epidem. 3. Charter. Tom. IX. pag. 304. (t) Aegrot. 11. ibid. pag. 305.

habuerit, tamen nocte, quae tertiam diem sequebatur, sudore critico judicata fuit, dum simul & menstrua sub crisim prodirent. In *Heropyto* ab initio morbi usque ad decimum quartum diem urinae tenues & nigrae fuerunt, qui tamen centesima die judicatus fuit [*u*]. Notandum tamen, quod in his aegris urinae quidem fuerint nigrae & tenues, sed non addatur simul paucas fuisse: adeoque ex his non potest concludi, urinam nigram, paucam, tenuem, non semper lethalem esse. In *Metone* (*vv*) vero, qui etiam evasit, urinae erant tenues & subnigrae, atque subnigrum & divulsum enaeorema habebant, adeoque minus malae, quam urinae nigrae.

Lethale sanguinis sputum; lethalis sanguinis mictus. Designant enim, tantum esse impetum sanguinis per vasa moti, ut illa rumpantur, & contentum sanguinem eructent: quantum autem periculum immineat, dum in pulmonis vasis hoc fit, facile patet, si consideretur, in febre ardenti celerrimam esse trajectionem sanguinis per vasa pulmonum, adeoque omni momento vasa haec rupta urgeri sanguinis impetu, & copia; hinc nullam consolidationis spem esse, quae in cura haemoptoes unice pendet ab illis, quae pacatissimum sanguinis motum per vasa efficere valent, simulque hoc praestant, ut blandissima sit omnium humorum indoles, quibus omnino contraria in hoc morbo obtinent.

Illa autem, quae per urinam fit, sanguinis excretio forte imprimis ideo fit, quod per acutissimam febrim olea & salia sanguinis acriora reddita [vide §. 100.], naturaliter per has vias eliminanda, vasa eroserint; adeoque pessimam humorum degenerationem indicat. Illae ergo, quae per has vias fiunt, haemorrhagiae nunquam criticae sunt, nec naturae morbum superantis robore fiunt, sed a morbi impetu validissimo, & aucta humorum acrimonia, pendent: cum e contra narium haemorrhagia toties salutaris in febre ardenti observetur, uti antea demonstratum fuit. Unde etiam & mictum sanguineum, & violentam sanguinis e pulmonibus eruptionem pro certissimis mortis signis habuit in variolis *Sydenhamus*; fateturque se nulla methodo has haemorrhagias compescere potuisse (*x*).

Deglutitio laesa mala. Quanta siccitas in faucibus, lingua, & toto ore interno, quandoque in febre ardenti fiat, dictum fuit ad §. 739.: verum a tanta siccitate harum partium deglutitio laeditur; adeoque nocet hoc symptoma ut causa, & ut signum. Ut causa, quia ad curationem hujus morbi requiritur magna copia liquidi aquosi tenuis, quod urinae materiam suppeditabit, & sudori praebebit vehiculum, uti §. 743. in cura febris ardentis dicetur: verum deglutitione laesa sufficiens liquidi copia ingeri nequit. Ut signum vero nocet deglutio laesa, quia denotat pessimam organorum deglutitioni servientium exsiccationem, vel & quandoque eorundem inflammationem, quamvis vel sola siccitas deglutitionem laedere possit, & frequenter in febribus ardentibus illam impediat. Hinc dixit *Hippocrates* (*y*): *In febribus derepente suffocari, & deglutire non posse, citra tumorem, malum.*

Extre-

(*u*) Aegrot. 9. ibid. pag. 303.

(*vv*) Aegrot. 7. Lib. I. Epidem. ibid. pag. 109.

(*x*) Sydenham. Sect. III. cap. 2. pag. 197.

(*y*) Coac. Praenot. N. 278. Charter. Tom. VIII. pag. 867.

Extremorum refrigeratio pessima. Quando nempe non amplius recalescunt corporis extrema, vel saltem diutissime illud frigus manet. Cum enim febris ardens de genere sit continuarum remittentium, uti §. 638. dictum fuit, & remissiones saepe manifestae, atque exacerbationes pariter in hac febre deprehendantur; acerbationis ingruentis tempore extrema saepe refrigescunt, uti in omni fere febre incipiente fit (vide §. 563.): verum frigus extremorum ab hac causa natum brevi cessat, & ingens calor sequitur, neque adeo malum signum dat tale frigus. Sed ubi per aestum febris ardentis sic inspissatus fuerit sanguis, ut per minores arterias vix transire possit, tunc ad extrema corporis usque propelli nequit, & tantum fere per vasa majora & cordi vicina movetur & quidem rapidissime; unde frigus tunc extremorum intolerabilis aestus circa vitalia comitatur (vide §. 739.); illud autem frigus extremorum tunc diu manet, imo saepe non amplius recalescunt; uti contigit *Philisco* [z] *Sileno* (*a*) aliisque pluribus, quorum historiae in Epidemicis habentur, qui perierunt.

Facies rubra & sudans mala. Quando per universum corpus calidus sudor aequabiliter diffunditur, optimum signum est; & febris ardens saepius, uti antea vidimus, tali sudore judicatur. Verum hic agitur de sudore, qui in sola facie & capite observatur, uti in moribundis hominibus toties contingit. Videmus enim in morbis acutis paulo ante mortem, quamvis omni morbi decursu tota cutis siccissima fuerit, sudoris guttulas erumpere, neque diffluere, sed figurae suae tenaces cuti adhaerere, & plerumque simul frigidus tunc talis sudor est; de quo mira phrasi dixit *Helmontius*, (vide Commentaria §. 432.) *Quod non sit tam latex in sua natura, quantum ros alimentarius resolutus, cui mors imperat*. Quandoque tamen & calidus talis sudor, in guttas collectus, in facie apparet, malo etiam omine: tunc enim, sanguine per febris vehementiam in minora vasa pulso, facies rubet, simulque impetu a tergo urgentis liquidi tenuissima adhuc pars exprimitur, quae in cutis superficiem emergens in guttas colligitur. Ubi enim soluta morbi materies, per vasa libera & pervia mota, sudore expellitur de corpore, nunquam talis sudor in guttas colligitur, sed humidi vaporis specie per totum corpus exit aequabiliter; vel collectus in liquorem depluit. Unde bonos sudores dixit *Hippocrates* (*b*), qui guttatim stillant, & vaporem attollunt. Contra vero monuit (*c*): *Pessimos esse, qui sunt frigidi, & qui circa caput tantum & faciem & cervicem oriuntur. Isti enim cum febre acuta quidem mortem, cum mitiori vero morbi longitudinem praenunciant*. Damnavit pariter, qui milii instar [in guttulas collecti] prodeunt, uti & illos, qui in solo collo emergunt. Unde etiam alibi (*d*) monet, quod illi, quibus ex febre ardenti pernicies immineret, paululum in fronte & claviculis exsudarent, nemo vero per universum corpus. Patet ergo, quam malum signum det rubra facies, sudoris guttulis obsita, in febre ardente: designat enim inflamma-

[z] Epidem. 1. aegrot. 1. Charter. Tom IX. pag. 99. (*a*) Ibid. aegrot. 2. pag. 101. [*b*] in Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 609. (*c*) Ibidem. (*d*) Epidem. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 70.

flammatoria spissitudine immeabilem sanguinem vasa aliena ingressum esse; vel circa arteriarum sanguinearum ultimas angustias haerere, & pauculum liquidissimae partis adhuc exprimi, simulque, instante jam morte, resolvi sic exhalantia in cute vascula, ut crassum & viscidum sudorem transmittant. Quod & optime notavit *Hippocrates* (*e*) dicens: *Caeterum universalem sudorum rationem novisse oportet. Alii enim fiunt ob corporum resolutionem, alii vero ob phlegmones vehementiam.* Quinam autem sudores boni aut mali sint in febribus, pluribus dictum fuit ad §. 594. 2.

Parotis non suppurans exitialis. Quid parotis sit, in Commentariis §. 416. dictum fuit; atque ibi ex *Celso* (*f*) notatum, quandoque in secunda valetudine parotides nasci, atque tunc reprimentibus tentari posse; ubi autem ex adversa valetudine fiunt, tunc reprimentium usum damnat, & illas maturari & quam primum aperiri, commodius esse monet. Verum §. 593., ubi agebatur de illo febris exitu, quo in alium morbum tendit, dum materia critica non expellitur de corpore; sed ad quaedam loca deponitur, etiam parotides numeratae fuerunt. Adeoque, ubi parotides in febre ardenti fiunt, signum est, materiam febrilem critice versus illas glandulas deponi; cumque sanguis in hoc morbo liquidiori parte orbatus sit, & simul majorem acrimoniam acquisiverit, benigna resolutio parotidum exspectari nequit; cum ad illam humores blandi, motus sedatus, & causa obstruens non nimis solidata requirantur (vide §. 386.): adeoque sola suppuratio hic locum habet, quae ergo nisi fiat, pejores inflammationis exitus tantum exspectandi sunt. Vel & quandoque parotides jam tumentes subito evanescunt, redeunte iterum materia morbosa in sanguinem; unde recidivae pessimae, & in febre ardente saepe mors sequitur: uti enim antea in hac paragrapho dictum fuit ex *Hippocrate*: judicatoria non judicantia partim lethalia sunt, partim difficilis judicii, designant enim irritos naturae conatus fuisse, quod semper pessimum signum habetur; nisi statim in alio corporis loco insignes abscessus appareant; vel criticis aliis evacuationibus materia morbi eliminetur: uti pulcherrime monetur *in Coacis Praenotionibus* (*g*), ubi sequentia habentur. *Parotides* (τὰ παρ' ὦς) *ex acutis morbis, maxime in febribus ardentibus, fiunt, & si non judicationem fecerint & maturescant, aut ex naribus sanguis fluxerit; aut urinae sedimentum crassum habuerint, pereunt. Plerique vero talium tumorum antea subsidunt. Verum considerare oportet insuper etiam ipsas febres, sive intendantur, sive remittant, atque sic pronunciare.* Si enim limitatur illud praesagium, quod alibi (*h*) magis absolute ponitur: *Ex febre ardente, abscessu circa aures non suppurato, raro servantur.* Si enim alia via exeat morbi materies, spes est. Inde etiam optime monuit *Hippocrates*, considerandum esse, an febris intendatur, vel remittat; si enim, evanescente parotide, febris subito augeatur, novimus materiam febrilem, de novo sanguini mistam illas turbas facere; adeoque malum morbi exitum metuendum esse. Ubi vero hoc non fit, brevi per alias vias exituram, vel ad alia loca deponendam

(*e*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 609. (*f*) Lib. VI. cap. 16. pag. 391. 392. (*g*) N. 208. Charter. Tom. VIII. pag. 863. (*h*) N. 139. ibid. pag. 859.

dam esse, sperare licet. Hinc optime dixit *Hippocrates* alio in loco (*i*), damnosas esse parotides, si absque judicatione sensim dissipentur. Quandoque etiam contingit, ut parotides dispareant, & mox morbi augmentum vel recidiva fiat, & deinde de novo iterum assurgant & permaneant (k). Saepius autem, dum evanescunt parotides, ad alia loca deponitur materies morbi, vel exit de corpore, si superfuturi sint aegri. Sic notavit *Hippocrates* [*l*], evanescentibus parotidibus, ad ilium sinistrum, & summam coxendicem gravitatem decubuisse, & tarde, quadragesimo nempe die, convaluisse aegrum. Et paulo post (*m*] habet sequentia: *Quibus tumores circa aures in febribus cum dolore attolluntur, quibusdam critice cessante febre, neque subsidebant, neque suppurabantur; illis orta diarrhoea biliosa, aut dysenteria, aut crassarum urinarum sedimentum, solvit, velut Hermippo Clazomenio;* cujus historiam eodem hoc libro (*n*) dedit. Huic aegro decimo septimo die morbi ortae parotides manebant quidem, sed non suppurabantur; trigesimo vero primo die, post alvi fluxum & urinas crassas, subsederunt. Ex quibus omnibus apparet, parotides in febre ardenti, si non suppurentur, exitiales esse; nisi illis subsidentibus, vel absque suppuratione permanentibus, alia via crisis fiat, sive per effluxum, sive per abscessum; atque tunc in tali casu non nisi longo tempore aegri judicantur.

Quandoque etiam febribus quibusdam ardentibus epidemice grassantibus familiare fuit, ut parotides absque suppuratione evanescerent: notatque *Foesius* [*o*] absque periculo hoc factum fuisse, procuratis per sudores, aut alvi fluxum, vacuationibus.

Neque cogitandum est, licet parotides in febribus ardentibus ortae suppurentur, semper certam salutem sequi: minus enim tutae semper sunt illae crises, quae per abscessum fiunt. Sic notavit *Hippocrates*, [*p*], binis aegris suppuratas fuisse parotides, illosque tamen periisse. Quam rem postea summi nominis Medici suis observationibus confirmaverunt (*q*).

Ubi autem hominibus absque febre praegressa, & caeterum sanis, parotides oriuntur, quod saepius vidi, nullum in his periculum est, licet ad suppurationem non perveniant, sed dissipentur: quod & *Hippocrates* (*h*) in quadam constitutione epidemica pluribus contigisse notat. Sed tunc, uti optime monet, tumores illi laxi sunt, magni, & late diffusi, absque inflammatione, & doloris expertes: in quibus curandis tutum reprimentium usum *Celsus* dixerat. Cum contra parotides in febre ardente natae, minores, durae, & dolentes esse soleant.

ALVUS NIMIS FLUXA LETHALIS. Critico alvi fluxu febrim ardentem sanari quandoque, antea vidimus; verum hic agitur de illo alvi fluxu, qui symptomaticus

(*i*) Prorrhet. Lib. I. in fine. Charter. Tom. VIII. pag. 808. (k) Hippocrat. de Humoribus in fine libri. Charter. Tom. VIII. pag. 581 & Epidem. Lib. VI. Charter. Tom. IX. pag. 474. (*l*) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 67. [*m*] Ibid. pag. 75. (*n*) Ibid. pag. 112. (*o*) In Commentariis in Coacas Hippocrat. oper. Tom. I. pag. 137. (*p*) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 78. (*q*) Holler. & Iacetii Commentaria in Coac. Hippoc. pag. 209. (*h*) Lib. I. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 19.

tomaticus potius habendus est, & affatim prorumpit. Strictam alvum in his morbis esse, minime conducit: cum enim acrior vel corrupta bilis toties has febres incendat, uti dictum fuit, & per insignem aestum cito corrumpatur bilis etiam sana, patet, magis profore, si haec saburra primis viis exeat, cum aeris libero accessu, calore, & mora, in pessimam abeat brevi putrilaginem. Unde etiam in cura ardentis febris tantum usum habent clysmata; non tantum quia diluunt, laxant, refrigerant, verum etiam, quia omne putridum in intestinis haerens eluunt. Non ergo malum est, si in febre ardente laxior alvus sit: quin imo *Hippocrates* (*i*) notavit, raro contingere febres ardentes illis, qui laxiorem alvum habent; & observavit, alvum adstrictam fuisse illis, quibus ex febre ardenti pernicies imminebat [k]. Ubi autem ingenti copia per alvum exeunt liquida, & imprimis antequam ulla coctionis indicia apparuerint, lethale esse pronunciavit *Hippocrates*, uti jam saepius dictum fuit (vide §. *386. 590. 720.*). Solent tunc autem illa, quae alvo exeunt, olidissima esse; unde humorum dissolutionem putridam, adeo hic metuendam, denotant; simulque magna copia liquidi de corpore sic subducitur, & vires aegrorum prosternuntur; adeoque talis alvi fluxus nocet tanquam causa & signum.

Cum tremore abit in delirium, inde in mortem. Quando §. *627.* & sequentibus de tremore febrili agebatur, constitit, immeabilitatem liquidi, per arterias encephali movendi, in morbis saepe tremoris causam esse. Cum autem in febre ardenti dissipentur liquidissimae sanguinis partes, & residuum ingenti aestu torreatur, patet, quare tremores in febre ardenti fiant. Si autem tremorem sequatur delirium, novimus ab eadem causa turbari totum sensorium commune, adeoque summum mortis periculum adesse.

Habetur quidem apud *Hippocratem* [*l*], quod tremores in febre ardente natos delirium solvat; verum notavit *Galenus* [*m*] in Commentariis suis, solutionis vocabulum improprie hic usurpari, cum plerumque morbi sanationem significet, in hoc autem casu ex malo in pejus transitus fiat. Verum quidem est, sequente delirio tremores saepe tolli, imprimis si illud ferox fuerit; tunc enim immani musculorum robore valent saepe tales aegri, sed semper infausto omine, uti facile patet.

Transit in peripneumoniam saepe cum delirio. Quod in peripneumoniam transire soleat febris ardens, in Commentariis §. *739.* dictum fuit. Ratio ex ante dictis facile patet; uti etiam quare delirium saepe adsit. Ubi autem bina haec adsunt in febre ardenti, aegros in maximo discrimine versari nemo dubitat: imo *Hippocrates* (*n*) binorum horum concursum lethalem pronunciavit dicens: *Quibuscunque in febre non intermittente spirandi difficultas fit, & delirium, lethale.*

Post ingentia alvi tormina quae oritur, pessima. Designat enim,

(*i*) De Aere locis & aquis. Charter. Tom. VI. pag. 190. [k] Epidem. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 70. (*l*) Coac. Praenot. N. 133. Charter. Tom. VIII. pag. 859. & Aphor. 26. Sect. VI. Charter. Tom. IX pag. 262. (*m*) Ibidem.
(*n*) Aphor. 50. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 167.

enim, intestina & mesenterium inflammatione correpta esse: verum febris ardens dum haec comitatur, summum periculum est, ne brevi lethalis hic gangraena sequatur. Quam cito autem nata in his locis inflammatio in gangraenam abeat, dictum fuit in vulnerum abdominis historia; & postea adhuc de hac re agendum erit, quando intestinorum inflammatio pertractabitur. Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (o) vehementes circa viscera dolores in febribus acutis malos esse damnaverit; & alibi [p) dixerit: *Ex alvi dolore laborioso febris ardens perniciosa*.

SOLVITUR CRITICE CUM RIGORE. Quando simul cum frigoris sensu totum corpus concutitur, rigor vocatur; qui si levior & momentaneus fuerit, horripilatio etiam dicitur (vide §. 563.). Appellatur & horror, quia a re horrida conspecta, vel per memoriam repraesentata, similis concussus corporis fit. Unde dixit *Galenus* [q], quod non procul ab hujus affectionis notione abiisse videantur illi, qui rigorem refrigerationis sensum esse voluerunt: non enim semper cum frigore adest frigoris sensus. *Quae enim resoluta sunt, torpida, difficili aut nullo prorsus sensu praedita, omnia perfrixerunt* &c. *Sed nullum ex his frigiditatem, quae in ipso est, sentit, unde neque riget; sin autem sentiat, protinus & rigebit*.

Observaverat jam *Hippocrates* (r) ardentem febrem superveniente rigore solvi. In febre enim ardenti, uti mox sequenti paragrapho dicetur, sanguis liquidissima sui parte orbus circa arteriarum extrema haerere incipit, atque inflammationem per universum fere corpus facit. Impedito sic libero transitu sanguinis in venas, illae deplentur, & omnis fere sanguis in systemate arterioso colligitur, unde summae resistentiae nascuntur sanguini ex corde in arterias pulso, adeoque & validus attritus, & hunc sequens summus aestus. Ubi autem usu diluentium & attenuantium remediorum incipit solvi inflammatoria illa sanguinis tenacitas, atque sanguis sic disponi, ut per ultimas arteriarum angustias in venas sanguineas transire possit, solvuntur haec obstacula, & in vacuas venas sanguis quam liberrime transit. Uno ergo momento tollitur ingens illa resistentia, quae prius in arteriis aderat, adeoque attritus, qui antea validissimus erat, jam fere nullus est: ergo statim minuitur calor & subito quidem, dum in vacuas venas pulsus sanguis absque ullo attritu partium ad se mutuo versus cor movetur. Verum & postea cor acceptum a venis sanguinem per arterias pervias jam libere propellit, unde longe minor attritus. Si jam simul consideretur, toto morbi decursu liquidorum movendorum molem plurimum imminutam esse (obesus enim homo dimidium saepe sui ponderis perdit, & pallidus & gracilis ex periculoso hoc morbo emergit), patet iterum, quare, libero transitu per arterias restituto, tam subitum refrigerium fiat. Verum subitum frigoris, post validum aestum, sensum, concussus totius corporis sequitur, id est rigor; uti experiuntur illi, qui calido ex hypocausto prodeuntes frigido aeri se exponunt.

Ex

[o] Aphor. 66. Sect. IV. ibid. pag. 177. (p) In Coac. Praenot. N. 131. Charter. Tom. VIII. pag. 859. [q] De Tremore cap. 6. Charter. Tom. VII. pag. 208. (r) In Coac. Praenot. N. 136. Charter. Tom. VIII. pag. 859. & Aphor. 58. Sect. IV. ibid. Tom. IX. pag. 171.

Ex his apparet, qualis ille rigor sit, quo critice quandoque solvitur febris ardens: non enim omnis rigor in hac febre contingens bonus est, sed tantum ille, quia a subita restitutione aequabilis humorum motus per vasa fit. Dum enim nova accessio fit, sive paribus sive imparibus diebus, rigor adest, sed levior longe, quam ille, qui criticus est. Praeterea distinguimus salutarem illum rigorem ab aliis, si post coctionis signa, & in die critico contingat, & evacuationes quasdam criticas praecedat, vel & mox sequatur. Sic dum narium haemorrhagia larga in febre ardenti contingit, illam saepe rigor talis criticus sequitur, qui aegrum & adstantes inani percellit metu, ac si mors instaret; cum contra in limine sanitas adsit. Magna enim tali evacuatione sanguinis arteriosi sic minuitur pressio in fines arteriarum obstructarum, ut retropulsu molecularum obstruentium inflammationis resolutio fiat (vide §. 400. 1.). Quod autem sedulo observari debeat, quo tempore rigor in febre ardenti contingat, ut firma inde Prognosis haberi possit, patet ex *Hippocrate* (*s*), dum monet, rigores, qui in febribus sexto die contingunt, difficilis judicii esse. Verum hoc commune habet rigor cum omnibus aliis crisibus, uti patuit ex illis, quae eadem hac paragrapho de diebus criticis dicta fuerunt. Constitit enim tunc, diem sextum Veteribus Medicis semper suspectum fuisse, quod in illo plerumque malae tantum, vel saltem insidae, crises fierent. Posse autem rigorem a malis causis fieri satis patet: dum enim immeabilis redditus sanguis ad extrema usque corporis propelli nequit, rigor oritur, quem dein extremorum frigus, pessimum in febre ardente signum, sequitur. Tales rigores damnavit *Hippocrates* (*t*) dicens: *Ex rigore perfrigerationes, non recalescentes, malae.* Post criticum autem rigorem, restituto libero humorum per vasa motu, brevi sequitur aequabilis per universum corpus calor. Sic in muliere, quae in mendacium foro decumbebat [*u*], frequentes contigerunt rigores, sed vel cum exacerbatione omnium symptomatum, vel cum frigore extremorum, quae non amplius recalescebant; unde & periit.

Quamvis autem criticus talis rigor solutam & mobilem jam morbi materiam denotet in febre ardenti, tamen haec raro vel nunquam habet tales dotes, ut sanis assimilata humoribus cum illis fluere posset per vasa, absque ulla notabili functionum perturbatione. Valido enim tali morbo nimis mutantur humores: unde fere semper soluta haec materia morbi aliquam retinet dotem, qua aequabili circulationi repugnet, adeoque critica evacuatio fere semper talem rigorem sequi solet: itaque febris ardens solvitur quidem cum rigore, raro tamen vel nunquam solo hoc rigore sanatur. Sic *Cleonactidi* (*w*) octogesimo die rigor obortus est; verum eodem die sudore copioso, & urinis sedimentum rubrum & aequale habentibus, perfecte judicatus est.

(*s*) Coac. Praenot. N. 15. Charter. Tom. VIII. pag. 854. & Aphor. 29. Sect. IV. Ibid. Tom. IX. pag. 150. [*t*] Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 744. (*u*) Epidem. 3. aegrot. 12. Charter. Tom. IX. pag. 252. (*vv*) Epidem. Lib. I. aegrot. 6. Charter. Tom IX. pag. 108.

§. 742. QUibus explanatis haud difficulter morbus praesens cognoscitur: neque de ejus causa propiori, & proxima ambigetur; est enim a cruore orbato parte blandiore, liquidiore, inflammatione per universum corpus, viribus validioribus: quin praesagia haud infirma hinc deducentur.

Ex illis, quae ad §. 738. & 739. dicta fuerunt, constitit, quaenam febris ardens vocanda sit, & quomodo ab aliis febribus distinguatur. A synocho putri enim differt, quod non uno & continuo decursu absolvatur, sed remissiones atque exacerbationes notabiles habeat. Ab intermittentibus vero febribus distinguitur, quod non desinat ad perfectam integritatem febrilis impetus. A continuis remittentibus levioribus, aestu summo, imprimis circa vitalia, & remissiore calore versus extrema, siti inexplebili, ariditate totius corporis, imprimis differt: eodem tamen cum illis genere continetur, & tantum symptomatum malignorum numero & vehementia illas superat.

Causam autem proximam talem esse, qualis in textu describitur, patet, si considerentur causae remotae praegressae, & symptomata praecipua, quae in febre ardenti observantur. Labore enim nimio, solis aestu & reliquis, quae §. 740. enumerantur, liquidissimam & blandissimam partem sanguinis, aquam nempe, difflari, nemo dubitat; simulque residuum, hoc aquoso diluente orbatum, ad inflammatoriam tenacitatem disponi, & majorem acrimoniam acquirere; per quam, sive solam, sive per calefacientia aromatica acria usurpata auctam, quandoque & concurrente stimulo epidemico, incitatur circulatorii motus velocitas, sicque validissima febris accenditur. Symptomata autem primaria §. 739. recensita idem docent, imprimis urens calor, respiratio anhelosa, siccitas totius corporis, sitis inexplebilis, & perturbatio omnium fere functionum.

Cum autem febris ardens adeo periculosus morbus sit, imprimis incumbendum est, ut firma habeantur praesagia, ex quibus constare possit, quid in hoc morbo metuendum sit, quid sperare liceat. Omni enim culpa vacabit Medicus [x], si praeviderit & praedixerit, quinam perituri sint, vel evasuri; atque ideo monuit medicos *Hippocrates*, ut praesagiendi studio incumberent. Agnoscit quidem, praestantius esse morbos sanare, quam futura praenoscere; verum sanos efficere omnes aegros nemo potest; sed melius servabit illos, qui servari poterunt, Medicus, qui futura in morbis praeviderit.

Ex omnibus autem illis, quae de causis, symptomatibus, & decursu febris ardentis dicta fuerunt, firma satis prognosis haberi poterit. Periculum adesse in hoc morbo, agnoscunt omnes, varium autem discriminis gradum ex symptomatum numero & vehementia discimus. Cerebri functionum laesiones praevidemus facile, dum novimus, sanguinem minus meabilem, rapidissime tamen pulsum, dilatatis vasorum minorum orificiis illa ingredi, obstruere, inflammare, simulque tenuissimam & mobilissimam partem sanguinis

(x) Hippocrat. Prognostic. in initio. Charter. Tom. VIII. pag. 584. 585.

guinis deficere; adeoque spirituum secretionem, illorumque liberum transitum per encephali substantiam & nervos, impediri; hinc delirium, coma, convulsio &c. toties febrim ardentem comitantur. Summus aestus circa vitalia, rapidissimus sanguinis spissioris motus, & siccitas ingens, pulmoni periculum imminere docent, ne vel ruptis vasis lethale sanguinis sputum fiat; vel, immeabili sanguine pulmonis vasis infarcto, in peripneumoniam funestam transeat febris ardens. Quibus autem modis natura sanationem tentet in hoc morbo; quibus viis morbi materiam eliminet; quo tempore morbi hoc tuto & certo faciat; quibusnam signis haec naturae molimina praevideri possint; quomodo cognosci possit, an salutaris, an funestus, an vero dubius horum futurus sit exitus; omnia haec tradita fuerunt. Patet ergo, quod ex hactenus dictis omnia, quae ad Prognosin pertinent, hauriri possint.

Offendit quosdam, quod in febre ardenti inflammatio per universum corpus adesse dicitur, dum credebant; tunc illico circulationem debere deficere, cum nulla pervia forent vasa. Verum, uti constitit ex illis, quae *in Capitulis de obstructione & inflammatione* dicta fuerunt, inflammatio nascitur, dum dilatata minorum vasorum initia majores moleculas recipiunt, quae per illorum extrema transire nequeunt, (vocabitur tunc error loci, quem ex solo excessu motus circulatorii fieri posse ad §. 100. demonstratum fuit.) Unde potest inflammatio per universum corpus fieri, licet per arterias sanguiferas, si non omnes, saltem plurimas sanguis adhuc transeat. Talem autem adesse in febre ardenti inflammationem, docet rubor faciei, & saepe reliquae cutis corporis, quandoque & post mortem manens. Cadaverum hoc morbo defunctorum inspectio demonstravit, cerebri corticem, in quo naturaliter nihil rubri invenitur, totum rubuisse, ac si arte anatomica repletus fuisset. Simul etiam hinc apparet, quare tantus calor adesse possit, licet ingens adeo vasorum numerus impervius fuerit: per arterias enim maximas sanguis ruber, ob fluidissimae partis jacturam densior, magna velocitate movetur, & ab his causis summum calorem nasci debere, demonstratum fuit, ubi de *Calore febrili* agebatur.

§. 743. Curatio exigit aerem purum, frigidum, renovatum saepius; integumenta minime suffocantia, vel aggravantia corpus; situm corporis erectum saepe; potus copiosos, blandos, demulcentes, subacidos, aqueos, calidos; cibos leves, farinaceos, hordeatos, avenaceos, ex fructibus subacidis confectos; venae sectionem, si morbi initium, plethorae indicia, inflammationis singularis signa, calor intolerabilis, rarefactio nimia, revulsio necessaria, symptomata urgentia, neque alio remedio facile superanda; hanc exigunt; Clysmatum blandorum, diluentium, laxantium, antiphlogisticorum, refrigerantium applicationem repetendam, prout vis ardoris, siccitas alvi, revulsio, requisita imperat: humectationem totius corporis, hauriendo aerem fumo calidae blandum per nares, colluendo os, & guttur

guttur, lavando pedes, manusque tepida, fovendo spongiis calidis loca, ubi plurima vasa contactui magis exposita; Medicamenta aquosa, blanda, nitrosa, grato acore, sapida, alvum lenissime laxantia, urinae materiem suppeditantia, supplentia; sudori vehiculum copia praebentia, non acrimonia, omnem contractionem fibrarum, crassitiem liquorum, acrimoniam eorumdem solventia, diluentia, temperantia.

Cum ex illis, quae hactenus tradita fuerunt, constet in febre ardenti esse summum aestum, liquidissimae partis dissipationem, & residui inspissationem, siccitatem corporis totius, & degenerationem humorum in putredinem; patet, in curatione requiri, ut temperetur nimius calor; restituantur liquida, quae perierant; solvatur & attenuetur illud, quod in concretionem tendit; humectetur totum corpus; atque talia adhibeantur, quae omni putredini maxime resistunt. Unde curatio exigit.

Aerem purum, frigidum, renovatum saepius. Tantus quandoque circa vitalia viscera in febre ardente decumbentibus aestus observatur, ut aerem inspiratum accendat, uti §. 739. dictum fuit. Atque a tanto calore metus est, ne sanguis coaguletur, & in pulmonalis arteriae angustiis haereat; sicque febris ardens, uti saepe fit, in subito lethalem peripneumoniam terminetur: unde patet, opus esse, ut grato frigidi aeris refrigerio calor ille temperetur. Cum autem in his aegris subputridae exhalationes continuo de corpore exeant, etiam molestae sanis hominibus, qui illorum curam gerunt; aer loci, in quo decumbunt, brevi his repletur & inquinatur, adeoque frequentem renovationem postulat: nisi enim hoc fiat, coguntur miseri non sine magno damno infectum talem aerem haurire continuo. Videantur & illa, quae in Commentariis §. *698.* dicta sunt de noxis, quae a calore lecti & aeris clausi in morbis acutis contingunt.

Integumenta minime suffocantia vel aggravantia corpus. Dum ab hyemali frigore corpus defendere volumus, stragulis corpus obruimus, sicque in proprii vaporis balneo haerentes calescimus. Si ergo in febre ardenti idem fiat, calor adeo intensus adhuc augebitur, & simul omnia illa mala fient, quae ab aere clauso non renovato sequuntur in hoc morbo. Hinc *Celsus* (*y*), uti ad §. *698.* dictum fuit, in cura febris ardentis jussit, ut *amplo conclavi teneretur aeger, quo multum & purum aerem trahere possit; neque multis vestimentis strangulandus, sed admodum levibus tantum velandus est.* Similia & *Aetius* (*z*) posuit tanquam primaria in febribus ardentibus auxilia, dicens: *Decubitus sit in locis frigidis patentibus & aere puro perflatis. Stratum molle & saepe renovatum. Amicula assidue permutata, & satis gracilia, non sordida. Lectus sit abunde amplus, quo possint membra calefacta subinde ad alias atque alias partes transferri. Et per flabellum aer ignavior concitetur.* A Veterum disciplina recesserunt postea Medici, qui in hac opinione erant,

(*y*) Lib. III. cap. 7. pag. 134. (*z*) Tetrabibl. 2. Serm. 1. cap. 78. pag. 253.

erant, per sudores, etiam in initio, calidis remediis & stragulorum pondere extortos, febres sanari debere. Quam periculosum autem sit hoc tentare, nisi morbi materies & causa adeo tenues & mobiles fuerint, ut sic difflari de corpore possint, antea dictum fuit (vide §. 594. 2. & 715. 716. &c.). Neque novus hic in febribus ardentibus curandis error est, nam & *Celsus* jam de hoc conquestus fuit, dicens, ubi de sudore promovendo post febrim finitam, vel saltem decrescentem, agit: *Hujus autem rei causa continere aeger sub veste satis multa manus debet, eademque crura, pedesque contegere: qua mole plerique aegros in ipso impetu febris, potissimeque ubi ardens ea est, male habent* (*a*). Conducit etiam, quo minus calescant, ut tales aegri potius supra culcitram, quam lectum plumis refertum, decumbant. Quomodo autem gratum aeri refrigerium conciliari optime possit, §. 605. 2. dictum fuit.

Situm corporis erectum saepe. Quantum usum habeat ad compescendum nimium febris impetum, si aegri quotidie per aliquod tempus a lecto abstineant, & in sedili erecto corpore sedeant, in Commentariis §. 610. dictum fuit. Simul etiam deliria, hic imprimis metuenda, vitantur, vel compescuntur, si jam adfuerint; quia in horizontali corporis situ, caeteris paribus, majori copia & impetu sanguis versus caput tendit. Adeo autem confidebat huic auxilio *Sydenhamus* (*b*), ut in Variolis, dum ob nimium febris impetum jam in ipso mortis agone constituerentur aegri, ab ipso solo fere quid boni speraret, seque plures sic a morte liberasse testetur. Neque multum mali metuendum esse, licet frigidiusculo aeri, non multum etiam tecto corpore, exponantur tales aegri, miro casu probat. Juvenis enim quidam in ipso aetatis flore, & media aestate, Variolis laborabat, quibus paulo post Phrenitis accessit. Dumque nutrix, quae ejus curam gerebat, in urbem profecta aberat, mori videbatur adstantibus, atque cadaver, ut putabant, de lecto sublatum, nudum mensae imponunt, linteo tantum superinstrato. Rediens nutrix, amoto linteo, subobscura quaedam vitae indicia detexit, & projectum corpus denuo in lectum reposuit, atque post aliquot dies interpositos incolumis evasit, qui pro mortuo habitus, nudus fere, libero aeri tandiu expositus fuerat.

Potus copiosos, blandos, demulcentes, subacidos, aqueos, calidos. Ut nempe restituatur aquosae sanguinis partis jactura. Sitis inexplebilis, febris ardentis semper comes, quandiu mens constat, satis indicat copiosum potum, uti & ingens totius corporis siccitas. Cum autem per febrim ipsam humores in majorem acrimoniam tendant, requiritur simul, ut potus blandi & demulcentes sint, simulque acidi, vel saltem sponte sua in acidum vergentes; ut nempe occurratur putridae degenerationi humorum, in febre ardenti semper metuendae. Decocta avenae, hordei, oryzae &c. emulsa ex his & seminibus farinosis parata, acidi vegetabilium succi, vel & fermentati, acetum nempe & vinum tanta aquae copia diluta, ut stimulo suo nocere nequeant, rob & syrupi officinales his decoctis diluti, gratissimos simul & salu-

(*a*) Cels. Lib. III. cap. 6. pag. 130. (*b*) Sect. III. cap. 2. pag. 195.

saluberrimos potus exhibent: simulque magna in his varietas haberi poterit, dum non omnibus eadem placent; imo & eidem homini contingat in hoc morbo saepius, ut nunc hos, nunc illos, potus sumat avidius. Hoc & notavit *Hippocrates* (*c*), atque ideo varias potuum in febre ardente species recensuit, quae tamen omnes habent illas dotes, quae descriptae fuerunt. Sic seminis lini decoctum, mulsam, aquam ipsam puram, decoctum hordei vel crudi, vel torrefacti prius (quod tunc similem Coffe Asiaticorum potum dat], vinum aqua dilutum &c. laudat.

Disputatum tamen fuit, an frigidos potus, an vero calidos, in febre ardente dare conduceret, imprimis cum multa Veterum Medicorum loca doceant, quod frigidos potus in febre ardente laudaverint, & igneum in hoc morbo ardorem frigida quasi exstinguere tentaverint. Sic *Hippocrates* (*d*) dicit, de his potibus agens: *Multos autem edunt effectus, alii siquidem mictionem provocant, alii alvi dejectionem, alii utrumque, alii neutrum, sed tantum refrigerant, ut si quis in vas aquae ferventis frigidam aquam infundat, aut vento frigido vas ipsum exponat*: & plures ex descriptis postea potibus frigidos dari jussit. Quin imo *Galenus* [*e*] duo tantum capita curationis in *Causo* agnovit; biliosos nempe humores debere exstingui, vel perfecte evacuari. Ad exstinctionem autem frigidae potum laudavit, quo causos se curasse perpetuo dicit, & quidem tam crebras fuisse has curationes, ut nequidem numeri meminerit. Sic & *Celsus* (*f*) monuit, quod quidam aqua frigida tantum ad satietatem data pro medicamento uterentur in febre ardenti. Ubi tamen inflammationis praesentis signa adsunt, vel futurae metus est, patet facile, quanta mala metuenda sint, si aestuanti a febre corpori gelidus potus affatim ingereretur. Videantur illa, quae circa hanc rem in Commentariis §. 640. 1. habentur. Ibi enim constitit, nec absolute semper *Galenum* adhibuisse gelidum potum in hoc morbo, sed cum jam mediocriter concocti essent humores; & *Celsum* plurimas cautelas dedisse, ne temere hoc in omni casu tentaretur. Imo videntur Medici Veteres, dum frigidum potum darent, semper aliquid mali timuisse, imprimis si largis haustibus ingereretur: sic dum *Hippocrates* (*g*) aquam mulsam aquosam ad dimidias decoctam commendat, illam frigidam quidem, sed paulatim, exhiberi jussit. Et *Aetius* (*h*) integro capitulo de frigidae aquae exhibitione egit, noxas recensens, quae inde quandoque contingunt, & cautelas monens, quae in hujus exhibitione observandae sunt. Noluitque in principio vel augmento morborum propinari, sed tunc imprimis prodesse, quando *praeattenuatos humores* (προλελεπτυσμένους χυμοὺς) roborata per frigidae potionem solidarum partium natura aggreditur, sicque aptissima phrasi explicat, tantum tunc prodesse, ubi humorum tenuitas adest. Praeterea de cura febris ardentis agens idem auctor (*i*) monuit, assiduum usum Epithe-

 matum

(*c*) De Morbis Lib. III. cap. ult. Charter. Tom. VII. pag. 594. 595. (*d*) Ibidem.
(*e*) Comment. 4. in Hippocrat. de Victu in morbis acutis. Charter. Tom. XI. p. 124.
(*f*) Lib. III. cap. 7. pag. 135. [*g*] De Morbis Lib. III. cap. ultimo Charter. Tom. VII. pag. 594. (*h*) Tetrabibl. 2. Serm. 1. cap. 72. pag. 249. & in Editione Graeca pag. 84. versa. (*i*) Ibid. cap. 78. pag. 253. In Editione Graeca pag. 86.

matum frigidorum, quae pectori, & ventriculo applicabantur, vitandam esse; & calida eadem applicata videtur praeferre. Aliquando post cibum aquam frigidam ad cochlearis unius aut duorum mensuram sorberi jussit; maluitque, ut in totum ipsorum potus lactei teporis esset (sic enim γαλακτῶδες vocabulum vertendum esse probat *Foesius* (k). Praeterea, ubi jam adesse frigidae exhibendae tempus in febre ardente credebat, monet iterum, minimum cujusdam mali imminentis metum impedimento esse, ne exhibeatur, maluitque tunc ab *aquae fractae* usu incipere: sic autem vocavit, quando aquae frigidae partes quinque ad partem unam aquae temperatae calidae miscerentur. Quin imo monet in finem ejusdem capituli, quosdam Medicos methodi ignaros, & imitatos illa, quae ab ipso facta viderant, nihil profecisse, sed & lethales habuisse successus.

Ex quibus omnibus, ut puto, apparet, Veteres Medicos non adeo absolute, ac voluerunt quidam, commendasse gelidum potum in febre ardenti; simulque patet, quando & quibus sub cautelis prodesse posset. Interim tamen nunquam nocebit calidos potus propinare, cum sic magis laxentur vasa, & melius diluantur liquida; neque ullus metus sit a constrictione solidarum partium, vel liquidorum coagulo, quae utraque ab imprudenti frigidi potus exhibitione metuenda sunt. Neque repugnat, quod aeris frigus laudetur in hoc morbo; nam aer, longe rarior aqua, calescit illico, dum inspiratur; & nemo prudens gelidissimum hyemali bruma aerem aestuanti a febre ardenti corpori applicabit, sed tantum nimis aestuantem aerem grato refrigerio temperabit.

Cibos leves, farinaceos, hordeatos, avenaceos, & fructibus subacidis confectos. Eadem nempe, quae pro potu laudata fuerunt: tantumque fere in eo differunt, quod paulo meraciora ciborum nomen habeant. Solam ptisanam suam, vel ptisanae succum, aut cremorem, in his morbis dedit *Hippocrates*; tenuiora, vel meraciora, pro vario morbi tempore & impetu, uti *in Libro de Victu in morbis acutis* & passim in ejus operibus invenitur. Videantur illa, quae de his in Commentariis §. 599. 600. 601. 602. dicta fuerunt, ubi omnia, quae de qualitate ciborum & quantitate & de tempore illos exhibendi notanda sunt, habentur.

Venae sectionem, si morbi initium &c. Quantum usum habeat venae sectio ad minuendum nimium in febribus impetum, in Commentariis §. 610. demonstratum fuit; adeoque videretur & haec in febre ardenti semper conducere, cum urens calor adsit, & vehementissima symptomata illam comitari soleant. Interim tamen magna hic cautela opus est, cum aliquando venae sectio nocere possit. Dum enim circa vitalia viscera immeabilis jam redditus sanguis incipit colligi, & ingentem quidem aestum circa praecordia facit, verum in extremis corporis simul frigus adest, novimus, paululum sanguinis tantum adhuc versus extrema propelli, omnemque fere sanguinem in systemate arterioso colligi. Si ergo in tali casu vena secabitur, tolletur pauculus ille sanguis, qui ex arteriis in venas transire potuit, & quo solo adhuc

(k) In Oeconomia pag. 82.

huc vita sustentabatur; adeoque summus metus est, ne pro remedio mortem venae sectio adferat. Unde patet, quare in initio morbi, quando, nondum difflata parte tenuissima, sanguis adhuc satis meabilis est, venae sectio imprimis locum habeat, per quam & crassissima sanguinis pars evacuatur, diluentibus & attenuantibus remediis locus & facilior miscela paratur, & futura inflammatio optime praecavetur. Ubi jam ante morbum plethora adfuit, quod ex signis §. 106. *s.* recensitis cognosci poterit, major adhuc venae sectionis urget necessitas; uti etiam, si per ingentem morbi aestum rarefactio nimia plethorae effectus faciat (vide §. 106. *8.*). Cum autem ad inflammationem curandam, uti in ejus historia dictum est, venae sectio efficacissimum remedium sit, patet satis illam requiri, si inflammationis singularis signa adfuerint, imprimis circa pectus vel caput, unde lethalis phrenitis, vel peripneumonia brevi sequerentur: nisi enim subito succurratur, talis inflammatio cito in gangraenam terminabitur. Quia autem per venae sectionem nimia velocitas circulationis minui potest (vide §. *691.*) uti etiam sanguinis densitas (vide §. *692.*), simulque per eandem moles movendorum [vide §. *693.*) minuatur, quae omnia efficacissimae caloris febrilis causae sunt; patet satis, intolerabilem calorem venae sectionis necessitatem in febre ardente indicare. Cum vero saepe necessarium sit, impetum morbi a capite, quantum fieri potest, avertere, hoc respectu venae sectio in pede instituta locum habere poterit. Aperta enim vena, arteriae in illam se evacuantes facilius deplebuntur, adeoque minor fiet resistentia sanguini in has arterias pulso; & sic revulsio a superioribus partibus corporis obtinebitur. Videantur illa, quae ad §. *396.* 4. de revellentibus sanguinis impetum in alias partes dicta fuerunt.

Ex quibus omnibus patet, venae sectionem in initio febris ardentis utilissimam esse, in reliquo ejus decursu non semper prodesse, sed tantum tunc, quando modo memorata adessent, requiri, habita semper ratione virium, aetatis, & tempestatis anni. Periculosam autem venae sectionem esse, si projectae jam vires fuerint, non vero a plenitudine nimia aut rarefactione suffocatae; uti & si extrema frigida manserint diu, pariter ex dictis apparet. Hinc monuit *Hippocrates*: *In acutis morbis venam secabis, si morbus vehemens appareat, & qui aegrotant in aetatis vigore fuerint, & robur ipsis adfuerit* (*l*). Similia & *Celsus* habet dicens: *Ergo vehemens febris, ubi rubet corpus, plenaeque venae tument, sanguinis detractionem requirit* (*m*).

Neque adeo universalem in febre ardenti curanda fuisse venae sectionis usum apud Veteres Medicos, colligere liceret inde, quod *Celsus* (*n*) de cura febris ardentis agens, nullam illius mentionem fecerit. Neque etiam illius meminit *Aetius* (*o*), cum tamen eandem in cura synochorum febrium, tam simplicium quam putridarum, laudaverit. Pariter nec apud *Aeginetam* (*p*) venae sectio in curatione febris ardentis memoratur. *Aretaeus* vero (*q*) de synco-

(*l*) De Victu Acutor. Charter. Tom. XI. 127. [*m*] Lib. II. cap. 10. pag. 78. (*n*) Lib. III. cap. 7. pag. 134. &c. [*o*] Tetrabibl. 2. Sermon. 1. cap. 78. pag. 253. &c. (*p*) Lib. II. cap. 30. (*q*) De curat. morb. acut. Lib. II. cap. 3. pag. 100.

syncopae curatione agens, cujus principium dixerat febrim ardentem, tunc imprimis commendat venae sectionem; *ubi prae multitudine syncopa fit, & inflammatio aliqua insignis in praecordiis aut jecinore apparet*. Et paulo post subjungit, multo minus sanguinis, quam in aliis occasionibus, evacuandum esse, quia vel minimus hic commissus error ad interitum ducit.

Si autem adsint quidem signa, quae venae sectionem vel nocituram, vel saltem periculosam fore suadent; interimque urgentia symptomata, nullo alio remedio facile superanda, illam postulent; uti v. g. dolor pleuriticus, ingens capitis dolor & aestus, angina suffocans &c., tamen & haec tentanda erit, sed praesente Medico, ut, simul ac tale symptoma levari incipiat, vena claudatur: praemonitis simul aegri amicis, quantum discrimen adsit, dum hoc tentatur remedium, inevitabilem vero mortem instare, nisi hoc fiat. Pulcherrima circa hanc rem habet *Celsus*, ubi de venae sectione agit (r): *Fieri tamen potest, ut morbus quidem id desideret, corpus autem vix pati posse videatur: sed si nullum tamen appareat aliud auxilium, periturusque sit, qui laborat, nisi temeraria quoque via fuerit adjutus, in hoc statu boni Medici est ostendere, quam nulla spes sine sanguinis detractione sit: faterique, quantus in hac ipsa re metus sit: & tum demum, si exigatur, sanguinem mittere. De quo dubitare in ejusmodi re non oportet: satius enim est anceps auxilium experiri, quam nullum.*

Clysmatum blandorum &c. Summum enim haec habent usum: eluuntur per haec putridae faeces in intestinis collectae, foventur omnes hae partes, sicque a superioribus revulsio fit. Praeterea diluentia & antiphlogistica, intestinis recepta, detersis & laxatis venarum meseraicarum osculis absorbentur, sicque sanguini permiscentur; atque ita optima dilutio & attenuatio ejusdem obtinetur. Cum autem clysmata injecta venis recepta statim (saltem pro parte) in venae portarum sinum deferantur, atque inde per totam hepatis substantiam propellantur, magnam efficaciam habere possunt in hujus visceris obstructionibus aut inflammationibus resolvendis; cum remedia sic illico, & vix permutata viribus corporis, ad locum affectum pervenire possint. Ob insignem autem ardorem, qui in febre ardenti circa praecordia invenitur, justus metus est, ne talia in hepate mala oriantur. Cum autem totus scopus sit, hac via diluentia & laxantia corpori ingerere, ex mollissimis parantur tantum haec clysmata; acriora enim si fuerint, brevi tenesmus alvum deponendi sequetur, sicque exibunt de corpore. Sola aqua cum oxymelle & nitro hic sufficit, vel & eadem in decoctis althaeae, malvae, hordei, avenae &c. dilui possunt. Ter quaterve in die, vel & saepius, haec applicari debent, & retineri in corpore, quantum commode fieri potest: in illorum usu autem pergitur, quamdiu manent ingens aestus & siccitas in toto corpore. Ubi vero lingua, fauces, oculi, cutis humescere incipiunt, & febris impetus remittit, & minuitur aestus, tunc ab his abstinendum est, ne nimis debilitetur corpus; vel sic torpeat febrilis motus, ut causae suae subigendae, movendae, & excernendae impar redderetur. Videantur illa, quae de horum

(r) Lib. II. cap. 10. pag. 79.

rum usu in Commentariis §. 610. dicta fuerunt, ubi de minuendo febris impetu nimio agebatur. Magni fecisse in morbis acutis horum usum *Hippocratem* novimus: postquam enim dixerat, in acutis venam secandam esse, si morbus vehemens appareat &c. addit (*s*): *At si imbecilliores appareant, ac si plus sanguinis detraxeris, clysmo alvino tertio quoque die utendum, donec in tuto aeger fuerit*. Ex quibus patet, quod vicariam sanguinis missioni operam a clysmatibus exspectaverit, & imbecillioribus, vel copiosa sanguinis missione debilitatis, nonnisi longiori intervallo eadem applicuerit. Quantum autem usum praestent in revellendo impetu a superioribus partibus, adeoque quam optima sint in delirio & phrenitide, dum adsunt, vel & ad illa praecavenda, dum futura metuuntur, docuit *Celsus*, ubi de alvo lotionibus ducenda agit (*t*), dicens: *Fereque eo modo dempta materia, superioribus partibus levatis, morbum ipsum mollit*.

HUMECTATIONEM TOTIUS CORPORIS HAURIENDO &c. Uti ante jam saepius dictum fuit, ex siccitate pereunt, qui febre ardente moriuntur, hinc omni artis molimine opus est, ut siccitas tollatur, vel caveatur futura. Unde interna corporis potu copioso, & clysmatibus humectantibus, pulmonem aere humido inspirato, os internum & fauces collutionibus, nares internas vapore aquae tepidae attracto, a siccitate praeservandae sunt. Verum & externae corporis superficiei, adeo saepe squalidae in febribus ardentibus, pariter prospiciendum est: hinc balnea pedum, imprimis si simul nudatum corpus inferius vapore aquae alluatur, tantum usum habent: manus immergantur saepius de die aquae calidae; axillis, parotidibus, inguinibus, spongiae aqua calida turgidae frequenter applicentur, ut omnibus his locis applicata aqua venas ingrediatur, & sanguini, ob jacturam tenuissimae partis immeabili, restituatur diluens vehiculum. Simul autem eadem opera tota corporis superficies optime perspirabilis redditur, sicque hac via expelli possunt de corpore, quae retenta nocerent. Operosi fuerunt in his Veteres Medici; vitis enim, myrti, rosarum &c. folia pavimento inspergebant, aqua crebro haec irrorantes; tepida fovendum & colluendum os jubebant frequenter; epithemata pectori & stomacho applicabant, pannos lineos oleo & aqua calidis madidos imponebant, vel ex alto in pectus illa delabi curabant &c. (*). Omnibus enim his factis pessima symptomata, quae febrim ardentem comitari solent, leniuntur, uti sunt linguae siccitas, sitis inexplebilis, anxietas intolerabilis, tussicula, vox clangosa &c. Neque hoc tantum, sed per eadem corporis partes internae & externae sic disponuntur, ut criticae evacuationes, per quas febris ardens solvi solet, optime per illas fieri possint. Narium haemorrhagia enim adeo hic salutaris, emollitis naribus internis vapore aquae tepidae optime procuratur; laxata tota cutis pulcherrime ad sudores criticos disponitur; mollis & humidus pulmo facilius per sputa crassa morbi materiam eliminat; emunctoria illa corporis pone aures, sub auxil-

(*s*) De Victu acut. Charter. Tom. XI. pag. 129.
[*t*] Lib. II. cap. 12. pag. 86.
[*] Aetii Tetrabibl. Lib. II. Serm. 1. cap. 78. pag. 253. 254.

lis & in inguinibus, tepidis fomentis continuo laxata, deponendam hic critica metastasi materiam admittunt facilius &c. Unde patet, quantum usum humectatio totius corporis in cura febris ardentis habeat.

Medicamenta aquosa, blanda, nitrosa &c. De medicamentis non adeo solliciti videntur fuisse Veteres Medici; nec mirum, cum illa, quae potus titulo offerebantur, uti etiam & cibi, remediorum vices gererent. Unde *Hippocrates* praeter mulsam, poscam, oxymel, vix quid dedisse videtur; imo & haec pro potu communi aegris propinabat. Sic & apud *Celsum, Aetium*, aliosque nulla fere medicamentorum mentio fit. Si autem conferantur illa, quae de cibis & potibus febre ardenti laborantium dicta fuerunt, patebit evidenter, eadem omnes habere dotes, quae in medicamentis requiruntur. Nam aquosa, blanda, demulcentia, subacida, sunt haec omnia. Res enim eodem redit, sive decoctum hordei, avenae &c. cum gratissimis acidis succis vel syrupis pro potu communi, sive medicamenti titulo quis dederit. Negligentiae tamen accusarent Medicum & aeger & adstantes, si in tam gravi morbo nullis officinalibus uteretur Pharmacis; praestat ergo & hoc titulo exhibere talia, quae eidem scopo serviunt, & magna varietate haberi possunt. Omnes enim syrupi, & sapae ex fructuum subacidorum succis parata, aquis stillatitiis; in quibus fervidum non adest aroma, diluta, quales v. g. sunt melissae, florum sambuci, tiliae & similium aquae destillatae, vel in decoctis scorzonerae, graminis, tragopogonis, bardanae, hordei avenae &c. soluta; saluberima & gratissima simul medicamenta exhibent. Ex cerasis, fragis, moris, rubi idaei, baccis, ribesiis &c. aestivo tempore, dum recentia haec adsunt, similia parantur, dum leviter trita fervido hordei vel similium decocto infunduntur, deinde colatum liquidum saccharo vel melle edulcoratur. Additur his nitrum, quia & levissimum inter salia, & facile mutabile per vires nostri corporis, optimum inflammatoriae densitatis est resolvens; neque interim rigido nimis stimulo motum auget (vide §. 135. 2.). Si hujus drachma dimidia vel integra singulis talium decoctorum libris diluatur, sufficiet; majori enim copia datum salino stimulo motum augeret, qui jam nimius adest.

Omnibus jam his proprium est, ut alvum lenissime laxent; quod semper conducit, ne putridae faeces in intestinis diutius maneant: ratione aquae, quam copiosam habent, urinae materiam suppeditant; sicque faciunt, ut per urinae vias una cum aqua sales & olea sanguinis, per auctam motus circulatorii velocitatem acriora reddita, expellantur. Simul per eadem praebetur sudori blandum vehiculum, quo toties, uti vidimus, febris ardens solvitur; quando nempe, solutis humoribus & laxatis vasis, debito tempore morbi prodit. Periculosa enim esse illa remedia, quocunque demum titulo superbiant, quae acri stimulo praedita ad sudores movendos adhibentur, jam saepius dictum & demonstratum fuit. Simul etiam aquae calidae copia, praecipue si molli glutine hordei, avenae, & similium dives fuerit, laxantur fibrae prae siccitate contractae & rigidae, saponaceis illis succis & nitro liquorum crassities attenuatur, simulque omnis acrimonia enervatur, partim dilutione, partim opposita horum indole, cum haec omnia vel acida sint,

vel

vel acescentia, & in febre ardenti in acrimoniam alcalinam putridam, vel oleosam rancidam, vergant humores. Ingens jam remediorum, quae hic conveniunt, numerus efficit, ut vel modice etiam Materiae Medicae peritus, non tantum medicamentorum jucunditate, sed etiam grata varietate, aegris placere possit.

Cum autem febris ardens saepe haemorrhagia narium solvatur, uti §. 741. patuit; & quandoque illa tam impetuosa observata fuerit, ut inde in discrimen aegri venire possent, non incongruum duxi hic addere illa, quibus immodicus sanguinis per nares fluxus compesci possit. Reliquae autem evacuationes criticae, quae in febre ardente fiunt, per vomitum, alvum, sudorem, urinam, sputa crassa, raro adeo impetuosae sunt, ut ab his aliquod periculum metuendum foret, & de vomitu, alvo, & sudore cohibendis, si nimii fuerint, dictum fuit, quando de his inter symptomata febrilia agebatur; adeoque sufficiet de narium haemorrhagia compescenda dicere.

Tam furibundo quandoque impetu ex soluta in naribus arteria sanguinem erumpere, ut pauco tempore ad plures libras exeat, & metus sit, ne ex subita & valida illa inanitione syncope aut convulsio fiant, observata practica testantur. *Galenus* in miro illo casu, cujus memini ad §. 741., cum haemorrhagia, quam praedixerat, jam quatuor cum dimidia librae evacuatae fuerant, illam compescere debuit. Inter illa autem remedia, quae huic scopo serviunt, laudaverunt multi venae sectionem, ut nempe impetum sanguinis revellerent. Verum quam parum inde sperandum sit, in Commentariis §. 219. dictum fuit. Simul etiam periculum est, ne per venae sectionem illa mala, quae ob nimiam inanitionem metuuntur, augeantur, dum nempe illa adhibetur, postquam jam multum sanguinis effluxerit. Ubi vero in juvenibus verno vel aestivo tempore de naribus erumpit sanguis, atque antea illos nimias tales haemorrhagias passos fuisse constat, venae sectio locum habere potest, ut copia & impetus sanguinis minuatur. Tales videntur fuisse illi casus, in quibus *Galenus* (*u*) testatur, se saepe numero per venae sectionem sedasse ex tempore narium haemorrhagiam. Nam in modo memorato casu illam non adhibuit, sed aliis usus fuit remediis. Legitur quidem apud *Hippocratem* (*w*): *Quae ex naribus copiosa violenta multa fluxerint, ad convulsiones interdum deducunt: venae sectio solvit*: Verum *Galenus* maluit in commentariis suis ad hunc locum (*x*) hoc sic debere intelligi, quod venae sectio solvat, si ante narium haemorrhagiam adhiberetur. Praeterea in Coacis Praenotionibus (*y*) aliter haec sententia exprimitur: loco enim βίαια πολλὰ ῥυέντα habetur βίῃ ἀποληφθέντα; sicque sequens, longe diversus a praecedenti sensus habetur: *Quae ex naribus larga* [*fluunt*] *vi suppressa, quandoque convulsionem provocant, venae sectio solvit*. Sic enim per venae sectionem tollitur illud, quod importuna suppressione retentum fuerat; dum in priori casu convulsio, ob nimiam inanitionem facta, per venae sectionem potius

(*u*) De Curandi ratione per venae sectionem cap. 11. Charter. Tom. X. pag. 440.
(*vv*) Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 798. (*x*) Ibidem.
(*y*) N. 336. ibid. pag. 870.

potius augeretur. Unde & *Sydenhamus*, qui in sanis haemorrhagiae narium praecavendae, vel & compescendae, venae sectionem utilem laudaverat (z) non multum tamen inde exspectavit boni, ubi in febribus critica talis haemorrhagia compesci debebat [a].

Artuum ligaturae tales, quae venas comprimunt, arterias vero non, huc spectant; cum sic impediatur, quo minus sanguis venosus tanta copia versus cor redeat, & multum sanguinis sic in venis facile dilatandis retineri poterit: sicque tempus conceditur arteriae apertae, ut propria vi se contrahere possit. Cucurbitas magnas hypochondriis applicatas, dextro quidem, si ex dextra nare, sinistro autem, si ex sinistra nare flueret sanguis, prae reliquis auxiliis laudat *Galenus* (b), & cum frustra situ erecto, frigida posca nare attracta, spongia frigida mulsa imbuta fronti applicata, artubus deligatis, compescere tentabat nimiam haemorrhagiam, illam statim sedavit cucurbita dextro hypochondrio affixa.

Anodynis cum fructu nimium sanguinis orgasmum se minuisse testatur *Sydenhamus* (c); & dein purgante dato praecavisse, ne post rediret sedata jam haemorrhagia: ideoque dum hoc symptoma aderat, citius dedit purgans in febribus acutis, quam quidem aliter solebat.

Ubi tam valida aderat haemorrhagia, ut periculum in mora adesse videretur exhausto jam fere corpore, nunquam fefellit me vitrioli albi meracissima solutio; si nempe turunda, hac madida, naribus immitteretur, curando, ut quam profundissime ingrediatur nares. Hoc fit, si calamus linteo carpto obvolvatur solutione vitrioli imbuto, dein nari immittatur hac lege, ut primo perpendiculariter intrudatur ad pollicis dimidii circiter, plus minusve, longitudinem; ac si quis per narium foramina versus fauces protrudere vellet, dein elevetur prudenter calamus, & recta sursum adigatur, quo usque absque laesione fieri poterit; tunc compressis naribus lente educatur calamus, relicto linteo carpto. Nisi tali cum cautela hoc fiat, raro ad locum affectum vitrioli solutio pervenit. Relinquitur autem haec turunda ibi, donec post unum alterumve diem sponte elabatur. Similem methodum commendavit *Hippocrates* [d] dicens: *Chalcitidem digito prius efformatam apprime, cartilagines utrimque foris comprime: alvumque lacte asinino cocto solve: & caput radens refrigerantia admove, si anni tempestas fuerit calida*.

Cavendum interim, ne nimis meticulosi natam in morbis his haemorrhagiam supprimamus intempestive. Quamdiu pulsus adhuc plenus satis est, calor ad extrema usque, color ruber in labiis & facie, nullum periculum est: ubi vero pulsus vacillare incipit, pallor conspicitur, venae concidunt, novimus sistendum esse sanguinis fluxum. Saepe accidit, ut subitam & validam haemorrhagiam animi deliquium sequatur, simulque tunc cesset haemorrhagia; natura tunc illud faciente, quod ars saepe imitatur in morbis acu-

(z) Sect. VI. cap. 7. pag. 360. (a) Ibid. Sect. I. cap. 4. pag. 86. (b) De Praenotione ad Posthumum cap. 13. Charter. Tom. VIII. pag. 851. (c) In locis modo citatis. [d] De Victu acutor. Charter. Tom. XI. pag. 182.

acutissimis curandis, dum venae sectione ad animi deliquium usque instituta illos quasi jugulat.

§. 744. **Q**Uibus qui adjunxerit dicta in regulis universalibus de cura acutarum, harumque symptomatum, & secutura de acutis in perniciem viscerum singularium tendentibus, liquido perspecta habebit Ardentis Febris cujuslibet remedia.

Recensita jam fuerunt praecedenti paragrapho illa, quae in cura febris ardentis maxime notanda erant. Reliqua enim in generali febrium cura habentur. Quo enim tempore morbi cibos dare oporteat, quaenam illorum debeat esse copia & vis, pluribus ibidem dictum fuit; uti etiam quomodo acris irritans stimulus corrigi vel expelli debeat, & quibus remediis lentor humorum solvi possit; quomodo materies morbi ad coctionem & crisim optime praeparetur; viae lubricentur, per quas morbi materia subacta, & mobilis reddita, exitum sibi parat; de omnibus illis abunde dictum fuit. Symptomatum autem praecipuorum, quae febres comitari, & quibus a se mutuo distingui solent, & variis quandoque nominibus vocari, historia & cura pariter pertractata sunt; adeoque nihil addendum dictis videtur. Cum autem per febrim ardentem inflammatorii viscerum morbi toties fiunt, qui saepe singularia quaedam in curatione notanda requirunt, & imprimis phrenitis vel peripneumonia; debent & addi illa, quae postea de acutis morbis, singularem inflammationem hujus illiusve visceris facientibus, dicentur.

§. 745. **Q**Uin & reliquae febres acutae singulares ex dictis intelliguntur, vel ad symptomata singularia pertinent, vel sunt alius morbi acuti effectus.

Actum enim fuit primo de febribus illis, quae absque ulla intermissione uno decursu totum suum stadium absolvunt, quae Synochi vocantur, quae in putres, & non putres, distinguebantur: ubi vero intra viginti quatuor horarum stadium talis febris finiebatur, tunc dicebatur Ephemera. Adeoque patet, omnes febres continuas ad has tres species posse reduci. Si vero inflammationem visceris cujusdam comitentur, tunc ad morbos inflammatorios pertinent; de quibus postea agetur. Cum autem febris ardens sit pessima species illarum febrium, quae nullam quidem intermissionem, sed tamen notabiles remissiones & exacerbationes, habent; patet, ex hujus curatione facile intelligi, quid in aliis similibus febribus, quae nec tot, nec tam saevis symptomatibus stipantur, agendum sit. Praeterea hae febres continuae remittentes saepe ex intermittentium protractis & duplicatis paroxismis fiunt, &, retuso harum impetu, solent in veras intermittentes transire; adeoque caetera, quae huc pertinent, ex febrium intermittenttum historia & curatione petenda sunt.

Reli-

Reliqua autem febrium diversitas, quae apud Auctores occurrit, a molesto quodam symptomate illas comitante, desumi solet; verum de his in symptomatum febrilium historia dictum fuit. Sic febres singultuosae, sudatoriae, Asodes a fastidio & anxietate, Epialae a continuo rigore, Exanthematicae &c. vocantur. Tota autem diversitas curationis in his a symptomate pendet, unde nomen habent. Ubi autem febris acuta singularis morbum quemdam inflammatorium comitatur, vel ex illo ut causa sequitur, uti v. g. dum in pleuritide suppurata a retento pure febris accenditur, facile patet, curationem ab illius morbi cognitione pendere.

Adeoque pro febrium historia & curatione nihil superest, nisi ut adhuc quaedam de febribus intermittentibus dicantur.

FEBRIS INTERMITTENS.

§. 746. FEbris Intermittentis definitio jam data (727). Hujus diagnosis sponte patet, distinctio in varias classes facilis, utpote soli temporis differentiae innixa; septennaria exquisita quandoque accidit, ut vidi.

Febres illae, quae per vices impetum remittunt, ut plena ἀπυρεξία inter duos quosque paroxysmos intercedat, vocantur intermittentes, uti §. 727. dictum fuit; adeoque hoc respectu facilis illarum Diagnosis est, qua ab omni alio febrium genere distinguuntur. Sed, uti facile patet, requiritur ad hanc diagnosin, ut Medicus binos paroxysmos & tempus intermedium observaverit, antequam de hac re certus esse possit. In primo autem ingruente paroxysmo statim definire, an febris intermittens futura sit, & qualis, an quotidiana, tertiana, quartana, longe difficilius est; de qua re statim, postquam intermittentium variae classes enumeratae fuerint, adhuc quaedam dicenda erunt.

Diversitas temporis, quod inter singulos paroxysmos intercurrit, varias harum febrium classes efficit. Si enim quotidie renascatur febris, plena tamen ἀπυρεξία inter singulos paroxysmos intercedente, vocatur *Quotidiana*. Si primo die accesserit febris, secundo die vero aeger a febre liber fuerit, & tertio die iterum similis febris redeat, vocatur *Tertiana*; calculo facto ab unius paroxysmi initio ad principium subsequentis (*]. Si vero secundus paroxysmus in quartum diem ab initio morbi incidat, vocatur *Quartana*; si in quintum, *Quintana*; & sic de reliquis, inter quarum paroxysmos adhuc longiora intervalla observata fuerunt. Hoc autem notari meretur imprimis ideo, quia apud nos saltem vulgus haec febrium nomina saepe turbat, dum *Quartanam* vocant tertia die redeuntem febrim [*Derdendaegsche Koorts*] quia vident binos dies transigere aegros absque febre & deinde die sequenti, quem tertium vocant, febrim redire. Ob eandem rationem tertianam appellant febrim, quae alternis diebus corripit (*Anderendaegsche Koorts*). Medicis tamen, & hic, & in aliis morbis in usu est a primo morborum initio calculum instituere: unde ratio nominum, quae his febribus dari solent, patet.

Quotidianas, Tertianas, Quartanas febres frequenter occurrere, notum est omnibus: illae vero intermittentes, quae inter singulos paroxysmos longius adhuc intervallum habent, rarae admodum sunt. Febrium tamen, quae quinto

[*] Sydenham. Sect. I. cap. 5. pag. 96.

quinto, septimo, & nono die redeunt, meminit *Hippocrates* [e], & septennariam exquisitam se vidisse testatur celeberrimus horum Aphorismorum *Auctor*. Quintanam febrim, ex quartana factam, semel mihi vidisse contigit; sed post quatuor paroxysmos cessabat haec febris sponte sua. Octavo quoque die eadem hora & cum iisdem symptomatibus febrim rediisse per quinque vices observavit *Simon Schultzius* [f]: sextus vero paroxysmus, qui & ultimus fuit, in quintum a paroxysmo proximo diem incidebat, tribus horis solitum exacerbationis tempus anticipans. Verum & notatur ibi, quod absque remediorum fere usu partim per sudorem, partim per urinam copiosam redierit sanitas. Longe diuturniorem talem febrim vidit *Amatus Lusitanus* [g] in adolescente Judaeo, quae ab inchoante hyeme ad medium veris usque perduravit, & quidem evidentibus maxime paroxysmis, per quindecim fere horas. Finito vero paroxysmo, rectissime valebat. Plures tales casus apud Observationum Medicarum conscriptores, vel & collectores, habentur, quibus constat, febrium intermittentium longiores periodos quandoque observatas fuisse. Longissimum tamen, de quo legitur, intervallum inter binos paroxysmos annuum spatium complectitur. *Antipater Sidonius Poeta omnibus annis uno die tantum natali corripiebatur febri, & ea consumptus est, satis longa senecta* (h). Plures tales observationes collegit *Schenckius* (i). Non admodum frequenter tamen contingere longiora illa in febribus intermittentibus inter singulos paroxysmos intervalla, vel inde colligere liceret, quod *Galenus* (k) testetur, se nunquam vidisse longiores illos circuitus; quintanos vero solos observasse, sed obscuros, & ambiguos. Quintanam tamen febrim distinctissimam vidit *Tulpius* (l), quae reciprocantium circuituum ordine ultra mensem decimum octavum durabat, sine evidenti corporis macie, aut manifesta virium jactura.

Cum autem febres intermittentes inter se ratione intervalli inter paroxysmos differant, patet satis, illam distinctionem omnibus obviam & facilem esse. Verum harum febrium diagnosin magis limitavit *Galenus* (m), voluitque, ut vel in primo ingruentis febris paroxysmo quis distinguere posset, ad quam intermittentium febrium classem pertineret; imo ausus fuit dicere, quod, *Tertianam quidem a quartana, qui primo statim die nescit distinguere, neque omnino medicus est*.

Quotidianae febris signa haec posuit *Galenus* (n): Quod in illa calor humidior esset cum quadam acrimonia, quam non protinus admota manus, sed permanens, sentit: sitis esset minor; vomitus pituitosi; & similis pituita alvo excerneretur; universum corpus crudis humoribus scateret; aetas, natura,

(e) Epidem. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 86. (f) Miscell. Curios. ann. 4. & 5. pag. 58. (g) Centur. septim. curat. 75. pag. 767. (h) C. Plin. Secund. Lib. VII. cap. 51. (i) Observat. Medic. Lib. VI. pag. 745. 746. (k) Comment. 3. in Lib. I. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 87. [l] Observat. Medic. Lib. III. cap. 52. pag. 269. 270. (m) De Crisibus Lib. II. cap. 4. Charter. Tom. VIII. pag. 413. 414. (n) Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 7. Charter. Tom. X. pag. 351. Et de Crisibus Lib. II. cap. 5. Charter. Tom. VIII. pag. 414.

ra, anni tempus, temperies essent humidiora. Praeterea in febre quotidiana nunquam tantus aestus, quantus in vigore paroxysmi tertianae, percipitur. *Tertiana* febris distinguitur (*o*), quod majori cum rigore incipiat, quam quotidiana, una cum punctionis cujusdam molesto sensu; pulsus naturali similior sit; brevi magnitudine & vehementia increscat; sitis adsit magna; calor magnus, sed aequabilis ad extrema usque; tangentis manum valide primo afficiens, sed qui paulo post a manus calore superetur: sudor sequatur; bilis vomitus superveniat, vel biliosa per alvum dejiciantur; urina exeat biliosa. Diagnosin firmat, si anni tempus calidum fuerit, temperies calida & biliosa, labores, vigiliae, curae, inediae praecesserint. *Quartanis* autem proprium erat (*p*), quod in illarum invasionibus arteria quasi alligata videretur, atque ad interiora retracta, uti alia occasione ad §. 576. dictum fuit; neque in frigore quartanae ille punctionis sensus adest, ut in tertianis; sed percipiunt aegri, ac si omnes partes molles ad ossa usque contusae forent. Imprimis si regio talium febrium ferax fuerit, epidemice grassentur, & tempus autumnale fuerit, firmior adhuc erit diagnosis.

Quamvis autem memorata haec signa magnum pondus habeant in his febribus distinguendis, & peritus medicus imprimis longo artis usu in his firmior, ex illis praesagire possit, quonam temporis intervallo rediturus sit paroxysmus; interim tamen dictat prudentia, ut cauti simus in his, ne aliquando nimis temerario praesagio una cum arte & artifex ludibrio exponatur. Nihil enim nocebit, diagnosin eo usque differre, donec sequens paroxysmus illam indubitatam fecerit. Qui autem luculenta in praxi versantur, ex cognita epidemica constitutione facile praenoscere poterunt, ad quam intermittentium classem pertinebit febris, cujus primum paroxysmum vident.

Praeterea in intermittentibus febribus notatur distinctio, quae sumitur a majori vel minori duratione ipsius paroxysmi. Ubi enim tertianae paroxysmus intra duodecim horarum spatium terminatur, tunc exquisitam tertianam vocavit *Galenus* [*q*], ubi vero duodecim horas excederet paroxysmus, intermissionis vero tempus tamen longius esset illo, quod paroxysmus occupat, vocavit simpliciter tertianam absque ullo epitheto addito. Si vero paroxysmus in talem diuturnitatem excurreret, ut liberum a febre intervallum excederet, tunc extensam sive productam tertianam appellavit. Neque inutilis haec distinctio est, cum quaedam praesagia, uti postea patebit, exquisitae tertianae tantum conveniant.

Ubi vero die intercalari inter binos paroxysmos nova accessio fit, tunc vocantur febres intermittentes duplicatae, triplicatae &c., quia tunc revera tot numero febres sunt, quarum singulae sequentibus ordine paroxysmis hora accessionis, symptomatum numero & vehementia, respondent; atque sic a quotidiana febre distinguitur tertiana duplicata, vel quartana triplicata. In tertiana

(*o*) Ibid. pag. 411. [*p*] Ibidem. (*q*) Comment. 3. in Lib. I. Epidemicor. Charter. Tom. IX. pag. 90. 91. & Comment. 2. in Lib. VI Epidem. ibid. pag. 409. 410.

tertiana enim duplicata paroxysmus primae diei respondet illi, qui tertio die aderit; secundae diei vero accessio similis est huic, quae quarto die continget: atque simili ordine idem in quartana triplicata observatur. Quotidianae vero febris paroxysmi sibi invicem similes sunt. Hanc tamen duplicatae tertianae a quotidiana distinctionem neglexisse videtur *Celsus* [r], dum inter quotidianae febris varietates illam numerat.

Accidit quandoque, quamvis rarius, quod illa febris reduplicatio non in diem intercalarem incidat, uti v. g. dum tertio die, loco simplicis tertianae paroxysmi, binae distinctae exacerbationes fiunt, se mutuo proxime sequentes; interimque secundo & quarto die perfecta est ἀπυρεξία. Si jam in tali casu postea & intercalari die novus insultus febrilis accesserit, triplicata poterit esse tertiana; quam *Galenus* se distincte observasse testatur (s). Quam perturbata autem omnia apparere debeant, dum multiplicati tales paroxysmi febrium intermittentium solitam invasionis horam anticipant, uti saepe fit, satis apparet: tuncque continuarum febrium indolem imitantur, uti postea §. 748. dicetur.

§. 747. TAmen scire est, hanc in genere esse Vernalem, quae a Februario in Augustum, & Autumnalem, quae ab Augusto in Februarium dominatur. Distinctione necessaria ob varios mores, symptomata, exitus, durationem, curationemque febris, quin una aliam fugat.

Praeter memoratam distinctionem, qua febres intermittentes in varias classes distribuuntur, generalis adhuc illarum divisio obtinet, quae a tempore anni desumitur, quo grassari incipiunt. Uti enim postea patebit, quando de morbis epidemicis agetur, bina praecipue anni tempora observantur, in quibus insignis morborum mutatio occurrit, ver nempe & autumnus; vel saltem tempus utrique huic anni tempestati proximum. *Sydenhamus* [t] attenta morborum observatione didicit, febres intermittentes, aeque ac alios morbos epidemice grassaturos, Februario mense incipere, vel Augusto; priores vernas vocavit, posteriores vero autumnales. Observavit autem illas febres, quae Februario mense inceperant, pergere eo usque, donec autumnalibus locum facerent, & vicissim has, verno tempore appropinquante, prioribus locum cedere: sic ut Junio mense jam adulto, vel mense Julio, vernalium febrium numerus diminueretur, tandemque illae evanescerent; atque pariter mense Januario autumnalium febrium observaretur diminutio: hinc, ut hoc obiter hic moneam, patet ratio, quare Junio & Julio mensibus, caeteris paribus, minor aegrorum numerus sit; quia nempe morbi vernales tunc fatiscunt, atque autumnales morbi nondum inceperunt. Quamvis autem intermediis inter ver & autumnum tempestatibus nonnullae quoque febres oboriantur,

(r) Lib. III. cap. 3. pag. 116. (s) De Crisibus Lib. II. cap. 9. Charter. Tom. VIII. pag 411. (t) Sect. I. cap. 5. pag. 97.

riantur, tamen illae minus frequentes esse solent, & ad vernas vel autumnales commode reduci poterunt, prout huic illive tempestati magis appropinquant. Notavit enim *Sydenhamus* (*u*), febres illas, quando epidemice grassaturae sunt, citius quandoque incipere, imprimis autumnales, quae tunc Junio mense adulto prodeunt; si vero minor illarum numerus futurus sit, serius invadunt, Augusto nempe mense, vel & circa Septembris initium: imo vidi quandoque serius adhuc, circa mensis Septembris finem febres autumnales emicuisse. Observavit autem *Sydenhamus*, eo numerosiores fuisse has febres, quo citius inceperint: unde notat, quod anno 1661 circa finem Junii jam viderit aegros quartanis febribus correptos, quae deinde quam maxime grassabantur.

Necessaria autem haec distinctio est, quia licet ejusdem nominis febris fuerit, & eundem typum servet, ingens tamen diversitas occurret semper tam in symptomatibus, quam in curatione, prout vernum vel autumnale tempus fuerit. Unde non dubitavit *Sydenhamus* (*vv*), *quin febres illae tota sua natura, sive essentialiter, distinguantur*; nihilque certi, tam in prognosi, quam in curatione posse haberi monuit, nisi ad hanc febrium diversitatem attendatur. Neque hoc mirum videbitur, si consideretur, verno tempore solvi illa, quae hyemali otio accumulata fuerant in corpore lenta & viscida; adeoque cum ipsa febre anni constitutionem conspirare, ut cito solvatur febrilis materia; quo simul faciunt salubrium vegetabilium tunc germinantium succi, qui tam ciborum quam remediorum titulo adhiberi solent. Languida jam in stabulis armenta, dum ad prata ducuntur, gramineis succis pulcherrime repurgantur ab illis, quae hyemali tempore congesserant, & brevi opima nitent pinguedine, & gramineo lacte ejusve sero salutarem adeo humano generi medelam praebent. Postquam vero aestivis caloribus exusta corpora fuerunt; liquidissimis dissipatis, major humoribus nascitur tenacitas; bilis acrior fit & spissior; & aeris adest inaequalis temperies, unde, dum incautos toties matutina & vespertina frigora laedunt, qui diurni caloris impatientes corpus non satis vestibus tegunt, morbis plurimis occasio nascitur. Simulque auctum quotidie frigus a morbo resurgentibus toties recidivam generat. Patet hinc, quare longe aliam indolem febres autumnales quam vernae habeant, & difficilius curentur.

Diversitas autem insignis in his febribus observatur, OB VARIOS MORES, SYMPTOMATA, EXITUS &c. Vernales enim intermittentes salutares semper sunt, & rarissimae diuturnae: imo, quamvis minus apta methodo tractentur etiam in debilibus & senibus, nunquam tamen fere quis ex illis mori observatur (*x*). Autumnales contra, dum protractis & duplicatis paroxysmis continuarum indolem imitantur, uti sequenti dicetur paragrapho, periculo saepe non vacant, & aetate provectioribus & cacochymicis corporibus saepe lethales sunt. Atque illae febres saepe ad plures protrahuntur menses, imo & ad vernum tempus usque aegros quandoque tenent, uti in quartanis autumnalibus

[*u*] Ibidem pag. 98. 103. (*vv*) Ibidem. (*x*) Ibidem pag. 100.

nalibus toties observatur. Pessima autem illa symptomata, ventris induratio, tumores hydropici, cachexia &c. quae a febribus autumnalibus fiunt, post vernas febres nunquam, vel saltem rarissime, observantur. Curatio autem pariter longe differt: nam in vernis febribus quandoque vix ulla medela requiritur, cum sibi relictae sponte cessare soleant; in autumnalibus vero febribus longe operosiori arte opus saepe est, uti in curatione harum febrium postea dicetur: sic & autumnales febres longe magis proclives sunt, ut intercalari die novum paroxysmum excitent, quam vernae; atque nausea, vomitus, anxietas, aliaque febres intermittentes comitantia symptomata, longe saeviora in autumnalibus observantur. Praeterea quartanae autumni soboles sunt imprimis, & reliquarum intermittentium maximae diuturnae: & tertianae autumnales quandoque in quartanas mutantur, quod in vernis tertianis nunquam contingit [y]. Unde & *Hippocrates* [z] dixit, aestivas quartanas plerumque breves existere, autumnales vero longas. Et in genere de omnibus morbis pronunciavit, quod *Autumno in universum morbi acutissimi sint, & maxime lethales; ver autem saluberrimum & minime exitiale* [a].

Patet ergo ex dictis, quanta diversitas inter vernas intermittentes & autumnales sit; imo adeo opposita harum indoles est, ut UNA ALIAM FUGET. Observaverat jam *Galenus* (b), tertianam non exquisitam autumno incepisse, atque in ver usque perdurasse. Quartanas autumnales circa sequens proxime vernum tempus solvi, quotidianis observatis constat. Neque videtur hoc tantum pendere a solo verno tepore, quo languentia diuturnis morbis corpora tam pulchre refocillantur: sed potius a mutata epidemica diathesi, quae non amplius autumnalium morborum genio favet. Observavit enim *Sydenhamus* (c), *tertianas vernales, ob phlebotomiam & catharsin indebite celebratas, & regimen insuper cum morbo male quadrans, moras traxisse etiam usque ad tempus illud, quo autumnales solent invadere, quae tempestas, cum hujus morbi genio sit admodum contraria, eundem continenter extinguit*. Autumnalis enim tempestatis varietas, & major aeris inclementia ex sua natura potius morbis favent, adeoque ab hac causa tertianarum vernalium productarum curatio exspectari nequit.

§. 748. QUin & saepe initio autumni aemulantur exacte indolem continuarum, ob longiores & duplicatos paroxysmos, dum tamen indoles & curatio plane diversae sunt.

Notaverat jam *Celsus* [d], quod *in febribus intermittentibus accessiones interdum quoque confunduntur, sic ut notari neque tempora earum, neque spatia possint*. Unde cum nunquam febre liber inveniatur aeger, saepe morbus a minus peritis pro febre continua habetur, atque similis medela adhibetur, ac in

[y] Sydenham. ibid. pag. 104. [z] Aphor. 25. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 68. (a) Aphor. 9. Sect. III. ibid. pag. 98. (b) Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 9. Charter. Tom. X. pag. 352. (c) Sect. 1. cap. 5. pag. 109. (d) Lib. III. cap. 4. pag. 117.

in febribus continuis inflammatoriis fieri solet. Quando autem prius febris legitimum intermittentis cujusdam typum habuit, & deinde duplicatis & productis paroxysmis in continuam febrim transit, uti in quadam epidemica constitutione post tertium vel quartum intermittentium paroxysmum factum saepe fuisse notat *Sydenhamus* (*e*); facile cognoscitur, cujus prosapiae morbus sit. Longe autem difficilius est, hoc distinguere, ubi ab initio morbi febris nullam observabilem intermissionem habet. Illis annis, quando febres intermittentes admodum in hac urbe grassabantur, plures tales casus vidi, ubi sub larva febris continuae intermittens decurrebat. Diserte autem hoc monuit *Sydenhamus* [*f*] dicens: *Observandum est etiam, quod in principio febrium intermittentium [epidemicarum praecipue, quae autumno contingunt] haud ita in proclivi est, typum sub primis invasionis diebus rite distinguere, quandoquidem febre continua adscita primum adoriuntur, neque facile est aliquamdiu, nisi diligenter adverteris animum, quidquam aliud praeter aliqualem morbi remissionem deprehendere, quae tamen paulatim in perfectam desinit intermissionem, & typum anni tempestati apte respondentem*. Novimus autem talem febrim quamvis longioribus & multiplicatis paroxysmis continuam mentiatur, ad classem intermittentium pertinere ex epidemica constitutione; nam eodem tempore plures semper observantur laborare tertianis duplicatis, vel & quartanis triplicatis quandoque, cum manifesta tamen intermissione. Praeterea si in tali febre sensibilis remissio & exacerbatio contingat, tunc scimus, neque ad synochos, neque ad febres acutas continuas pertinere, sed ex genere continuarum remittentium esse, quae saepe ex intermittentibus fiunt, uti ad §. 738. dictum fuit. Videtur autem illa intermittentium in continuas degeneratio ab aeris calore pendere imprimis. Novimus enim, uti postea dicetur in curatione intermittentium, per calida nimis remedia data febrim intermittentem mutari posse in continuam; atque videtur idem hic fieri. Nam haec febrium species non observatur fere nisi tali constitutione, qua intermittentes epidemice grassantur: verum praecedenti paragrapho dictum fuit, tunc illas eo citius incipere, & mense Julio jam prodire, quando magnus adhuc in aere calor est. Quo plus vero ad hyemem vergit annus, eo plures intermittentes genuinae apparent, & continuarum illarum febrium numerus decrescit: unde *Sydenhamus* diserte monuit, *in principio febrium intermittentium* illas continuas febres observari.

Magni autem momenti est in praxi medica haec distinguere posse, quia nec venae sectio, nec alia debilitantia remedia adeo locum habent in his febribus, quae, ex intermittentium genere cum sint, continuas mentiuntur tamen. Similem enim curam requirunt ac intermittentes, quibus talia nocere postea patebit, quando de illarum curatione agetur. Imo non dubitavit *Sydenhamus* (*g*) corticem Peruvianum in talibus febribus adhibere, optimo quidem cum successu; qui in vere continuis febribus nihil proficit.

(*e*) In Epistol. I. responsor. pag. 375. (*f*) Sect. I. cap. 5. pag. 104.
(*g*) Epist. I. responsor. pag. 383.

§. 749. INcipiunt cum oscitatione, pandiculatione, lassitudine, debilitate, frigore, horrore, rigore, tremore, pallore extremorum, respiratione difficillima, anxietate, nausea, vomitu, pulsu citato, debili, parvo, siti maxima. Haec prout majora, pluraque simul, eo febris pejor, atque in subsequente tempore calor, & caetera symptomata pejora: & hic gradus febris primus, Incremento respondens continuarum, & reliquorum maxime periculosus; Urina tum ut plurimum est cruda, & tenuis. Incidens cadavera mortuorum in primo hoc stadio febris intermittentis, post anhelitus, suspiria, ignaviam, inveni sanguinem crassum, impactum pulmonibus, semper tum fuerant pulsus parvi, frequentes, inordinati. Harv. exercit. anat. Cap. 16.

Considerandum jam est, quibusnam cum phaenomenis febris intermittens incipiat, quomodo dein increscat, & summum vigorem adepta decrescat iterum, donec in perfectam ἀπυρεξίαν desinat. Omnia autem modo dicenda phaenomena observantur etiam in homine antea sano, dum primus paroxysmus ingruit, vel ubi a praecedentibus paroxysmis emersit, & optime se habere videtur.

Primum fere signum est oscitatio, & pandiculatio, qua omnia membra extendunt & leviter movent, cum oblectamenti cujusdam saepe sensu; mox succedit lassitudo & totius corporis gravitas, & major debilitas, sic ut corpus vix sustinere amplius possint. Eodem tempore ungues pallere incipiunt; atque ex hoc pallore ingruentem sibi paroxysmum quartanarii satis distinguere noverunt: paulo post apex nasi, digiti manuum & pedum pallent, uti & labia, & oculorum canthi; simulque tunc frigus sentire incipiunt, & totum corpus concutitur, ac si aqua frigida perfunderetur. Unde primum illud febris intermittentis principium *tempus exhorrescentiae* vocavit *Sydenhamus* [*h*]; atque inde hoc symptoma ortum credidit, *quod materia febrilis, quae nondum turgescens a massa sanguinea utcunque assimilata fuerat, jam tandem non solum inutilis, verum & inimica naturae facta, illam exagitet quodammodo, atque lacessat; ex quo fit, ut naturali quodam sensu irritata, ac quasi fugam molita, rigorem in corpore excitet atque horrorem aversationis suae testem & indicem. Eodem plane modo, quo potiones purgantes a delicatulis assumtae, aut etiam toxica, incaute deglutita, horrores statim inferre solent.* Simul tunc adest, vel paulo post sequitur, tremor totius plerumque corporis, in multis a maxillis incipiens, quae celerrime saepe & alternis vicibus diducuntur & adducuntur; unde dentes ad se mutuo alliduntur, & saepe tanta vi, ut in quartanario sene dentes cecidisse viderim, quamvis ante morbum adhuc satis firmi viderentur; quandoque adeo molestus & diuturnus ille tremor in toto corpore est, ut ab invitis illis musculorum concussibus summa defatigatio fieret, & finito paroxysmo tanta maneret debilitas, & dolor in omnibus membris, ut vix artus

(*h*) Sect. I. cap. 5. pag. 93.

artus movere posset virgo, mobilissima in genere nervoso, quae tertiana autumnali, post aliquot paroxysmos in quartanam degenerante, laborabat. Dedi, cum sufficere his malis non posse videretur, corticem Peruvianum; &, quod mirabar, cessaverunt enormes illi tremores: febris vero quartana, sed placida, per totam hyemem mansit; verno dein tepore sensim & sponte sua soluta. Quandoque tantum frigus nascitur, imprimis in senibus quartana laborantibus, ut membra rigeant, penitus immobilia, & nulli fere articuli flecti possint.

Pleraque autem haec symptomata docent, liberum & aequabilem spirituum motum per nervos tunc turbari & impediri; uti patet ex illis, quae §. *627.* & *660.* de Tremore, & Debilitate Febrili, dicta fuerunt. Simul autem vitales functiones turbantur: frigus enim extremorum, uti dictum fuit ad §. *621.*, attritum liquidorum in vasa & se mutuo minorem ponit, adeoque liquidum ad extrema stagnare; cor ergo minus contrahi, minus evacuari, adeoque & minorem influxum spitituum cerebelli esse. Cum autem frigore contractae venae, & subsultibus trementium musculorum pressae, sanguinem suis cavis contentum versus cor dextrum derivent; interimque cor minus valide contractum, se tam facile evacuare nequeat, dum & in arteriis major resistentia adest; patet, maximam sanguinis copiam in venis magnis circa cor dextrum, & in sinubus, & in pulmone, debere colligi; unde anxietas nascitur, (vide §. *631.*) & omni respirationis molimine nituntur viam sanguini ex corde dextro per pulmonem in cor sinistrum expedire. Cum autem pulmo, in vasis sanguineis repletissimus, tunc ab aere inspirato difficilius expandi possit, hinc respiratio difficillima fit. Cor vero irritatum continuo sanguinis per pulmonem transpressi influxu, & copia circa cor dextrum collecti; palpitat celerrime, unde pulsus citati quidem, sed debiles simul & parvi, quia parca tantum copia sanguinis in arterias exprimitur, quae illis dilatandis non sufficit: de qua re antea in Commentariis §. *576.* dictum fuit. Solent fere semper nausea & vomitus adesse hoc tempore, adeoque & naturales functiones turbantur. Cum autem probatum fuerit in Commentariis §. *636.*, liquorum immeabilitatem merito inter sitis febrilis causas numerari, patet satis ratio, quare sitis maxima hoc febris tempore adsit, cum & ad extrema stagnent humores, & circa cor & pulmones immeabilis sanguis accumuletur.

Omnia autem modo enumerata symptomata febri intermittenti potius adesse inveniuntur, quam febribus continuis: nam in illis raro vel nunquam tam validum, nec tam diuturnum, frigus adest: cumque febris continuae, nisi omnium acutissima fuerit, incrementum non tam velox sit, quam febris intermittentis, raro in febris continuae initio omnia haec symptomata adsunt, vel nunquam saltem tam valida. Unde & ex his incipientem febrim intermittentem a continuis utcunque distinguere possumus. Atque ideo *Galenus* (*b*) dixit: *Quae igitur cum rigore invadunt, non abs re ex earum numero esse, quae circuitu quodam repetunt, duxeris.* Quandoque tamen contingit, ut primus febrium intermittentium paroxysmus levior sit, adeoque non adeo molesta haec symptomata habeat.

(*b*) Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 5. Charter. Tom. X. pag. 349.

Cum autem, uti ad §. 3. dictum fuit, cujusque morbi tanta sit magnitudo, quantum a naturali statu recedit; patet satis, eo pejorem esse febrim intermittentem, quo symptomata enumerata majora & plura fuerint. Praeterea observatur semper, quo frigus, tremor, pallor &c. pejora fuerint, eo majorem postea calorem sequi, & validiora esse illa symptomata, quae sequentem febris statum comitari solent, nisi frigoris febrilis tempore suffocetur aeger. Illa enim causa, qualiscunque demum fuerit, quae intermittentis febris paroxysmum excitat, dum incipit agere, vitales actiones, pulsum & respirationem, & calorem, qui inde pendet, turbat, & laedit; unde, quo validior haec fuerit, eo majori molimine vita adhuc superstes indiget, ut illam superet & expellat de corpore, vel saltem reddat non actuosam. Verum illud vitae, in causam morbosam agentis, molimen, circulationis impetu & velocitate auctis, efficaciam suam praestat; unde patet ratio, quare tantus calor post validum frigus febrile sequatur. Praeterea dum in valido frigore febrili in venis majoribus circa cor dextrum & sinu venoso, uti & in pulmone, sanguis fere stagnat, disponetur ad concretionem, &, expresso solo tenuissimo, residuae moleculae plus cohaerebunt; hinc dum incipiunt minui illa obstacula circa extremitates arteriarum, sanguis corde pulsus majori cum attritu per ultimas arterias in venas transibit; adeoque augebitur calor (vide §. 675.), donec rosoluta illa sanguinis immeabilitate, & subacta vel expulsa causa paroxysmi, redeat pristina circulationis aequabilitas.

Cum autem febres intermittentes duplici ratione considerari possint, quatenus nempe attenditur ad illa, quae in singulis paroxysmis contingunt, vel quando omnes paroxysmi talis febris simul considerantur; patet, singulos paroxysmos habere suum initium, incrementum, & statum, uti de febribus continuis dictum fuit §. 590.; tuncque comparando inter se, primus hic febris intermittentis gradus respondebit illi stadio continuarum febrium, quod incrementum vocatur, in quo nempe magis magisque minuuntur ea, quae de sanitate supererant, & contra augentur illa, quae a morbo pendent. Si vero de omnibus paroxysmis febris intermittentis simul agitur, tunc ejus febris incrementum adesse dicitur, quamdiu paroxysmus duratione & numero & vehementia symptomatum, proxime praecedentem excedit.

Maxime autem periculosum esse illum primum febris gradum patet, si considerentur symptomata tunc praesentia, quae vitalium functionum insignem laesionem demonstrant. Sanguis enim, uti dictum fuit, circa cor dextrum & in pulmone accumulatur, pauculum tantum in cor sinistrum transit, quod tremulo motu palpitans per arterias, frigore contractas, illum transprimere nequit ad extrema corporis usque, adeoque patet, vitalem motum humorum ex corde in arterias, & ex arteriis in venas, & dein in cor iterum, turbari & impediri; cumque ab his vita pendeat, uti ad §. 1. dictum fuit, apparet hoc febris tempore ipsam vitam in discrimen venire. Verum quidem est, sequenti febris stadio haec obstacula solvi, liberamque denuo redire humorum circulationem; atque ideo paucissimos exstingui homines in febrium intermittentium paroxysmis, si simul consideretur ingens numerus illorum, qui his febribus corripiuntur; interim tamen verum est, maximum periculum

culum adesse primo illo febris stadio, illosque, qui febribus his pereunt, illo tempore mori. Summorum Medicorum observata suffragantur modo dictis. Sic *Sydenhamus* (*i*) notat, *quod qui ex febribus intermittentibus moriuntur, si quidem in paroxysmo pereant, in primo loco tempore* (*exhorrescentiae scilicet*) *fato fungantur: nam si ad tempus effervescentiae pertigerint, saltem pro illa vice non moriuntur*. Senibus autem quandoque hoc contigisse, ut in ipso vel primorum paroxysmorum rigore deficerent, alibi [*k*] monet. Sic *Hollerius* (*l*) vidit, *in eo rigore, qui initium erat quartanae accessionis, aegram mulierem extingui*. Idemque *Hofmanus* suis observationibus confirmat (*m*). Magnum pondus his addunt illa, quae *Harvaeus* (*n*) in cadaveribus illorum, qui in primo harum febrium stadio defuncti fuerant, invenit; sic enim habet: *In tertianae febris principio morbifica causa cor petens, circa cor & pulmones quando immoratur, anhelosos, suspiriosos & ignavos facit, quia principium aggravatur vitale, & sanguis in pulmones impingitur, incrassatur, non transit* [*hoc ego ex dissectione illorum, qui in principio accessionis mortui sunt, expertus loquor*] *tunc semper pulsus frequentes, parvi, & quandoque inordinati sunt; ab adaucto vero calore, attenuata materia, apertis viis & transitu facto, incalescit universum corpus, pulsus majores fiunt & vehementiores, ingravescente paroxysmo febrili*. Ubi enim calor febrilis post frigus sequitur, novimus expeditas iterum esse vias sanguini pulso ad extrema corporis usque, adeoque omnia obstacula soluta esse, tam illa, quae a vasorum contractione, quam quae a liquidorum immeabilitate facta fuerant; adeoque solam tantum circulationis velocitatem auctam superesse, quae brevi in his febribus sopietur: unde nullus metus est, ut hoc paroxysmo pereat aeger. Verum quidem est, quod in homine plethorico, per calorem febrilem rarefacto sanguine, vasa quandoque rumpi possent in cerebro, pulmone &c. lethali cum eventu; sed tunc satis patet, in tali casu mortem non pendere a febre ut unica causa, neque adscribi posse illis, quae in omni febre intermittenti obtinent, de quibus hic tantum agitur.

Urina vero plerumque hoc febris intermittentis tempore cruda & tenuis esse solet, ob constricta vasa, debiles vires cordis, & potum saepe copiosum ingestum; unde per renes tantum tenuissima & mere aquosa fere sanguinis pars transit.

Videantur & illa, quae de symptomatibus frigoris febrilis dicta fuerunt §. 576. 577. 578.

§. 750. HUnc statum (749.) excipit alter, incipiens cum calore, rubore, respiratione forti, magna, liberiore, anxietate minori, pulsu majori, robustiorique, siti magna, dolore artuum & capitis magno, Urina plerumque rubra, respondet ἀκμῇ febrium continuarum.

(*i*) Sect. I. cap. 5. pag. 94. (*k*) Ibid. pag. 115. (*l*) In Coac. Hippocr. p. 302. (*m*) Medicin ration. system. Tom. IV. part. 1. pag. 81. (*n*) De motu cordis cap. 16.

Postquam per aliquod tempus, longitudine varium pro diversa febris indole, anni tempestate, aegri temperie & aetate (vide §. 575.), duravit primum illud febris intermittentis stadium, incipit frigus minui & tremor, calorque gradatim redit in extremis corporis partibus; simulque pallor evanescit, & redit rubor; respiratio, quae ante difficillima erat, liberior redditur, tandemque aucto calore fortis & magna fit; sanguis enim, qui antea fere stagnabat circa cor & pulmones, jam libere transit, sed rapido simul motu, unde & auctam respirationem requirit, ut eodem temporis spatio major sanguinis copia per pulmonem trajici possit. Anxietas autem, quae tempore frigoris febrilis ob sanguinis egressum ex corde impeditum (vide §. 631.) aderat, minuitur, dum decrescunt obstacula; simulque pulsus major & robustior fit, quia cor contentum suis cavis sanguinem jam in arterias circa extrema sua pervias propellit. Sitis tamen saepe adhuc magna adest, partim ob humores nondum penitus solutos, partim etiam ob siccitatem linguae & oris, quae calorem febrilem comitari solet: saepe etiam, uti postea videbimus, putrida biliosa colluvies in primis viis adest, quae calore febrili mota & pejor reddita sitim validam producere valet (vide §. 636.). Dum autem per tremores illos praegressos tot & tam validis saepe concussibus agitatae fuerunt partes musculosae, non mirum est, artus dolere, dum sanguis jam magno satis impetu & velocitate per has partes movetur. Quia autem calore febrili, & aucta circulationis velocitate, vasa magis distenduntur, dolor capitis magnus saepe adest hoc febris tempore. Urina autem coloratior solet esse, quam in frigore febrili, ob majorem attritum fluidorum ad vasa, & plerumque rubet, magis minusve colorata pro varia febris intensitate, & potus assumti copia.

Hoc febris intermittentis stadium *Sydenhamus* (*o*) vocavit tempus ebullitionis, sive fermentationis (quo autem sensu haec vocabula intelligenda velit, alibi (*p*) dixerat), qua nempe natura uti consuevit, ut in febribus morbosam materiam subigat, & expellat de corpore. Respondet autem hic status febris intermittentis vigori febrium acutarum, quia postea sensim remittunt omnia symptomata, & febris decrescit. Differt tamen in eo, quod in vigore febrium acutarum aequo quasi Marte dimicet natura cum maxima morbi vehementia, & incerto quidem eventu, cum aliquando morbum superet, quandoque & victa succumbat, uti in Commentariis §. 590. dictum fuit; in febribus vero intermittentibus certi sumus, quod in hoc paroxysmo natura morbo praevalebit, cum illi, qui perituri sunt, primo febris stadio extinguantur, uti praecedenti paragrapho dictum fuit.

§. 751. TUm ultimo ingens plerumque sudor, remissio omnium symptomatum, Urina crassa, sedimentum lateri contuso simile, somnus, ἀπυρεξια, lassitudo, debilitas.

Sequitur tunc ultimum stadium febris intermittentis, quod tempus despumationis

(*o*) Sect. I. cap. 5. pag. 94. [*p*] Sect. I. cap. 4. pag. 58. 59.

mationis dixit *Sydenhamus* (*q*), monens, se illo nomine nihil aliud intelligere, quam materiae febrilis jam subactae, & quasi devictae, expulsionem, sive separationem. Videtur autem haec expulsio per sudores & urinas imprimis fieri: fere semper enim summum paroxysmi vigorem sudor sequi solet, & plerumque satis profusus, calidus, toto corpore manans. Dum enim & in frigore, & calore febrili, magna sitis adfuit, copioso potu ingesto, sanguis tenuis liquidi copia abundat; dumque simul aucta circulationis velocitas adest, & libera humorum circumductio per omnia vasa corporis rediit tempore caloris febrilis, per cutis calidae jam, & lecti tepore fotae, vascula exhalantia facilem viam invenit aquosa sanguinis pars, & sudoris specie exit. Magnum autem ab hoc sudore levamen percipere solent aegri, & eodem tempore omnia symptomata, quae calorem febrilem comitabantur, minuuntur, & aeger ad perfectam ἀπυρεξίαν venit. Accidit quandoque eodem hoc tempore, quandoque & in prioribus febris stadiis, vomitum accedere, vel & alvum solvi, sicque etiam per has vias materiam febrilem expelli; fere semper tamen sudor paroxysmum febris intermittentis claudit. Pulchre haec notavit *Galenus* (*r*), ubi tertianae exquisitae decursum describit, dicens: *Et jam bibendi tempus adest aegrotanti, & statim post potum plurimus vapor calidus per cutim exhalat, sudoris nuncius, bilisque supervenit vomitus, vel alvus deorsum prorumpit, & biliosum mejit &c. supervenit enim sudor vaporosus & calidus, quemadmodum in balneo. Totum vero corpus ipsis aequaliter sudat, talisque est pulsus, qualis sanorum in exercitationibus & balneis, velox scilicet & magnus ac vehemens & frequens.*

Urina autem emissa hoc sudoris tempore, vel & post paroxysmum finitum, saepe sequenti modo se habet: dum emittitur, rubicunda est, tota quasi saponacea & spumescens, deinde, postquam stetit per aliquod tempus, pellicula in summitate urinae apparet, vasis continentis lateribus accreta: in fundo autem vasis magna copia sedimenti haeret, quod colore suo laterum coctorum, vel boli Armenae, pollinem imitatur; unde & haec urina lateritia solet vocari. Adeo autem frequenter talis urina post febrium intermittentium paroxysmos apparet, ut latentes sub aliena larva quandoque has febres hoc imprimis signo cognoverit *Sydenhamus* [*s*]. Notat enim, quandoque in constitutione quadam epidemica contigisse, *ut earum paroxysmi non cum rigore & horrore, quos postea febris excipit, invaderent, sed aeger iisdem plane symptomatibus tentaretur, ac si apoplexia vera laborasset, quae tamen nihil aliud esset, utcunque hunc affectum aemularetur, quam ipsa febris caput impetens, ut ex aliis signis, ita ex colore urinae satis liquebat: quae in intermittentibus ut plurimum rubore saturato extat, qualis cernitur in urina eorum, qui ictero laborant, etsi non adeo intense rubet; & pariter sedimentum deponit pulverem laterum fere referens.* Unde etiam, tali urina conspecta, nullas evacuationes per sanguinis missionem, purgantia &c. adhibebat, quas intermittentibus adversari noverat; sed exspectabat, donec paroxysmus sponte sua cessaret, & tunc dato cortice Peruviano febrim hanc profligabat.

Notan-

(*q*) Sect. I. cap. 5. pag. 94. (*r*) De Crisibus Lib. II. cap. 4. Charter. Tom. VIII. pag. 412. (*s*) Epist. 1. Respons. pag. 387.

Notandum tamen, non semper talem urinam hoc tempore adesse; nam post febres intermittentes vernas, & imprimis post tertianas exquisitas, quarum paroxysmi non ultra horas duodecim extenduntur, urina subrufa, vel subflavescens, saepe mingitur, cum nubecula, vel enaeoremate; quandoque & sedimentum laeve, aequale, & album habens, & laeto omine, cum & faciles, & breves tales febres tunc esse soleant; uti jam notavit *Galenus* (*). Imo & in primis intermittentium autumnalium paroxysmis quandoque talis urina non invenitur, sed plerumque tunc tantum, quando validiores paroxysmi adsunt. Praeterea & in scorbuticis talis urina apparet, licet febre intermittente non laboraverint [*t*].

Sudorem autem illum sequi solet plerumque blandus somnus, & post hunc totalis febris remissio invenitur; sed superest lassitudo & debilitas, quibus febris intermittentis paroxysmum ab ephemera distingui posse, dictum fuit §. 728., quando de ephemera agebatur.

§. 752. SAepe abeunt in acutas, periculosas; quod calori nimio, & motui excitato nimis, ut plurimum debetur.

Quandiu febres hae perfectam intermissionem habent, raro, vel nunquam periculosae sunt, nisi in senibus vel debilissimis hominibus; ubi vero in continuas acutas degenerant, saepe admodum periculosae sunt. Satis autem in hanc mutationem proclives esse febres intermittentes, patuit ex illis, quae §. 748. dicta fuerunt: tunc enim constitit, febres autumnales, quamvis proprie intermittentes ex suo genio fuerint, tamen saepe indolem continuarum aemulari; dum ob duplicatos & protractos earundem paroxysmos nulla intermissio observatur, sed remissio tantum. Notatum autem fuit ibidem, illud tunc imprimis contingere, quando maxime epidemicae futurae citius ingruunt sub aestivis caloribus. Verum febres intermittentes perfectae, quae aliquot jam paroxysmis typum suum servaverant, quandoque in acutas continuas abeunt, si aegri lecto incarcerentur, vel calidis nimis remediis cura harum febrium tentetur; sicque plures, cerebro affecto, ex his febribus in continuas vergentibus, periisse monuit *Sydenhamus* [*u*]; simulque cavere jussit, ne per sudorifera facile cura tentetur in tertianis & quotidianis febribus; imprimis si hae febres nondum certum typum induerint, in continuitatis vicinia adhuc haerentes. Alia autem occasione (*w*) notavit, si sudor ille, qui intermittentium paroxysmum claudere solet, ultra modum promoveatur, dum aeger lectulo jugiter affigitur, continuam febrim accendi. Ex dictis autem satis apparet, calori nimio, & motui nimis excitato, illam mutationem intermittentium in continuas tribuendam esse. Sic virgini tertiana laboranti consilium dabatur, ut magnam satis copiam spiritus vini, & piper contritum cum calida cerevisia sumeret; unde tertiana febris in continuam violentissimam mutabatur, in qua per plures dies delirabat, redeunte denuo ter-

(*) Vide locum modo citatum.
(*t*) Vide II. Boerh. Instit. §. 1002.
[*u*] Epist. 1. Respons. pag. 375.
[*vv*] De Podagra pag. 565.

tertiana, dum acuta continua cessaverat, sed admodum inordinata, cum pessimis symptomatibus, & pertinacissima (*x*). Quartanam, verno tempore calidissimis remediis tractatam, in pleuritidem saevam transiisse vidi: non autem quartana manebat, dum pleuritis simul aderat, uti in illo casu in Commentariis §. 738. memorato fiebat, sed quartanae paroxysmus, post assumpta calidissima remedia, non desinebat in ἀπυρεξίαν, sed in pleuritidem mutabatur.

§. 753. FEbris intermittens sua tria tempora [749. 750. 751.] percurrens, fibris minimis vasculorum & viscerum magnam infert vim, stagnando, obstruendo, coagulando, pellendo, resolvendo, attenuando; hinc debilitantur vasa, morbosa fiunt liquida, eo imprimis genere mali, quo partes minus assimilatas, nec aequaliter mistas habent; ex quibus simul acrimonia exoritur; unde ab omnibus simul facillima in sudorem proclivitas multum debilitans, ipso viscido sanguinis transsudante; tum urina mire crassa, turbida, jumentosa, pinguis; similis saliva; inde debilis, solutus, vix cohaerens cruor optima parte spoliatus, residua acer & crassus simul; adeoque ex laxis vasis, & crassis acribusque liquidis hae febres diuturnae dein terminantur aliquando in Chronicos, scorbutum, hydropem, icterum, leucophlegmatiam, tumores scirrhosos abdominis, & quae hinc sequuntur mala.

Si nunc attente perpendantur illa omnia, quae in triplici illo stadio febrium intermittentium, paragraphis hic citatis recensita, contingunt, poterunt intelligi multi effectus, qui ab his febribus in corpore fiunt, & de quibus hac paragrapho agitur.

Tenerum & molle juvenis corpus post mortem aeris ambientis frigus habet, atque tunc sic rigescere solet, ut nulla fere vi artus flecti possint. In summo & diuturno frigore febrili similis fere rigiditas observatur, adeoque patet, cohaesionem solidarum partium tunc plurimum augeri. Verum succedente calore laxantur illa, quae antea obriguerant, &, aucta velocitate motus circulatorii, liquida majori impetu agunt in vasorum latera, atque illa distendunt; unde totum corpus, antea contractum & pallidum, nunc tumet & rubet. Dum autem validis & frequentibus febrium intermittentium paroxysmis haec bina contingunt saepius, debebit insigniter minui solidarum partium corporis debita firmitas. Durum enim lignum saepius flectendo & remittendo frangitur, & elateres fortissimi hoc modo omnem vim suam amittunt. Sic animalium carnes, hyemali si obriguerint frigore, subito calore succedente tenerrimae fiunt; unde apparet, quantum frigoris & caloris reciprocae illae vicissitudines minuere possint solidarum partium robur.

Si

(*x*) Medical Essays Tom. I. cap. 31. pag. 296.

Si jam consideretur, tempore frigoris febrilis stagnare humores, sanguinem mora & quiete in majoribus venis & sinubus circa cor in concretionem tendere, sicque immeabilem redditum vasa obstruere; paulo post tamen in calore febrili eundem illum sanguinem, auctis jam cordis viribus, pelli per vasa; patet satis, illum difficilius tunc transire posse per arteriarum angustias, adeoque, dum major resistentia est circa arteriarum fines, debebunt plus dilatari vasa; ergo & fibrae solidae illorum tunicas constituentes plus distrahi, ergo & debilitari (vide §. 25. 3.), donec repetito transfluxu per arteriarum angustias in venas resolvantur & attenuentur nimis cohaerentes sanguinis moleculae, & redeat pristina, finito paroxysmo, circulationis aequabilitas.

Debilitantur ergo vasa, sed et morbosa fiunt liquida. Dum nempe a conditionibus sanorum humorum recedunt. Demonstratum enim fuit in Commentariis §. 25. & 44., requiri in solidis partibus debitum robur, ut ingesta assimilentur naturae nostrae, & fluida habeant illas dotes, quae in sanitate adsunt. Cum ergo ostensum modo fuerit, solidarum partium robur per febres intermittentes minui; patet, & liquidorum morbosam degenerationem necessario sequi debere; imprimis vero talem, quae a minus perfecta partium assimilatione, & inaequali earundem inter se miscela, fit. Dum enim in frigore febrili sanguis ruber versus interiora recurrit, uti docet pallor corporis; & circa cor & majora vasa accumulatus stagnat fere, solum tenuissimum per pulmones in cor sinistrum transpressum debilem vitam continuat; adeoque turbatur intima illa miscela omnium partium sanguinis inter se, quae in sanitate aderat; simulque sic disponi videntur crassiores sanguinis moleculae, ut facilius etiam postea a tenuioribus recedant, dum interrumpitur saepe, & notabili tempore, intima & perfectissima illa unio omnium inter se. Cum autem omnes humores nostri in sanitate perfecta, si bilem & urinam exceperis, blandissimi sint, non mirum erit, acrimoniam in his nasci, dum a sanitatis conditionibus recedunt; praecipue, cum auctus sanguinis per vasa motus, qualis tempore caloris febrilis adest, sanguinem resolvat in sales, & olea volatilia & acria, uti §. 100. demonstratum est; & per febrim ipsam impediatur blandi chyli confectio, quo acrior jam sanguis demulceri posset; & praeterea, tempore inter paroxysmos medio, ob debilitata solida & humorum degenerationem, debita ingestorum coctio & assimilatio deficiant.

Unde ab omnibus simul facillima in sudorem proclivitas multum debilitans, ipso viscido sanguinis transsudante. Perfecta enim miscela & unio partium sanguinis inter se minuta sunt, uti vidimus, &, ob debiliorem solidarum partium in fluida actionem, minus firmus sanguis est; hinc facilius tenuior sanguinis pars a crassiori recedit, & per laxiora vascula cutanea exprimitur. Sed & ipsa crassissima rubra pars sanguinis dissolvitur saepe per has febres, uti docet pallidus color illorum, qui diu his afflicti fuerunt; atque sic non tantum aquosa & tenuior humorum nostrorum pars, sed & ipsum viscidum sanguinis solutum quandoque per sudores exit. Videmus enim, ingesta alimenta, dum assimilantur in naturam nostram, prius seri sangui-

sanguinis plasticam indolem assumere, quod tam facile ab aucto calore concrescit, atque naturaliter nunquam tale quid de corpore expellitur, nam nec in urina, nec in saliva, bile aliisve a sanguine secretis humoribus, serum sanguinis naturaliter invenitur: multo minus adhuc rubra sanguinis pars. Debilitatis vero vasis in toto corpore, & per sudores validos & diuturnos valde laxatis illis emissariis, quae in cutis superficiem hiant; videntur & crassiora per has vias exire posse de corpore, ipsumque sanguinis viscidum quandoque exprimi. Sic in hominibus sanis, aestuante sub coelo valido labore exercitatis, viscidus, indusia flavo calore tingens, sudor exit; imo quandoque, imprimis sub axillis, rubicundi coloris sudor expellitur. In moribundis viscidus & tenax sudor apparet. Dum autem sic subducitur per sudores de corpore illud, in quod chylus ex ingestis paratus mutatur, dum nostris assimilatur humoribus; & ex quo postea debent restitui illa, quae tam in solidis quam in fluidis de corpore pereunt; patet satis, magnam debilitatem sequi debere. Falluntur ergo illi, qui dum vident, paroxysmum febris intermittentis sudore orto solvi, putant omni molimine hunc sudorem promovendum esse, sperantes, sic omnem materiam febrilem evacuari posse. Quotidiana enim observatio docet, omnium difficillime a febribus intermittentibus liberari illos, qui copiosissimis sudoribus diffluunt; neque sanari, nisi sudores illi prius cohibeantur. Unde etiam, uti postea ad §. 764. dicetur, sudor ille, qui in fine paroxysmi adest, jusculis carnium, ptisana vinosa & similibus, quae liquidi copiam subministrant, blande promoveri debet; minime autem vi remediorum, aut stragulis, exprimi; ne per sudores elabantur illa, quae retineri debebant. Debilitas autem & languor, qui nimios illos sudores sequuntur, satis evincunt, illos damnosos fuisse. Nam & hic locum habet axioma generale practicum, quod *Hippocrates* non tantum de perturbationibus alvi & vomitionibus, sed & de alia quacunque vasorum evacuatione stabilivit; quod nempe fiant *hae tales, quales oportet, si conferant, & facile ferant; sin minus contra* (y).

Tum urina mire crassa, turbida, jumentosa, pinguis. Urina enim est aquosum lixivium, quod abluit, sibi miscet, & de corpore expellit, quidquid in aqua potest solvi, & per renum vasa transire; naturali usu serviens, ut olea & sales acriora jam reddita & nocitura, si diutius manerent, eluantur. Cum autem per febrim incitato motu circulatorio major acrimonia salibus & oleis sanguinis concilietur (vide §. 100.) pluraque deterantur de solidis partibus corporis, sanguis ipse partes minus assimilatas nec aequaliter mistas habeat, & vasa omnia debilitentur; patet ratio, quare urina crassior contentis saturatior, hinc illico fere turbida, saponacea & pinguis reddatur. Per febres enim intermittentes pingue corporis solvi & expelli de corpore novimus, dum obesi homines, diutius has febres passi, penitus emacientur. Illud autem pingue solutum, circulantibus humoribus mistum, motu per vasa & calore acrius redditum, salibus sanguinis pariter acrioribus miscetur, & saponaceum fit; sicque in aqua solutum per urinam exit. Ob easdem

[y] Aphor. 2. Sect. 1. Charter. Tom. IX. pag. 5.

easdem causas quandoque & similis saliva observatur, spissior nempe & copiosior; dum vasa, huic secernendae & excernendae inservientia, debilitata, per febrim majori impetu agitatis humoribus, urgentur nimis.

INDE DEBILIS, SOLUTUS, VIX COHAERENS CRUOR &c. Sanorum & robustorum hominum sanguis firmus & compactus est, sic ut de vena eductus concrescat fere totus in solidam massam; contra vero in laxis & debilibus puellis sanguis dilutus est, & pauculum tantum rubri concreti, copioso tenui liquido innatantis, exhibet. Tam insignis autem diversitas in sanguine a majori minorive firmitate vasorum & viscerum pendet, qua in fluida nostra agunt; uti in *Capitulis de fibra debili & rigida* antea demonstratum fuit. Cum autem per febres intermittentes diuturnas debilitentur vasa, uti demonstratum fuit; minuetur & cohaesio partium sanguinis, adeoque solutus & vix cohaerens fiet cruor, simulque singulis paroxysmis per sudores fluidissima & mobilissima pars expelletur; & quamvis potu copioso ingesto restituatur liquidum, illud crudum manebit, dum vires assimilantes debilitatae sunt, adeoque optima parte spoliabitur sanguis, &, per sudores expulso liquidissimo, residuum lentescet; simulque, a blanda & naturali humorum nostrorum indole recedens, fiet acrius, uti demonstratum fuit. Si jam bina haec simul componantur, vasorum nempe laxa debilitas, & in humoribus, per haec vasa motis, spissitudo major cum acrimonia comite, patebit ratio plurium malorum, quae febres intermittentes validas & diuturnas sequi solent: de quibus videri poterunt illa, quae ad §. 44. dicta fuerunt. Imprimis autem metuenda est facilis vasorum dissolutio, dum crassi & acres humores per vasa debilitata citato motu tempore paroxysmi pelluntur. Sic vidi in virgine, quartanam diuturnam & validam passa, sanguinem magna copia ex gingivis erupisse; & in palpebris absque ulla vi externa natas fuisse ecchymoses: unde & intelligitur, quare apud *Hippocratem* (z) legatur: *Quibus in febribus quartanis sanguis e naribus fluxerit, malum est*. Novi equidem, quod a multis ultimi illi Aphorismi non habeantur pro genuinis, & hinc dubia videatur loci allegati fides, quia creditur repugnare alteri apud *Hippocratem* loco (a), ubi sequentia habentur: *Urina crassa, alba, qualis Archigenis, in laboriosis quartanis interdum exit, & liberat abscessu. Si vero ultra hoc & sanguis de naribus profluat & satis & copiose*. Ex quibus videretur concludi posse, haemorrhagiam in quartanis febribus tanquam utilem & salutarem laudari. Verum si conferatur cum hoc loco Aphorismus 74. Sect. IV. (b), cujus alia occasione in Commentariis §. 594. memini, patebit evidenter, vocabulum τεταρταίοις non debere referri ad febres, sed ad diem morbi, adeoque non significare febrim quartanam, sed quartum febris diem; qua ratione etiam *Foesius* & *Cornarius* hunc textum verterunt, uti optime *Charterius* in suis Commentariis in ultimos illos *Hippocrati* adscriptos Aphorismos monuit [c]. Merito ergo damnatur tanquam mala in quartanis febribus haemorrhagia narium aucto-

(z) Aphor. 5. Sect. VIII. Charter. Tom. IX. pag. 342. (a) Epidem. 6. Charter. Tom. IX. pag. 475. (b) Charter. Tom. IX. pag. 184. (c) Ibid. pag. 342.

auctoritate loci allegati: uti etiam, quia sanguinis evacuationes per se nocent in cura febrium intermittentium, uti §. 762. dicetur: videturque talis haemorrhagia notare nimis facilem solutionem vasorum a sanguine acriori.

Ab hac spissitudine sanguinis & acrimonia videtur producta fuisse tonsillarum inflammatio, quam post febres intermittentes diuturnas observavit *Sydenhamus* (*d*), imprimis si evacuationes justo copiosiores simul adhibitae fuissent. Notat autem huic malo brevi deinceps supervenisse raucedinem, oculos cavos, & faciem Hippocraticam, mortis certo imminentis signa praenuncia. Facile autem patet & in aliis corporis partibus similia mala ab iisdem causis contingere posse. Sic notavit *Jacotius* (*e*), se ter in eodem anno observasse *in febre tertiana, cum rigore non ita ordinato, exortam suppurationem in imo ventre, cujus nullum signum memoratu dignum praecesserat; unde subito effuso pure supra intestina, aut intestinis ipsis ad sphacelismum perductis, improvisa mors secuta est cum rigore, sudore frigido, animi deliquio, dolore ventris & inflatione*. Talem enim sanguinem, qui & acer & spissus simul est, inflammationibus producendis aptissimum esse patuit ex illis, quae ad §. 376. 377. in historia inflammationis dicta fuerunt.

Simul etiam apparet, talem sanguinis cacochymiam, ex diuturnis febribus intermittentibus natam, varios morbos chronicos, & quidem difficillimos, producere posse, prout in his illisve visceribus impacta haeserit; vel etiam quatenus morbi chronici a vitiis liquidorum sensim natis, universali labe massam sanguinis inficientibus, ortum ducunt (vide §. 1050.). Sic SCORBUTUM sequi post febres intermittentes, nemo mirabitur, qui considerat, hujus morbi causam proximam esse talem sanguinis indolem, qua & crassitie simul & acrimonia peccat, uti postea §. 1153. ex praemissis omnibus hujus morbi phaenomenis demonstrabitur. HYDROPEM vero a nimia debilitate solidarum partium nasci posse, §. 44. 2. demonstratum fuit, quae in hoc casu obtinet, uti paulo ante dictum fuit. Crura tunc primo intumescere solent, atque his tandem penitus distentis in abdominis cavo lympha colligitur. Crurum vero tumor non adeo mali ominis est; imo *Sydenhamus* [*f*] nunquam hoc moleste tulit, quin potius de morbi exitu omnia bona animo concipiebat, edoctus observatione, febrim saepe fugam meditari iisdem gradibus, quibus hoc symptoma supervenit: tuncque non videtur talis crurum tumor a mera laxitate fieri, verum etiam aliquid materiae morbosae versus has partes deponi. Cum autem catharticis nimis repetitis per febris decursum saepe hoc symptoma originem debeat, & raro, in juvenili saltem aetate, nisi ab hac causa contingat (*g*), minus tutum videtur, evacuantibus curam hujus mali tentare, imprimis si adhuc perseveret febris: observavit enim *Sydenhamus* (*h*), febrem tunc profundius radices agere, neque tolli hydropem. Frictio partium tumentium, & vini medicati ex amaris roborantibus & aromaticis usus, tuto & facile hoc malum superare solent; dum simul lan-

(*d*) Sect. I. cap. 5. pag. 122.
[*e*] Holler. in Coac. Hippocr. pag. 811.
(*f*) Sect. I. cap. 5. pag. 120. 122.
(*g*) Ibid. pag. 120.
(*h*) Ibidem.

languenti corpori optime succurrunt. Idem obtinet, si iners haec materies non deponatur versus inferiora corporis loca, sed per habitum corporis diffusa LEUCOPHLEGMATIAM faciat; quae tamen, uti ad §. 72. dictum fuit, ab hydrope distinguitur, quod in hydrope in aquosam tenuitatem degenerent fluida, in Leucophlegmatia vero frigida & pituitosa humorum indoles sit, quae laxitatem & pastaceam quasi mollitiem totius corporis efficit: cum in hydrope a nimia sanguinis dissolutione nata pedes primum tumere incipiant. Jam notaverat *Hippocrates* [*i*] post febres diuturnas λευκὸν φλέγμα sequi, dicens: *Quum pituita alba detinuerit, totum corpus tumore albo intumescit* &c. *morbus hic a pituita oritur, quum quis ex diuturnis febribus, pituitosus existens, impurgatus est, vertitur pituita ad ejus carnes*. Pejor longe hydrops post febres diuturnas sequitur, si scirrhosae obstructiones viscerum illam fecerint; a quibus hydropem fieri postea in Commentariis §. 1229. demonstrabitur.

Cum autem in Physiologicis demonstretur, sanguinem venosum a pancreate, ventriculo, omento, liene, mesenterio reducem in trunco venae portarum colligi, atque inde per convergentes venae portarum ramos per totam hepatis substantiam distribui; facillime a crassiori sanguine, per diuturnas febres liquidissima parte orbato, in hoc viscere nascentur obstructiones, quia sanguis venosus, absque cordis actione renovata, per arteriosas angustias transire hic debet. Hepatis autem obstructionem ICTERUM saepissime sequi, patebit ex illis, quae in Capitulo de *Hepatitide* postea dicentur. Unde etiam vigesimo septimo hujus saeculi anno, quando intermittentes autumnales pertinaces admodum epidemice grassabantur, plurimis aegris Icterum supervenisse memini.

Verum ab eadem causa in aliis etiam visceribus abdominis pertinaces obstructiones nasci observatio docet, quae quandoque in SCIRRHOSOS TUMORES, vix resolvendos postea, mutantur. Sic in tertiana pertinaci, quae, autumno incipiens, vere sequenti tantum cessabat, observavit *Galenus* [*k*], quod lien maxime intumuerit, & praecordia flatu distenta fuerint. Idem jam in pancreate, omento, mesenterii glandulis &c. contingere posse facile patet. Interim tamen notandum est, non semper adeo infausti ominis esse tumores abdominis post febres intermittentes: notavit enim *Sydenhamus* (*l*), *quod cum febres autumnales teneram aetatem diu cruciarint, nulla spes sit easdem abigendi, donec abdominis regio, circa lienem praecipue, indurari atque tumefieri inceperit; iisdem enim gradibus, quibus hoc symptoma supervenerit, febris etiam fugam meditatur. Neque forte ex meliori aliquo prognostico morbum hunc brevi abiturum dixeris, quam si sedula observatione suboriri hoc symptoma perspexeris.* Postquam enim febris cessavit, purgantibus aliquoties repetitis, una cum abdominis perfrictione, & inunctione unguenti arthanitae, martiati &c. solet solvi feliciter collecta saburra, & expelli de corpore. Videtur enim saepe contingere, quod colon intestinum infarctum & tumens circa lienis regionem

(*i*) De affectionibus cap. 5. Charter. Tom. VII. pag. 625. & de internis affection. cap. 52. ibid. pag. 675. (*k*) Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 9. Charter. Tom. X. pag. 352. [*l*] Sect. I. cap. 5. pag. 121.

nem, ubi inflectitur illud intestinum, scirrhosum lenem mentiatur: longe enim citius solvi & curari tales tumores observavi saepius, quam fieri posse videtur, si in liene haesisset malum. Notandum praeterea, quod illis annis, quando epidemice grassantur febres intermittentes, tunc ventris ille tumor, qui infantibus post has febres accidit, scirrhosa duritie tangentis digitum ferit, aliis vero annis flatulenta potius tensio apparet (*m*).

Facile autem patet, plurima alia mala adhuc sequi posse, pro diversitate viscerum obstructorum, & functionum laesionibus inde pendentibus. Sufficit enim hic generalem omnium horum originem indicasse.

§. 754. CAeterum, nisi malignae (753.), corpus ad longaevitatem disponunt, & depurant ab inveteratis malis.

Quamvis autem omnia mala, praecedenti paragrapho enumerata, quandoque febres intermittentes sequantur, non tamen semper corpori nocent, sed tunc tantum, quando nimis validi paroxysmi vires subito debilitant, profusis nimis sudoribus liquidissima difflantur, vel nimia diturnitate molestae hae febres corporis rubor solvunt. Plerumque enim, si debito victus regimine utantur aegri, neque perversa medela adhibeatur, facile tolerantur, & plus boni, quam mali, facere solent. *Celeberrimus Boerhaavius* testabatur, quod longaevi homines plurimi, quos de hac re interrogaverat, in flore aetatis quartana febre, quae omnium intermittentium maxime diuturna esse solet, laboraverint. Neque, credo, negabunt attenti ad haec Medici, quod post quartanas febres, nullis validis remediis turbatas, sed bona diaeta & verno tepore sensim solutas, firmiora fuerint inventa hominum corpora, & morbis longe minus, quam ante, obnoxia. Compendium enim talis vitae generis, quod *Celsus* [*n*] sanis hominibus commendat, hae febres habent. Validum enim frigus magnus aestus excipit; tempore paroxysmi plerumque omnes cibos fastidiunt, quos intercalaribus diebus maxime expetunt saepe &c. Sed & quartana diuturna saepe totum corpus emaciatur, dum omne pingue solvitur & per urinam aliasve vias educitur de corpore, aeque ac per argentum vivum, vel per decocta sudorifera fit; unde mutatio fere radicalis humorum per resolutionem & expulsionem succedentem obtinetur; sicque optime disponitur corpus ad expulsum veterascentis, & instaurationem novae, vitalis materiae; adeoque corpus prudenti talium febrium regimine ad longaevitatem ducitur (*o*).

Si jam consideretur, quod in frigore febrium intermittentium totum corpus tremat & concutiatur valide saepe per horas, aeque fere in internis quam externis partibus, & contractae arteriae extremae contentos humores in latiores truncos retroagant, uti docet pallor, sicque obstructionibus circa fines arteriarum haerentibus resolvendis optima nascatur opportunitas; non mirum videbitur, posse solvi & expediri saepe talia, quae nullis aliis remediis obediunt; praecipue cum paulo post sequatur rapidus adeo per omnia

[*m*] Ibidem. (*n*) Lib. I. cap. 1. pag. 20. (*o*) Vide H. Boerh. Institut. §. 1062.

omnia vasa motus, qui illa quae visceribus infarcta haeserant, per concussus illos jam mobilia reddita, ulterius expediat. Hinc apparet, quare febres illae toties ab inveteratis etiam malis corpus liberent, quae frustra aliis remediis tentata fuerant. Historia Medica plurimas observationes habet, quae hoc confirmant; paucas adduxisse sufficiet. Vidi sic saepius in aegris, qui tertianis autumnalibus, epidemice grassantibus & pertinacissimis, aegrotabant, & imprudenti consilio cortice Peruviano febrim suppresserant, antequam per febrim materia febrilis, plerumque in his casibus circa praecordia haerens, expedita fuerat; omnia in cassum tentata fuisse, miserosque levi ictero defoedatos languisse tota hyeme, donec mense Februario tertiana verna corriperentur, quae paucis paroxysmis solvebat haerentem in visceribus saburram, & per alvum specie liquaminis nigri tenacis & olidissimi expellebat, felici plerumque cum eventu. In quibusdam tamen, quamvis rarius, hepar diu hac saburra obsessum & tabefactum jam, post deturbatam hanc colluviem, purum sanguinem demittebat; unde summa debilitas, animi deliquium, & mors quandoque sequebantur, sanguine per vomitum vel alvum ingenti copia rejecto. Quartanam non tantum securissimam esse, verum etiam ab aliis magnis morbis vindicare monuerat *Hippocrates* (*p*); uti alia occasione ad §. 558. dictum fuit: a convulsionibus liberari illos, qui quartana corripiuntur, pariter dixit [*q*]. Cephalaeam, quae per annos afflixerat, per periodos recurrens, cessasse toto illo tempore, quo quartana tenebatur aeger, observavi. Dolorem inveteratum humeri dextri in homine vidi evanuisse, dum quartana febris illum corripiebat; cujus, per sex menses jam durantis, pertaesus corticem Peruvianum sumsit, tali cum effectu, ut quartana abesset quidem, sed rediret humeri dolor. Post mensem rediit quartana, quam ferens patienter, donec sensim sponte decederet, a molesto illo dolore postea immunis vixit. Palpitationes cordis violentissimas, incognitum toties quoad suas causas malum, nec minus ad quaevis saepe remedia rebelle, sanavit quartana in Celeberrimo Mathematico *De la Hire* [*r*]; qui postea sanus ad septuagesimum octavum annum vixit, confirmans suo exemplo, quartanam & ab inveteratis malis liberare, & ad longaevitatem disponere.

Salubres ergo saepius sunt intermittentes febres, & nisi duplicatis & protractis paroxysmis in continuitatem vergant, raro funestae, nisi decrepitis senibus, vel alia de causa debilissimis hominibus. Sic testatur *Forestus* (*s*), quod per quadraginta annos praxim exercens neminem viderit ex tertiana febre obiisse, nisi in continuam mutaretur. Quin imo adeo opposita pesti observata fuit tertianarum indoles, ut, dum reliqui morbi sporadici in pestem transirent omnes, tertiana nunquam in hanc degeneraret (*t*).

§. 755.

[*p*] Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 88. (*q*) Aphor. 70. Sect. V. ibid. pag. 242.
(*r*) Academ. des Sciences l'An. 1718. Hist. pag. 110. (*s*) Tom. I. Lib. III. obser. 8. pag. 84. (*t*) Van der Mye de Morbis Bredanis pag. 5.

§. 755. UNde post accuratum examen totius historiae intermittentium (746. ad 755.), causa proxima constituitur, viscositas liquidi arteriosi, forte & nervosi tam cerebri, quam cerebelli, cordi destinati, inertia, superveniente dein causa quacunque velocioris & fortioris contractionis cordis, atque resolutionis ejus quod stagnaverat.

Ut indagetur causa proxima febris intermittentis, debet sedulo considerari, quid in corpore mutatum appareat, dum incipit paroxysmus. Si autem perpendantur illa, quae §. 749. dicta fuerunt, patebit, prima paroxysmi ingruentis indicia esse talia, quae demonstrant, turbari solitum & aequabilem influxum spirituum nervosorum in musculos, docent lassitudo, debilitas, tremor; simulque sanguinem debita copia & impetu per vasa non propelli ad extrema corporis usque; uti patet ex frigore, horrore, rigore, pallore &c. Adeoque non sine ratione CAUSA PROXIMA CONSTITUITUR VISCOSITAS LIQUIDI ARTERIOSI, forte & NERVOSI TAM CEREBRI, QUAM CEREBELLI, CORDI DESTINATI, INERTIA. Per illam autem viscositatem, sive lentorem, liquidi arteriosi non intelligitur adeo crassities aucta & major cohaesio molecularum sanguinis inter se, sed qualiscunque demum ad expeditum per vasa motum ineptitudo; sive fluidi movendi, sive vasorum continentium, vel virium moventium vitio hoc contingat. Cum autem musculorum voluntariorum actio debilitetur in initio paroxysmi, & ex subita & insolita lassitudine & debilitate febrim imminere ipsi aegri certo praesagiant; simulque cordis ipsius motus sic langueat, ut illud irritatum quidem a sanguine venoso frequentius contrahatur, sed debiliori vi, sic ut debito impetu sanguinem in arterias projicere nequeat; uti docet pulsus hoc febris tempore citatus, debilis, parvus; admodum probabile videtur, liquidi nervosi tam cerebri, quam cerebelli cordi destinati, inertiam adesse talem, ut minori efficacia illud agere possit in musculos, voluntariis aeque ac vitalibus motibus exercendis destinatos. Si enim haec inertia nata supponatur, a quacunque demum causa haec producta fuerit, sequentur omnia illa, quae in primo febris intermittentis stadio, frigore nempe febrili, contingunt. Cor enim minori vi contractum, sanguinem debiliori impetu propellet in arterias; hae minus distentae minus etiam reagent in contentum fluidum, illo tempore, dum cor est in diastole: forte etiam ab inertia illa spirituum cerebelli minuitur vitalis fibrarum muscularium, arterias constituentium, motus, adeoque binae causae sanguinem moventes languent; hinc ad extrema corporis vix pelletur sanguis; vel saltem non tali impetu, qualis ad calorem sanum producendum requiritur. Nato autem frigore, constrictis arteriis, augetur obstaculum sanguini per illas movendo, simulque per venas rediens sanguis cor irritat quidem, sed ob dictas rationes ex corde per arterias libere pelli nequit. Patet ergo, satis probabilem esse illam opinionem, quae primum paroxysmi febris intermittentis initium, atque ejus causam proximam, statuit inertiam liquidi nervosi, quam brevi sequetur vel & comitabitur illa

 liqui-

liquidi arteriosi viscositas, id est, impedimentum liberi ejus motus per vasa, uti modo dictum fuit.

Plura jam huic opinioni favent: dum enim in initio paroxysmi videmus impedimentum nasci, quo minus sanguis arteriosus debita copia & impetu ad extrema corporis usque pellatur, debebit hoc fieri vel ob immeabilitatem liquidi movendi, vel majorem resistentiam canalium, vel defectum potentiarum moventium. Verum quartana laborans homo paucis minutis ante paroxysmum incipientem sanissimus sibi videtur, & vana spe lactatur saepissime, quasi jam omnino a febre liber foret: adeoque vix concipi poterit tam subita in sanguine mutatio, qua uno quasi momento immeabilis redderetur: multo minus credi poterit, tam subito nasci in partibus solidis majorem rigiditatem, qua liquidis impulsis nimis resisterent. Superesset ergo tantum, ut in potentiis, moventibus humores per vasa, tam subitae mutationis caussa haereat, sive in illo impetum faciente (τῷ ἐνορμῶντι) *Hippocrati* dicto, quod tam facile & a levissimis caussis mutabile esse novimus. Sic vidi sanissimam virginem, dum glire conspecto terrebatur, illico primum paroxysmum habuisse quartanae, quae dein tota hyeme mansit, verno tepore soluta feliciter: cumque jam per binos menses a febre libera fuisset, mala fortuna iterum, a petulanti puero mortuo glire in vestes projecto, territa quartanae plures paroxysmos passa fuit. In junioribus toties convulsiones observantur illo tempore, dum vel salubris vernae tertianae paroxysmus incipit, non obscuro indicio, a mutata conditione subtilissimi liquidi totum systema nervosum, adeo mobile in hac aetate, turbatum fuisse. Vidi in media salivatione, solutis per argenti vivi efficaciam omnibus humoribus, adeoque nullo lentore praeditis, tertianam verno tempore ortam fuisse, quae post quartum paroxysmum evanuit. Sed & cortex Peruvianus, efficax illud ad omnes febres intermittentes remedium, adeo pulchrum usum habet in morbis hystericis & hypochondriacis, qui a nimia mobilitate systematis nervosi, & spirituum ἀταξία pendent; imprimis autem profuisse testatur *Sydenhamus* (*u*) in illis casibus, ubi validissimi spasmi aderant. An forte hinc patet ratio, quare in mobilissimis illis corporibus pertinaciores observentur febres intermittentes, vix curandae nisi cortice Peruviano, qui simul tunc roborante vi tam pulchre prodest. Sed & insignes animi motus, & imprimis tales, qui totam mentem occupant, & diu tenent, quandoque febres intermittentes sanaverunt, dum sic tollebatur, vel mutabatur illa inertia subtilissimi illius liquidi, a qua primum paroxysmi initium pendere videtur. Sic Q. Fabius Maximus Consul, commisso praelio adversus Allobrogum Avernorumque gentes, febri quartana in acie liberatus est (*w*).

Acutissimus *Borellus* [*x*] febris excandescentiae caussam productivam primam & immediatam in succo nerveo posuit; verum aliquatenus videtur speculationi indulsisse, dum limitare voluit, qualis illa succi nervei mutatio sit, atque caussas explicare, unde paroxysmi redintegratio in febribus intermittentibus

(*u*) Dissertat. Epistol. pag. 519. [*vv*] C. Plin. Secund. Natur. hist. Lib. VII. cap. 50.
(*x*) De Motu Animalium part. 2. cap. 22. prop. 225. pag. 289. &c.

tibus pendeat; uti credo patebit unicuique, qui illud capitulum attento perleget animo. Symptomata quidem observata docere videntur, illo tempore, dum paroxysmus incipit, mutari subtilissimi illius fluidi per nervos moti effectus in musculos; quomodo autem hoc contingat, & a quibus causis fiat, explicatu difficillimum videtur. Praestat certe in morborum causis indagandis progredi, quo usque per fidelia observata & cognitam hactenus corporis humani fabricam licet, & in reliquis ignorantiam fateri, quam fictis hypothesibus, quantumlibet etiam ingeniosis, ludere.

Verum illa, quae hactenus dicta fuerunt, tantum spectant primum febrium intermittentium statum (§. 749.); quem mox excipit alter (§. 750.), in quo calor, rubor, pulsus major & robustior adsunt; adeoque novimus, tunc cor quidem velociter, sed & fortiter simul, contrahi, sanguinemque corde contentum valida vi per arterias pelli ad extrema corporis usque: unde scimus illud, quod stagnaverat, resolutum fuisse. In frigore febrili sanguis venosus, circa cor accumulatus, illud quidem irritabat in celeres, sed debiles, contractiones; adeoque debuit altera causa accessisse, quae robur cordis augeat, vel sublata fuisse illa, quae in frigore febrili praesens cordis robur minuerat, qualiscunque demum haec fuerit. Sanguinis autem major lentor, qui a stagnatione circa cor ortum duxerat, facile superabitur, dum cordis auctae vires illum per vasa pellunt convergentia, unde attritus cohaerentium molecularum ad vasorum latera & ad se mutuo, adeoque & resolutio concreti fiet: eadem enim causa, quae in sanitate sanguinem a concretione impedit, aptissima videtur, ut inceptam concretionem tollat. Si vero tempore frigoris febrilis adeo firma cohaesio molecularum sanguinis nata fuerit, ut sic solvi nequeat, tunc suffocatio & mors sequetur, uti ad §. 749. dictum fuit; quod tamen raro, & vix nisi in senibus & debilissimis hominibus, contingere observatur.

§. 756. ADeoque, quum ordo hic (749. 750. 751.) semper in febre intermittente obtineat, videtur is, qui primum tempus (749.), & primam causam (755.), superare possit, etiam totum illum paroxysmum posse tollere.

Cum ergo ex decursu paroxysmi febris intermittentis pateat, frigus febrile cum reliquis symptomatibus illud comitantibus agmen ducere, & deinde calorem sequi, atque ultimo sudorem cum omnium symptomatum remissione, videtur curatio febris talis hoc imprimis requirere, ut primum illud tempus, frigus nempe, & prima illa causa, viscositas nempe liquidi arteriosi, & inertia fluidi nervosi, superentur: tunc enim reliqua febris symptomata cavebuntur, cum nunquam sequantur illa, nisi priora praecesserint. Huic fundamento innititur pulcherrima illa methodus febres intermittentes curandi, de qua statim §. 761. dicendum erit; dum nempe aperiente, tenui, diluente liquido repletur corpus, & una alterave hora, antequam novus exspectetur paroxysmus, excitatur sudor; sic nempe attenuatis humoribus & dilutis cavetur liquidi arteriosi viscositas, vasa fiunt optime pervia, humores omnes meabi-

les, simulque blando colore, sudorem comitante, cavetur febrile frigus. Quibus autem in casibus haec methodus tentari possit, & quas cautelas requirat, postea dicetur. Pessime enim agitur, dum calidissimis aromatibus frigus illud febrium intermittentium superare vel praecavere tentant Medici; magnum enim discrimen est, ne insanabiles inflammationes sic nascantur, dum frigus febrile secuturus calor fervidissimis illis remediis nimis incenditur; de qua re videantur illa, quae ad §. 624. dicta fuerunt. Videntur autem & Veteres Medici in illa opinione fuisse, quod primum illud tempus febrium intermittentium praeoccupari deberet, excitato per balnea, frictiones &c. majore calore, & blando sudore. Sic *Celsus* (*y*) ad curationem horroris febrilis laudat, ut sub exspectatione proximae accessionis in balneum deducatur aeger, *dandaque opera est, ut per tempus horroris in solio sit*: hoc autem & sequentibus paroxysmis repetendum voluit, & frictiones adhiberi. *Neque desistendum est, etiamsi horror redit. Saepe etiam pertinacia juvantis malum corporis vincit* (*z*). Ubi vero post aliquot accessiones balneum non profuit, jubet, ut *ante accessionem allium edat, aut bibat calidam aquam cum pipere: siquidem ea quoque assumta calorem movent, qui horrorem non admittit* (*a*). Quantum autem prudens usus calidorum aromatum, si multa aqua diluantur, prodesse possit, in cura harum febrium patebit. Sufficiet hic notasse, quod magnam spem curae in hoc posuerit *Celsus*, ut frigus febrile, calore excitato, praeoccuparet. Unde & in curatione (*b*) quartanae jussit, aegrum, *qua die febrem exspectabit, surgere & exerceri; dareque operam oportet, ut in ipsam exercitationem febris tempus incurrat: sic enim saepe illa discutitur.*

§. 757. DEin, quum infinitae causae, eaeque satis exiguae, possint primum statum (749) febris perfecte intermittentis (727.), ejusque causam (755.) producere; atque tales plurimae in ipso corpore nasci, crescere, & dato tempore adolescere queant, ut in omnibus in corpore natis, atque secretis, liquoribus fit, difficilius est ex infinitis possibilibus natam jam distinguere, quam unam possibilem excogitare, qua posita ratio periodorum dari ex legibus oeconomiae nostrae possit: id autem examinanti patescit.

Sequitur jam illud, quod omnium Medicorum animos fere torsit, utpote explicatu difficillimum; quare nempe certis periodis redeant febrium intermittentium paroxysmi, cum in continuis febribus uno impetu ab initio ad finem morbus pergat.

Fuit in illa opinione *Sydenhamus* (*c*) continuarum & intermittentium febrium discrimen in eo praecipue versari, quod intermittentes partitis vicibus ac diversis temporibus illud efficerent, quod continuae non interrupto motu febrili praestant: atque inde voluit, in febribus intermittentibus circiter idem tempus impendi, ad mutandam, subigendam & expellendam febrilem

(*y*) Lib. III. cap. 22. pag. 142. (*z*) Ibid. (*a*) Ibidem. (*b*) Idem cap. 15. Lib. III. pag. 146. (*c*) Sect. I. cap. 5. pag. 106.

lem materiam, ac in continuis fit. Dum enim febris continua, omnium frequentissima, quatuordecim dierum spatio suum decursum absolvit, trecentae & triginta sex horae numerantur; totidemque circiter horas impendere quartanam febrim, credidit, quae sex mensium spatio *suam despumationem* molitur. Utcunque tamen indulsisse huic opinioni videtur magnus ille vir, dum quinque horas cum dimidia singulis quartanae paroxysmis tribuit, qui saepissime tamen longiori tempore aegros tenent. Interim tamen & huic difficultati, uti & alteri, quae a majore quartanarum diuturnitate habetur, utcunque respondet, dum notat, & in continuis febribus, sive ob minus facile subigendam morbi materiam, sive ob perversam curationis methodum, quandoque longiorem observari moram, antequam illa despumatio obtineri possit. Omnia autem haec monuit intelligenda tantum esse de illis febribus, *quae statam quandam naturam atque habitum nactae sunt* (*d*): plurimae enim febres tam continuae, quam intermittentes, sunt, quae ad destinatam illam periodum non pertingunt, dum in puris juvenilibus corporibus a levi quadam offensa, ex abusu sex rerum non naturalium ortum habent, & cito sanantur. Agit autem hic loci *Sydenhamus* de febribus intermittentibus autumnalibus, quae & diuturniores, & curatu difficiliores, esse solent, atque saepe eodem tempore cum febribus continuis epidemice grassantur.

Videntur autem & Veteres Medici quandam pariter affinitatem constituisse inter febres continuas & intermittentes. Postquam enim *Hippocrates* (*e*) primum acutorum morborum insultum quarto die terminari dixerat; secundum ad septimum diem; tertium ad undecimum &c. donec per quaternarium vel septennarium numerum ascendendo ad sexagesimum pervenit (vide de his illa, quae §.641. de diebus criticis habentur); tandem subjungit sequentia: *Fit autem & quartanarum constitutio ex hujusmodi concinnitate.* In Commentariis suis in hunc locum *Galenus* (*f*) notat, quod, uti in febribus continuis dies numeramus se mutuo sequentes absque interruptione, sic in intermittentibus numerandae sunt accessiones; adeoque quod in continuis febribus septimus dies potest, idem in intermittentibus septima accessio valet: atque etiam quam quartus dies ad septimum in continuis habet rationem, eandem intermittentium quarta accessio ad septimam. Cum autem septimus dies toties criticus fit in febribus continuis, ita etiam & exquisita tertiana septima accessione solet terminari. Ex his autem conclusit *Galenus*, quod *Hippocrates concinnitatis* (κόσμου) vocabulo intellexerit dierum criticorum ordinem; sic tamen ut febrium quartanarum judicia non dierum, sed accessionum, numero limitarentur. Cum autem *Hippocrates* hoc in loco sexagesimum diem tanquam limitem acutarum febrium statuat, si sexaginta accessiones quartanae numerentur, habebitur semestre spatium, quod plerumque quartanae, ab autumni initio in ver usque decurrentes, complere solent. Uti autem antea notatum fuit, morbos acutos, ex decidentia nempe dictos (vide §. 564.) quandoque in longius spatium adhuc excurrere, & idem in quartanis observatur.

(*d*) Ibid. pag. 107. (*e*) In Prognostico Charter. Tom. VIII. pag. 666. (*f*) Ibidem.

Magna tamen hic difficultas manet, dum non patet ratio, quare febris intermittens partitis vicibus hoc faciat, quod continua uno decursu absolvit. An febris intermittens singulis paroxysmis partem materiae febrilis subigit, & expellit de corpore? An vero expulsa omni illa materia, vel subacta, quae in singulis paroxysmis adest, certo temporis spatio nova renascitur, quae paroxysmum redintegrat? Subtilissima certe haec speculatio videtur, & quae meretur, ut omni cura expendatur, quantum nempe fidelibus observatis & casto ratiocinio in obscura hac re fieri poterit.

Observavit *Sydenhamus* (g), quod in febre acuta continua, quae bene tractata circa decimum quartum diem blando sudore solebat finiri, si cathartica vel clysmata intempestivo usu adhibita forent, fallax quidem levamen perciperent aegri, imo & quandoque integra apurexia frui viderentur; interim tamen, non evacuata rite per criticum illum sudorem materia febrili, post unum alterumve diem nova febris accendebatur, quae idem quatuordecim dierum stadium percurrebat denuo, & similem curam requirebat, ut prius. Familiare est in morbis acutis, ut imperfectae crises accidant, quibus pars tantum materiae morbosae evacuatur, unde post aliquot dierum apurexiam, de novo febris insurgit, donec alia sequente critica evacuatione integre, vel & pro parte, corpus liberetur: plures enim crises quandoque contingere in morbis patuit ex illis, quae dicta fuerunt, quando de crisi §. 587. & de diebus criticis §. 741., agebatur. Patet ergo materia febrili pro parte tantum subacta, vel expulsa, redire febrim, quae jam cessaverat; adeoque non repugnaret illis, quae in morbis contingere novimus, si & a simili causa febrium intermittentium paroxysmi redirent. Notandum tamen est, quod illae recidivae in morbis acutis, imperfecta crisi terminatis, nunquam definitum tempus observent, uti fit in febrium intermittentium paroxysmis, licet saepe quodam die ex decretoriorum numero contingere soleant, uti dictum fuit ad §. 727.

Praeterea, licet singulis paroxysmis pars causae materialis febris subigeretur, nulla patet ratio, quare residui illius copia vel acuositas augeretur alio temporis intervallo in singulis intermittentium speciebus; sic ut in quotidiana febre post duodecim v. g. horas; in tertiana post triginta sex &c. paroxysmus rediret. Verum etiam absque ulla evacuatione sensibili impeditur futurus paroxysmus, dato cortice Peruviano, uti omnibus notum est. Quamvis enim (uti postea dicetur ad §. 767.) quidam voluerint, corticem Peruvianum tunc tantum tuto & absque recidivae metu febres intermittentes sanare, dum post ejus usum sensibiles evacuationes sequantur per alvum, sudorem &c.; tamen negari nequit, jam cessasse febrim corticis hujus efficacia, antequam illae evacuationes contingunt, adeoque non posse adscribi febris intermittentis sanationem in tali casu expulsioni materiae morbosae.

Similes difficultates adesse videntur, si statueretur, singulis paroxysmis evacuari vel subigi materiam tunc praesentem, intermedio vero inter paroxysmos

(g) Sect. I. cap. 4. pag. 73.

mos tempore accumulari novam, sequentis paroxysmi unicam causam & fomitem. Certe quartana laborantes, quadrante horae ante paroxysmum, omnium optime se habent; quo tempore tamen praesto deberet jam esse materia illa morbosa, quae mox tantas excitabit turbas.

Quamvis autem negari nequeat, corruptos humores, indigestiles cibos, & plura alia §. 586. enumerata, febrim excitare; adeoque a similibus, certo temporis intervallo corpori applicatis, videantur produci posse febrium intermittentium paroxysmi varii; tamen haec sola sufficere non possunt, sed praeter haec aliud quid requiritur; uti patebit, si considerentur sequentia. Dum tertianam autumnalem passus aeger, atque jam ab illa liber per aliquot dies, lardi, fumo, vel sale durati, magnam copiam comedit, vel incautus se aeris injuriis exponit; redit saepissime febris pristinum typum servans. Verum & quartanarius, verno tepore a sua febre jam liber, ab iisdem dietae erroribus quartanae recidivam patitur. Fuit ergo in his aegris latens dispositio, & diversa quidem, quae ab iisdem causis excitata in uno tertianam, in altero quartanam, febrim fecit; adeoque febris intermittentis in binis talibus hominibus diversitas non a nova illa causa accedente, quae in utrisque eadem ponitur, sed a dispositione praeexistente, in singulis diversa pendet. Patet ideo, accumulatam tempore intermedio inter paroxysmos febrium intermittentium materiam quandam posse quidem fungi vice causae excitantis, sive occasionalis; praedisponentem tamen causam ab hac omnino diversam esse. Videantur illa, quae de causis praedisponentibus & occasionalibus, sive excitantibus, in Commentariis §. 11. & 586. dicta fuerunt.

Causam autem illam praedisponentem, qualiscunque demum haec fuerit, limitare febrium intermittentium varias species, confirmatur ex illis, quae observantur in paroxysmorum reduplicationibus. Sive enim materiae febrilis, causae nempe occasionalis & excitantis, excessus & nimia activitas reduplicationem paroxysmi fecerit, quo in casu paroxysmum adventitium praecedere primarium notavit *Sydenhamus* (*b*); sive prostratis nimis aegri viribus non potuerit expelli de corpore vel iners reddi illud, quod paroxysmum excitaverat, ideoque novus paroxismus substituatur, ut illae reliquiae superentur, in quo casu paroxysmus adventitius primarium sequitur, & mitior esse solet, uti monuit idem Auctor; in utroque tamen hoc casu novus paroxysmus primarii indolem sequitur, & in tertiana duplicata, v. g., singuli paroxysmi verae tertianae febres sunt, qui alternis diebus accessionis hora, anticipatione, vel retardatione, & symptomatibus variis, sibi invicem respondere observantur. Idem in quartanis febribus, etiam triplicatis, verum est. Patet ergo iterum, causam excitantem sive occasionalem, licet saepius eodem temporis intervallo renatam vel actuosam redditam, tamen facere talem febrim intermittentem, qualem praedisponens causa determinat.

Dum ergo tertiana autumnalis (in vernalibus enim hoc rarissime vel nunquam observatur) in quartanam degenerat, admodum probabile videtur, illud non fieri ideo, quia causae excitantes longiori temporis spatio accumulantur

(*b*) Sect. I. cap. 5. pag. 96. 97.

lantur vel actuosae fiunt, sed quia causa illa praedisponens mutata fuit. Unde etiam patet, causas illas praedisponentes diversas quidem esse in singulis febrium intermittentium speciebus, attamen magnam affinitatem habere, cum inter se toties permutari observentur.

Quaenam autem illa praedisponens causa sit in febribus intermittentibus, an in solidis, an in fluidis partibus, vel utrisque haereat, & in quibus, & quaenam ejus in singulis febrium intermittentium speciebus diversitas sit, explicatu difficillimum videtur. Adeo enim haec causa latere potest in corpore, ut nullo indicio se manifestet, donec ab alia causa occasionali, sive excitante, in actum deducatur. Dum enim diu quartana laboravit homo, postea ab illa sanatus, & in omnibus functionibus optime se habens, tamen a cibis copiosioribus vel difficilioris digestionis assumtis, potu copioso, aeris frigore, animi affectibus &c. morbi sui recidivam pati solet. Observavit hoc *Celsus* (*i*), ubi de quartanae curatione agit, atque ideo monuit sequentia: *si febris quievit, diu meminisse ejus diei convenit; eoque vitare frigus, calorem, cruditatem, lassitudinem. Facile enim revertitur, nisi a sano quoque aliquamdiu timetur.*

Variae fuerunt circa hanc rem auctorum opiniones. Bilem tertianae febris causam accusavit *Galenus*; in quotidiana febre pituitam, in quartana febre autem, adeo saepe diuturna, atrabilarium humorem, ejusque cloacam, uti putabat, lienem, pro fomite posuit; uti passim ex ejus scriptis apparet. Circa stomachum, duodenum, & pancreas, nidum intermittentium febrium post *Fernelium* posuit *Helmontius* (K). In glandulis abdominalibus illum quaesiverunt alii &c. Verum patebit, credo, ex hactenus dictis, quod causas occasionales a praedisponente non distinxerint; imo & quandoque mutationes humorum, per febrim factas, pro ejus causa habuerint.

Si autem considerentur illa, quae ad §. 755. & 756. dicta fuerunt, satis probabile videtur, causam illam praedisponentem haerere potius in subtilissimo fluido, vel in vasis minimis, per quae illud movetur, aut communi omnium horum origine, encephalo. Prima enim ingruentis paroxysmi phaenomena docent, aliquid in his mutatum esse: mobilissimis in genere nervoso infantibus convulsiones toties adsunt; soli animi motus validi & subiti febrim intermittentem excitaverunt, atque iterum febrim sustulerunt quandoque. Quantam autem animi affectus spiritibus, nervis, encephalo mutationem inducere valeant, neminem latet. Cortex Peruvianus, qui tantum usum habet in systemate nervoso roborando & inordinatis spirituum motibus compescendis, quasvis febrium intermittentium species debellat, licet etiam nullas sensibiles evacuationes fecerit; adeoque videtur tantum in causam illam praedisponentem agere. Paralyses & Epilepsiae, nervosi systematis morbi, per febres intermittentes sanantur felicissime. Inunctiones spinae dorsi, aromaticis penetrabilissimis unguentis factae, toties ad curandam febrim intermittentem profuerunt; uti postea §. 768. dicetur, quorum efficacia in aliis nervorum morbis adeo nota est.

Videtur

(*i*) Lib. III. cap. 16. pag. 147. (K) De Febribus cap. 3. N. 18. pag. 748.

Videtur & haec opinio confirmari ex illa observatione *Sydenhami* (*l*), cujus ad §. 751. mentionem feci; quod nempe in quadam constitutione epidemica febrium intermittentium paroxysmi non invaderent cum rigore & horrore; verum aegri iisdem plane symptomatibus tentarentur, ac si vera apoplexia laborassent. Videtur tunc causa illa febris validior non turbasse functiones encephali, sed oppressisse penitus pro tempore. Latentem sub hac larva febrim ex urina, intense rubra, cum sedimento lateritio, detexit *Sydenhamus*, & corticis Peruviani usu debellavit feliciter. Monet autem, evacuationes, quae ad apoplexiam curandam commendantur, hic nocuisse.

Uti jam in nervis musculorum motui inservientibus, sive in horum origine, aut tenuissimo fluido per illos moto, talis mutatio certo tempore contingit, ut tremor, lassitudo, debilitas &c. initium paroxysmi febrilis comitentur; sic idem videtur quandoque fieri in nervis sentientibus, tuncque dolores molestissimi certis periodis affligunt. Consultus fui nuper adhuc a nobilissimo viro de hemicrania, quae quotidie eadem hora redibat, per octo horas affligens satis acriter, dein sensim decrescens, tandemque evanescens penitus. Epithemata capiti applicata, vesicatoria, epispastica pedibus adhibita, purgantia &c. profuerunt nihil omnino: cortice autem Peruviano exhibito, cessavit illico molestissimum illud malum. Dum autem inciperet ille dolor, indicabat illum locum primo affici, ubi ex foramine superorbitali ramus quinti paris emergit, deinde sensim per totum dimidium capitis latus dolor dispergebatur. Interim tamen nulla in pulsu mutatio observabatur illo tempore, dum dolor aderat, & in reliquis omnibus functionibus optime se habebat. Similes tales casus plures mihi occurrerunt, sed imprimis sequens maxime memorabilis. Viro sano, robusto, mediae aetatis, quotidie eadem hora oriebatur molesti doloris sensus in eodem illo loco supra orbitam oculi sinistri, ubi nervus per foramen ossis frontis egreditur; post aliquod tempus incipiebat oculus sinister rubere, & lacrymis diffluere; deinde sentiebat, ac si oculus sensim extra orbitam protruderetur cum tanto dolore, ut fere fureret. Post aliquot horas omnia haec mala cessabant, & nihil in oculo mutatum omnino apparebat. Venam secari curavi, purgantia antiphlogistica dedi, cucurbitas nuchae applicui saepius, vesicatoria adhibui &c. sed in cassum omnia. Ut autem mirum hunc morbum cognoscerem, adfui illo tempore aegro, dum noverat rediturum dolorem, atque omnia memorata symptomata vidi; in pulsu tamen ad carpum explorato nihil mutatum inveni. Monebat aeger, dum ipsi assidebam, quod in cantho oculi majore pulsationem sentiret validam: applicui apicem minimi digiti arteriae, quae circa canthum majorem oculi satis insignis decurrit, dum altera manu pulsum in carpo explorabam; sicque manifeste percepi, arteriam illam in cantho oculi celerius pulsare, & simul longe fortius, quam naturaliter solet. Febrim ergo adesse, sed topicam credidi; atque cortice Peruviano exhibito curavi feliciter: & ex illo casu didici, postea in aliis similibus eadem medela uti.

An

(*l*) Epist. Resp. 1. pag. 387.

An ergo febris intermittens vera quandoque non totum corpus, sed tantum quandam ejus partem occupat? Probatum fuit in Commentariis §. 371., ubi de inflammationis definitione agebatur, topicam talem, & partis affectae tantum, febrim revera obtinere, quae universum corpus non afficiat, sed in parte inflammata arteriarum pulsum tantum mutet. Et videntur modo dicta demonstrare, idem quandoque & in febribus intermittentibus verum esse. Sed & Historia Medica plures tales observationes habet, quae hoc confirmare videntur. Sic homini per sex septimanas quotidie circa horam septimam matutinam brachium dextrum valido frigore corripiebatur, reliquo corpore naturalem calorem servante: circa octavam horam rigor & tremor digitorum & manus aderant; trihorio elapso sequebatur ingens calor; hora duodecima cessabant haec omnia, sequenti die eodem ordine reditura (*m*). Post tertianam, per calidissima remedia in febrim acutissimam mutatam, sequebatur anomala febris intermittens, quae pluribus paroxysmis uno & eodem die affligebat virginem viginti & duos annos natam. Dabantur tunc aliquot corticis Peruviani doses, & postea inter alia plurima anomala symptomata observabatur alterutrum crus quotidie eadem hora tremere, dein calescere & sudare, dum in reliquo corpore nihil simile deprehendebatur (*n*). Huic affinis casus etiam legitur alibi (*o*).

Illa autem febrium intermittentium causa praedisponens, quam haerere in tenuissimo fluido, vasis minimis illud continentibus, aut horum origine, admodum probabile est, uti ex ante dictis patuit, variis causis accedentibus videtur in actum deduci posse. Frigus enim subito admissum, indigestiles cibi assumti, animi affectus validi, purgantibus excitatae in corpore turbae, & plurima alia huc facere possunt; uti quotidiana observatio omnes Medicos docet. Sic notavit *Sydenhamus* (*p*), post febres autumnales intermittentes sanatas requiri catharsin; illaque neglecta, vel recidivam febris, vel alios saepe periculosos morbos metuendos esse: simul autem monet, dato cathartico, post finitam ejus operationem paregoricum remedium hora somni dandum esse, quo cavetur, ne occasione tumultus, quem vel mitissima excitant cathartica, redeat febrilis paroxysmus.

An autem causa haec praedisponens semper alia causa occasionali indiget, per quam in actum deducatur? Certe & hoc dubium videtur; quamvis negari nequeat, a causis accedentibus posse excitari praedisponentem illam causam, cum jam sopita & iners videbatur. Dum enim quartana febre homo sanus corripitur, & paucis adhuc paroxysmis defuncta haec febris, illisque non admodum validis, nondum mutavit multum solidas fluidasque corporis partes, ne acutissimus quidem Medicus, instante jam paroxysmo, aliquid detegere poterit mali. Praeterea causae illae occasionales sopitam illam causam praedisponentem non videntur adeo excitare quovis tempore, sed praecipue tantum illo, quo redire solet paroxysmus: unde *Celsus*, uti modo dictum fuit, jussit, ut a quartanis curati caverent illum diem, quo paroxysmus corripere sole-

(*m*) Miscell. curios. dec. 1. ann. 3. pag. 381. (*n*) Medical. Essays Tom. I. pag. 295. 296. (*o*) Tom. II. pag. 302. (*p*) Sect. I. cap. 5. pag. 118.

ſolebat ; ſic indicans, aliis diebus recidivae diſcrimen non adeo metuendum eſſe . Memorabilem caſum accidiſſe novi, qui hoc confirmat. Homo laboraverat quartana tota hyeme, & abſque corticis Peruviani uſu verno calore ſenſim minuta febris diſceſſerat, corpus perfecte ſanum relinquens. Per quinque jam menſes ab hac febre liber, dum cum amicis piſcabatur, ab illis, joci cauſa, in retis fundum, dum illud in terram attrahebatur, projicitur. Mox incepit frigere, tremere, & paroxyſmum febrilem habuit; qui deinde, quarta quavis die rediens, per aliquot ſeptimanas detinuit hunc hominem. Cum autem monitus fuiſſet die paroxyſmi cavendum ſibi adhuc eſſe, licet a febre ſanus eſſet, per trimeſtre ſpatium, poſtquam a febre liber fuiſſet, ſollicite hoc obſervaverat; in ephemeridibus ſuis aſteriſco tertium quemque diem notans; ſicque invenit, illud infortunium ſibi contigiſſe illo die, quo quartana, ſi eo uſque perſeveraſſet, accedere debuiſſet.

Videtur inde concludi poſſe, cauſam illam praediſponentem, vario temporis intervallo in variis intermittentibus, ſaepe ad horae punctum aptam fieri, ut in actum deducatur: ſimulque illam ſaepe in actum deduci, licet attentiſſima obſervatione nihil detegi poſſit in corpore, quod cauſae occaſionalis vice fungatur. An ergo illa cauſa praediſponens ſe ipſam excitare valet? An ibi, ubi haec cauſa praediſponens latet, adeſt & cauſa illam excitare potens, ſed determinato tantum tempore? Certe, ſi ultimum ſtatuatur, nemo excitantem cauſam a praediſponente diſtinguere poterit, cum ambae in ſubtiliſſimo fluido, minimis vaſis, vel communi horum origine haereant, ſoliſque effectibus ſuis ſe manifeſtent..

Verum quidem eſt, plurima in corpore humano determinato temporis ſpatio fieri in ſanitate ipſa: ſic conſueta hora in pluribus hominibus fames, ſomnus, vigilia &c. obſervantur: humores a ſanguine ſecretos, bilem v. g., ſuccum pancreaticum, ſalivam, mucum &c. determinata quadam copia intra datum temporis ſpatium colligi poſſe, admodum credibile videtur; pluraque ſimilia ſupponi poſſent, ut explicaretur, quomodo renata quaedam cauſa occaſionalis definito quodam temporis ſpatio praediſponentem febris cauſam in actum deduceret. Si tamen ſevero examine ponderentur tales hypotheſes, quae his principiis nituntur, patebit ſatis, non reſpondere illis, quae in febribus intermittentibus obſervātur. Licet enim purgantibus vel emeticis quidquid in ventriculo vel inteſtinis haeret, vel ex viſceribus vicinis in illa defertur, expellatur, non tamen ideo curatur febris intermittens; ſed contra ſaepe tali methodo tractata pertinacior adhuc redditur, & altiores radices figit; uti notavit *Sydenhamus* [*q*]. Quin imo a febribus intermittentibus dum emergunt homines, ſi illis purgans detur, antequam jam ſatis diu ceſſaverit febris, redit contumacior (*r*). Et dum cortice Peruviano dato ceſſat febris, aliquis credere poſſet, accumulari tunc illam materiam, quae ſingulis paroxyſmis eliminari ſolebat per ſudores, aliaſve evacuationes,

adeoque

(*q*) Sect. I. cap. 5. pag. 114.
(*r*) Ibid. pag. 118.

adeoque profuturum purgans remedium. Verum monuit *Sydenhamus* (*ſ*), a leviſſima etiam catharſi, imo & ab enemate molliſſimo ex lacte ſaccharato, recidivae periculum imminere. Dum quartana per mediam ſalivationem pergebat, exacte typum ſuum ſervans, & tertiana verno tempore in media ſalivatione adoriebatur hominem, uti me obſervaſſe alia occaſione monui; fateor me non potuiſſe concipere, quomodo tantis turbis in corpore excitatis, & ſolutis argenti vivi efficacia humoribus, certo tamen temporis ſpatio colligeretur aliquis fomes in corpore, qui paroxyſmum excitaret.

Videtur ergo, ex omnibus his concludi poſſe, probabilem eſſe hanc opinionem, quae ſtatuit, febrium intermittentium cauſam in ſubtiliſſimo fluido, vaſis illud continentibus, vel communi horum origine encephalo, haerere; illamque cauſam determinato quodam tempore in actum deduci; interimque non conſtare, quod haec latens febrium cauſa ſemper indigeat quodam fomite, intra paroxyſmorum intervallum collecto, per quem actuoſa fieret; cum obſervata doceant, paulo ante paroxyſmum ſaepe nihil inveniri omnino, quod in ſolidis vel fluidis corporis partibus culpari poſſet; nullumque occurrere ſignum laeſarum functionum, cum paulo poſt turbentur fere omnes.

Quaenam autem mutatio facta in ſubtiliſſimo fluido, vaſis minimis, vel encephalo, hanc intermittentium febrium cauſam conſtituat; quare determinato tantum ſpatio temporis haec naſcatur, vel actuoſa fiat; cum *Sydenhamo* (*t*), aliiſque ſummis in arte viris, me omnino ignorare fateor. Tantum illa poſui, quae obſervata docere videntur; ſique erraverim, ſaltem hoc nomine veniam mereor, quod & in his, & aliis omnibus, plura vel meliora doceri me paratiſſimum profitear.

Quamvis autem latens haec febrium intermittentium cauſa non videatur indigere collecto quodam fomite, ut determinato temporis intervallo paroxyſmum renovet, interim tamen negari nequit, collectos humores morboſos efficere poſſe, ut his irritata haec latens cauſa validius & fortius aegros affligat. Sic in tertianis autumnalibus, dum corrupta bilis in primis viis haeret, illa ſponte vel arte evacuata, ſequens paroxyſmus longe mitior eſſe ſolet; adeoque haec quidem concurrere poſſunt cum hac latente cauſa, dum interim haec abſque illis actuoſa fieri poteſt. Si enim indigeſtiles cibi, frigus ſubito admiſſum, laſſitudo &c. diu ſopitam hanc & inertem cauſam excitare valent, cur non ab iiſdem poſſet augeri ejuſdem efficacia illo tempore, dum adhuc ex ſe ipſa actuoſa eſt? An ab illis concurrentibus cauſis paroxyſmorum retardatio vel anticipatio pendet ſemper? Vix videtur. Verum quidem eſt circa illud tempus, quo paroxyſmus accedere ſolet, illam latentem cauſam magis quaſi irritabilem [ſit venia huic vocabulo] eſſe, uti patuit ex antedictis; adeoque a collectis ſordibus excitari poſſe paroxyſmum ante ſolitum tempus, non omnino improbabile videtur; interim tamen etiam in talibus febribus, in quibus nulla cacochymiae ſigna deteguntur, paroxyſmus citius vel ſerius venit quandoque, & quidem ſic, ut ſingulis vicibus eodem tem-

(*ſ*) Epiſt. 1. Reſponſ. pag. 386. (*t*) Sect. 1. cap. 5. pag. 95.

temporis ſpatio anticipet vel retardetur; unde potius latenti illi febrium intermittentium cauſae regularis illa anticipatio vel retardatio paroxyſmi tribuenda videtur. Hoc etiam confirmatur ex illis, quae obſervavit *Sydenhamus* [*u*]. Vidit enim, *dum ingens agmen febrium intermittentium autumnalium ſimul invaderet, illarum paroxyſmos plerumque una eademque diei hora contingere, acceſſionibus nunc praevertentibus, nunc poſtponentibus, ſimili plane modo, atque eodem tenore, niſi quod accidere queat, ut ordo ille, medicamentis adhibitis, quae retardandi vel praecipitandi vi pollent, in quibuſdam corporibus immutetur vel pervertatur*. Vix certe credibile videtur in tot aegris, aetate, ſexu, vitae genere, temperie, diverſis, humores morboſos eodem praeciſe temporis intervallo accumulari potuiſſe ſic, ut huic cauſae tribui poſſet paroxyſmorum renovatio. Unde etiam *Galenus* (*vv*) monuit, ſolam anticipationem non eſſe habendam pro incremento morbi; quod tamen deberet fieri, ſi ab accumulatione humoris morboſi breviori temporis ſpatio citius renovaretur paroxyſmus. Sic autem habet: *Nam anticipatio ſola per ſe ipſam non eſt ſufficiens ſignum incrementi, quod ſaepe morbi proprietatem conſequitur potius, quam quod per ejus incrementum fit: quum & quartani, & tertiani, & quotidiani circuitus quidam uſque ad integram ſolutionem ita anticipare viſi fuerint*.

Videtur ergo potius ab epidemico miaſmate excitari febris intermittens, ſimulque imprimi ſpiritibus, nervis, vel horum origini communi talis character, per quem ſtato tempore paroxyſmus renovatur. Quamvis autem per febrim excitatam noxii humores, ante febrim natam praeexiſtentes, vel & febris tempore nati vel collecti, expellantur de corpore, obſtructiones plurimae in viſceribus haerentes ſolvantur; adeoque febres illae ſaepe medicamenti virtutem exerceant ratione aliorum morborum; tamen & abſque his omnibus perennare poſſe videntur, quamdiu ille impreſſus character manet. An ergo tales febres intermittentes, abſque ullo vitio obſervabili ſolidarum vel fluidarum partium corporis, *ſpirituoſae* dicendae forent? Certe jam *Galenus* (*x*) monuerat ſequentia: *Diſtinguere autem oportet in ſingulis aegrotantibus, primum quidem ſi ſine loco affecto febris ſit, ex humorum putredine, vel* (μόνῳ τῷ πνεύματι τραπέντι) *ſolo ſpiritu alterato*.

Vidimus autem antea, illum characterem ſic ſopitum manere poſſe, ut nullo ſigno ſe manifeſtet; & tamen a cauſa quadam occaſionali excitari denuo & poſtea (quod maxime notandum) ſua vi novos paroxyſmos febriles facere; quamvis non renovetur cauſa occaſionalis, quae ſopitum & inertem illum characterem excitaverat. Unde etiam videtur impreſſus ille febris intermittentis character ſenſim ſic minui, ut in nervum amplius erumpere nequeat; atque tamen diu ſupereſſe talem irritabilitatem, ut ab aliis multis & diverſis cauſis iterum actuoſus fieri poſſit.

In hunc characterem agere videtur cortex Peruvianus, toties febres intermittentes abſque ullis evacuationibus, vel alia mutatione ſenſibili, tollens; ſic tamen plerumque, ut potius inducias impetret; niſi repetito ejus uſu tandem integre deleatur; de qua re §. 767. dicendum erit.

Inter

(*u*) Ibid. pag. 104. (*vv*) De Criſibus Lib. I. cap. 3. Charter. Tom. VIII. pag. 378.
(*x*) De Criſibus Lib. II. cap. 7. Charter. Tom. VIII. pag. 416.

Inter illas vero causas, quae sopitum illum characterem, nondum tamen omnino deletum, excitare solent; prae reliquis frigus valere videtur. Certe subito & valido frigore corpori applicato homo pallet, horret, riget, tremit, adeoque plurima excitantur symptomata, quae febris intermittentis initium (§. 749.) comitantur. Imo a frigore videtur sperasse *Celsus* [uti alia occasione in Commentariis § 589. dictum fuit] mutationem lentae continuae febris in intermittentem. Dum enim in tali febre nec cibo nec remedio locus esset, unicum hoc superesse voluit, ut Medicus morbum mutet. *Saepe igitur ex aqua frigida, cui oleum sit adjectum, corpus ejus pertractandum est; quoniam interdum sic evenit, ut horror oriatur, & fiat initium novi motus, exque eo, cum magis corpus incaluit, sequatur etiam remissio.* An ideo intermittentes vernae citius finiuntur, quod aestivus calor illas excipiat; autumnales vero, aucto quotidie frigore, pertinaciores; & quartanae fere tantum calore verno solvuntur?

Ille autem character febrium intermittentium adeo saepe fixus inhaeret, ut nullis fere remediis se tolli patiatur. Suspendi quidem potest, dato cortice, ejus actuositas pro tempore, sic tamen, ut postea semper recidiva fiat. Observaverat hoc *Sydenhamus* (*y*); monuitque tunc prudentis Medici esse, non nimium pertinaciter corticis usui insistere; verum alia potius methodo febrim aggredi. Novi per septem integros annos quartanam durasse, silentem sponte sua quandoque, vel cortice sumto, per aliquot septimanas, redeuntem tamen postea. *Massarias* Romae vidit matronam, quae viginti duobus annis quartana laboravit (*z*). Pertinaces autem tales febres, quae anni spatium excederent, nunquam me observasse memini, nisi in cacochymicis corporibus, quibus viscera, imprimis abdominalia, obstructa erant; unde fere semper abdominis tumor, color ictericus &c. simul aderant. Cum autem antea dictum fuit, silentem jam febrim excitari posse, dum lardum v. g. aut similes indigestiles cibi assumti fuissent, non videtur improbabile, simile quid protractarum talium febrium causam facere. Si enim ante febrim intermittentem natam cacochymicum corpus fuerit, & obstructa viscera habuerit, vel per febrim ipsam talia mala producta fuerint (vide §. 753.), ingestorum debita praeparatio in primis viis deficiet; adeoque similia mala hic poterunt fieri ob defectum virium concoquentium, quae in sanis, sed debilioribus, hominibus ab ingestis difficilioris digestionis cibis contingunt. Unde patet ratio, quare in tali casu febris intermittens, ex sua indole jam minuenda, increscat denuo, vel sopita jam excitetur iterum, sicque in longum temporis spatium excurrat. Forte etiam eo difficilius deletur impressus ille character, quo diutius inhaeserit.

Cur ergo paroxysmi geminantur quandoque, si latens v. g. febris tertianae character alternis tantum diebus ex sua natura actuosus fiat? Certe eadem illa causa, incognitum nempe illud epidemicum, quae unam tertianam fecit, & intercalari die alteram excitare poterit. Praeterea videtur admodum verosimile,

(*y*) Epist. 1. Responsoria pag. 385.

[*z*] Etmuller. Tom. II. pag. 309.

ſimile, etiam liberis a paroxyſmo diebus adeſſe talem diſpoſitionem, quae forte ex ſe ſola in actum non veniret, aliis tamen cauſis accedentibus excitari poſſet, & dein propria ſua vi paroxyſmos renovare, licet abſint cauſae illae, quae illam primo excitaverant; eodem modo, ut intermittens febris, ſponte ſua ceſſans, a ſimilibus renovatur, ut antea dictum fuit. Plurima autem favent huic opinioni: ſic graviores in diaeta commiſſi errores non tantum validiores efficiunt quartanae paroxyſmos, verum etiam ex ſimplici quartana duplicatam, vel & triplicatam, facere docent quotidiana in praxi obſervata. Autumnales febres, in quibus copioſior & pertinacior adeſſe ſolet materia, quam natura per febrim excitatam corrigere vel expellere ſatagit, longe frequentius paroxyſmos ſuos geminant, quam vernae febres, in quibus hoc raro contingit: imo etiam ob hanc cauſam ſaepe initio autumni tales febres, ob longiores & duplicatos paroxyſmos, continuarum febrium indolem exacte aemulantur; uti §. 748. dictum fuit. Interim tamen, ut ante monui, geminatae tales febres indolem & genium paroxyſmi primarii ſervant; ſic ut triplicata quartana tribus diſtinctis quartanis conſtet; duplicata tertiana ex duabus tertianis componatur &c.

Ex hactenus dictis ergo concludere liceret, febrium intermittentium diſtinctum & determinatum characterem in ſpiritibus nervoſis, nervis, vel communi horum origine latere; illumque irritari quidem poſſe a morboſis collectis humoribus, ut fortiores & diuturniores faciat paroxyſmos, & ſopitum jam a ſimilibus cauſis excitari poſſe; non tamen indigere ſemper collecto quodam fomite intermedio inter binos paroxyſmos tempore, ut in actum deducatur, ſed propria ſua vi paroxyſmos renovare poſſe. Simulque probabile videtur, diebus intercalaribus adeſſe ſimilem diſpoſitionem, quae ab aliis cauſis in actum deduci poſſet; & deinde, illis cauſis quamvis abolitis, pariter pergere.

§. 758. CUratio ergo exigit, ut aperientibus ſalinis, alcalicis, aromaticis, mineralibus, diluentibus, oleoſis blandis, calore, motu, fotu, frictione utamur tempore ἀπυρεξια, vel & in ſtatu deſcripto (749.)

In curatione febrium intermittentium primo debet determinari, qualis victus conveniat; ſub quo nomine intelligitur rerum non naturalium, aeris, cibi potus, motus quietis, animi affectuum, retentorum excretorum, ſomni vigilae (*a*) debita moderatio. Cum autem ex praecedentibus conſtet, frigus aeris nocere talibus aegris, & ſopitam jam febrim inde renovari ſaepius; conducet aeris talis tepor, qualis verno tempore eſſe ſolet, quem hyemali etiam tempore accenſo foco imitari poſſumus. Cibi autem & potus tales debent eſſe, quales §. 599. deſcripti fuerunt; hoc tamen cum diſcrimine, quod in febribus intermittentibus, cum plena ἀπυρεξία adſit inter binos paroxyſmos, adeoque omnes fere functiones in integrum reſtituantur, validiores cibi

[*a*] Vide H. Boerh. Inſtitut. §. 745.

cibi & potus meraciores concedi possunt : & quidem eo magis, quo longius intercurrit inter paroxysmos intervallum, & praecipue si hyemale tempus sit (vide §. 602. 5.) Praeterea, cum diuturnae quandoque hae febres sint, imprimis quartanae, summopere requiritur, ut vires integre maneant; *ut, quod diu sustinendum est, corpus facile sustineat* (*b*). Unde patet ratio, quare validiores cibi & potus hic conducant. Interim tamen opima pinguia, sale vel fumo indurata & similia, vitari debent, eo quod crudior ex his chylus gravaret corpus; imo & a talibus majori copia ingestis in sano etiam corpore febrim excitari observatum sit (vide §. 586. *α*). Simul etiam cavendum est, ne cibus detur in his febribus circa illud tempus, quo novus paroxysmus exspectatur: tunc enim, pluribus functionibus corporis febris tempore turbatis vel laesis, non potest sperari debita ingestorum assimilatio. Quam rem *Hippocrates* (*c*) optime monuit, dicens: *Quoscunque aegrotantes non continenter febres detinent, sed intermittentes prehendunt, his post accessionem cibi exhibendi; conjectura facta, ne quando a recenti alimento, sed jam concoctis cibis, febris ingruat*. Moderata corporis exercitia tempore intercalari optime prosunt, quia per haec & assimilatio ingestorum, & excretiones naturales per alvum, urinam, transpirationem, optime promoventur. Unde jussit *Celsus* (*d*) in quartanae curatione, ut aegri postero die, cum satis quieverint, ambularent, exercerentur, ungerentur, perfricarentur, fortiter; imo etiam profuturum credidit, si *daretur opera, ut in ipsam exercitationem tempus febris incurrat, sic enim saepe illa discutitur*. Ubi autem aegri imbecillitas vetaret exercitationem, gestationem adhibendam voluit; si nequidem hanc ferre posset, tunc frictionem laudavit. Somnus autem longior convenit, ut quassum paroxysmo febrili corpus blanda quiete refocilletur: animi autem affectus moderatos esse debere facile patet.

Solo debito sex rerum non naturalium regimini febres intermittentes vernae facile cedere solent, licet nulla alia adhibeantur remedia; uti quotidiana observata docent. Unde etiam *Sydenhamus* (*e*) suo arbitrio has febres committendas voluit, nisi importuna aegri impatientia Medici opem efflagitet. Nullum enim unquam verna febre intermittente periisse vidit; adeoque maluit nihil prorsus movere; & imprimis evacuantium remediorum usum damnat, cum per haec pertinaciores longe reddi has febres observaverat.

In autumnalibus vero febribus imprimis medela requiritur, verum alio paroxysmi tempore, quam ubi febris abest. Praeterea cum singuli febrium intermittentium paroxysmi in tria tempora dividantur (vide §.749.750.751.), & horum ratione medelae diversitas requiritur. Hac autem paragrapho agitur de illis remediis, quae conveniunt tempore ἀπυρεξίας; vel etim in ipso febrium intermittentium frigore, sive primo stadio.

Ex illis, quae in Commentariis §. 558. dicta fuerunt, patuit, febrim esse illud naturae instrumentum, quo partes impuras a puris secernat; illamque sae-

(*b*) Celsus Lib. III. cap. 15. pag. 145. (*c*) De Affectionibus cap. 16. Charter. Tom. VII. pag. 637. (*d*) Lib. III. cap. 15. pag. 146. (*e*) Sect. I. cap. 5. pag. 103.

saepius excitari, ut heterogenea materia, sanitati adversa, expellatur de corpore, vel etiam ut sanguis in novam quandam diathesin immutetur, atque ideo summos in arte viros non semper adeo sollicitos fuisse, ut febrim tollerent, sed tantum ut debito moderamine illam coercerent, ne vel langueret, vel nimio impetu nocere posset. Omnia autem haec & in febre intermittente vera sunt: patuitque tunc, difficillimos & pertinacissimos morbos per febres intermittentes quandoque sanatos fuisse. Dum post aestivos squalores liquidissima sanguinis pars difflata fuit, & bilis acrior & copiosior, simulque saepe tenacior, circa praecordia collecta haeret; febres intermittentes autumnales epidemice grassari solent, per quas rite tractatas solvitur & expellitur illud biliosum corruptum, reserantur obstructiones viscerum felicissime, quae a spissiori & minus meabili sanguine ortum duxerunt, atque postea integerrima redit sanitas. Contra vero toties funestis exemplis constitit, mala arte per corticem Peruvianum suppressis talibus febribus, antequam causa materialis, cui subigendae & expellendae destinabantur, sublata foret, languisse aegros, cachecticos, & cacochymicos ex pessimis abdominalium viscerum obstructionibus, imo & saepe inde periisse. Observavit *Sydenhamus* (*f*), una cum continua febre tertianam autumnalem epidemice grassatam fuisse, similibus stipatam symptomatibus, & eadem fere methodo curabilem: atque inde conclusit, *Febrim illam continuam intermittentium quasi compendium quoddam esse, & e contra singulos earum paroxysmos compendium hujusce videri; atque adeo discrimen in hoc maxime versari, quod continuae conceptam semel effervescentiam* συνεχῶς *eodemque semper tenore perficerent; intermittentes autem partitis vicibus ac diversis temporibus eadem defungerentur*. Sedula autem morborum observatione didicerat magnus ille vir, febrim continuam ipsam causam suam materialem optime subigere; adeoque & idem a febribus illis intermittentibus, continuae illi ita similibus, exspectare merito licebat. Quae omnia confirmantur ex illis, quae de febris effectibus §. 587. dicta fuerunt: constitit enim tunc, stagnantium agitationem, omnium permistionem, resistentis subactionem &c. per febrim ipsam fieri; atque etiam ad §. 753. probatum fuit, resolvendo & attenuando agere febrim intermittentem, dum tria sua tempora percurrit; atque ideo ab inveteratis saepe malis corpus depurare §. 754. dictum fuit.

Omnium ergo optima methodus curandi has febres illa videtur, quae conspirat cum febre, ut solvat concreta, reseret obstructa, sicque aequabilem humorum per omnia vasa motum restituat. Conducit ergo, tempore ἀπυρεξίας ingerere talia, quae ob hos effectus aperientia a medicis vocantur, & pro diversitate obstaculi, per febrim his remediis adjutam resolvendi, varia seligi solent. Horum autem remediorum efficacia tanto majori cum fructu aegrotanti corpori applicatur, quod sequente paroxysmo febrili per omnia vasa haec rapidius movebuntur; unde etiam & tempore a febre libero, motu, calore, frictione uti solent Medici, ut aucto humorum per vasa motu ingestorum remediorum efficaciam augeant: solutis enim humoribus per salina, alcalica, mineralia (vide §. 135.), una cum diluentibus (vide §. 134.), laxatis per

(*f*) Sect. I. cap. 3. pag. 56.

fomenta, & oleosa blanda emissariis omnibus, corpus sic disponitur, ut per febrilem paroxysmum secuturum facile secerni & expelli possit illud, quod in corpore noxium haeret, & cui removendo febris ipsa a natura destinabatur. Pro varia autem anni tempestate, aegrorum diversa temperie & aetate, epidemica constitutione &c. diversa remedia conveniunt. Verno enim tempore, & in juvenili aetate a calidioribus abstinendum: autumnales contra febres, imprimis in hyemem usque protractae, calidiora postulant; praecipue si vel fractis morbo viribus, vel vergente jam in senium aetate, corpus langueat: tunc enim contrajerva, serpentaria virginiana, crocus & similia penetrabilissima aromata, summi usus sunt. In frigida mucosa temperie sales alcalini optima aperientia sunt; in calidis & biliosis hominibus haec nocerent saepe; unde salina, ut nitrum, sal posychrestus, tartarus vitriolatus &c. praeferuntur. Si vero putredinis metuendae signa adsint (vide §.85 86.) acida oleosa, ut spiritus nitri dulcis, rob sambuci, ribesiorum & similia, sola prodesse possunt. Sic etiam in epidemicis talibus febribus intermittentibus, quae post fervidissimas aestates autumnali tempore grassari solent, color subflavescens cutis & oculorum, urinae color flavo-ruber, ponderis & anxietatis circa praecordia sensus, hepatis obstructionem & biliosam cacochymiam indicabant. Taraxaci, cichorei, scorzonerae, gramini &c. decocta, cum sale polychresto & melle, larga copia potata tempore ἀπυρεξίας, dein per febrilem paroxysmum valide mota per omnia vasa, reserabant felicissime viscerum obstructiones, solvebant & mobilem reddebant biliosam saburram; quae dein vel sponte sua, vel dato leni emetico vel cathartico, expellebatur de corpore.

Quamvis autem generalis videatur fere aperientium & attenuantium remediorum usus in febribus intermittentibus curandis, quandoque tamen & tales casus occurrunt, ubi adstringentibus & incrassantibus, simulque solidas corporis partes roborantibus, potius opus est. Teneris enim puellis, & debilis temperiei hominibus, quandoque per febres intermittentes sic solvuntur omnes humores, ut profusis sudoribus diffluant, non tantum in paroxysmi febrilis fine, sed & quovis alio tempore, & praecipue dum dormiunt. (Britannos maxime in tales sudores, dum febribus intermittentibus laborant, proclives inveni). Facile autem patet, attenuantia & diluentia hic nocitura fore, dum nimia dissolutio humorum & solidarum partium debilitas jam adsunt. Cortex tamarisci, capparidis, Peruvianus, una cum aromatibus vino austero rubro infusa pulcherrimum tunc remedium dant: raro enim solent curari in talibus corporibus febres intermittentes, nisi per corticem Peruvianum tollantur, vel saltem impetrentur induciae, ut roborari interea corpus possit.

In Materia Medica ad hujus paragraphi numerum recensentur varia remedia, quae aperiendo & attenuando agunt; & ex quibus talia eligi poterunt, quae morbi genio, aegri temperiei &c. maxime conveniunt.

Omnia autem haec, quamvis praecipue adhibeantur illo tempore, quando aeger a paroxysmo liber est, tamen & usum habere possunt in ipso paroxysmi ingruentis initio, cujus symptomata §. 749. enumerata fuerunt.

Patet

Patuit enim tunc, periculosissimum esse illud febrium intermittentium stadium, quia impeditur liber sanguinis per extremas arterias motus, & circa cor dextrum & pulmonem immeabilis accumulatur. Illa ergo quae sanguinem attenuant, diluunt, vasa laxant, & expediunt, tunc optime conducunt; uti ad §. 625. dictum fuit. A calidioribus autem & valide stimulantibus remediis abstinemus in hoc febris stadio ob rationes §. 624. explicatas; quorum tutior usus est tempore ἀπυρεξίας. Simul etiam apparet, per aperientia, attenuantia, diluentia &c. usurpata, dum febris abest, sic disponi humores & vasa, ut tempore frigoris febrilis minus a stagnatione periculum immineat; & postea facilius caloris febrilis tempore solvi possit illud, quod stagnando jam concrescere inceperat.

Generalis ergo haec videtur esse curandi febres intermittentes methodus, ut tempore ἀπυρεξίας major solutio fiat humorum; blandis stimulis aromaticis, motu, frictionibus, augeatur motus humorum per vasa; simulque per eadem omnia expediantur corporis emissaria, ut libere exire possint illa, quae per febrim ipsam subacta variis viis expelli solent de corpore.

§. 759. QUin abundanti colluviei in primis viis, purgans, vomitoriumve saepe prodest tollendae; dando ante paroxysmum eo spatio, quo ante hunc effectum praestat. Id faciendum cognoscitur ex victu, morbis, symptomatibusque praegressis, nausea, vomitu, ructu, tumore, halitu, sordibus linguae, gutturis, palati, ἀνορεξία, amarore oris, vertigine tenebricosa; & absoluta operatione dato opiato sedatus ante febrim tumultus sit.

Accidit saepissime in febribus intermittentibus, ut in primis viis adsit colluvies, sive haec praeexstiterit ante febrim natam, sive febris tempore ab ingestis cibis, non bene digestis, vel mutatis per febrim humoribus, imprimis bile, haec aggesta fuerit. Talem colluviem tollendam esse, nemo dubitat, cum ibi haerens omnem appetitum tollere soleat, & mora pejor reddita plurima mala, & imprimis putridam diarrhoeam, aut & dysenteriam, producere posset. Cum autem vomitoria & purgantia, nisi talis colluvies adsit, febribus intermittentibus potius noceant, uti §. 761. dicetur, attendendum est ad illa signa, quae docent, talem saburram in primis viis haerere.

Si victui lautiori, & imprimis ex pinguibus opimis, glutinosis, aliisve difficilioris digestionis cibis, indulserit aeger, suspicio est, talem adesse colluviem. Morbi autem praegressi saepius, qui sordibus similibus gravatas primas vias habuerant, in tali aegro hoc confirmant. Quandoque in epidemicis febribus intermittentibus communis talis indoles observatur, ut in omnibus aegris bilis corrupta circa praecordia fluctuet, quales febres & *Sydenhamus* (*g*) observavit, adeoque tunc nullum dubium manet. Verum dum talis colluvies in primis viis haeret, quaedam parit symptomata, quibus hoc cognosci

[g] Sect. I. cap. 3. pag. 55.

cognosci possit, nausea nempe, vomitu, ructu, halitu &c. uti latius dictum fuit, quando §. 85. de putredinis in primis viis effectibus agebatur; atque etiam §. 642., ubi de nausea febrili sermo erat. Imprimis autem tunc adesse solet anxietatis & molestae tensionis circa praecordia sensus, imo quandoque & hypochondria elevata tument, quod inter signa futuri alvi fluxus in febribus recensuit *Hippocrates* (*h*). Quibus autem viis commodissime educi possit haec colluvies, eadem symptomata plerumque monstrare solent: nausea enim, vomitus, oris amaror, tenebricosa vertigo &c. vomitum potius indicant: lumborum obtusus dolor, borborygmi, flatus, abdominis tumor, versus alvum potius tendere hanc saburram monstrant. Unde *Hippocrates* monuit, (uti alia occasione in Commentariis §. 594. 2. dictum fuit) *Quibus febricitantibus autem anxietates sunt, & oris ventriculi morsus, & sputationes, vomitus fit: quibus vero ructus adsunt, flatus, strepitus ventris, & elevationes, his fit alvi exturbatio*. Saepe tamen & sursum & deorsum expellitur haec colluvies: vomitoria enim exhibita plerumque & alvum ducere solent; & purgantia frequenter vomitum excitant, imprimis si in ventriculo aeque ac intestinis collectae tales sordes haereant. Si autem in ipso febrili paroxysmo incipiente, quando plerumque nausea & vomitus adesse solent [vide §. 749.], pars illius colluviei expellitur, tunc eo certiores sumus, profuturas esse tales per artem factas evacuationes. Nam *in iis, quae medicamento fiunt, purgationibus, talia e corpore educenda sunt, qualia etiam sponte prodeuntia juvant* [*i*].

Ubi ergo constitit, per signa recensita, abundantem colluviem adesse in primis viis, illa quantocyus tollenda erit; quamdiu enim manet, appetitus deletus & nausea impedient, ne tempore ἀπυρεξίας nutrimenta assumere, sicque vires reficere, possint aegri. Quo vero tempore purgans vel vomitorium sumendum sit, non adeo convenit inter Medicos. *Sydenhamus* (k) videtur dedisse illo tempore, quo febris aberat; & quidem sic, ut ante invasionem sequentis paroxysmi absoluta esset pharmaci operatio. Verum quidem est, quod quandoque dederit purgans tali tempore, ut alvum duceret, dum febris aderat; sed tunc non adeo adhibuit illud, ut abundantem de primis viis expelleret colluviem, verum potius ut ordinatum paroxysmi febrilis motum turbaret; de qua re sequenti dicetur paragrapho.

Cum autem, tempore frigoris febrilis (vide §. 749.), saepe nausea, & vomitus adsint, multis visum fuit, tunc maxime mobilem esse materiam illam morbosam, adeoque facilius excuti posse, si emeticum datum hoc tempore inceptum sponte vomitum promoveret. Neque absona adeo haec videtur sententia, & celebris Medicus *Alexander Thomson* (*l*) viginti annorum spatio in cura febrium intermittentium se hac methodo usum fuisse testatur cum successu. Dabat autem emeticum illo tempore, quando prima signa ingruentis paroxysmi aderant; ubi vero frigus febrile validus tremor comitabatur absque

[*h*] Aphor. 73. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 183. (*i*) Hippocrat. Aphor. 2. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 132. (k) Epist. Respons. 1. pag. 391.
[*l*] Medic. Essays Tom. IV. pag. 407.

absque nausea, tunc dabat vomitorium tempore caloris febrilis, simulac nauseare incipiebant aegri. Facile autem apparet, remedia tunc assumta illico excuti debuisse; adeoque emeticum datum non excitavit tantas turbas, quam si diutius retentum fuisset. *Asclepiades* videtur & hac methodo usus fuisse: nam in tertiana febre (*m*) *tertio die post accessionem* (illo nempe die, quando secundus paroxysmus aderat) *dicit alvum duci oportere: quinto, post horrorem vomitum elicere*. Laudavit autem hanc methodum *Celsus*; & alibi curam horroris in febribus tradens [*n*] dicit: *Igitur cum primum aliquis inhorruit, & ex horrore incaluit, dare ei oportet potui tepidam aquam subsalsam, & vomere eum cogere: nam fere talis horror ab his oritur, quae biliosa in stomacho resederunt. Idem faciendum est, si proximo quoque circuitu aeque accessit: saepe enim sic discutitur*. Imprimis autem placuit multis haec methodus, quia collecta febrilis materia medio inter binos paroxysmos tempore, a qua paroxysmi instantis renovatio unice pendere credebatur, sic optime expelli poterat, dum tota praesto erat. Verum ex illis, quae ad §. 757. dicta fuerunt, admodum probabile videtur, febriles paroxysmos non semper a collecto tali fomite pendere, adeoque emetica hoc respectu in ipso paroxysmo non semper requiri; quamvis forte prodesse possent quandoque, turbando per novos tumultus excitatos illam diathesin, quae paroxysmum renovat; de qua re statim dicetur.

Vomitum autem, qui sponte oritur paroxysmi tempore, promovere aqua tepida potata, nunquam nocebit; cum sic minori cum molestia vomant aegri, quam si vacuus ventriculus foret; & commode elui possit omne, quod in ventriculo haeret.

Cum vero hic agatur de tali casu, ubi abundans colluvies in primis viis adest, & suis signis se manifestat; tutius videtur illam purgante vel emetico expellere, antequam paroxysmus adest, quam ut aeger molestia operantis pharmaci & febre simul affligatur.

Solet autem plerumque emeticum vel purgans dari illo tempore, ut quam proxime ante futurum paroxysmum efficaciam suam praestet; sic tamen, ut illam jam absolverit, antequam paroxysmus ingruat. Omnium enim optime se solent habere febre intermittente laborantes, quando longius a praecedenti paroxysmo absunt; adeoque tunc facillime pharmaci vim ferre poterunt. Et si materia quaedam sensim accumulata paroxysmum renovaret, illo tempore, quod futurum paroxysmum proxime antecedit, notabilis ejus copia jam aderit; quam expelli per pharmaca posse, tunc optima spes erit.

Cum autem attenta morborum observatione didicerit *Sydenhamus* (cujus viri auctoritas apud omnes Medicos tanti ponderis est) febrilem motum irritari per purgantia & emetica; imo excitari illum jam sopitum ab iisdem, uti ad §. 757. dictum fuit; conducet, UT ABSOLUTA OPERATIONE, DATO OPIATO SEDATUS ANTE FEBRIM TUMULTUS SIT. Adeo autem scrupulose hanc methodum secutus fuit *Sydenhamus*, ut etiam in morbis, ubi suspectum habebat opiatorum usum, ab illis tamen non abstinuerit, si purgans remedium exhibitum

[*m*] Cels. Lib. III. cap. 14. pag. 143. (*n*) Ibid. cap. 12. pag. 141.

bitum fuisset [*d*]. Prout jam purgantia vel emetica celerius vel tardius effectum suum praestant, ita majori minorive temporis intervallo ante futurum paroxysmum sumuntur. Sic v. g. ypecacuanha post dimidium horae jam vomitum excitare solet, & bihorii spatio effectum suum absolvere; antimonialia emetica saepe per duas horas in corpore haerent, antequam operentur. Purgantia sex vel octo horis agere solent; & si pillularum forma sumantur, saepe satis diu manent, antequam solvi incipiant, & agere.

Cum autem ad expellendam hanc saburram per vomitum sufficiat ypecacuanha, a validioribus emeticis antimonialibus, quae longe magis corpus turbant, abstinere possumus in hoc casu. Plures autem tam purgantium quam emeticorum formulae in Materia Medica ad hunc numerum habentur.

Tam felix quandoque horum remediorum eventus est, ut non tantum haec colluvies expellatur, sed simul etiam futurus paroxysmus caveatur: praecipue autem in vernalibus intermittentibus, in quibus hac methodo se usum fuisse testatur *Sydenhamus* [*e*], dum propinabat emeticum ita, ut *ante paroxysmum negotio suo defungi possit. Praesertim si quantitatem mediocrem syrupi de meconio vel cujusvis narcotici, post finitam emetici operationem, exhiberet immediate ante paroxysmi insultum.*

Ubi autem signa docuerint, unico emetico vel cathartico nondum expulsam esse omnem hanc colluviem, possunt & debent haec repeti iisdem cum cautelis; uti quandoque requiritur in febribus intermittentibus autumnalibus, dum corruptae bilis & tenacioris magna copia adest. Prodest tunc saepe emeticis & purgantibus praemittere diluentia & attenuantia, ut per haec soluta & mobilis reddita haec saburra facilius excuti possit.

§.760. UT & prodest idem (759), dum stimuli instar movet utrumque (759.).

Purgantia autem & vomitoria non tantum prosunt, quatenus evacuant, verum etiam, quod miro saepe stimulo moveant & turbent totum corpus, sicque mutent illam conditionem, quae nunc adest. Ex illis enim, quae ad §. 757. dicta fuerunt, probabile videtur, latentem illam dispositionem, quae intermittentium febrium paroxysmos stato tempore renovat, in nervis, spiritibus, aut encephalo haerere; Purgantium autem plurimorum, uti & emeticorum, actio videtur consistere in eo, quod in nervos per abdominalia viscera dispersos agant, illosque irritent miris suis & latentissimis saepe stimulis, qui in volatili & spirituosa similium remediorum parte videntur praecipue haerere. Sic scammoneum, si negligentius servatum cadaverosum foetorem, quem habet, amiserit, absque ponderis jactura iners redditur: idem in rhabarbaro, & plurimis aliis, observatur. Nunquid antimonii regulus, vino immersus, illud emetica virtute replet, licet odor, calor, sapor vini immutati maneant, & regulus antimonii nihil de pondere suo amiserit? Videtur

[*d*] In Schedula monitor. de novae febris ingressu pag. 654. 655.
(*e*) Sect. I. cap. 5. pag. 102.

detur ergo horum remediorum actuositas in subtilissimo, & omnes fere sensus fugiente, principio consistere, illamque in humani corporis subtilissimum fluidum agere. Confirmatur haec opinio ex eo, quod mobilissimae in genere nervoso foeminae, & a levissimis causis spirituum ἀταξίᾳ laborantes hypochondriaci viri, a purgantibus & emeticis pessime affici soleant, etiam illo tempore, dum haec assumta remedia nondum fecerunt ullas evacuationes; quibus aliter, imprimis si copiosae fuerint, hi tumultus excitati adscribi potuissent. Praeterea opium, tam efficaciter & tam certo spirituum turbas & inordinatos motus compescens, aeque sedat purgantium & emeticorum actionem, uti *Sydenhamus* (*f*) observavit; imo etiam opio assumpto prius, si dentur purgantia, antequam illius efficacia evanuerit, nihil omnino, vel saltem parum admodum agere observantur.

Videntur ergo purgantia & emetica suo stimulo quandoque mutare, imminuere, vel delere posse illam dispositionem, a qua febrium intermittentium paroxysmi renovantur; adeoque merito ad hunc usum adhiberi, quamvis non liquido constet, quaenam fuerit illa dispositio, vel quaenam sit illa mutatio, quae per haec remedia in corpore contingit. Postea videbimus, quando de Mania & Epilepsia agetur, a Medicis violentissima emetica quandoque dari, non adeo ut evacuatio noxiorum humorum fiat, verum potius ut tantis turbis excitatis mutetur illud latens in corpore, quod hos morbos producit, vel sopitos & latentes excitat. Praeterea, per emetica imprimis, validis illis concussibus, dum viscera abdominalia inter vomendum a diaphragmate & abdominalibus musculis premuntur, saepe solvuntur & expelluntur plurima, quae aliis remediis expediri nequeunt. Unde *Galenus* (*g*) de tertiana febre agens dixit: *vomitus autem post cibum adeo utilis est sane illis, quibus haec febris inveteraverit, ut multos norim statim post vomitiones a febre esse prorsus liberatos*. Apparet autem, vomitum hic non adeo profuisse noxiam ex primis viis saburram expellendo, cum dixerit *Galenus*, post cibum vomitum fieri debere: quamdiu enim talis colluvies adest, appetitus deletus esse solet, uti ad praecedentem paragraphum dictum fuit.

Dum autem hac intentione dantur emetica vel purgantia, possunt etiam in ipso paroxysmo exhiberi, vel & ante illum tali tempore, ut agant, dum paroxysmus adest: atque hic fuisse videtur ille casus, quando hac lege data haec remedia profuerunt. Sic *Sydenhamus* (*h*) in tertianis autumnalibus quatuor horis ante paroxysmum, aegro in lecto collocato & stragulis undequaque cooperto, dabat serum lactis cerevisiatum, cui salviae folia incocta fuerant, ut provocaret sudores, quibus obortis dabat pillularum Cochiarum majorum scrupulos duos, sed solutos in uncia mixturae spirituosae, vim binarum drachmarum theriacae Andromachi continentis, quae theriaca opium habet, adeoque evacuationem per purgantia faciendam enervare solet. Unde satis patet, tunc ejus scopum non fuisse, ut purgaret hoc remedium, quod

(*f*) Sect. VI. cap. 3. pag. 227. & alibi saepius. (*g*) Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 11. Charter. Tom. X. pag. 356. (*h*) Sect. I. cap. 5. pag. 110. 111.

quod etiam diserte monet, sed tantum, *ut*, *binis illis contrariis sudandi & dejiciendi motibus eodem tempore excitatis*, *paroxysmi processum confunderet atque interturbaret*. Affirmat autem, se multas febres intermittentes autumnales hac methodo pepulisse, neque praestantiorem aliam in illa constitutione epidemica novisse.

§. 761. ALiter nocet (759.), dum debilitat, liquidissima elicit, digestiones, hic inprimis necessarias, turbat; sicque diuturnitatem morbi, vel & mortem producit. Frigus & febris sudorifero hic tollitur saepe, dum aliquot ante tempus cognitum futuri paroxysmi horis liquido aperiente, diluente, leviter narcotico, repletur corpus aegri, dein una hora ante malum excitatur sudor, & continuatur, donec binae ultra tempus initii paroxysmi elapsae sint horae.

Cum ergo purgantia & emetica, partim expellendo collectam in primis viis colluviem, partim stimulo suo, tanti usus inveniantur in cura febrium intermittentium, multi Medici fuerunt in illa opinione, acriter in horum usu pergendum esse, si febris nondum cessaverit; verum pessimum semper successum nimis frequens horum remediorum usus habuit. Uti enim optime dixit *Galenus* (*i*): *Purgantium omnium medicamentorum natura corporum, quae purgantur, naturis contraria est, atque, ut quisquam dixerit, lethalis & deleteria*. Pariterque summo jure monuit *Celsus* (k): *Purgationes quoque, ut interdum necessariae sunt, sic, ubi frequentes sunt, periculum afferunt. Assuescit enim non ali corpus, & ob hoc infirmum erit*. Ubi ergo signa illa, quae docent abundantem colluviem esse in primis viis (vide §. 759.), post unum alterumve purgans vel vomitorium datum omnino sublata sunt, aut saltem plurimum imminuta, uti etiam si una alterave vice tentatum fuerit frustra, quid eadem remedia stimulo suo (vide §. 760.) efficere possint, ab illis abstinendum erit. Pergit enim saepe febris, licet nullae amplius adsint in primis viis sordes, & quandoque his stimulis character ille febrilis [vide §. 757.) deleri nequit. Frustra ergo in tali casu debilitantur aegri per haec remedia, dum liquidissima sic eliciuntur, & turbantur digestiones ingestorum, adeo hic necessariae, ut diuturnae febres sustineri possint. Falli autem quandoque quis posset, dum lustrat illa, quae vomitoriis aut purgantibus datis expelluntur de corpore, cum saepe olida & corrupta penitus appareant. Patuit enim ex illis, quae in Commentariis §. 201. & 334. dicta fuerunt, non semper talia praeexstitisse, qualia excernuntur; verum antiquos Medicos jam docuisse, a purgante medicamento bonos humores corrumpi; dein corruptos excerni. Didicerat hoc suo damno *Helmontius* [*l*] dum curabatur a Medicis a scabie, quam, chirothecam scabiosae puellae induendo, sibi contraxerat imprudens. Post venae sectionem enim praemissam triduano apozematis usu ad exitum praeparabantur noxii, qui in corpore latere putabantur,

(*i*) In Commentariis in Hippocrat. de Victu acutor. Charter. Tom. XI. p. 46.
(k) Lib. I. cap. 3. pag 31. [*l*] De Febribus cap. 5. N. 10. pag. 756.

bantur, humores; dein pillulis de fumaria purgatio illorum instituebatur. Fatetur autem, se gavisum fuisse, dum magnam copiam foetidi liquoris sic excrevisset: verum ter repetito ejusdem purgantis usu, semper idem erat successus. Tantis tamen evacuationibus *Helmontius* antea sanus, alacer, integris viribus, quamvis vix ex ephebis excessisset, sic tamen se mutatum invenit, ut ad maciem redacto tremerent genua, vox rauca fieret, & omnes labascerent vires. Manebat tamen eadem, ac ante, scabies. Dicit autem, se tunc intellexisse; *quod pharmaca purgantia non purgarent, aut mundarent, sed putrefacerent. Quodque vividam corporis substantiam liquassent, & in putrilaginem resolvissent.* Infausta haec morbi cutanei, per solum chirothecae scabiosae contactum nati, curatio fecit, ut suspenderit Medicinae studium, donec meliora se novisse crederet *Helmontius*; atque inde Medicis infensus postea, acerrime illorum errores perstrinxerit, & purgantium usum damnaverit; concludens, quod non sit peccans humor, qui catharticis ducitur, *sed cruor, per virus pharmaci mactatus, ejusque foetens cadaver, quod per anum ejicitur* [m].

Patet certe ex hac historia, quid a purgantium imprudenti usu in febribus intermittentibus exspectandum sit.

Damnosam autem evacuantium omnium remediorum exhibitionem, si nimis crebra foret, in febribus intermittentibus, suis observatis confirmavit *Sydenhamus* (n). Ipsas enim vernales tertianas, ex sua indole adeo salutares & faciles curatu, moras traxisse vidit usque ad illud tempus, quo autumnales febres invadere solent, & longioribus & duplicatis paroxysmis aegros penitus debilitasse, ex hac causa observavit; imo & in maniam incidisse aegros, quae pari passu recessit, quo aegrorum vires restituebantur. In provectioris aetatis hominibus lethalem tonsillarum inflammationem (o), hydropem (p), quandoque & diabetem [q] ortam fuisse, monet. Imprimis hoc semper observavit, febrim, post nimium evacuantium usum, altiores radices egisse.

Frigus & febris sudorifero hic tollitur saepe &c. Haec est tertia methodus curandi febres intermittentes, quae saepissime prodest, & tuto etiam repeti potest, si prima vice nondum successerit curatio. Uti autem dictum fuit §. 756., omne illud, quod primum febris tempus, frigus nempe febrile, & primam illam causam, viscositatem nempe liquidi arteriosi, & forte etiam nervosi (vide §. 755.), tollere poterit, videtur etiam posse superare totum paroxysmum febrilem, cum calor febrilis, cum symptomatibus illum comitantibus, nunquam sequatur in febribus intermittentibus, nisi frigus febrile praecesserit. Omnis ergo curae scopus in eo versatur, ut tempore ἀπυρεξίας talia remedia ingerantur, quae solvant & attenuent humores, vasa expediant, simulque circa tempus futuri paroxysmi aegri corpus moderato calore sic foveatur, & leniter aromaticis & calefacientibus remediis incitetur parum plus humorum per vasa motus, ut blando sudore nato, & aucto aequabiliter calore,

(m) In Capitulo *Respondet Author*. N. 4. pag. 420. (n) Sect. I. cap. 5. pag. 100.
(o) Ibid. pag. 122. [p] Ibid. pag. 120. (q) Idem Epist. Respons. 1. pag. 387.

lore per totum corpus, praeoccupetur frigus febrile. Decocto ergo quinque radicum aperientium, infuso lignorum santalorum, sassaphras, melissae, corticum citri, seminum quatuor calidorum majorum, minorum &c. omni hora ad unciam unam alteramve potato tempore ἀπυρεξίας, liquido tenui aromatico repletur corpus: quandoque & his adduntur mixturae ex sale cardui-benedicti, absintii &c., elixire proprietatis, aquis stillatitiis aromaticis &c.; quarum dimidia uncia omni hora vel bihorio sumitur, superbibendo infusum vel decoctum aromaticum. Addi solet & talibus mixturis aliquid opii, non tanta copia ut narcosin faciat, sed sic potius, ut parca dosi, repetitis vicibus, sumptum pacare possit spirituum nervosorum turbas, & impedire illam horum mutationem, quae frigoris febrilis tempore aderit, qualiscunque demum haec fuerit. Pro varia jam aegri aetate & temperie, anni tempestate, regione &c. potus illi aromatici meraciores, vel magis diluti, propinantur, atque in Materia Medica ad hunc numerum talium formularum specimina habentur. Duabus autem tribusve horis ante paroxysmi futuri tempus cognitum, ante largiorem focum sedeat aeger, vestibus optime tectus; proderit etiam, si pedes aquae calidae hoc tempore immergat. Aliis magis placet, ut in lecto decumbant aegri stragulis bene tecti. Omni tunc quadrante laudata modo remedia exhibentur, unde calescere magis tunc incipiunt, & saepe sudore diffluere: sic autem pergitur, DONEC BINAE ULTRA TEMPUS INITII PAROXYSMI ELAPSAE SINT HORAE; atque ita saepissime febrilis paroxysmus tollitur: sin minus, eadem repetuntur sequentibus diebus, donec tollatur febris. In tertianis febribus raro fallit haec methodus; imo etiam quandoque & quartanae sic curatae fuerunt. Neque obstat, quod §. 624., ubi de frigore febrili agebatur, dictum fuerit, valida stimulantia pessime nocere, cum insanabilem postea inflammationem producant quandoque: nam aromata larga copia aquae diluta hic potantur, & tempore ἀπυρεξία per haec remedia sic diluuntur & attenuantur humores, & expediuntur vasa, ut nullus inde metus sit. Praeterea omnia haec non sumuntur tempore frigoris febrilis, sed illud per haec remedia praecaveri solet. Ubi vero subrepere incipit frigus febrile, dum pertinacior febris non statim huic methodo cedit, a stimulantibus & calefacientibus abstinemus, soloque infuso aromatico dilutiori utimur.

Patuit autem ex illis, quae ad §. 756. dicta fuerunt, *Celsum* similem methodum adhibuisse, dum in balneum circa tempus horroris deducebat aegros; neque desistendum ab hac methodo voluit, etiamsi horror redierit, sed contra pertinaciter pergendum, & si post aliquot accessiones balneum non profuerit, allium dedit, vel calidam aquam cum pipere, ut haec assumta calorem moverent, qui horrorem non admittit. Monuit pariter (*r*), ut operiatur aeger, antequam perhorrescere possit, fomentis calidioribus totum corpus circumdetur, perfricetur &c.

Adeo autem utilis visa fuit haec methodus *Sydenhamo* [*s*], ut illa praestantiorem se non expertum fuisse in tertianis autumnalibus fugandis (saltem illius constitutionis epidemicae, quam describit] testetur. Licet enim, uti prae-

[*r*] Celsus Lib. III. cap. 13. pag. 142. (*s*) Sect. I. cap. 5. pag. 111.

praecedenti paragrapho dictum fuit, pillulas Cochiae daret sudantibus jam aegris, ut turbaret ordinatum paroxysmi processum; tamen praecipuam spem videtur posuisse in eo, ut sudores elicerentur & continuarentur, donec aliquot horae ultra solitum paroxysmi tempus elapsae forent. Imo in tertiana duplici omittendas pillulas Cochiae jussit, & solis sudoriferis curam tentari voluit (*t*). Et alibi (*u*) pauperibus, quorum facultas prolixo apparatui Medico ferendo non est, solam *serpentariae Virginianae* penetrabili aromate divitem radiculam ex vino dedit duabus ante paroxysmum horis, stragulisque bene coopertos sudare jussit per tres vel quatuor horas; idemque adhuc duabus aliis vicibus faciendum voluit ingruente paroxysmo vernalis tertianae.

Ubi vero febres tertianae, & quotidianae, recentes adhuc & in continuitatis vicinia haerentes, nullum certum typum induerant, tunc monuit [*w*], periculosum esse curam per sudorifera moliri; cum justo copiosiore sudore febres hae facillime in continuas non sine discrimine mutentur; uti alia occasione ad §. 752. dictum fuit.

Quando autem aegri ex propria temperie dissolutum admodum habent sanguinem, vel per diuturnas & validas febres intermittentes facillima & multum debilitans in sudorem proclivitas jam adest (vide §. 753.) tunc certe hac methodo abstinendum est, quae, exceptis his binis casibus, optima caeteroquin invenitur.

§. 762. HInc & venae sectio nocet per se semper, prodest alias casu, ut & tenuis exactaque diaeta.

Cum sanguinis missio adeo efficax remedium sit in compescendo nimio febris impetu, uti ad §. 610. dictum fuit, multi Medici in hac opinione fuerunt, illam etiam magnum usum habere in cura febrium intermittentium: imo etiam quidam crediderunt, has febres solis repetitis sanguinis missionibus tolli posse. Cum autem in praecedenti paragrapho demonstratum fuit, omnes evacuationes nocere, si validae fuerint & repetitae, quia debilitant; idem etiam de venae sectione verum erit. Purgantia autem in febribus intermittentibus autumnalibus non adeo perniciosa esse, nisi crebro repetita, observavit *Sydenhamus* [*x*]: venae sectionem vero, *nisi eodem ictu Chirurgi gladiolus*, *quo venam pertundit*, *ipsam etiam febrim confodiat*, semper nocuisse, frequenti observatione se didicisse testatur. Nam in vegetis, & athletice caeterum valentibus, post venae sectionem longe diuturnus & pertinacius febres has afflixisse invenit; in senioribus saepe & mortem inde secutam fuisse monet. Omnium autem maxime quartana febre laborantibus obfuisse venae sectionem, observavit. Potest quidem casu prodesse, dum v. g. in juvenili plethorico corpore, & imprimis verna tempestate, metus est, ne tempore caloris febrilis rarefactus sanguis plena nimis vasa rumpat, vel dum ingens capitis dolor

[*t*] Ibidem. (*u*) Epistola Respons. I. pag. 391. (*vv*) Ibid. pag. 374.
(*x*) Sect. I. cap. 5. pag. 110.

dolor ab eadem causa urget: sed tunc sanguinis missio non prodest proprie ad febris intermittentis curam, sed tantum praecavet illa mala, quae a nimia sanguinis copia & rarefactione metuuntur. Sic etiam, si emetico opus sit, quandoque venae sectio praemittitur, ne inter vomendum sanguine distenta vasa, imprimis in capite, violentis illis nixibus rumpantur. Unde & ipse *Sydenhamus*, qui alibi venae sectionem damnaverat, in tertianis vernalibus, si aeger aetate floreret, & sanguineo temperamento praeditus esset, sanguinem mitti jussit die libero; &, hoc facto, post aliquot horas emeticum exhiberi. Patet ergo, quid a sanguinis missione boni in febribus intermittentibus curandis possit expectari.

Tenuis autem & exacta diaeta, quae nimiam a cibis abstinentiam, vel tantum levissimos & pauci nutrimenti praescribit, pariter in his febribus nocet. Cum enim saepe diuturnae sint hae febres, & imprimis quartanae, *id agendum, ut, quod diu sustinendum est, corpus facile sustineat* (*y*). Sufficit enim hic cavere, ne cibos sale, aere, fumo, admodum induratos, vel & alia duriora & difficilis digestionis edulia sumant; simulque curare, ne circa illud tempus, quo paroxysmus exspectatur, comedant, uti enim ex *Hippocrate ad* §. 758. dictum fuit, *post accessionem cibi exhibendi, conjectura facta, ne quando a recenti alimento, sed jam concoctis cibis, febris ingruat*. Antiquis jam Medicis tentata videtur fuisse haec methodus febres intermittentes tenui & exacta diaeta curandi. Sic enim *Celsus* (*z*) in quartana, quam tarde finiendam noverat, nisi primis diebus discuteretur, voluit, ut aquam tantum calidam sumerent primo die post febrim; & proximo biduo, si fieri posset, ne hanc quidem: post secundum paroxysmum modicum tantum cibum concessit, & vini pauculum; & deinde diebus liberis inter secundum & tertium paroxysmum aquam tantum calidam dedit, & caeterum abstinere jussit: atque in hac methodo pergendum voluit ad decimum quartum diem usque, dicens: *Ac sic proximum est, ut quies tot dierum, & abstinentia cum caeteris, quae praecipiuntur, febrim tollant*. Si tamen febris maneret, aliud curationis genus instituendum voluit, jussitque, *cibum & validum & fortiter assumere, vino uti, quanto libebit*.

Vidi aliquoties, tentatam fuisse quartanam severa abstinentia, sed semper malo successu: & sapiens *Hippocrates* (*a*) monuerat (uti alia occasione ad §. 602. 1. dictum fuit) tenuem & exquisitum victum in morbis longis semper periculosum esse: errores sic commissos longe pejores esse, quam qui a paulo pleniore victu contingunt; imo etiam in sanis hominibus talem diaetam discrimine non vacare. In ipsis tantum paroxysmis subtrahendum cibum jussit [*b*] &c. Unde certe videtur concludi posse, ne quidem in ipso quartanae initio tutam esse tenuem & exactam nimis diaetam. Multo minus probari poterat curatio *Heraclidis Tarentini*, *qui in quartana ducendam alvum, deinde abstinendum in septimum diem dixit* (*c*): uti enim optime monuit *Celsus*: *Quod*

(*y*) Cels. Lib. III. cap. 15. pag. 145. (*z*) Ibidem. (*a*) Aphor. 4. & 5. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag 9. 11. (*b*) Aphor. 11. Sect. I. ibid. pag. 15. (*c*) Cels. Lib. III. cap. 15. pag. 145.

Quod ut sustinere aliquis possit, tamen etiam febre liberatus vix refectioni valebit; adeo, si febris saepius accesserit, concidet. Sinistrum autem hujus methodi eventum pluribus exemplis historia medica probat. Sic juvenem naturae biliosae, longiori inedia, in vehementiori accessione tertianae intermittentis, syncope periisse observavit *Hollerius* [*d*]; idemque & aliis accidisse testatur. Plurimis quartanariis talem abstinentiam fuisse exitialem, suis observationibus confirmat *Tulpius* (*e*).

§. 763. DUm febris in statu (750.), indicantur aquosa, calida actu, subacidis aperientibus nitrosisque permistis, vel & cichoraceis, similibusque blandis aperientibus. Quiete, calore moderato tunc aeger eget.

Hactenus dictum fuit de illis, quae tempore ἀπυρεξίας vel & in frigore febris incipientis conducunt: sequitur jam, ut videamus, quaenam agenda sint reliquis febris intermittentis stadiis. Hac autem paragrapho agitur de illis, quae conducunt tempore caloris febrilis.

Patuit ex illis, quae §. 750. habentur, motum humorum per vasa tunc auctum esse: uti docet pulsus major & robustior, simulque satis celer, una cum calore aucto, ob majorem attritum partium fluidarum ad se mutuo, ad vasa, & vasorum ad illas (vide §. 675.). Omnes ergo effectus, qui ab aucta circulationis velocitate pendent [vide §. 100.] illisque similes, qui calori aucto ortum debent (vide §. 689.), hic etiam metuendi sunt. Interim tamen, cum febres intermittentes ad integritatem desinant, non tanta hic metuenda mala sunt a calore & circulationis aucta velocitate: nam post aliquot horas haec cessabunt; imo etiam saepe, finito paroxysmo, languet circulatio & majus frigus invenitur, quam in sano corpore naturaliter esse solet. Ob hanc rationem, licet hoc tempore febris intermittentis talis gradus caloris observetur, qui periculosus foret in febribus continuis, & venae sectionem, clysmata aliaque debilitantia remedia posceret, quae febris nimium impetum (vide §. 610.) refraenare valent; tamen his raro indigemus, nisi in valde plethoricis: unde etiam illis abstinemus, quia in praecedentibus paragraphis probatum fuit, similia saepius nocere in febrium intermittentium cura.

Sufficit ergo talia ingerere, quae aquosa & calida, diluendo & attenuando, humorum auctam per calorem & circulationis velocitatem cohaesionem tollere vel cavere possunt: adduntur his subacida, quae putredini, ab iisdem causis metuendae, resistunt; simulque pulcherrime molestam hic sitim levant. Laudantur & cichoracea & similia aromatica amara lactescentia frigida, de quorum efficacia in solvendo viscido febrili ad §. 614. dictum fuit. Decocta hinc hordei, avenae, scorzonerae, radicum graminis & similium demulcentium & blande aperientium, addito nitro, succo citri, rob sambuci, ribesiorum, optima

(*d*) In Coac. Hippoc. pag. 179. pag. 271. 272.

(*e*) Observ. Medic. Lib. III. cap. 51.

optima hic sunt; qualia ad sitim febrilem in Materia Medica ad numerum 640. plura enumerantur. Quietem vero hic conducere patet ex illis, quae ad §. 105. dicta fuerunt; dum simul dolor artuum & capitis [§. 750.], qui calorem febrilem comitari solent, idem suadent. Cum autem molestus aegris talibus jam calor sit, illum stragulis impositis, vel calefacientibus remediis exhibitis, augere imprudens foret; sed oportet sensim removere illa, quibus tempore frigoris febrilis onerati fuerunt; curando semper, ut in moderato calore maneant, neque frigidus aer aestuans corpus subito alluat, vel frigidos potus affatim hauriant, quod quandoque aegri, febrilem hunc aestum impatienter ferentes, facere volunt.

§. 764. UBi crisi paroxysmus solvitur (751.), prodest, ptisana vinosa, jusculis carnium, decoctis temperatis, sudori, urinaeque reddere materiem; sicque haec non vi caloris, medelae, stragulorum, exprimere, sed copia aucta promovere quam blandissime, & diu.

Ultimum paroxysmi febris intermittentis stadium illud est, quando crisi paroxysmus solvitur, ingenti plerumque cum sudore, & remissione omnium symptomatum, uti ad §. 751. dictum fuit: simul tunc adesse solet urina illa crassa cum sedimento lateritio. Cum autem, simulac ille sudor prodit, insigne levamen percipiant aegri, & brevi tunc paroxysmo febrili finis imponatur; huic evacuationi indulgendum esse non tantum, sed etiam promovendam esse voluerunt omnes Medici. Fuerunt enim in illa opinione, febrilem materiam eliminari hac via de corpore commodissime; quin imo & multi crediderunt, auctis his sudoribus posse expelli etiam illud, quod manens in corpore sequentes paroxysmos renovaret. Admodum verosimile videtur, per sudores illos exire de corpore etiam talia, quae tempore febris & per febrim ipsam a sanitatis legibus deviaverant, adeoque sudorem illum semper utilem esse; neque tamen semper conducere, ut augeatur per artem ejus copia. Licet enim quis crederet, per hos sudores expelli partem illius causae, unde paroxysmorum renovatio pendet, tamen non ideo certus foret, reliquum ejusdem causae illo tempore jam aptum esse, ut simul exiret; adeoque auctis sudoribus illis nocere posset, liquidissimam humorum partem tollendo. Patuit enim ex antedictis, omnium difficillime curari saepe febres intermittentes in illis hominibus, qui sudoribus quam maxime diffluunt. Observavit quidem *Sydenhamus* (f), vernas febres intermittentes, praecipue quotidianas, sanatas fuisse per diaphoretica, quae sudorem in fine paroxysmi promoveant, aegro interim optime stragulis cooperto; quin imo tandiu in his sudoribus pergendum jussit, quandiu vires aegri patiuntur. Monuit tamen in eodem loco, in febribus autumnalibus non succedere; & paulo ante dixerat, febres illas vernas non tantum sponte sua, sed & variis methodis tentatas feliciter tolli. Unde patet, ex hac observatione non posse concludi, utilem

(f) Sect. I. cap. 5. pag. 103.

utilem esse sudoris per artem expressionem in fine paroxysmi febrilis: imprimis si conferantur illa, quae aliis in locis habet idem Auctor. De febribus enim epidemicis autumnalibus agens (*g*) dicit, sudori huic, cum illo prodeunte inquietudo atque alia symptomata statim evanescant, paululum quidem indulgendum esse; compertissimum tamen esse, si justo copiosius eliciatur idem sudor in fine paroxysmi, intermittentem febrim in continuam periculosam mutari. Similia etiam alibi habet (*h*).

Ex omnibus his videtur ergo concludi posse, per sudorem constanti quidem lege paroxysmum febris intermittentis finiri, adeoque huic indulgendum esse quidem, imo & promovendum esse talibus, quae reddunt sanguini illud, quod per sudores difflatur; ut dum ptisana vinosa, vel carnium jusculis, addito succo citri vel aurantiorum, subministratur sudori materies; simulque debilitatis per febrim aegri viribus optime succurritur; cum per somnum, qui plerumque sequi solet, leve & dilutum tale nutrimentum aequabilissime per omnia distribuatur. Anceps autem & saepe perniciosum est, caloris vi, vel remediis sudoriferis calefacientibus, aut stragulorum pondere, sudores illos exprimere. Omnium autem optimum est, si & diu & blande talis sudor exeat; imo potius aucta sit insensibilis perspiratio, quam profusus sudor.

§. 765. PORRO symptomati urgenti occurratur juxta regulas in acutis datas (617. ad 726.).

De symptomatibus, quae febres comitari solent, antea dictum fuit paragraphis hic citatis, adeoque illorum curatio inde peti poterit. Verum, uti ad §. 620. dictum fuit, in symptomatum febrilium curatione semper habenda ratio est causae & status morbi ipsius, quem illa symptomata comitantur; quod etiam in curandis symptomatibus febrium intermittentium sedulo animadvertendum est. Patuit sic v. g. ex antedictis, venae sectionem, & catharticorum & emeticorum nimis frequentem usum nocere febribus intermittentibus, adeoque si quaedam symptomata tales evacuationes poscere viderentur, tamen illas tam audacter adhibere non licet, quam in aliis quidem casibus fieri solet. Sic (uti ad §§. 751. & 757. dictum fuit) in quadam constitutione epidemica in paroxysmo febris intermittentis aegri iisdem plane symptomatibus tentabantur, ac si apoplexia vera laborassent. Licet autem ad hoc symptoma tollendum validae evacuationes requiri viderentur, tamen illis abstinuit *Sydenhamus* (*i*), cum novisset originariae hujus symptomatis causae, febri nempe intermittenti, prorsus adversari. Sic etiam, dum diuturnis febribus intermittentibus accedebat hydrops, non aggrediebatur ejus curam purgantibus, quandiu febres hae aderant, sed exspectabat, donec febris penitus exularet; vel, si hujus symptomatis curatio eo usque differenda non videbatur, amaris & aromaticis, cum salibus lixiviosis vino simul

(*g*) Idem in Epistola 1. Responsor. pag. 375. (*h*) De Podagra pag. 565.
(*i*) Epist. Respons. 1. pag. 387.

ſimul infuſis, medebatur (k); ſic & in mania, quae febres intermittentes diuturniores, quartanas imprimis, quandoque ſequitur, ab omnibus evacuantibus abſtinebat; quae in aliis maniae ſpeciebus tantum uſum habent; & ſolo victu analeptico, potu generoſiori, & cardiacis remediis utebatur (l).

§. 766. SUblata febri, victu analeptico, medicamentis corroborantibus aeger reficiundus, dein aucto robore purgandus per alvum aliquoties.

Dictum fuit in Commentariis §. 757. ſublatis febribus intermittentibus manere tamen diu adhuc latentem illam diſpoſitionem, quae, alia cauſa accedente, frigore v. g., cibo indigeſtili aſſumpto, animi affectibus &c., iterum actuoſa redditur & paroxyſmos renovat: adeoque curata jam febre adhuc alia ſuperſunt agenda, ut recidiva praecaveatur; atque etiam ut reſtituantur, vel emendentur illa, quae, per febrim praegreſſam mutata, receſſerant a ſanitatis legibus. In febribus autem vernalibus, cum breves eſſe ſoleant, & ſponte ſua fere ſemper deſinant, aeriſque calor augeatur quotidie, non opus eſt magna attentione, ut recidivae praecaveantur: verum in autumnalibus intermittentibus, imprimis ſi epidemice graſſatae fuerint, majori cautela opus. Longe enim pertinaciores ſunt, magis debilitant, & frigus ſenſim auctum, atque tempeſtatis inclementia, magnum recidivae metum faciunt.

Victus ergo inſtituatur talis, ut exhibeantur tantum illa, quae facilioris digeſtionis ſunt, interimque magnam copiam materiae nutrititiae continent. Juſcula carnium, ova recentia, carnes juniorum animalium aſſatae, piſces teneriores fluviatiles aſſi, ſucco citri vel aurantiorum reſperſi, panis bene fermentatus, vel & biſcoctus, lac, praecipua ſunt. Potus parcior, ſed meracior ſimul, proderit. Simul etiam cavendum, ne talia alimenta, quamvis eupepta, nimia copia ſimul ingurgitent aegri, poſt ſanatas has febres ſaepe famelici. Per ſudores enim poſt ſingulos paroxyſmos, aliaſque evacuationes, ſive ſponte ſive per artem factas, plurimum periit de humoribus ſanis, ſimulque ſolidae partes plurimum debilitatae fuerunt, uti ad §. 753. demonſtratum fuit: adeoque languent vel deficiunt binae illae cauſae, copia nempe humoris boni, & vis ſolidorum in liquida, a quibus aſſimilatio ingeſtorum in naturam liquidi vitalis ſani pendet, uti §. 25. 1. demonſtratum fuit. Patet ergo, niſi illae cautelae in victu obſerventur, a cibis difficilioris digeſtionis, vel ab optimis etiam cibis nimia copia ſimul ingeſtis, cruditates, ſpontaneas ingeſtorum degenerationes in acidum, putridum, glutinoſum &c. exſpectandas eſſe: unde non tantum febris recidiva metuitur, verum & ab iiſdem vitiis chronicorum morborum origo pendet, uti poſtea ad §. 1050. demonſtrabitur.

Somnus ſit longior, motus corporis, ſi vires ferre poſſint, optime conducit; ſi major debilitas vetat, vectio in rheda, geſtatio, frictio illius defectum

[k] Idem Sect. I. cap. 5. pag. 120. [l] Idem ibidem pag. 123. 124.

ctum supplere possunt. Sollicite vitetur frigus, cujus efficacia in excitanda febre, quae jam sopita est, in Commentariis §. 757. demonstrata fuit.

Medicamenta autem praecipue laudantur talia, quae debilitatas partes solidas corroborant, grato aromate languentem saepe ventriculum excitant, & contra frigus aeris muniunt. Cum autem in febribus intermittentibus autumnalibus saepe corrupta bilis adsit, quae tunc sponte quandoque, saepius per artem, sursum vel deorsum evacuatur; post febres illas sanatas plerumque debita copia bilis bonae deficit, cujus tamen adeo insignem usum esse pro chylopoiesi in Physiologicis demonstratur. Ob hanc causam ergo roborantibus & aromaticis remediis adduntur talia, quae bilis defectum supplere valent, amara nempe illa ab omni aevo adeo laudata pharmaca, absinthium, centaurium minus, helenii radices, gentiana, myrrha &c.: ex quibus cum cinnamomo, cortice Winterano, citri vel aurantiorum corticibus &c., vina medicata parantur, quorum unciae duae vel tres ter de die vacuo ventriculo sumtae quam optime huic indicationi satisfaciunt. Theriaca illa, diatessaron dicta a numero ingredientium, cum aequali copia Zingiberis conditi mista, & in electuarii formam redacta, idem facit, si ter de die drachma una vel altera talis confectionis deglutiatur: tunc enim tota die in primis viis fragrans tale aroma haeret, quod languentes has partes grato stimulo excitat, calorem auget, & amarore radicum gentianae, myrrhae &c., bilis defectum pulchre supplet.

Postquam autem victu tali analeptico & corroborante medela aegri vires increverint, tunc purgatio per alvum aliquoties repetita conducit. *Sydenhamus* (cujus observationes in curatione morborum prae caeteris omnibus fidem merentur, cum & perspicacissimus fuerit in morborum genio detegendo, & ingenuum candorem in suis scriptis ubique demonstret, etiam proprios errores minime celans vel excusans) adeo necessarium hoc credidit (*m*), ut potuerit certo praedicere, periculosum aliquem morbum postea secuturum, si purgatio omissa fuisset post febres autumnales, imprimis si provectioris paulo aetatis essent aegri, qui ab his febribus emerserant. Monuit tamen, cavendum esse, ne purgantia dentur, antequam febris penitus depulsa sit. Abstinebat enim ab his, quandiu adhuc vel levissima quaedam alteratio percipiebatur illis diebus, in quos paroxysmus incidere solebat; quin imo etiam maluit, ut adhuc mensis spatium elaberetur, antequam haec sumerent aegri, &, finita operatione cathartici, paregoricum dabat remedium, ut tumultus, quos vel mitissima cathartica excitare solent, compesceret, ne inde latens illa forte adhuc dispositio in nervum erumperet, & paroxysmos renovaret. Si autem prius darentur cathartica, observavit semper redire febrim, & quidem longe adhuc quam antea pertinaciorem. Ob eandem causam longiora inter singulas purgationes intervalla relinquere maluit, semelque tantum in septimana jussit dari per duos tresve menses.

Non tamen in omnibus aegris toties repetitus purgantium medicamentorum usus requiritur, neque semper hoc fecisse videtur *Sydenhamus*; nam paulo post

(*m*) Sect. I. cap. 5. pag. 127. 118.

post apozema purgans describit; tribus diebus successivis sumendum, dum omne periculum recidivae abesset, addiditque, illud repetendum esse, *quoties opus fuerit*. Dum febres epidemicae intermittentes autumnales hic grassarentur ante aliquot annos, aegris per duas tresve septimanas ab omni febre liberis, dedi scrupulum vel drachmam dimidiam pillularum Ruffi, illudque tribus vicibus, interpositis aliquot diebus, repetii, raroque pluribus purgantibus opus fuit. Omnes enim functiones integerrimae manebant, nullae in lingua sordes, nulla circa praecordia oppressio, vel ponderis gravantis quasi sensus, aderant amplius; ex quibus signis imprimis concludimus, purgantibus remediis opus esse. Vidi tamen tunc simul, si haec purgantia negligerentur, urinam fieri rubicundam magis, adnatam oculorum tunicam subflavescere, linguam fieri sordidam, appetitum deleri &c. Quae omnia symptomata tollebantur, vel minuebantur saltem, cathartico quantocyus propinato, per quod ingens copia biliosae saburrae expellebatur.

§. 767. SI autem febris autumualis vehemens; corpus ex aegritudine debile; morbus jam aliquo tempore duravit: neque signa adsint internae inflammationis; neque collecti alicubi puris, neque obstructi admodum hujus illiusve visceris, Cortice Peruviano abigetur, pulveris, infusi, extracti, decocti, syrupi forma, cum propriis additis requisitis, tempore ἀπυρεξίας debito ordine, dosi, regimine, adhibito.

Sequitur jam, ut agamus de illa cura febrium intermittentium, quae per corticem Peruvianum fit.

Corticis hujus usus circa medium elapsi saeculi primo in Europa innotuit, & deinde quam maxime increbuit; constititque tunc innumeris & quotidianis observationibus, omnes febres intermittentes per corticem Peruvianum tolli posse. Interim tamen patuit simul, non semper aequali cum successu hoc fieri, sed quandoque pessima mala secuta fuisse, quae attribuebantur huic remedio ut causae; atque ideo a multis Medicis condemnabatur corticis usus tanquam noxius; cum tamen mali eventus, febrim sic sanatam sequentes, jure aliis longe causis tribui poterant.

Vidimus enim ad §. 753., per febrim intermittentem quandoque insignes admodum, & morbosas mutationes, tam in solidis quam in fluidis nostri corporis partibus, produci, illasque aliquando terminari in difficiles chronicos morbos, hydropem, scorbutum, icterum, tumores scirrhosos abdominis &c. Quae omnia mala, ex febribus intermittentibus diuturnis nata, vel post illas sequi solita, nullo jure tribuebantur cortici Peruviano, qui ad rebelles illas febres sanandas adhibitus fuerit, cum Medicorum observationes numerosissimae confirment, omnia haec mala a febribus intermittentibus, producta fuisse, antequam corticis Peruviani usus Europaeis innotuerat. Praeterea per corticem Peruvianum tollitur quidem febris intermittens, verum non simul emendantur omnes illae degenerationes fluidarum & solidarum partium corporis,

quae

quae per febrim factae fuerunt, & post febrim, aliis etiam methodis sanatam, superstites inveniuntur.

[illegible] constitit ex illis, quae ad §. 754. dicta fuerunt, inveterata mala, & latentissimos, nullisque fere remediis sanandos, morbos, cordis palpitationem, epilepsiam, podagram &c. per intermittentes tolli, vel saltem suspendi illorum actuositatem. Simul etiam patuit, per easdem febres ad longaevitatem corpus disponi, atque postea homines, has febres passos, si nempe nec malignis symptomatibus stipatae, nec vehementes nimis vel diuturnae fuerint, optima sanitate frui. Ubi ergo cortice Peruviano fugantur tales febres, a quibus tot & tanta beneficia exspectari poterant, male consulitur aegris quidem, verum haec damna medentis incuriae, non vero optimo huic remedio, tribui debent.

Suspectus autem maxime fuit multis corticis Peruviani usus, quod saepe absque ulla sensibili evacuatione febres intermittentes tolleret: ideoque crediderunt, post febres sic sanatas manere superstitem in corpore semper morbosum fomitem, cujus pars singulis paroxysmis debuisset expelli de corpore, donec totus sublatus foret. Quamvis enim negari nequeat, quandoque in corpore adesse materiam morbosam, quae per febrim subacta & mota sic disponitur optime, ut expelli possit variis viis, tamen patuit ex illis, quae in Commentariis §. 757. dicta fuerunt, febrium intermittentium paroxysmos non excitari semper a sordibus in corpore haerentibus, vel a fomite quodam tempore ἀπυρεξίας accumulato, sed pendere potius a latente quodam charactere in spiritibus nervosis, nervis, vel horum communi origine, qui a morbosis collectis humoribus quidem irritari potest, ut longiores vel validiores faciat paroxysmos, & jam sopitus a similibus causis excitari, sic tamen ut illis non indigeat semper, ut in actum deducatur, sed propria sua vi paroxysmos renovare possit. Simul ibidem notatum fuit, admodum probabile videri, corticem Peruvianum in hunc characterem solum agere, dum febres intermittentes absque ullis evacuationibus, vel alia mutatione sensibili corporis, tollit.

Corticem autem Peruvianum ex sua indole innoxium esse remedium, extra omne dubium est; tuto enim, ad alios etiam morbos roborante sua vi curandos, debilissimis etiam hominibus datur. Sic viris hypochondriacis, foeminisque hystericis mane & vesperi scrupulum corticis Peruviani dedit *Sydenhamus* (n) per aliquot septimanas; & quidem talibus, *in quibus, diu multumque aegrotantibus, dejecta jam quasi corporis oeconomia foret;* integramque taediosi hujus mali curam solo hoc remedio se perfecisse testatur, additque, se ipsum libenter hunc corticem usurpasse, tum uxori liberisque dedisse, quoties res postularet. Cum quondam, simplicium medicamentorum historiae colligendae intentus, plurium vires vel in proprio corpore tentarem, sumsi mane jejunus bihorii spatio integram corticis Peruviani, in pollinem contriti, unciam, neque aliquid inde detrimenti percipere potui. Infamiae notam salutari huic remedio inussisse novi quosdam, qui palam illud damna-

 bant

(n) Dissertat. Epistolar. pag. 519.

bant tanquam nocentissimum; clam vero eodem, aliis additis fucato, utebantur, dum curam febrium arcanis remediis se perficere turpissime gloriabantur, miserosque aegros, largissimo pretio extorto, emungebant. Medicorum nomine indigni.

Verum uti optima quaevis, sic & cortex Peruvianus imprudenti usu nocere poterit; adeoque requiritur, ut prius severo examine inquiratur, an aliquid lateat in corpore, quod febrim requirit, ut cito & tuto tolli possit, uti etiam an a febre, si relinquatur, exspectari possit insignis quaedam utilitas, sive in tollendis inveteratis malis, sive in mutando corpore sic, ut ad firmam valetudinem vel & longaevitatem disponatur [vide §. 754.]. In tali enim casu cortice abstinendum foret. Contra vero si metuendum videatur, ne per febrim diutius relictam tales mutationes in corpore fierent, a quibus chronici morbi (vide §. 753.) aliave mala exspectanda forent, corticis usus quantocyus etiam conveniet. Sic v. g. si juvenis robustus quartana pura, nullis malis symptomatibus stipata, corripiatur; suique juris sit aeger, & debito vitae regimine uti possit, praestabit semper, ut haec febris relinquatur, cum constans observatio docuerit Medicos, corpus per talem febrim in melius mutari. Contra vero, si debilis, senex, vel profusissimis sudoribus diffluens a levissima causa homo, simili febre laboret, cortice Peruviano opus erit. Praecipue autem rationes, quae hujus remedii usum postulant, variaeque cautelae in ejus usu observandae, hac paragrapho enumerantur; quae omnia jam singulatim expendenda erunt.

Si febris autumnalis vehemens. Vernae enim febres faciles esse, & sponte sua brevi abire solent, uti ad §. 747. dictum fuit; unde rarus in his corticis usus, nisi intempestivis evacuationibus tentatae tales febres in majorem diuturnitatem excurrant, vel in profusos valde sudores aegri resolvantur; tunc enim saepius vidi, etiam vernas febres ad omnes alias methodos rebelles fuisse, soloque cortice Peruviano tolli potuisse. Si vero febris intermittens autumnalis non adeo vehemens fuerit, ut inde subita debilitas, vel alia mala §. 753. enumerata metuenda videantur, praestat cortice abstinere, illamque sponte sua, vel methodo §. 758. ad §. 767. descripta, sensim evanescere. Cortex enim Peruvianus, optime monuit *Sydenhamus* (o), inducias saepius impetrat, quam febrim debellat, quae per duas tresve septimanas delitescens recrudescere solet. Dum vero alia methodo sanata fuit febris, minus recidivae periculum est.

Corpus ex aegritudine debile. Si enim aeger vel ob propriam temperiem, aetatem provectam, vel morbi intensitatem, adeo debilitatus fuerit, ut metus sit, ne pluribus & validioribus paroxysmis deficeret; cortex Peruvianus exhiberi debet, licet etiam alia signa adfuerint, quae ejus usum prohibere videntur. Sic enim inducias impetramus, summo aegrorum emolumento, qui interim idoneo victu refici possunt, ut rediturae postea febris impetum & molestiam absque periculo sustinere possint.

Non enim in tali casu repetito corticis usu impediendum semper est, ne febris

(o) Sect. I. cap. 5. pag. 112.

febris redeat; raro enim hoc discrimine vacat; sed libero a febre tempore illis remediis utimur, quae §. 758. laudata fuerunt, ut per illa solvantur viscerum obstructiones, aliaque mala emendentur, cui scopo ipsa febris a natura toties destinatur, uti in febrium historia generali dictum fuit. Magna enim tunc spes est, ut post duas tresve septimanas, refocillatis jam aegri viribus reditura febris brevi spatio reliquum perficiat, sicque integerrima redeat sanitas.

Morbus jam aliquo tempore duravit. Maximi momenti haec regula est; qua neglecta, mors quandoque, saepius autem dira & anomala penitus symptomata secuta fuerunt, ipsa certe febre longe pejora. Illi enim, quibus adeo odiosum febris nomen est, ut illico tollendam ubique & semper velint, etiam in vernis tertianis, uno alterove tantum paroxysmo defunctis, corticem dederunt statim, ut in ipsis quasi incunabilis febrim supprimerent: ignari febrim saepe praesidio esse, ut *Celsus* (*p*] optime monuit, & in Commentariis §. 558. pluribus demonstratum fuit. Juveni in tertiana verna post secundum jam paroxysmum datus cortex fuerat a Medico, ne febris altas [ut dicebat] radices figeret; & cum rediret post aliquot dies febris, cortice denuo suppressa fuit illico: vidi autem misero huic postea alternis diebus circa illam horam, qua paroxysmus ingruere solebat, accidisse oscitationem, pandiculationem, miros borborygmos, abdominis tumorem, aphoniam, absque ulla mutatione pulsus, sed cum intolerabili anxietate, duraveruntque omnia haec molesta mala per binos menses, licet variis methodis tentaretur curatio. Tot & tantis malis redemit miser aegrotus vernae terianae paucos paroxysmos. Icterum, hydropem, asthma, nervosi systematis totius miram ἀταξίαν, quandoque imprudentem talem corticis Peruviani usum secuta fuisse, observationibus Medicis constat (*q*). Unum adhuc mirabilem casum addam, qui confirmat modo dicta. Juvenis quotidiana intermittente laborans sumserat singulis intervallis inter tres primos paroxysmos drachmas quinque corticis Peruviani: levis horror tempore quarti paroxysmi adfuit, sed sequenti die post aliquod minutorum horripilationem, circa pedum talos vehementissimum dolorem patiebatur, ac si distorquerentur, & discinderentur omnia. Durabant haec tormenta per quinque circiter horae minuta, subitoque cessante dolore in hoc loco, eodem modo & simili temporis spatio afficiebantur genua, post haec femorum articuli. Postea aderat durities, tumor & dolor abdominis; quibus cessantibus, thoracem impetebat atrox malum cum imminentis strangulationis metu; postea apoplectico similis decubuit, tandemque penitus delirabat. Post quinque vel sex minuta cessante delirio, satis bene se habebat; atque in hoc statu permanebat tanto circiter tempore, quantum omnia memorata symptomata occupaverant; tuncque denuo omnia eadem mala simili ordine & duratione redibant (*r*). Similes alii casus in eodem loco recensentur: ex quibus constat, summa ratione *Sydenhamum* (*s*) monuisse sequentia: *Curandum est ante omnia, ne praemature nimis hic cortex ingeratur, ante*

(*p*) Lib. II. cap. 8. pag. 70. [*q*] Medical Essays Tom. IV. cap. 24. pag. 410.
(*r*) Ibid. [*s*] Sect. I. cap. 5. pag. 112.

ante scilicet quam morbus suo se Marte aliquatisper protriverit [nisi collabescentes & jam fractae aegri vires eundem temporius sumendum esse dictaverint] neque enim illud solum est metuendum, ne e praepropero ejus usu inefficax iste redaatur, & spem aegri fallat; sed etiam ne de aegri vita agatur, si sanguini, omni fermentationis nisu se despumanti, eam derepente injiciamus remoram.

Quamvis haec regula practica universalem usum habere videatur, ubi tamen singuli febris paroxysmi periculoso quodam symptomate stipantur, quod non nisi cum febre tolli potest, tunc cogimur aliquando corticem adhibere citius. Curabam ante aliquot annos, dum febres intermittentes autumnales epidemice grassabantur, mobilem in genere nervoso foeminam, quae ante quinque septimanas sanum infantem peperat, tertiana laborantem. Secundo paroxysmo incipiente, convellebatur & aphona manebat per aliquot horas. Cum autem de gravitatis sensu circa praecordia conquereretur, & purgantia vel emetica ante paroxysmum data plurimis aliis aegris simili morbo decumbentibus profuisse novissem, dedi lene purgans, octo horis sumendum ante paroxysmum sequentem; statueramque cardiaco & opiato remedio compescere excitatos tumultus post finitam cathartici operationem, antequam paroxysmus ingrueret. Verum bihorio post assumtum purgans jam convellebatur, & diutius aphona mansit, quam praecedenti paroxysmo. Dedi tunc finito paroxysmo corticis Peruviani decoctum, tam pulchro successu, ut & sequens paroxysmus, qui ultimus fuit, vix ullius momenti esset, absque ullo malo symptomate, & miro modo se roboratam sentiret aegra, & longe minus ab animi affectibus, etiam validioribus, mobilem. Sed & ipse *Sydenhamus* [*t*] in simili casu, dum apoplecticis similes aegri in paroxysmis decumberent, illico corticem Peruvianum exhibendum jussit, simulac paroxysmus sponte sua desineret; quin imo & citius adhuc ingerendum voluit, modo fieri possit.

Neque signa adsint internae inflammationis. Patet ex illis, quae in Commentariis §. 753. de effectibus febrium intermittentium dicta fuerunt, per has febres, si diuturnae fuerint & validae, cruorem optima sua parte spoliari, & residua acrem & crassum simul fieri, adeoque inflammationibus & obstructionibus producendis aptissimum. Celeberrimorum autem Medicorum testimoniis ibidem confirmatum fuit, inflammationem & ejus sequelas, quandoque, licet rarius forte, a febribus intermittentibus fieri, & quidem plerumque lethali eventu. Levior hepatitidis species aliquando intermittentes autumnales epidemicas comitatur, in quibus semper pessime cessit corticis usus; dum, sublata sic febre, manebat illud, quod per febrim ipsam maturandum & resolvendum erat. Ubi ergo dolor fixus continuus, sensus ardoris interni, aliaque inflammationis internae signa adsunt, cortice abstinendum erit.

Neque collecti alicubi puris. In tabidis saepe observatur febris quotidiana; quandoque omnino intermittens, aliquando remittens tantum, quae a pure

(*t*) Epist. Respons. 1. pag. 387.

a pure quotidie facto, & deinde per sputa educendo, nasci videtur. Per talem febrim fit hujus puris concoctio; quae si cortice Peruviano dato tollatur, pessime semper se habent tales aegri, & summam patiuntur anxietatem; adeoque si vel minima suspicio collecti alicubi puris adsit, a corticis usu abstinendum omnino est.

Neque obtsructi admodum hujus illiusve visceris. Post fervidissimas aestates praegressas observatum fuit, sequenti autumno febres intermittentes epidemice grassatas fuisse, non tantum in his regionibus, sed & per totam fere Europam, imprimis decimo nono hujus saeculi anno, quando omnium numerosissimae in hac urbe tales febres observatae fuerunt. Videbatur autem tunc, per summos aestus praegressos liquidissima sanguinis parte dissipata, ressiduum spissum & tenacius difficilius per hepatis angustias transire potuisse, cum ibi omnis sanguis, a visceribus abdominalibus rediens & venosus, per venae portarum convergentes ramos transire debeat, absque renovata cordis impellentis actione. Unde obstructio hic nata bilis debitam confectionem non tantum, sed & reliquorum viscerum chylopoieticorum functiones, turbabat. Vidi tunc & in me ipso, & in aliis plurimis his febribus laborantibus, colorem oculorum subflavescentem & urinam subicteritiam. Aderat anxietas & ponderis gravantis sensus circa praecordia, nausea, fastidium, & in quibusdam obtusus in hypochondrio dextro dolor. Cum autem ingenti aegrorum numero obruti Medici, & imprimis in populosissimis urbibus, corticem Peruvianum exhibebant in his febribus, plerumque pessime cessit; imprimis, si non contenti inducias impetrasse, ut refocillarentur aegri, redeuntem febrim illico dato iterum cortice comprimerent, vel continuato corticis usu ejus reditum caverent. Multis enim abdomen intumescebat, facies cerea erat, & pessime languebant tota hyeme sequente; plures perierunt, dum sensim putrefacta, quae visceribus infarcta haerebat, saburra, & verno tepore mota, dysenteria vel diarrhoea putridissima sequebatur: quibusdam etiam ingenti copia sanguinis, tabefacto ut videbatur hepate, sursum vel dorsum expulsa, cita & inespectata mors veniebat. Ubi autem leni emetico expulsa biliosa saburra, quae in his febribus incipientibus primas vias gravare solebat, dabantur decocta graminis, cichorei, taraxaci, quinque radicum aperientium, & similium, addito melle, rob sambuci, sali polychresto & similibus, febris ipsa, haec ingesta remedia movens per omnia vasa, solvebat felicissime viscerum obstructiones, & optime curabantur aegri, paucique admodum ex ingenti aegrorum numero perierunt. Salutarem hujus methodi eventum postea aliis annis, dum similes febres grassabantur, expertus fui; neque unquam dedi corticem Peruvianum, nisi quandoque magna aegrorum debilitas aliquas inducias posceret; tuncque tamen perrexi in usu similium solventium & aperientium remediorum, donec febris rediens nunc citius, nunc serius, curationem absolveret. Religio tamen fuit, post tales inducias impetratas, renatam febrim repetito corticis usu tollere, cum semper hoc periculosum sit, si vel minima suspicio obstructorum viscerum adfuerit. Unde etiam *Sydenhamus* (*u*), qui satis audacter cortice Peru-

(*u*) Epist. Responsor. 1. pag. 385.

Peruviano usus fuisse videtur, monet sequentia: *Animadvertendum autem quod si aeger, non obstante abundanti cautela superius tradita, nihilominus recidivam patiatur [quae in quartana ipsa rarius accidit, quam in tertianis vel quotidianis] tamen prudentis Medici erit, non nimium pertinaciter insistere methedo corticis per dicta intervalla exhibendi, sed pro suo judicio aliis modis curationem aggredi.*

Patet ergo ex hactenus dictis, corticem Peruvianum ex sua indole esse innocuum remedium, quod satis tuto corpori humano applicari potest: unicum tantum incommodum ejus usum longum & repetitum sequens notavit *Sydenhamus* (w), quod nempe in rheumatismum scorbuticum inciderent aegri, qui tamen antiscorbuticis remediis facile curabilis erat. Praeter illud autem nihil mali aegris accidisse unquam ab ejus usu testatur.

Simul etiam affirmare licet, corticem Peruvianum tollere febrim solam, & sublata febre manere illas mutationes fluidarum & solidarum partium corporis, quae vel ante febrim praeexstiterant, nondum sublatae per febrim; vel febris tempore aut per febrim ipsam productae fuerant. Ubi ergo febris inservire poterat, quod toties fit, ut felicius & citius tollerentur vel emendarentur illa, quae in solidis aut fluidis degeneraverant a sanitatis legibus, corticis Peruviani usus nocet: uti etiam si a febre intermittente merito sperari possit inveterati cujusdam mali cura, epilepsiae v. g., vel corporis ad longaevitatem & firmiorem sanitatem dispositio.

Sic etiam facile conciliari poterunt diversae Medicorum de Cortice Peruviano opiniones, dum quidam illius usum damnant ubique, alii contra laudant; & omnes ad experientiam provocant. Certe nullum absolute & semper utile remedium est, sed tempestivo usu tale fit tantum.

Cortex autem Peruvianus roborante virtute insignis quidem est, & hoc respectu pulcherrime in quibusdam morbis prodest, uti dictum fuit; illa tamen ejus efficacia, qua febres intermittentes fugat, inde pendere non videtur, cum ab alio nullo roborante remedio idem effectus tam certo sequatur. Unde merito specificum remedium dicitur, cujus efficacia, solo hoc effectu cognita, latens illud [vide 757.], unde febris intermittentis paroxysmus excitatur, & stato tempore renovatur, tollitur, vel pro tempore iners redditur, licet caeteroquin ab ejus usu nulla insignis mutatio in corpore appareat.

Neque repugnat modo dictis, quod nonnullos cortex Peruvianus quandoque purget, ac si catharticum remedium sumpsissent (x); nam illud rarum est, & plurimi absque ulla omnino evacuatione sensibili febre liberantur per corticem.

Testatur quidem celebris Medicus *Hippolitus Franciscus Albertinus* (*), post febres intermittentes, cortice Peruviano fugatas, secutas fuisse insignes evacuationes per alvum, sudores, sputa, urinam &c. Praesertim autem post corticem assumtum aegros effudisse quandoque halitum quemdam odore gravem, & foetidum adeo quandoque, ut adstantes molestissime afficeret, talemque hali-

(vv) Ibidem pag. 376. & Sect. VI. cap. 5. pag. 351.
(x) Sydenham. ibidem pag. 377. 378. (*) Instit. Bonon. pag. 163. & 405.

halitum perdurasse, donec ali[illegible]quam excretio per alvum, urinam &c. prodiret. [illegible]uit autem Albertinus in illa opinione, tunc bonum esse exspectandum successum, neque fere recidivam metuendam esse, si post corticem Peruvianum exhibitum criticae tales, ut vocat, evacuationes sequantur. Ubi vero contrarium occurrit, recidivam metuendam esse; tuncque suasit, repetendum esse corticis usum, donec talibus evacuationibus obortis perfecta rediret sanitas.

Interim tamen, uti ad §. 757. monitum fuit, negari non potest, cortice Peruviano exhibito febrim cessare, antequam illae evacuationes fiant; adeoque corticis illa vis, qua febrim fugat, non pendet ab evacuatione cujusdam materiae morbosae.

Cum modo dicta legerem, incepi sedulo attendere, quid in aegris fieret, postquam illis corticem Peruvianum dederam. Gravem illum halitum, de corpore aegrorum exspirantem, observare hactenus mihi non contigit; verum aliquoties vidi in tertianis autumnalibus pertinacioribus dato cortice, postquam febris per tres, quatuor, quinque dies siluerat, alvum aliquoties fluxisse, quandoque & vomuisse aegros cum levamine. Quibusdam tamen, non obstantibus illis evacuationibus, recidiva contigit, aliis non. Notavi praeterea & quibusdam febrim per corticem sanatam fuisse, licet nullae sensibiles evacuationes observatae fuerint, absque recidiva tamen. Illi autem, quibus alvi fluxus vel vomitus contigit, de sensu gravitatis circa praecordia conquesti fuerunt, simulac febris cortice dato cessaverat.

Cum autem, teste ipso *Albertino*, variae evacuationes per urinam, alvum, sputa, sudores &c. sequantur in tali casu, & quandoque tardissime, admodum verosimile videtur, corpus, depulsa febre, vires suas recolligens, & roborante corticis Peruviani virtute instauratum, expellere variis viis illa, quae tempore febris a sanitatis legibus degeneraverant; vel, sanata febre, ex ingestis alimentis (voraces enim plures post corticis usum fiunt) non bene digestis accumulata fuerunt in primis viis; illasque evacuationes non pendere, proprie loquendo, ab efficacia corticis Peruviani, cum saepe diutissime postea observantur tantum. Interim tamen satis probabile videtur, quandoque per tales evacuationes tolli causas occasionales, quae sopitum illum characterem, a quo paroxysmi renovatio proprie dependet (vide §. 757.), excitare potuissent sic, ut postea ablatis illis causis, unde excitatus fuerat, propria vi paroxysmos renovare pergeret. Ex illis autem, quae hactenus dicta fuerunt, patere puto, non carere periculo illam methodum, qua, non apparentibus talibus evacuationibus, repetitur corticis usus hac spe, ut sic tandem prodeant; cum illae evacuationes, corticem exhibitum diu postea saepe sequentes, huic remedio adscribi posse non videantur; & saepe tales causae in corpore lateant, quibus ipsa febris optimum remedium est non tantum, sed & quandoque unicum.

Sequitur jam ut videamus, quaenam in usu corticis Peruviani notanda sint, postquam constitit, febrim per hoc remedium tollendam esse, vel saltem pro aliquo tempore sopiendam, ut, induciis sic impetratis, fractae aegrorum vires restaurari possint.

Patet

Patet ex illis Auctoribus, qui de cortice [illegible] scripserunt illo tempore, quando ejus usus in Europa primo increbuit, quod tunc da[illegible] (*in substantia, ut dici solet*) forma pulveris vino infusi & diluti. Postea, cum imprudenti hujus remedii administratione mali quandoque effectus sequebantur, aliquid maligni in cortice latere putantes quidam Medici varias ejus praeparationes commendaverunt; & imprimis solliciti fuerunt multi, ne ipsa corticis substantia ingereretur, nescio quid mali inde praevidentes; sed limpidissima tantum infusa, etiam filtro depurata saepius, tantum exhibenda voluerunt. Ex illis autem, quae dicta fuerunt, satis constitit, nullum a cortice periculum imminere. Poterit ergo dari forma pulveris, vel addito syrupo quodam officinali, aut melle, parari inde electuarium. Infusa ex cortice parantur optime vino, & spiritu vini inde facta tinctura pariter in officinis prostare solet. Coctionem autem fert absque virium jactura cortex Peruvianus, & quidem longiorem requirit, ut saturissimum inde fiat decoctum, turbidum tunc, flavescens, spumescens, & cum adstrictione amaricans. Si jam tale decoctum leni igne inspissatur ad mellis spissitudinem, habebitur extractum corticis Peruviani, quod tali sub forma, instar electuarii, exhiberi poterit, vel syrupo cuidam officinali misceri, vel addito pulvere glycyrrhizae v.g. in massam solidiorem redigi, unde catapotia formari queunt: in materia Medica ad hunc numerum variae tales formulae habentur. Ubi autem amarum corticis saporem fastidiunt nimis aegri, vel a junioribus impetrari nequit, ut corticem aut varia ejus praeparata assumant; tuto & aequali cum successu clysmate injectum corticis decoctum, vel ejus pulvis aqua dilutus, idem omnino efficit; nisi quod majori corticis copia, tripla nempe plerumque opus sit, quam si per os assumatur. Uno autem alterove clysmate ex melle cum sale gemmae, vel simili, prius tunc eluenda alvus est, ne faeces in crassis intestinis haerentes obstent; atque postea diutius clysmata ex cortice Peruviano parata vacuis intestinis retineri possint. Simul etiam notandum, haec clysmata, cum scopus sit illa retinere in corpore, uncias quinque vel sex non debere excedere in adultis, vel unciam unam aut alteram in junioribus, ne mole sua intestina ad excretionem irritent. Vidi in junioribus saepius hanc methodum successisse: & *Helvetius Parisiensis Medicus* (*y*), qui se hujus methodi primum inventorem jactat, magnum sic curatorum aegrorum numerum recenset: corticis autem pulverem, aliquot aquae unciis dilutum, adhibuit prae caeteris; nulla alia re addita.

Cum propriis additis requisitis. Certe cortex solus ad hanc curam sufficit, adeoque hoc respectu nihil omnino ipsi addendum videtur. Miscuerunt quidam cortici varia alia, & quidem oppositae indolis, remedia, acida nempe fossilia, sales alcalinos volatiles & fixos, sales neutros, ut ammoniacum &c.; purgantia, opiata (*z*), aromata alii, ut nempe noxii quid, quod in cortice haerere imaginabantur, emendarent. Interim tamen ex omnibus his

[*y*] Method. omnes febres ita curandi, ut nihil ore assumatur pag. 4. &c.
[*z*] Institut. Bononiens. pag. 412.

his additis patuit, cortis Peruviani illam vim, qua febres curat, non facile mutari posse, cum similis fere effectus sequatur, sive solus, sive cum variis additis exhibeatur; nisi quod purgantia simul exhibita, deturbando corticem citissime per alvum, ejus efficaciam enervare videantur: unde *Sydenhamus* talibus aegris, quibus ex peculiari idiosyncrasia a cortice Peruviano alvus movebatur, uti a cathartico fortiori solet, simul laudanum dedit, ut hanc evacuationem, & morbo & corticis operationi contrariam, tolleret (*a*); vomitum autem molestum, si aderat, prius succo citri cum sale absinthii misto, dein laudano liquido dato, sedabat: caeterum nihil aliud cortici addebat, nisi quod vehiculi instar servire poterat, aut amarum saporem emendare, si juniores aut delicatuli forent aegri. Quandoque adduntur quaedam remedia cortici, ut ejus color & sapor mutentur, & insciis aegris ingeri possit, ne vano metu perculsi cortici sumto adscribant postea omnes illos morbos, qui reliquo vitae decursu illis contingent, uti quandoque non sine detrimento famae Medicorum factum fuisse novi. Ita v.g. sales alcalini fixi additi cortici, dum in aqua decoquitur, efficiunt, ut decoctum limpidum coccineo colore saturato praeditum sit, dum sine his additis turbidum & flavescens appareat. Ob similem rationem cortices citri, arantiorum, cinnamomum aliave remedia adduntur, ut sapor mutetur.

TEMPORE ἀπυρεξίας. Dum primo in Europam deferebatur cortex, binae ejus drachmae, in pollinem tenuissimum tritae, tribus circiter horis ante paroxysmum infundebantur in phiala vini albi generosissimi, & ingruente febrili horrore, primoque paroxysmi indicio vel levissimo, universa haec dosis assumebatur, & dein aeger lecto committebatur; uti patet ex *Schedula Romana* dicta, quae corticis usum & preparandi modum continebat, & apud *Bartholinum* (*b*) aliosque multos Auctores, qui de cortice scripserunt, videri potest. Constitit tamen, quibusdam, licet rarius pessime cessisse corticis, hoc tempore dati, usum; & *Sydenhamus* (*c*) observavit, quosdam sic periisse, unde magna huic remedio infamia accessit. Credidit autem non sine ratione, funestum talem effectum inde factum fuisse, quod incipiens sic paroxysmus sufflaminaretur, adeoque impediretur, quo minus frigoris febrilis periculosum illud stadium (vide §. 749.) superare possent aegri, sed in illo suffocarentur. Tutissimum ergo erit finito paroxysmo incipere corticis usum, & divisis dosibus illum sic exhibere, ut debita ejus quantitas assumi possit, antequam sequens exspectetur paroxysmus.

Ubi vero febres intermittentes geminatis & productis paroxysmis indolem continuarum febrium aemulantur, uti in autumno saepe contingit (vide §. 748.), sic ut tantum remissio, non vero intermissio perfecta, observetur; in tali casu *Sydenhamus* (*d*) tempore remissionis, quam proxime a paroxysmo desinente, quantum conjectura poterat assequi, incepit dare hoc remedium, & deinde quarta quaque hora sic pergebat, ne quidem ipsum paroxysmum morans:

[*a*] Sydenh. Epist. Respons. 1. pag. 382. (*b*) Thom. Barthol. histor. anatom. & medic. cent. 5. pag. 108. [*c*] Epist. Respons. 1. pag. 379. (*d*) Ibid. pag. 383.

morans: quia non dabatur aliud tempus, ut debita corticis copia ingeri posset. Monetque, feliciter successisse semper hanc methodum, nisi assiduo lecti calore, vel cardiacorum calefacientium usu, febres intermittentes in vere continuas, quae nempe absque remissione uno impetu decursum suum absolvunt, mutatae fuissent: in tali enim casu corticem Peruvianum nihil quidquam profecisse plus semel se observasse testatur. Imo alio in loco [*e*] diserte monet, in epidemicis continuis febribus, & in morbis inflammatoriis, pleuritide, peripneumonia, angina &c. non tantum non profuisse, sed & plane obfuisse corticis usum.

Debito ordine. Talem imprimis laudavit *Sydenhamus* (*f*), ut debita quantitas divisis dosibus sic exhiberetur, ut aequali temporis intervallo singulis dosibus exhibitis, omnis ejus copia assumta sit, antequam sequens paroxysmus exspectatur. Sic v. g. ad quartanam curandam binis diebus intercalaribus dabat omni quadrihorio dosim corticis Peruviani, adeoque unciam ejus in duodecim partes aequales dividebat. Ubi vero febrium intermittentium paroxysmi minus distant a se mutuo, saepe non adeo tutum videtur, breviori tempore tantam copiam ingerere, ut omnis haec quantitas ante futurum paroxysmum assumi posset. Sic quidem non penitus tollitur proxime secuturus febris insultus, minui tamen plerumque solet, & deinde pergendo tempore ἀπυρεξίας in corticis usu, cura perficitur. Imo etiam consuluit alibi *Sydenhamus* (*g*) in quartanae per corticem Peruvianum curatione, *ut sanguinem dicto medicamine sensim, longioreque a paroxysmis intervallo leviter inficiamus, quam ut uno omnino ictu paroxysmum confodere tentemus; hoc enim pacto & plus temporis remedio conceditur, quo suum opus plenius absolvat; & evitatur quidquid id est periculi, quod aegro poterit oriri ex subito isto & intempestivo nimis sufflamine, quo paroxysmum jam invalescentem, atque omni se ope exserentem, conamur opprimere.* Unde tunc voluit, ut mane & sero, diebus a paroxysmo liberis, sumerent aegri magnitudinem nucis moschatae de electuario, ex uncia una corticis Peruviani, & binis unciis syrupi rosarum rubrarum confecto.

Dosi. Unciam unam corticis ad quartanam debellandam in adultis requiri observavit *Sydenhamus* [*h*]; reliquas vero febres sex drachmis [tribus nempe quartis unciae partibus] posse sic expugnari, ut inducias saltem concedant. Cum autem ex ante dictis satis constet, corticem ex sua indole nihil periculi habere, non opus est dosin adeo scrupulose limitari. Ut autem recidiva, post quartanam curatam uncia una corticis Peruviani, caveatur, jubet ut octava die post ultimam dosin assumtam iterum uncia corticis assumatur eodem ordine, ut dictum fuit; imo & tertia vel quarta vice hoc repetendum voluit post idem temporis intervallum; maxime si praegressis validis evacuationibus debilitatus fuerit aeger, vel aurae frigidiori se exposuerit incautius. Alibi [*i*] ad tertiam vicem usque, interjectis semper quatuordecim diebus, corticis usum repetendum voluit.

Notan-

(*e*) Ibid pag. 401. (*f*) Ibid. pag. 381. (*g*) Sect. I. cap. 5. pag. 113.
(*h*) Epist. Respons. 1. pag. 383. (*i*) Sect. 1. cap. 5. pag. 114.

Notandum tamen quam maxime, si post unciam corticis assumtam cesset febris quidem, verum aegri langueant, de ponderis gravantis sensu circa praecordia conquerantur, urina colorem icteritium habeat, aut adnata oculorum flavescere incipiat; minime tutum est, febris recidivam praecavere simili corticis quantitate sumta: verum illico solventissimis remediis exhibitis oportet exspectare febris reditum, per quam optime poterunt tolli illa mala, quorum signa post corticem exhibitum apparuerunt. Pessime enim semper cessisse vidi, si in tali casu in corticis usu pergeretur: ratio autem ex ante dictis facile patet.

Uncia una corticis in substantia sufficere solet; si vero decocti forma sumatur, dupla quantitas requiritur: ubi autem per clysma injicitur, tripla plerumque copia adhiberi debebit; & quandoque adhuc major, imprimis si haec clysmata non satis diu ab aegris retineri potuerint. Observavit etiam *Sydenhamus* [*k*], quo magis febris, sive sponte sua, sive regimine calidiori, ad continuitatem accedat, eo majore corticis quantitate opus fuisse; adeo ut aliquando sesquiuncia, vel & duabus unciis, se ad febres tales fugandas indiguisse testetur.

Regimine. Illud non adeo exactum requiri observavit *Sydenhamus* (*l*); eupeptos tamen & euchymos cibos merito commendavit, quia per febrim praegressam debiliores aegri difficilioris digestionis edulia non ferunt absque noxa, & recidivae periculo, cum sopitus ille character (vide §. 757.) tam facile excitetur denuo. Cum autem saepe admodum famelici sint aegri, post febrim cortice fugatam, cavendum est, ne simul & semel nimiam ciborum copiam ingurgitent, sed parca copia simul, & repetitis vicibus sumant. Fructibus tamen horaeis & liquoribus frigidis semper interdixit *Sydenhamus* (*m*). Vini usum modicum non tantum concessit, verum etiam quam maxime laudavit. Imprimis autem cavendum est, ne frigidiori aurae se temere exponant aegri; a nulla enim re majus recidivae periculum est, uti ad §. 757. dictum fuit.

Notavit praeterea *Sydenhamus* [*n*], difficilius per corticem sanari febres intermittentes, si inter ejus usum aegri jugiter lecto incarcerentur.

Cum autem §. 766. monitum fuit, sublata febre intermittente & restauratis aegri viribus, conducere purgantia aliquoties etiam repetita, notandum est, postquam febris corticis Peruviani usu fugata est, nulla purgantia exhibenda esse, cum vel levissimum enema ex lacte saccharato in recidivae discrimen certissime aegrum conjiciat (*o*). Quod imprimis ideo animadvertendum est, quoniam plurimi, videntes febres has absque ullis evacuationibus sensibilibus saepe tolli, conabantur postea purgantibus deturbare morbosam, quam in corpore adhuc latere credebant, saburram.

§. 768. QUin & Epithemata saepe juvant; & Inunctiones spinae dorsi; & adstringentia epota.

Praeter

(*k*) Epist. 1. Respons. pag. 384. (*l*) Ibid. pag. 386. (*m*) Ibidem.
(*n*) Disert. Epist. pag. 467. (*o*) Idem Epist. 1. Resp. pag. 386.

Praeter illa, quae hactenus recensita fuerunt, laudantur & alia quaedam adversus febres intermittentes remedia, quorum aliquando felices successus observati fuerunt.

Epithemata. Quae variis quidem corporis locis applicantur quandoque, plerumque tamen cardiae, carpis, sub poplitibus, vel axillis, imponi solent aliquot horis ante paroxysmi futuri tempus. Si autem in memoriam revocentur illa, quae in Commentariis §. 757. dicta fuerunt, non adeo absonum videbitur, a talibus applicatis aliquid exspectari posse, cum latens ille character, unde paroxysmi renovatio pendet, in subtilissimo fluido, nervis, vel horum communi origine haerere videatur; adeoque saepe mutari, vel deleri possit per talia, quae subtili fragrantia in nervos & spiritus nervosos agere possunt. Historia Medica plura habet exempla febrium intermittentium per epithemata curatarum. Sic de se ipso narrat *Boyleus* [*p*], quod a quotidiana violenta, frustra per usitatam Medicinae methodum tentata, mirum in modum sanatus fuerit, dum carpis applicaretur puls ex salis nigri & lupuli Anglici recentissimi duobus manipulis, cum quarta parte librae uvarum Corinthiacarum, simul contusis parata. Plura alia similia, ut fuliginem cum terebinthina, millefolium sacculo inclusum stomacho applicatum &c. (*q*) laudat. Erigerum, sive senecionem vulgarem dictum, in pultem contusum, frigide applicatum cardiae, die intercalari, febres intermittentes curasse legitur (*r*). Tuto satis similia remedia tentari possunt; & imprimis in junioribus, qui saepe pharmaca omnia respuunt, usum habent; forte quod in hac aetate facillime mobile genus nervosum a talibus externe applicatis magis afficiatur. Fatendum tamen est, non semper per haec febres intermittentes tolli: nam & *Boyleus* [*s*] ipse fatetur, pultem illam ex lupulo, sale, & uvis Corinthiacis, aliquando successu caruisse.

Alia similia laudantur, quae partes, quibus applicantur, stimulant, irritant, inflammant, imo & erodunt saepe; & in toto corpore majori calore excitato frigus incipientis paroxysmi praeoccupant. Sic in vicino pago rusticus fuit, qui plures a febribus intermittentibus curavit, dum ranunculum pratensem in plutem contritum intra manuum digitos alligabat, unde dolor molestus, calor, & erosio sequebantur tenerae in his locis cutis, & simul saepe subita febris curatio.

Talium autem epithematum formulae in Materia Medica ad hunc numerum habentur.

Inunctiones spinae dorsi. Haec fuit Veterum Medicorum methodus, ut frigus febrile praeverterent balneo, frictione valida, & calefacientium linimentorum inunctione; uti patet ex illis, quae ad §. 756. 758. 761. dicta fuerunt. Cum autem ex dorsi spina nervosi trunci numerosi exeant, &, uti saepius dictum fuit, liquidi nervosi quaedam inertia (vide §. 755.) paro-

(*p*) De utilitate philosophiae experimentalis Exercitat. V. cap. 10. §. 7. pag. 275.
(*q*) Ibid. §. 9. pag. 276. & in additionibus ad priorem sectionem partis secundae pag. 435. [*r*] Medical. Essays Tom. 2. pag. 47. [*s*] De utilit. philos. Experiment. Exercit. V. cap. 10. pag. 275.

paroxysmi febrilis initium comitari videatur; ideo tota dorsi spina pannis laneis calidis valide perfricatur una vel altera hora ante futurum paroxysmum & deinde penetrabili aromatico linimento inungitur ante focum: cujus linimenti formula pariter in Materia Medica ad hunc numerum habetur. Pulchrum saepe successum talis inunctio spinae dorsi in his febribus curandis habet, & aliquoties plerumque repeti debet ante sequentes paroxysmos: raro enim statim sanat, licet plerumque levamen afferat. Unde *Celsus* (*t*) similem methodum laudans addit sequentia: *Neque desistendum est, etiamsi horror redit, saepe enim pertinacia juvantis malum corporis vincit.*

ADSTRINGENTIA EPOTA. Plebejis hominibus usitatum quandoque fuit ex alumine & nuce myristica paratum pharmacum, cujus formula in Materia Medica ad hunc numerum habetur, & aliquando successum habuit. Alii plantaginem, tormentillam & similia adstringentia laudaverunt. Jam apud *Hippocratem* [*u*] videtur commendari similium usus. In tertiana febre enim, si quarta vice prehendat, purgans remedium dari jubet; ubi vero aeger non videatur indigere purgante remedio, *pentaphylli* radices acetabuli quantitate ex aqua tritas dabat. Satis conveniunt adstringentia, ubi vel ex propria temperie, vel per morbum ipsum, nimis dissolutos humores habent aegri, & profusis sudoribus diffluunt: ubi vero, liquidissimis partibus difflatis, sanguinis crassities jam adest nimia, vel dum visceribus obstructis potius resolventibus & attenuantibus opus est, facile patet, damnosum esse adstringentium remediorum usum.

§. 769. UT singularis fiat curatio singularum, notetur 1. intermittentes veras quo minori spatio quiescunt, eo finiri citius, & contra. 2. eo itidem plus accedere ad acutarum genium, & in has mutari. 3. causam eo mobiliorem forte, & copiosiorem habere. 4. hinc vernales, superveniente calore, sponte solvi. 5. autumnales, accedente frigore, increscere. 6. inde liquere, quibus febribus medicina faciunda, & qualis.

Hactenus dictum fuit de generali cura febrium intermittentium: sequuntur jam quaedam adhuc corollaria, quae ex praecedentibus deducuntur, & ad prognosin & curationem in variis intermittentium speciebus pertinent.

1. Fuit *Sydenhamus* in illa opinione, uti ad §. 757. dictum est, illud imprimis discrimen esse inter febres continuas & intermittentes, quod continuae febres conceptam semel effervescentiam uno decursu & continuo absolvant, intermittentes vero febres partitis vicibus illud facerent. Credebat autem, simile fere temporis spatium impendi & in continuis & in intermittentibus febribus, ut per febrim sanguinis massa repurgaretur. Adeoque ex hac doctrina pateret ratio, quare febres intermittentes, inter quarum paroxysmos minus

(*t*) Lib. III. cap. 12. pag. 142.

(*u*) De Morbis Lib. II. cap. 13. Charter. Tom. VII. pag. 565.

minus temporis intervallum est, citius finirentur. Quousque hoc verum sit, antea dictum fuit. Inde autem sequeretur, quotidianam febrim citius finiendam esse tertiana, hanc quartana & sic porro. Videtur autem haec regula non adeo universaliter vera esse. Quartanam ex sua indole tertiana febre longiorem esse, communis omnium Medicorum consensus docet; unde etiam *Hippocrates* (vide Commentaria §. 558.) quartanam febrim, & longissimam, & securissimam dixit.

Contingit quidem aliquando, tertianam febrim ad plures menses excurrere, sed rarius, & plerumque tunc perversa curandi methodus adhibita fuit per validas & repetitas evacuationes, uti antea monitum fuit; & quartanae febres simili methodo tractatae per annos quandoque manent. An autem in quintanis, sextanis &c. febribus obtineat, eo pertinaciores esse, quo majus inter paroxysmos intervallum sit, non facile dixerim, cum raro admodum in his regionibus occurrant tales febres. Saltem ex illis, quae ad §.746. recensitae fuerunt, Medicorum observationibus videtur constare, illud non semper contingere, cum quintana febris v. g. post paucos paroxysmos desierit aliquando, quandoque & decimum octavum mensem superaverit.

Quotidiana autem febris videtur frequentissimam hujus regulae exceptionem facere, cum saepe longe pertinacior sit febre tertiana; uti frequenter observavi ipse, & apud alios Auctores notatum inveni. Sic *Hofmannus* (*w*) testatur, longiorem esse febrim quotidianam, & ad plures saepe menses trahi. *Galenus* (*x*) quotidianae fomitem pituitam statuebat, frigidum nempe lentum & glutinosum humorem, qui longe difficilius subigi poterat & expelli, quam bilis, cui tertianarum originem tribuebat. Ex quibus videtur deduci posse, quod & majorem quotidianae febris diuturnitatem agnoverit, sed & alibi (*) diserte dixit, longam esse quotidianam febrim, & periculo non vacare. Forte & huc spectat sequens *Hippocratis* Aphorismus (*y*): *Quibus accessiones fiunt, quacunque hora febris dimiserit, si postera die eadem hora prehenderit, difficilis sunt judicationis*. In Commentariis suis in hunc locum *Galenus* (*z*) hujus aphorismi talem esse sensum voluit: si v. g. quis coeperit febricitare hora tertia, & alia quavis hora febris dimiserit, sequenti die eadem hora tertia redierit febris, uti & eadem hora die proxime sequenti; & sic porro; tunc diuturniori tempore tales aegros laboraturos esse. Verum talis febris tunc vera quotidiana intermittens est, atque liceret inde concludere, quod *Hippocrates* illas febres longas esse, & solutu difficiles testatus fuerit. Videtur autem, si hoc sensu intelligatur ille aphorismus, optime notatum fuisse, *si postero die eadem hora febris prehenderit*, ut nempe quotidiana febris distinguatur a tertiana duplicata, cum qua *Celsus* (*a*) illam confudisse videtur. In tertiana enim duplicata raro vel nunquam eadem hora sequenti die pa-

(*vv*) Medicin. Rational. & systemat. Tom. IV. par. 1. pag. 88. (*z*) De Febribus Lib. I. cap. 4. Charter. Tom. VII. pag. 130. (*) Meth. med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 9. Charter. Tom. X. pag. 352. (*y*) Sect. IV. aphor. 30. Charter. Tom. IX. pag. 151. (*z*) Ibidem. (*a*) Lib. III. cap. 3. pag. 116.

paroxyſmus incipit, ſed paroxyſmi alternis diebus ſibi mutuo tam quoad acceſſionis tempus, quam quoad ſymptomata comitantia, reſpondent. Monet quidem *Galenus* in loco modo citato, quoſdam alium ſenſum huic aphoriſmo dediſſe, dum volebant ſic intelligendum eſſe: ſi quis v. g. febre correptus ſit, & hora duodecima deſierit febris, ſi tunc ſequenti die hora duodecima nova acceſſio contingat, tunc judicatu difficilem talem morbum fore. Verum monet illos, qui ſic ſentiebant, nec ratione nec experimentis opinionem ſuam ſtabilire poſſe, cum alia opinio experientia probetur.

2. Si enim quotidianae febris paroxyſmus diutius excurrat, vix ullum eſt verae intermiſſionis tempus, ſed remiſſio tantum; imo quandoque in veras continuas abeunt; uti optime *Celſus* [*b*] de quotidianis febribus agens monuit, dicens: *Rurſus aliae ſic deſinunt, ut ex toto ſequatur integritas: aliae ſic, ut aliquantum quidem minuatur ex febre, nihilominus tamen quaedam reliquiae remaneant, donec altera acceſſio accedat: ac ſaepe aliae vix quidquam aut nihil remittunt, ſed ita, ut coepere, continuant.* In tertianis etiam, imprimis autumnalibus, ſaepe contingit, ut productis & geminatis paroxyſmis continuas febres aemulentur; in quartanis rariſſime, quia tantum inter ſingulos paroxyſmos intervallum eſt. Unde & *Celſus* (*c*) dixit: *Quartana neminem jugulat: ſed, ſi ex ea facta eſt quotidiana, in malis aeger eſt: quod tamen, niſi culpa vel aegri vel curantis, nunquam fit.* Triplicari quandoque quartanas conſtat; adeoque poſſent productis paroxyſmis in continuas etiam mutari, quamvis rarius hoc contingere videatur: interim tamen obſervatur quandoque, febres autumnales, dum primo aggrediuntur, continuas, fracto poſtea morbi impetu in quartanas verti, ut antea ex *Sydenhamo* monitum fuit. Quintanas autem & reliquas intermittentium ſpecies, quarum paroxyſmi adhuc longius diſtant, in continuas mutatas fuiſſe, quantum novi, nullis obſervationibus conſtat.

3. Videantur de hac illa, quae in Commentariis §. 757. habentur.

4. 5. Videantur illa, quae ad §. 747. de hac re dicta fuerunt. Simul etiam in Commentariis §. 757. notatum fuit, frigus inter illas cauſas, quae ſopitum illum febrilem characterem, nondum tamen omnino deletum, excitare valent & in actum deducere, praecipuum locum habere. Minime ergo mirum videbitur, ſi frigus accedens autumnalem febrim augeat, cum ſilentem excitare valeat. Praeterea in cura febrium intermittentium notatum fuit, prodeſſe ſaepe, ſi paulo magis caleſcant aegri tempore ἀπυρεξίας, & imprimis circa tempus ingruentis paroxyſmi: blandus autem verni aeris tepor illud praeſtat, quod per artem tentamus.

6. Vernae febres intermittentes, uti in praecedentibus dictum fuit, adeo benignae ſunt indolis, ut nullam medelam requirant, ſed ſponte ſua cedere ſoleant plerumque. In illis tantum hominibus, quibus debilior ſanguinis craſis facillime ſic ſolvitur, ut profuſo & multum debilitante ſudore diffluant, pertinaces quandoque inveniuntur, roborantibus, & imprimis cortice Peruviano, tunc curabiles. Autumnales longe difficiliores ſunt, & magnam ſaepe Medici attentionem & multa artis molimina requirunt, ut curari poſſint.

[*b*] Ibidem. (*c*) Ibidem cap. 15. pag. 146.

Pro vario autem genio constitutionis epidemicae, per observata fidelia cognitae, aetate, temperie &c. aegrorum diversis, colluvie in primis viis haerente, viscerum obstructionibus febrim comitantibus &c. diversa medela requiritur; de quibus omnibus actum fuit.

Licet autem adeo varia requiri videantur, tamen ad duas classes distinctas haec redigi possunt, uti optime notavit *Sydenhamus* (*d*): *Vel enim methodum, qua se natura liberare solet ab hoc morbo, caute sollicitequε observando indicium sumere oportet, quo fermentationem obortam acceleremus, atque ita ad sanitatem aegros perducamus, vel in ipsam causam specificam penetrando, danda erit opera, ut remediis efficacibus ac specificis obviam eatur*. Sic v.g. in tertianis autumnalibus saepe observatur, tempore paroxysmi aegros sursum vel deorsum copiam biliosae saburrae evacuare, & quidem magno cum levamine; unde & in tali casu per artem hoc imitantur medici. Ita videmus, in fine paroxysmi, sudore orto, levari omnia symptomata; unde & optimo cum successu ille sudor promovetur datis talibus, quae copia aucta hunc sudorem movent quam blandissime & diu (vide §. 764.). Sic observatum fuit, quartanam autumnalem, hyemali frigore auctam, verno tepore sequenti sensim solvi & evanescere: unde & medici pulchro successu diaeta roborante ex eupeptis cibis, & potu meraciori, vires firmant, ut sustinere possint illud, quod ferendum est diu, vinisque medicatis, ex aromatibus & amaris factis, corpus contra frigus muniunt, & languentes viscerum chylopoieticorum actiones excitant. Ubi autem mense Februario vernus tepor adspirare incipit, imprimis tunc cavent, ne indigestili quodam cibo assumto, vel alio quocunque diaetae vitio, turbetur corpus; quod & optime *Celsus* (*e*) monuit, dicens: *Cum vero vetus quartana raro, nisi vere solvatur, utique eo tempore attendendum est, ne quid fiat, quod valetudinem impediat*. Quia autem circa illud tempus insignis mutatio in animalium corporibus fieri observatur, & morborum epidemicorum constitutio immutatur, uti in praecedentibus saepius monitum fuit; prudenti usu remediorum calefacientium effectus verni teporis augere tentant medici, optimo plerumque cum successu; cum contra, si antea talia remedia adhiberentur, saepe periculo non vacaret haec methodus. Consuluit hinc *Sydenhamus* (*f*), ut circa illud tempus aegri insignem aliquam aeris mutationem subeant, sive in calidiorem aliquam regionem commigrando, sive mutando saltem locum, in quo primum hoc morbo correpti sunt. Non citius autem hoc faciendum voluit, quam circa Februarii initium. Ubi vero talis loci mutatio commode fieri nequit, ipso hoc tempore calida remedia dabat, *ut uno quasi ictu languescentem illam depurationem potenter promoveat, &, si fieri poterit, perficiat*. Sic & *Celsus* (*g*) monuit prodesse, si in vetere quartana subinde mutetur victus genus, & ante accessionem sorberent aegri acetum, sinapi, vinum Graecum salsum, piper, castoreum, laser, myrrham. *Per haec enim similiaque corpus agitandum est, ut moveatur ex eo statu, quo detinetur* [*h*]. Citius autem si propinarentur calida haec remedia, quartanam duplicarent, vel

(*d*) Sect. I. cap. 5. pag. 108.
(*e*) Lib. III. cap. 16. pag. 147.
(*f*) Sect. I. cap. 5. pag. 115. 116.
[*g*] Lib. III. cap. 16. pag. 147.
[*h*] Ibidem.

vel in continuam mutarent quandoque; uti *Sydenhamus* prudenter monuit, & jam notaverat *Galenus* (*i*). Ex quibus omnibus patet, methodum generalem febres intermittentes curandi, ab antiquis medicis jam adhibitam, & recentiorum testimoniis confirmatam, tantum fere esse imitationem illorum, quibus natura se ab his morbis liberare solet.

Altera autem methodus, quae in ipsam causam specificam febrium penetrat, uti *Sydenhamus* dixerat, a priori diversa, vel talis est, ut turbando corpus mutet, vel tollat illam latentem dispositionem, unde paroxysmi renovantur, uti dum purgantibus vel emeticis utimur non adeo ad evacuandum corpus, quam ad mutandum potius (vide §. 760.); vel dum liquido tenui aromatico epoto, calore foci vel lecti, frictionibus, inunctionibus spinae dorsi, epitematibus &c. conamur primum febrilis paroxysmi tempus, & primam ejus causam superare [vide §. 756.]. Illa tamen curatio febrium intermittentium, quae per corticem Peruvianum fit, imprimis specifica dici meretur, cum absque ullis turbis vel evacuationibus perficiatur. Quomodo autem haec cura conveniat, & qua lege tuto administrari possit, §. 767. dictum fuit.

Febrium generalis historia & curatio jam tradita fuit, deinde symptomata maxime communia, quae febres comitari solent, expensa fuere tam in sua indole, quam curatione. Ultimo denique actum fuit de febrium classibus generalibus; continuis nempe, remittentibus, intermittentibus, & notata fuerunt illa, quae singulis his classibus tam in diagnosi & prognosi, quam in curatione propria inveniebantur, & diversa erant ab illis, quae in generali febrium historia & curatione tradita erant. Sequitur nunc ut agatur de morbis acutis, quos febris comitatur quidem, sed qui tamen non a febre, sed a functione laesa organi per singularem inflammationem, nomen habent.

(*i*) Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 12. Charter. Tom. X. pag. 356. 357.

MORBI ACUTI FEBRILES.

§. 770. NUnc morbi Acuti considerandi, qui febre stipati acuta, tamen singularem inflammationem inducunt huic illive organo, unde ab ejus functione laesa toti morbo imponitur nomen. Tales sunt Phrenitis, Coma, Carus, Angina, Peripneumonia, Haemoptoe, Pleuritis, Inflammatio Mammarum, Diaphragmatis, Ventriculi, Hepatis, Lienis, Mesenterii, Intestinorum, (Dysenteria, Ileus, Volvulus, Tenesmus, Haemorrhoides, Colica biliosa), Renum, Vesicae, Ureterum, Uteri, Juncturarum, Exteriorum in Morbillis, Variolisque.

Quinam dicantur morbi acuti, in Commentariis §. 564. dictum fuit; tales nempe, qui cito vel tollunt hominem, vel cito ipsi finiuntur, & in quibus sine intermissionibus accessiones & dolores graves urgent. Simul ibidem monitum fuit, febrim acutam vocari, quando & velociter & cum periculo decurrit.

Quamvis autem omnes morbi statim enumerandi febre acuta stipentur, adeoque ex illis, quae hactenus de febribus tradita sunt, multum lucis horum morborum curationi affundatur, uti etiam ex illis, quae *in Capitulo de Inflammatione* habentur; tamen operae pretium erit de praecipuis seorsim dicere, cum ratione variarum partium affectarum plura singularia in Diagnosi, Prognosi, & Curatione habeant, quae notari merentur.

Cum autem his morbis singularis inflammatio hujus illiusve organi adsit, non simpliciter vocantur febres acutae, sed a functione laesa nomen habent: uti optime notavit *Galenus* (*k*). Postquam enim de ephemeris febribus egerat, dicit: *Aliarum vero febrium quaedam ex inflammatione, quaedam ex humoribus accenduntur. Et quae ex inflammatione, velut inflammatarum partium quaedam symptomata sunt, morbusque ab affecto organo denominationem fere accipit, ut phrenitis, peripneumonia, & alii similes.*

Tota ergo diversitas horum morborum pendet a parte affecta, quam occupat inflammatio; & possunt illi morbi in alios, similiter inflammatorios, mutari, dum manente febre acuta, & inflammatione, mutatur tantum locus corporis, versus quem materia inflammatoria deponitur. Sic inflammationes pleurae, pulmonis, diaphragmatis in phrenitidem mutantur toties, uti postea dicetur.

Ita angina inflammatoria levatur, dum externa colli & pectoris tegumenta phlegmo-

[k] Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 3. Charter. Tom. X. pag. 349.

phlegmone vel erysipelate occupantur; materia inflammatoria, quae prius fauces internas angebat, nunc exteriores partes obsidente.

In his ergo morbis majus vel minus discrimen pro maxima parte pendet a loco, versus quem per febrim deponitur materia inflammatoria; de qua re videantur illa, quae in Commentariis §. 593. de exitu febris in alium morbum dicta fuerunt.

Tria ergo in morbis acutis inflammatoriis consideranda sunt. Febris acuta continua, Inflammatio, & Organum, cujus functiones, per inflammationem illud occupantem, laesae sunt; seduloque attendendum, quo usque generalis febrium & inflammationis curatio ante tradita his morbis conveniat, & quid praeterea in singulis requiratur.

Recensentur autem morbi illi acuti inflammatorii, a capite incipiendo, deinde versus alias partes descendendo; unde phrenitis primum locum obtinet, ultimum uteri inflammatio: quibus deinde inflammationes juncturarum & exteriorum partium corporis in morbillis & variolis junguntur. Interim tamen in sequentibus idem ille ordo non semper servatur. De Comate enim antea inter symptomata febrilia dictum fuit: de Caro autem, cum levis apoplexia sit, melius post traditam apoplexiae historiam dicetur. Cum autem haemoptoen praegressam toties phthisis sequatur, de illa in capitulo de Phthisi agetur. Mammarum autem inflammatio cum raro contingat nisi puerperis vel lactantibus, de illa inter puerperii morbos dicetur. Lienis inflammatio ex hepatitidis historia facile intelligi poterit, uti ad §. 958. monetur. Sic etiam mesenterii inflammatio eadem requirit, quae in intestinorum inflammatione habentur: unde etiam hauriri possunt illa, quae ad dysenteriam, ileum, volvulum, tenesmum, haemorrhoides, spectant, quatenus nempe omnes hi morbi inflammationi ortum debent. Colica autem biliosa ex hepatitidis historia imprimis cognosci poterit. Illa vero, quae ad ureterum & vesicae inflammationem pertinent, partim ex nephritidis historia, partim ex illis, quae de calculo postea dicentur, hauriri poterunt. De uteri inflammatione pariter peculiari capitulo non agitur in his Aphorismis, verum inter morbos puerperii de hac quaedam dici poterunt, cum puerperis frequentissimus sit hic morbus. Juncturarum inflammatio ex illis, quae de rheumatismo & podagra dicentur, pariter intelligi poterit. Cum autem junioribus frequens sit variolarum morbus, de illis post morbos infantum dicetur. De morbillis non habetur singulare capitulum, forte quia ex illis, quae de exanthematibus febrilibus dicta fuerunt, haberi possunt illa, quae ad horum curationem pertinent.

PHRENITIS.

§. 771. SI ferox & perpetuum delirium a Cerebro primario affecto cum febre acuta continua oritur, vocatur Phrenitis Vera:

Si a malo aliunde in Cerebrum delato in febre, inflammatione, &c. Phrenitis Symptomatica, παραφροσύνη, desipientia, dicitur.

Mens Graecis φρὴν dicebatur, & φρένας pro sapientia Graeci passim usurpant: unde φρενῖτις dicitur quasi τῶν φρενῶν νόσος, uti ἀρθρῖτις τῶν ἄρθρων, ac πλευρῖτις τῶν πλευρῶν (*l*). Videtur enim usu apud Medicos Veteres obtinuisse, ut partis affectae nomini adderent terminationem *itis*, quando inflammatorium imprimis ejusdem partis morbum designare volebant, uti patet in hepatitide, nephritide &c. Illius ergo partis corporeae, unde humana sapientia pendet, morbum phrenitidem dixerunt; quam & ideo *Plinius* (*m*), recensens signa lethalia in hoc morbo ab *Hippocrate* memorata, vocavit *sapientiae aegritudinem*. Cum autem & maniaci & melancholici insaniant, optime phrenitidem ab his morbis distinxit *Celsus* (*n*), dicens: *Incipiam ab insania, primamque hujus ipsius partem aggrediar, quae & acuta, & in febre est. Graeci φρενῖτιν appellant*. Ut autem distingueret phrenitidem a delirio, de quo §. 700. inter symptomata febrilia actum fuit, notavit, interdum quidem in accessione aegros desipere, & loqui aliena, sed levato accessionis impetu mentem redire. *Phrenitis vero tum demum est, cum continua dementia esse incipit; aut cum aeger, quamvis adhuc sapiat, tamen quasdam vanas imagines accipit: perfecta est, ubi mens illis imaginibus addicta est*.

Notatum autem fuit in Commentariis §. 700., ubi illa interna cerebri dispositio, delirii causa, tam valida est, ut aequipolleat, vel & superet illas mutationes sensorii communis, quae ab objectis externis in sensuum organa agentibus fiunt, sequi judicium & animi affectus saepe validissimos, atque tunc adesse ferox delirium, dum sibi aliisve nocere tentant aegri.

Perpetuum ergo delirium cum febre acuta continua adest in phrenitide vera: illudque delirium plerumque ferox esse solet, ob validam mutationem sensorii communis. Non semper tamen illa ferocia adest, uti in Commentariis §. 700. probatum pariter fuit; dum nempe ideae a tali morbosa mutatione sensorii communis natae non habent sibi junctum illud placens vel displicens, unde animi affectus excitantur, sed adiaphorae sunt. Dari enim tales phrenitides, & pessimas quidem, in quibus aegri obscure delirant, absque ulla ferocia, ex *Hippocrate* & *Galeno* ibidem demonstratum fuit.

Al-

(*l*) Salmas. Epist. 36. pag. 79.
(*m*) Hist. Nat. Lib. VII. cap. 15. pag. 166.
(*n*) Lib. III. cap. 17. pag 148.

Alterum, quod in Phrenitide vera notandum, est, cerebrum in hoc morbo primario affectum esse; idest, morbi causam in alio corporis loco natam, & inde in cerebrum delatam fuisse, sed in ipso cerebro, vel membranis illud involventibus, a primo initio morbi adfuisse, licet per febris impetum augeri possit praesens jam in cerebro vitium. Veram enim & exquisitam phrenitidem tunc tantum dixerunt Veteres Medici, quum cerebrum ipsum primario affectum est. Sic *Galenus* (*o*) dixit: *Phrenitis siquidem exquisita, & non permista alteri morbo, fit bile flava locum, in quo princeps animae pars residet, prehendente*. Et alibi (*p*). *Flava bilis, si in cerebrum ipsiusque membranas se firmaverit, phrenitides efficit. Priusquam autem se firmaverit, per ipsarum venas diffluens, non phrenitides, sed in febrium vigoribus deliria invehit*. Quamvis autem hodie novimus, ab aliis etiam causis phrenitidem produci, & non semper a flava bile; demonstrant tamen loca allegata, *Galenum* in illa opinione fuisse, quod in phrenitide vera cerebrum ejusve membranae primario affecta sint, uti etiam alibi (*) diserte monuit, dicens: *neque enim per consensum in eo morbo cerebrum afficitur, sed propria & primaria affectione* (κατ' ἰδιοπάθειαν τε ϰ̓ πρωτοπάθειαν) *laborat*. Idem & habet *Caelius Aurelianus* (*q*), qui Graecorum Medicorum, prout in varias sectas abierant, sententias diligenter collegit, sequentia ex Asclepiade notans: *Phrenitis est corpusculorum statio, sive obtrusio in cerebri membranis frequenter sine consensu, cum alienatione & febribus*.

Ubi vero illud, quod jam in cerebro ejusve membranis haerens phrenitidem facit, prius in alio loco corporis natum vel collectum fuit, & morbum facit turbando functiones illarum partium, quibus inhaeret; deinde per μετάστασιν, liberata parte prius affecta, ad cerebrum ejusve membranas delatum fecit ferox & perpetuum delirium cum febre acuta continua, vocabitur talis morbus quidem phrenitis; verum quia cerebrum non primario affectum fuit, sed secundario tantum, non dicenda erit phrenitis vera, sed symptomatica. In utroque tamen casu eadem pars affecta est, similis materia morbi, inflammatoria nempe: tota diversitas inter phrenitidem veram & symptomaticam tantum in eo consistit, quod in symptomatica illud, quod cerebrum turbat, prius in alia parte haeserit, postea ad cerebrum delatum. Cum enim hic de morbis inflammatoriis, acuta febre stipatis, sermo tantum sit, non agitur de talibus causis, quae in aliis locis corporis haerentes cerebrum turbare valent, & mira deliria, & ferocissima quidem, producere, licet maneant in pristina sede hae causae, neque ad cerebrum ipsum vel ejus membranas per metastasin deferantur; de qua re videantur illa, quae in Commentariis §. 701. dicta fuerunt. Probatum enim ibi fuit, sordes circa praecordia collectas omnes cerebri functiones turbare posse; sic tamen, ut excussis his sordibus redeat illico functionum cerebri integritas: unde merito con-

(*o*) Comment. 1. in Lib. I. Prorrheticor. Hippocr. Charter. Tom. VIII. pag. 694.
(*p*) Comment. 2. in Lib. I. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 69. [*] De locis affect. Lib. V. cap. 4. Charter. Tom. VII. pag. 489. (*q*) Acutor. Morbor. Lib. I. in Praefat. pag. 2.

concludebatur, nullam topicam causam in cerebro adfuisse illo tempore, dum ejus functiones turbatae erant, sed omnium illorum malorum causam & fomitem in aliis & longe dissitis locis haesisse.

Necessaria autem est haec distinctio inter phrenitidem veram & symptomaticam, quia in curatione utriusque hujus mali magna saepe diversitas requiritur, uti postea ad §. 782. dicetur. Solet autem quandoque & παραφροσύνη, vel & desipientia, vocari phrenitis talis symptomatica; verum minus proprie, cum hoc nomine & delirium, quod non perpetuum est, sed in vigore tantum febrium adest, dixerint veteres, uti ex pluribus locis *Galeni* (r) patet, atque etiam in Commentariis §. 700. monitum fuit. Uti jam varia deliriorum genera sunt, pro vario gradu morbosae cerebri dispositionis, sic & idem in phrenitide verum esse facile patet, uti etiam *Galenus* [ſ] monuit, dicens: *Quippe phrenitici quidam in rebus sub aspectum cadentibus dignoscendis nihil errantes a naturali intellectus judicio aberrant: alii contra cogitatione quidem falluntur minime, sensibus tamen difformiter moventur: sunt praeterea qui sensus simul & cogitationis vitio laborant.* Exemplis autem tam in aliis hominibus, quam in se ipso, modo dicta confirmat.

§. 772. ANtecedunt Veram, calor, dolorque internus capitis ingens, & inflammatorius; sanguinis copia nimia; dispositio inflammatoria; rubor oculorum, faciei; somni turbulenti; desipientia levis; adolescentia; calidorum usus; insolatio; vigiliae; ira; moeror; protervia seu ferocitas; oblivio subitanea; siccitas totius, maxime cerebri; collectio floccorum.

Agendum jam erit de illis, quae utramque phrenitidem, tam veram, quam symptomaticam, antecedunt. Cum enim adeo periculosum sit hoc malum, & tam difficulter curabile, ubi invaluerit, omni ope attendendum est, ut cognoscatur, an illud jure metuendum sit, sicque hoc cognito illico applicari possint efficacissima remedia, quibus phrenitis futura caveri, vel nasci jam incipiens tolli illico possit. Novimus autem, phrenitidem instare, si praegressae fuerint tales causae, quae inflammationi producendae aptae sunt, imprimis in capite, vel eandem aliis in locis natam versus caput determinant: uti etiam, si in febribus acutis appareant signa laesionis functionum cerebri. Omnia autem haec jam seorsim expendenda erunt.

CALOR, DOLORQUE INTERNUS CAPITIS INGENS, ET INFLAMMATORIUS. Ubi de signis inflammationis agebatur §. 382. demonstratum fuit, dolorem punctorium, ob fibras minimas vasculorum distentorum rupturae proximas, & calorem majorem adesse in omni inflammatione, una cum febri, & pulsationis sensu. Et ex his imprimis signis de praesentia inflammationis internae judicamus, cum reliqua signa, ut tumor, rubedo, durities &c. tantum in partibus

(r) Vide Foesii Oeconomiam & Gorraei definitiones ac vocabulum παραφροσύνη.
(ſ) De Locis affectis Lib. IV. cap. 2. Charter. Tom. VII. pag. 454.

partibus externis corporis inflammatis videri possint. Ubi ergo in febre acuta dolor ingens & continuus capitis adest, cum sensu magni caloris, & pulsationis, novimus inflammationem metuendam esse in cerebri meningibus, quam inflammationem proximam causam esse phrenitidis verae postea ad §. 776. demonstrabitur. Cerebri enim corticem, licet inflammatum, non dolere, admodum verosimile videtur ex illis, quae in vulnerum capitis historia dicta fuerunt. Constitit enim tunc, fungos cerebri ligari, abscindi, erodi potuisse absque dolore. Adeoque dolor ille internus capitis a vasis per cerebri membranas dispersis sanguine inflammatoria densitate immeabili distentis, nasci videtur. Unde etiam *Galenus* (*t*) pertinacis capitis doloris causam in cerebri meningibus posuit. Verum quidem est, non omnem capitis dolorem in febribus acutis inflammationem meningum cerebri designare, nam & per consensum, aliis partibus corporis affectis, capitis dolor nascitur; uti v. g. dum corrupta bilis circa praecordia haeret, quod antea jam saepius dictum fuit, & a *Galeno* (*u*) pariter monitum. Verum calor, & reliqua inflammationis internae capitis signa, facile demonstrant, cui causae dolor ille capitis debeatur. Unde & optime *Trallianus* [*w*] phreniticos distinxit ab illis, qui ob sympathiam partium delirant (de qua re videantur dicta ad §. 701.), quod in phrenitide *caput sit calidius*.

Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* capitis dolores intensos & continuos cum febre damnaverit tanquam exitiosos (*x*), atque eosdem in morbis acutis, nisi salutaris narium haemorrhagia superveniret, phrenitidem praenunciare monuerit (*y*).

Sanguinis copia nimia. Demonstratum fuit in Commentariis §. 106., a sola nimia sanguinis copia arteriarum, tam sanguiferarum quam lymphaticarum, dilatationem fieri, inflammationem produci, & plura alia, quae inde pendent, mala. Simul autem ibidem probatum fuit, encephali functiones imprimis a plethora turbari. Quae omnia plurimum augentur, dum per febrilem calorem rarefactus sanguis vasa, quibus continetur, magis adhuc distendit: adeoque patet, quare plethora inter antecedentes phrenitidem causas merito numeretur.

Dispositio inflammatoria. Haec dicitur adesse, quando homines ex propria temperie in morbos inflammatorios vergunt. In illis autem hoc obtinet imprimis, quibus vasa robusta & contracta, humores densi sunt & acriores, & celerius moti. Pulsus his hominibus majores & crebriores esse solent, corpus gracile, agile, robustum, calidum. Duris laboribus quotidie exercitata corpora hanc dispositionem acquirunt. Confirmatur haec diagnosis, si antea morbis acutis inflammatoriis laboraverint.

Rubor oculorum, faciei. Designat enim, sanguinem majori copia & impetu ad caput deferri, adeoque & vasa magis distendi. Per faciem quidem

(*t*) De Locis affectis Lib. III. cap. 13. Charter. Tom. VII. pag. 448. (*u*) Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 16. Charter. Tom. X. pag. 364.
(*w*) Lib. I. cap. 13. pag. 45. (*x*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 606. & 671. (*y*) Coac. Praenot. N. 120. ibid. pag. 858.

dem externae carotidis rami pro maxima parte sanguinem distribuunt, sed ad oculos & per internae carotidis ramulos sanguis fertur. Unde ex hoc signo novimus internas capitis partes similiter affici. Ob hanc causam rubor faciei & oculorum inter signa futurae haemorrhagiae §. 741. numerata fuerunt.

Somni turbulenti. Si una cum signis praecedentibus, quae inflammatoriam sanguinis dispositionem, ejusque majorem determinationem versus caput, designant, oriatur molestissimus ille affectus, quem coma vigil (vide §. 703.) vocare solent medici (quando nempe ipso in somni limine cum terrore mox evigilant aegri, vel si obdormiverint, horrendis insomniis turbantur) novimus, jam affici cerebrum ob impeditum liberum transitum sanguinis per vasa, adeoque brevi phrenitidem & alia pessima mala exspectanda esse, uti alia occasione ad §. 735. dictum fuit. Unde etiam *Hippocrates* (z) somnos profundos, non turbulentos, pro firmae judicationis signis habuit; contra vero turbulentos somnos damnavit.

Desipientia levis. Quando in aegris idearum ortus non respondet externis causis, sed internae cerebri dispositioni, tunc delirium adesse dicitur, uti §. 700. patuit: atque ibidem dictum fuit, varios delirii talis gradus esse posse. Levis autem desipientia dicitur, cum illas ideas ab interna & morbosa cerebri dispositione natas non comitatur judicium, neque sequuntur validi animi affectus, tunc enim ratiocinio & adstantium persuasione adhuc deleri possunt natae hae ideae. Interim tamen, si pergant eaedem causae agere, facile patet, ferocis & perpetui delirii justum metum esse. Praeterea in Commentariis §. 700. monitum fuit, quandoque levem tantum desipientiam apparere, licet causae sensorium commune mutantes satis validae fuerint: Quales erant illae tremulae & obscurae disipientiae, quas *Hippocrates* valde phreniticas jure vocavit, ut ibidem dictum fuit.

Adolescentia. Aetatis florem morbis acutis inflammatoriis maxime obnoxium esse, omnia medicorum observata testantur: ubi vero jam in senium vergunt homines, minus his morbis conflictantur, sed chronicis, & pertinacissimis quidem, potius affliguntur. Non autem adolescentibus tantum, sed & adultis in summo vigore aetatis, similes morbi frequenter contingere solent. Unde dixit *Hippocrates* [a]: *Ab anno decimo quarto usque ad quadragesimum secundum natura corporis morborum omnis generis ferax fit*. Et alibi [b], aetatum varios morbos recensens, juvenibus sanguinis sputum, tabem, febrim acutam, aliosque morbos contingere monuit; juvenilem vero aetatem praetergressis, una cum aliis morbis acutis inflammatoriis, phrenitides fieri dixit.

Calidorum usus. Toties hoc tristibus exemplis constitit, dum optimae spei juvenes, vinis generosis vel & spiritibus fermentatis liberalius haustis, in morbos acutissimos inflammatorios inciderunt, & phrenitici perierunt. Exemplis quibusdam ex *Hippocrate* & *Galeno* allegatis illud constitit in Commen-

(z) Coac. Praenot. N. 152. Charter. Tom. VIII. pag. 860. (a) Ibid. N. 512. pag. 882. (b) Aphor. 29. & 30. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 125. 126.

mentariis §. 586. *α.*, ubi de singularibus febrium causis agebatur. Innumeros fere casus Historia Medica habet, quibus idem confirmatur.

INSOLATIO. Imprimis si non bene tecto capite aestivi solis radiis homines diu exponuntur; tunc enim sic calescere possunt capitis integumenta & ipsa calvaria, ut sanguis a nimio calore coagulari jam incipiat, unde pessima & saepe subito lethalis phrenitis nascitur. Verum quidem est, molestum talem caloris gradum cavere homines quantum possunt semper, ingrato sensu moniti; tamen per aperta loca iter facientes aestivis sub ardoribus quandoque haec pati coguntur: unde saepe integri exercitus ingentem stragem patiuntur. Nihil magis periculosum, quam si solis radiis exposito capite quis dormiat. Memini binos messores, sanissimos certe & robustissimos, intra bihorium sic periisse; dum foeni acervo incumbentes, nudo capite meridiano soli exposito, obdormivissent. A sociis enim expergefacti titubabant, incondita quaedam obmurmurabant, & paulo post moriebantur ambo. Neque hoc mirum videbitur, si attendatur, lignum, lapides, metalla &c. solis aestivi radiis exposita, sic calescere posse, ut tangentis manum laedant. Ita *Manasses* maritus *Judith*, dum in diebus messis hordeaceae instaret super alligantes manipulos, mortuus legitur [*c*], *venit* enim *aestus super caput ejus*.

VIGILIAE. Nimiis vigiliis atteri solida minima imprimis cerebri, dum nulla interposita quiete pergunt omnes cerebri functiones; dissflari tenuissimam sanguinis partem, adeoque reliquum incrassari, antea vidimus ad numerum 12. §. 605.; uti etiam humoribus ab eadem causa majorem acrimoniam conciliari. Verum aucta sanguinis spissitudo cum acrimonia comite pessimis inflammationibus producendis aptissima est, uti constat ex illis, quae in historia inflammationis dicta sunt. Simul etiam constitit ex dictis ad §. 708. pervigilium in febribus pro causa sua plerumque habere levissimae inflammationis cerebri prima initia. Adeoque vigiliae nocebunt ut signum futurae phrenitidis, & ut causa hunc morbum producere valens. Unde & *Hippocrates* (*d*) dixit: *A vigilia convulsio aut delirium malum*.

IRA. Quae non sine ratione brevis furor dicta fuit; summa enim ira excandescens homo nihil differt a furibundo phrenitico: ingens enim aestus accenditur, pulsus plenus celer validus fit, truces & scintillantes prominent oculi, sanguine saepe suffusi, facies torva & vultuosa apparet, quaevis periculosa spernit iratus, sibi aliisque nocens quam saepissime:

> *Nunc face supposita fervescit sanguis, & ira*
> *Scintillant oculi: dicisque, facisque, quod ipse*
> *Non sani hominis non sanus juret Orestes* (*e*).

Cum ergo adeo per iram turbentur cerebri functiones, motus humorum longe reddatur citatior, omniaque signa doceant, sanguinem majora copia & impetu

[*c*] Judith. cap. 8. vers. 2. & 3. (*d*) Aphor. 18. Sect. VII. Charter. Tom. IX. pag. 300. (*e*) A. Persii Sat. 3. in fine.

impetu versus caput ferri, facile patet, si febris acuta sequatur ex valido hoc animi affectu, phrenitidis periculum imminere. Tale exemplum phrenitidis ex ira natae habet *Hildanus* (*f*).

MOEROR. Imprimis si generosi & insignibus animi dotibus praediti homines cum adversa fortuna conflictentur, & taciti suas calamitates premant. Melancholiam & maniam a moerore fieri, postea in Melancholiae historia patebit: verum mania a phrenitide tantum differt, quod absque febre sit. Si ergo in tali casu ab alia quacunque causa febris acuta accendatur, fere semper phrenitis sequi solet. Imo & quandoque subito in nervum erumpit diu suppressus moeror, licet nulla alia causa accesserit. Vidit hoc in vidua nobili *Celeberrimus Boerhaavius*, quae una cum marito omnem spem educandae numerosae prolis perdiderat, sola tamen suae calamitatis conscia presserat hunc moerorem: cum levi febre decumbere videretur, ferox responsum dedit Medico placidissimorum morum matrona, dum sana esset, & bihorio post furibunda, laceratis vestibus nuda per cubiculum decurrebat. A moerore natam phrenitidem notavit & *Hippocrates* (*d*) in *Dealcis uxore*, *quam febris horrida & acuta ex moerore prehendit*, quaeque ab initio morbi ad vigesimum primum diem morbi usque, quo periit, perpetuo phrenitica fuit.

PROTERVIA SEU FEROCITAS, OBLIVIO SUBITANEA, COLLECTIO FLOCCORUM. Omnia enim haec designant, incipere turbari sensorium commune, atque imprimis summa ad haec attentio requiritur, quia citam medelam poscit hoc malum, antequam jam confirmatum fuerit. Unde simulac meticulosus antea homo audaciam spirat & minas, placidus antea ferox responsum dat amicis vel Medico, vel si potum aliudve quid petens paulo post immemor jam se hoc rogasse neget; illico summa remedia adhibenda sunt, ut imminens jam phrenitis caveatur. Videantur illa, quae de his & aliis pluribus similibus signis habentur in Commentariis §. 702., ubi de omnibus his actum fuit.

SICCITAS TOTIUS, MAXIME CEREBRI. Totum corpus humidum & molle in sanis est, etiam in externa superficie, multo magis in interioribus; ut docent vulnera in cava corporis penetrantia, & vivorum animalium sectiones. Aequabilis autem haec corporis humiditas pro optimo signo in morbis merito habetur, cum denotet, omnia vasa pervia, omnesque humores meabiles esse. Contra vero, ubi exsiccatur corpus, novimus tenuissimi laticis penuriam esse, sanguinemque immeabilem majora vasa distendere, unde vicina minora comprimuntur, uti pluribus in Commentariis §. 739. dictum fuit. Cerebri autem talem siccitatem, adeoque humorum immeabilitatem in cerebri vasis, adesse novimus ex siccitate vicinarum partium, quae ab iisdem arteriis, ac encephalon, humores suos accipiunt. Hinc oris interni & linguae siccitas, & vox clangosa inde nata, illud demonstrant. Unde aridam linguam pro phrenitidis signo habuit *Hippocrates*, uti ad §. 702. dictum fuit. Verum impri-

(*f*) Cent. 1. observ. 17. pag. 24.

[*g*] Epidem. 3. aegrot. 15. Charter. Tom. IX. p. 30.

imprimis oculorum ſiccitas, & ſqualor interiora capitis ſimiliter affecta eſſe indicant, cum & carotidis internae rami per illos diſtribuantur. Patet hinc ratio, quare contractas, ſtrigoſas, faucium partes in acutis, uti etiam dum aegri, poſtquam hiaverint, difficulter os claudere poſſunt, deliria portendere, atque inde phreniticos factos pernicioſe habere dixit *Hippocrates* [*h*]; omnia enim haec ariditatem harum partium demonſtrant. Uti etiam, quare vocem clangoſam, & oculos ſordidos & pulverulentos inſaniam portendere monuerit alibi (*i*).

Omnia autem illa ſigna, quae phrenitidem veram praecedunt, pulcherrime collegit *Galenus* (K), faſſus ſe illa ex antiquioribus Medicis hauſiſſe. Sic autem habet: *Nam interdum vigilias praecedere, ſive etiam ſomnos manifeſtis phantaſmatibus turbatos, ut & clament nonnulli & exiliant, videre eſt; interdum vero irrationalis accedit oblivio, ut laborantes aliqui, quum matellam petierint, mejere tamen negligant, aut quum lotium emittunt, matellam ipſam prodere haudquaquam meminerint; vel majori cum tumultu, aut temeritate reſpondeant, praeſertim ubi aliquis antea fuit moderatus. At & hi omnes exiguo utuntur potu, & reſpiratio magna & rara eſt, & pulſus minores magiſque nervoſos habent; nonnumquam occiput dolor infeſtat. Quum vero jam proxime ad phrenitidem accedunt, oculos habent vehementer ſqualidos, & ex altero ipſorum acris lacryma effunditur, ac deinde lemas habent, & venas ipſorum ſanguine plenas, & ſanguis ſtillat e naribus. Quo tempore neque jam plane ut mentis compotes reſpondent, floccos avellunt, & feſtucas carpunt.* &c. *Quid dicam de lingua aſpera, auditu quandoque hebetiori, tum quod interdum moeſti jaceant vix reſpondentes, vel quum pars quaedam dolorificum patiatur affectum, etiamſi vehementius aliquis eam tangat, ipſi haudquamquam ſentiant?*

Alteram vero omnis fere morbus acutus cum febri; dolor lateris non pleuriticus cum levi perturbatione animi: Inflammatio pleurae, pulmonis, diaphragmatis, quae peſſima; hanc praeſagit lingua nigra, alvus ſuppreſſa, urina retenta, foeces albae (hae lethales ubique), urina pallida, decolor, tenuis, ἀδιψία, ferocitas, rubor, urina cum ſuſpenſo nigro, vigiliae, ſigna inſtantis inflammationis in capite.

Symptomatica autem phrenitis, quae a malo aliunde in cerebrum delato pendet, quemvis fere morbum acutum cum febre ſequi poterit. Demonſtratum enim fuit §. 587. per febrim liquidiſſima exprimi, reliqua incraſſari, adeoque humores immeabiles fieri; unde facillime in minimis encephali vaſis obſtructio & inflammatio fieri poterunt. Praeterea dum nimis impetuoſo motu febris in mortem tendit, (vide §. 592.) peſſimas inflammationes in viſceribus, & ſubito quidem lethales, metuendas eſſe conſtitit. Uti etiam, dum deponendo materiam febrilem in varia corporis loca febris in alium morbum deſinit (vide §. 593.)

Verum

(*h*) Prorrhetic. Lib. I. text. 11. Charter. Tom. VIII. pag. 707. (*i*) Ibid tex. 17. pag. 712. (K) De locis affectis Lib. V. cap. 4. Charter. Tom. VII. pag. 489.

Verum praeter haec observata practica testantur, natos in variis locis corporis dolores inflammatorios, cum febre acuta, quandoque absque bonis signis evanescere, & dein periculosissima metastasi materiam morbosam versus cerebrum derivari, sicque phrenitidem symptomaticam facere. Notabile exemplum apud *Hippocratem* (*l*) habetur. *Calvo* enim *in Larissa* derepente femur dextrum doluit, primo jam die febris acuta ardens aderat. Secundo die femoris dolor quidem remisit, verum absque bonis signis; febris enim intendebatur, non dormiebat aeger, extrema corporis frigebant &c. Tertio die femoris dolor cessavit, sed mentis alienatio, & multa jactatio accesserunt: quarto autem die circa meridiem celerrime periit. Similem casum vidi in muliere, cui oborta febre continua acutissimus dolor sinistram suram occupabat: applicuerant autem lintea spiritu vini madida parti dolenti, & post bihorium, dolore surae evanido, delirabat pessime; paulo post convulsa periit secundo morbi die. Dictum fuit in Commentariis §. 593., in hominibus etiam sanissimis, absque ulla causa praegressa, nasci quandoque febrim, per quam in hac illave parte corporis excitatur subito phlegmone validissima, & deposita materia illa inflammatoria desinere febrim; eventum autem similium morborum pendere imprimis a parte affecta, quam per febrim deposita materia occupat. Verum semel sic in locum quemdam deposita materia potest inde exire iterum, & ad alias partes corporis transferri. Sic erysipelas ab intro foras verti, & contra, in Commentariis §. 724. dictum fuit. In Anginae historia patebit, levari morbum, dum pectus & collum rubescunt; perniciem certam instare, dum versus interiora denuo recurrit ille rubor, uti etiam si angina in pulmonem vertitur, sicut *Hippocrates* observavit. Idem jam in pleuritide, peripneumonia, similibusque fieri poterit, ut morbi illi absque bonis signis levari videantur, dum interim mala metastasis cerebrum afficit. Memini me quandoque talem pleuritidis epidemicae speciem vidisse, cui morbo, nisi ab initio jam balneis pedum, epispasticis, situ corporis erecto &c. prospiceretur, familiaris erat in phrenitidem primis etiam diebus mutatio. Imprimis autem illa proclivitas in phrenitidem observatur in illis morbis, in quibus inflammatoria quidem dispositio manifesta est, tamen non adeo pertinaciter parti cuidam corporis inhaeret inflammatio, sed magis quasi vaga & mobilis materies morbi videtur. HUC FORTE PERTINET DOLOR LATERIS NON PLEURITICUS CUM LEVI PERTURBATIONE ANIMI, cujus *Hippocrates* (*m*) meminit, dicens: *cum lateris dolore, non tamen pleuritico, & turbulentis tenuibus lenibus* [ταρακώδεων λέπτων ἐπιεικέων] *hi phrenitici fiunt*. Turbulenta autem illa tenuia lenia satis apte videntur de leni perturbatione animi intelligi posse. Affinis huic sententiae locus etiam alibi apud *Hippocratem* (*n*) habetur: *Lateris dolor, ex sputis biliosis, si absque ratione evanuerit, in furorem aguntur*. Laterum enim dolores, ut pleuritici vocari possint, satis acuti & punctorii esse debent, inspirationem prohibentes, una cum tussi

(*l*) Epidem. 3. aegrot. 5. Charter. Tom. IX. pag. 299. (*m*) Coacar. Praenot. N. 411. Charter. Tom. VIII. pag. 876. (*n*) Prorrheticorum Libro I. Charter. Tom. VIII. pag. 767. & Coac. Praenot. N. 418. ibid. pag. 876.

tussi fere perpetua [vide §. 875.]; adeoque non repugnat, laterum dolorem, cum febre etiam, absque pleuritide esse posse. Hinc etiam videtur *Hippocrates* (o), dum hybernos morbos recenset, in eodem aphorismo & pleuritides, & laterum dolores, enumerasse. Neque tantum in lateribus, sed & in aliis corporis locis leviores tales dolores inflammatorii observantur, cum maxima propensione in phrenitidem symptomaticam. Sic testatur *Sydenhamus* (p), se febrim quandam epidemicam observasse, in qua sanguis venis eductus pleuriticorum sanguinem haud raro aemulabatur, atque sub primum morbi insultum dolor collum & fauces, *sed levior quam in angina*, occupabat: tanta autem proclivitas in phrenesin erat in hac febre, ut quandoque sponte sua in hanc tenderet, vel saltem a regimine paulo calidiori, jugi in lecto decubitu, & similibus certissime phrenitis accederet. Ubi notandum est, quod uti in priori casu dolor lateris sed non pleuriticus aderat, sic & hic dolor colli & faucium, sed levior quam in angina, observabatur.

Considerandum autem, quod in pleuritide & similibus morbis inflammatoriis, qui liberam respirationem impediunt, sanguis per pulmonem difficulter transire possit, unde cor dextrum se commode evacuare nequit, adeoque nec venosus sanguis a capite rediens in sinum dextrum & auriculam poterit propelli; unde arteriis pergentibus sanguinem versus encephalon deferre, dum tamen venae eundem sanguinem reducere nequeunt, omnia vasa sanguinea distenta manent, comprimuntur reliqua, adeoque omnes cerebri functiones turbantur. Haec est altera phrenitidis symptomaticae, pessimae quidem & plerumque cito lethalis, species, quae a morbis inflammatoriis aliarum partium producitur: verum in tali casu phrenitis absque metastasi materiae morbosae nascitur; priores enim morbi manent, uti facile patet. Diaphragmatis autem inflammatio omnium similium morborum acutorum, qui phrenitidem symptomaticam producere solent, pessima est, uti postea patebit, quando de Paraphrenitide peculiari capitulo dicetur.

Sequitur jam ut consideremus illa signa, quae docent, alios morbos in phrenitidem symptomaticam vergere.

LINGUA NIGRA. Designat enim vel defectum tenuis lymphae sanguinis; vel majora vasa, immeabili sanguine distenta, vicina minora comprimere, unde fistulae arteriosae exhalantes, in linguae superficie positae, exarescunt & gangraenosae fiunt. Hinc ex lingua nigra, imprimis si sicca simul fuerit, pessima humorum conditio praesagitur: de qua re videantur illa, quae in Commentariis §. 739. dicta sunt. Atque ideo linguam asperam & aridam inter phrenitidis signa recensuit *Hippocrates*, uti ad §. 702. monitum fuit.

ALVUS SUPPRESSA, FAECES ALBAE. Notum est, per alvum & urinam pelli de corpore illa, quae diutius relicta nocerent, dum ex humoribus sanis, per ipsam circulationem mutatis & acrioribus redditis, separantur talia faeculenta, sive & ex ingestis nutrimentis actionem ventriculi & intestinorum passis

(o) Aphor. 23. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 118.

(p) In Schedula monitor. de novae febris ingressu pag. 651.

passis residuae faeces accumulantur, pariter eliminandae. In morbis autem acutis, ob auctam circulationis velocitatem, dum olea & sales sanguinis acriora fiunt, (vide §. 100. & 689.) & bilis imprimis acrior reddita in corruptelam tendit, major adhuc necessitas est, ut illae excretiones maneant. Ubi ergo alvus supprimitur, vel urina retinetur, manent illa in corpore, quae excerni debebant. Idem autem obtinet, si per urinam aut alvum excretio quidem fiat, verum in excretis non adsint illa, quae debebant expelli de corpore; uti fit, dum faeces alvinae albicant, urina pallida, decolor & tenuis est. Novimus enim, tunc retineri in corpore acria illa, quae per has vias exire debebant; atque eadem vel sanguini permista manere, vel inde secreta jam & in intestinis vel vesica collecta haerere, & a venis bibulis harum partium resorberi denuo eadem, pro parte saltem, & sanguini permisceri. Verum acriora talia, dum cum sanguine moventur, tenerrimis imprimis vasis nocebunt, unde fere semper tunc cerebri functionum laesio sequitur, uti patet in illis, qui perfecta ischuria moriuntur. Vix enim observatur insignis quaedam humorum degeneratio, quin simul functionum encephali turbatio appareat. Dum in pallidis virginibus loco boni sanguinis crudus humor per vasa fluit, vertigines, aurium tinnitus, motuum muscularium tarditas, cordis palpitationes, syncopae &c. toties observantur. In scorbuto, podagra retropulsa, & plurimis aliis morbis, similia apparent. Imo adeo facile irritabilis est encephali fabrica, ut alterius sani animalis sanguis, venis humanis receptus, per vasa encephali impune fluere nequeat. Memoriae enim prodidit *Dionysius* (*q*), dum sanguinis transfusionem ex vitulo in venas humanas tentassent temerario ausu quidam, miseros homines, in quibus haec experimenta instituta fuerant, insanivisse paulo post, & furibundos exspirasse. Patet ergo, ubi retinentur excernenda, vel excreta non continent illa, quae expelli de corpore debebant, justum in morbis acutis esse phrenitidis metum.

Hinc alvus intercepta damnabatur in febricitantibus ab *Hippocrate* (*r*): & alibi [*s*] inter opisthotoni futuri signa suppressam alvum numerat. *Galenus* (*t*) quidem in Commentariis hujus loci notat, alvum interceptam non esse proprium affectionis cerebri signum; interim tamen fatetur, illam intercepta alvo augeri & deteriorem reddi. Quod & confirmatur in *Coacis Praenotionibus* (*u*), ubi sic habetur: *Qui in febribus exsudant, capite dolentes, alvo suppressa, convulsi fiunt,*

Albae autem faeces si per alvum exeant, novimus bilem, quibus faeces alvinae tingi solent, retineri; adeoque per febrim ipsam acriorem fieri, solvi, putrescere, sanguini misceri; unde iterum eadem mala exspectanda sunt. Hinc alba alvi excrementa damnavit *Hippocrates* (*w*), & quidem speciatim in phreniticis [*x*]; quibus similia pluribus aliis in locis inveniuntur [*y*].

Ubi

(*q*) Operat. de Chirurg. 8. demonstrat. pag. 498. (*r*) De Morbis Lib. I. cap. 4. Charter. Tom. VII. pag. 535. (*s*) Prorrhetic. Lib. I. Charter, Tom. VIII. pag. 756. [*t*] Ibidem. (*u*) N. 155. Ibidem pag. 860 [*vv*] In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 629. (*x*) Prorrheticor. Lib. I. text. 13. ibid. pag. 708. (*y*) Ibid. pag. 736. & in Coac. Praenot. N. 602. 606. 615. ibid. pag. 888. 889.

Ubi autem, obstructo ductu communi vel cystico, bilis exitus in intestina impeditur, difficilis quidem morbus est, & faeces alvinae albescunt saepius, interim tamen non semper lethale signum est, cum resoluto hoc obstaculo curabilis talis morbus sit; uti postea in *Capitulo de Hepatitide & Ictero multiplici* dicetur. Longe pejus inde praesagium habetur, si absque icteri signis faeces albae fuerint.

Urina retenta, urina pallida, decolor, tenuis. Cum naturaliter frequentior sit urinae excretio, quam alvi, hinc etiam longe periculosior urinae retentio diuturna. Omnium autem maxime in morbis acutis, quia sales & olea sanguinis, aucta circulationis velocitate acriora reddita, per hanc viam elui debent; quod nisi fiat, pessima quaevis metuenda esse satis patet. Hinc urinarum in morbis acutis interceptiones pessimas esse dixit *Hippocrates* (*z*). & alio in loco (*a*), vesicam interceptam tum alias, tum cum capitis dolore, convulsivum quid habere, monuit. Cum autem, bile in sanguinem regressa, urina coloratior esse soleat, sicque per urinam illud biliosum sanguini mistum eluatur, uti in ictericis, & aliis morbis biliosis, observatur; si in tali casu urina intercepta fuerit, summum aderit periculum, cum per ipsam circulationem in majorem acrimoniam tendat omni momento bilis sanguini permista. Unde patet ratio, quare *Hippocrates* [*b*] dixerit: *In biliosis urinae interceptio brevi occidit*.

Ubi vero urina quidem non intercipitur, verum pallida, decolor & tenuis, prodit, eadem mala exspectanda sunt, quia pariter retinetur illud in corpore, quod excerni debebat. Majorem enim attritum fluidorum ad se mutuo & ad vasa intensiorem urinae colorem sequi, atque inde calorem internum cognosci, in Commentariis §. 673. probatum fuit: & vel in sanis hominibus, post valida corporis exercitia, intensior urinae color apparet. Patet ergo ratio, quare in morbis acutis tam infausti ominis sit urina pallida & decolor. Unde inter phrenitidis instantis signa ab *Hippocrate* recensetur (*c*). Videantur & illa, quae in Commentariis §. 712. de tali urina dicta fuerunt.

Urina cum suspenso nigro. Et haec urina in locis modo citatis pro phrenitidis futurae signo ab *Hippocrate* habita fuit, & generaliter nubeculae nigrae urinis innatantes ab eodem damnatae fuerunt [*d*]. Incipientem enim humorum necrosin designant, uti alia occasione in Commentariis §. 741. dictum fuit; ubi plura de hac re habentur.

Ἀδιψία. Quando nempe non sitiunt aegri, licet validae sitis causae adsint in corpore; designat ergo hoc symptoma turbari jam sensorium commune, neque amplius affici ab illis, quae antea sitim faciebant. Videantur, quae ad §. 637. dicta fuerunt; uti etiam illa, quae in Commentariis §. 739. de siti inexplebili, subito sublata in febre ardente, habentur. Ubi enim sitis minuitur, dum simul linguae major humiditas & alia bona signa docent, morbum decrescere, optimum signum est.

[*z*] Prorrhet. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 734. (*a*) Ibid. pag. 786. (*b*) Coac. Praenot. N. 592. ibid. pag. 887. [*c*] Prorrhetic. Lib. I. text. 4. ibid. pag. 699 & Coac. Praenot. N. 582. ibid. pag. 886. (*d*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 634.

FEROCITAS, RUBOR, VIGILIAE, SIGNA INSTANTIS INFLAMMATIONIS IN CAPITE. Omnia enim haec denotant phrenitidis causam jam adesse in capite vel brevi adfuturam: & de singulis dictum fuit in priore hujus paragraphi sectione.

§. 773. UTraque (772.) ubi praesens est, haec habet symptomata. 1. Idearum sensilium depravationem, ut & sensuum internorum, & rationis, & affectuum. 2. ferocitatem auctam & efferam, inquietem, vel saepe somnos turbulentos. 3. pulsum durum, respirationem raram, & magnam. 4. faciem plerumque rubram valde, vultuosam, adspectu horrendam, oculos protuberantes, trucesque, stillicidium narium.

Sive jam cerebrum primario affectum phrenitidem produxerit, sive malum aliunde in cerebrum delatum idem fecerit, illo tempore, dum morbosa talis causa cerebrum afficit, observantur quaedam mutationes & praecipue in illis functionibus, quas a cerebro pendere novimus [vocantur symptomata] ex quibus diagnosis praesentis hujus morbi habetur. Talia autem sunt sequentia.

1. Patuit ex illis, quae alia occasione in Commentariis §. 700., quando de delirio febrili agebatur, dicta fuerunt, ab interna cerebri dispositione excitari posse ideas in nobis, quae non respondent causis externis in sensuum organa agentibus; atque ideas illas sic natas, pro magis minusve valida mutatione sensorii communis, diversas esse, ita ut vel facile delebiles sint, & ratiocinio corrigi possint; vel contra tam fortiter afficiant delirantes, ut firmissime sibi persuasum habeant aegri, extra se tales causas existere, quae in sensuum organa agentes olim similes ideas produxerant; unde & tunc judicium, animi affectus, & corporis violentissimi saepe motus, ideas tales, ab interna cerebri dispositione excitatas, comitantur; atque hinc varii gradus delirii febrilis deducti & explicati fuerunt. Cum autem probatum fuerit ad §. 701., cerebri medullosi morbosam affectionem in delirio adesse, illamque ab obstructione quacunque, impedito influxu, transfluxu, effluxu per cerebrum, violentiori humorum motu &c. fieri posse; satis patet, illa, quae ibidem dicta fuerunt, etiam in phrenitide obtinere, cum in utraque specie, vera nempe & symptomatica, humorum per vasa cerebri motus adeo turbetur, ob inflammationem meningum & quandoque corticis ipsius cerebri, & febrim acutam continuam. Omnia ergo, quae de idearum depravatione, judicio inde sequenti, imaginatione laesa &c. in delirio febrili dicta fuerunt, huc etiam pertinent.

Cum autem levissima mutatio illius organi corporei, unde humanitas nostra pendet, sufficere possit, ut absque ulla causa externa nascantur ideae, sive novae omnino, sive similes illis, quae antea a causis externis in sensuum organa agentibus excitatae fuerant, facile apparet, quantopere haec omnia turbari debeant, dum inflammatio interna capitis obsidet. Adeo mirabilis ignaris hominibus apparuit quandoque ideo ille morbus, ut daemonum praestigiis

potius, quam naturalibus causis adscriptus fuerit. Sic memorat *Tournefortius* (*e*) in Graecia, simulac delirant aegri, nullum amplius a Medicis auxilium peti, sed exorcismis aegros noctes diesque fatigari: si vero aegri hoc morbo pereant, prohibent, ne sepultura cadaveris patriis ceremoniis peragatur, quia scilicet aegri non satis animose diabolo restiterant. Quamvis autem in phrenitide, turbato sensorio communi, innumerae & diversissimae inter se possint fieri cogitationum mutationes, frequentissime tamen contingit, ut consuetas artes vel opificia peragere tentent aegri absque ulla intermissione; vel si paulo ante morbum ingruentem aliquid ipsis contigerit, quod valide mentem affecerit, illius memoria renovatur continuo. Quotidianae in praxi observationes hoc docent, & Abderitarum integram civitatem affligens morbus insigne hujus rei testimonium exhibet. Narrat enim *Lucianus* (*f*), celebrem tragoedum Archelaum media aestate, magno sub aestu, coram Abderitis Andromedae fabulam egisse, multosque rediisse ex theatro febricitantes, imo postea omnes in tota civitate febre correptos fuisse & continua, & a primo statim die valida. Circa septimum autem diem quibusdam largam narium haemorrhagiam, aliis copiosum sudorem, febrim solvisse. Ridicula autem perturbatio horum aegrotantium mentes obsidebat; omnes quippe tragoediam agebant, jambos recitabant, & imprimis Euripidis Andromedam flebiliter canebant. Patet autem ex causis hunc morbum praegressis, & ipsa morbi historia, vera phrenitide laborasse Abderitas, & tragoediae memoriam, quam tanto cum oblectamento audiverant, per morbum renovatam toto morbi tempore mansisse, atque una cum morbo recessisse. Septimo enim die morbum solutum fuisse notat *Lucianus*, totamque civitatem *septimanis tragoedis* plenam fuisse.

2. Perpetuum delirium Phrenitidem comitari, §. 771. dictum fuit: simul autem monitum fuit tunc, illud saepe, non semper tamen, ferox esse. Ferocitas enim tunc adesse dicitur, quando aegri delirantes sibi aliisve nocere tentant. Pro variis autem animi affectibus ideas, ex interna & morbosa sensorii communis mutatione natas, comitantibus, haec ferocitas adest, vel non. Sic enim ridiculum potius quam ferox erat Abderitarum delirium: & in lethali Phrenitide quandoque aegri floccos carpunt, festucas de pariete avellunt taciti saepe, vel admodum tranquille delirantes; uti antea in Delirii Febrilis historia dictum fuit. Interim tamen semper magna cautela adhibenda est, quia & tacita illa & tranquilla phreniticorum deliria subito quandoque in immanem furorem mutantur. Sic memini, hortulanum tertia die phrenitidis verae, in qua tacite tantum delirabat & floccos carpebat, uno momento lecto exiliisse, & celerrimo cursu adscendisse in superiorem domus partem; deque fenestra praecipitem se dedisset miser, nisi uxor advolans retinuisset: dumque illa cum marito luctatur, & vicinos in auxilium vocat, convellitur aeger, & moritur subito.

Cum autem pervigilium (vide §. 708.) levissimae inflammationis cerebri prima initia pro sua causa plerumque habeat, atque aucta hac causa in co-

(*e*) Voyage du Levant. Lettre IV. p. 66. (*f*) Tom. I. in Capitulo: *Quomodo historia sit conscribenda*, pag. 657.

ma saepe mutetur; patet facile ratio, quare inquies, vel & somni turbulenti, phrenitidem toties comitentur.

3. Enumerantur illa, quae in vitalibus functionibus mutata in hoc morbo apparent. Pulsus autem durus fere in omnibus morbis inflammatoriis febrem acutam continuam comitem habentibus, observatur. Denotat autem, cruorem densum valde & compactum esse, & arteriarum fines capillares inflammatoria tenacitate obstructos [*g*]. Unde & *durum & nervosum* phreniticorum pulsum esse, monuit *Galenus* (*h*). Simul etiam ibidem notat, plurimas varietates in phreniticorum pulsibus observari, quandoque enim tremuli, undosi, inaequales apparent. Hoc autem imprimis obtinere videtur, morbo jam adulto, & praecipue si & cerebellum ipsum incipiat affici, tunc enim vitales functiones turbari debere novimus.

Cum autem cerebellum ab iisdem vasis ac cerebrum suos accipiat humores, & iisdem tegatur membranis, vix fieri poterit, validam inflammationem interna capitis diu occupare, quin & illud simul afficiatur: unde *Galenus* in loco statim citato notavit, phreniticorum pulsum raro magnum esse, sed saepius parvum. Sed & ob hanc causam videtur & in respiratione observari mutatio in phreniticis: diu enim manent, antequam aerem hauriant, sed tunc valide inspirant, & exspirant, atque iterum longo tempore morantur, antequam de novo respirent. Haec est illa respiratio, quam magnam & longo temporis intervallo factam (μέγα ἀναπνεόμενον ἐκ διὰ πόλλȣ χρόνȣ) vocat *Hippocrates* (*i*), & delirium portendere monet; qualem etiam notat adfuisse in *Philisco* [K], qui deliravit cum febre acuta continua, & sexta die periit; uti & in *Dealcis uxore*, quae phrenitica mortua est (*l*).

4. Omnia enim haec signa notant, sanguinem majori copia & impetu versus caput tendere. Praeterea, dum inflammatio capitis interiora occupat, liber sanguinis transitus per vasa impeditur, adeoque sanguis, per carotides pulsus, majori copia per externos illarum ramos distribuetur; unde facies vasis sanguineis distentis turgebit magis & rubebit; & quidem tanto magis, quo difficilior fuerit per vasa encephali humorum transitus. Patet hoc evidentissime in apoplecticis, qui turgidam & rubram faciem habent ad mortem usque; etiam in tali casu, quando a lenta & frigida causa morbus originem duxit. Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (*m*) probum faciei colorem, & torvum illum vultum (προσώπον λίῃν σκυθρωπὸν) in aegris damnaverit, imprimis in acutis morbis (*n*). Fervidissima percitus ira homo talem vultum habet (vide Commentaria §. 104.); & aegri sic affecti paulo post summa saepe cum ferocia insaniunt. Stillicidium autem narium denotat pariter, sic urgeri impetu & copia sanguinis vasa, ut solvi incipiant & sanguinem dimittere;

(*g*) H. Boerh. Instit. Medic. §. 962. (*h*) In libello de Pulsibus ad Tyrones cap. 12. Charter. Tom. VIII. pag. 11. (*i*) In Prognost. text. 24 Charter. Tom. VIII. pag. 607. [k] Epidem. 1. aegrot. 1. Charter. Tom. IX. pag. 99. (*l*) Epidem. 3. aegrot. 15. Charter. Tom. IX. pag. 309. (*m*) Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 732. (*n*) Coac. Praenot. N. 214. ibid. pag. 864.

tere; sed irrito tamen conatu, quod plerumque ob sanguinem immeabilem vasis infarctum sit, qui illico concrescens viam obturat. Larga autem haemorrhagia phrenitis praesens optime solvitur, & in morbis acutis futura saepe praecavetur; uti postea ad §. 779. dicetur. Videantur & illa, quae in Commentariis §. 741. de hac re habentur.

§. 774. PRognosis hisce fere describitur. Phrenitis vera tertio, quarto, septimoque die necat, raro hunc transgreditur.

Periculosissimum hunc morbum esse, nemo dubitat, sed & saepe cito lethalem, nisi subito efficacissimis remediis succurratur. Pro vario autem impetu & diversa partis affectae indole, citius vel serius in mortem tendunt morbi. Cum autem phrenitis vera, quae cerebrum primario affectum cum febre acuta continua ponit (vide §. 771.), tenerrimam & facillime destruendam corporis partem occupet, satis patet, quare raro septimum diem transgrediatur. In phrenitide vero symptomatica diutius saepe morbus trahitur, quia prius malum in alio loco corporis haeret, antequam ad cerebrum deferatur. Confirmant hanc prognosin *Hippocratis* observata. *Philiscus* (o), quem tertia morbi die delirium cum febre acuta corripuit, narium stillicidium postea habuit, & respirationem magnam & raram (phrenitidis signa), sexta morbi die periit. *Philistes* (p), cui diuturno tempore caput doluerat, ex potibus febre continua correptus, &, post doloris augmentum in capite, secundo die circa meridiem vehementer insanivit, quarto die jam convulsus, quinto die periit mane. Sic & aliam mulierem phreniticam septima die periisse memorat (q): & aegrotum, qui primo morbi die jam phreniticus fuerat, quarto die obiisse notat [r]. *Galenus* (ſ) autem in Commentariis suis in hunc textum modo dictam prognosin confirmat, omnes nempe ab initio morbi phreniticos aegros intra septimum diem mortuos esse, perpaucos hunc terminum superasse. Mirabatur autem maxime, optima sanitate hactenus fruentes homines adeo subito invadere hunc morbum, tam cito lethalem: fuit autem in illa opinione, quod in tali casu *vitiosus in corpore humor coacervatus fuerit, veneno lethali assimilis, in corporibus vicinis paulatim aliquid agens; quae quando vitio jam aliquo modo opportuna erant, humorque ipse evaserat malignissimus, lethale subito apparuit symptoma*. Tenerrimam encephali fabricam vasculosam cum hodie cognoscamus, facilis ratio patet, quare tam cito in perniciem vergat hic morbus, licet nullus malignus & deleterius humor in corpore adsit.

In Phrenitide vero symptomatica diutius quandoque morbus protrahitur. Sic enim *Apollonius* (t), febre decumbens cum hypochondrii dextri tumore dolente, postea phreniticus, periit trigesima quarta die. Ita etiam mulier gemellas

[o] Epidemic. 1. aegrot. 1. Charter. Tom. IX. pag. 99. (p) Epidem. 3. aegrot. 4. ibid. pag. 232. (q) Ibidem aegrot. 11. pag. 250. (r) Ibidem aegrot. 4. post tempestatem pag. 298. [ſ] Ibidem. (t) Ibid. aegrot. 13. pag. 307.

gemellas laborioso partu enixa, nec bene purgata, decimo septimo die phrenitide mortua est (*u*). Uti etiam adolescens ex potu & Venere multa decumbens die vigesimo quarto obiit phreniticus (*w*). Verum ex horum aegrotorum morbis descriptis apparet, alias corporis partes prius affectas fuisse, atque inde ad cerebrum delatum fuisse malum; vel saltem per febrim, aliquot dierum spatio praegressam, liquidissimis dissipatis, residuum sanguinem sic inspissatum fuisse (vide §. 587.), ut in minimis encephali vasis immeabilis haerere potuerit.

Ipsam tamen symptomaticam phrenitidem satis cito lethalem quandoque esse, docet *Calvi in Larissa* historia (*x*); cui femur dextrum derepente doluit, cum febre acuta ardente; tertio autem die femoris dolor cessavit, sed mentis alienatio accessit, cum multa jactatione, & quarto die circa meridiem celerrime periit.

Tumque, si saeva fuerit, saepe in Maniam abit.

Continuum absque febre delirium maniam vocari ab omnibus hominibus *Galenus* [*y*] asserit, & per solam febrim comitantem phrenitidem a mania distingui (*z*) monet. Si ergo in phreniticis febris cesset, maniaci vocabuntur. Dictum fuit alia occasione in Commentariis §. 593., febres in alios morbos desinere, dum materia febrilis in loca quaedam corporis deponitur, & pro varietate partis, quam haec materia occupat, diversissimos morbos nasci posse: simul ibidem notatum fuit, in sanissimis quandoque hominibus febrim nasci, & paulo post in partem quandam corporis deposita materia excitari phlegmonem vel & erysipelas, desinente illico febre, postquam haec depositio facta fuit. In anginis frequentissime hoc observatur, quod post levem febriculam, uno alterove die affligentem, tumeant & doleant fauces inflammatae, sublata omni febre. Monitum autem tunc fuit, totam curae felicitatem in similibus morbis pendere praecipue a loco affecto. Si ergo in cerebri meningibus similis inflammatio nasceretur, cessante febre, dum in has partes depositio facta fuit, delirarent tales aegri pessime, sed absque febri, adeoque forent maniaci. Tales casus vidisse me probe memini, ubi in febre non adeo valida inciperent leviter desipere aegri, & paulo post, febre cessante penitus, immaniter furebant per plures saepe dies, imo & septimanas, sic ut vinculis coerceri debuerint, ne sibi vel aliis nocerent. Illa autem, quae accuratissimus in morbis observandis *Sydenhamus* notavit, hanc rem pulchre confirmant. Dum enim novam febris speciem describit (*a*), inter alia monet, sanguinem venae sectione eductum pleuriticorum sanguini in his aegris similem fuisse; quandoque collum & fauces dolorem, sed leviorem quam in angina, occupasse, aliquando vero successisse eruptiones cuta-

(*u*) Ibid. aegrot. 14. pag. 308. (*vv*) Ibid. aegrot. 16. pag. 310. (*x*) Ibid. aegrot. 5. pag. 298. (*y*) Commentar. in 1. Lib. Prorrhet. Charter. Tom. VIII. pag. 693. (*z*) Commentar. 3. in Lib. III. Epidemic. Charter. Tom. IX. pag. 276. (*a*) In Schedula monitoria de novae febris ingressu pag. 651. 652.

cutaneas, morbillis non multum dissimiles, nisi quod ruberent magis, neque desquammaretur epidermis, dum recederent. Imprimis autem notat, maxime in phrenitidem proclivem fuisse hunc morbum, & caput petiisse; atque *ubi jam caput occupavit febris, & phrenesis semel invaluit, nulla restare febris indicia, nisi quod pulsus nunc citatior est, nunc tardior*. Idem autem fiebat, dum coma huic febri superveniebat; praeter enim linguae albedinem nulla aderant febris signa, atque aegri perfectissima apurexia frui videbantur (*b*). Patet ergo ex his omnibus phrenitidem in maniam abire quandoque, sed tamen in similibus morbis, cum cesset impetus febrilis, atque levior tantum inflammatio vel lene erysipelas capitis interiora obsideat, saepissime evadunt aegri, & postea integre restituuntur, modo post evacuationes generales per venae sectionem & purgationem factas tota res naturae & tempori committatur, uti *Sydenhamus* (*c*) optime monuit: levis inflammatio cutanea in eadem febre observata, similis probabiliter illi, quae in eodem morbo caput obsidebat, sponte sua absque ulla desquammatione cedebat.

Verum longe pejor mania, tota saepe vita incurabilis, saevam phrenitidem quandoque sequitur. Ex hactenus dictis patuit, & postea §. 776. ulterius demonstrabitur, phrenitidis causam proximam esse inflammationem meningum cerebri; imo & in ipsa corticali substantia hujus visceris manifesta inflammationis signa quandoque deprehensa fuerunt: ab infarctis autem vasis, & distentis humore immeabili, vicina vasa minora comprimuntur, per libera adhuc vasa celerius moventur humores, sicque turbatur aequabilis & placidus liquidorum per vasa encephali motus, a quo sensuum internorum & externorum functiones, & motuum arbitrariorum exercitatio, pendent. Ubi autem valida febris pergit urgere humores in loca haec obstructa, tenerrima hujus visceris fabrica destruitur brevi; & paucis diebus moriuntur tales aegri; uti paulo ante vidimus. Si vero per artem, vel & sponte sua, minuatur febris, vel & cesset integre, saepe tamen nondum redit ideo integritas parti huic inflammatae, nisi sensim solvatur illud, quod vasis impactum haeret immeabile. Verum tenerrima vasa encephali si per errorem loci [vide §. 118.] crassiores humores receperint, difficulter talis obstructio resolvetur, cum tunicis elasticis arteriae encephali careant, adeoque non poterunt hac vi, licet impetus a tergo urgentis liquidi fere nullus sit, retroprimere obstruentes moleculas in majores truncos. Metus ergo est, ne immeabile hoc fluidum, liquidioribus partibus dissipatis, cum vasis continentibus concrescat, sicque tota vita tollantur vel depraventur illae functiones, quae a fluidi per haec vasa motu pendebant. Accedit praeterea, quod a tumentibus vasis obstructis minora vicina comprimatur, & expresso liquido illorum latera contigua concrescant, unde iterum horum malorum augmentum. Immedicabiles surditates & amauroses, post morbos acutos inflammatorios capitis, a talibus causis factas doluerunt toties Practici; & in aliorum viscerum morbis inflammatoriis infeliciter curatis pessimas similes sequelas observaverunt saepius.

Num-

[*b*] Ibid. pag. 660. (*c*) Ibidem.

Numquid sic post pulmonis inflammationem saevam immedicabile asthma tota vita manet? post validam hepatitidem pertinax & per vices tota saepe vita recrudescens icterus &c.? Patet ergo ratio, quare post saevam phrenitidem mania saepe sequatur nullis remediis curabilis; vel & quandoque in immedicabilem stultitiam, desinente immani furore, abeat morbus. Ingurgitatis publicis tristissima talia exempla occurrunt: & omnium frequentissime phrenitidem, a lochiis retentis natam in puerperis, in maniam & fatuitatem perpetuam abiisse observavi.

Paulisper adscendens immanis fit.

Hippocraticum monitum est, & summi quidem momenti, ut hoc cautus medicus efficacissimam statim medelam adhibeat, simulque caveat, ne sibi aliisve nocere possint tales aegri. Sic autem habet. *Quae sensim feroces fiunt desipientiae, ferinae sunt: sed & convulsiones praenunciant* (*d*). Optime enim *Foesius* videtur vertisse ἐπ' ὀλίγον *sensim*; alii autem *pauco tempore* reddiderunt hunc textum, imprimis quia *Galenus* similem textum *Hippocratis* in alio loco (*e*) commentatus huic opinioni favere videtur, dicens: *Talis igitur vis hujus sermonis erit; quum videris quempiam cum ferocitate desipientem, & si paulo post sedetur, cognosce, mentem ejus non febris ratione laesam esse, sed quia phrenitica subalitur affectio, quae postea adaucta tibi ferina videbitur*. Si tamen considerentur illa, quae in morbis talibus observantur, probabilior longe *Foesii* versio videbitur: saepe enim sensim & per gradus augetur delirium, donec in summum furorem desinat. Primo enim solito morosiores apparent aegri; dein ferox & protervum responsum dant; postea oblata respuunt, quae antea avide expetebant: sic sensim gliscente morbo, tandem in adstantes irruunt, calcitrant, mordent &c. Tales enim desipientias ferinas (θηριώδεις παραφροσύνας) vocandas esse voluit *Galenus* (*f*). Nullum enim dubium est, ferociter delirare aegrum, licet paulo post quieverit; & vel ignari tunc cavent & sibi & aegro, dum jure metuunt, ne paulo post in similem furorem rapiatur. Videtur autem *Hippocrates* monuisse Medicos, ne crederent levem morbi causam esse, dum sensim in ferociam ascenderet delirium, neque simul & semel in furorem agerentur aegri, cum interim brevi immanis furor metuendus sit. Ipse autem textus *Hippocratis* videtur satis evidenter huic sensui favere, sic enim habet: αἱ ἐπ' ὀλίγον θρασεῖαι παραχρούσιες θηριώδεις εἰσιν, ὐ μόνον ἐὰν ἐπ' ὀλίγον χρόνον γίνωνται. Si enim illud ἐπ' ὀλίγον pro pauco tempore sumatur, nihil distincti significabit hic textus, cum in ejus fine ἐπ' ὀλίγον χρόνον legatur: evidens autem ille textus apparet, si sequens versio retineatur: *Quae sensim fiunt feroces desipientiae, ferinae sunt, non tantum si pauco tempore fiant* (*feroces scilicet*).

Plurima autem signa, quibus delirium futurum praecognoscere, vel ejus jam

(*d*) Coac. Praenot. N. 87. Charter. Tom. VIII. pag. 857. & N. 156. ibid. pag. 860. & N. 247. pag. 865. (*e*) Prorrheticor. Lib. 1. text. 25. Charter. Tom. VIII. pag. 715. 716. (*f*) Ibidem.

jam praesentis augmentum distinguere possumus, in Commentariis §. 702. ex *Hippocrate* collecta habentur.

Saepe desinit in Lethargum, Coma, Catochen.

Dum nempe aucto tumore inflammatorio vasorum comprimuntur tenerrima encephali stamina, omnisque influxus spirituum in nervos, sensibus & motibus arbitrariis servientes, tollitur, vel saltem impeditur pro maxima parte. Ipsam enim apoplexiam inde fieri posse, postea in ejus historia §. 1010. N. 2. β. patebit. Lethargus autem, λήθη ἀργὸς, quasi otiosam oblivionem dixeris, motum & sensum omnem fere tollit cum inexpugnabili necessitate dormiendi, & plerumque a Medicis sub hoc nomine describi solet morbus cerebri a pituitosa humida & frigida sanguinis cacochymia ortum ducens; unde & *Hippocrates* [g] *illum morbum* sic descripsit: *Lethargici, manibus tremuli, somnolenti, decolores, tumidi, pulsibus tardi sunt, & partes sub oculis elevatas habent* &c. Adeoque patet, diversam omnino indolem esse lethargi ab inflammatoria phrenitide; interim tamen, si similis somnolentia phrenitidem sequatur, imprimis cum notabili febrilis impetus diminutione, absque resolutionis signis, solet & tale symptoma hoc nomine vocari. *Galenus* (h) de pulsuum diversitate in morbis agens talem affectum descripsit, quem proprio nomine carere dixit, & de quo dubitat, an medius inter phrenitidem & lethargum vocandus foret, an vero ex phrenitide & lethargo mistus dicendus esset: in quo affectu aegri *connivent ut plurimum oculis, somnolenti sunt, atque stertunt. Rursus oculis fixis ac inconniventibus diutissime, ut cathoche laborantes, intuentur. Et si quid roges, atque ad colloquium compellas, difficiles sunt ad respondendum & tardi. Plerumque etiam stulte loquuntur, nec recte respondent, ac temere nugantur.* Apparet satis, aptissime haec phaenomena convenire illis, quae modo dicta fuerunt, praecipue cum subjungat *Galenus*, quod in his *pulsus celeres sunt & crebri, perinde ut phreniticorum, minus tamen: & roboris item minus ac illi obtinent.*

Coma autem inflammatorios capitis morbos comitari, vel & sequi frequenter, patuit ex illis, quae ad §. 704. dicta fuerunt. Mirabilem autem illum affectum, qui catoche vel catalepsis dicitur, quo laborans repente, immotus, nec sentiens, illum corporis statum retinet, quem primo momento accedentis morbi habebat, [vide §. 1036.] pariter phrenitidem sequi quandoque, nemo mirabitur si consideret, dissecta hoc morbo defunctorum cadavera demonstrasse arterias & venas cerebri valde turgentes fortiter impacto & denso cruore [vide §. 1041.]. In textu *Galeni* modo citato catoches mentio facta fuit; & delirio cathocen quandoque jungi apud *Hippocratem* [i] legitur: *Capite dolentes, cum catoche delirantes, intercepta alvo, oculo ferocientes, facie florida, episthotono corripiuntur.*

Pessimi

(g) Coac Praenot. N. 140. Charter. Tom. VIII. pag. 859.

(h) De Pulsibus ad Tyrones cap. 12. Charter. Tom. VIII. pag. 11.

[i] Prorrheticor. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 756.

Pessimi autem ominis esse hos affectus in phrenitide vel aegrorum custodes norunt, certum praevidentes mortem, dum antea furibundi subito quiescunt & somnolenti fiunt.

Vomitus aeruginosus ratione inflammati cerebri; sputatio frequens & indecora in adstantes; tremor; foex alvi & urina interceptae; vel albae; urina cruda; convulsio; venatus floccorum volitantium; oculi pulverulenti; dentium stridor; ἀδιψία plerumque convulsionis praenuncia; permutatio symptomatum perpetua; ulceris tumentis subsidentia, frequentia sunt praesagia periculi summi, & mortis.

Recensentur jam illa signa, quae in phrenitide summum periculum & mortem designant. Inter illa autem merito numeratur vomitus ille aeruginosus. In Commentariis §. 267., ubi agebatur de illis signis, ex quibus cognoscitur, per vulnera capitis cerebrum ipsum laesum vel compressum esse, dictum fuit, suspectum maxime fuisse, si sic affecti bilem vomerent; atque ibidem notatum fuit, cerebro per insolitum navigationis motum turbato, etiam in sanissimis antea hominibus, aeruginosam bilem evomi; & vicissim, dum alia causa circa praecordia talis saburra collecta haeret, cerebri omnes functiones miris modis turbari. De quo miro inter cerebrum & praecordia commercio videri possunt illa, quae ad §. 701. dicta fuerunt. Ubi ergo in phreniticis ille vomitus adest, novimus inflammatoriam causam cerebrum ipsum penitus turbare, adeoque pessima quaevis exspectanda esse. Distinguimus autem facile, quod ille vomitus ratione inflammati cerebri fiat, non vero ab acri bilioso in primis viis fluctuante, per absentiam illorum signorum, quae primo numero §. 642. recensentur, ubi de nausea a sordibus talibus biliosis nata agebatur. Unde simul patet ratio, quare *Hippocrates* [vide Commentaria §. 267.] dixerit: *In capitis doloribus aeruginosi vomitus cum surditate & pervigilio, cito vehementer insanire faciunt*. Historiae autem aegrorum ab *Hippocrate* in Epidemicorum libris conscriptae funestos eventus vomitus talis probant. Sic enim *Philistes* (k) primo die morbi aeruginosa multa vomuit; secundo die vehementer insanivit: quarto die convulsus fuit; quinto die periit. Alter autem phreniticus [l] prima die aeruginosa multa tenuia vomuit, & multum delirauit; secundo die palpitationes per totum corpus, & nocte sequente convulsiones adfuerunt. Quarto die obiit.

SPUTATIO FREQUENS ET INDECORA IN ADSTANTES. An sputatio frequens per se phrenitidis signum sit in morbis, dubium videri posset. Cum autem impedito libero humorum circuitu per capitis interiora, tanto major copia sanguinis urgeat illas partes, quae a carotidibus externis ramos accipiunt, unde facies illa rubra & vultuosa, truces oculi &c. de quibus quarto numero praecedentis paragraphi dictum fuit; non adeo absonum videtur, & salivales glandulas

(k) Epidem. 3. aegrot. 4. Charter. Tom. IX. pag. 232.
(l) Ibid. aegrot. 4. post tempestatem pag. 298.

dulas ob eandem causam quandoque salivam copiosiorem secernere, quam continuo aegri exscreant. Hinc forte *Hippocrates* dixit: *Screatus frequens, si sane & aliud quoddam signum adfuerit, phreniticum* (m). Et paulo post (n) sputationem (πτυελισμὸν) damnavit in phreniticis. Ubi vero in adstantes aegri sputa projiciunt, summae protervaie signum est, & in bene moratis certissimum delirii indicium: si enim vel ferox ab homine moderato responsum mali ominis sit in morbis, quanto magis indecora talis sputatio. Merito enim pro axiomate Medico *Jacotius* [o] posuit, dum textum modo allegatum commentatur: *Omnes actiones voluntarias, quae praeter modum ac decorum vel deficiunt, vel exsuperant, phrenitidis esse signa.*

TREMOR. Quando §. 627. de tremore febrili agebatur, constitit, liquidi arteriosi, per encephali arterias movendi, immeabilitatem inter tremoris causas recenseri. Ubi ergo in phrenitide talis temor observatur, novimus, turbari liberum influxum spirituum in nervos musculis movendis destinatos; sic ut uno momento tollatur ille influxus, momento post praeter voluntatis imperium redeat: adeoque constat, ad ipsam cerebri fere medullam morbi effectum pertingere. Patet hinc ratio, quare tremorem tanquam funestum in phrenitide damnaverint medici. Dixit *Hippocrates* [p]: *Phreniticae vehementer affectiones tremulae desinunt.* Quod autem hic non intelligatur, vehementem phrenitidem cessare tremoribus obortis, satis patet ex alio loco *Hippocratis* (q), ubi in vehementi phrenitide tremores damnantur tanquam lethales. Unde etiam, uti in Commentariis §. 700. dictum fuit, tremulae & obscurae desipientiae valde phreniticae habitae fuerunt *Hippocrati*: & in lethali phrenitide, de qua dictum fuit modo, dum de vomitu aeruginoso sermo erat, palpitationes illae per totum corpus secundo die aderant.

FOEX ALVI ET URINA INTERCEPTAE VEL ALBAE; URINA CRUDA, VENATUS FLOCCORUM VOLITANTIUM. Videantur de his omnibus illa, quae in Commentariis §. 734. & 772. habentur.

CONVULSIO. In Commentariis §. 712. probatum fuit, quod convulsio, inflammationis cerebri signa praegressa sequens, fere lethalis sit semper, quia tunc novimus, ipsam cerebri medullam jam affici. In aegris illis modo memoratis ex Epidemicis *Hippocratis* convulsiones aderant, qui etiam phrenitici mortui sunt.

OCULI PULVERULENTI. Tenuissimo rore ex minimis arteriosis fistulis exhalante oculos detergeri novimus, & humidos servari; dum simul frequenti palpebrarum nictitatione avertitur quidquid pulverulenti in aere circumvolitantis oculis adhaeresceret: simulac autem exhalans ille ros deficit, oculi sicci & squalidi apparent. Docuerunt autem injectiones anatomicae, arteriosa vasa plurima ex encephalo a ramis carotidum internarum per oculos dispergi; adeoque merito tunc concludimus, similem siccitatem in capitis partibus inter-

(m) Prorrhet. Lib. I. text. 6. Charter. Tom. VIII. pag. 70;. (n) Ibid. text. 12. pag. 708. (o) Jacot. & Holler. Comment. in Coac. Hippocr. pag. 519. (p) Prorrhet. Lib. I. text. 9. Charter. Tom. VIII. pag. 706. (q) Coacar. Praenot. N. 99. ibid. pag. 857.

internis adesse, distentis immeabili sanguine vasis majoribus, minoribus vero compressis & liquido tenuissimo orbis. Simul accedit, quod tales aegri hebetes jaceant fixis & apertis oculis, palpebris vix amplius vel rarissime conniventibus; unde patet ratio, quare tunc oculi pulverulenti appareant, pessimo semper omine. Videantur & illa, quae de luctuosis febre continua putrida decumbentium oculis in Commentariis §. 734. dicta fuerunt.

Stridor dentium. Quidusdam hominibus familiaris est ille dentium stridor, dum dormiunt. Caeteroquin involuntarium & convulsivum motum musculorum maxillas moventium significat, adeoque merito mali ominis in morbis habetur. Sollicite hinc monuit *Hippocrates* [*], *dentium stridorem portendere insaniam & mortem, nisi quis a puero consueverit. Si vero etiam delirans hoc agat, jam valde perniciosum est.*

Ἀδιψία plerumque convulsionis praenuncia. Cum enim in hoc morbo causae sitis adsint, si non sitiant tamen aegri, novimus sensorium commune penitus turbatum esse, adeoque pessima quaevis jure metuuntur. Videantur illa, quae in Commentariis secundae sectionis §. 772. de ἀδιψίᾳ dicta sunt.

Permutatio symptomatum perpetua. Cerebrum esse illud organum corporeum novimus, unde motus voluntarii exercitatio & sensuum externorum & internorum actiones pendent; cumque a singulis nervis, per objecta externa mutatis, distinctae cogitationis mutationes producantur, & vicissim in singulis musculis motus arbitrarii ex nutu voluntatis excitari possint; patet omnium & singulorum nervorum distinctam in cerebro originem esse. Nata ergo inflammatione in capitis interioribus, adeoque impedito vel turbato liquidorum per vasa cerebri motu in hac illave parte diversissima possunt excitari symptomata, prout variae nervorum origines sic afficiuntur. Sic mira phantasmata delirantium oculis occurrunt, sonorum ingens varietas auribus percipitur, odorum, saporum &c. mirae mutationes observantur, dum ab interna illa & morbosa sensorii communis dispositione origines nervorum mutantur. Ubi ergo perpetua horum symptomatum permutatio est, novimus magis magisque turbari sensorium commune, & ad alias partes cerebri propagari malum. Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (*r*) dixerit: *In Phreniticis per initia moderatum esse, sed crebro permutari, malum id est.* Et paulo post (*s*): *Crebrae in phreniticis permutationes, convulsivae.* Atque ideo *Galenus* (*t*) in Commentariis suis in hunc textum dixit: *Vere igitur in cerebro ipso transfluxio est, alias in alia quapiam ipsius parte orta, speciem quidem affectionis servans, sed pro parte affecta symptomata ipsa permutans.* Testatur autem *Galenus*, se vidisse saepe numero tales phreniticos, semper quidem delirantes, sed variatis secundum omnia functionum animalium genera modis. Nunc enim excandescebant ira, paulo post laetabantur; nunc audacissimi adstantes invadebant, mox perterriti &c. Patet autem

satis

(*) In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 604. (*r*) Prorrhetic. Lib. I. text 12. Charter. Tom. VIII. pag. 708. Coac. Praenot. N. 94. ibid. pag. 857. (*s*) Ibidem text. 27. pag. 716. Coac. Praenot. N. 103. [*t*] Ibidem pag. 716.

satis ex dictis, quare mali ominis haec symptomatum perturbatio habeatur.

ULCERIS TUMENTIS SUBSIDENTIA. Pessimum hoc signum non tantum in phrenitide, verum & in aliis morbis, notat vitam deficere. Unde *Hippocrates* (vide Commentaria §. 158. N. 7. §. 403. N. 1. & §. 432.) *in Prognosticis* enumerans illa, ad quae Medicum attendere oportet, ut futura in morbis praevideat, monet, considerandum esse, an forte aeger ulcus habeat ante morbum, vel in morbo ipso natum. Si enim illud ulcus siccum fiat cum livido vel pallido colore, moriturum hominem praesagiebat.

A peripneumonia lethalis. A variolis mala admodum; ab ileo lethalis.

A PERIPNEUMONIA LETHALIS. Tunc enim solet fieri phrenitis ideo, quod per inflammatum pulmonem non possit transire sanguis cordis dextri, adeoque nec venosus sanguis poterit in cordis cavum dextrum libere evacuari; ergo & impedietur sanguinis a capite per venas jugulares reditus, dum interim arteriae pergunt sanguinem ad caput pellere: infarcientur ergo vasa cerebri, ejusque functiones turbabuntur; & nisi cito resolvi possit pulmonis haec inflammatio, brevi pereunt aegri. Cum autem non nisi in pessima peripneumonia phrenitis sequi soleat, patet, quare lethalis tunc sit. Unde *Hippocrates* (u) dixit: *A peripneumonia phrenitis, malum*. Atque alibi (vv), manus ante faciem attollere, muscas inani opera captare, festucas carpere, floccos avellere (quae omnia instantis phrenitidis signa esse antea vidimus) tanquam mala & mortifera damnavit in peripneumonia. Alio tamen in loco (x) utcunque mitiorem prognosin videtur habere, dicens: *Quicunque vero peripnemonici non purgati sunt judicatoriis diebus, sed mente moti quatuordecim dies effugerunt, periculum est, illos suppuratos fieri*. Ubi tamen notandum, quod παρακόψαντες dixerit, quo vocabulo ad significandum lene delirium saepius utitur.

A VARIOLIS MALA ADMODUM. Dum antequam variolae erumpunt, in statu nempe contagii, febris valida delirium aut phrenitidem fecerit, nunquam quidem periculo caret; tamen magna spes est, erumpentibus variolis, una cum reliquis symptomatibus & hoc cessaturum. Ubi vero post variolarum eruptionem manet ferox & perpetuum delirium, vel nascitur, si in statu contagii non adfuerit, major metus est; quia tunc suspicio est, pustulas variolosas capitis interiora obsidere. Quando autem in confluentibus variolis a resorpto gangraenoso fere tabo putridissima & acutissima febris accenditur, & phrenitidem facit, facile patet, tenerrima cerebri vasa liquidis acribus putridis, rapido motu agitatis, brevi destruenda esse, adeoque nullam spem superesse. De his omnibus autem postea in variolarum historia dicetur.

Ab

(u) Aphor. 12. Sect. VII. Charter. Tom. IX. pag. 297. [vv] In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 606. (x) Coac. Praenot. N. 396. ibid. pag. 875.

Ab ileo lethalis. In morbo hoc a summo dolore vigiliam, febres, convulsiones ipsas excitari, postea *in Capitulo de Intestinorum inflammatione* patebit. Verum nunquam in tantam saevitiem morbus ille evehitur, quin brevi post lethalis gangraena sequatur, omni dolore subito cessante, & delirantibus plerumque aegris. Unde & *Hippocrates* dixit [y]: *Ab ileo vomitus, vel singultus, vel convulsio, vel desipientia, malum.*

Inflammatio paulisper fixa, & asperitas faucium ad superiora vergens creat phrenitidem mortiferam, hi palpant, & laboriosi sunt.

Observaverat aliquoties tales casus *Celeberrimus Boerhaavius*, in quibus post leviorem anginam, absque bonis signis evanescentem, lethalis phrenitis nascebatur, dum mala metastasi inflammatio faucium caput peteret, atque inde hanc prognosin fecit; cujus tamen & apud *Hippocratem* non obscura vestigia inveniuntur. Sic enim habet (z), uti jam in Commentariis §. 772. dictum fuit: *In acutis circa fauces dolentia, contracta, parva, suffocantia. Quum hiaverit, non facile os cogere & concludere posse, delirium portendit. Ex his phrenitici, & perniciose laborant.* Et in *Coacis Praenotionibus* (a) sequentia leguntur: *Fauces modice exasperatae, & alvus vanis conatibus nitens, frontis dolores, aegri palpantes, cum dolore. Quae ex his augescunt, difficilia.* Et alibi [b]: *In angina, absque signis* (ἀσήμως) *dolores ad caput cum febre, perniciosi.* Talibus autem aegris delirium continuum *cum studio* nascebatur, quod *Hippocrates* longe periculosius dixit illo, quod *cum risu* fit, uti in Commentariis §. 700. dictum fuit, quia inde summopere defatigantur aegri. Sic vidit *Boerhaavius* nobilem virginem, quae dies noctesque filum per acus foramen transmittere conabatur, donec deficeret. Alia aegra absque ulla intermissione nodos nectebat: similes plures casus vidi, ubi ad mortem usque laboriosi semper aegri summa animi attentione exercitata in sanitate opificia tentabant.

Quae versatur circa necessaria pessima.

Haec prognosis in *Coacis Praenotionibus* (c) habetur, ejusque jam mentio in Commentariis §. 700. facta fuit. Necessaria autem vocantur illa, quae ad sustinendam vitam, & curandum periculosum hunc morbum, absolute requiruntur. Sic si insidiarum metu tales aegri somno abstineant, tenebricoso in loco degere nolint, omnem cibum potumque respuant, venenum ipsis propinandum suspicati &c., satis patet, omnia necessario in pejus ruere debere. Hanc phrenitidis speciem videtur indigitasse *Hippocrates* [d], dum dicit: *Ex phrenitide ita perit. In hoc morbo perpetuo delirant, quum nimirum sanguis*

(y) Aphor. 10. Sect. VII. Charter. Tom. IX. pag. 296.
(z) Prorrhet. Lib. I. textu 11. Charter. Tom. VIII. pag. 707.
(a) N. 168. ibid. pag. 867.
(b) N. 372. ibid. pag. 872.
(c) N. 100. Charter. VIII. pag. 857.
(d) De Morbis Lib. I. cap. ultimo Charter. Tom. VII. pag. 549.

sanguis corruptus & extra consuetam agitationem motus sit. Qumque desipiant, nihil quidquam effatu dignum eorum, quae offeruntur, accipiunt. Praecedente vero tempore marcescunt, tum a febre, tum quod nihil alantur.

§. 775. CAdavera defunctorum a phrenitide exhibuere meninges inflammatas, gangraenam, abscessum, sphacelum cerebri, aut acres rodentes ichores.

Nihil magis promovet artem, quam si in morbo quodam, toto decursu sollicite observato, post mortem in defunctorum cadaveribus indagetur, quae partes affectae fuerint, & quaenam in illis mutationes contigerint. Sic enim optime detegitur, an in diagnosi, prognosi, & curatione morbi erratum fuerit, nec ne. Constitit autem ex observationibus plurimis optimorum medicorum, in cadaveribus phrenitide defunctorum apparuisse talia indicia, quae inflammationem praegressam docerent manifeste. Virgo acuta febre decumbens cum perpetuo delirio, & satis feroci quidem, in nosocomium deferebatur, atque post biduum moriebatur. Defunctae cranio aperto, ostendit *Celeberrimus Boerhaavius* auditoribus suis, tenuem meningem cerebri totam rubentem & inflammatam, & ipse cortex cerebri, qui naturaliter griseum colorem refert, adeo rubescebat, ac si arte anatomica repleta fuissent rubra materie ejus vasa. Si jam conferantur illa, quae apud *Bonetum in Sepulchreto anatomico* aliosque observatores habentur, pluribus exemplis constabit, suppurationem, gangraenam, sphacelum, inflammationis validae non resolutae consuetos exitus, in phrenitide mortuorum cadaveribus deprehensa fuisse. Imo & quandoque contingit, cerebri membranas, imprimis in hominibus & saepius hunc morbum passis, crassas, duras, & quasi subscirrhosas fuisse. Sic in homine, qui biennii spatio validissimam phrenitidem aliquoties passus fuerat, & deinde vomica hepatis perierat, inventa fuit dura mater cranio fortissime adhaerens, longe crassior & firmior solito, ejusque processus falciformis fere in tota sui longitudine osseus apparebat. Pia mater, robore & firmitate similis erat fere durae matri in sanis hominibus, facillime secedebat ubique a cerebro supposito, numerosissimis vasis sanguine repletissimis conspicua. Cerebrum ipsum longe siccius & firmius erat solito; in cerebri ventriculis tamen seri copia reperiebatur (*e*). Acres autem & rodentes ichores hic quandoque reperti originem debent vel puri, stagnatione & mora corrupto & degeneranti, vel & tabo gangraenoso. Praeterea dum tenerrima haec vascula immeabili liquido infarcta, vel a vicinis vasculis tumentibus compressa, urgentur per febrim velocius motis humoribus, periculum est, ne rumpantur & contentum effundant liquidum; quod collectum & stagnans in acrem ichorem facile converti poterit.

§. 776. EX quibus cunctis elicitur causa proxima Phrenitidis Verae, inflammatio vera piae matris, duraeque primario orta.

(*e*) Acad. des Sciences l'An. 1706. Mem. pag. 662. 663.

orta. Symptomaticae vero inflammatio similis orta a raptu materiae phlogisticae in cerebri meninges.

Phrenitis definiebatur §.771. non ex intellectu causae proximae hunc morbum constituentis, sed ex talibus phaenomenis, quae omnes Medici communi consensu in hoc morbo semper adesse statuunt; *feroci nempe, & perpetuo delirio a cerebro primario affecto cum febre acuta continua*. Postquam autem omnia, quae ad diagnosin & prognosin faciunt, sedulo considerata fuerunt, tuto videtur concludi posse, uti hac paragrapho fit, inflammationem meningum cerebri primario ortam constituere causam proximam phrenitidis verae. Patet hoc autem evidenter, si conferantur illa, quae de signis inflammationis praesentis ad §. 382. dicta fuerunt. Tumor enim ruber, dolor a distentis vasculis, durities & renixus partis affectae, calor ingens, pulsatio, febris & ejus sequelae docebant, inflammationem adesse. Verum quidem est, quaedam ex his signis tantum manifeste apparere, ubi inflammatio externam partem corporis obsidet; si tamen expenduntur illa, quae §. 772. phrenitidem veram antecedere probatum fuit, constabit eadem omnia in phrenitide adesse. Rubor enim faciei & oculorum, facies vultuosa & turgens, truces oculi, narium stillicidium (vide 773.4.) evincunt satis, sanguinem rubrum distendere vasa majora non tantum, verum etiam errore loci minorum vasorum dilatata orificia ingressum, in illorum angustiis haerere; unde concluditur, uti tunc demonstratum fuit, & interiora capitis similiter affici. Calor ingens & internus capitis, cum pulsatione saepe tam valida, ut cranium miseris dissilire videatur, alterum inflammationis signum dat. Febris acuta continua, atque praecedens dispositio inflammatoria, ulterius modo dicta confirmant. Unde nullum dubium videtur de hac re superesse posse.

Dolor autem capitis ingens videtur docere, cerebri membranas affectas esse, & imprimis duram matrem, quae periostei interni cranium investientis munus gerens illi vasis immissis & receptis ubique adhaeret, adeoque inflammatorio tumore distendi nequit, absque magna distractione horum vasculorum: accedit, quod durae matris arteriae, elasticis tunicis donatae, validius resistant distendentibus liquidis. Forte & in pia matre ab eadem causa dolor excitatur. Cerebri autem corticem erodi, secari &c. absque dolore posse, patuit ex illis, quae de cerebri fungis in vulnerum capitis historia dicta fuerunt. Medullaris autem cerebri substantia, tutius recondita, tardius afficitur, atque videtur illico convulsiones facere, uti pariter tunc probatum fuit. Cum autem ingens capitis dolor phrenitidem veram antecedat, apparet, cerebri meninges affici, priusquam cerebri functiones adhuc multum turbentur. Cum autem pia mater cerebrum involvat, & omnes ejus anfractus ingrediatur, patet inflammationem ejus contiguum non tantum illi, sed & vasis emissis continuum, corticem cerebri brevi afficere debere simili malo; atque constitit ex illis, quae praecedenti paragrapho dicta fuerunt, observationes in cadaveribus defunctorum hoc demonstrasse. Interim tamen satis apparet, sufficere posse solam piae matris inflammationem, ut cerebri functiones turbentur, cum nulla vasa accipiat cerebri cortex, nisi ex hac membrana;

na; & in Commentariis §. 701. probatum fuerit, obstructionem quamcumque, impeditum influxum, transfluxum, effluxum per cerebrum, majorem velocitatem, stagnationem, pessima deliria producere posse.

Ubi ergo primo & primario affectis inflammatione cerebri meningibus ferox & perpetuum delirium adest, dicitur phrenitis vera. Si vero manifesta inflammationis signa in aliis corporis partibus prius adfuerint, & dein materia phlogistica ex his partibus per malam metastasin in cerebri meninges rapiatur, symptomatica vocabitur, uti pluribus antea dictum fuit.

§. 777. QUidquid has producere potest, fungi poterit causae proprioris munere (772.).

Omnes enim causae inflammationis, in ejus historia enumeratae, huc pertinent, de quibus tunc actum fuit: praecipue si simul concurrant talia, quae generales inflammationis causas versus caput determinant, ut insolatio, vigilia, ira &c. de quibus omnibus in Commentariis §. 772. dictum fuit.

§. 778. QUin hinc vera diagnosis utriusque mali.

Si enim post ingentem dolorem internum capitis, cum aestu valido & febre acuta continua oriatur ferox & perpetuum delirium, est phrenitis vera, ubi vero in alia quadam parte corporis inflammationis natae signa apparuerunt prius, & postea caput afficitur, est phrenitis symptomatica.

§. 779. CUratio requirit attentionem ad sequentia.

Phreniticis varices, vel haemorrhoides fluentes prosunt.

Alvi fluor bonus.

Dolor ad pectus, pedesque, vel vehemens tussis superveniens saepe solvit malum.

Ut & haemorrhagia.

Hoc fuit Veterum Medicorum institutum, ut sollicite notarent illa, quae in morbis contingebant; sicque discerent fideli observatione, quibus modis morbi in salutem vel interitum tenderent, ut postea priora promovere, posteriora impedire vel mutare, idonea medela possent. Unde *Hippocrates* adeo operosus fuit in Semeiotica parte medicinae, atque salutarem artem tot regulis practicis, plurium saeculorum communi suffragio probatis, nobilitavit & auxit; quas tamen ex morborum observatione collegisse videtur, uti apparebit unicuique, qui Aphorismos cum illis contulerit, quae in Epidemicorum libris habentur. Imo hanc fuisse Medicae artis originem optime notavit *Celsus* (*f*), ubi de variis Medicorum sectis agit: *Non enim post*

(*f*) In Praefatione pag. 9.

rationem medicina inventa est, sed post inventam medicinam ratio quesita est. Inter recentiores Medicos *Sydenhamus*, eandem methodum secutus, plus promovit medicinam solus, quam ante illum numerosissimi alii, subtilissimis speculationibus indulgentes, & causas morborum latentissimas a priori explicare conati. Fatetur autem summus ille in Arte Medica vir, quod, dum morborum genio cognoscendo incumberet, quidam perierint aegri, quibus succurri potuisset, si genuinam curandi hos morbos methodum novisset prius: verum hoc inevitabile est, & neminem latet, *sic medicinam ortam fuisse, subinde aliorum salute, aliorum interitu, perniciosa discernentem a salutaribus* (*g*). Neque has calamitates evitant illi, qui vanis, licet speciosis, hypothesibus freti, medendi methodum in morbis fingunt, dum interim, neglecta morborum attenta observatione, in eodem semper luto haerent, neque post plurimos funestos eventus magis prosunt aegris suis, quam antea.

Antequam ergo de curatione phrenitidis dicatur, operae pretium erit videre, quaenam profuisse in hoc morbo fidelia observata docuerint.

VARICES. Ex illis, quae hactenus de phrenitide dicta fuerunt, satis patuit, in hoc morbo vasa encephali urgeri sanguinis majori copia & impetu; adeoque in cura proderunt omnia, quae nimiam copiam minuunt, & impetum sanguinis a capite versus alias partes derivant, qualia jam ad §. 701. in cura delirii febrilis commendata fuerunt. Varix autem vocatur praeternaturalis venae distensio, omnium frequentissime in partibus corporis inferioribus apparet, ubi sanguis difficilius ascendere potest, ob maximam a corde distantiam, & acclivem viam. Ubi ergo venae crurum in phreniticis varicosae fiunt, novimus copiam sanguinis in his retineri, adeoque minus sanguinis ad cor redire, tantoque minus impleri vasa superiora. Praeterea ad auctam sanguinis velocitatem compescendam per artem varicosas venas reddimus leni earundem compressione in artubus, uti in Commentariis §. 691. dictum fuit, atque eadem methodo ad haemorrhagias nimias compescendas medici uti solent cum successu, uti in Commentariis §. 743. monitum fuit. Patet ergo ratio, quare varices phreniticis prosint. Quin imo tantam spem in varicibus posuit *Hippocrates* [*h*], ut maniae ipsius solutionem ab illis speraverit. An autem praeter modo dictos varicum effectus, ex cognita corporis fabrica intelligendos, tumentes venae crurum regiminis quadam actione (de qua vide Commentaria §. 701.) caput afficere possunt? Sequens *Hippocratis* Aphorismus tale quid indicare videtur: *Qui calvi sunt, illis varices non fiunt. Quibus vero calvis existentibus varices succedunt, illi rursus capillati fiunt* (*i*). Qui hunc textum proterve riserunt, tanquam penitus absurdum, & nullam communionem inter capillatam capitis cutim & tumentes crurum venas esse statuerunt, videant, an melius intelligant, quare circa pubertatis tempus, tumentibus & varicosis saepe factis venis spermaticis, in pudendis crines prodeant, in masculis barba enascatur, vox mutetur &c., atque

[*g*] Celsus Ibidem. [*h*] Aphor. 21. Sect. VI. Charter. Tom. IX. pag. 260.
(*i*) ibidem Aphor. 34. pag. 270.

atque in castratis saepe omnia haec immutentur denuo. Sufficiet practico, novisse, quid ex varicibus natis morborum tempore boni vel mali exspectandum sit, licet connexionem inter causam hanc praegressam, & comitantem vel sequentem effectum, non distincte intelligat. Ante pubertatem varices in tibiis non expectandas esse, alibi (k) *Hippocrates* monuit.

Haemorrhoides fluentes. Vasa enim haemorrhoidalia & carotides arteriae opposita directione sanginem ducunt, unde revulsio a capite merito exspectatur, dum fluunt haemorrhoides. Notum est, pluribus hominibus consuetum esse, ut bis in anno, quibusdam longe saepius, hac via sanguis evacuetur. Si autem circa illud tempus, quo haemorrhoides ipsis fluere solent, non fiat haec evacuatio, plerumque vertigine, aurium tinnitu, similibusque symptomatibus affliguntur, quae leviorem cerebri affectionem docent: quin imo Historia Medica docet, epilepsiam, maniam, & lethalem apoplexiam successisse, dum consuetus sanguinis per haemorrhoides fluxus sponte vel imprudenti medela intercipiebatur. Sic *Alcippus haemorrhoides habens curari prohibebatur: curatus vero mania correptus fuit* [l]. Contra vero apoplexiae aut maniae haemorrhoides succedere, bonum esse dixit *Hippocrates* (vide Commentaria 7. 702.); morbosque illos hac via solvi monuit. Ex quibus omnibus patet, quantum boni in capitis morbis ab haemorrhoidibus fluentibus exspectari possit.

Alvi fluor bonus. Materialem febris causam, vi febris ipsius subactam, solutam & mobilem redditam per alvum quandoque expelli de corpore, antea ad §. 594. vidimus; adeoque & hoc respectu prodesse posset alvi fluxus in phrenitide. Verum, uti tunc ibidem monitum fuit, post coctionis signa praegressa talis alvi fluor tunc apparere debet, cum idem illud symptoma in morborum initio mali ominis sit, imo & quandoque lethale, uti ad §. 741. dictum fuit. Verum in hoc morbo non tantum prodesse potest alvi fluor, quatenus morbosam materiam evacuat, sed etiam, dum humoribus huc ruentibus viscerum abdominalium vasa deplentur, & sanguini impulso minus resistunt, impetus & copia humorum pulcherrime a capite avertitur, quod magni momenti est in curatione phrenitidis. Docuerunt autem Veterum Medicorum observata, alvi fluorem prodesse illis morbis, in quibus nimis urgebantur vasa capitis. Sic ophthalmicis utilem esse diarrhoeam in Commentariis §. 720. vidimus. *Quae caput concutiunt, aurium sonitus facientia, haemorrhagiam faciunt, vel mulieri menses deducunt, tum alias, tum si secundum spinam ardor consequatur. Aeque autem & (haec) dysenterica* (m). Ex quo textu videtur patere, quod solutionem talium morborum, in quibus vasa capitis nimis distenta erant, aeque exspectaverit ab alvi fluxu *Hippocrates*, quam ab haemorrhagiis. Huc etiam videtur spectare alter textus (n): *In febribus pulsus & dolor secundum venam, quae est in collo, in dysente-*

[k] Coac. Praenot. N 512. Charter. Tom. VIII. pag. 882. (l) Epidem. 4. text. 51. Charter. Tom. IX. pag. 331. [m] Coac. Praenot. N. 168. Charter. Tom. VIII. pag 861. (n) Ibid. N. 125. pag. 858.

senteriam finitur. Verum alibi mirum recursum a capite versus alvum, & vicissim ab alvo versus caput notat [o], cujus rei antea in Commentariis §. 722. mentio facta fuit. Sic autem habet: *Quibus biliosae sunt dejectiones, surditate orta cessant; & quibus surditas, biliosis obortis dejectionibus cessat:* Monet autem *Galenus* (p) in Commentariis suis in hunc textum, hic non intelligi confirmatam, & saepe sanatu difficillimam, surditatem, sed talem, quae repente in febribus oritur. Ex quibus omnibus apparet, in capitis morbis multum boni ab alvi fluore posse exspectari, atque ideo etiam utile judicavit *Hippocrates* (q), si maniae dysenteria succederet.

Dolor ad pectus pedesque &c. Quando §. 772. de phrenitide symptomatica agebatur, notatum fuit, certissimis constare observationibus, inflammationem in quadam corporis parte, etiam remotissima a capite natam, posse periculosa metastasi caput petere, priori loco relicto; atque tunc recensita fuerunt illa signa, quae docebant, tale malum metuendum esse. Nemini ergo mirum videbitur, quandoque & a capite metastasin fieri versus alias partes, cum insigni saepe levamine periculosi hujus morbi: praecipue si non ad viscera alia, sed ad femora aut crura, remotissimas a capite partes, derivatio fiat. Unde *dolores, qui ad inferas delabuntur partes, toleratu faciles Hippocrates* dixit (r). Capitis autem morbos ad pectus quandoque transferri indicare videtur alter apud *Hippocratem* locus (s), ubi sic habetur. *Quodcunque superiorum partium doluerit, dolor ad coxendices, vel ad genua, vel asthma haec omnia solvit*. Imo in ipsa mania aliquid boni inde exspectasse videtur, dum dicit [t]: *Ex mania ad raucedinem cum tussi (fit) abscessus*.

Confirmantur autem modo dicta illis, quae in aegrorum historiis ab *Hippocrate* descriptis habentur. Ita in *Herophonte* [u], quem praeter exspectationem a periculosissimo morbo evasisse testatur, aderant vigiliae, quinta die morbi surditas, sexta die delirium. Verum octava die doluit inguen, dein ad utramque tibiam dolores accesserunt, sed & prorsus resipuit aeger, nox toleratu facilis fuit, & urinae, quae antea tenues & nigrae fuerant, melius coloratae erant, & aliquid sedimenti habebant. Postquam autem nona die imperfecta crisi judicatus fuerat, post quinque dies rediit febris acuta cum surditate, verum tertia post recidivam die crura dolor invasit cum surditatis imminutione. Ita etiam in virgine, quae *Abderae* in templi vestibulo decumbebat, surditate & delirio in febre acuta laborante, notatur, quod vigesima die morbi pedum dolor ortus fuerit, sed & simul surditas & delirium cessabant; monetque, quod, postquam in omnibus perfecte judicata esset aegra, pedum ille dolor adhuc remanserit.

Ut & haemorrhagia. Antea jam aliquoties monitum fuit, narium haemor-

(o) Aphor. 28. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 150. (p) Ibidem.
[q] Aphor. 5. Sect. VII. ibid. pag. 294. [r] Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 781. (s) Epidem. 2. Charter. Tom. IX. pag. 191.
(t) Coac. Praenot. N. 484 Charter. Tom. VIII. pag. 880. [u] Epidem. 1. aegrot. 3. Charter. Tom. IX. pag. 103. (vv) Epidem. 3. aegrot. 7. ibid. pag. 301. 302.

morrhagiam intelligi, quando simpliciter absque ullo addito haemorrhagiae vocabulum usurpatur, quia omnium frequentissime in morbis acutis per hanc viam facta sanguinis evacuatio occurrit. Cum autem in phrenitide arteriae capitis impetu & copia sanguinis valide urgeantur, patet ratio, quare toties in hoc morbo narium haemorrhagia fiat. Plurima enim ex illis signis, quae narium haemorrhagiam praesagiunt (vide §. 741.), in phrenitide jam adsunt. Illo autem tempore, dum adest narium haemorrhagia, sanguis per carotidum arteriarum truncos pulsus majori copia derivabitur versus externae carotidis ramos, ubi jam minor resistentia est; adeoque dabitur occasio, ut inflammatoria densitate immeabilis sanguis in encephali vasis haerens, minuto impetu liquidi a tergo urgentis in majores truncos retropellatur (vide §. 400. 1.], sicque obtineatur inflammationis resolutio. Cum autem injectiones Anatomicae docuerint, ab interna carotide ramos arteriosos per nares internas dispergi, si talis arteria aperta sanguinem funderet, quam proxime a locis obstructis & inflammatis revulsio fieret. De illis autem signis, quae salutarem talem narium haemorrhagiam praecedere solent, in Commentariis §. 741. dictum fuit, ubi omnia, quae circa hanc rem praecipue notanda sunt, habentur.

Plurima jam spontanea narium haemorrhagia sanatae phrenitidis exempla in Historia Medica habentur. Verum *Zacutus Lusitanus* ausus fuit artificiosam talem evacuationem instituere, dum belli ducem juvenem & quadratum ac sanguine turgentem curabat, valida laborantem phrenitide. Jussit enim cuidam ex adstantibus, qui suavi cantu ferocientem mulcebat aegrum, ut pennam ad radicem multum fissam, & in stellae effigiem formatam, nari intruderet ac fortiter circumduceret: quo facto copiosissima facta fuit ex nare dextra haemorrhagia tam fausto cum effectu, ut a periculoso morbo convalesceret aeger, succedente postea sudore & alvi fluxu (*x*).

Notandum autem, quod & sudores critici quandoque in phrenitide salutares observati fuerint, sive soli, sive una cum narium haemorrhagia. Unde dixit *Galenus* [*y*]: *Judicat & phrenitidem sudor bonus, & praecipue si ex capite multus & calidus fluxerit, sudante simul reliquo corpore. Fit etiam aliter, quod per narium haemorrhagiam phrenitis firmiter* (Βεβαίως) *judicetur*. Sic & apud *Lucianum* (*z*) habetur, quod Abderitanis phreniticis [vide §. 773.) circa septimum diem larga narium haemorrhagia febris soluta fuerit, quibusdam etiam copiosus sudor circa idem tempus ortus similem effectum praestiterit.

§. 780. PHrenitis vera requirit citissime validissima remedia, quibus tolli possit inflammatio ad cerebri arterias orta.

Vidimus §. 776., veram phrenitidem esse inflammationem veram meningum

[*x*] Zacut. Lusit. Observ. 12. pag. 22. Charter. Tom. VIII. pag. 430.

[*y*] De Crisibus Lib. III. cap. 3.

[*z*] In capite, cui titulus. *Quomodo conscribenda sit historia*. Tom. I. pag 657.

gum cerebri, imo & quandoque idem malum ad corticis cerebri substantiam pertingere. Ex illis autem, quae in historia inflammationis dicta fuerunt, constitit, triplicem esse inflammationis exitum, in resolutionem nempe, gangraenam vel sphacelum, & suppurationem. Facile autem patet, solam resolutionem hic locum habere posse, cum suppurationis hic natae lethalis fere semper eventus sit; multo magis adhuc gangraenae. Verum quidem est, in capitis vulnerum historia plurimis observationibus constitisse, cerebri substantiam per vulnera laedi, suppuratione, putredine, erodentibus &c. consumi posse notabilem ejusdem partem, superstite vita non tantum, verum etiam in integrum quandoque restitutis omnibus cerebri functionibus: sed simul tunc via patebat, qua possent exire illa, quae corrupta erant. Ubi autem phrenitidem veram suppuratio sequitur, pus retentum, mora acrius factum, pulposam encephali substantiam brevi destruet. Ad inflammationis autem resolutionem, uti §. 386. dictum fuit, requiritur, ut humor fluens blandus sit, motus ejus sedatus, atque causa obstruens non nimis solidata, simulque obstructio parva sit. Cum autem febris acuta continua phrenitidem veram comitetur (vide §. 771.), impetuosus adest humorum motus, & subita humorum degeneratio metuenda est; simulque immeabilis sanguis magis magisque angustiis vasorum impingitur; unde omni fere momento augetur resolutionis difficultas. Accedit, quod obstructa vasa tumentia & dilatata comprimant vicina minora, & expresso liquido contigua latera concrescere faciant, unde postea immedicabiles cerebri functionum laesiones manent. Hinc patet, morbum hunc citissimam validissimorum remediorum applicationem requirere, cum ex sua natura adeo periculosus & cito lethalis sit.

§. 781. Quae petenda maxime ex curatione inflammationis in genere, observatis hisce. Venae sectio instituenda larga, per amplum vulnus, aut plures venas simul, in pede, jugulo, fronte. Diluentia ex decoctis antiphlogisticis, nitrosis, affatim exhibenda. Dein purgantia antiphlogistica, cum multo potu diluente nitroso danda. Clysmata similia, additis laxantibus. Anus fovendus, haemorrhoides fricandae foliis ficus &c. vel evacuandae hirudinibus. Collutoria, gargarismata lenia revocanda in crebrum usum. Nares, oculi, aures, fovenda. Caput radendum. His praemissis, neque cedente malo, opiatis utendum, pediluvia, epispastica levia, cucurbitae, ad inferiora applicanda. Corpus moderato frigore reficiundum, & erectum tenendum.

Quando de curatione inflammationis, quae per resolutionem fit, agebatur (vide §. 395.), memorabantur indicationes curatoriae sequentes. Impedire ulteriorem laesionem vasculorum, & tollere illam, quae jam facta est; deinde materiae obstruenti fluiditatem conciliare una cum lenitate [blanda enim humorum indoles ad inflammationis resolutionem requiritur]. Vel denique,

si in fluorem redigi non possent massulae obstruentes, haec spes adhuc supererat, ut, impetu minuto urgentis a tergo liquidi, vasa obstructa propria contractilitate retroprimerent massulas obstruentes in vasa majora. Patuit autem tunc ex illis, quae ad §. 396. 397. 398. 400. dicta fuerunt, ad omnes illas indicationes requiri sanguinis missionem. Ergo

Venae sectio instituenda larga &c. Probatum enim fuit §. 141., ut impactum obstruens retropellatur, nihil efficacius esse magna & subita sanguinis missione. Sed & simul ingens calor internus capitis, phrenitidem veram antecedere solitus (vide §. 772.) minuitur, uti in cura caloris febrilis §. 691. & sequentibus demonstratum fuit, nimiaque vasorum plenitudo tollitur. Damnaverat quidem *Asclepiades* in hoc morbo venae sectionem, dicens: *perinde esse his sanguinem mitti, ac si trucidentur* (*a*). Verum uti optime monuit *Celsus* (*b*), phrenitis nunquam est nisi cum valida febre, atque *Asclepiades* erat in illa opinione, nunquam sanguinem recte mitti, nisi in febris remissione, atque ideo damnabat in hoc morbo sanguinis missionem; de qua re videantur illa, quae in Commentariis §. 610. de minuendo per venae sectionem febris impetu habentur. Interim tamen & *Aretaeus* (*c*) videtur largam sanguinis missionem in hoc morbo formidasse, quia nempe metuebat syncopen, in quam prae reliquis hunc morbum pronum esse credebat. Forte etiam & haec suberat ratio, quod cerebrum pro exsangui & frigida parte haberet, atque ideo illius morbis validam sanguinis missionem minus utilem putaret. Suadent fere hoc sequentia, quae apud illum [*d*] habentur: *Verum tamen audacius vena solvenda est, si a praecordiis, non a capite morbus oriatur: ibi enim vitae principium est. Caput vero sensus nervorumque originis locus est, sanguinemque potius a corde trahit, quam aliis distribuit* &c. Chemici postea suis arcanis mira se in hoc morbo facere posse jactitarunt, sulphure nempe vitrioli narcotico, quo furoris saltem inducias, si non integram sanationem, impetrare valerent. Verum donec docuerint, se inflammationem in manu natam his aut similibus curare posse, nemo prudens in ancipiti hoc & cito lethali morbo fidem dabit.

Cum autem, uti §. 779. dictum fuit, observatis constiterit, per haemorrhoides, opposita quam maxime a capite directione, fluentem sanguinem profuisse phreniticis, atque etiam per nares factam haemorrhagiam frequentissime solvisse hunc morbum, utramque naturae methodum imitati sunt Medici, dum & in pede, & in jugulo aut fronte venas solverent; imo & quandoque in vehementissima phrenitide plures simul venas aperirent, ut & subita inanitio & efficacissima simul revulsio fieret, ad animi deliquium usque instituta tali evacuatione, quam tanquam summum remedium in maximis inflammationibus, ardentissimis febribus, & doloribus vehementissimis habuit *Galenus*, uti ad §. 141. dictum fuit. Verum, uti ibidem monitum fuit, audax talis sanguinis missio nunquam, nisi praesente Medico, fiat, qui

[*a*] A. Corn. Cels. Lib. III. cap. 18. pag. 150. (*b*) Ibidem.
[*c*] Lib. I. de Curat. Morb. acutor. cap. 1. pag. 73 (*d*) Ibidem.

qui pulsum tangens, dum sanguis apertis venis fluit, facile videbit, quo usque cum prudentia hoc tentari possit.

Merito ergo sanguinis missio in phrenitidis verae curatione *primum omnium & maximum futurum praesidium* habetur a *Tralliano* (*e*); qui & satis largam copiam educi curabat ideo, quia molestum erat furentibus saepe his aegris sanguinem detrahere; unde *tantum initio evacuabat, quantum & satis erat futurum, etiamsi secunda vice iterum mitteretur*; & quidem felicissimo eventu se hos praestitisse testatur, aperta frontis vena.

Cum autem soluta in naribus arteria omnium felicissime solvi phrenitidem constet, si larga copia sanguis effluxerit, ausi fuerunt & medici arteriam lanceola pertundere, ut sic & subita inanitio, & potentissima revulsio impetus & copiae sanguinis ab encephalo fieret. Temporalis arteria solet tunc eligi, quia & pulsu satis conspicua est, & commode post sanguinis eductionem ad suppositam calvariam comprimi potest, & sic tuto factum vulnus consolidari. Quaenam autem in arteriotome observanda sint, apud *Dionis* (*f*) aliosque videri potest.

DILUENTIA &c. DEIN PURGANTIA ANTIPHLOGISTICA &c. Videantur de his illa, quae in cura inflammationis §. *396.* & sequentibus dicta fuerunt.

CLYSMATA SIMILIA &c. Illa enim purgantium antiphlogisticorum, quae ore assumta fuerunt, operationem accelerant, & laxando vasa intestinorum impetum & copiam humorum a capite revellunt. Simul etiam pulchrum usum habent in minuendo febris impetu, uti in Commentariis §. 610. dictum fuit, adeoque omni respectu prosunt.

ANUS FOVENDUS, HAEMORRHOIDES FRICANDAE &c. Fluentes enim haemorrhoides phreniticis utiles esse §. 779. vidimus: hinc laxando fomentis & clysmatibus has partes tentamus haemorrhoides provocare; ubi autem jam protuberare incipiunt, tunc asperis foliis ficus fricantur, donec sanguinem stillare incipiant; vel & hirudinibus applicatis aperiuntur. Videantur illa, quae in Commentariis §. 702. habentur.

COLLUTORIA, GARGARISMATA &c. NARES, OCULI, AURES, FOVENDA. Omnibus enim illis carotidis externae rami per has partes dispersi laxantur, adeoque impetus & copia sanguinis a partibus capitis internis avertitur. Simul etiam nares, humectando vasa ibi posita, optime disponuntur ad salubrem in hoc morbo haemorrhagiam. Videantur illa, quae de applicatione medicamentorum emollientium ad caput in cura delirii febrilis §. 702. dicta fuerunt; uti etiam quae in curatione febris ardentis §. 743. circa hanc rem habentur.

CAPUT RADENDUM. Abrasis enim capillis tota capitis cutis maxime perspirabilis redditur: quem effectum a capitis rasione in phrenitide exspectasse videtur *Caelius Aurelianus* (*g*). Gratum certe refrigerium capiti sic concilia-

(*e*) Lib. I. cap. 13. pag. 48.

(*f*) Cours d'Operations de Chirurgie demonstrat. 7. pag. 407. 408.

(*g*) Acutor. Morb. Lib. I. cap. 10. pag. 30.

ciliatur, & insignem quandam mutationem percipere solent aegri; & quidem tantam, ut ab illa aliquid metuisse videatur *Aretaeus* (*h*) dum monuit, si longissimi crines fuerint, dimidios primo rescindendos esse, si vero breviores, tunc ad cutim tonderi posse. *Sydenhami* tamen observatis (*i*) constat, nullum in hac re discrimen esse; & testatur, se semper hoc praecepisse, & quidem pulcherrimo cum successu. Abrasis autem capillis, pileolo imposito, caput a frigore externo munivit, monetque, se nullum emplastrum raso capiti applicuisse: quidam enim hoc commendant, sed oleosa omnia & pinguia cuti adhaerentia perspirationem minuunt, quae hoc in casu liberrima requiritur. Capitis rasionem *Celsus*[k]pariter in phrenitidis curatione commendavit. Patet autem satis, difficillimum hoc factu saepe esse, dum aegri pessime furunt; adeoque praestaret hoc jam facere, dum signa docent, phrenitidem metuendam esse.

His praemissis, neque cedente malo, opiatis utendum. Postquam omnibus modo memoratis remediis, sic minutus fuerit impetus humorum, atque adeo diluta & soluta liquida, ut optima spes sit, blanda resolutione tolli posse inflammationem caput internum obsidentem, atque jam signa docuerint, morbum mitescere, dum interim tamen adhuc delirium, vel noxiae adeo vigiliae in hoc morbo, manent, tunc opiata usum habent, non prius, uti optime *Sydenhamus* monuit (*l*). A lenioribus autem anodynis incipere solent Medici, sensim ad fortiora pergendo, si priora non suffecerint. Videantur illa, quae in Commentariis §. 702. de usu similium in curando delirio febrili dicta fuerunt.

Pediluvia, epispastica levia, cucurbitae &c. Omnibus enim his laxantur vasa partium inferiorum, vel, leni irritatione, versus haec loca major copia humorum ducitur, adeoque a superioribus revulsio fit. Videantur illa, quae de revellentibus impetum sanguinis ad alias partes in Commentariis § *396*. 4. habentur; uti etiam quae in Commentariis § 702. de eorundem usu dicta fuerunt. Interim tamen cavendum est, ne inferioribus corporis partibus applicentur talia, quae motum humorum per totum corpus acriori stimulo incitare possent.

Corpus moderato frigore reficiundum, & erectum tenendum. Quantum hoc prosit in moderando nimio febris impetu, ad §. *610*. dictum fuit; atque etiam in Commentariis §. *698*. probatum fuit, lecti & aeris clausi calorem summopere nocere in omnibus morbis, in quibus nimius aestus adest. Erectus autem situs corporis facit, ut non adeo impetuose sanguis caput urgeat: videmus enim sanis hominibus, dum per aliquot horas, horizontali corporis situ, in lecto decubuerunt, caput tumere; qui tumor brevi evanescere solet, dum per aliquod tempus erectus situs corporis fuit. Saepe contingit, phreniticos pessime furentes, dum lecto incarcerantur, placidos penitus reddi, dum erecto corpore, modice tantum vestibus

(*h*) De Curatione Morbor. acut. Lib. I. cap. 1. pag. 30. (*i*) In Schedula Monitor. de novae febris ingressu. pag. 660. [k] Lib. III. cap. 18. pag. 150.
(*l*) Sect. I. cap. 4. pag. 81.

vestibus tecto, in sedili sedent. Tanti autem fecit hoc aegrorum regimen *Sydenhamus*, ut passim in suis operibus ubique inculcaverit, in morbis acutis inflammatoriis curationis totam felicitatem inde fere pendere: & in ultimis suis scriptis, quae ingravescente jam aetate edidit, ulterius confirmavit, & imprimis quidem in phrenitide hoc necessarium dixit. *Hoc enim in statu, quantumlibet sanguinis detrahatur, quantumvis leviter tegatur corpus, quicunque demum liquores refrigerantes ingerantur, non prius sedabitur febris, quam aeger se lectulo interdiu abstinuerit. Cum calor circumambientis aeris, inter stragula conclusi, sanguinem plus satis exagitet, & procumbentis corporis situs vehementiori impetu eundem in caput impingat* [m].

Haec sunt remedia, quae cognita morbi indoles & salutaris usus docuerunt prodesse in hoc morbo, & a quibus cito applicatis curatio exspectari poterit inflammationis, in cerebri meningibus natae, per resolutionem.

Hoc tamen monendum videtur, quod, sedato jam febris impetu, saepe adhuc supersit delirium, coma, debilitas ingens, aliaque symptomata quae cerebri functiones adhuc perturbatas esse docent. Non tamen ideo venae sectionibus, purgantibus, aliisque vires debilitantibus remediis utendum est, ut tales saevi hujus morbi reliquiae tollantur; sed blando victu, quiete, situ corporis erecto &c. sensim haec cedere solent. Resoluta enim inflammatione nondum vasa, per impetum vitalis liquidi loca obstructa urgentis nimis distracta, pristinam dimensionem statim recuperaverunt, adeoque saepe per notabile tempus adhuc turbatus manet aequabilis humorum per vasa encephali motus, donec sensim acquisito robore distractae fibrae vasorum priorem firmitatem acquirant. Cum autem tenerrima sint encephali vasa, utpote in pia matre & cortice cerebri elasticis tunicis destituta, patet ratio, quare saepe talia symptomata post veram phrenitidem diu adhuc maneant. Videantur illa, quae de hac re dicta sunt in Commentariis §. 397.; ubi probatum fuit, propriam vim fibrarum, dum causae distrahentes cessant vel minuuntur, priscam formam restituere, dum interim nutritio vires reddit.

§. 782. SI vero Phrenitis ab alio morbo inflammatorio jam facto oritur, ante omnia attendendum, an genius ejus mali patiatur adhiberi modo dicta (781.), si non, tum curanda ex methodo illi morbo debita, semper additis derivantibus, & topicis remediis.

Maximi momenti in praxi hoc monitum est, ut nempe in cura phrenitidis symptomaticae attendatur ad genium morbi primarii, ex quo phrenitis orta fuit. Uti enim statim vidimus, phrenitidis verae curatio largam venae sectionem, & repetendam quandoque audacter postulat, una cum valida alvi evacuatione per purgantia antiphlogistica. Verum non omnibus mor-

[m] In Schedula monitor. de novae febris ingressu pag. 659. 660.

morbis acutis haec curatio prodest; & quandoque observantur febres epidemicae, inflammatoriae quamvis, quae repetitam venae sectionem non ferunt absque noxa: quin etiam constitit in talibus febribus, nequidem phrenitidi symptomaticae per validas & repetitas evacuationes succurri posse, sed sensim postea una cum morbo principe evanescere hoc symptoma. Tales erant febres epidemicae continuae a *Sydenhamo* (*n*) descriptae, quae annis 1673. 1674. 1675. Londini grassabantur. Quamvis enim atrox capitis dolor, & laterum dolores frequentes in his febribus, sanguisque eductus Pleuriticorum similis cruori, docerent satis, non mediocrem inflammationem his febribus subesse, observavit tamen *Sydenhamus*, quod repetita venae sectione non levarentur aegri. Cum autem in his febribus promptissima metastasis ad caput fieri soleret, enematum usum substituebat repetitae sanguinis missioni, quam morbi natura non ferebat; sicque felicissime curabat phrenitidem symptomaticam in his febribus natam, dum post venae sectionem, atque unius vel alterius enematis injectionem, vitrioli spiritum cerevisiae tenui instillabat, & pro potu ordinario aegris exhibebat. Nullam autem aliam methodum profuisse in hoc casu testatur (*o*). Similia notavit & in alia febrium continuarum epidemicarum specie *Sydenhamus* (*p*), in quo morbo summa proclivitas erat, ut materia febrilis mala metastasi caput peteret; & hoc etiam peculiare notabatur, quod simulac tali metastasi facta phrenitis invalesceret, tunc nulla amplius superessent febris indicia. Observavit autem, neque hanc febrium speciem iteratam sanguinis missionem ferre, unde post unicam venae sectionem purgans antiphlogisticum dabat, alternis diebus ad tertiam vicem repetendo, simul exhibito hora somni levi diacodiato post singulas purgantis remedii doses. Spiritus autem vitrioli usum in harum febrium curatione non adhibuit, utpote minus convenientem morbis illis, quorum curatio purgantibus indiget. Monuit autem, quod phrenitis si in hoc morbo semel invaluisset, non potuerit subito deleri, neque tutum fuerit repetita ultra limites praescriptos venae sectione, vel catharsi, ejus curationem aggredi (*q*), sed tempore & sponte sua cedere solebat hoc malum, modo debitum regimen adhiberetur. Ita etiam ad phrenitidem symptomaticam compescendam in variolis talem methodum adhibuit *Sydenhamus* (*r*), quae in aliis casibus minime conveniret. Decenni enim puero, cui stragulorum pondere, & calidis remediis adhibitis, in primo stadio variolarum debita illarum eruptio non tantum impediebatur, verum & talis aderat furor, ut totis adstantium viribus vix lecto coerceri posset; dedit statim unciam mediam syrupi de meconio; cumque nihil proficeret, post horae spatium similem dosin dari jussit; atque nondum minutis symptomatibus, debuit eandem dosin repetere, donec uncias duas cum dimidia assumsisset puer; tuncque felici eventu sedatae sunt illae turbae, & postea convaluit aeger.

Haec

[*n*] Sect. V. cap. 2. pag. 772. &c. [*o*] Ibid. pag. 289. (*p*) In Schedula monitor. de novae febris ingressu. pag. 651. &c. [*q*] Ibidem pag 660.
[*r*] In Dissertatione Epistolari pag. 466.

Haec sufficient, ut demonstretur, quam variet phrenitidis symptomaticae curatio pro diversa indole morbi primarii, unde ortum duxit. Cum autem periculosa semper sit in morbis talis in cerebrum metastasis, nunquam nocebit derivantibus versus alias partes uti, & topicis remediis calorem nimium in capite minuere. Ubi ergo novimus ex genio cognito morbi Epidemici, vel ex signis §. 772. enumeratis, talem metastasim metuendam esse, clysmata injicere convenit, balneis, fomentis, inferiores corporis partes laxare, epispasticis easdem irritare, situ erecto omnem impetum a capite avertere, caput radere, fronti oxycratum applicare, cucurbitas cruribus & femoribus affigere &c. ut omnibus his artis moliminibus caveatur symptomatica phrenitis, vel saltem impediatur ejus augmentum, si jam adsit. Omnia enim haec, vel praecipua saltem, adhibuit *Sydenhamus* in hoc casu, licet pro diversitate morbi primarii varia medela usus fuerit.

ANGINA.

§. 783. IMpedita valde, dolens admodum, vel & impedita & dolens simul Deglutitio, atque Respiratio, quae contingit a causa morbosa agente in partes binis his functionibus inservientes, supra pulmones, & supra stomachum positas, Angina vocatur.

Angina, ab *angendo* dicta, recepto jam apud Medicos usu, designat generali nomine omnes illos morbos, qui impedimento vel dolore partium, deglutitioni vel respirationi inservientium, illas binas functiones simul, vel & singulas, turbant; sic tamen ut causae horum morborum supra ventriculum vel pulmones haereant; aliter enim talia mala inter morbos pulmonum aut ventriculi recenseri solent. Simplici hoc nomine omnes illos morbos vocaverunt Latini; verum apud Graecos, recentiores imprimis, major nominum diversitas occurrit, imo & quaedam confusio, cum non omnes eodem vocabulo eundem affectum designaverint. Hinc *Celsus* (s) dixit: *Nostri anginam vocant: apud Graecos nomen, prout species est*.

Apud *Hippocratem* κυνάγχης vocabulum tantum fere occurrit; & quando levior affectus erat, παρακυνάγχη ipsi dicebatur (t): caeterum, quantum novi, nec συνάγχης, nec παρασυνάγχης meminit. Notum autem est, praepositionem παρὰ, morborum nominibus praefixam, eorundem minorem intensitatem frequenter significare. Sic enim parapoplexia pro leviori apoplexia sumitur &c. Cum autem canes, post validum cursum anheli, lingua exserta, oculis rubentibus & prominentibus, celerrime respirent; & miseri aegri pessima angina laborantes simili fere modo affecti conspiciantur; inde videtur κυνάγχης nomen huic morbo datum fuisse. *Nam ab angina vocata suffocatur homo & in faucibus magis urgeri videtur, neque salivam neque aliud quidquam attrahit, & oculi dolent, & velut strangulatis prominent, & illis fixe intuetur, neque eos convertere potest* &c. [u].

Verum συνάγχης vocabulum apud Medicos Graecos post *Hippocratem* occurrit, & quidem vario sensu. *Aretaeus* enim (w) binas anginae species distinguens, de quibus sequenti paragrapho dicetur, illam anginam, *quam organorum collapsio, gracilitas major quam pro cujusque natura, & strangulatio vehemens comitantur*, vocavit synanchen, *tanquam interius vergentem & angentem*: contra vero illam speciem, quae tonsillarum, epiglottidis, faucium, uvulae &c. phlegmone distinguitur, cynanchen dixit. Unde etiam mo-

[s] Lib. IV. cap. 4. pag. 196. (t) De Morbis Lib. III. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 586. (u) Ibidem. (w) De causis & signis morbor. acut. Lib. I. cap. 7. pag. 5. & 6.

monet, synanchen in cynanchen verti, dum synanche in melius mutata inflammat omnia, versus quae extrorsum vergens phlegmone processerit. Vitiosam enim hic in textu esse transpositionem vocabulorum, optime notavit *Celeberrimus Petitus* in animadversionibus suis (*x*), adeoque loco ὡς συνάγχην ἀπὸ κυνάγχης γίγνεσθαι legendum est, ὡς κυνάγχη ἀπὸ συνάγχης γίγνεσθαι. Patet simul, *Hippocratem* gravissimam anginam cynanches nomine vocasse (*y*), *Aretaeum* vero mitiorem sic dixisse.

Celsus autem (*z*) nomina recensens, quae variis anginae speciebus a Graecis tribuebantur, nullam κυνάγχης mentionem fecit, sed illam speciem, quae absque rubore aut tumore ullo est, συνάγχην vocavit: ubi vero lingua faucesque cum rubore intumescerent &c.; monet, quod talis angina ὡς συνάγχη vocaretur, quae eadem est cum cynanche *Aretaei*. Dixit autem: *Illis communia sunt, aeger non cibum devorare, non potionem potest; spiritus ejus intercluditur. Levius est, ubi tumor tantummodo & rubor est, caetera non sequuntur, id παρασυνάγχην appellant.*

Trallianus (*a*) vero antiquissimos Medicos omnem inflammationis circa gulam speciem generali synanches nomine indigitasse asserit [apud *Hippocratem* tamen, uti dictum fuit, hoc vocabulum non occurrit); posteriores vero monet quadrifariam divisisse inflammationem circa gulam [uti etiam *Aegineta* (*b*) habet] & diversis nominibus insignivisse. Internorum enim laryngis musculorum inflammationem vocabant cynanchen; externorum vero paracynanchen. Ubi vero interiores pharyngis musculi inflammati erant, dixerunt synanchen; si exteriores pharyngis musculi eodem modo affecti essent, tunc vocaverunt parasynanchen.

Aetius autem (*c*) illam anginae speciem, quae a luxata vertebra fit, (de qua §. 818. dicetur) cynanchen vocari a veteribus dixit.

Ex quibus omnibus patet, quam diverso sensu haec vocabula apud Auctores usurpata fuerint: atque haec notanda videbantur, ut intelligi melius possent illa, quae de hoc morbo apud Medicos antiquos habentur. Interim tamen commodissimum videtur, generali anginae nomine omnes hos morbos comprehendere, qui vel deglutitionem vel respirationem laedunt, vel utramque; sive impedimento tantum, vel dolore, vel utrisque simul concurrentibus, haec laesio contingat, modo causa morbosa, binas has functiones laedens, supra pulmones & stomachum haeserit. Bifariam autem deinde dividuntur anginae in illam, quae cum tumore apparente fit, & quae absque ullo tumore deprehenditur. Pro varia autem tumoris anginam comitantis natura, & diversitate loci a tali tumore occupati, idem morbus varia deinde nomina accipit, uti postea videbimus, sicque optime diversae & satis numerosae hujus morbi species distingui poterunt, & curari.

§. 784. Cu-

(*x*) Ibid. pag. 147. (*y*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 673. (*z*) Lib IV. cap 4. pag. 196. (*a*) Lib. IV. cap. 1. pag. 219. (*b*) Lib. III. cap. 37. pag. 39. (*c*) Tetrabibl. 2. serm. 4. pag. 483.

§. 784. CUjus duplex observatur species; prima sine ullo signo tumoris externi, internive apparet; altera vero cum aliquo tumore in aliqua parte organorum descriptorum (783.) deprehenditur semper.

Cum ergo anginae sedes occupet omnes illas partes, quae ab ore ad ventriculum & pulmonem usque inveniuntur, quarum plurimae oculis & attactui patent, ipsi aegri vel adstantes, dum indagant respirationis aut deglutitionis impedimentum praesens, vel tumorem quemdam detegunt, vel non, cui adscribi possit morbus. Hinc maxime naturalis anginae divisio oritur in illam, quae absque ullo signo tumoris externe apparentis, vel interne in faucibus conspicui, invenitur; & alteram, quam tumor quidam sensibus detegendus comitatur. Hanc anginae divisionem & *Hippocrates* [*d*], & *Celsus* (*e*), & *Aretaeus* [*f*] notaverunt. Illam autem, quae absque ullo tumore conspicuo fit, tanquam maxime exitialem damnaverunt omnes; atque, uti praecedenti paragrapho dictum fuit, hanc vocavit synanchem *Aretaeus*: alteram autem, quae cum tumore organorum fit, cynanchem. Quin imo adeo exitiosam credidit *Aretaeus* [*g*] priorem illam anginae speciem, ut mortiferis halitibus, qui ex chaeroniis specubus exhalantes uno momento homines strangulant, comparaverit; atque in solo spiritu [aere nempe inspirato) vitium tunc haerere judicaverit, cum nullum signum inflammationis in ulla parte occurreret. Videtur autem in illa opinione fuisse, quod non praeexstiterit in aere, antequam inspiraretur, talis malignitas (tunc enim omnes aegro adstantes similiter affici debuissent); sed quod aer inspiratus in corpore aegri deleteriam talem vim acquireret a latente in ipso aegro malignitate. Exemplum enim similis effectus a cane rabido desumit, qui inspiratum aerem, quamvis saluberrimum, sic latente in suo corpore veneno inficit, ut exspiratus dein in faciem hominis, dum spiritus adducitur, illum rabie inficere valeat. Atque hinc concludit: *Talem igitur respirationis mutationem interius fieri, haud impossibile; cum & millena alia, quae in homine sunt, eandem speciem cum causis exterioribus obtinent. Succi corrumpentes intus & extus (sunt); morbi quoque medicamentis deleteriis assimiles, & a medicamentis talia vomunt, qualia ob febres vomere solent* (*h*). Patebit autem ex sequentibus, pessimam talem, absque ullo tumore conspicuo, subito lethalem anginam, ab inflammatione organorum quorundam, uti & ab aliis pluribus causis contingere posse, licet inspiratus aer nullum vitium contraxerit.

§. 785. ILla prior in fine morborum diuturnorum, maxime post ingentes & saepe repetitas evacuationes, contingit; pallorem

(*d*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 673. (*e*) Lib. IV. cap. 4 pag. 196.
(*f*) De causis & sign. Morbor. acutor. Lib. I. cap. 7. pag. 5. [*g*] Ibidem.
(*h*) Ibidem.

rem faucium, siccitatem harum, tenuitatem simul, comites habet; quare nervos & musculos resolutos plerumque habet; fere semper est signum imminentis mortis; raro curatur, & tum tantum remediis replentibus vasa vacua bono succo vitali, calefacientibus, corroborantibus.

Primo jam agendum erit de illa anginae specie, quae sine ullo signo tumoris externi vel interni apparet. Patebit autem §. 801. & 802., ubi de angina inflammatoria dicetur, ab inflammatione interiora laryngis circa ejus summitatem, vel & interiorem membranam asperae arteriae, occupante, anginam fieri, quae nullo se manifestet tumore; verum dolor ingens, & reliqua inflammationis signa peritum Medicum docent, latere tale malum. Alia autem ejus species observata fuit, pariter admodum periculosa, & fere lethalis, in qua pallor faucium, siccitas, & tenuitas earundem apparent, absque ullo signo latentis in interioribus partibus inflammationis. Quandoque quidem aliquis dolor & rubor in faucibus apparent, sed leviora tantum, neque inde tument partes affectae, sed potius insignem suae torositatis diminutionem demonstrant. Rarius quidem occurrit haec anginae species, & fere tantum post morbos diuturnos exhausto corpore, imprimis post validas & frequenter repetitas evacuationes, per vene sectionem, purgantia, vomitoria &c. A talibus causis ortam hujusmodi anginam observavit *Sydenhamus* (*i*), post febres sive continuas sive intermittentes, cum deglutiendi primum difficultate & molestia, supervenientibus deinde raucedine, oculis cavis, & facie Hippocratica dicta, (quam in prognosticis *Hippocrates* descripsit) mortis certo imminentis signis. Monet autem, funesto huic symptomati producendo longiorem febris moram, cum evacuationibus justo copiosioribus sociam ut plurimum operam commodasse. Notavit & illam anginam *Aretaeus* (K), quae organorum collapsionem, & majorem gracilitatem, quam pro cujusque natura habebat, uti ad §. 783. dictum fuit. Verum quidem est, quod ab his causis, quae modo memoratae fuerunt, non deduxerit ejus originem, sed potius crediderit in ipso pectore, circa cor & pulmones, latere tunc inflammationem, atque ab extraversione illius inflammationis aliquid boni exspectaverit (*l*): interim tamen si conferantur illa, quae de hujus anginae signis habet, manifeste patet esse eandem, quam *Sydenhamus* descripsit. Dicit enim: *Synanchen collapsio, gracilitas, pallor comitantur: oculi cavi, intus demersi, fauces & uvulae retractae, tonsillae multo magis subsidentes, vocisque privatio.* In illa enim anginae absque tumore externo specie, quae latentem circa laryngem vel in aspera arteria inflammationem pro causa habet, licet non tumeant fauces vel tonsillae, tamen naturalem torositatem suam retinent. Praeceps pariter periculum in hoc morbo agnovit *Aretaeus* [*m*], dum monet, quod celerrime intereant sic affecti, etiam antequam Medicum accersiverint; vel saltem antequam Medicus vocatus

(*i*) Sect. I. cap. 5. pag. 122. [k] De causis & signis morbor. acutor. Lib. I. cap 7. pag. 5. (*l*) Ibidem pag. 6. (*m*) Ibidem.

catus arte ſua uti poſſit. Illa autem, quae *Celſus* (*n*) de *Synanche* habet, perfecte huic ſpeciei anginae conveniunt. Dicit enim: *Interdum enim neque rubor neque tumor ullus apparet; ſed corpus aridum eſt, vix ſpiritus trahitur, membra ſolvuntur*. Similia his apud *Caelium Aurelianum* (*o*) habentur.

Dum ergo conſiderantur cauſae praegreſſae, & ſymptomata hanc anginae ſpeciem comitantia, apparet, defectu vitalis liquidi collapſa eſſe omnia vaſa, adeoque non adeſſe debitam copiam ſanguinis arterioſi & ſpirituum nervoſorum ad actiones muſculares requiſitam. Cum autem ad deglutitionem perficiendam tam varii & tam numeroſi concurrant muſculi [*p*], illis jam prae nimia inanitione reſolutis, lethalis haec anginae ſpecies naſcitur, quae rariſſime curatur. Neque tantum in morbis diuturnis, verum etiam in acutis pernicioſis, ante mortem ſimilis anginae ſpecies quandoque obſervatur. Unde *Hippocrates* [*q*] pernicioſe laborare dicit aegros, quibus in acutis morbis partes circa fauces dolentes, graciles, parvae apparerent, cum ſuffocatione. Ubi notandum, quod dixerit τὰ κατὰ φάρυγγα ὀδυνώδεα, leviorem ſic tantum adeſſe dolorem indicans; uti manifeſtius apparet *ex Coacis* (*r*), ubi ſic legitur haec prognoſis: τὰ ἐν ὀξέσι κατὰ φάρυγγα ἰσχνὴν μικρὰ ὀδυνώδεα &c. In hoc autem caſu & muſculos reſolutos fuiſſe patet, quia addidit, hos aegros, dum hiaverint, non facile os claudere poſſe. Sed & pluribus aliis in locis *Hippocrates* damnavit faucium illam gracilitatem tanquam funeſtiſſimam. Sic dixit [*ſ*]: *Fauces leviter dolentes* (φάρυγξ ἐπώδυνος) *graciles, cum jactatione, ſtrangulantes, acute pernicioſae*. Modo dictis ſimilia pluribus in locis habentur, quae ſingula recenſere nimis longum foret.

Patet ſatis, quare haec anginae ſpecies raro curabilis ſit, cum omnis ſpes in eo poſita ſit, ut reſtituantur ſubito perditi humores, ſicque bono ſucco vitali repleantur vacua vaſa. Verum ipſa deglutitio laeſa impedit, quo minus talia commode ingeri poſſint; & ſimul deficiunt illa, a quibus ingeſtorum aſſimilatio exſpectatur, debita nempe copia humoris boni, & vaſorum in contenta fluida actio requiſita (vide §. 25.). Tota ergo curatio in eo conſiſtit, ut ingerantur talia, quae, ſanis humoribus quam ſimillima, debilibus viribus aſſimilantibus adhuc ſubigi poterunt, ſimulque calefacientibus & corroborantibus remediis prudenter exhibitis vaſorum in contenta fluida actio augeatur; de quibus omnibus videantur illa, quae in Commentariis §. 28. dicta fuerunt.

Simul etiam apparet, quanta cum cura haec anginae ſpecies ab aliis diſtingui debeat, cum methodus curandi adeo diverſa ſit. Inflammatoria enim angina ſubitas evacuationes per miſſionem ſanguinis, purgantia antiphlogiſtica &c. poſcit, uti videbimus poſtea; quae mortem in hoc caſu accelerarent quam certiſſime.

(*n*) Lib. IV. cap. 4. pag. 196. (*o*) Acutor. Morbor. Lib. III. cap. 2. pag. 182. (*p*) Vide H. Boerh. Inſtitut. §. 70. 71. 72. 73. 74. 75. (*q*) Prorrhetic. Lib. I. text. 11. Charter. Tom. VIII. pag. 707. (*r*) N. 276. ibid. pag. 867. (*ſ*) Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 754. & Coac. Praenot. N. 266. ibid. pag. 866.

§. 786. EAdem prior species aliquando oritur subito sine signis manifestis praegressis ullius morbi; vix capit medelam; & fere semper, post mortem, suppuratum pulmonem demonstrat.

Quae modo descripta fuit anginae species, morbos praegressos sequitur, adeoque praevideri poterit saltem, licet saepissime incurabilis. Verum docuerunt observationes, in sanis etiam hominibus quandoque, absque ullis signis morbi antecedentis, subito impediri deglutitionem vel respirationem, vel & utramque, atque mox mortem sequi, licet nullus tumor in faucibus, vel externis partibus, neque insolita earundem gracilitas & siccitas apparuerint antea. Catarrhum suffocativum vocaverunt plurimi auctores simile malum, quia a materiae eliquatae in fauces & pulmones subita destillatione natum putabant fere semper. Dum enim videbant in coryza dicta tam subitum saepe fieri per nares copiosi & acris seri profluvium, & membranam Schneiderianam subito adeo tumere, ut omnem aeris transitum per patula naturaliter adeo narium foramina impediret, crediderunt non sine ratione, & simile quid in membrana, laryngem & asperam arteriam investiente, contingere posse, unde citissima suffocatio & mors sequi debent. Subitaneos enim tales tumores in variis corporis partibus nasci in sanis caeteroquin hominibus, observationes Medicae docent. Sic quibusdam satis familiare est, dum humida & calida tempestate per apertum aerem incedunt, illico fere faciem tumore erysipelatoso inflatam habere, imo novi tales homines, qui matutino tempore de fenestra tantum prospicientes statim sic affecti fuerunt. Adeoque non videtur impossibile, lethalem subito anginam a talibus causis nasci posse, licet nulla signa alicujus morbi praegressa fuerint. Interim tamen rarissime hoc contingere certum est, cum hic non agatur de inflammatione subito nata circa laryngis superiora, quae quidem citissime strangulando necat, sed dolore acuto aliisque signis (vide §. 801. 802.) praegressis vel comitantibus cognosci potest. Post hyemem australem pluviosam & tepentem si ver siccum & aquilonium sequatur, notavit *Hippocrates* (*t*) catarrhos subito necantes senioribus contingere. Similem casum, qui modo dicta confirmat, refert *Schenckius* (*u*). Homini enim fere sexagenario plenioris habitus, cui praeter lassitudinem nihil mali aderat, media nocte adeo vehemens catarrhus accidit, ut velocem defluxionis impetum sentiret quidem, & auxilium imploraret, sed mox suffocaretur, priusquam aliquis adesse posset. A morte autem illico copiosa pituita lenta & viscida ex ore profluebat. Monet tamen *Schenckius*, perquam raro tales casus contingere. Si autem considerentur illa, quae apud observationum medicarum collectores habentur de catarrhis illis suffocativis, patet, saepissime in cadaveribus pulmones suppuratos inventos fuisse: ita *Carolus nonus Galliarum Rex*, rupta pulmonis vomica, subito periit, dum purulenta colluvies asperam arteriam inun-

(*t*) Aphor. 12 Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 102.
(*u*) Lib. I. De Catarrho observ. 5. pag. 149.

inundabat tanta copia, ut suffocaretur illico (w). Sic & alibi legitur (x) de lanione, qui meridie circa laryngem & fauces dolorem senserat, & quandam in deglutiendo cibo & potu difficultatem; sub vesperam ipse pharmacopoeum adiit, gargarisma petens, sequenti nocte subito strangulatus interiit. In cadavere pulmo purulentus inventus fuit. Quod autem maxime notandum, nulla tussis antea molesta adfuerat huic homini, nulla haemoptoe praegressa, sed sano & valido corpore, & obeso quidem, hactenus vixerat. Unde discimus, a latentibus causis, absque signis praegressis, in visceribus vomicas purulentas nasci posse, licet integra sanitate frui homines videantur.

Observatum quidem fuit in cadaveribus illorum, qui catarrho suffocativo dicto perierant, polypos circa cor & majora vasa haesisse, cerebri ventriculos lympha, vel & pituita repletos fuisse &c. [y]. Verum haec omnia non pertinent ad hunc locum, cum hic tantum agatur de talibus causis morbosis, quae supra pulmonem & stomachum positae laedunt deglutitionem aut respirationem.

Simul etiam patet ex modo dictis, talem anginae speciem nullam medelam capere, cum simul & semel nihil mali metuentes homines suffocet; & plerumque a talibus causis ortum ducat, quae nec cognoscuntur, neque, cognitae quamvis forent, tolli facile possent.

§. 787. QUae cum tumore accidit, varia nomina accipit, vel a natura tumoris, vel a loco per tumorem occupato. Hinc est oedematosa, catarrhosa, inflammatoria, purulenta, scirrhosa, cancrosa, convulsiva, Angina.

Anginae in duas species dividebantur, uti §. 784. dictum fuit, in illam nempe, quae absque signo tumoris externi vel interni apparebat, de qua jam dictum fuit; & in alteram, quae tumore quodam partium affectarum se manifestabat; de qua jam agendum est.

Patet autem hanc anginae speciem diversam esse posse ratione loci, quem tumor illam comitans occupat; vel pro varia indole tumoris ipsius, qui sua mole partes deglutitioni vel respirationi servientes impedit. Hac autem paragrapho de varia natura tumorum, qui anginam faciunt, dicetur; sequenti vero de locis, per hos tumores occupatis, agendum erit.

Ratione autem variae indolis tumoris angina vocatur OEDEMATOSA. Alia occasione in Commentariis §. 112. 1. monitum fuit, antiquissimos Medicos quemcumque tumorem οἴδημα vocasse; postea vero usu obtinuisse, ut molles, & sine dolore tumores, oedemata vocarentur tantum: simul ibidem dictum fuit, membranam cellulosam talium tumorum sedem esse, atque illorum materiam constituentem esse vel aquam, vel aliquando lentescens magis

 gis

(w) Bonnet. sepulchr. anatom. Lib. II. Sect. II. Tom. I. pag. 579. (x) Ibid. Lib. I. Sect. XXIII. observat. I. pag. 476. (y) Ibid. Lib. I. Sect. XVII. Tom. I. pag. 423. &c.

gis & pituitosum liquidum. Ubi ergo pallidus talis, vix dolens, neque multum calens tumor partes, sequenti paragrapho enumerandas occupat, & respirationem vel deglutitionem laedit, vocabitur *Angina oedematosa*.

Catarrhosa. In Commentariis §. 719. dictum fuit, Veteres Medicos, circulationis sanguinis ignaros, dum videbant subitas aggestiones materiae humidae ad quaedam loca corporis, neque intelligebant, qua vi & per quas vias derivaretur, fuisse in illa opinione, quod in cerebro, frigido & minime sanguinolento ipsis habito viscere talis materia colligeretur, & deinde versus alias partes corporis defflueret, unde ἀπὸ τῦ καταῤῥέειν catharrum vocaverunt; praecipue cum in hoc morbo subitum & copiosum per nares humorum profluvium saepe appareat. Praecipua catharri sedes est membrana illa mucosa, *Schneideriana* dicta, quae nares internas, fauces, oesophagum, asperam arteriam investit &c.: atque uti videmus membranam narium, catharro affectam tumere, leviter inflammari, & insignem liquidi copiam fundere, ita etiam idem in aliis locis, quae hac membrana investiuntur, contingit: unde in pharynge & oesophago sic affecta haec membrana deglutitionem laedit, in aspera arteria difficilem respirationem cum tussi satis molesta facit: adeoque patet ab hac causa anginam excitari posse, quae tunc catarrhosa merito vocatur.

Inflammatoria. Demonstratum fuit in historia inflammationis §. 374., totum fere corpus inflammationi obnoxium esse; adeoque patet, & illam hic obtinere posse; atque postea videbimus, satis frequentem in his locis contingere. Communibus autem inflammationis signis §. 382. enumeratis, haec anginae species cognosci poterit.

Purulenta, Scirrhosa, Cancrosa. Nata inflammatio, nisi resolutione curari possit, in abscessum, aut gangraenam terminatur, vel in locis glandulosis in scirrhum abit, qui deinde in cancrum degenerare potest: adeoque iterum angina, respectu varii exitus inflammationis in his locis natae, diversa accipit nomina, uti facile patet.

Convulsiva. In musculis proprie dicenda convulsio obtinet, uti §. 230. dictum fuit: ubi ergo musculos, deglutitioni vel respirationi inservientes, supra pulmonem vel stomachum positos, convulsionis causa quaecunque occupaverit, convulsiva angina vocabitur. Talem in tetano anginam notasse videtur *Hippocrates* (z). Non tantum enim, dum invadebat tetanus, maxillae velut ligna rigebant, neque os aperire poterant, verum etiam monet, tales aegros, dum morituri erant, potionem, sorbitionem & pituitam per nares rejicere, convulsis nempe pharyngis vel oesophagi musculis. Postea enim videbimus, inflammata pharinge materiam deglutitam per nares redire (§. 804.). Ita etiam in opisthotono pro lethali signo habuit *Hippocrates* (a), si *per nares revomerent* aegri. In hystericis mulieribus satis familiare malum, dum fauces, convulsis musculis harum partium, ipsis praefocantur, a sola per-

(z) De Morbis Lib. III. cap. 12. Charter. Tom. VII. pag. 587.
(a) Coac. Praenot. N. 361. Charter. Tom. VIII. pag. 872.

perturbatione generis nervosi per validos animi affectus, subitas evacuationes &c.

§. 788. OCcupant hi tumores (787) linguam, ejus musculos; palatum, tonsillas; uvulam, hujus musculos; cava ossium frontis, maxillae superioris, ossis sphenoidis, enato & ibi radicato polypo increscente, nares obturante, palatum deprimente pendulum, fauces angustante, pharyngem, laryngemque occludente; musculos ossis hyoidis omnes, vel aliquos; musculos laryngis externos, internos, communes, proprios; asperae arteriae membranam interiorem muscularem; pharyngis musculos superiores, & oesophagaeum; ipsum oesophagi musculum; glandulas asperae arteriae & oesophago ita vicinas, ut hae fistulae ab iis tumentibus comprimi queant, ut sunt salivales omnes, tum vagae circa haec loca, ac tandem ipsae Thyroideae.

Videndum jam quasnam partes tumores illi oedematosi, inflammatorii &c. obsideant, dum anginam faciunt.

LINGUAM, EJUS MUSCULOS. Quantum usum lingua, dum per musculosas fibras, ejus substantiam constituentes, & per musculos varios ipsi affixos movetur, in deglutitione habeat, ex Physiologicis patet; adeoque apparet, tumoribus modo memoratis linguam ejusve musculos obsidentibus, impediri debere deglutitionem. Verum & linguae tumor, imprimis circa ejus radicem, laryngem vicinam sic impedire poterit, ut suffocationis periculum immineat. Vidi talem casum in muliere saxagenaria jam majore, quae ulceribus scorbuticis in utroque crure diu laboraverat, caeterum satis firmae valetudinis. Post meridiem senserat levem quasi asperitatem in lingua; vesperi deinde dolorem circa linguae radicem, qui cito locum mutans linguae apicem occupabat. Adeo autem subito ingravescebat malum, ut, circa medium noctis sequentis vocatus, invenerim aegram fere suffocatam, nihil omnino deglutire valentem. Lingua autem tumidissima totum oris cavum replens deformem penitus molem carneam referebat. Valida venae sectione illico instituta, & acri clysmate purgante injecto, applicatis simul mollissimis fomentis & cataplasmatibus stetit quidem malum, non increscens amplius, verum post octo horas, cum tumor linguae nihil adhuc minueretur, venae sectio larga denuo instituta fuit, & simile clysma applicatum; tuncque incepit subsidere linguae tumor, & mollior fieri; febris minuebatur, quae antea intensa aderat, & hora quinta pomeridiana jam incipiebat redire utcunque loquela, atque aliquid deglutire poterat; respiratione simul jam satis libera reddita, sicque satis cito ex tanto discrimine evasit.

Videtur & inflammatorius talis linguae tumor ab *Hippocrate* (*b*) descriptus fuisse: vocatur autem apud ipsum Ὑπογλωσσὶς, quod vocabulum *ranulam* verterunt

(*b*) De Morbis Lib. II. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 562.

terunt. Dicit autem: *Si ranula fiat, lingua tumet, parsque sub ipsa & externa dura est ad contactum, & salivam deglutire non potest*. Inflammatorium autem illum tumorem fuisse patet ex iis, quae deinde sequuntur. Sic enim habet: *Ubi vero purulentum fuerit, secato. Interdum vero sua sponte rumpitur, & absque sectione subsidet &c.* Apud *Aretaeum* (*c*), ubi de angina agit, pariter memoratur, quod lingua extra dentes quandoque promineat, oris cavo ob auctam magnitudinem contineri non potens. Verum talis linguae tumor in pessimis anginis contingit, dum, impedito a tumentibus partibus per jugulares externas cruoris reditu, lingua sanguine accumulato turget, uti postea §. 807. dicetur: hic autem agitur de tali tumore, qui in lingua primo ortus anginam facit; non vero anginam a tumoribus aliarum partium natam sequitur.

Scirrhosos & cancrosos tumores linguam occupare quandoque, atque deglutitionem laedere, ex Historia Medica nimis notum est.

Simul etiam patet, eadem mala fieri posse, si musculi linguae affixi inflammentur, uti quandoque a tumore inflammatorio sub mento, genioglossos musculos impediente, manifeste factum vidi.

Palatum. Ex Physiologicis constat, cibos & potus dorso linguae impositos, inter hanc & palatum fornicatum, sulcis ad fauces determinantibus instructum pressos, versus pharyngem deduci. Si ergo inflammatorius vel suppuratorius tumor palatum obsideat, vel exostosis hic nata fuerit, patet, deglutitionem laedi debere. Frequentissime tales humores palati occurrunt, dum dentes superioris maxillae cariosi, vel radicibus suis alveolos pertundentes, membranam, palatum osseum investientes irritaverint.

Tonsillas. Et quidem omnium frequentissime tumores anginosi has partes occupant. Notum est, intra binas columnas musculosas, quae utrimque ab uvula descendunt, locari tonsillas, quae membrana mucosa in spiras convoluta constant, ut sic augeatur superficies pro locandis cryptis mucilaginosis, ex quibus exprimitur mucus, dum deglutienda hic transeunt, ut hoc muco lubricata facilius per pharyngem & oesophagum descendere possint. Quamvis autem in sano homine depressa lingua adeo patulae fauces appareant, tonsillae tamen inflammatae & tumentes ita arctant saepe hoc spatium, ut omnis transitus etiam liquidis deglutiendis impediatur. Tonsillas & tonsillarum inflammationem eodem nomine Veteres Medici vocaverunt, παρίσθμια nempe, quia illi parti adjacent, quae inter os & gulam interponitur, & quem isthmum vocaverunt (*d*). *Glandulas* simpliciter has partes, & harum partium tumentium morbos, videtur vocasse *Celsus* (*e*) aetatum morbos enumerans. Frequenter autem has partes affici ex eo patet, quod *Hippocrates* (*f*) juniorum morbos recensens, quibus post dentitionem corripi solent, etiam *tonsillarum* meminerit.

Uvulam, hujus musculos. Conicum e medio veli penduli palatini dependens

pendens

(*c*) De Causis & signis morbor. acut. Lib. I. cap. 7. pag. 5. (*d*) Galen. Comment. in Aphor. 26. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 121. (*e*) Lib. II. cap. 1. pag. 46. (*f*) Aphor. 26. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 121.

pendens corpus vocatur hodie uvula; *Hippocrates* (*g*) autem γαργαρεῶνα vocavit, atque illud proprium ejus partis nomen quondam videtur fuisse; uva vero vocata fuit eadem pars, dum morbosa mutaverat solitam figuram. Sic enim σταφυλὴ uva dicitur *Hippocrati* (*h*), *quando ad curgulionem* (γαργαρέωνα) *pituita a capite descendit, isque pendulus & rubicundus evadit, & successu temporis nigrescit*. Unde *Aretaeus* (*i*) etiam monuit, varia huic parti nomina dari, dum per morbos ejus figura mutatur. Si enim ob phlegmonen crassesceret aequaliter per totam suam longitudinem ad extremum usque, tunc dicebatur *Columna* (κίον). Ubi vero extrema ejus pars increscerez tantum & rotunda fieret, simulque liveret, aut subnigricaret, tunc uva (σταφυλη) dicebatur, quia tunc figura & color & magnitudo uvam referunt. Sic & uvam vocavit *Hippocrates* (*k*), *quando summus curgulio aqua impletur, ejusque pars extrema rotunda & pellucida fit*. Uvam tamen hanc partem vocavit *Celsus* (*l*), neque nomen mutavit, licet pro variis morbis figuram mutasset haec pars, *& a pituita diducta tenuis, acuta, alba esset; vel si ima livida & crassa, summa tenuis foret*.

Inflammatione, suppuratione, gangraena hanc partem quandoque affici, vel solam, vel una cum vicinis & periculosam anginam facere, ex *Hippocrate*, *Aretaeo*, aliisque veteribus Medicis patet, qui tales morbos descripserunt: atque idem quotidianis observatis confirmatur. Uvulam scirrhosam redditam eo usque increvisse, ut totum oris cavum impleret, & dentes anteriores fere tangeret, alia occasione ex *Hildano* in Commentariis §. 484. notatum fuit. Musculos autem huic parti affixos, variis ejus motibus in deglutitione perficiendis inservientes, similiter affici posse, satis patet. Uti enim optime monuit *Galenus* (*m*): *haec mala nonnunquam sunt solius tunicae ventriculo, & gulae, & faucibus, totique oris communis inflammationes; nonnunquam vero & subjectorum ipsi musculorum*.

Cava ossium frontis, Maxillae superioris, Ossis sphenoidis &c. Notum est ex Anatomicis & Physiologicis, narium capacitatem augeri sinubus frontalibus, inter ossis frontis laminas a se invicem remotas positis, antris Higmorianis in maxilla superiori formatis; deinde & cellulis ossis cuneiformis, pariter in cava narium patentibus. Simul etiam constat, membranam mucosam narium omnia haec cava investire. Mirae jam observantur excrescentiae hujus membranae per omnia haec cava distributae, quae sensim mole auctae liberam aeri per narium cava viam minuunt, tandemque magis productae per narium foramina prominent, vel & a posteriori parte pone velum pendulum palatinum in fauces protuberant, summa cum molestia. Cum autem illae excrescentiae saepe pluribus in locis narium internarum radi-

(*g*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 675 & alibi pluribus in locis. (*h*) De Morbis Lib. II. cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 552. (*i*) Lib. I. de causis & signis morborum acutorum cap. 8. pag. 6. & Galen. Comment. 2. in 2. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 148. (*k*) De Morbis Lib. II. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 562. (*l*) Lib. VI. cap. 14. pag. 389. & Lib. VII. cap. 10. N. 3. pag. 445. (*m*) In Commentar. Aphor. 26. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 121.

radicentur, hinc evulsae pluribus quasi radicibus donatae apparent, plerumque molles & fungosae, atque hinc vel a multitudine harum propaginum, vel a similitudine cum polypo pisce, qui pluribus cirrhis prominentibus instructus est, polypi vocantur. *Hippocrati* jam descriptum fuit hoc mali genus (*n*) sequentibus: *si polypus oriatur in naso, ex medio cartilaginum* (*cartilaginis* habet alia lectio) *dependet velut curgulio, & ubi spiritum expellit* (*homo*) *foras progreditur, ac mollis est; ubi vero spiritum attrahit, retrocedit. Obscure loquitur, &, dum dormit, stertit.* Deinde adhuc alias quatuor species polypi narium recenset, duritie majori tantum fere diversas, vel quod in majorem malignitatem degenerantes ad carcinomatis indolem jam accedant. *Celsus* autem notavit, quandoque etiam in fauces polypos narium prominere (*o*) dicens: Πολύπυς *vero est caruncula, modo alba, modo subrubra, quae narium ossibus inhaeret, & modo ad labra tendens narem implet, modo retro per id foramen, quo spiritus a naribus ad fauces descendit, adeo increscit, ut post uvam conspici possit, strangulatque hominem, maxime austro aut euro flante.*

Cum autem tales polypi evulsi similem fabricam demonstrent, ac in membrana mucosa narium cava investiente observatur, vasa similia, nerveas fibrillas, cryptas mucaginosas habeant (*p*), videtur concludi posse, nihil aliud esse, nisi hujus membranae mucosae fungosas degenerationes. Hoc ulterius confirmatur, dum in cadaveribus illorum, qui polypis narium antea laboraverant, tales excrescentiae membranae illius mucosae inventae fuerunt. Sic in muliere, cui ante biennium ex nare dextra prominens polypus, similisque pone uvulam emergens, evulsus fuerat, & quae paulo ante mortem de nova quadam molestia in naribus percepta fuerat conquesta, diffracto sinu maxillari similis polypus inventus fuit, quamvis minor (*q*). Ita & *Ruyschius* (*r*) in antro Higmoriano cadaveris publice dissecti polypum invenit; & in muliere, quae a malae tumore & gingivarum excrescentia maligna pessime habebat, post excrescentiae amputationem, & dentium molarium aliquot evulsionem, inustione facta, quae ad cavum antri Higmoriani penetrabat, sequentibus diebus minimo digito plures polypos extrusit. Forte membranae, cryptis talibus mucosis plurimis instructae, facilius in tales excrescentias degenerant. Sic vesica urinaria, cujus interior superficies glandulis mucosis instructa est, quandoque similes tales excrescentias morbosas habet, pertinacis saepe ischuriae causas, si prope collum vesicae haereant (*a*).

Per varia autem narium internarum loca suis radicibus dispergi tales polypos, docet figura polypi utramque narem obturantis, simulque duplici prominentia in faucibus protuberantis, feliciter evulsi, quae habetur apud *Tulpium* (*b*). Ubi simul notandum, quod & venas per polypum hunc dispersas

(*n*) De Morbis Lib. II. cap. 11. Charter. Tom. VII. pag. 562. (*o*) Cels. Lib. VI. cap. 8. N. 2. pag. 380. (*p*) Academ. de Sciences l'An. 1704. hist. pag. 40. (*q*) Abridgem. Tom. III. pag. 57. 58. (*r*) Observ. Anatom. Chirurg. Centur. observ. 77. pag. 71. (*a*) Ibid. Observ. 78. pag. 72. (*b*) Observ. Medic. Lib. I. cap. 26. pag. 50.

persas invenerit, & omnes ejus propagines membraneo velamento tectas viderit; sub quo continebatur concreta pituita, in plerisque mollis & pellucida, in aliis dura ac opaca instar corni adusti: ex quibus modo dicta de polypi narium natura pulchre confirmantur.

Posse autem polypum in his narium cavis radicatum, mole dein auctum, respirationem & deglutitionem impedire satis patet: & tristissimum talem casum vidit *Celeberrimus Boerhaavius* in homine, ad quem a Chirurgo suburbano vocabatur, qui, licet caeteroquin satis peritus esset, candide fatebatur, se ignorare, quo morbo aeger decumberet. Animam fere agebat miser, jamjam suffocandus, cumque maxillae non sine molestia deductae erant, in conspectum venit lingua, informem lividam massam carneam referens; qua depressa, aliud occurrebat corpus, quod primo aspectu vix distingui poterat: verum patuit accurato examine, esse velum pendulum palatinum versus anteriora pulsum, sic ut quam proxime ad dentes anteriores accederet. Cum ex historia morbi praegressa satis pateret, polypum, ex nasi posterioribus foraminibus descendentem, velum pendulum versus anteriora protrusisse, nihil superesse videbatur, nisi ut velum illud pendulum discinderetur, & deinde polypus tolleretur vel integre, vel pro parte saltem, ut levaretur aeger. Verum, dum se huic operationi perficiendae accingebat Chirurgus, miser aeger suffocatus periit.

Antequam ergo in tantam molem excrescant polypi, tollendi sunt: quod satis commode fit, si in nares, vel pone velum palatinum prominuli, forcipe prehendi possint; tunc enim, saepe absque magno dolore vel haemorrhagia, uti testantur observationes Medicae, evelli possunt. Hoc facto alumine, multa aqua diluto, per nares attracto siccantur fungosae polyporum reliquiae, cum aliter saepe repullulent, uti frequenter contingit.

Ubi vero sic haerent polypi, ut commode prehendi nequeant, vel, his evulsis, illorum adhuc reliquiae supersunt, an tentari posset illa methodus, quae apud *Hippocratem* (*c*) describitur? sumebat nempe spongiam talis crassitiei, ut naso aptari posset: dein contortam & lino Aegyptiaco circumvolutam, ut durior esset, quadruplici filo lineo alligabat, sic ut unumquodque filum cubitalem haberet longitudinem. Deinde quatuor his filis in unum principium coactis, sumebat tenuem virgam stanneam, quae altera sui parte foramen habebat transmittendis quatuor his filis simul unitis aptum. Per nares dein virgam stanneam in os demittebat acuta sui parte, atque illam arreptam trahebat, donec principium filorum apprehenderet. Deinde specillo bisulco sub uvula demisso sustinebat haec fila; ne, inter trahendum, illa aut velum palatinum lacerarentur, sicque jussit fila obnixe trahendo polypum educi, dum nempe spongia per nares traheretur in fauces, atque in hoc itinere averreret illa, quae in his locis haerebant, obstacula. Hanc methodum postea adoptaverunt celebres Chirurgi, sed hoc discrimine, quod chordam, qualis setaceis adhiberi solet, digito pone velum pendulum palatinum ducerent, illamque tenui incurvo forcipe per nasum demisso prehensam educerent, sicque unum chordae extremum de naso

(*c*) De Morbis Lib. II. cap. 11. Charter. Tom. VII. pag. 562. 563.

naso, alterum ex ore penderet. Mota chorda poterat atteri polypus, & dum suppurantibus inungeretur illa chordae pars, quae in nasi cavo manebat, leniter consumi. Similem fere cautelam adhibebant, dum chorda trahebatur, ac *Hippocrates* jusserat, ne velum pendulum laederetur (*d*). Facile autem patet, tantum sic tolli posse polypos vel illorum reliquias, quae in narium proprie dicendis cavis haerent; omne enim, quod in antris Higmorianis, sinubus frontalibus, aut ossis sphenoidis cavis haeret, hac methodo attingi nequit.

MUSCULOS OSSIS HYOIDIS OMNES, VEL ALIQUOS. Deglutitionis historia in Physiologicis tradita (*e*) docet, quam numerosi musculi ad illam perficiendam concurrant, quorum plures ossi hyoidi inseruntur. Si ergo inflammati fuerint quidam ex his musculis, vel convulsi, aut paralytici, patet, turbari debere deglutitionis actionem, & quidem variis modis pro diversis musculis affectis, quorum usus ex Physiologicis cognitus, docere poterit, quinam ex his laesi fuerint, dum attenditur, quaenam in deglutitione perficienda inveniantur impedimenta, & quo deglutitionis tempore haec occurrant. Idem jam de PHARINGIS MUSCULIS, OESOPHAGAEO, ET IPSIUS OESOPHAGI MUSCULO verum est.

MUSCULOS LARYNGIS EXTERNOS, INTERNOS, COMMUNES, PROPRIOS. Asperae arteriae extremum, concursu cartilaginum binarum Arytaeinoidῶν, & incumbente epiglottide factum, una cum suppositis cartilaginibus thyroidea & cricoidea, ad laryngem pertinet. Notum autem est ex Anatomicis plurimos musculos omnibus his partibus affigi, quorum quidam externae, alii internae memoratarum partium superficiei adhaerent, & dilatandae vel arctandae glottidis rimae pro vocis modulamine serviunt; uti etiam ad plures alios usus in Physiologia descriptos. Verum & ab iisdem partibus alii musculi oriuntur, in vicinam pharyngem v. g. inserti, & deglutitioni servientes. Praeterea novimus, inter deglutiendum totam laryngem attolli, & dein iterum deprimi per musculos ad hanc rem destinatos. Poterunt ergo & hic similia mala obtinere, ac modo de ossis hyodis musculis dictum fuit, & periculosissimae quidem anginae oriri, uti postea ad §. 802. patebit.

ASPERAE ARTERIAE MEMBRANAM INTERIOREM MUSCULAREM. Arteria aspera dicta segmentis orbicularibus cartilagineis, parte postica abscissis, atque ibi loci membrana valida completis, constat. Sed & ipsa haec segmenta cartilaginea vinculis musculosis interpositis junguntur. Poterit ergo inflammata haec membrana & tumens liberum aeris ingressum in pulmonem impedire, sicque respirationem laedere; & ab eadem causa etiam deglutitio turbabitur, dum per oesophagum deglutita descendentia accumbentem asperae arteriae posticam partem membranaceam, inflammatam & dolentem irritant; uti etiam dum inter deglutiendum una cum larynge aspera arteria sursum trahitur. De anginae hac specie postea §. 801. agetur.

PHARYNGIS MUSCULOS SUPERIORES, ET OESOPHAGAEUM, EE IPSUM OESOPHAGI

(*d*) Medic. Essays Tom. II pag. 376. Le Dran Observ. Tom. I. observ. 6.
(*e*) Instit. Boerh. §. 70. ad 75.

PHAGI MUSCULUM. Ex deglutionis historia enim notum est, pharyngem dilatari variis musculis, ut deglutienda facilius ejus cavum ingrediantur; deinde, huc pulsis deglutiendis & oesophagi initium ingressis, stringi musculum oesophageum, qui ab utroque latere cartilaginis cricoidis ortus oesophagi orificium amplectitur & extrorsum ambit: sed deglutita, in oesophagi tubo jam haerentia, non descendunt tanquam per infundibulum proprio pondere in ventriculum, verum fibris muscularibus, tam orbicularibus quam longitudinalibus musculosam oesophagi tunicam constituentibus promoventur per lubricam mucoque madentem hanc viam. Facile ergo patet, musculis his inflammatis, vel & convulsis, uti toties in hystericis mulieribus fit, deglutitionem impediri debere, uti postea pluribus ad §. 804. dicetur.

GLANDULAS ASPERAE ARTERIAE & OESOPHAGO ITA VICINAS &c. Ut enim & respiratio & deglutitio exerceri possint, patulae requiruntur viae, quae aerem vel deglutienda admittunt, & mobiles debent esse partes, quae varios illos motus ad has functiones requisitos perficere debent. Glandularum ergo circa haec loca dispositarum tumores inflammatorii, suppuratorii, scirrhosi &c. vel arctando mole sua vias, vel impediendo liberam adeo numerosorum hic musculorum actionem, & respirationem, & deglutitionem laedere possunt, uti facile patet. Verum parotides, & reliquae salivales glandulae, sic tumentes frequentem satis anginae causam faciunt, & curatu difficillimam quidem, si in scirrhosam indolem degenerent. Cryptae illae mucosae in pharynge, oesophago, larynge, aspera arteria haerentes, obstructae & tumentes eadem producere possunt mala, dum simul, his partibus male affectis, debita muci secretio, omnes has vias lubricantis, deficit. Glandulae vagae dictae, quia variis nec certis semper locis dispositae inveniuntur, huc etiam spectant, uti & illae, quae parti posticae oesophagi circa quintam thoracis vertebram adjacent, a *Vesalio* & *Morgagno* descriptae. Verum de his plura dicenda erunt ad §. 797., quando de angina scirrhosa agetur.

Referuntur huc & thyroideae glandulae, cartilagini ejusdem nominis incumbentes; verum tamen ab illarum tumore, nisi admodum magnus & durus sit, non adeo poterit impediri deglutitio vel respiratio, cum in externa parte colli ponantur, & subjectae cartilagines satis resistant, ut laryngis compressio inde fieri nequeat. Si vero immani tumore, vel accretione cum vicinis partibus, laryngis in deglutitione motum impediant, poterunt & deglutitionem laedere. Rarius autem hoc contingere evincunt Tyrolenses & Carneolae incolae, qui ingentes in colli anteriori parte tumores absque multo malo tota sua vita gerunt.

§. 789. EX qua historia (785. ad 789.) perspecta apparet ratio tam multiplicis, improvisi, & funesti saepe eventus, hujus mali (783.)

Quando vel dolore, vel impedimento, vel utrisque simul concurrentibus deglutitio vel respiratio laeditur, angina vocatur generali nomine talis morbus, si causa nempe illius supra stomachum & pulmonem haereat. Verum

ex

ex antecedentibus patuit, quam multiplex ille morbus esse possit, dum vel tumorem conspicuum comitem habet, vel absque ullo tumoris interni, vel externi signo aggreditur, plerumque tunc periculosissimus, uti dictum fuit. Quae autem cum tumore est angina, diversa iterum est ratione materiae tumorem facientis, oedematosae, inflammatoriae &c.; atque iterum ratione partium adeo numerosarum, quae deglutitioni & respirationi serviunt, & per illos tumores laedi vel impediri possunt, sicque nova ejusdem morbi varietas exsurgit, admodum multiplex. Cum autem observata medica doceant, inflammationes, catarrhos, oedemata, convulsiones subito varias corporis partes quandoque occupare, absque signis ullis praegressis saepe, patet ratio, quare aliquando tam improviso sanissimos caeteroquin homines angina corripiat. Simul etiam intelligitur ratio funesti toties eventus in hoc morbo, dum nempe tumores subito nati, imprimis circa laryngem, omnem aditum aeri per asperam arteriam in pulmones denegant, sicque citissime aegros strangulant: vel etiam dum glandularum hic positarum tumores in scirrhos nulla arte saepe resolvendos degenerant; unde fere aeque certa pernicies imminet, quamvis non tam subito tale malum homines de medio tollat, sed sensim increscente tumore respiratio impediatur, vel transitus cibi & potus per oesophagum tollatur, donec lento marasmo, Tantali poenas diu experti, miserrime pereant.

§. 790. QUum vero tam varius ille morbus sit, tam varium effectum producat; variaque adeo remedia & artem medendi postulet, quantum brevitas hic necessaria permittit, eum recenseri necesse est.

Quamvis autem scopus fuerit, hoc loco tantum agere de morbis illis acutis, qui singularem inflammationem inducunt huic illive organo, & ab ejus functione laesa nomen accipiunt (vide §. 770.); adeoque de inflammatoria angina tantum hic dicendum foret, tamen cum sub eodem nomine adeo diversus hic morbus sit, tam varios effectus producat, & diversam adeo, imo & oppositam quandoque, medendi methodum requirat; conducet & de aliis anginae speciebus agere, quae vel absque inflammatione sunt, vel inflammationis varios exitus in suppurationem, scirrhum, vel gangraenam pro sua causa materiali agnoscunt. Recensebuntur ergo breviter variae anginae species, quatenus nempe harum diversitas a natura tumoris, organa deglutitionis vel respirationis impedientis, deducitur. Illa enim hujus morbi varietas, quae a locis per hos tumores occupatis pendet, non adeo multum mutat medendi methodum, licet prognosis diversa inde pendeat, & magis minusve periculosus idem nomine morbus sit, prout has illasve partes obsederit. Sive enim larynx inflammata fuerit, & strangulationis imminentis periculum fecerit; sive in pharynge simile malum haerens deglutitionem impediverit, eadem curatio requiritur, nempe inflammationis praesentis resolutio. In priori tamen casu ingens discrimen postulat, ut simul & semel validissima adhibeantur remedia; quibus similia, sed leviora, in posteriori casu applicari pariter debent, uti postea patebit, ubi de angina inflammatoria has partes occupante dicetur. De diversis ergo his anginae speciebus singularibus capitulis nunc agendum erit.

ANGINA AQUOSA.

§. 791. Angina aquosa, oedematosa, catarrhosa tenuis, est impedita, vel dolens respirandi, vel deglutiendi exercitatio, cum tumore lymphatico partium, quibus illa fit, vel vicinarum.

Quando tumor albus, aquosus, frigidus, absque inflammationis validae comitantis signis, occupat illas partes, quae deglutitioni vel respirationi serviunt, vel in vicinis locis similis tumor natus horum organorum functiones turbat, dicitur adesse angina aquosa vel oedematosa. Raro magnus dolor hanc speciem anginae comitatur; quia, uti ante dictum fuit, oedematosis tumoribus proprium est, ut indolentes sint. Si autem quis dolor adsit, ille plerumque tantum a distractione partium per hos tumores facta nascitur. In debilibus, pallidis, Leucophlegmaticis, in quibus totum fere corpus frigido & inerti tumore turget, quandoque talis angina observatur; in reliquis apparet fere nunquam. Uvula tunc plerumque elongata, pellucida fere, aggesto humore aquoso turget, tonsillae quandoque pariter tument, pallidae omnino. Verum & in vicinis partibus similes tumores nasci poterunt a variis causis, uti statim videbimus.

Huc etiam refertur CATARRHOSA TENUIS. Uti enim dictum fuit ad §. 787. catarrhi sedes est membrana illa mucosa, quae nares internas, fauces, oesophagum, asperam arteriam &c. investit; atque haec membrana, dum catarrho laborant homines, tumet, tenue, & saepe acrius liquidum, plorat, quod nares excoriat, & vicina loca, per quae depluit, irritat. Si ergo illa membranae pars, quae uvulam, pharyngem, tonsillas &c. investit, simili afficiatur modo, deglutitio laesa erit; si laryngem vel asperam arteriam idem morbus corripiat, cum molestissima tussi, impeditur libera respiratio. Evidenter hoc apparet, quando catarrhi epidemice grassantur; tunc enim quibusdam tonsillae tument, aliis molestissima tussis adest, aliqui obtuso dolore capitis cum plenitudinis sensu laborant, a tumente eadem membrana in sinubus frontalibus, uti admodum probabile videtur. Imo in quibusdam manifeste observavi, per varia membranae Schneiderianae loca eundem morbum successive oberrasse, & pro diversitate locorum varia dedisse symptomata; quae tamen omnia eadem curandi methodo, de qua postea, tolli poterant. Quamvis autem levis & quasi superficiaria hujus membranae inflammatio saepe in catarrhosis illis morbis observetur; cum tamen facile resolvatur illa, nisi perversa curatione exasperetur, & copiam tenuioris liquidi, in initio saltem catarrhi, plorent hae partes, ad hanc anginae speciem potius refertur, quam ad inflammationem, quae longe pejoribus stipatur symptomatibus, ingens discrimen habet, & longe validiora remedia requirit.

§. 792. HAbet ergo, ut caeterae aquosae colluvies, sedem in parte glandularum; ubi reconditur atque excernitur secreta arteriis lympha.

Dum aquosa colluvies in corpore aggregatur, illa non haeret in vasis arteriosis & venosis, per quae jugi motu moventur fluida, sed in cavis majoribus & minoribus corporis aggregatur, uti postea patebit, quando de Hydrope agendum erit. Verum quidem est, vasa arteriosa lymphatica posse obstrui circa fines suos, immeabili reddito liquido, quod per haec vasa naturaliter movetur, adeoque & ab impetu liquidi obstructos fines urgentis posse dilatari & tumere, unde a distentis his vasis liquido pellucido tumor lymphaticus in his partibus nasci posse videtur. Sed tunc adesset oedema calidum, sive vera inflammatio in vasis arteriosis minimis, liquida colorata, ut serum sanguinis ejusque partem rubram, non admittentibus; de quo videantur illa, quae in Commentariis §. 380. notata sunt. Simul autem patet, tale malum ad inflammatoriam anginam referendum esse. Agitur autem hic potius de lymphaticis tumoribus, quae in cavis naturalibus harum partium ab aggestione liquidi saepe immaniter dilatatis, haerent. Tales fieri posse in tunica cellulosa, quae musculos in his locis positos, illorumque fibras investit, patet ex illis, quae in Hydrope, anasarca dicto, observantur, & uvula quandoque tali tumore albo aquoso obsidetur. Verum & numerosi in his locis folliculi, in quorum cava secretus ab arteriis liquor dat mucum omnia haec loca lubricantem, obstructis illorum emissariis, sic dilatari posse videntur, & aquosos tales tumores facere. Ubicunque ergo reconditur & excernitur secreta arteriis lympha, si ejus resorptio per venas bibulas, vel ejus excretio per emissaria impediatur a quacunque demum causa, tales tumores nasci poterunt; sive dispersi per membranam cellulosam, sive in cavo quodam naturali, aucto per aggestionem liquidi contenti. *Celeberrimus Boerhaavius* in nobili virgine talem tumorem vidit, qui ab osse hyoide ad scapulae acromium usque totum colli latus occupabat, & mole sua liberum musculorum accumbentium motum impediebat. Divisis scalpello integumentis enuncleabatur ille tumor, atque apparuit, liquidum limpidum, utcunque lentescens, membrana satis tenaci inclusum, hunc tumorem constituisse. Similem vidi tumorem sub musculo mastoideo haerentem, magnitudine ovum columbinum aequantem: & plures tales casus apud collectores observationum Medicarum inveniuntur.

§. 793. ERgo pro causa agnoscit quiquid exitum liberum lymphae impedit: eorum vero est numerus ingens & diversitas. Compressio venarum quaecunque, in quas forte earum glandularum emissaria se evacuant: obstructio nata in ipso folliculo glandulae a gypso, pituita, lapide, fungo, & similibus ibidem enatis; obstructio facta in ipsis emissariis a causis eisdem; compressio eorumdem locorum; frigus finibus excretoriorum meatuum applicatum; debilior humorum circumactio.

Lymphae ex arteriis secretae aggestio causam materialem talium tumorum constituit: quidquid ergo impedit lymphae exitum liberum, causa horum tumorum esse potest. Verum lympha haec vel per venas resorbetur, vel, libere exhalans in oris, faucium, laryngis, oesophagi cava, difflatur de corpore, aut, in cavis quibusdam collecta, per emissaria dein emittitur. Quidquid ergo lymphae resorptionem, & resorptae per venas motum impedit, aut ipsum glandulae cavum vel ejus emissarium obstruit, poterit his tumoribus originem dare. Unde patet, harum causarum ingentem quidem numerum & diversitatem esse, sed interim tamen ad modo dictas classes reduci posse.

COMPRESSIO VENARUM QUAECUNQUE &c; Quando de contusionis curatione §. 333. agebatur, probatum fuit, effusos vasis ruptis humores, in cavis naturalibus vel morbosis collectos, sensim dissipari, dum attenuati resorbentur osculis venarum bibularum in omni corporis superficie externa atque interna hiantibus: unde *Hippocrates*, uti ibidem notatum fuit, dixerat, *carnes attractices esse ex cavo & extrinsecus*. Verum, ut venae illae bibulae resorbere possint contiguos humores, requiritur, ut se evacuare possint in majores ramos, sicque per hos resorpta lympha redire possit ad cor. Ubi ergo compressae fuerint venae, impedietur haec resorptio, dum interim arteriae exhalantes pergunt lympham expellere in cava majora & minora corporis: fiet ergo aggestio lymphae non resorptae, & tumebunt distentae hoc liquido partes. Forte etiam glandularum hic positarum emissaria in venas se evacuant: plurimae enim circa haec loca disponuntur glandulae, quarum emissaria nondum detecta sunt, licet similis apparatus in his videatur adesse, ac in illis, quae excretorio ductu conspicuo secretam a sanguine arterioso lympham eructant, quales sunt glandulae maxillares, sublinguales &c. Pulcherrimum experimentum instituit *Lowerus* (*f*), quo directe probatur, compressionem venarum tumores tales lymphaticos in glandulis efficere. Venas jugulares subducto filo ligaverat arcte in cane vivo, & post aliquot horas partes omnes supra ligaturam miro intumescebant modo, & intra biduum canis, *quasi angina suffocatus*, interiit. Toto autem hoc tempore lacrymae ubertim fluebant, & copiosissima saliva ex ore stillabat, aeque ac si hydrargyro assumto salivationem pateretur hoc animal. Post mortem animalis dum cutim a tumefactis partibus separaret, credens se sanguine extravasato turgida inventurum omnia, mirabatur, quod nullum vestigium, vel colorem fere, sanguinis observaret, sed musculi omnes & glandulae sero limpido maximae distentae, & admodum pellucidae, apparerent. Atheromata, steatomata, similesve tumores circa haec loca nati, comprimendo vicinas venas mole sua, aquosam anginam sic facere possent.

OBSTRUCTIO NATA IN IPSO FOLLICULO GLANDULAE &c. Sive enim in ipso cavo glandulosi folliculi, sive in ejus emissario, haeserit impedimentum, quod liberum exitum secreti glandulosa fabrica liquidi impedit, effectus erit idem; nempe accumulatio lymphae, & partium harum distensio. Externam com-

(*f*) De Corde cap. 2. pag. 123.

compressionem idem efficere posse, satis patet. Numquid sic concreto in cutaneis folliculis liquido, quod illorum fabrica ab arterioso sanguine secretum fuerat, magni tumores nascuntur saepius. Lentescere posse liquidum in his folliculis retentum, satis docet mucus, qui fauces & os internum lubricat, ex cryptulis mucosis harum partium prodiens. Cum autem minimarum glandularum fabrica non adeo distincte sensibus pateat, ex majorum partium, in quibus similis structura deprehenditur, cognitione hoc melius intelligi poterit. Cystis fellea secretum arteriis per tunicas dispersis liquidum, etiam ex hepate peculiaribus ductibus allatum, cavo suo recipit, colligit, & deinde per emissarium suum demittit. Verum observata numerosissima evincunt (uti postea patebit, ubi de *Hepatitide* & *Ictero* agetur) collectam in cavo cystidis fellae bilem lentescere posse sic, ut per ductum cysticum nulla vi exprimi possit, calculosas hic concretiones fieri &c., quae similiter bilis exitum impediunt. Cystis autem fellea non inepte exprimit illam fabricam, quae folliculis glandulosis tribui solet, in quibus nempe cava membrana, arteriolis illam perreptantibus, secretum a sanguine liquidum recipit, colligit, & per emissarium suum educit: unde admodum probabile videtur, in glandulis, earumque emissariis, similes obstructiones nasci posse, a gypso, pituita, calculo &c. Docuerunt autem observationes, revera talia in quibusdam glandulis circa haec loca dispositis haesisse impedimenta. Unum alterumve hujus rei exemplum adduxisse sufficiet. Homo, dum hyemali tempore per mare iter faceret, valido laborabat catarrho, qui diutius solito affligebat, & aliquo tempore postea durum tumorem sub lingua natum observavit, circa aperturam ductus Whartoniani. Mansit per septem annos ille tumor, absque magna molestia, nisi quod doleret locus, dum catarrho corripiebatur. Postea saepe subito incipiebant tumere omnes glandulae circa haec loca dispositae, simulac in prandio vel coena primum cerevisiae haustum sumeret, tumore tamen brevi evanido. Octavo autem anno, praegressa vertigine, incepit locus affectus subito tumere, & per ductus Whartoniani aperturam pus exire coepit: suppressa dein subito puris evacuatione tumor augebatur, cum imminentis strangulationis periculo. In his angustiis mansit aeger per quinque dies, cum incredibili salivae profluvio, tuncque inciso loco eductus fuit calculus albicans, sed viridi purulenta materia tectus, figura sua, & mole fabam equinam referens, pondere aequans septem grana, atque in superficie sua habebat manifesta vestigia capillarium quasi vasculorum, quae contiguo ipsis calculo, & adhuc molliori, has notas impresserant [g]. Similem calculum ex linguae radice prodiisse in alio aegro, ibidem pariter habetur, pleraque similia exempla apud auctores occurrunt. Quando de calculo postea agetur, patebit, vix ulla corporis loca a calculosis concretionibus immunia esse, atque in tenuissimis etiam humoribus calculi rudimenta haerere posse: adeoque non mirum videbitur, etiam in his locis talia observata fuisse.

Frigus finibus excretoroirum meatuum applicatum. Contrahi per frigus

(g) Acta Anglican. N. 83. pag. 4062. Abridgement. Tom. III. pag. 155. 156.

frigus aeris arteriolarum exhalantium in corporis superficie oscula, docuerunt *Sanctorius*, *De Gorter*, aliique, qui de statica Medicina scripserunt: experimentis enim directis invenerunt, perspirationem insensibilem dictam minui, dum subitum & insolitum frigus partes corporis afflaret. Verum omnes partes oris interni, faucium, laryngis, asperae arteriae &c. perpetuo rore, ex ultimis illis emissariis exhalante, madent & foventur; & longe plus perspirare videntur, quam reliqua corporis externi superficies. Dum ergo in his locis ultimi illi meatus excretorii frigore stringuntur, vasa, quae liquidum exhalaturum adferebant, auctis circa fines resistentiis, magis dilatantur & tument, dum manet, imo & augetur potius, liquidi per vasa haec motus. Cum autem vasa haec adferentia tutius recondantur, non tam cito nec tam valide poterunt constringi a frigore, quam meatus excretorii in exteriori superficie positi; adeoque tumebunt, & dilatabuntur, atque ob hanc causam reseratis postea meatibus exhalantibus haec vasa dilatata pergent majorem copiam humorum, & crassiorum saepe, trasmittere.

Evidenter hoc apparet in gravedine sive catarrho, qui morbus nunquam frequentius affligit, quam ubi calidam aeris temperiem subitum frigus excipit; uti dum post summos aestivos fervores tonitru cum imbribus & grandine sequitur, & subitum frigus aeri inducit; uti etiam dum largo foco calidum corpus acri hyemali frigori subito exponitur. Membrana enim, nares investiens internas, tunc saepe sic tumet, ut omnis aeri per nares aditus impediatur. Postea copiosus humor de naribus destillat, & saepe satis spissus. Prout jam simile malum varias partes occupat, diversa parit symptomata: in naribus sternutationem & coryzam dictam; in tonsillis, pharynge, faucibus deglutitionem impedit; in larynge, aspera arteria, pulmone, tussim facit, & quandoque respirationis impedimentum, prout magis minusve partes affectae tument. Simul etiam patet ratio, quare debilioris constitutionis homines & saepius & validius his morbis affligantur, quia nempe minus firma in his vasa, obstructis excretoriis meatibus, facilius dilatantur, & dilatata non tam cito in pristinam dimensionem redeunt; unde quandoque horum locorum vasa sic degenerant, ut pergant diu & valide humores per has vias expellere, sicque totum corpus emungatur, ut in verum marasmum incidant tales aegri; uti satis numerosis observationibus constat. Legi merentur, quae de hac re habet pulcherrima *Celeberrimus Simsonus* (*h*), ubi explicat, quomodo ex frigore corrumpantur humores. Patet hinc ratio, quare *Celsus*, qui sana & firma corpora exercitiis validis uti voluit, & interdum balneis, interdum aquis frigidis muniri sic, ut absque noxa subitas aeris vicissitudines tolerare possent (*i*), imbecillos monuerit, *ut caveant meridianum solem, matutinum & vespertinum frigus, itemque auras fluminum atque stagnorum; minimeque nubilo coelo soli aperienti se committerent, ne modo frigus modo calor moveat: quae res maxime gravedines destillationesque concitat*. Simul apparet quare *Hippocrates* (*k*) dixerit: *Frigida, velut nix & glacies, pectori inimica, tusses movent, & sanguinis eruptiones cient, & catarrhos excitant*.

(*h*) In differtat. 3. pag. 100. &c. (*i*) Lib. I. cap. 1. pag. 20. & cap. 2. pag. 22.
(*k*) Aphor. 24. Sect. V. Charter. Tom. IX. pag. 209.

Debilior humorum circumactio. Observatum fuit semper, uti alia occasione in Commentariis §. 44. dictum fuit, illam vim, qua minimae venulae absorbentes imbibunt effusos in cava corporis loca humores, crescere & decrescere proportionaliter ad circulationis vires: atque haec est ratio, quare in morbis acutis, ubi nimia adest circulationis velocitas, exsiccentur omnia; in languidis & chronicis morbis vero, sensim accumulatis humoribus, turgeat totum corpus. In chlorosi laborantibus puellis haec res evidentissime apparet: albo enim tumore totum corpus occupatur, dum languet humorum per vasa motus. Ubi autem salutari ferri, imprimis in acidis vegetabilibus soluti, usu firmantur solidae corporis partes, & instauratur languens humorum motus, subsidet ille tumor brevi absque ullis evacuantibus adhibitis. Debilior ergo humorum circumactio inter causas anginae aquosae numeratur, quatenus nempe in corpore accumulatur aquosa colluvies; imprimis autem, si concurrant talia, quae hanc colluviem versus loca §. 788. enumerata determinant; de quibus postea §. 799. dicendum erit.

§. 794. Effectus talis mali sunt, tumor aquosus, albus, frigidus; vicinorum compressio; impedimentum functionum, quae a non compressis pendebant.

Ex ante dictis patet, quinam hujus mali effectus sint; partium nempe affectarum tumor: verum non inflammatorius, sed laxus, mollis, frigidus, aquosus. Talis videtur fuisse uvula *Hippocratis* (*l*): *quando summus curgulio aqua impletur, ejusque pars extrema rotunda & pellucida fit, & respirationem intercipit*. Similem affectum & *Celsus* notavit, uti in Commentariis §. 788. dictum fuit. Vicinas autem locis tumentibus partes comprimi, adeoque & harum functiones impediri, evidens est.

§. 795. Hinc signa diagnostica (791. 792. 793.), & prognostica [794.] facillime patescunt.

Diagnosis autem hujus morbi pariter ex ante dictis, evidens est. Tumor enim albus & aquosus sensibus patet; simul absunt signa inflammationis. Confirmatur diagnosis, si historia morbi docuerit, tales causas praegressas fuisse, quae §. 793. recensitae fuerunt. Prognosis autem docet, caeteris paribus, talem anginam minus periculosam esse illa, quae ab inflammatione fit. Reliquae autem prognosis diversitates a causa cognita mali & loco, quem tumores tales aquosi occupant, desumuntur. Sic v. g. facilior cura praevidetur, si a pituita obstructa fuerint emissaria, quam a calculo. Longe majus discrimen imminet, si circa laryngem tales tumores haeserint, quam si pharyngem aut tonsillas occupent. Levius etiam periculum in hac anginae specie videtur agnovisse *Hippocrates* (*m*), dum de uva morbo agens dicit: *Si hic morbus per se consistat, minus moritur*.

(*l*) De Morbis Lib. II. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 562. (*m*) Ibidem.

§. 796. Curatio autem hic peragetur iis, quae 1. causas obstruentes resolvunt, movent, aut rodendo, vel secando tollunt. Huc spectant emollientia, aperientia, laxantia, forma fotus, cataplasmatis, gargarismatis, injectionis, collutorii, vaporis applicata; tum frictiones; caustica; scalpellum. 2. quae copiam lymphae, per opposita loca evacuando, minuunt: quod fit apophlegmatismis, vesicatoriis, sudoriferis siccis externis, internis, diureticis similibus, hydragogis per alvum. 3. abstinentia ab liquidis, victu calefaciente, exsiccante. 4. augendo vim circulationis per remedia nota (98. 99.).

1. Quidquid liberum exitum lymphae impedit, aquosae anginae causa esse poterit, uti ad §. 793. dictum fuit: adeoque ut legitima curatio hujus mali institui possit, debet prius cognita esse ejus causa: tunc enim determinari poterit, qua methodo cura tentari debeat. Si enim causa talis est, ut illam resolvi posse spes sit, talia adhibentur, quae huic scopo apta sunt, & solvendo concreta, vel & movendo stagnantia effectum suum praestare valent. Sed si v. g. calculus in glandulae emissario haerens liberum secretae lymphae iter impediat, facile patet, hujus mali resolutionem exspectari non posse, sed requiri potius, ut prudenti sectione tollatur hoc impedimentum. Ita etiam si durus scirrhosus tumor, venas comprimendo, talem anginam produxerit, sola exstirpatio talis tumoris, vel & multa cum prudentia instituta erosio, uti sequenti paragrapho dicetur, tentari debent.

Emollientia, aperientia, laxantia, forma fotus, cataplasmatis &c. Applicata locum habebunt, ubi spes est, per haec expediri posse obstructas glaudulas, illarumve emissaria, ut sic liber lymphae transitus redeat. Insignis imprimis horum usus est in angina catarrhosa, dum frigus finibus excretoriorum meatuum applicatum morbum fecit. Pessimus apud vulgum mos obtinuit, tentandi similes morbos calidissimis remediis, quia nempe a frigore ortum illos duxisse apud omnes in confesso est: ita enim urgendo loca obstructa majori circulationis impetu, antequam haec emissaria reserata sunt, valida inflammatio saepe excitatur; & aucto tumore partium levis ex sua natura morbus saepe admodum periculosus evadit. Pulcherrime curantur tales anginae, si potus aquosos tepidos, leviter aromaticos, magna copia sumant aegri, ex radicibus bardanae, scorzonerae, tragopogoni, sisari, quinque radicibus aperientibus, lignis trium santalorum, sassaphras &c. paratos [vide formulas similium medicamentorum in Materia Medica ad numerum quartum Sect. 54.]; victum instituant ex solis carnis vitulinae jusculis, cum endivia, lactuca, chaerophyllo &c. decoctis; ab omni acri, salso, aut indigestili cibo abstineant; in aere tepido degant; nares, os internum, fauces tepidae aquae halitu foveant frequenter; vel gargarismata, collutoria, fomenta ex similibus parata saepe & diu ore contineant; cataplasmate ex mollissimis parato colli anteriora involvant; deinde bis vel ter de die remoto cataplasmate linteo molli leniter perfricent. Omnibus enim his conspirantibus reserantur constricta a frigore emissaria, omnes humores diluuntur & attenuantur, vasaque sic disponuntur,

ut facillime illos transmittere possint; dum simul leni stimulo aromatico laudatorum remediorum, multa aqua diluto, ad blandam diaphoresin, tanti in his morbis usus, disponitur corpus.

Ubi vero aquosa colluvies, in cellulosa tunica harum partium aggesta, tumores facit, vel magnitudine, vel situ suo, molestos, aut periculosos, facile patet, emollientibus illis & laxantibus remediis locum non esse; sed tunc potius illa conducunt, quae sequenti numero commendantur: aut si periculum in mora videatur esse, ne tumores aucti suffocationis periculum inducant, causticis, vel scalpello via conciliatur aggestis aquosis humoribus. Ita *Hippocrates* [*n*], dum uvulae apex aqua impletus esset, ejusque pars extrema, rotunda & pellucida, respirationem interciperet, jussit, ut uvulae extremum, digito prehensum, & sursum ad palatum appressum, discinderetur. Et alio in loco (*o*) diserte monet, hanc sectionem instituendam esse, *ut aqua educatur*; tentatis prius gargarismis, cucurbitis &c. *Celsus* (*p*) in simili morbo voluit, ut volsella prehensae uvulae extremum rescinderetur; monens, hanc curam tunc tantum locum habere, quando uvula a pituita diducta est; quando autem inflammata, dolens, & rubicundi coloris esset, tunc sine periculo rescindi non posse ob haemorrhagiae metum, hoc & monuerat *Hippocrates* (*q*): ex quo loco etiam patet, quod in simili casu & ustionem adhibuerit.

Neque tantum in uvula, verum etiam in aliis locis tales tumores deprehensi fuerunt, tantae quidem molis quandoque, ut absque sectione curari non possent. Ante aliquot menses mihi contigit talem casum videre in honesta matrona Roterodamensi: narrabat mihi, quod ante novem circiter septimanas morsu leviter laeserat inferiorem linguae partem, atque hanc mali credebat esse originem. Paulo post sub lingua incepit nasci tumor, intra novem septimanas adeo auctus, ut totum illud spatium, quod inter linguam & dentes anteriores maxillae inferioris est, occuparet non tantum, verum etiam in collo manifeste protuberaret. Frictionibus, fomentis, purgantibus hydragogis incassum tentata fuit curatio: cum autem nulla signa docerent, aneurusmaticum esse tumorem, uti crediderant quidam, jussi, ut sub lingua prominulus tumor lanceola pertunderetur: quo facto exivit incredibilis copia humoris pellucidi, tenacitate sua albumen ovi referentis: subsedit statim tumor, deglutitio, antea impedita, liberrima fuit, & adstringenti fomento per aliquot dies ore retento perfecte convaluit; sic ut post aliquot menses nullum tanti tumoris relictum vestigium deprehendere potuerim.

2. Lymphaticus tumor partium respirationi aut deglutitioni inservientium anginam aquosam facit, uti §. 791. dictum fuit; atque simul plerumque tunc adest impedimentum, quod liberam lymphae excretionem impedit, uti §. 793. patuit: omnia ergo, quae lymphae copiam minuunt, prodesse pote-

(*n*) De Morbis Lib. II. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 561. 562. (*o*) De Affection. cap. 2. ibid. pag. 620. (*p*) Lib. VII. cap. 12. N. 3. pag. 445. (*q*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 675.

poterunt, dum subducunt de corpore illud, a quo tumorum talium augmentum fieri posset. Imprimis autem haec locum habent in illo casu, ubi lympha abundat in corpore, ut in debilibus & leucophlegmaticis observatur. Quando enim compressio venarum, aut meatuum excretoriorum obturatio sola causam morbi faciunt, minus ab hac methodo exspectandum esse satis apparet. Omnia ergo, quae aquosam colluviem dissipant de corpore sudoribus excitatis, vel per urinae aut alvi vias eliminant, hic locum habere poterunt. Sudorifera autem vel sunt talia, quae copiam aquae sanguini subministrant, & dein laxatis & fotis blando calore lecti vasis cutaneis, ingestae aquae exitum per corporis totam superficiem parant, ut simul cum his sudoribus diffletur noxium quid in corpore haerens: vel alia adhibentur sudorifera, quae non aquae copiam in sanguine, sed stimulo suo humorum velocitatem augent; sicque efficiunt, ut eodem temporis spatio organis secretoriis cutaneis major longe copia liquidi secernendi applicetur. Quandoque & binae hae sudoriferorum species junguntur utiliter, dum penetrabilia & calida aromata largae copiae aquae infusa propinantur. Verum in hoc casu cum aquosa colluvies abundet in corpore, aquosa sudorifera non conveniunt, sed sicca; quae nempe calore majori excitato, & aucta humorum velocitate, agunt. Haec vel sunt externa, ut calor lecti, aeris, panni calidi corpori applicati, spiritus vini accensi vapor, nudum corpus stragulis tectum undique lambens; quo vix potentius noscitur sudoriferum, dum & magnum satis calorem facit, & simul penetrabilissimo halitu totam cutis superficiem laxat & maxime perspirabilem reddit: de qua re videantur illa, quae ad numerum secundum §. 529. dicta fuerunt. Vel sunt interna, quae calida aromatica humores per totum corpus validius movent; quorum enumeratio videri potest in loco citato [r]. Satis autem patet, similia locum habere non posse, si vel minima inflammationis suspicio sit; sed tunc prodesse tantum, dum frigus, inertia, & lymphae copia in corpore praedominantur. Idem jam de diureticis, ad lymphae copiam evacuandam adhibendis, verum est; ut nempe sumantur talia, quae stimulo, non vero aucta liquidi copia, agunt. Hydragoga autem dicta purgantia, quod copiam aquae tenuis alvo subducant, summi pariter hic usus; qualia sunt jalappae radix, scammoneum, colocynthis &c.: his enim sic depleri potest corpus, & subito quidem, ut bibulae venae, depletis majoribus vasis, cito resorbeant effusam in cava corporis lympham, uti postea pluribus dicetur in *Capitulo de Hydrope*.

Omnia autem hactenus memorata lympham universo de corpore subducunt quidem, sed non directe loca affecta levant; unde & alia remedia in arte medica ad anginam aquosam laudantur, quae vel a locis affectis, vel saltem vicinis maxime partibus, lympham evacuant. *Apophlegmatismi* huc spectant, sic vocata remedia, quia phlegmatis sive pituitae copiam educunt majori copia ex illis corporis locis, in quibus naturaliter secerni ad usus proprios mucus solet, praecipue autem haec applicantur naribus

[r] H. Boerhaave Institut. §. 1189.

naribus vel ori interno. Notum est ex Anatomicis, omnes has partes a carotide externa arteria arteriosum sanguinem accipere, a quo mucus ille secernitur; adeoque dum illa loca acrioribus remediis sic irritantur, ut majorem liquidi copiam stillent, spes est, tumentes in angina aquosa partes levari posse, & impetum atque copiam humorum ab illis averti. In hunc usum ergo nares internae aquae calidae vapore laxari poterunt; vel lavendulae, majoranae, pulegii & similium foliis viridibus contortis, & naribus inditis, stimulari. Earumdem herbarum siccatarum & contritarum, aut Nicotianae pulvis in non assuetis, eundem usum praestat, si naribus attrahatur. Eidem scopo inserviunt acriora aromata, si ore contineantur, ut irritati his meatus excretorii & glandularum emissaria magnam salivae & muci copiam emittant: quod pulcherrime obtinetur, si v. g. mastiches aut cerae unciae misceatur drachma una vel altera radicum pyrethri, piperis, zingiberis &c. atque ex illis fiant placentulae, continuo ore volvendae & masticandae. Dum enim non dissolubilis in saliva mastiche aut cera dentibus teritur, acre illis mistum aroma exspirat, & oris interni & linguae partes assidue stimulando incredibilem copiam salivae & muci elicit.

Vesicatoria autem nuchae, collo, pone aures &c. applicata huc pariter spectant; quatenus nempe epidermidem in vesicas lympha plenas attollunt, sicque ejusdem copiam minuunt; simulque irritando vicinas locis affectis partes, impetum ab iisdem aliorsum avertunt. Videantur illa, quae de his dicta fuerunt ad numerum quartum §. 396.

3. Ratio hujus facile patet: frustra enim subducerentur aquosa de corpore, nisi simul caveretur, ne talia ingererentur. Simul etiam apparet, diaetam talem siccam & calefacientem merito laudari, ne homines, in tales morbos proni, causam materialem horum morborum colligant in corpore, minime vero sufficere solam ad morbum praesentem tollendum, cum subita collectae in partibus tumentibus lymphae evacuatio hic requiratur, quae a solo victu exsiccante & calefaciente exspectari nequit. Quae autem in tali victu observanda sint, postea pluribus dicetur ad §. 1249., in cura hydropis.

4. Cum *debilior humorum circumactio* inter causas anginae aquosae §. 793. recensita fuerit, quatenus nempe inde aquosa colluvies in corpore aggeritur, materialis in hac specie anginae causa; patet ratio, quare in cura hujus morbi commendentur & illa, quae circulationis vim augent. Verum, uti in praecedenti hujus paragraphi numero dictum fuit, non adeo ad curam morbi praesentis, quam ad prophylaxin futuri spectant illa remedia, quae circulationis augmentum faciunt. Interim tamen illa, quae ad secundum numerum laudata fuerunt, motum humorum in toto corpore, vel saltem in partibus, quibus applicantur, accelerant; adeoque utcunque & hoc effectu conspirant. Quomodo autem, & per quae, nimis segnis humorum motus incitari possit, patet ex illis, quae in paragraphis in textu citatis habentur; imprimis si simul conferantur, quae ad numerum 2. 3. 4. §. 28. de hac re dicta fuerunt: uti etiam illa, quae in Commentariis §. 611. de excitando segniori febrili motu habentur.

ANGINA SCIRRHOSA.

§. 797. SI vero glandulas descriptas (788.) scirrhosus & multum increscens tumor occupavit, signis scirrhi (392.) cognoscitur; atque ex noto ejus situ futura angina praevidetur, nata vero perspicitur; tum si extirpatio possit fieri, ea sola remedio erit tuto, aut in internis circa fauces corrosio multa cum prudentia tentanda.

Scirrhum post inflammationem in locis glandulosis natam saepe sequi patuit, quando de inflammationis exitu in scirrhum ad §. 329. dictum fuit. Cum autem tam numerosae circa partes respirationi & deglutitioni inservientes disponantur glandulae, nemini mirum videbitur, anginam quandoque a tali causa nasci; quae tunc scirrhosa vocabitur, quando duri & indolentes glandularum tumores circa memoratas partes liberam illarum actionem tollunt vel impediunt. Quando autem peculiari capitulo de scirrho dictum fuit, enumerata fuerunt illa signa, quibus scirrhosus tumor praesens cognosci, & ab aliis tumoribus distingui, possit (vide §. 487.). Simul etiam tunc patuit, quam difficulter curabile sit tale malum: atque etiam monitum fuit, illam curationem, quae resolvendo fit, tentari non posse, nisi in recenti & benigno, neque adhuc penitus indurato, scirrho. Praeterea etiam requiri, ut & loco idoneo situs scirrhus sit, & hominis hoc malo affecti optima caeteroquin sit corporis temperies. Simul tunc proposita fuerunt efficacissima remedia, quae scirrhosis talibus concretionibus resolvendis adhiberi possunt; quae omnia pariter & in angina scirrhosa locum habent, quamdiu adhuc resolutionis spes est. Notandum tamen, loci affecti & vicinarum partium rationem semper habendam esse in applicatione horum remediorum: sic v. g. glandulae colli scirrhosae frictiones, aceti vaporem, emplastra &c. ferunt, quae tonsillis similiter affectis applicari nequeunt, uti satis patet.

Verum ubi scirrhus amplius resolvi nequit, atque interim mole sua deglutitionem vel respirationem laedit, tristissima aegri conditio est, cum soleant increscere mora tales tumores, adeoque sensim omnia mala augeantur. Sola ergo extirpatio hic locum habere poterit; quae cultro optime perficitur, cum rodentia, & cauteria, nisi simul & semel destruere possint totum scirrhum, periculosa sint; uti pluribus dictum fuit ad numerum secundum §. 490. Verum ubi exstirpatio cultro perfici nequit, dum partis affectae situs & alia hoc vetant, uti dum in faucibus internis tales tumores haerent, miser aeger vel suo fato est relinquendus, vel talia tentantur quandoque a Medicis, quae in mitioribus morbis merito tanquam temeraria damnarentur. *Satius enim est anceps auxilium experiri, quam nullum* [f]. Cauteria actualia, & potentialia

ta-

(f) Cels. Lib. II. cap. 10. pag. 79.

talibus tumoribus applicare quidam ausi fuerunt: & quamvis magno cum discrimine hoc fiat, tamen non semper cum funesto successu factum fuisse quaedam observata testantur. Noverat *Celeberrimus Boerhaavius* veteranum quemdam chirurgum, qui audacissimis talibus curationibus celebris erat, dum liquamine ruptorii vulgaris Chirurgorum (ex calce viva & alcalino sale parati, atque cito per deliquium solvendi, nisi omnis aer arceatur), tales tumores in faucibus internis eroserat. Mitius, & minori cum periculo applicandum est oleum tartari per deliquium in Materia Medica ad hunc numerum laudatum. Spiritus salis marini, qualis in officinis prostat, dum oleo vitrioli & sali marino aquae copia additur, & simul destillantur, posset & hic usum habere, cum omni putredini resistat efficacissime & adeo facile irritabilis ipsius cancri malignitas spiritum salis marini dilutum ferre videatur; uti alia occasione in Commentariis §. 509. monui. Haec autem rodentia penicillo ex linteo carpto excepta per cannulam cavam ad locum affectum deducuntur, ne vicinae partes his laedi possent. Hoc facto, mollissimis decoctis continuo ore detentis molliuntur escharae, illisque deciduis, rodentia denuo applicantur: sic alternatim pergendo, donec tollatur penitus tumor scirrhosus. Summa hic prudentia opus esse facile patet, ut post singulas rodentium applicationes attente lustretur locus, an in cancrosam malignitatem degenerare incipiat; tunc enim abstinendum esse prudentia suadet. Ingenue fatebatur *Celeberrimus Boerhaavius*, se saepe in tali casu ambiguum haesisse, dum cancri metu haec adhibere vix auderet; interimque durissimum videretur, non tentata hac methodo certae morti aegros tradere.

Quantum tamen quandoque possit in desperatis fere morbis felix curantium audacia, sequentia docent observata. Egregio viro in parte postica & laterali ossis palati enascebatur carnea & fungosa moles, cui cariem ossis subesse credidit *Ruyschius* (*t*), atque illico ferro & igne eradicandum esse minax malum conclusit. Crudeli huic curae consensit aeger, neque diu distulit. Evulsis aliquot dentibus molaribus, qui impedimentum curae facturi videbantur, scalpello, acuto, & ad palati fornicatam figuram accommodato, resecabatur fungosa caro, & mox candentibus ferramentis urebatur locus, & quidem repetitis vicibus. Tulit haec omnia animose aeger, sublato digito indicans, dum a nidore & fumo combustarum partium suffocationis periculum sentiret; atque in lectum repositus facetis verbis & *Ruyschium*, & binos dexterrimos Chirurgos, qui curam perfecerant, excipiebat. Sequenti tamen die una cum febre totum caput immaniter intumuerat, quod tamen antiphlogisticis remediis brevi superatum fuit. Escharis deciduis denuo carnis fungosae particula excrevit, quae nova inustione sublata fuit; sequente denuo capitis intumescentia cum febre. In totum tamen convaluit aeger, & postea per plures annos vixit incolumis. Testatur autem *Ruyschius* [*u*], se experientia didicisse, sectionem solam non sufficere tantis malis, sed inustionem actuali cauterio requiri post sectionem.

Ve-

(*t*) Observat. Anat. Chirurg. centur. obs. 48. pag. 45. &c.
[*u*] Ibid. observ. 76. pag. 70.

Vetula enim, malignam indurationem in lingua habens, post iteratam sectionem recidivam patiebatur, unde conclusum fuit, unicum hoc superesse, ut post sectionem factam cauterio inureretur factum vulnus; quo facto, felix cura successit.

Tonsillas induratas post inflammationem exscindi jussit *Celsus* (*w*); unde videntur & Veteres in his malis similes curationes instituisse. Fabricae autem tonsillarum minus gnarus dixit, *cum sub levi tunica sint*, *oportet digito circumradere & evellere*, ac si tonsillae forent glandulae solitariae, tunica cellulosa undique tantum involutae; cum hodie noverimus, illas constare membrana mucosa in spiras sinuosas complicata. Non successisse tamen semper hanc tonsillarum quasi enucleationem, patet, dum mox subjungit sequentia: *si ne sic quidem resolvantur*, *hamulo excipere*, *& scalpello excidere oportet*.

Verum omnia haec tentari nequeunt, nisi scirrhosus tumor tali in loco haereat, ad quem manibus & instrumentis accessus datur. Tristiores adhuc longe casus occurrunt, dum oesophagi tubus, vel in propria sua substantia scirrhosus factus & tumens, sensim angustatur, tandemque integre clauditur; vel a tumoribus scirrhosis latentibus, & ipsi vicinis, sensim magis magisque comprimitur. Vidi saepius has calamitates & dolui; & certus sum, omnibus medicis, qui in luculenta utcunque praxi versantur, talia mala frequenter occurrisse, dum miseri tales aegri, nihil levaminis a quacunque demum methodo percipientes, quosvis fere Medicos consulunt. Solet autem funestus talis morbus primo se manifestare, quod solidi cibi cum difficultate quadam deglutiantur, & aegri leve quoddam obstaculum sentiant in oesophago, ad variam in variis altitudinem, & digito loco plerumque indicare possint, ubi deglutita haerent paulisper, antequam in stomachum delabantur. Manet in eodem statu malum quandoque per plures menses, imo per annos tres hoc factum novi, sic ut minutissime dissectas carnes, panem &c. adhuc deglutire possint, quamvis lente, liquida autem alimenta satis commode adhuc assumere valeant. Sensim dein magis magisque angustatur oesophagi tubus, & ne vel micula panis transire potest; sique hoc tentant aegri tales, haeret in oesophago, & post aliquot minuta horae cum insigni quantitate muci per os rejicitur. Hinc fit, ut tenacem pituitam morbi causam statuant aegri, hancque incidendam & evacuandam omni molimine velint. Facile autem patet, mucum oris, faucium, oesophagi ipsius hic accumulari, adeoque pituitam illam esse effectum, minime vero causam hujus mali. Sensim crescente morbo, liquida ingesta transire nequeunt, sed pro maxima parte sursum redeunt; tandemque, post Tantali poenas diu toleratas, lento marasmo contabescunt. Saepe in miseris illis oesophagi pars superior ita dilatatur, dum deglutita liquida transire nequeunt, ut plures uncias continere possit, & ab utroque latere asperae arteriae promineat turgidus, donec nimia plenitudine irritatae oesophagi fibrae convellantur subito, & expellant sursum contentum liquidum.

Apud

(*vv*) Lib. VII. cap. 12. N. 2. pag. 445.

Apud *Galenum* (*x*) similis anginae mentio fit, sic enim habet: *Si vero tumor aliquis ex non calidis fuerit, sine febre, & calore & siti, deglutitionis inaequalitas fit, retentis in parte quadam alimentis; praesertim si majora aut solidora deglutiantur, acceditque dolor aliquis exiguus*. Narrat quidem casum juvenis a simili morbo sanati; sed uti docet morbi historia, non fuerat scirrhosus in oesophago tumor, sed suppuratorius. *Quum aliquando hujuscemodi symptomata longo temporis spatio apparuissent, accedente nonnunquam ephemera febre, nonnunquam etiam horrore, quum conijceremus abscessum concoctu difficilem esse in gula, accidit, procedente tempore, ut laborans ipse ruptionis sensum perciperet, & deinde pus evomeret, non tantum eodem, sed postero quoque & tertio die, deinde succedebant ei omnia ulceratae gulae signa*. Monet autem, aegrum illum longo temporis spatio vix evasisse, cum juvenis esset; natu vero majores, hoc morbo tentatos, periisse. Quamdiu enim tumor oesophagum arctans talis adhuc est, ut suppurari possit, spes est; verum scirrho hic haerente, sensim aucto, vix quid sperari posse, satis patet.

In quibusdam aegris scirrhosam oesophagi duritiem, digitis profunde pone asperam arteriam adactis, sentire potui, in pluribus nihil omnino apparuit, praeter deglutitionis impedimentum. Quandoque & glandulas colli tumentes vidi, uti & thyroideam; sed non videbatur esse talis horum tumorum situs, ut his morbus adscribi posset. In vetula, hac anginae specie laborante, una cum tumente glandula thyroidea, post diuturnam applicationem aceti scillitici cum sale ammoniaco, emplastri de galbano, & frictiones, incepit molliri glandulae thyroideae tumor; cataplasmatibus dein maturantibus applicatis, fluctuatio percipiebatur contenti liquidi, dein lanceola pertuso loco exivit copia tenuis ichoris cum massulis albis glandulosis intermistis; & quamvis aliquid inde levaminis percipere videretur aegra, tamen aeque funestus fuit morbi eventus, ac in aliis observaveram. Unde didici, tumorem hujus glandulae quandoque quidem comitari hanc anginam, non tamen hujus solam causam esse; uti etiam situs glandulae, cartilagini ejusdem nominis incumbentis confirmat.

Causae hunc morbum antecedere observatae non adeo numerosae sunt: spirituum fermentatorum ingurgitatio quandoque praecessit (*y*); neque improbabile videtur, ab illorum abusu oesophagum indurescere posse, cum spiritus fermentati sero sanguinis coagulum inducere valeant, & solidas partes contrahant. Interim tamen fatendum est, in tam magno hominum numero, qui quotidie his potibus indulgent, paucos admodum inveniri, qui hoc morbo laborant. A vento frigido, collum nudatum diu & valide afflanti, natum deglutitionis impedimentum sensim increscens, absque ullo tumore observabili vidi, dum de fenestra prospiciens sanissima virgo per bihorium boreali aurae frigidissimae exponeretur. Lente aucto malo, plurimis remediis incassum tentatis, periit. An forte fervidorum potuum Caffae

(*x*) De locis Affectis Lib. V. Charter. Tom. VII. pag. 491.
(*y*) Medical. Essays Tom. II. pag. 324.

fae &c. ſorbillatio ſimilium malorum cauſa eſſe poteſt, liquida coagulando, ſolidaſque partes corrugando? Certe non improbabile & hoc videtur. Conſtat tamen frequenter hunc morbum obſervatum fuiſſe, licet accurato examine nihil potuerit detegi, cui ejus origo tribui cum quadam veroſimilitudine poſſet.

Varia in hac anginae ſpecie tentavi ipſe remedia, plurima etiam a peritiſſimis Medicis applicata novi, ſed incaſſum omnia. Tartarus tartariſatus, regeneratus, ſapones penetrabiliſſimi, uti v. g. Starkeianus dictus, ex oleo athereo terebinthinae & ſale tartari, tinctura ſalis tartari Helmontiana, ſal ammoniacus, ejuſque ſpiritus aceto ſtillatitio ſaturatus &c. quae ſolvendis in corpore humano concretionibus tanto cum fructu adhiberi ſolent, externo aeque ac interno uſu vel profuerunt nihil omnino, vel, dum aliquantum levare viderentur malum, paulo poſt eadem rediit calamitas, iiſdem applicatis quantumvis animoſe & diu non cedens amplius. Inunctiones mercuriales, emplaſtra ex gummi ferulaceis, una cum mercurio, collo applicata, purgantia hydragoga fortiſſima, ipſam ſalivationem, ſucceſſu caruiſſe novi. Lubricantia & emollientia decocta, amygdalarum oleum & ſimilia utcunque profuerunt; dum hoc efficiebant ſaltem, ut per lubricatam viam facilius dilaberentur illa, quae adhuc tranſire poterant: caeterum nihil fecerunt ad radicalem mali curam. Novi, chirurgum balaenae oſſiculo alligata ſpongia tentaſſe, ut vi expediret viam, ſed peſſimo cum ſucceſſu, dum irritatae hinc partes & dolentes tumebant magis. Hellebori nigri recentis radices cum aceto ſcillitico tritas, bryoniae radicem in pultem contuſam, addito ſale ammoniaco, irrito ſucceſſu cataplaſmatis inſtar collo applicatas vidi, licet certa pertinacis morbi curatio inde promitteretur.

Si autem conſiderentur illa, quae in cadaveribus hac anginae ſpecie defunctorum inventa fuerunt, nemo mirabitur, cur efficaciſſimorum etiam remediorum vires eluſerit pertinax morbus. Obſervaverat *Tulpius* (z), inter oeſophagum & aſperam arteriam ſe inſinuare nonnunquam durum tumorem, modo foris conſpicuum, modo intus deliteſcentem. In vidua quadam vidit hunc morbum lento maraſmo, ob denegatum cibo & potui in ventriculum tranſitum lethalem. Diſſecto autem cadavere, invenit tumorem, colore lividum, ad inſtar carcinomatis, & radicibus ſuis diffuſum per quamcunque colli partem, potiſſimum vero circa gulam, quae tam arcte compreſſa erat, ut ex complicatis ejus tunicis excreſcerent intus varia filamenta, obturantia uſque adeo perviam hanc fiſtulam intricata ſua textura, ut ne ſpecillum quidem tranſmittere potuerit. Praeterea & glandulae in medio thorace oeſophago accumbentes quam maxime intumuerant. In cadavere viri eodem morbo, fruſtra variis methodis tentato, defuncti inventus fuit tumor durus glanduloſus in ipſo cavo oeſophagi, in media circiter ejus longitudine incipiens & ad ſuperius ventriculi orificium uſque productus, adeo exacte replens totam oeſophagi cavitatem, ut ſpecillum vix in ventriculum protrudi poſſet (a). In alio cadavere oeſophagus in parte ſua inferiori

(z) Obſerv Medic. Lib. I. cap. 44. pag. 84. &c.
(a) Medical Eſſays Tom. II. pag. 324.

riori in albam, crassam, & scirrhosam substantiam mutatus inveniebatur, in qua substantia multae vomicae exiguae pus continentes aderant, quae singulae in cavum oesophagi distincto orificio aperiebantur. Superius ventriculi orificium & proxima ventriculi pars eodem modo affecta erant (*b*). Ingens steatoma tantae duritiei, ut cultro vix cederet, magnam thoracis partem replebat, pleurae, mediastino, pericardio accretum, pariterque cohaerens oesophago, cum quo descendebat per diaphragma, atque ibi oesophagum non tantum comprimebat, sed & secundum ventriculi dorsum ad pylorum usque eundem reclinabat, ipsum pylorum pariter mole sua arctans: miser aeger, in cujus cadavere tantae molis tumor inveniebatur, diu laboraverat difficili deglutitione, & circa vitae finem quaevis ingesta illico rejiciebantur per os, licet minima etiam copia simul assumerentur (*c*). Oesophagus in tota sua fere longitudine a clavicularum regione ad ventriculum usque cartilagineus inventus fuit, simulque adeo angustus, ut vix setam porcinam transmitti pateretur [*d*]. In homine quinquagenario majore, qui dudum senserat ingestos cibos & potus circa sterni ossis summitatem haerere, & postea obicem quemdam hic positum praeterlabi, saepius autem post aliquam remoram, oborta nausea & tussi, iterum per os expelli cum magna simul tenacis pituitae copia, post mortem inventus fuit dexter pulmo superiori sua parte scirrhosus, mediastinum & oesophagum versus sinistrum pectus protrudens, simulque oesophagi cavum ibidem loci arctans adeo, ut a retentis deglutitis oesophagi tubus supra locum compressum dilatatus admodum appareret, versus colli superiora iterum solitam amplitudinem habens. Observationem hanc miram debeo Eruditissimo Medico *Antonio de Haen* Praxin Medicam summa cum laude Hagae Comitum exercenti, & indefesso labore, quacunque data occasione, abditas morborum causas in cadaveribus inquirenti, qui coram *Celeberrimo Schwencke Anatomes & Chirurgiae Professore* demortui cadaver incidit.

Ex omnibus illis satis apparet, scirrhosae anginae in cadaveribus inventas causas tales fuisse, quae merito insanabiles habentur: tunc tantum spem curae superesse, quando tali in loco siti sunt scirrhosi tumores, ubi ferro vel igne tolli possunt. Neque his repugnat sequens historia, quae docet quidem, tolerari diu potuisse malum, descripto morbo satis affine, dum per artem via parabatur deglutitis, ut in ventriculum delabi possent; neutiquam tamen superatam fuisse ejus causam, de qua tamen dubitabat *VVillisius* (*e*), an ad paralysin, an vero ad tumorem praeternaturalem in his partibus referri deberet, Vir robustus, & satis sanus, comesta quaeque saepius, & si non semper, mox rejicere solebat. Tandem eo usque auctum fuit malum, ut dum esuriens valde comederet, totum oesophagum impleret quidem, sed nihil ingestorum in ventriculum descenderet, quae hinc denuo sursum expellebantur. Cum frustra tentatis plurimis remediis fame periturus esset miser, suasit illi *VVillisius*, ut

(*b*) Ibid. 342. (*c*) Ibid Tom. III. pag. 353. &c. [*d*] Memoires de l'Acad. Royale de Chirurg. Tom. I. pag. 489. (*e*) Pharmaceut. ration. Tom. I. Sect. II. cap. 1. pag. 45.

ut virgulam, e pinna cetacea paratam, in ſummitate ſpongiam affixam habentem, oeſophago immitteret ſtatim poſt cibum & potum aſſumtum, ſicque viam faceret, ut in ventriculum deſcendere poſſent. Succeſſit quidem haec methodus, ſic tamen ut quotidie eadem indigeret miſer aeger, ſecus inedia periturus. Notat autem *VVilliſius*, quod per ſedecim annos ſic pabulum ſumſerit homo ille, adhuc vivens & valens, dum haec ſcriberet.

Rarius autem haec anginae ſpecies reſpirationem laedit adeo, ſed ſemper fere deglutitionem. Cartilaginea enim aſperae arteriae pars impedit, quo minus tam facile intercludi poſſit aeri via, licet a tumente oeſophago vel vicinis tumoribus ſcirrhoſis poſterior aſperae arteriae pars, quae membranacea eſt, comprimeretur. In ipſo vero arteriae aſperae cavo tumor ſi naſceretur, ingens & continua tuſſis ſic vexaret aegrum, ut prius deficeret, antequam lente increſcens talis tumor ſcirrhoſus illum ſuffocaret. Accedit, quod per oeſophagum acria, aſpera, fervida fere, frigidiſſimi potus &c. tranſmittantur ſaepius, adeoque laedentibus cauſis exponatur frequenter; dum nervi per internam laryngis & aſperae arteriae membranam diſperſi adeo irritabiles ſunt, ut praeter aerem nihil fere admittant abſque ſuffocationis periculo, & valida tuſſi mox excitata expellatur ſtatim, quidquid alieni ingreſſum fuerit.

ANGINA INFLAMMATORIA.

§. 798. VErum quando ab inflammatione, glandulae (788.), vel musculi (788.), occupantur, tum oritur morbus huc proprie referendus ob summam, qua funestus est, acutiem, & velocissimam, & insuperabilem saepe violentiam.

Postquam febrium in genere pertractata fuit historia, uti & praecipuorum symptomatum febrilium, vidimus & illa, quae in febribus continuis, remittentibus, & intermittentibus notanda erant praecipue. His absolutis sequebantur ordine Morbi Acuti febriles, qui febre quidem stipati erant, sed in quibus simul singularis inflammatio hujus illiusve organi aderat. Inter hos morbos & Angina inflammatoria locum merebatur, cum & satis frequens occurrat, & saepe summo cum discrimine cito suum decursum absolvat; usque adeo ut inter morbos acutissimos jure numeretur, cum quandoque subito, frustra etiam adhibitis efficacissimis remediis, strangulet. Proprie autem de Angina inflammatoria tantum agendum erat inter Morbos acutos Febriles: verum cum anginae nomen detur omnibus Morbis, qui respirationem vel deglutitionem laedunt, modo illorum causa supra pulmonem vel stomachum poneretur (vide §. 783.); operae pretium videbatur agere etiam de aliis anginae speciebus, quae absque inflammatione comite contingunt, partim ut illi morbi cognosci & curari possent, partim etiam ut Angina inflammatoria a reliquis hujus morbi speciebus melius posset distingui, cum ob summum saepe discrimen & velocitatem validissima remedia simul & semel applicanda postulet.

Dictum fuit ad §. 787., praecipuam anginae distinctionem desumi vel a natura tumoris, organa respirationis vel deglutitionis impedientis; vel a loco per talem tumorem occupato. In illa anginae specie, de qua nunc agendum erit, inflammatoria natura tumoris est; adeoque ejus cognitio & curatio ex illis, quae de inflammatione dicta fuerunt, peti debebit. Verum tamen pro diversitate loci, quem inflammatorius tumor, deglutitionem vel respirationem impediens occupat, tam in prognosi quam in curatione hujus morbi, diversitas notabilis occurrit, adeoque & de hac re agendum erit ordine in sequentibus.

Primo ergo videbimus, quaenam causae inflammationem in locis §. 788. enumeratis excitasse observatae fuerint; dein considerabimus varia symptomata hujus morbi, quatenus a diversitate loci affecti pendent; atque simul ex his habebitur Prognosis; denique agendum erit de his, quae in cura hujus morbi notanda sunt; quae partim ex generali inflammationis cura, partim etiam ex partium affectarum usu cognito, deducuntur;

§. 799. HUjus (798.) mali causa 1. in genere est omnis ea, quae inflammationem quamcunque potest producere (375. 376. 377. 378.). 2. illa omnis, quae inflammationis causas determinat inprimis ad loca descripta (788.), maxime ad laryngem, pharyngem, os hyoides, horumque musculos, tum ad fistulae pulmonalis superiora: talia autem sunt, dispositio propria juvenibus, sanguine divitibus, rufis; exercitium frequens, validumque harum partium, oratoria exercitatio, cantus, clamor, fortis equitatio adverso vento & frigido, tubarum & fistularum inflatus, labores validi in aere frigido, calor aestuans, magnum frigus excipiens tempore verno; aridae fauces ob aeris recepti & expulsi fervorem in aestu solis, vel in febre inflammatoria.

1. Demonstratum fuit in historia inflammationis ad §. 373., omnem partem corporis, in qua reticulares arteriarum distributiones, vel lymphaticorum arteriosorum ortus, adsunt, inflammatione posse corripi; adeoque & facile patet, idem obtinere in organis illis, quae deglutitioni & respirationi inserviunt. Omnes ergo inflammationis causae, quae numeris in textu citatis recensitae & explicatae fuerunt, huc referri debent.

2. Praeter generales inflammationis causas, quae in quovis corporis loco illam excitare possunt, notandum est, ad anginam inflammatoriam producendam concurrere quandoque & alia, quae versus organa deglutitionis vel respirationis harum causarum efficaciam determinant potius, quam versus alias corporis partes. Sunt autem haec vel talia, per quae causae, inflammationi producendae aptae, applicantur his partibus; uti v. g. cantus, clamor &c. (de quibus statim agetur, & quorum actio facile intelligitur); vel sola observatione effectuum novimus, quasdam esse causas, quae materiam inflammatoriam versus haec loca deponunt, licet non intelligamus rationem, quare hoc sic factum fuerit. Sic v. g., dum anginae inflammatoriae epidemice grassantur, a primo morbi insultu incipiunt horrere & rigere; mox sequitur febris; & post hanc citius vel serius incipiunt dolere fauces & inflammari; atque saepe tunc vidi cessare febrim, simulac materia inflammatoria versus haec loca esset deposita: &, si benigna resolutione curabilis sit haec angina, postea nulla febris sequitur amplius. Videtur ergo per febrim praegressam determinari anginae causa versus haec loca in epidemicis anginis simili modo, ac in epidemica pleuritide, phrenitide &c. observatur, ubi per febrim in latera vel caput morbi materies deponitur. Quis autem poterit explicare ex illis, quae hactenus in arte habentur cognita & demonstrata, quare in hunc potius illumve locum determinetur morbi materies pro varia indole constitutionis epidemicae? Sufficiet Medico fideli observatione haec didicisse, licet ignoret, qua lege fiant. Videantur & illa, quae in Commentariis §. 593. de hac re dicta fuerunt.

Huc autem spectat & DISPOSITIO PROPRIA, qua aegri in morbos inflammatorios proni sunt, & imprimis harum partium. Sic novi plures, qui

quotannis, vere nempe & autumno, bis corripi solent angina, quamvis leviori plerumque & resolutionis via curabili, tamen & quandoque in suppurationem vergente. Juvenes autem, & sanguineo temperamento praeditos, his morbis obnoxios esse, & prae reliquis omnibus rufos, observasse se testatur *Sydenhamus* (*f*).

Verum & validum harum partium exercitium & frequens multum facit ad hunc morbum excitandum, uti quotidianis observatis constat in illis, qui muneris ratione diu, & cum vehementia, perorare debent. Ob eandem causam clamor, cantus, fistularum & tubarum inflatus huc referuntur. Videmus enim, omnibus illis faciem, labia, oculos turgere, & sanguine suffundi; simulque majorem calorem conciliari toti corpori, & imprimis superioribus partibus; unde & vehementer perorantibus copiosus sudor guttatim de facie destillat. Omnia haec docent, majori copia & impetu sanguinem per vasa harum partium moveri, & vasa minora dilatata rubrum sanguinem accipere, quem naturaliter non habent, adeoque per errorem loci inflammationem facile hic nasci posse; praesertim si calentes oratoria exercitatione homines mox aeri frigido se exposuerint incautus; unde toties tristibus exemplis constitit lethales morbos natos fuisse. Quam periculosum enim sit, si aucto motu, rarefactis liquidis, & laxatis vasis, mox successerint contraria, alia occasione in Commentariis §. 118. dictum fuit. Non absque veri specie ergo simulabat hunc morbum *Demosthenes*, dum, postquam praecedenti die Milesiorum postulatis acriter respondisset, coram populo Atheniensi verba faciens, sequenti die lana multa collum cervicesque circumvolutus prodiit, dicens, se synanchen pati. Scite tamen unus de populo, fraudem suspicatus, exclamavit, illum non synanchen sed Argyranchen pati, dum pretio corruptus contra Milesios dicere nollet (*g*).

Fortis equitatio adverso vento & frigido. Labores validi in aere frigido. Si pernici quis vehatur equo, etiam tranquilla tempestate, adversum quasi sentiet ventum, dum aer motis per illum corporibus resistit tanto plus, quanto majori celeritate moventur. Majus autem frigus percipimus omnes, dum ventus flat, quia vicinus nobis aer, illico a calore corporis nostri calescens, difflatur omni momento, atque simul frigidior aer statim in ejus locum succedit. Dum ergo fortiter quis equitat adverso vento, omni momento frigidus aer fauces ingreditur, simulque vasa harum partium ab aere resistente, & contraria directione moto, valide comprimuntur, adeoque & angustantur. Ergo frigore moleculis humorum adunatis (vide §. 117.), atque eodem constrictis vasis, conspirante simul pressione valida aeris in has partes, aptissima nascitur obstructioni in his locis occasio, dum simul auctus humorum per vasa motus inter equitandum (calescunt enim a celeri equitatione etiam hyemali frigore homines) impetum in loca obstructa auget, adeoque inflammationem (vide §. 371.) producere valet. Haec est ratio, quare toties illi, qui hyemali tempore magna itinera equitando per-

(*f*) Sect. VI. cap. 7. pag. 357. pag. 269.

(*g*) A. Gellii Noct. Attic. Lib. II. cap. 9.

perficiunt, angina, peripneumonia, pleuritide & similibus morbis corripiantur. Ob easdem causas, laboribus validis in aere frigido peractis, angina inflammatoria corripiuntur homines: quamvis enim reliquas corporis partes vestibus contra frigus munire possimus, jugis tamen respirandi necessitas facit, ut gelidus aer os internum & fauces omni momento alluat, ubi nuda vasa, nulla cute tecta, aeris immediato fere contactui exponuntur. Cum autem, per labores aucto motu liquidi arteriosi, initia arteriarum lymphaticarum dilatentur, & sanguinis rubri moleculas crassiores admittant (vide § 378. & § 118.), patet ex dictis, quantum tunc nocere possit aeris frigus constringens vasa, & in majorem adunationem fluidorum moleculas disponens.

Calor aestuans magnum frigus excipiens tempore verno. Subitas frigoris & caloris vicissitudines plurimos morbos facere, constans omnium Medicorum observatio docet. Unde & *Sydenhamus* notavit, illud anni tempus morborum inflammatoriorum maxime ferax esse, quando vere jam adulto aestivi calores incipiunt: & de angina speciatim monuit, quod quidem *quolibet anni tempore aggreditur, maxime tamen illo, quod ver atque aestatem interjacet* [h]. Unde etiam inter vernos morbos anginam numeravit *Hippocrates* (i). Frigus enim praegressum fibras solidas accurtando, densando, roborando illarum actionem in humores auxit (k), adeoque & humores magis compactos & densatos reddidit; uti in Commentariis §. 52. probatum fuit. Ubi ergo subitus aestus frigidam tempestatem praegressam sequitur, dissipantur mobilissima & fluidissima de corpore, debilitantur solidae corporis partes (l), adeoque nascitur occasio, ut laxata subito vascula arteriosa lymphatica per errorem loci admittant crassiores, & per frigus praegressum adunatas, sanguinis moleculas; unde obstructio & inflammatio nasci poterunt quam facillime, & imprimis circa organa deglutitionis & respirationis, quae aeris vicissitudini maxime exponuntur. Similium morborum frequentia verno tempore forte & inde augetur, quod diurnum calorem vespertinum frigus saepe satis intensum sequatur; nam & periculosissima est haec vicissitudo; dum calorem aestuantem magnum frigus excipit: & quidem usque adeo, ut *Sydenhamus* (m) non dubitaverit asserere, quod plures homines ab hac causa pereant, quam peste, gladio, & fame omnibus simul. Ob hanc causam sollicite familiares suos semper monuit, ne mature vestes, quibus assueverant, deponerent; & ab exercitio calescentes frigus sedulo vitarent. Lethalem quarto die anginam ab hac causa natam dolui in optimo cive hujus urbis qui medio Majo mense in hortulo suburbano sedens, blando solis verni tepore delectatus, obdormiverat in seram vesperam usque, & nocte sequente pessima angina corripiebatur, quae illum, frustra tentatis efficacissimis remediis, e medio sustulit.

Aridae fauces &c. Quicunque aestivis sub fervoribus per arida & sa-

[h] Syden. Sect. VI. cap. 7. pag. 357. (i) Aphor. 20. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 114. [k] H. Boerhaave Instit. Medic. §. 747. [l] Ibid. § 746. (m) Sect. VI. cap. 1. pag. 325. 326.

ſabuloſa loca iter fecerunt, hoc quandoque experti ſunt; nempe totum os & fauces ſic ſiccari, ut deglutitio dolens reddatur non tantum, ſed & ſaepe impoſſibilis omnino, donec potu aſſumto iterum humectentur haec loca. Exſiccantur enim & areſcunt penitus ultima emiſſaria arteriolarum exhalantium; &, ſi diu pergat agere eadem cauſa, penitus impervia redduntur. Dum autem obſtructos horum vaſorum fines liquidum vitale urget, dilatantur haec vaſcula, dilatata craſſiores ſanguinis moleculas admittunt, ſicque in his inflammatio naſcitur, quae per vicina loca propagatur facile, dum immeabili humore diſtenta & turgida haec vaſa comprimunt alia ipſis adjacentia. Augentur praeterea haec mala, dum aeſtuante aeris calore, liquidiſſimis ſanguinis partibus difflatis, reliquarum cohaeſio & adunatio augetur, unde inflammatorium illud viſcidum in ſanguine naſcitur. Cum autem ex his, quae §. 100. de effectibus aucti motus circulatorii dicta fuerunt, uti & ex illis, quae in Commentariis §. 587. habentur de febrium effectibus, pateat, liquidiſſima ſanguinis diſſipari, & reſiduas partes inſpiſſari & adunari per validas febres; apparet facile ratio, quare in inflammatoriis, aliiſque acutis febribus angina quandoque naſcatur, & quidem plerumque peſſimo omine, uti alia occaſione in Commentariis §. 741. dictum fuit.

§. 800. UBi ex his cauſis (*799.*) nata eſt, varia, & inter ea horrenda, ſymptomata creat, pro diverſitate partis ejus, quam occupat.

Cum adeſt angina inflammatoria, occupat unam vel plures ex partibus *§.* 788. enumeratis, & imprimis laryngem, pharyngem, os hyoides, harumque partium muſculos; tum & fiſtulae pulmonalis ſuperiora. Reliquae enim partes, paragrapho citato recenſitae, quamvis inflammationem pati poſſint, raro tamen acutam inflammatoriam anginam faciunt, ſed potius lentiorem quandam anginae ſpeciem, uti ex glandularum ſitu, & illis, quae antea dicta fuerunt, ſatis patet. Cum autem varia ſit prognoſis, & in curatione pariter diverſitas occurrat, prout hae vel illae partes inflammatorio tumore obſeſſae fuerint, neceſſarium erit, ut Medicus haec diſtinguere poſſit. Hoc autem fit conſpectu, dum inflammatae partes oculis patent; uti v. g. dum tonſillae, uvula, lingua &c. ſic affectae ſunt; vel obſervata laeſione functionum illarum, quas in ſanitate perficiebant partes nunc affectae. Ut autem ordine hoc fiat, ſeorſim conſiderabuntur illa phaenomena, quae aſperae arteriae, laryngis, pharyngis &c. inflammationem comitari ſolent; & deinde videbimus, quaenam fiant, ſi plures ex his partibus ſimul affectae fuerint.

§ 801. SI ſola laborat pulmonalis fiſtula, illaeſis aliis, in interna ſua membrana muſculoſa, tum oritur ibi tumor, calor, dolor, febris acuta calida, caeterum externa ſigna nulla; vox acuta, clangoſa, ſibilans; inſpiratio acute dolens, reſpiratio parva, frequens, erecta, cum ſummo molimine; hinc circulatio ſanguinis

per

per pulmones difficilis; pulsus mire & cito vacillans; angustiae summae; cita mors. Estque haec una ex iis, quae funestissimae, nec externa dant signa: quo vero propius glottidi & epiglottidi malum, eo sane magis lethale.

Agitur jam hac paragrapho de illa anginae inflammatoriae specie, in qua sola aspera arteria in interna sua membrana afficitur; illaesis reliquis partibus, quae respirationi & deglutitioni inserviunt. Notum autem est ex Anatomicis & Physiologicis, asperam arteriam ex segmentis cartilagineis orbicularibus constare, postica parte abscissis, atque ibidem membrana valida completis, & inter se connexis vinculo musculoso forti. Simul etiam constat, totam internam asperae arteriae superficiem laevi & lubrica membrana obduci, ut aer semper hiante hac fistula libere ire & redire posset. Ubi ergo inflammatur haec membrana, communes omni inflammationi effectus sequentur, tumor, calor, dolor, febris (de quibus vide §. 382.): verum praeter febrim acutam externa nulla signa aderunt, uti ex dictis facile patet. Dolor acutus quidem ab aegris percipitur, sed non adeo distincte locum dolentem indicare possunt, cum saepe inflammatio per notabilem longitudinem internae membranae asperae arteriae diffundatur. Praecipua ergo signa talis anginae habentur ex functionibus laesis ipsius partis affectae. Verum asperae arteriae praecipuus usus est, ut aerem inspiratum & exspiratum transmittat libere tam ad respirationem peragendam, quam ad formandam vocem. Ubi ergo inflammatorio tumore hic nato angustatur asperae arteriae cavum, nec libere, ut solebat in sanitate, ingredi potest aer in pulmonem, neque commode inde iterum exire. Hinc vox acutior redditur, & cum sibilo aer ex pulmone expulsus per angusta haec loca transit. Cum autem inflammata haec membrana siccior reddatur, dum vasa majora immeabili sanguine distenta comprimunt vicina minora exhalantia, vox clangosa fit, uti alia occasione in Commentariis § *609. β.* & *739.* demonstratum fuit. Quia autem in inspiratione, dilatato pectore, aer in pulmonem ingrediens ejus vesiculas inflat, simulque asperam arteriam ejusque ramos, bronchia dictos, elongat, distrahitur inflammata haec membrana, atque inde dolor acutus inter inspirandum nascitur. Verum & exspiratio impeditur, dum aer ex pulmone per angustatam inflammatorio tumore asperam arteriam minori copia transire potest, adeoque requiritur, ut majori celeritate exeat. Patet hinc ratio, quare in hoc morbo respiratio parva & frequens sit, atque erecta cervice cum summo molimine fiat. Haec est illa respiratio, quae conspicua & sublimis *Hippocrati* vocabatur, & pro pessimo signo in morbis habebatur, uti alia occasione ad §. 734. dictum fuit.

Verum ut in homine nato sanguis ex corde dextro in sinistrum venire possit, debet per pulmonalis arteriae angustias in venas transire, atque ut hic transitus libere fiat, requiritur pulmonis dilatatio per aerem inspiratum. Cum ergo illa impediatur in hac anginae specie, difficilis erit per pulmonem sanguinis circulatio, unde pulmo incipiet infarciri sanguine a corde dextro expulso, minor copia sanguinis veniet in cor sinistrum, adeoque nec

ex corde sinistro in aortam projicietur talis sanguinis quantitas, quae dilatandis arteriis sufficit: hinc pulsus mire & cito vacillabit, & ob impeditum sanguinis liberum per pulmonalis arteriae fines transitum summa nascetur anxietas (vide §. 631.); & tandem infarcto sanguine immeabili pulmone suffocabitur circulatio, & cita mors veniet. Optime jam notaverat *Galenus* (*n*), quod, quicunque ex vehementi angina suffocantur, parvum habent & rarum pulsum; ubi vero jamjam morituri sunt, crebrum atque inaequalem. Videtur & *Hippocrates* (*o*) similem anginae speciem notasse, quam ex calida & nitrosa defluxione ortam voluit, arteriam (asperam) exulcerante. In hoc morbo enim dicit, quod *Orthopnoea oboritur, siccitasque multa, &, quae sub conspectum cadunt, gracilia comperiuntur. Posteriores quoque cervicis tendines contenduntur, ac tanquam in tetano intendi videntur. Vox quoque abrupta est, & spiritus parvus, spiritusque retractio densa & violenta oboritur. His arteria ulceratur, pulmo incenditur, neque externum aerem introducere queunt.* Patet enim ex hac descriptione asperam arteriam affectam fuisse, neque ullum tumorem inflammatorium in faucibus apparuisse. Monuit enim optime *Galenus* (*p*) in Commentariis suis in hunc textum, graciles vocari partes conspicuas, non quod naturalem torositatem non haberent, verum tantum ideo, quia nullus praeternaturalis tumor in illis observabatur, uti in aliis anginae speciebus fieri solet.

Funestissimam autem hanc esse anginam, ex dictis satis patet, cum tantum discrimen adsit, ne aucto tumore inflammatorio subito suffocetur aeger; atque eo magis lethalem & citius, quo magis versus superiora asperae arteriae haeserit malum; ibi enim, imprimis circa glottidem, major est fistulae hujus angustia, adeoque a parvo etiam tumore obturari integre poterit. Summo ergo jure *Hippocrates* (*q*) dixit: *Anginae gravissimae quidem sunt, & celerrime interimunt, quaecunque neque in faucibus, neque in cervice quidquam conspicuum faciunt, plurimum vero dolorem exhibent & orthopnoeam. Hac nempe & eodem die, & secundo & tertio & quarto strangulant.* Imo absolute lethalem damnasse videtur talem anginam *Celsus* (*r*), dicens: *Neque is servari potest, qui sine ullo tumore febricitans strangulatur.*

§. 802. SI larynx inprimis acute inflammatur; & sedem habuerit malum in musculo albo glottidis, & simul in carnosis ei claudendae inservientibus, oritur dirissima, subito strangulans, Angina. Signa ut priora (801.); dolor in elevatione laryngis ad deglutitionem ingens, auctus inter loquendum atque vociferandum; vox acutissima, stridula; citissima, cum summis angustiis, mors. Estque haec, sine signis externis, omnium pessima.

Su-

(*n*) De pulsibus ad Tyrones cap. ultimo. Charter. Tom. VIII. pag. 13. (*o*) De Victu acutor. Charter. Tom. XI. pag. 137. (*p*) Ibidem. (*q*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 673. Coac. praenot. N. 363. ibid. pag. 872. & N. 376. pag. 873. [*r*] Lib. II. cap. 6. pag. 55.

Suprema asperae arteriae pars, cartilaginibus cricoidea, thyroidea, arytenoideis, epiglottide, & ligamentis atque musculis annexis constans, larynx vocatur, cujus orificium, in faucibus patens pone linguam, unica via est, quae aerem in pulmonem admittit & emittit. Simul etiam loquelae & vario vocis modulamini inserviunt hae partes, dum per musculos glottidis apertura dilatatur vel angustatur, uti ex Physiologicis constat. Si ergo membrana internum laryngis cavum investiens, vel musculi claudendae rimae glottidis inservientes, inflammentur, patet facile, in quanto discrimine versentur aegri, cum a levi etiam hic nato tumore suffocatio lethalis immineat. In praecedenti paragrapho dictum fuit, anginam ab inflammata pulmonali fistula natam eo periculosiorem esse, quo propius glottidi & epiglottidi haereat malum, quanto magis ergo, si circa ipsam glottidis rimam. Signa similia sunt, ut in praecedenti anginae inflammatoriae specie, cum & in hac angina liber aeris per fistulam pulmonalem transitus impediatur, atque pariter externa signa nulla adsint, cum aperto ore, & depressa lingua, epiglottidis extremum tantum appareat; glottidis vero rima raro vel nunquam conspici possit.

Bina tamen sunt, quibus haec anginae species a praecedenti distingui potest. Vox nempe acutissima & stridula; & dolor ingens, cum inter deglutiendum larynx elevatur. Novimus enim, vocis tonum graviorem vel magis acutum a variata magnitudine rimae glottidis & diversa celeritate aeris efflati pendere; quod etiam in instrumentis musicis, quae inflantur, imitati sunt Phonurgi. Cum ergo vel tumente membrana interna laryngis, vel inflammatis musculis, qui claudendae glottidis rimae inserviunt, illa angustetur: vox tandem acutissima fieri debet, & ingrato stridore displicens, qualis in cantoribus observatur, dum in nimiam altitudinem elevare vocem conantur, tonos acutissimos formaturi; rubra enim & turgida, imo quandoque livida fere facie, suffocationem imminentem ob nimis arctatam glottidis aperturam, testantur. Praeterea cum tales aegri omni molimine respirationis instantem suffocationem avertere conantur, tanto majori celeritate ex pulmone per rimam glottidis pelli debet aer, quanto magis arctatum fuerit hoc spatium; unde iterum vocis acumen augetur. Ex his simul patet, quare inter loquendum & vociferandum dolor adeo augeatur, dum nempe aer majori impetu & velocitate per loca haec angustata & inflammata pellitur.

Illo autem tempore, dum deglutienda in pharyngem detruduntur, magna celeritate larynx attollitur, dum simul lingua, hoc tempore postica faucium urgens, retrorsum inclinat epiglottidem, sicque binis his actionibus simul concurrentibus cavetur, ne aliquid ex deglutiendis in rimam glottidis delabi possit. Non mirum ergo, acutissimum dolorem sentiri inter deglutiendum, dum inflammata larynx adeo velociter sursum elevatur. Quamvis autem elevata larynge sequi debeat illi adhaerens fistula pulmonalis; adeoque & inter deglutiendum dolor augeri, dum illa inflammata fuerit; tamen longe magis videtur moveri larynx, quam ipsa aspera arteria inter deglutiendum, uti apparet si digiti inter deglutiendum parti colli anteriori applicentur, ubi & larynx & aspera arteria tangi possunt.

Patet ergo, binas has anginae species plurima signa communia habere, &, si inflammatio in asperae arteriae partibus superioribus haereat, difficulter distingui posse. Praecipuum vero discrimen dare vocem illam acutissimam & stridulam, dum larynx inflammata est. Quamvis enim & arteria aspera inflammata ob arctatam viam acutior vox reddatur, tamen dum aer ex pulmone expulsus hoc obstaculo retardatur, minori celeritate per glottidis rimam exit, adeoque non adeo acutus erit sonus. Caeterum licet quis in distinguendis binis his anginae inflammatoriae speciebus hallucinaretur, non adeo multum mali inde metuendum foret, cum ambae funestissimae sint, & eandem curationem requirant, uti postea §. 809. patebit. Cum autem in binis illis anginae speciebus, imminente jam suffocatione, facie inflata, oculis sanguine suffusis & prominentibus, lingua exserta, canum a rapidissimo cursu anhelantium speciem referant miseri; hinc prae reliquis κυνάγχη hic morbus ab auctoribus vocatur, uti antea ad §. 783. dictum fuit.

Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (*s*) dixerit (uti alia occasione ad §. 741. monui); *In febribus derepente suffocari, neque deglutire posse, absque tumore, malum est*.

Hae sunt anginae, quae subitissime homines e medio tollunt; quod & *Sydenhamus* (*t*) paucis nonnunquam horis fieri monet, licet subitae mortis in hoc morbo causam non adeo tribuat affecto loco, quam copiosae materiae febrili in has partes depositae, & non satis tempestive adhibitis efficacissimis remedis. *Tulpius* (*u*) tamen dolebat, quod in nauta pleni habitus, intempesta nocte tali angina correpto, frustra tentasset optima quaeque. *Nihil enim non molitum: sed urgentior fuit necessitas, & vehementior ab incluso spiritu stangulatus, quam ut juverint ipsum vel sanguis mature ex utroque brachio detractus, vel incisa ranula; vel cucurbitulae, gargarisationes, clysteres, cataplasmata, aliaque satis celeriter adhibita*. Similem & casum vidi in homine quinquaginta quinque annorum, cui una cum deglutitione laesa vox acutissima & stridula aderat, cum febre non adeo intensa, frustra tentatis omnibus, paucarum horarum spatio periit. In convivio simili morbo correptum hominem fuisse noverat *Celeberrimus Boerhaavius*; dumque convivae joci causa acutam vocem fingere miserum putabant, defecit, antequam ullum remedium adhiberi potuerit. Interim tamen rarius occurrunt funestissimae illae anginae: longe frequentiores illae observantur, de quibus sequentibus paragraphis agendum erit.

§. 803. SI soli musculi elevando ossi hyoidi, & laryngi servientes inflammantur valide, signa evidentia sunt haec; respiratio satis libera; deglutitio in prima actione suae exercitationis acutissime dolens; tum signa inflammationis in genere; & eadem in iis musculis, qui apparere examinanti possunt.

Vidi-

(*s*) In Coacis Praenot. N. 278. Charter. Tom. VIII. pag. 867. (*t*) Sect. VI. cap. 7. pag. 357. (*u*) Observat. Medicar. Lib. I. cap. 51. pag. 96.

Vidimus antea, in deglutitionis actione elevari laryngem: sed & os hyoidis una cum ipsi annexis attollitur, imprimis per stylocerato hyoideos musculos. Ubi ergo hi musculi, vel & alii huic actioni exercendae destinati (*w*), inflammantur, patet facile acutissimum dolorem nasci debere. Occurrunt tales anginae, & longe frequentius quam priores §. 801. 802. recensitae, in quibus aegri, dum deglutitionem minitantur tantum, prae doloris acerbitate toto corpore convelluntur. Cum autem illi musculi profundius recondantur, inspectis faucibus nullus saepe tumor apparet: si nempe in his solis malum haeserit. Neque in colli exterioribus aliquis tumor conspicuus adest ob eandem rationem. Plerumque tantum in uno latere talis affectus haeret; saltem sic in illis observavi, quos hac angina laborantes tractavi, & quandoque decursum dolentis musculi inflammati aegri indicare norunt, saltem in initio morbi: postea enim saepe contingit, ut & ad alia loca propagetur inflammatio. Distinguitur autem haec anginae species a praecedentibus facile, quod respiratio satis libera hic maneat, neque acuta adeo aut clangosa vox sit. Quamvis autem non adeo funesta sit haec anginae species, ac priores illae, tamen non caret periculo; non tantum ob deglutitionem impossibilem, verum etiam quia periculosa metastasi saepe in pulmonem vertitur morbus: de qua re postea adhuc quaedam dicenda erunt. Saltem in illis, quos hac anginae specie laborantes vidi, inveni subito plerumque, & absque bonis signis, evanescere dolorem, & deglutitionem liberrimam reddi; sed succedere orthopnoeam, stertorem ingratum in pectore, & mortem. Si vero evaderent, non nisi cum magna difficultate & pessimis symptomatibus eluctabantur tales aegri. In homine illo, cujus mentio facta fuit §. 799., haec anginae species aderat, & in sinistro latere colli dolentem plagam demonstrabat, quae suo decursu a processu styloideo ad laryngem tendebat; nullo tamen tumore vel in faucibus vel in collo apparente. Quamvis autem primis duodecim horis nulla febris adesset, illico valida venae sectio institueretur, ter etiam repetita in hoc aegro, licet sexagenario, clysmata applicarentur omni trihorio, cucurbitis, nuchae applicatis, revulsio tentaretur; totum collum mollissimis cataplasmatibus obvolveretur, semicupio uteretur saepius ex emollientissimis herbis cum aqua & lacte dulci decoctis; similibusque continuo os internum collueret; frustra fuerunt omnia. Sed circa initium quartae diei laetabatur miser, quod liberrima jam foret deglutitio, avidissime potum oblatum assumens. Verum dolor aderat in pectore cum stertore; febris augebatur; & eadem die quinta post meridiem hora periit. Similes alios casus vidi, & inter illos quosdam adhuc citius lethales: sicque didici, & hanc anginae speciem, licet respiratio libera maneret, ancipitem admodum esse; neque sine ratione *in Coacis* [*x*] haberi sequentia: *In angina omnia perniciosa sunt, quae non manifestum dolorem faciunt*. Simul etiam patet, has anginas non ideo funestas esse, quia deglutitionem laedunt, [hoc enim, uti in sequentibus patebit, longe diutius tole-

(*vv*) Vide de his H. Boerhaave Institut. Medic. §. 70. 71.
[*x*] N. 376. Charter. Tom. VIII. pag. 873.

tolerari potest); verum tunc lethales fieri, quando mala, & frequenti in his anginis metastasi in pulmonem vertitur morbus.

§. 804. QUando autem sola pharynx eodem infestatur malo, signa specifica sunt, inspectis faucibus apparentia; respiratio satis commoda; deglutitio dolens, impossibilis; materies deglutienda per nares rediens; eadem in asperam arteriam pulsa, & tussim violentam excitans; hinc defectus cibi, potusque ingerendi; exsiccatio & exasperatio omnium humorum in corpore; febris non adeo intensa; major morbi duratio ante illatam mortem.

Vidimus jam praecedentibus tribus paragraphis, quaenam symptomata comitentur anginam inflammatoriam, dum pulmonalem fistulam, ejusve extremum, laryngem vocatum, vel & musculos laryngem attollentes deglutitionis tempore, occupat. Sequitur jam ut consideremus illa quae fiunt, dum idem vitium in tubo, deglutita in ventriculum deducente, obtinet; atque ultimo videndum, quid fiat, si tonsillae, uvula, aut velum pendulum palatinum cum suis musculis, inflammata fuerint; quas partes omnia, quae deglutientur, tangere debent, antequam in pharyngem & oesophagum venire possint. Hac autem paragrapho agetur de illis, quae observantur, quando pharynx, aut illi continuatus oesophegus, inflammantur.

Fauces autem, sive pharyngem, vocamus illud spatium, quod pone velum pendulum palatinum, uvulam, tonsillas apparet, superius terminatum narium foraminibus pone velum pendulum palatinum patulis, posterius vertebris colli & musculis illi incumbentibus, inferius continuatum oesophago, cui ab interiore parte larynx adjacet. Anterius vero pharyngis cavum apertum est, sic tamen ut tonsillae, velum pendulum, & uvula hanc aperturam pro parte tegant; reliquum vero, quod his partibus non occupatur, in oris cavum patet. Totum hoc spatium investitur membrana, quae tunicae, nares internas & palatum tegentis, propago est. Fibras autem musculosas accipit pharynx varias a partibus ipsi contiguis, quibus a loco unde oriuntur nomen datum est; ut glossopharyngaei, thyropharyngaei, cricopharyngaei, stylopharyngaei &c. quae illud cavum pharyngis dilatant &c. pro variis usibus in deglutitione perficienda, uti in Physiologicis demonstratur [y]. Poterit ergo pharynx considerari tanquam latior infundibuli pars, anterius aperta, oesophago continua: ubi autem pharynx in tubulum teretem aequabilem desinit, ibi non amplius pharynx, sed oesophagus, vocatur.

Ubi ergo inflammatur pharynx, poterit aperto ore conspici posterior ejus pars, quae vertebris colli incumbit, adeoque detegi morbus. Verum etiam ex functionibus laesis idem cognoscitur. Pharyngis enim usus est, admittere cavo suo cibos & potus, & dein eosdem per oesophagi tubum in- ventri-

(y) Vide de his H. Boerh. Institut. Medic. §. 70. 71. 72.

ventriculum demittere. Cum ergo sola pharynge inflammata in spirabilibus organis nullum vitium adsit, respiratio satis commoda erit, sed deglutitio dolens; imo & impossibilis saepe omnino, dum inflammata haec loca a transitu deglutiendorum, & musculorum illis adhaerentium actione, irritantur: unde repellentur illa, quae in fauces propulsa fuerunt; neque oesophagum ingredi poterunt. Verum ex pharynge patet via in nares aeque ac in oris cavum: unde frequenter in hac anginae specie, dum deglutienda huc pervenerunt, convulsis his partibus prae doloris acerbitate per nares redeunt: cumque laryngis rima hic patula sit, subita tali expulsione facta caveri nequit, quin & quaedam ex deglutiendis in illam decidant; unde violentissima & suffocans fere tussis oritur; sic ut aegri, semel has molestias experti, vix postea audeant tentare deglutitionem. Defectus hinc cibi potusque ingerendi nascitur; adeoque nutrimenti defectu, & liquidi penuria, tabescit corpus & exsiccatur. Cum autem §. 80. demonstratum fuerit, humores nostros sanos post abstinentiam a cibo & potu per viginti horas naturam adipisci putredinis incipientis; patet, talis anginae effectum esse, ut exasperentur humores omnes in corpore: simul hinc patet, magnam curationi difficultatem accedere: illa enim inflammationis cura, quae per resolutionem fit, hic imprimis tentanda est; cum reliqui inflammationis exitus in his locis adeo periculosi sint, uti postea patebit. Verum ut inflammatio resolvenda curari possit, requiritur, ut diluens vehiculum adsit, & humores blandi sint (vide §. 386.): quae bina difficillime obtineri poterunt, dum deglutiendis transitus in ventriculum impeditur.

Plerumque tamen non observatur adeo intensa febris in hac anginae specie, ac in illis, quae praecedentibus tribus paragraphis enumeratae fuerunt; cumque libera hic maneat respiratio, non adeo subitae mortis periculum est, cum balneis, fomentis, gargarismis, clysmatibus &c. liquida ingeri possint, uti postea in curatione dicetur; sicque caveri nimia exsiccatio, & nutrimenti defectus utcunque suppleri. Unde *Hippocrates* (z), postquam damnaverat tanquam perniciosissimas illas anginas, in quibus nec in faucibus nec in collo quidquam conspicuum appareret, subjungit sequentia: *Quaecunque vero in caeteris quidem similiter dolorem exhibent, tument vero, & in faucibus rubores excitant, admodum quidem exitiales, prioribus tamen diuturniores sunt, si ingens rubor fuerit.*

Ubi autem inflammatio non in pharynge, sed in continuato ipsi oesophagi tubo haeret, omnia similia sequuntur mala. Locus autem affectus oculis non patet, sed acri dolore, dum deglutita huc pervenerunt, norunt illum satis indicare aegri. Ubi autem superior pars oesophagi inflammata est, dolor sentitur non tantum illo tempore deglutitionis, dum ex pharynge deglutienda huc veniunt, verum etiam dum in prima deglutitionis actione larynx attollitur, uti ex situ cognito harum partium facile patet. Dolentem autem ab inflammatione oesophagum & a deglutitis sic irritari, ut per nares illa repellantur denuo, jam notaverat *Galenus* [a] ubi de hujus partis affe-

(z) In Prognosticis Tom. VIII. pag. 673. Charter. Tom. VII. pag. 690.

(a) De Locis Affectis Lib. V. cap. 5.

affectibus agit; monetque, illud symptoma adesse, sive ab adjacentibus tumoribus angustatus fuerit, *sive inflammatione affectus ipse, propria angustia, non a vicinis partibus acquisita, torqueatur*. Haec autem imprimis signa hujus mali posuit (*b*). *Gravissimus dolor inter deglutiendum infestat, accedente difficili transitu; praesertim si supinus jacens aeger quidpiam deglutire conetur*. Monet autem eodem in loco, sitim adesse, & multi caloris sensum, & febrim non adeo calidam, quae siti proportione non respondet. Cum autem oesophagus in suo decursu vertebris incumbat, addidit, omnes, qui dolorificum in hac parte affectum habent, dorsi quoque dolorem sentire.

§. 805. SI vero tonsillae, uvula, velum membranosum pendulum; musculi ejus quatuor pterystaphylini inflammantur valide, tum fiunt fere eadem ac in priori (804.); respiratio incommoda, difficilis, per nares nulla, vel parva, per fauces angusta; materies deglutienda ob angustias & summos dolores per os rediens; exscreatio perpetua; pituitae ad cava tonsillarum stillicidium perpetuum, copiosum; dolor acutus in aure interna, & via eo tendente a faucibus; crepitatio in aure, dum deglutitio fit; surditas saepe perfecta. Hoc mali genus hodie a lue gallica frequens, & valde metuendum.

Omnium frequentissima est haec anginae species, &, caeteris paribus, praecedentibus longe minus periculosa, quamvis saepe satis molesta. Ubi hiante ore, & dorso postremo linguae depresso ope specilli, fauces inspiciuntur, apparet, velum pendulum palatinum, uvulam in medio pendulam habens, & ex fundo laterali ad postrema linguae assurgunt binae columnae anteriores, utrimque una, arcus satis angustos formantes, in quorum medio uvula pendet. Retro, post columnas anteriores, duae aliae posteriores similes assurgunt in arcus, & in uvulam abeunt, & superius cum prioribus & anterioribus fere evanescunt. In medio intervallo inter anteriores & posteriores columnas tonsillae locantur utrimque. Si jam inflammatio unam, vel plures ex partibus descriptis, occupet, impedietur deglutitio; quia ad illam libere peragendam requiritur, ut velum pendulum tendi & explicari possit quaquaversum, sicque impedire deglutiendorum per nares expulsionem. Verum & uvula varios motus ope suorum musculorum deglutitionis tempore excercet, uti ex Physiologicis patet. Ex quibus omnibus evidens est, deglutitionis actionem laedi debere, dum partes memoratae inflammantur. Sed & respiratio difficilis erit, si partes illae multum intumuerint; nam aer ore inspiratus per illud spatium debet transire, quod inter radicem linguae, tonsillas, velum palatinum & uvulam interjacet, adeoque, admodum imminuto a partibus inflammatis & tumentibus hoc spatio, respiratio incommoda fiet. Cum autem productio membranae internae narium veli penduli palatini posticam partem tegat, valida inflammatione hic nata tumebit & narium membrana,

(*b*) Ibidem. pag. 691. 692.

brana, sicque narium aperturam in faucibus multum minuet, imo aliquando integre obturare poterit; uti in catarrho laborantibus quandoque observatur. Cum autem rarissime sic occludatur ab his partibus tumentibus faucium apertura, ut aeri omnis omnino aditus intercludatur, hinc respirare adhuc possunt aegri, sed cum molestia. Patet hinc etiam, quare minus periculosa sit haec anginae species, cum deglutitionem longe magis quam respirationem laedere soleat; cumque omnes hae partes aperto ore conspici possint, hinc communi consensu omnes Medici minus periculosas statuerunt illas anginas, in quibus tumor & rubor manifeste apparebant in faucibus.

Nullae autem partes ex memoratis saepius afficiuntur quam tonsillae; nullae majorem tumorem facere observantur, dum inflammatae sunt. Tonsillae autem tumentes non tantum in faucibus conspici possunt, verum etiam in colli exteriori parte sub maxillae angulo manifeste saepe protuberant. Atque haec fuisse ratio videtur, quare tanquam perniciosissimas damnaverit *Hippocrates* (uti antea dictum fuit) anginas, in quibus nec in faucibus, nec in collo, aliquid conspicuum apparet: frequentissime enim in minus periculosa hac anginae specie tonsillae in tumorem elevantur. Cum autem tumentes tonsillae & extrorsum partes attollere possint, & versus oris cavum prominulae inveniantur, minus periculum est, ne vicina laryngis apertura ab his tumentibus obturetur. Unde etiam videtur *Hippocrates* minime lethalem hunc morbum pronunciasse. Ubi enim describit varias anginae species (*c*), habet sequentia: *Alia angina. Linguae pars posterior inflammatur, claustrumque sub gutture, neque salivam, neque aliud quid deglutire potest, sed si coactus fuerit, ei per nares effluet* &c. Deinde jubet collo & maxillis cataplasma ex farina in vino & oleo cocta applicare, & panes calidos: *ut plurimum enim in claustro sub gutture suppuratio fit; & si sponte sua ruptum fuerit, sanus evadit; si vero non rumpatur, ubi digito contigeris, an molle fuerit, acuto ferramento ad digitum alligato, perforato. His factis multi convalescunt. Is vero morbus minimum lethalis est*. Ex sequenti capite [*d*], ubi de tonsillis affectis agit, dicit: *si tonsillae oriantur, sub maxillis ab utraque parte tumor fit, qui foras ad contactum durus est, & tota uvula inflammatur*. Postquam autem simili cataplasmate maturatio promota fuerat, addit: *ubi vero tubercula mollia tibi videbuntur, intus contacta, scalpello pertundito. Quaedam autem etiam sponte sua subsident*. Ex quibus patet, utraque tonsilla & uvula simul inflammatis, adeoque maxime angustato loco illo, per quem aer ore attractus transire debet, tamen morbum sustinere posse aegros ad suppurationem perfectam usque, imo & quandoque sponte subsidere posse tales tumores. Videtur etiam ex hoc loco admodum probabile esse, quod tonsillarum tumores quandoque exterius pertuderit *Hippocrates* in collo, dum penitus maturi erant: simpliciter enim hic dicit, scalpello pertundendos esse; cum in priori casu, dum interius pertundendus erat locus suppuratus, ferramento acuto ad digitum alligato hoc faciendum jusserit. Tunc autem talis sensus loci illius foret, ut postquam tubercula mollia vide-

[*c*] De Morbis Lib. II. cap. 9. Charter. Tom. VII. pag. 561. (*d*) Ibid. pag. 562

viderentur, digito ori immisso leviter pressa, ut extrorsum magis prominerent, exterius aperirentur scalpello. Constat autem observationibus Medicis, tonsillas suppuratas quandoque extrorsum tumere in collo, atque ibi sponte rumpi, vel lanceola pertundi; frequentius tamen in interioribus idem contingere, quia & continuo madent & foventur haec loca, & crassa cute non teguntur.

Patet autem satis, discrimen in hac anginae specie varium esse, prout vel plures partes simul affectae fuerint, vel in majorem tumorem elatae; ubi enim v. g. ambae tonsillae simul tument, maximae nascuntur angustiae. Frequenter tamen in unius lateris tonsilla morbus incipit, quandoque &, levato morbo resolutione vel suppuratione, oppositi lateris tonsilla dein similiter afficitur. Aliquando levis & superficiaria tantum inflammatio haec loca occupat, uti in catarrhosis harum partium anginis observatur; quandoque & valida inflammatione tument admodum. Interim tamen minime desperandum est, licet etiam in magnum tumorem attollantur haec loca: raro enim inde mortuos vidi; & tantum fere illos, quibus ad vicinam laryngem propagabatur inflammatio; vel in pulmonem vertebatur morbus, dum mala metastasi deglutitioni redibat libertas, sed oppresso eodem tempore vi morbi pectore. Constat enim quotidianis fere observationibus, quotannis nasci quibusdam hominibus tales anginas, & quidem suppuratas saepius: imo novi tales, quibus bis in anno, vere nempe & autumno, hic morbus contingere solet; nisi vertente anno venae sectione adhibita, vel purgante antiphlogistico sumto, caverint.

Febris autem tales anginas comitantis diversa intensitas multum ad Prognosin determinandam facit. Quandoque enim levis febricula praecedit; cessans, ubi inflammari coeperint haec loca: tuncque semper leviores solent esse anginae. Aliquando pergit haec febris, licet jam versus haec loca materies inflammatoria deposita fuerit; atque illae graviores sunt. Dictum fuit ad §. 593., febrim in alium morbum desinere, dum materiam criticam in vasa quaedam obstructa, dilatata, vel rupta deponit, sicque maculas rubras, pustulas, erysipelas, phlegmonem &c. producit. Ubi ergo tali depositione facta pergit febris, novimus, nondum integram separationem materiae criticae factam esse; adeoque metum esse, ne ad vicina loca, magis periculosa, ruat; vel in jam affectas partes denuo deponenda multum augeat praesens malum: vel etiam hoc designat, validam inflammationem in his locis natam esse, quam tunc febris comitatur semper. Leviorem enim inflammationem non afficere sic corpus, ut febris fiat in toto, sed tantum in parte, alia occasione in Commentariis §. 371. demonstratum fuit. Videtur autem & *Hippocrates* (*e*) hoc monuisse, dum dicit: *Ubi fauces aegrotant, vel tubercula in corpore exoriuntur, excretiones spectare oportet: si namque biliosae sint, corpus simul aegrotat. At si sanorum excretionibus similes exstiterint, tutum est, corpus nutrire.* Ex urinae autem rubore calorem internum cognosci, §. 673. probatum fuit.

Consi-

[*e*] Aphor. 15. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 52.

Considerandа jam ſunt praecipua ſymptomata, quae occurrunt, dum enumeratae in textu partes inflammantur valide. De incommoda & difficili reſpiratione, uti etiam de deglutitione laeſa, jam dictum fuit. Pituitae autem ad cava tonſillarum ſtillicidium perpetuum & copioſum, & excreatio frequens, in hac anginae ſpecie imprimis moleſta ſunt. Velum pendulum palatinum, uvulam, linguae radicem cryptis mucoſis plena eſſe, ex Anatomicis notum eſt; & imprimis tonſillas, quae membrana mucoſa convoluta conſtantes magnam copiam muci praebent, quo deglutienda inuncta & lubricata facilius per pharyngem & oeſophagum tranſire poſſunt. Dum ergo inflammatae tonſillae in tantos ſaepe tumores elevantur, dilatata haec vaſa, & inflammatorio dolore irritata, majorem copiam muci exprimunt. Eundem enim effectum ſequi & in aliis corporis partibus ſic affectis obſervatur. Ita in ophthalmia laborantibus perpetuum & copioſum lacrymarum ſtillicidium adeſt: in coryza, leviter inflammata membrana narium interna, magna copia liquidi de naribus depluit &c. Augetur autem pituitae illius copia, quia ob dolorem deglutitio impedita eſt; unde vel hiante ore continuo deſtillat, vel circa fauces accumulata invitos aegros cogit, ut deglutire tentent ſummo cum dolore, irriratis partibus a copia & tenacitate aggeſti muci. Quantam autem doloris acerbitatem patiantur miſeri aegri, dum coguntur inflammatis his partibus deglutitionis nixum facere, in ſe ipſo expertus fuit *Celeberrimus Monro* (*f*), qui hac anginae ſpecie laborans, plurimis etiam anomalis ſymptomatibus ſtipata, fatetur, quod non potuerit evitare frequentem ſalivae & muci deglutitionem, licet omni cum cura caveret; unde tantus naſcebatur dolor, ut ad ſingulos deglutitionis nixus totus lectus concuteretur a valido tremore corporis, & largo ſudore madeſceret cutis. Hinc, licet doloris ſatis patiens foret, cogebatur de lecto ſurgere, & antrorſum inclinato capite, oreque aperto, dimittere ſalivam, ut evitaret intolerabiles cruciatus. Perpetuum illud copioſae pituitae ſtillicidium in ſimilibus anginis videtur effeciſſe, ut Veteres Medici anginarum cauſam materialem poſuerint hanc pituitam, quam a capite defluere credebant. Sic dixit *Hippocrates* (*g*): *Oritur autem angina, quum pituita, in capite agitata, deorſum confertim fluxerit, & in maxillis ac circa cervicem conſtiterit. Hic ſalivam deglutire non poteſt; violenter autem reſpirat, ac ſtertit, ac interdum etiam eum febris detinet.* Et paulo poſt addit ſequentia: *Tonſillae autem, & partes ſub lingua ſitae, gingivae; & lingua, & quaecunque hujuſmodi hoc loco conſiſtunt, illae omnes partes a pituita aegrotant. Pituita autem ex capite deſcendit* &c. Ex dictis hactenus patet, pituitam illam effectum potius morbi eſſe quam cauſam.

Alterum ſymptoma, quod hanc anginae ſpeciem comitari ſolet, eſt DOLOR ACUTUS IN AURE INTERNA, ET VIA EO TENDENTE A FAUCIBUS: tuba nempe, Euſtachiana dicta, quae eſt canalis partim offeus, partim cartilagineus, partim membranaceus, uno ſuo extremo, oſſeo nempe, in tympani

(*f*) Medical Eſſays Tom. III. cap. 24. pag. 343.
(*g*) De Morbis Lib. II. cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 853.

pani cavum patens in aure interna, altero vero & latiori aperitur ad latus internum alae internae processus pterygoidei ossis sphaenoidis, a latere foraminis postici narium ejusdem lateris supra velum palatinum. Unde etiam, dum ore aperto per solum os, non per nares, fortiter & velociter aerem efflare conatur homo, aperturae tubarum Eustachianarum quandoque in conspectum veniunt, dum foramina postica narium clauduntur, sursum elato, simulque retrorsum tracto, velo pendulo palatino. Quin imo & excogitatum fuit instrumentum, per quod canalis incurvati ope posset tentari injectio in tubarum Eustachianarum orificia (*h*). Interna autem harum tubarum superficies cingitur simili membrana, ac est illa, quae nares internas tegit, cujus propago esse videtur. Ubi ergo velum pendulum palatinum & uvula, harum tubarum aperturis adeo vicina, inflammantur; facile patet ratio, quare & malum ad has partes pertingat, & dolor acutus in aure interna & toto tractu tubae Eustachianae percipiatur. Cum autem & musculi mallei, quorum ope membrana tympani introrsum trahitur, & cavum tympani minuit, his tubis inserantur, illasque eodem tempore dilatent, ut compressus in cavo tympani aer libere hac via exire possit, patet, quare crepitatio in aure interna percipiatur, dum deglutitionis actione moventur partes illae inflammatae. Ubi autem membrana interna harum tubarum inflammata sic tumet, ut cavitas obturetur, vel vicinus tubarum orificiis tumor illas sic compresserit, ut liber aeri transitus denegetur, surditas saepe perfecta oritur. Observavit ab hac causa natam surditatem *Valsalva* (*i*) in Patricio viro, laborante polypo narium. Quo enim magis increscebat polypus, ad uvulam usque extensus, eo magis comprimebat harum tubarum orificia; unde in dies auditus minuebatur, tandemque omnino surdus evasit aeger. Longe certius autem eadem res constitit in plebejo homine, cui ulcus in sinistra parte veli penduli supra uvulam natum sic eroserat has partes, ut ulceris cavum cum extremo sinistrae tubae orificio communicaret. Quoties enim turunda ulceris cavitati intrusa obturabat tubae aperturam, toties illico surdus erat aure sinistra, & manebat toto tempore, quo turunda in hoc loco haerebat; amota vero turunda, pristinum auditum recuperabat statim.

Verum nata in angina inflammatoria surditas ab hac causa tollitur, sedata inflammatione, saltem ut plurimum. Per plures enim dies, dum suppurabatur talis angina, surditatem perstitisse novi; rupto abscessu tamen, restitutus iterum auditus.

Verum ubi a lue Gallica nata ulcera partes has depascuntur, quandoque contingit erodi tubarum orificia, & concrescere postea, unde incurabilis surditas producitur. Quandoque etiam lente proserpentia, ut solent, haec ulcera per totam longitudinem tubae Eustachianae pergunt, auremque internam destruunt penitus, foedo ichore per aurem externam stillante in miseris illis, quibus diro hoc morbo fauces exesae fuerunt: de quibus postea in

Luis

(*h*) Academ. des Sciences l'An. 1724. hist. pag. 53.
(*i*) De aure humana cap. 5. §. 10. pag. 90.

Luis Venereae historia dicendum erit. Sufficit hic notasse, talem surditatem ab hac lue frequenter produci, & valde metuendam esse, cum vix unquam curabilis sit, uti ex dictis facile patet.

§. 806. QUod si omnes hae inflammatoriae species (801. 802. 803. 804. 805.), vario concursu, simul aegrum infestent, concluditur facile, eo saeviorem fore morbum, quo plures in unum conspiraverint: tumque simul eo plura, & saeviora symptomata eventura esse.

Ex illis, quae paragraphis, in textu citatis, habentur, patuit, anginas inflammatorias commode sic in quinque species distribui, pro variis partibus affectis. Simul enarrata fuerunt illa symptomata, quae comitantur singulas, atque ex illorum observatione habetur harum anginarum evidens Diagnosis. Simul etiam ex iisdem poterit erui Prognosis, quae docet, omnium periculosissimas esse illas, quae respirationem impediunt; minus autem discriminis habere reliquas anginas, quae solam deglutitionem, libera manente respiratione, laedunt. Inter illas vero anginas, quae respirationem impediunt, pessima habetur, quae circa laryngem haeret; periculosior inter anginas, deglutitionem solam laedentes, aestimatur illa, quae, absque ullo tumore vel rubore in faucibus conspicuo, acerbissimum dolorem facit in prima deglutitionis actione, uti ad §. 803. probatum fuit. Atque etiam constitit, in prognosi pro generali axiomate haberi posse, omnium maxime lethales esse anginas inflammatorias, quae nullum tumorem vel ruborem conspicuum habent; reliquas autem, quamvis satis molestas, saepe minus discriminis habere.

Quamvis autem occurrant saepius anginae illae, hactenus descriptae, solitariae; tamen quandoque contingit, inflammationem plures partes simul occupare in ipso etiam morbi initio; aliquando etiam observatur, natam circa haec loca inflammationem latius dispergi, sicque concursum nasci plurium malorum. Patet autem satis, eo difficiliorem curatu fore morbum, & lethali exitu magis funestum, quo plures harum anginarum species simul conspiraverint, simulque eo plura & saeviora symptomata secutura esse. Sequenti autem paragrapho enumerabuntur praecipua, quae in tristissima tot malorum complicatione observantur, antequam mors finem imponat his angustiis, omni humana patientia certe majoribus.

§. 807. NAm impedito tum cruoris in jugulares externas, vel per has ipsas compressas, reditu, fit tumor faucium, labiorum, linguae, vultus; linguae exsertio, intorsio, inflammatio, oculorum rubedo, protuberans tumor horrendus; cerebri ob eadem suffocatio; hinc visus, auditus, tactus, hebetes; delirium; hiatus oris; stertor; decubitus impossibilis prae suffocatione; rubor, tumor, dolor, pulsatio, saepe in collo, pectore, cervice, conspicui; unde venae jugulares, frontales, ranine varicosae tument.

Dum in angina inflammatoria respiratio impeditur, pulmo explicari satis nequit; unde cor dextrum non poterit contentum suo cavo sanguinem expedite propellere per arteriae pulmonalis angustias in cor sinistrum; adeoque incipiet accumulari sanguis in pulmone & cordis dextri cavo. Non poterit ergo auricula dextra & sinus venosus dexter evacuari, adeoque & in his cavis fiet sanguinis aggestio. Quare sanguis venosus a toto corpore redux per venam cavam superiorem & inferiorem non poterit ingredi haec cava jam repleta; distendentur ergo & venae. Sed omnis sanguis venosus a labiis, lingua, facie redux per jugularem imprimis externam redit ad cor, dum sanguis a capitis interioribus partibus per jugularem venam internam movetur. Ubi ergo, impedita respiratione, sanguis per venas jugulares libere transire nequit, omnia vasa sanguinea, externarum aeque ac internarum capitis partium, distendentur magis magisque; cum arteriae pergant sanguinem adferre, dum interim venae illum reducere nequeunt. Tumebunt hinc fauces, labia, lingua &c., oculi rubebunt sanguine suffusi, & horrendum in modum protuberabunt, lingua tumens ore amplius contineri non poterit; hinc foedo spectaculo livida & intorta prominebit, spuma simul ex ore prodeunte. Cum autem ob eandem causam vasa sanguinea per encephalon distributa sanguine turgeant, comprimetur mollis encephali pulpa; unde visus, auditus, tactus hebetes fiunt, omnesque cerebri functiones turbantur, tandemque delentur integre. Stertor autem adest, dum viscida spuma totum os, fauces, & pulmo repleri incipiunt, &, distentis vasis sanguineis pulmonis, aerea ejus cava angustantur. Unde miseri aegri omnia eadem patiuntur ac illi, qui laqueo suffocantur; in hoc tamen longe infeliciores, quod lente & per gradus aucta haec mala pati debeant. Ubi autem, non adeo impedita respiratione, partes inflammatae & tumentes vicinas ipsis externas jugulares venas angustant, tunc ab encephalo redux sanguis adhuc satis libere per internas venas jugulares transire poterit; dum interim facies, labia, lingua, oculi turgent admodum. Verum ubi aliquo tempore duravit externarum jugularium venarum compressio, repletis omnibus vasis sanguineis, quae externis capitis partibus prospiciunt, omnis sanguis, qui ex vicino corde per arterias carotides pellitur, per internae carotidis ramos transibit, adeoque omnes cerebri functiones turbabuntur ob nimiam repletionem. Omnia haec symptomata successive sic fieri videmus, si in homine etiam sanissimo collari nimis adstricto, venae jugulares externae comprimantur. Cum autem & plures venae colli, cervicis, & superioris partis pectoris, tam ad musculos, quam ad integumenta harum partium distributae, in jugulares venas se exonerent, patet ratio, quare rubor, tumor &c. & per haec loca dispergantur. Postea in cura anginae inflammatoriae notabitur, pro bono signo haberi, si collum & pectus rubeant: sed patebit tunc, hoc tantum verum esse, quando materia inflammatoria, internas partes obsidens, bona metastasi ad exteriora transit, tuncque simul semper adest levamen partium prius obsessarum. In hoc autem casu, dum impedito sanguinis per pulmones transitu, adeoque venarum evacuatione sublata, talis tumor & rubor in collo, cervice, & pectore oriuntur, nullum anginae suffocantis levamen percipitur, adeoque merito

merito pessimi ominis hoc signum habetur. Ita in Anginosa (k), quae apud *Bitonem* decumbebat, prima die jam aderat tumor subruber, durus, in cervice & utraque pectoris parte; verum extrema frigida & livida, respiratio sublimis, potus per nares rediens, & deglutitio impossibilis simul aderant; adeoque constabat, non ex bona metastasi, sed ex augmento morbi, haec symptomata originem traxisse; unde & quinta die periit. Cum autem frontales venae, & raninae dictae sub lingua decurrentes, jugularium venarum rami sint, patet facile, quare & illae varicosae tumeant.

Omnia autem haec symptomata in pessimis anginis inflammatoriis observata accuratissime collegerunt Veteres Medici. Ita *Hippocrates* (*l*) habet sequentia. *A cynanche vocata homo suffocatur, & in faucibus magis urgeri videtur, & neque salivam attrahit, neque aliud quidquam. Et oculi dolent, ac prominent velut strangulatis, & per eos intente* (*ἀτενές*) *intuetur, neque eos convertere potest: crebro singultit & exilit, facies & fauces incenduntur, imo etiam collum. Intuentibus vero nihil mali habere videtur, & cernit & audit obtusius, & prae suffocatione non intelligit, neque quid dicat, audiat, aut faciat, sed jacet ore hiante salivam effundens. Haec quum faciat, quinto, aut septimo, aut nono die moritur.* Mirum forte videri posset, tot & tam gravium symptomatum concursum ab homine tam diu tolerari posse; verum notaverat *Hippocrates* [*m*], anginas illas, quae tumorem & ruborem in collo habent, quamvis admodum exitiales, tamen diuturniores esse illis, quae nihil conspicui neque in faucibus, neque in collo exhibent, atque eodem die, vel & secundo, tertio aut quarto strangulant. Similia & apud *Aretaeum* (*n*) habentur: *Cynanchicis quidem adest inflammatio tonsillarum, faucium, totius oris: lingua extra dentes & labia prominens, saliva effunditur, pituita crassissima ac frigida defluit. Facies rubicunda & inflata est: oculi exerti, patentes, valde rubri: potus in nares refunditur: dolores acerbi sunt, sed strangulatione vexati obscurius sentiunt: pectus & cor ardent, frigidi aeris desiderium adest, verum admodum exiguum inspirant, donec strangulentur, intercluso in pectus transitu.*

Cum autem tanta portio sanguinis corde sinistro expulsi per carotides & vertebrales arterias caput petat, ut unam tertiam totius crediderit *Malpighius* (*o*) ad minimum aequare; patet ratio, quare impedito sanguinis venosi in cor dextrum transitu facies, oculi &c. magis turgeant, & citius, atque hebetentur cerebri functiones, antequam in reliquo corpore magnae mutationes adhuc observentur. Unde etiam praecipua symptomata, in anginis inflammatoriis pessimis observata, caput afficiunt. Interim tamen extremorum corporis frigus & livor, quae deinde sequi solent, satis notant, impediri & per reliquas corporis partes liberum sanguinis transitum. Quia autem omnia abdominalia viscera sanguinem suum venae portarum tradunt, inde

 dedu-

(k) Epidem. 3. Aegrot. 7. Charter. Tom. IX. pag. 235. [*l*] De Morbis Lib. III. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 586. (*m*) In Coacis N. 362. Charter. Tom VIII. pag. 872. & in Prognosticis ibid. pag. 673. 674. (*n*) De Causis & signis morb. acutor. Lib. I. cap. 7. pag. 5. 6. (*o*) Exercitat. Epistol. de Cerebro pag. 6.

deducendum in venam cavam ascendentem, ob eandem causam ingens impedimentum & tensio circa haec loca percipiuntur tunc, uti etiam circa pulmonem; adeoque concurrunt binae anxietatis intolerabilis causae, uti ad §. 631. dictum fuit. Simul etiam a distentis visceribus infarcto sanguine dolor saepe adest, quem in anginis merito suspectum habuit *Hippocrates* (*p*) dicens: *Ex anginis citra judicationem hypochondrii dolor, cum impotentia & torpore oboriens, latenter necat, etiamsi valde mansuete se habere putent.* Addit autem citra judicationem, dum quandoque per metastasin materia inflammatoria praecordia occupare posset, levatis faucibus. Verum impotentia & torpor, quae simul adsunt, satis docent cerebrum a retento sanguine venoso hebetari, adeoque summum discrimen adesse.

§. 808. DEcurrit autem omnis Angina consuetum inflammationis generalis iter, easdemque facit, ac patitur mutationes in resolutionem, pus, gangraenam, scirrhum.

In capitulo de Inflammatione dictum fuit, omnem inflammationem habere quadruplicem exitum. Vel enim resolvitur, dum concretum in fluorem reducitur, & stagnantibus restituitur motus: vel in suppurationem mutatur, aut gangraenam, quod longe pejus est; vel denique abit in scirrhum, dum nec resolvitur inflammatio, nec separatur a sanis partibus vicinis illud, quod vitali humorum motui, secundum sanitatis leges peragendo, ineptum redditum fuerat. Omnes ergo illi inflammationis exitus & in angina inflammatoria locum habebunt, nisi adeo praeceps fuerit malum, ut strangulet aegrum, antequam adolescere potuerit morbus. Uti jam pro vario exitu diversa requirebatur cura, sic & idem in angina inflammatoria verum est. Omnium optima curatio inflammationis est, quae resolvendo obtinetur; unde haec prae reliquis tentanda est, modo aliqua spes supersit, illam obtineri posse. Imprimis autem haec curatio requiritur in angina inflammatoria, cum tantum periculum immineat a suppuratione, ob tumorem auctum comprimentem deglutitionis & respirationis organa; atque etiam quia jure metuitur, ne rupto abscessu pus in tracheam delapsum subitam suffocationem inducat. Quaenam notanda sint in hac curatione, sequentibus dicetur paragraphis; atque postea videbimus, quaenam conveniant, dum in abscessum, gangraenam, aut scirrhum terminatur inflammatoria angina.

§. 809. ERgo si signa docuerint, anginam esse (801. 802.), confestim examinandum, an pura hactenus inflammatio adsit (382. 383. 384.); tumque citissime per efficacissima remedia (395. ad 402.) tentanda resolutio est (386.). Itaque 1. cita, magna, repetita missio sanguinis, eousque ut debilitas, pallor, refrigeratio, vasorum collapsus, doceant, vim superstitis non posse augere tumorem &

(*p*) Coac. Praenot. N. 374. Charter. Tom. VIII. pag. 872.

& rigiditatem vasculorum, exercenda erit. 2. valida alvi subductio per purgantia ore hausta, vel clysmatum instar injecta, repetita. 3. victu, potuque tenuissimo, & lenissimo opus. 4. nitrosis, subacidisque medicamentis. 5. vapore humido, molli, tepido assidue hausto: fomentis externis; derivantibus epispasticis, cucurbitis, sinapismis, collo, & pectori, appositis.

Cum illa anginae inflammatoriae species, quae vel in ipsa pulmonali fistula, vel circa laryngis superiora sedem habet, omnium pessima sit, & citissime lethalis; efficacissima simul & semel adhibenda sunt auxilia, adeoque & ejus cura praemittitur; quia hac intellecta facile cognoscitur, quid in reliquis anginae inflammatoriae speciebus agendum sit.

Solam inflammationis curam, quae resolvendo fit, hic locum habere posse, facile patet; gangraena enim in his locis, validam inflammationem sequens, lethalis semper est: & cum suppurationem comitari semper soleat augmentum symptomatum, quibus stipatur inflammatio (vide §. 387.), neque haec poterit exspectari: prius enim suffocaretur aeger, antequam natus hic abscessus maturescere posset. Statim ergo examinandum est, an inflammatio adhuc talis sit, ut sperare liceat, illam resolvendo curari posse. Hoc novimus, si recens fuerit morbus, nullaque adhuc signa inceptae suppurationis, vel natae gangraenae, adfuerint; de quibus videantur illa, quae in Commentariis §. 387. 388. habentur. Tunc autem pura vocatur inflammatio, quando adsunt illa signa, quae §. 382. recensentur; quae notant, in vasis adhuc integris haerere humores, quamvis immeabiles.

Quaenam autem requirantur ad inflammationis resolutionem, dictum fuit in cura inflammationis paragraphis hic citatis; adeoque tantum superest, ut videamus, quaenam praeter generalem inflammationis curationem in ancipiti hoc morbo notanda sint.

1. Sanguinis missio hic primarium remedium est, cum per illam, minuendo copiam & impetum sanguinis arteriosi, laesio ulterior vasculorum inflammatorum impeditur, & emendatur, quae jam facta est; simulque, per eandem minuto liquido distendente, restituuntur vasis oscillationes elasticae, quibus materia obstruens attenuari & meabilis reddi possit. Optima etiam sic praebetur occasio, ut contracta vasa, minuto impetu a tergo urgentis liquidi, repellant obstruentes moleculas in vasa majora; uti paragraphis hic citatis demonstratum fuit. Cum autem in hoc morbo adeo praeceps discrimen sit imminentis suffocationis, si tumor inflammatorius augeatur, requiritur & cita, & magna missio sanguinis; & quidem eo usque, ut tanta debilitas oriatur, ut nullus metus sit, tumorem inflammatorium vel a copia, vel ab impetu humoris vitalis, increscere posse. Ad animi ergo deliquium usque sanguinem mittere conducet; sed praesente Medico semper, ut dum ex pulsu vacillante, pallore oculorum, labiorum &c. instare animi deliquium viderit, ulteriorem sanguinis vacuationem prohibere possit (vide Commentaria §. 141.). Si autem recrudescant minacis morbi symptomata, repetenda erit venae sectio illico, cum nullam moram ferat tam cito lethalis

morbus: praestat enim, ut exhaustus sanguine langueat aliquamdiu aeger, quam ut suffocetur miserrime. Quia autem tanta saepe est talium anginarum velocitas, ut inopinato suffocentur aegri etiam illo tempore, dum remedia adhibentur; acerba prognosis praemittenda est, ne subita mors audaci, quamvis necessariae, venae sectioni adscribatur potius, quam morbi vehementiae.

Noluit *Aegineta*, validam talem sanguinis missionem adhiberi, sed saepius & repetitis vicibus hoc faciendum jussit; metuens, ne animo deliquii tempore materia in partem affectam prorumperet, aegrumque strangularet [q]. Verum omnia vasa collabuntur, dum instat animi deliquium, adeoque nullus videtur esse metus, affectarum partium tumorem tunc augeri posse. Neque obstat, quod *Hippocrates* [r] extremas vacuationes periculosas esse monuerit; agit enim ibi imprimis de minuenda nimia plenitudine hominum athletice valentium; & paulo post (s) diserte monuit, *ad extremos morbos extrema exquisite remedia optima esse*. Imo, licet daretur, periculo non carere talem profusam sanguinis vacuationem, tamen ideo omittenda non foret in ancipiti hoc morbo; cum, optime monente *Celso* (t), *satius sit anceps remedium experiri, quam nullum*. Illo enim loco (cujus antea in Commentariis §. 743. mentio facta fuit) dicit, quandoque morbum desiderare sanguinis missionem, licet corpus vix pati posse videatur; illam tamen tunc tentandam voluit, postquam prius Medicus ostenderit, *quam nulla spes sine sanguinis detractione sit*; *simulque*, *quantus in hac ipsa metus sit*. Deinde addit: idque quam maxime fieri debet, *ubi nervi resoluti sunt*, *ubi subito aliquis obmutuit*; *ubi angina stangulatur* &c. Unde etiam in angina curanda (u) jussit, *sanguinem mittendum esse*, *etsi non abundat*. Reliqui Veteres Medici omnes citam, magnam, & repetitam venae sectionem commendarunt in periculosissimis his anginis; uti patet apud *Hippocratem* [w], *Galenum* [x], *Aretaeum* [y]; qui & ex latiore vulnere, & ad animi deliquium usque, factam sanguinis missionem laudavit; cavendum tamen animi deliquium voluit, quia nonnullos sic periisse observaverat. Similia fere & apud *Trallianum* (z) habentur, nisi quod videatur ob animi deliquii metum non adeo copiosa, sed repetita tamen venae sectione, & quidem satis subito, usus fuisse.

Cum autem in his anginis, uti §. 807. dictum est, venae frontales, jugulares, raninae, saepe tumeant, voluerunt quidem, statim illas pertundendas esse, & imprimis raninas, quia sic omnium subitissima evacuatio in locis, partibus affectis, vicinis, obtinetur. Damnaverunt hoc alii magni nominis Medici, & jam videtur apud antiquos circa hanc rem diversa fuisse sententia.

[q] Aegineta Lib. III. cap. 37. pag. 39. [r] Aphor. 3. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 7. [s] Ibidem Aphor. 6. pag. 11. (t) Lib. II. cap. 10. pag. 79. [u] Lib. IV. cap. 6. pag. 196. [vv] De Morbis Lib. III. cap. 10. Charter. Tom VII. pag. 586. De Victu in Morbis Acutis Charter. Tom. XI. pag. 136. (x) De Curandi ratione per venae sectionem cap. 19. Charter. Tom. X. pag. 448. (y) Lib. I. de Curatione Morbor. acut. cap. 7. pag. 87. (z) Lib. IV. cap. I. pag. 231. 232.

tentia. *Hippocrates* (*a*) jussit, dandam esse operam, *ut quam maxime procul a locis, in quibus dolores fiunt, & sanguis colligi solet, sectiones instituantur*. Verum cum minus congrua in eodem capitulo habeantur de venarum origine & distributione, & mox subjungat sequentia: *sic enim minime magna repente mutatio continget, & translata consuetudine efficiet, ut ne amplius in eundem locum colligatur*; non sine ratione concluserunt quidam Medici, hunc textum non adeo favere illi opinioni, quae in locis remotis venam secandam jubet in curatione anginae, cum repentina potius hic mutatio, & subita subsidentia partium affectarum requiratur. Praeterea *Celsi* alia sententia fuisse videtur, dum de venae sectione agit (*b*), sic enim habet. *Mitti vero is (sanguis) debet, si totius corporis causa fit, ex brachio: si partis alicujus, ex ea ipsa parte, aut certe quam proxima, quia non ubique mitti potest, sed in temporibus, in brachiis, juxta talos. Neque ignoro, quosdam dicere, quam longissime sanguinem inde, ubi laesit, mittendum esse; sic enim averti materiae cursum; at illo modo in id ipsum, quod gravatur, evocari. Sed id ipsum falsum est. Proximum enim locum primo exhaurit: ex ulterioribus autem eatenus sanguinis sequitur, quatenus emittitur: ubi is suppressus est, quia non trahitur, ne venit quidem.*

Cum autem hodie ex cognito sanguinis circuitu novimus, cordis actione & arteriarum sanguinem ex arteriarum finibus in venas propelli, certum est vena aperta minui resistentiam sanguini arterioso in has venas propellendo; adeoque, manentibus iisdem cordis & arteriarum viribus, sanguinem moveri celerius per illas arterias, quae in venam jam apertam se evacuant. Apertis ergo venis raninis, augebitur sanguinis celeritas per arterias his venis respondentes; quae cum externae carotidis rami sint, hinc & videtur augeri debere sanguinis motum per truncum carotidis externae, adeoque etiam utcunque per omnes ejus ramos, licet maxime per illos, qui in venas apertas evacuantur. Cum ergo in periculosissimis illis anginis minimum tumoris inflammatorii augmentum saepe sit lethale; hinc forte periculum subest, si, non prius instituta larga venae sectione in locis remotioribus, raninae venae statim secentur. Damnavit saltem hanc methodum *Tulpius* (*c*), testaturque se aliquoties funestos inde eventus notasse. Videtur etiam *Galenus* [*d*] praemisisse venae in cubito sectionem, & deinde ambas sub lingua venas pertudisse in gravibus faucium & asperae arteriae inflammationibus; uti etiam & *Hippocrates* (*e*) & *Trallianus* (*f*). Inter recentiores autem summae auctoritatis *Sydenhamus* (*g*) in anginae curatione sanguinem ex brachio copiose detrahebat primum, mox ex ranula utraque. Cum ergo tot & tanti nominis Medici in hac re conveniant, videtur tutissimum esse raninas venas non aperire, nisi larga prius sanguinis missione in brachio vel in pede institu-

(*a*) De Ossium Natura cap. 5. Charter. Tom. IV pag. 3. (*b*) Lib. II. cap. 10. pag. 80. [*c*] Observ. Medic. Lib. I. cap. 51. pag. 96. (*d*) De Curandi ratione per venae sectionem cap. 19. Charter. Tom. X. pag. 448. (*e*) De victu in morbis acutis Charter. Tom. XI. pag. 136. (*f*) Lib. IV. cap. 1. pag 232. (*g*) Sect. VI. cap. 7. pag. 258.

ta. Ipse *Celsus*, qui in alia opinione fuit, uti dictum antea, multum tamen tribuit usui, neque semper ex affecta parte, vel ipsi proxima, sanguinem educendum fatetur: dicens. *Videtur tamen usus ipse docuisse, si caput fractum (tactum legerunt alii) est, ex brachio potius sanguinem mittendum esse: si quod in humero vitium est, ex altero brachio* [h].

Adhibuit & cucurbitulas cum scarificatione in locis vicinis *Hippocrates*, non tantum ut extrorsum duceret morbi materiam, de qua re quinto hujus paragraphi numero dicetur; verum etiam ut sanguinem evacuaret. Jussit enim, ut & ad primam cervicis vertebram, & capiti, prius raso, & ad aurem ab utraque parte applicarentur cucurbitulae, & ut post scarificationem quam longissimo tempore adhaererent his locis. Notum est, arteriosum sanguinem scarificatis locis exire, dum cucurbitae actione aeris incumbentis pressio tollitur; adeoque potentissimam revulsionem sic fieri ab interioribus locis inflammatis. Neque his contentus fuit *Caelius Aurelianus* [i], verum *si major fuerit tumor, ipsam quoque linguam scarificabat, atque fauces & palatum tenui & longiore phlebotomo. Etenim locali sanguinis detractione tumentia relaxantur*. Atque etiam *Celsus* [k] postquam per venae sectionem, purgantia, cucurbitulas &c. nihil profecerat in anginae curatione, dixit: *Ultimum est, incidere satis altis plagis sub ipsis maxillis supra collum, & in palato circa uvam, vel eas venas, quae sub lingua sunt, ut per ea vulnera morbus erumpat. Quibus si aeger non adjuvetur, scire licet a morbo victum esse*. Laudavit autem *Aretaeus* (l), & artuum ligaturas, de quarum efficacia in minuenda sanguinis velocitate dictum fuit ad §. *691*.

2. Quantam efficaciam habeat valida alvi subductio in cura inflammationis, quae resolvendo fit, §. *396*. & sequentibus demonstratum fuit. Minuitur enim per haec liquidorum vasa distendentium copia, solvitur sanguis, & versus abdominalia viscera revellitur impetus. Unde etiam *Hippocrates* (vide locum citatum ad §. 396. 4.) in cura anginae laudavit alvi ductionem cum sanguinis missione, atque idem apud reliquos auctores, praecedenti numero hujus paragraphi allegatos, occurrit. Semper tamen purgantibus praemittitur venae sectio, & repetita quidem eo usque, donec incipiant levari symptomata: unde etiam *Sydenhamus* (m), postquam ex brachio & utraque ranula sanguinem jam subduxerat, sequenti mane, nisi febris & dolor inter deglutiendum aliquantulum remisissent, nondum audebat dare purgans, sed nova venae sectione instituta catharsin differebat in diem sequentem. Ubi tamen urget morbus, & magna sanguinis copia subducta fuit, videtur & purgans statim dandum esse, quod & *Trallianus* [n] se cum felici successu fecisse monet, ubi in robustis & aetate vigentibus vehemens dominaretur affectus. Elaterio & tithymali succo recenti Veteres Medici usi fuerunt; verum acerrima haec cum sint, & calefacientia, tutior usus erit talium, quae absque aucto motu, valide tamen, evacuant, qualia in Materia Medica

(h) Celf. Lib. II. cap. 10. pag. 81. (i) Acutor. Morb. Lib. III. cap. 3. pag. 188.
(k) Lib. IV. cap. 4. pag. 197. (l) De Curat. Morb. acut. Lib. I. cap. 7. pag. 87.
(m) Sect. VI. cap. 7. pag. 358. (n) Lib. IV. cap. 1. pag. 232.

Medica ad hunc numerum, uti etiam ad numerum secundum §. 396. habentur. Ubi autem deglutitio simul sic impedita est, ut purgantia ore haurire nequeant aegri, eadem triplicata vel quadruplicata dosi clysmatis forma injecta effectum praestant.

3. Videantur illa, quae ad numerum quintum §. 396. de diaeta inflammatione laborantium dicta fuerunt. His addi merentur & illa, quae §. 602. de victu febricitantium habentur. Cum autem angina inflammatoria, de cujus curatione hic agitur, acutissima sit, &, nisi cito resolvatur, subito necet, de cibo non adeo solliciti sumus, cum facile inediam tolerent aegri brevi hoc tempore, & solo potu sustineri possint; imo plerumque ob doloris acerbitatem, anxietatem intolerabilem, & febrim acutam comitem, quaevis oblata respuant. Solum ergo lactis serum, vel lac tripla aquae copia dilutum, emulsa ex seminibus farinosis admodum diluta, hic sufficient. Omnia autem haec tepida sumenda sunt, ne a frigido potu inflammatas partes alluente augeantur omnia mala. Quamvis enim negari non possit, incipientibus inflammationibus quandoque actu frigida profuisse; cum tamen saepius nocere possint, & justus metus sit, ne validam hic natam inflammationem in gangraenam mutent, prudentia jubet, ut his abstineatur. Videantur illa, quae de hac re in Commentariis §. 390. habentur. Ubi vero larynge inflammata deglutitio ob acerbissimum dolorem impeditur, eadem per clysma injici possunt, ut sustineatur vita, & caveatur nimia corporis exsiccatio; de qua re postea §. 813. dicetur.

4. Quantum usum in curandis inflammationibus praestet nitrum, antea in historia inflammationis dictum fuit: unde etiam in anginis curandis laudatur ab omnibus. Sed & acida diluta tanta copia aquae, ut nimis irritare nequeant dolentes fauces, hic commendantur: neque tantum vegetabilia acida, sed & fossilia, ut spiritus salis marini, & prae reliquis spiritus sulphuris per campanam dictus in officinis. Quamvis enim haec acida sanguinem coagulent, dum illi permiscentur, tamen usus docuit, quod multum prosint, si inflammatae fauces his tangantur; atque adeo magis ad externam applicationem laudantur haec remedia, quam ut interne exhibeantur ad resolvendam inflammationem. Sic in cura Anginae *Sydenhamus* [*o*] jussit, ut post validam sanguinis missionem ex brachio & ranula utraque, *partes inflammatae tangerentur melle rosaceo, spiritu sulphuris ad summum acorem permixto*. Hoc facto dein blandum refrigerans gargarisma ore continendum jussit. Nullam autem mentionem facit de interno spiritus sulphuris usu.

Facile autem patet, tale remedium ex rosis rubris, adstringente vi manifesta praeditis, & acido sulphuris paratum, constringere partes, quibus applicatur, adeoque impedire posse nimiam earundem expansionem; simulque efficere, ut in ipso inflammationis natae principio repellantur in majores truncos moleculae immeabiles, quae minores ramos obstruunt. Refrigerantium autem, repellentium, & adstringentium usum externum in curanda inflammatione locum habere posse quandoque, dum per haec impetus in ipso loco

[*o*] Sect. VI. cap. 7. pag. 358.

loco ſedatur, probatum fuit in Commentariis §. *396. 6.* Praeterea magnum nomen in his malis curandis obtinuerunt acida foſſilia, quia inflammationem natam a fluxu materiae ſcorbuticae ad has partes, quae cito in putridiſſimam gangraenam abit [vide §. 423. *β.* & §. 432.], tam feliciter curant. Simul tamen apparet, externa talia acria remedia uſum habere non poſſe in illis anginis inflammatoriis, de quibus curandis hic loci proprie agitur, cum vel in ipſa larynge vel in pulmonali fiſtula ſedem habeant; quae loca impune ſimilibus tangi nequeunt: huc tamen referuntur, quia hac paragrapho generalis cura anginarum inflammatoriarum traditur, ad cujus normam dein & reliquarum curatio dirigitur, uti ſequentibus paragraphis patebit. Proprie autem haec adhibentur, dum lingua, fauces, palatum, tonſillae, &c. affecta ſunt, atque frequenter leviores harum partium inflammationes, abſque venae ſectione etiam & purgantibus, his ſolis curantur.

Apud Veteres Medicos autem ſimilia etiam remedia laudata fuerunt, adſtringentia, & quandoque ſatis acria. Ita *Hippocrates* (*p*), dum *linguae pars poſterior*, *& clauſtrum ſub gutture* inflammata anginam fecerant, linguam, qua tumet, illiniri juſſit, mentha viridi, apio, origano, rhoe rubro, nitro, cum melle ſubactis. Uvulam inflammatam aeris flore ſicco linivit (*q*). Dum tonſillae inflammatione intumeſcunt, reprimentibus medicamentis gargarizandum juſſit *Celſus* (*r*), atque illas illiniri medicamento ex ſucco maiorum punicorum dulcium cum alumine ſciſſili &c. parato. Uvam vero inflammatam omphacio, vel galla, vel alumine ſciſſili cum melle admiſto illiniri juſſit; imo & medicamento ex his & atramento ſutorio, miſy &c., cum vino rubro auſtero tritis compoſito uſus fuit (*ſ*). Similia his & apud *Aretaeum* habentur (*t*), uti & apud *Trallianum* (*u*).

Inde forte intelligitur origo illius methodi, qua omnes promiſcue anginas tentare ſolet vulgus, uvulam relaxatam morbi cauſam unicam ſtatuens, illamque alumine, vitriolo, pipere &c. tangens, ut contrahatur. In Zeelandia famoſi dicuntur anginarum cura ruſtici quidam, quibus inde nomen (*Keelboeren*) impoſitum eſt, qui pulviſculo ex vitriolo albo, ſale ammoniaco, alumine crudo fauces inflammatas tangunt, & quidem repetitis vicibus, quandoque cum inſigni levamine. Ex dictis autem patet, locum haec habere poſſe morbo incipiente imprimis, tantumque in illa anginae inflammatoriae ſpecie, de cujus curatione §. 811. dicetur.

5. VAPORE HUMIDO, MOLLI &c. Quantum uſum talis vapor habeat, ut materia obſtruens attenuetur & diluatur, pluribus dictum fuit in Commentariis §. 398. 3. Imprimis autem laudatur hoc remedium in his anginae ſpeciebus, quia vapor attractus directe loca inflammata alluit. *Hippocrates* (*w*) in peſſima anginae ſpecie curanda jam laudavit hanc methodum, dum

(*p*) De Morbis Lib. II. cap. IX. Charter. Tom. VII. pag. 561. (*q*) Ibid. cap. 10. pag. 562. (*r*) Lib. VI. cap. 10. pag. 383. (*ſ*) Ibid. cap. 16. pag. 389. (*t*) Lib. I. de Curat. morbor. acutor. cap. 7. 8. 9. pag. 87. &c. (*u*) Lib. IV. cap. 1. pag. 220. &c. [*vv*] De Morbis Lib. II. cap. 9. pag. 560.

dum ex aceto, nitro, origano, nasturtii semine, cum aequali copia aquae & aceti infusis, & in ollulam operculo clausam demissis, per arundinem cavam ore aperto ascendentem vaporem trahi jussit; cavendo, ne fauces comburantur. Ut hoc caveretur, voluit *Aetius* [x], ut ovum parvum vacuum, utrimque perforatum, ore continerent aegri, perque illud ovum arundo transmitteretur, sic nempe ut vapor per arundinem ascendens, ovi cavo prius receptus, non adeo directe in fauces traheretur. Cum vero ab aceti calidi & aromatum halitu molesta & dolentissima in hoc casu tussis excitari posset, videntur mollissima potius convenire: cum autem aceti vapor summum resolvens sit, & illud addi posset, sed minori copia ne nimis irritaret. Emollentium herbarum decocta vel infusa ad hunc scopum laudari solent; verum illarum efficacia in volatili parte non haeret, neque forma vaporis adscendere potest, unde potissima hujus remedii virtus ab aquae & aceti halitu pendet; herbae autem tales addi possunt, ne contemnatur remedii in tam gravi morbo simplicitas. Flores autem sambuci imprimis hic prosunt, quia refrigerantem halitum, in erysipelate & phlegmone curandis adeo usitatum, spargunt, satis volatilem, unde & aquae stillatitiae ex his, aut rosarum vel tiliae floribus, huic usui inservire possent, addita modica aceti quantitate, qualis formula in Materia Medica ad hunc numerum habetur.

Fomenta autem externe applicata ex similibus prosunt: unde & *Hippocrates* in loco modo citato jussit, ut spongiae aqua calida plenae genis & maxillis apponerentur.

Praeter illa summi usus sunt in hoc morbo omnia, quae pectori & collo applicata, sive irritando acribus stimulis, sive minuendo atmosphaerae pressionem, impetum & copiam humorum versus exteriora derivant. Quanti usus sit in cura inflammationis versus alias partes facta revulsio, demonstratum fuit in Commentariis §. *396*. 4.; simulque ibi indicata fuerunt praecipua remedia, quibus haec revulsio tentari posset. Verum non tantum hac spe in angina curanda adhibentur haec remedia, ut a partibus affectis derivetur impetus & copia humorum, dum interim pristinam sedem occupat morbi causa materialis; sed etiam docuerunt observata, per eadem remedia quandoque impetrari posse, ut materialis causa morbi locum mutet, & in alias transeat partes. Vidimus antea § 771., Phrenitidem symptomaticam fieri, dum inflammatio, alias partes corporis prius obsidens, locum mutat, & periculosa metastasi ad cerebrum defertur. In angina autem inflammatoria similis metastasis materiae morbosae observatur, & quidem satis frequenter; uti Veterum Medicorum observatis, & quotidianis praxim medicam exercentium experimentis, constat. Forte non sine ratione liceret asserere, nullum fere morbum acutum inflammatorium magis volubilem esse. Familiare est in praxi videre, quod unius lateris tonsillam occupans inflammatio minuatur subito, & alterius lateris tonsillam afficiat. Neque hoc tantum, sed & ad alia, & saepe etiam satis dissita, corporis loca tendit. In splenem dolorem processisse, levatis faucibus legitur (y). In *Polemarchi* *uxore*,

(x) Tetrabibl. 2. Sermon. 4. cap. 47. pag. 486. Charter. Tom. IX. pag. 144.

[y] Hippocrat. Epidem. 2.

uxore, quae angina laborabat cum multa febre, secta vena faucium, suffocatio cessavit quidem, febris perseveravit, & ad quintum diem sinistrum genu tumor & dolor occupavit; simulque circa cordis regionem aliquid coacervari sensit aegra, & strepitus in pectore audiebatur (z). Aliae anginosae mulieri dextra manus & crus doluit; suffocatio vero tertio die remisit [a]. Phrenitidem mortiferam ex angina fieri per malam metastasin §.774. vidimus. In vegeta & sana puella, inflammatoria pessima angina correpta, observavi tertio die morbi deglutitionem, quae ob immanem dolorem penitus impedita fuerat, subito liberrimam redditam fuisse; sed intolerabilis dolor utrumque hypochondrium, imprimis vero dextrum, occupaverat: unde non tantum respiratio impediebatur, verum etiam a levissimo corporis motu in lecto convellebatur fere prae doloris acerbitate; mansitque ille dolor in hypochondriis ad mortem usque, quae quinta die morbi contigit. In quinquagenaria muliere, simili morbo laborante, quinta die dolor faucium evanuit; sed illico successit in sinistro capitis latere dolor cum molesti ardoris sensu, qui deinde sexta die per totum caput dispergebatur, ita ut erecta sedere in lecto debuerit misera haec aegra, cum pulvinaris, cui incumbebat, pressionem ferre non posset; periit die septima. Per totum corpus maculas rubras dispersas vidi cum levamine anginae quidem, sed exitu tamen ancipiti; quidam enim sic affecti evaserunt, perierunt alii.

Omnium autem frequentissime in his anginae speciebus observatur illa metastasis, per quam *morbus in pulmonem vertitur*, uti optime notavit *Hippocrates* (b) dicens: *At si, faucibus & tumoribus sedatis, in pulmonem morbus versus fuerit, confestim febris & lateris dolor insuper corripit; &, ubi hoc contigerit, plerumque moritur. Quod si dies quinque effugerit, purulentus evadit, nisi ipsum tussis illico corripuerit. Si vero corripuerit, exscreato & repurgato sputo convalescit*. Huc etiam spectat & sequens Aphorismus (c); *Qui anginam effugiunt, illis in pulmonem vertitur, & intra septem dies intereunt; si vero hos effugerint, suppurati fiunt*; si nempe per sputa non educatur translata in pectus morbi materies; uti alio in loco eandem prognosin tradens *Hippocrates* monuit (d). Inde etiam intellegitur, quare alibi (e) dixerit: *In anginis, qui non brevi concocta expuunt, perniciose habent*. Verissima esse haec axiomata practica vidi saepius, dum subito evanescente dolore faucium stertor in pectore oriebatur, comitante quandoque dolore punctorio lateris respirationem impediente, quandoque non. Plurimi perierunt ex illis, quos tractavi, tertio, quarto, vel quinto die, licet adhibitis subito efficacissimis remediis; pauci admodum evaserunt, & non nisi cum multa molestia.

Quamvis ergo in angina inflammatoria, quae pulmonalem fistulam vel laryn-

(z) Ibidem Epidem. 5. text. 37. pag. 346. Epidem. 7. textu 22. pag. 566. (a) Ibid. Epidem. 5. in fine. pag. 352. Epidem. 7. textu 22. pag. 562. [b] De Morbis Lib. II. cap. 9. Charter. Tom. VII. pag. 561. (c) Aphor. 10. Sect. V. Charter. Tom. IX. pag. 200. (d) Coac. Praenot. N. 367. Charter. Tom. VIII. pag. 872. (e) Ibid. N. 371.

laryngem obsidet, omnis metastasis bona videri posset; cum nullus fere locus periculosius occupari inflammatione posset, ob imminentis nempe strangulationis metum; tamen ex dictis patet, plurimas tales metastases fatalem potius removere morbi terminum utcunque, quam felicem promittere eventum. Minus hoc miramur, dum in pulmonem vel cerebrum vertitur morbus, sed ad dissita etiam loca factam metastasin periculosam tamen toties esse non tam facile quis crederet, nisi fidelissimae observationes illud evincerent, quae antea recensitae fuerunt. Omnia haec monuit *in Coacis Praenotionibus Hippocrates* [*f*], dum & anginosos in lingua tumores, absque signis (ἀσήμως disparentes, & ad caput transeuntes dolores, vel ad pectus, hypochondria, crura, damnavit.

Haec autem fuit Veterum Medicorum sapientia, ut sollicita observatione inquirerent, quaenam mutationes morborum salutares essent, quaenam vero perniciosae. Priores omni modo tentabant promovere; posteriores autem vitabant, & praecavebant, quantum per artem cognitam licebat. Observaverat *Hippocrates* (*g*), funestissimas esse anginas, quae nec in faucibus, nec in cervice quidquam conspicuum exhiberent; illas vero, quae in faucibus tumores & rubores excitabant, esse quidem admodum exitiales, sed prioribus tamen diuturniores; omnium minime funestas esse anginas, quas in cervice rubor comitabatur; & maxime evadere aegros, si & cervix & pectus ruborem haberent, neque intro recurreret erysipelas; & praecipuam felicis horum morborum exitus spem in eo poni, ut tumor & rubor quam maxime foras verterentur; e contra vero lethale esse, si natum in collo vel pectore erysipelas introverteretur; quod noscebatur, si diparente rubore pectus gravaretur & difficilius spiraret aeger. Ideo in cura hujus morbi cucurbitas cervici applicuit & collo; spongiis aqua calida plenis fovit haec loca (*h*), vel & cerato texit (*i*), ut huc versus eliceret morbi materiam. *Aretaeus* (k) autem & sequentia habet maxime notanda: *Bonum quoque est, si in pectore magnus tumor oriatur aut insigne erysipelas. Egregius vero medicus, aut cucurbitula in pectus malum detrahit, aut sinapi ossibus pectoris aut partibus juxta maxillas imponens, extrinsecus ulcerat, & difflationem molitur. Quibusdam sane brevi tempore vitium his auxiliis exterius tractum fuit.* Similia & *Celsus* (*l*) laudat dicens: *Cucurbitula quoque recte sub mento, & circa fauces admovetur; ut id, quod strangulat, evocet. Opus est deinde fomentis humidis, nam sicca spiritum elidunt. Ergo admovere spongias oportet: quae melius in calidum oleum, quam in calidam aquam subinde dimittuntur. Efficacissimumque est hic quoque, salem calidis cum saccellis superponere.* Alibi autem (*m*) de fomentis calidis agens describit modum, quo ex sale fomentum parari volebat; sicca enim fomenta in hoc casu damnavit. Sacco nempe lineo excipiebat

[*f*] N. 370. 372. 373. 374. 375. Charter. Tom. VIII. pag. 872. 873. [*g*] In Prognosticis Charter. Tom. VII. pag. 673. &c. Coac. Praenot. N. 363 364. 365. 366. ibid. pag. 872. (*h*) De Morbis Lib. II. cap. 9. Charter. Tom. VII. pag. 560. 561. (*i*) De Victu in morbis acutis Charter. Tom. XI. pag. 136. (*k*) De Causis & signis morbor. acut. Lib. I. cap. 7. pag. 6. (*l*) Lib. IV. cap. 4. pag. 196. (*m*) Lib. II. cap. 17. pag. 95.

piebat salem, deinde in aquam bene calidam demittebat, tuncque fovendo loco applicabat: vel ferramenta duo ignita alternatim demittebat in siccum salem, dein aqua leviter adspergebat, sicque efficiebat, ut exiret salsus & calidus succus, hac spe, *ut digereret id, quod vel praecordia onerat, vel fauces strangulat, vel in aliquo membro nocet* [*n*]. Si cataplasmati ex emollientibus herbis parato misceantur sinapi contrita semina, raphani rusticani radix recenter in scobem rasa, ranunculi pratensis contrita folia, vel similia; habetur optimum ad hanc indicationem remedium, quod fovendo & laxando externas colli & pectoris partes, simulque irritando easdem acribus stimulis, efficit, ut fortunata in his morbis metastasis versus exteriora fiat.

§. 810. AT species (803.), raro tam periculosa ac (801.(802.), eadem remedia (809.), sed leviora, petit. Hic autem imprimis cataplasmata anodyna, laxantia, emollientia externa necessaria.

Quando §. 803. de hac specie anginae inflammatoriae agebatur, notatum fuit, illam quidem non tam periculosam esse, ac aliae, quae laryngem vel pulmonalem fistulam obsident; cum sola hic deglutitio laesa sit, respiratione satis libera manente. Interim tamen tunc monitum fuit, non carere periculo & hanc anginam, quia adeo prona observatur in malam metastasin, qua morbus in pulmonem vertitur; unde patet, non perfunctorie tractandum esse hunc morbum. Eadem autem hic remedia requiri ad resolvendam inflammationem, satis patet. Cum autem non adeo anceps immineat subitae strangulationis periculum, ac in praecedentibus anginis, non tam validae nec tam subitae evacuationes per venae sectionem & purgantia requiruntur. Victus tamen tenuis & lenissimus, & similis potus, requiritur; uti & nitrosa atque subacida illa medicamenta, quae antea laudata fuerunt. Cum autem tam facile metastasin faciat hic morbus, proderunt cataplasmata emollientissima toti collo & cervici obvoluta, ut huc versus alliciatur morbi materies, sicque impediatur ejus in pulmonem transitus: unde etiam & his cataplasmatibus possunt admisceri talia, quae irritant loca, quibus applicantur. Simul etiam haec emollientia ad resolvendam inflammationem multum boni praestant, uti in cura inflammationis §.398.3. dictum fuit. Formula talis cataplasmatis in Materia Medica ad hunc numerum habetur.

§. 811. DUm denique angina (804. 805. 806.) adhuc inflammatoria, infestat; tum eadem remedia (809. 810.) requiruntur unita, sed addendae perpetuae humectationes oris & faucium, per lenissima attenuantia nitrosa, diluentia aquosa calida, laxantia pin-

[*n*] Ibid. pag. 96.

pinguia, quae ore quieto contineri, leniter gargarisando applicari, fistula injici possunt: requiritur continua opera, ne arescant partes.

Ubi autem sola pharynx, vel tonsillae, uvula, velum pendulum &c. inflammantur, sub conspectum cadunt partes affectae, minusque periculosae solent esse tales anginae, uti antea dictum fuit. Eadem quidem curatio requiritur, ac in praecedentibus, sed & pariter leviora tantum remedia postulat, cum minus discrimen adsit. Venae sectione praemissa, purgans antiphlogisticum datur; atque haec repetuntur vel non, prout morbi aucti vel minuti conditio postulat. Verum in prioribus anginae speciebus humectantia remedia directe ad partes affectas venire non poterant fere, nisi vaporis forma tantum; adeoque pinguium & emollientium & resolventium efficacia in his nulla fere erat: in hoc autem casu partibus affectis satis commode haec applicari possunt. Decocta ergo ex althaea, malva, lini seminibus, & similibus emollientibus parata, additis nitro, aceto, sale polychresto &c. tali quantitate, ut non nimis irritent suo stimulo partes inflammatas, uti dum v. g. in singulis libris decocti talis drachma una nitri solvitur: infusa florum sambuci, rhoeados, meliloti &c., addito melle vel syrupo althaeae Fernelii, pulcherimi hic usus sunt. Omnia haec autem calida debent esse, cum frigida actu, constringendo vasa, tantopere hic noceant; sufficitque, ut ore contineantur quieto, vel levi tantum faucium motu gargarisando applicentur. Crudele enim est & noxium quam maxime, dum chirurgi cogunt miseros aegros, ut fortiter gargarisent perpetuo; sic enim ruditer agitantur partes inflammatae, unde potius gangraena, quam blanda resolutio exspectanda foret. Ideo etiam monuit *Sydenhamus* [*o*], gargarisma mollissimum ex albuminibus ovorum, aquis stillatitiis plantaginis, rosarum, & spermatis ranarum, & saccharo paratum, non vulgari modo usurpandum esse, [fortiter nempe gargarisando], sed absque ulla agitatione ore continendum esse, donec incalescat; deinde exspuendum, & repetendum subinde. Videtur autem parvam quantitatem simul hujus remedii dedisse non calefacti, ut molestum in faucibus ardorem temperaret: neque hoc adeo noceret, cum tepescat liquidi parca copia statim, dum ore continetur. Tutior tamen similium usus videtur, si leviter saltem tepefacta adhibeantur, imprimis hyemali tempestate. Ubi autem adeo intumuerunt partes, tantumque & tam continuum est tenacis pituitae stillicidium (vide §. 805.), ut ore clauso haec continere nequeant aegri, per siphonem continuo haec injici debent, ut caveatur partium inflammatarum exsiccatio & ariditas, &, quantum fieri possit, omnia maneant perspirabilia. Probatum enim fuit alia occasione in Commentariis §. 422. δ., prohibitam perspirationem facere, ut phlegmone in gangraenam mutetur. Vidit *Celeberrimus Boerhaavius* in homine, cui tonsillae & uvula inflammatae adeo tumebant, ut jamjam suffocandus videretur, assidua injectione per fistulam decocti emollientissimi noctes diesque factum

(o) Sect. VI. cap. 7. pag. 358.

tum fuisse, ut morbum tolerare potuerit aeger, donec rupto abscessu ex ipsis orci faucibus evaderet. Cataplasmata ex emollientissimis parata collo applicantur, quia laxatis his partibus extrorsum tumere possunt inflammatae tonsillae, sicque minuitur faucium angustia. Formulae talis cataplasmatis, uti & gargarismi, in Materia Medica, ad hunc & ad praecedentem numerum habentur.

Verum omnia haec artis molimina tunc tantum adhibentur, quando valida inflammatio has partes occupat; & imprimis, si satis intensa simul, febris adsit. Quandoque enim contingit, levem catarrhosam inflammationem has partes obsidere absque multo tumore, & levi tantum asperitatis sensu: tunc solis diluentibus nitrosis cum emollientibus datis curari facile solet, absque sanguinis etiam missione vel purgantibus.

Est & anginae species, palatum, uvulam, tonsillas occupans, quam frequenter observavi; quae facile curari plerumque solet, licet satis acriter saepe doleant partes. Imprimis in scorbuto laborantibus observatur, quandoque etiam epidemicorum more plurimos homines occupat, verno praecipue tempore, humidoque & calido aere. Levis febris praecedit, sed post aliquot horas evanida; tuncque dolent fauces hoc illove loco, & illas inspicienti apparet macula alba, cujus contigui limites rubent admodum & pessime dolent; caeterum non adeo intumescunt partes affectae. Si negligatur hoc malum, proserpunt hae maculae, halitus putridus ore exit, & eroduntur satis saepe profunde partes affectae. Spiritus sulphuris per campanam multa dilutus aqua, addito rob sambuci & nitro, curat felicissime tales anginas, si saepius de die ore continetur. Si jam putridum halitum exspirent aegri, & profundius erodi inceperint partes, spiritus salis marini guttae triginta vel quadraginta, unciae uni mellis rosarum mistae, dant remedium, quod illinitum illico sistit serpens malum: prodest tunc si sempervivi majoris succus cum melle vel syrupo althaeae mistus ore contineatur; postquam spiritus salis marini applicatus fuerit, sic enim dolor lenitur pulcherrime. Augetur jam vel minuitur spiritus salis marini quantitas pro vario natae putredinis gradu, uti alia occasione dictum fuit §. 432. Apud *Aretaeum* (*p*), ubi de tonsillarum ulceribus agit, talis morbus describitur. Quaedam enim ex his ulceribus mitia dixit & innocua, *alia vero pestifera erant lata, cava, pinguia, quodam humore albo concreto, aut livido, aut nigro sordentia. Id genus ulcera ἄφθαι nuncupantur. Quod si concreta illa sordes altius descendat, affectus ille eschara & est, & vocatur. In ambitu vero escharae valida rubedo fit, & inflammatio & venarum dolor, quemadmodum in carbunculo*. Pergit deinde enumerare teterrima mala, quae haec ulcera sequi solent, quando proserpunt, quae ad amussim talia sunt, qualia in Commentariis §. 432. dicta fuerunt. Ad curationem autem horum ulcerum (*q*) commendat talia medicamenta, quae, igni similia, depascentia haec ulcera coercerent, & crustas decidere facerent. Crustis autem deciduis, lacte cum amylo,

(*p*) De causis & signis morb. acut. Lib. I. cap. 9. pag. 7.
(*q*) De curatione Morbor. acut. Lib. I. cap. 9. pag. 89.

amylo, ptisanae succo, lini semine &c. mollire & madefacere jussit. Unde patet, similem curationem, ac descripta fuit, huic morbo abhibitam fuisse a Medicis antiquis. Quamvis autem gangraenosa erosio pessima tales anginas sequi posset, in initio tamen morbi nunquam me fefellit dicta curandi methodus; imo & semper profuit, licet ad magnam etiam malignitatem pervenisset malum. Notanda autem quam maxime est haec anginae species, quia vidi aliquoties errasse quosdam, dum suppurationem jam factam credebant, maculam talem albam pro apice jamjam rumpendi Apostematis habentes, imprimis si in initio morbi non adfuissent, vel non vidissent, maculas tales jam a principio adfuisse. Facilis tamen est distinctio, cum apostema hic natum longe magis tumeat, & non nisi adultiore jam morbo maturum sit.

Quae autem apud vulgum invaluit opinio, hirundinum nidos specificum esse ad omnes anginas remedium, dum in aqua decocti & calentes collo applicantur, & illorum decocto fauces perluuntur frequenter, facile tolerari potest; modo efficaciora remedia interea non negligantur, dum ab his solis periculosae anginae curatio exspectaretur. Satis autem antiqua videtur fuisse haec opinio, vel saltem similis. *Celsus* enim (*r*) testatur, quod vulgo audiverit, angina toto anno non periclitari, qui hirundinis pullum comedisset; imo & pulli hirundinis cum sale combusti carbonem, mulsa dilutum, prodesse. Quamvis autem huic remedio multum fidei non adhibuerit; *Id, cum idoneos authores ex populo habeat, neque habere quidquam periculi possit, quamvis in monumentis medicorum non legerit, tamen huic operi suo inserendum credidit.*

§. 812. SI omnibus his non sero, vel frustra tentatis (809. 810. 811.), morbus sit maxime recens & strangulans a causa superiori, quam erit locus sectionis, cum symptomatibus pessimis (807.) nec tamen adhuc gangraenosis, statim post acerbam prognosin instituenda erit βρογχοτομή.

In illis anginae speciebus (§. 801. 802.), ubi inflammario asperam arteriam vel laryngem occupabat, moriebantur aegri, quia impediebatur aeris in pulmonem ingressus: inde enim accumulabatur sanguis in pulmone, & venosi sanguinis reditus a capite impediebatur, uti tunc pluribus dictum fuit. Si ergo poterit parari via aeri pulmonem ingressuro, summum in his morbis periculum tollitur, & datur tempus ad curandam inflammationem has partes occupantem. Tentatur hoc primo valida missione sanguinis, alvi subductione, & reliquis auxiliis, de quibus §. 809. dictum fuit; ut nempe inflammatarum partium tumor subito concidat, sicque tollantur vel minuantur saltem multum impedimenta, quae libero aeris ingressui in pulmonem obstabant. Ubi vero haec remedia non adhibita fuerunt, vel tunc tantum, quando nimis invaluerat morbus; vel denique, si omnibus his tentatis non minuan-

(*r*) Lib. IV. cap. 4. pag. 197.

minuantur ſymptomata, nihil ſupereſt, quam ut certae morti tradatur aeger, vel per artem paretur aeri in pulmonem via. Cum autem per ſolam fiſtulam pulmonalem aer in pulmonem venire poſſit, patet illud obtineri non poſſe, niſi ejus apertura fiat. Vocatur haec operatio hinc βρονχοτομή. Verum ut illa cum fructu inſtitui poſſit, requiritur, ut tumor inflammatorius circa laryngem haereat, vel in aſperae arteriae parte ſuperiori, ut nempe infra locum affectum ſectio poſſit fieri, uti ſatis patet. Cognoſcimus autem, ubi haereat malum, ex ſenſu aegri; & licet aliquid circa hanc rem dubii maneret, praeſtaret tamen in certo lethali angina anceps remedium experiri quam nullum. Ut autem cum ſpe fauſti eventus ſectio aſperae arteriae fiat, requiritur, ut morbus recens ſit: ubi enim diu duravit, metus eſt, ne immeabili ſanguine pulmonalis arteria infarcta jam ſit, adeoque, facta licet via aeri pulmonem ingreſſuro, maneret tamen lethalis peripneumonia. Dum enim, pulmone non explicato ſatis ob defectum aeris inſpirati, augentur reſiſtentiae cordi dextro, tenuiſſima pars ſanguinis ex arteriae pulmonalis finibus tranſprimitur in venas, craſſior pars magis magiſque accumulatur & compingitur, & in ultimis anguſtiis arterioſis haeret non reſolubilis amplius, ſi diutius duraverit morbus. Novimus autem tale malum adeſſe, ſi pulſus mollis, debilis, intermittens ſit, & extrema corporis frigeſcant; tuncque non adhibenda facile eſt aſperae arteriae ſectio: quamvis enim illa mortem neutiquam accelerare, tamen imputaretur ab ignaris & malevolis aegri exitium huic operationi, licet minime periculoſae, ſi periti chirurgi manu perficiatur. Ob eandem rationem hac operatione abſtinendum eſt, dum ſymptomata docent, gangraenam jam validae inflammationi ſucceſſiſſe; nullam enim tale malum medelam capit, uti §. 816. dicetur.

Interim tamen praeſtat, nunquam hanc operationem tentare, niſi in conſilium prius vocatis aliis Medicis, qui teſtes eſſe poſſint, nullam ſalutis ſpem ſupereſſe, niſi hoc tentetur; neque tamen certo ſanitatem promitti poſſe, licet hoc fiat. Quod imprimis ideo monendum, quia in peſſimis illis anginae ſpeciebus toties obſervatum fuit, morbum ſummo cum periculo in pulmonem verti.

Bronchotomes mentio, quantum memini, apud *Hippocratem* non habetur, licet aliquid illum molitum fuiſſe in tali angina conſtet, ut aer libere in pulmonem venire poſſet. In periculoſiſſima enim angina, dum prae ſuffocatione aegris, velut ſtrangulatis, oculi prominerent, illique jam viderent & audirent obtuſius, neque intelligerent amplius, quid dicerent, vel facerent, juſſit, *fiſtulas in fauces ad maxillas intrudendas eſſe, quo ſpiritus in pulmonem trahatur* [ſ]. Dum *Aſclepiadis* methodum, qua curabat anginoſos, enarrat *Caelius Aurelianus* (t), notat, *quod approbaverit a veteribus probatam arteriae diviſuram, ob reſpirationem faciendam, quam Laryngotomiam vocant*. Verum damnavit omnino hanc operationem *Aurelianus* (u) dicens: *Eſt etiam fabuloſa arteriae ob reſpirationem diviſura, quam laryngotomiam vocant*,

(ſ) Hippocrat. de Morbis Lib. III. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 586.
(t) Acutor. morbor. Lib. III. cap. 4. pag. 193. (u) Ibid. pag. 195.

vocant, *& quae a nullo sit antiquorum tradita*, *sed caduca atque temeraria Asclepiadis inventione affirmata: cui*, *ne nunc occurrentes*, *latius respondere videamur*, *aut tantum scelus angusta oratione damnemus*, *libris*, *quos de adjutoriis sumus scripturi*, *respondebimus*. Damnavit pariter bronchotomen *Aretaeus* [w]; qui tamen simul indicat, illam tentatam fuisse: sic enim habet: *At quicunque*, *strangulationem ab angina verentes*, *arteriam secuerunt ad inspirationem, non sane experimento rem comprobasse videntur*. *Quippe caliditas major inflammationis ex vulnere efficitur*, *& strangulatum adauget*, *& tussiunt*. *Quin etiam si alioqui illud periculum evaserint*, *vulneris labia coalescere nequeunt*. *Ambo enim (sunt) cartilaginea & non unienda inter se*. Quasnam ob rationes *Aurelianus* pro scelere damnaverit laryngotomiam, ignoramus, cum careamus illis libris; in quibus de hac re se acturum promiserat. Illa autem, quae memorat *Aretaeus*, talia sunt, quae facile refutari possunt. Si enim sectio fiat in tali parte asperae arteriae, ut inferior sit loco inflammato, nullum periculum est, inflammationem a vulnere auctam iri. Praeterea licet in loco fere contiguo sectio fieret, cum non statim inflammentur labia vulneris, sed circa tertium ab inflicto vulnere diem hoc contingat plerumque (vide Commentaria §. 158. 5.), hoc saltem tempus lucraremur, quod in tam praecipiti morbo multum est, cum interea efficacissimis remediis inflammationis praesentis cura tentari posset, & caveri, quae futura metuitur. Frustra autem metuebat *Aretaeus*, sectae arteriae labia uniri nunquam posse, cum ambo cartilaginea essent; nam sequenti paragrapho, ubi de hac operatione rite instituenda agetur, patebit, vulnus infligi inter binos annulos cartilagineos asperae arteriae, absque illorum laesione. Imo licet dividerentur tali vulnere ipsi illi annuli cartilaginei, tamen iterum sibi mutuo accrescere possunt, uti certissimis observatis constat; de qua re videantur illa, quae in vulnerum historia ad §. 170. 4. habentur. In tam numerosis enim casibus, ubi violentas sibi manus inferentes homines, vel a latronibus confossi, discissam habuerunt asperam arteriam, & perfectissime sanati postea fuerunt, absque dubio annuli illi cartilaginei saepius dissecti sunt. Quin imo certissimis observationibus constat, dissectas cartilagines iterum simul uniri & consolidari posse, quarum collectio habetur in *Commentariis Academiae Regiae chirurgicae* [x]. Adeoque constat recentiorum experimentis, errasse Veteres Medicos, dum statuerent, neque os neque cartilaginem, si resecta fuerint, augeri vel coalescere posse; de quibus videantur illa, quae in Commentariis §. 343. habentur.

Cum ergo ex hactenus dictis constet, asperam arteriam absque vitae periculo discindi posse, vulnusque factum postea consolidari, sequitur, ut videamus, quaenam observanda sint, dum instituitur haec operatio.

(*w*) De Curatione Morb. Acutor. Lib. I. cap. 7. pag. 88.
(*x*) Memoires de l' Academie Royale de Chirurgie Tom. I. pag. 576. &c.

§. 813. Quae fiet, praeparato corpore aegri, in aspera arteria infra laryngis inferiora ad pollicis distantiam, discissa cute, & integumentis; amotis musculis; secto interstitio inter annulos arteriae asperae; imposito canaliculo argenteo; dein ablata causa, quae exegerat hanc operam, vulnus percurando; interim clysmata nutrientia applicando, si deglutitio impossibilis.

Inter Veteres Medicos *Aegineta* (y) hanc operationem tradidit, prout *Antyllus* illam descripserat. Voluit autem, reclinato aegri capite, ut aspera arteria magis promineat, sub capite asperae arteriae, trium quatuorve circulorum cartilagineorum distantia a laryngis extremo, sectionem transversam fieri debere, ita ut non cartilago, sed membrana cartilagines nectens inter se, discinderetur: si vero meticulosior quis fuerit in hac operatione instituenda, jubet, ut hamulo elevatam prius cutim dividat, deinde asperam arteriam incidat, vitatis, si forte occurrant, vasis. Vulnus autem penetrasse in cavum asperae arteriae cognoscitur, ut monet, si spiritus per vulnus cum murmure erumpat, & vox aegro pereat. Patet autem, tali modo instituta operatione, musculos sternohyoideos & sternothyroideos discindi debere, quod tamen alii vitandum voluerunt. Unde monuit *Aquapendens* (z) ut, dissecta cute & pinguedine, musculi prius separentur, ut absque illorum laesione aspera arteria pertundi possit. Verum cum nunquam se hanc chirurgiam administrasse fateatur (a), melius illa, quae circa hanc rem notanda sunt, ex recentioribus Chirurgis haberi poterunt; imprimis ex illis, qui hanc operationem ipsi instituerunt cum successu.

Cum autem haec operatio nunquam institui soleat, nisi in urgenti maxime necessitate, & fere semper prius sanguinis missiones aliaque remedia adhibita fuerint, non opus erit multa praeparatione ante operationem ipsam, cum illa sufficiant ad praecavendam inflammationem validam, quae inflictum asperae arteriae vulnus sequi posset, & periculum ingens in mora sit.

Locus autem, ubi sectio fiet, seligitur ille, qui pollicis latitudine ab infimo margine cartilaginis thyroideae distat: sic vitatur glandulae thyroideae laesio, quantum fieri poterit, licet tamen ejus extremum saepius tam profunde locetur, ut discindi debeat, antequam nuda appareat aspera arteria. Elevata tunc ab utroque latere asperae arteriae integumenta cultello ancipiti discinduntur ad trium quatuorve digitorum transversorum longitudinem, sic ut angulus superior sectionis directe respondeat medio loco inferioris maxillae; inferior vero sectionis angulus e directo jaceat cum emarginatione summitatis ossis sterni. Separatis tunc eodem cultello musculis, & discissa parte inferiori glandulae thyroideae, nudatur aspera arteria, atque interstitium membranaceum inter tertium & quartum annulum cartilagineum pertunditur lan-

(y) Lib. VI. cap. 33. pag. 85.
(z) De Chirurgicis operationibus cap. 44. pag. 481. &c.
(a) Ibid. pag. 477.

lanceola (*b*). Tali methodo usus fuisse videtur *Georgius Martinius* (*c*) in juvene, & quidem optimo cum successu. Notat enim, quod ipso operationis tempore, antequam adhuc pertusa esset aspera arteria, aliquid levaminis perceperit aeger, credideritque illud factum fuisse ob haemorrhagiam, quae in loco vicino dissectis vasis facta notabilem a parte affecta revulsionem faciebat. Unde videtur patere, quod non simul & semel acuto instrumento pertuderit omnia, sed dissectis prius integumentis nudaverit asperam arteriam. similiter & hanc operationem descripsit *Heisterus* [*d*], qui tamen credidit, perinde esse, sive locus medius inter binos annulos cartilagineos discinderetur, sive simul divideretur unus annulus, ut postea tubus commodius per factum vulnus immitti posset. Viderat enim alio in casu absque noxa plures annulos cartilagineos asperae arteriae discissos fuisse in viro, cui boleti cocti frustum in asperam arteriam delapsum, & suffocationem minitans, tali sectione extraxerat.

Simpliciorem methodum laudaverunt alii, dum nempe interstitium tertii & quarti annuli asperae arteriae pertentando indice quaeritur, locusque inventus ungue digiti indicis, notatur, statimque lanceola locus pertunditur in cavum asperae arteriae usque, tuncque ad utrumque latus prudenter ducta lanceola vulneris facti magnitudo augetur. Hoc modo institutam fuisse Bronchotomen legitur [*e*].

Cum autem necessarium sit, ut apertura haec facta maneat, donec auferatur causa, quae bronchotomen exegerat; ideo introducitur tubulus ex argento, vel plumbo, factus, utrimque ansis instructus, quibus firmari in loco possit. Unde monuerunt Auctores, ut, antequam educatur lanceola, stylus vulneri immittatur, secundum cujus ductum deinde tubulus introduci posset. Ob hanc causam & alia methodus bronchotomen instituendi describitur [*f*]. Stylus nempe acutus chalybeus triqueter, tubo argenteo cavo comprehensus (*Trocar*), uno ictu per asperam arteriam adigitur in ejus cavum, & deinde educto stylo tubus argenteus in vulnere relinquitur: sic una & eadem opera & apertura asperae arteriae, & tubi introductio fieret. Verum cum stylus ille satis crassus & brevis esse debeat, non tam facile hoc instrumentum transadigi poterit per asperam arteriam, saltem non nisi magna vi adhibita, imprimis cum aspera arteria mobilis vacillet facile. Tentavi aliquoties in cadavere & in vivis animalibus hanc methodum, sed videbatur mihi admodum difficilis, & non carere periculo, ne quandoque valida vi adactum instrumentum deviaret. Unde crederem, priorem methodum, licet magis operosam, praeferendam esse.

Notaverunt Auctores, qui de bronchotome scripserunt, tubum, qui per vulnus factum immittetur, satis brevem debere esse, ne oppositum arteriae asperae latus tangendo molestam excitet tussim: unde dimidii pollicis longitudinem

(*b*) Garengeot Traité des Operations de Chirurgie Tom. II. chapit. 31. pag. 491. 492.
(*c*) Philosophical Transactions N. 416. p. 448. Adridgement. Vol. 7. cap. 4. p. 496. &c.
(*d*) Instit. Chirurg. Part. II. Sect. III. cap. 99. pag. 721.
(*e*) Garengeot. Traité des Operations de Chirurgie Tom. II. pag. 493.
(*f*) Heister. Institut. Chirurg. Part. II. Sect. III. cap. 99. pag. 722.

tudinem huic instrumento dedit *Garengeot* (*g*); voluitque, ut extremi tubuli diameter lineam aequet; alterum vero extremum, quod aerem externum admittit, latius sit, & duas lineas cum dimidia aequet suo diametro. Figuram autem parum compressam voluit, ut melius se accommodare possit annulorum cartilagineorum interstitio. Ex argento tubulum hunc paravit; plumbum enim satis flexile cum sit, figuram suam mutaret. Interim tamen praestaret variae longitudinis tubulos habere, cum quandoque & major requiratur tubus, dum saepe partes dissectae, tumentes postea, facerent, ut non sufficeret brevior tubus. Expertus hoc fuit *Martinius* (*h*), doluitque tubum plumbeum, quem paraverat, nimis brevem esse, cum pollicis longitudinem excedere debuisset in aegro, cui bronchotome facta fuerat: unde coactus fuit adhibere cannulam argenteam, qua utuntur chirurgi, ut in asciticis aquas ex cavo abdominis educant; quam, cum nimis longa esset, splenio crasso, in medio perforato, firmare debuit, ne nimis profunde adigeretur.

Solliciti pariter fuerunt plerique hujus operationis descriptores, ut caverent, ne una cum aere pulvisculi in illo volitantes patulum tubi orificium intrarent libere; hinc gossypio, linteo carpto, spongia &c. tegi voluerunt extrorsum patens tubuli orificium. *Martinius* (*i*) tamen usu didicit, nullam notabilem inde noxam aegro accidere, licet non tegeretur tubuli orificium, quamvis etiam in domo non adeo nitida decumberet aeger. Si tamen inde quid metueretur, posset hoc facile evitari, si collo circumduceretur laxe rarum linteum, spleniis ita in vicinia tubuli dispositis, ut illud quidem tegeret tubi orificium, non tangeret. Expediet tamen, ut aer parum calidior sit in loco, quo decumbit aeger, cum frigore suo nocere plus posset, quam dum communi respirationis via in pulmonem trahitur, semper in transitu per os vel nares calescens utcunque.

Majus incommodum inveniebatur, dum mucosi humoris copia per tubi orificium effluens, ejusque lateribus abhaerens, sensim inspissata angustabat tubi cavum, liberamque aeri ingressuro viam impediebat; unde cogebatur *Martinius* (*k*) tubum educere & mundare. Multum quidem hoc caveri potest, dum alterum tubi extremum multo latius liberum humoribus exitum permittit: interim tamen non incongruum videtur, uti monuit celebris Auctor, si duplex foret tubulus in asperam arteriam dimissus, quorum major alterum minorem exciperet. Cresceret quidem illius instrumenti moles; verum, uti vidimus, non timuit *Heisterus* annulum cartilagineum discindere in hac operatione, imo & plures annulos, ut heterogeneum corpus in aspera arteria haerens educeret; adeoque videtur tuto satis fieri posse major apertura, quae crassius instrumentum facile caperet. Hoc enim commodi a duplici tali tubo haberetur, quod interior eximi posset & mundari, dum exterior & major interim in vulnere maneret.

Modo dictis multum ponderis addit sequens casus, qui docet, quantum possit

(*g*) Traité des Instrumens de Chirurgie Tom. II. Chapit. 11. Art. 1. pag. 298.
(*h*) Abridgement Tom. VII. pag. 499. (*i*) Ibid. pag. 500. (*k*) Ibid. pag. 499.

possit in desperatis etiam casibus felix exercitati Chirurgi audacia. Miles viginti tres annos natus correptus fuerat angina inflammatoria, laryngem & pharyngem obsidente. Tanta autem erat morbi velocitas, ut secundo die facies livesceret, oculi rubri protuberarent, vox acuta esset, & prae intolerabili angustia sibi ipsi fauces manibus dilacerasset miser aeger. In manu & pede simul aperta vena fuit; & cum immineret suffocatio, illico ad bronchotomen deventum est. Cum autem & collum tumeret, non videbatur sufficere, si lanceola tantum pertunderetur trachea: unde statim dissectis longitudinaliter integumentis, & separatis musculis, medio inter binos annulos cartilagineos loco aperta fuit aspera arteria. Verum sanguis ex vasis discissis in asperam arteriam decidebat, tantamque excitabat tussim, ut cannula in vulnus introducta nullo modo retineri in situ potuerit, quamvis saepius reponeretur. Dum haec agebantur, respiratio fere suffocabatur, cum musculi partes affectae adeo agitarentur convulsivis motibus, ut apertura asperae arteriae raro responderet integumentorum vulneri. Periculum augebat sanguis pergens in cavum asperae arteriae defluere. Intrepidus Chirurgus quaevis tentanda potius conclusit, quam in tanta calamitate aegrum derelinquere, atque asperam arteriam secundum longitudinem discidit ad sextum annulum cartilagineum usque. Hoc facto, mox melius respiravit aeger, pulsusque, qui antea vix percipi poterat, insurgebat statim. Capite antrorsum inclinato sic disposuit aegrum, ut sanguis amplius in asperam arteriam delabi non posset; vulneri asperae arteriae adaptavit plumbeam laminam pluribus foraminibus pertusam, atque utrimque alatam, ut sustineri marginibus vulneris posset, ne descenderet in asperam arteriam: idonea dein ligatura haec omnia firmavit, ut liber aeris accessus in pulmonem per factum vulnus maneret. Brevi cessabat haemorrhagia, & sequenti die parum tantum febricitabat, facileque deglutire poterat oblata liquida. Cum adeo minuta erat inflammatio, abstulit laminam plumbeam, & adductis vulneris labiis vidit, aegrum satis facile respirare posse. Cum alia methodo non satis adduci ad se invicem poterant vulneris labia, sutura univit, paucisque diebus tantum vulnus consolidatum fuit. Manebat tamen tussis valida, & vocis intensitas multum diminuta inveniebatur [l]: quod ultimum symptoma post bronchotomen per aliquot dies mansisse notat & *Martinius* [m], qui in illo aegro, cui bronchotomen adhibuerat, ante quartum diem removit cannulam, & vulnus, longe minus quam in praecedenti casu, absque sutura facile consolidare potuit. Quamdiu autem cannula in vulnere relinqui debeat, determinatur ex respiratione restituta; si enim, apertura cannulae digito obturata, aeger inspirare possit facile, novimus subsedisse tumorem inflammatorium, adeoque tuto sanari posse vulnus.

Cum autem vulnera asperae arteriae tam facile emphysema sequi possit, (uti ad §. 300. dictum fuit) & hoc cavendum videtur idoneo apparatu, qui facit,

(*l*) Memoir. de l'Academ. Royale de Chirurgie Tom. I. pag. 581. &c.

(*m*) Abridgement. Tom. VII pag. 499.

facit, ut aer se non facile inter cannulam & vulneris labia insinuare possit; vel si in ampliori vulnere hoc caveri nequeat, curandum tunc, ut satis libere transire possit. Non memini tamen illos, qui de bronchotome scripserunt, emphysematis post hanc operationem nati mentionem fecisse.

Si autem simul deglutitio impossibilis fuerit, proderunt clysmata nutrientia. Vidimus antea, catharticorum vires, & corticis Peruviani efficaciam, hac via corpori applicari posse; atque idem de plurimis aliis remediis verum esse, quotidiana fere in praxi experimenta docent; dum morosis pueris medicina fieri debet, qui saepe quaevis oblata remedia pertinacissime respuunt. Unde ex illis admodum probabile fit, & nutrimenta ano injecta sic resorberi posse, & corpus alere. Facile autem patet, talia debere esse illa, quae injiciuntur, ut nulla actione viscerum chylopoieticorum indigeant, sed jam paratam in se contineant materiam, unde corpus nutriri possit. Lac, ova, jura carnium has dotes habere, in Commentariis §. 28. demonstratum fuit: verum prae reliquis laudari solent carnium juscula; cum *Loweri* observatis constiterit, illud vix mutatum sanguinis loco per vasa fluere posse, & vitam sustinere. Addi solent his aliquid nitri, vel succus citri, aut paucae guttulae spiritus salis marini, ut caveatur putredo, in quam omnia ex carne praeparata sponte vergunt. Formula talis clysmatis in Materia Medica ad hunc numerum habetur; ubi simul monetur, prius clysmate purgante eluenda esse crassa intestina, ut nutrientia haec injecta commode retinere possint. Cum autem *Sydenhamus* [*] non tantum carnes, sed & parata ex his juscula, in anginosis severe prohibuerit; ex lacte diluto, lactis sero, decocto panis bene fermentati parari possent clysmata nutrientia. Probe memini, quod in juvene angina laborante, qui ne guttulam liquidi deglutire poterat, saepius de die clysma injiciendum curaverim ex lacte aqua diluto paratum, tali cum effectu, ut per plures dies vires sustinere potuerim, & nimiam corporis exsiccationem cavere; dum fere totum, quod sic injiceretur, venis intestinorum resorbebatur. Neque tantum venarum meseraicarum oscula resorbere liquida in crassis intestinis haerentia, sed & vasa lactea satis copiosa per illa dispergi, observavit *Celeberrimus Schwencke* [n] in cadavere militis, cui bene pasto glans plumbea claviculam sinistram sic destruxerat cum vasis subjectis, ut ductus thoracicus non apertus manserit, sed retractus & clausus fuerit. Invenit autem vasa lactea non tantum in tenuibus, sed & in crassis intestinis innumera, per totum illorum tractum dispersa ad rectum usque in pelvi; atque inde merito salubrem usum clysmatum nutrientium deduxit. Plura de clysmatibus nutrientibus auctorum observata collegit *Stalpart vander Wielen* (o).

Cum ergo per clysmata nutrientia vita sustineri possit, donec superetur morbi violentia, si curabilis sit angina; non opus erit tentare aliam metho-

(*) Sect. VI. cap. 7. pag. 359. (n) Haematolog. cap. 1. pag. 2. [o] Observat. Centur. 1. N. 25. Tom. I. pag. 104. &c.

methodum, quam Celeberrimus *Littre* (*p*) propoſuit; ut nempe carnium juſcula parca copia ſimul per nares tranſmitterentur in oeſophagum. Certe moleſtiſſimum videtur ingerere hac via ſufficientem juſculorum copiam, nec periculo careret, cum in glottidem quandoque delapſa ſuffocationem facere poſſent: quod accidiſſe fatetur candidus ille vir (*q*), dum tentabatur haec methodus in aegris, qui admodum debiles erant, vel oppreſſum habebant pectus.

Abſolutis jam illis, quae ad Anginae inflammatoriae diagnoſin, prognoſin, & curationem pertinebant, ſequitur, ut videamus varios exitus, quibus hic morbus, uti omnis inflammatio, terminari poteſt, nempe ſuppurationem, gangraenam & ſcirrhum: unde iterum anginae varia denominatio acceſſit.

(*p*) Academ. des Sciences l'Ann. 1718. Mem. pag. 377. &c. (*q*) Iidb. pag. 388.

ANGINA SUPPURATORIA.

§. 814. VErum si malum jam eo processerit, ut suppuratio loci affecti jam incipiens cognoscatur, per signa (387.), erit tentanda via abscessus per artem, & remedia generalia [402. ad 412.]; maxime autem molli, assiduo gargarismate, largo cataplasmate laxante; pertusione loci, sensibus deprehensi; bronchotome (812. 813.).

Omni quidem ope semper tentanda est resolutio inflammatoriae anginae, Verum quandoque accidit, ut morbi magnitudo, vel & serius adhibita medela, neglecto ab aegris in initio morbo, fecerint, ut nulla amplius resolutio exspectari possit. Optimus autem exitus inflammationis, quae resolvendo curari nequit, est ille, qui suppurando fit; adeoque tunc omnia artis molimina adhibenda sunt, ut haec quam ocyssime fiat, ut summus illis angustiis liberentur aegri quam citissime. Quibus autem signis cognosci possit, anginam inflammatoriam in suppurationem vergere, dictum fuit ad §.387. ubi de hac re agebatur. Sic etiam remedia generalia, ad obtinendam mutationem inflammatoriae materiae in pus, recensita fuerunt numeris hic citatis. Omnium autem maxime requiritur, ut continuo ore retineant aegri tepidum gargarisma ex seminibus lini, althaea, malva & similibus emollientissimis remediis, paratum. Ita enim continuo foventur partes inflammatae, nimia illorum exsiccatio praecavetur, & crudum inflammatorium maturatur felicissime. Simul eadem opera optime disponitur abscessus in faucibus natus, ut antrorsum rumpatur, & in oris cavum eructet collectum pus; quod tutissimum est, cum retrorsum versus fauces rupto abscessu periculum sit, ne pus in glottidis aperturam dilabatur, cum praesentaneo suffocationis periculo. Cataplasmata autem, pariter ex emollientissimis parata, non possunt quidem immediate applicari locis suppurandis, verum totum collum & loca submaxillaria his obvolvuntur utiliter, dum sic & horum remediorum efficacia mediate saltem affectis partibus applicatur, & iisdem emollitae omnes partes externae facilius cedunt, & internis tumentibus locum faciunt. Tonsillae enim, quae frequentissimam Anginae suppuratoriae sedem exhibent, sub maxillae angulo utrimque prominent, dum tument inflammatae; adeoque patet satis, quantum usum habeant talia cataplasmata.

Monitum autem fuit ad §. 403. 3., requiri ad suppurationem promovendam debitum motum liquidi vitalis, ut nempe nec torpeat, nec excitetur nimis: simulque tunc notabatur, Medicos audacter debilitare vitalem humorum motum sanguinis missione, aliisque remediis, quandiu adhuc resolutionis spes est; ab illis vero abstinere plerumque, dum abscessus exspectatur; quia ad hunc scopum conducit potius auctior parum humoris vitalis motus. In angina suppura-

puratoria tamen quandoque cogimur ab hac methodo recedere, & aliquando repetitam etiam venae sectionem instituere, licet signa doceant, abscessum jam formari. Ratio est, quia tumor affectarum partium auctus illo tempore, dum maturatio fit, saepe comprimendo partes vicinas novam inflammationem, hic adeo pericolosam, excitat; unde tunc cogimur magis exhaurire corpus, ut omnia vasa inanita collabantur magis, sicque impediatur metuenda saepe in hoc morbo suffocatio.

Plerumque abscessus harum partium solet rumpi in ore interno; rarius extrorsum in collo sic protuberat, ut ibi pertundi possit; quod tamen aliquando a tonsillis suppuratis factum memini. Cum enim nulla cute tegantur partes oris interni & faucium, facilior ibi via puri fit. Tempus autem maturationis in his casibus varium inveni: in quadragenaria muliere laxae temperiei vidi circa finem quintae diei, ab ipso morbi initio computando, sponte sua ruptum abscessum bonum pus fudisse: in aliis plerumque serius hoc contingit. Ubi tamen continuo foventur fauces molli gargarismate, raro vidi abscessus perfectam maturationem ultra nonum diem excurrisse.

Solent autem satis frequentes tales abscessus sponte sua rumpi: ubi tamen apparet ex signis §. 405. recensitis, maturationem factam esse, & pus exitui aptum esse, simulque mollis locus invenitur, quem & oculis lustrare possumus, & digitis attingere, convenit illico locum pertundere, ut tantis molestiis liberemus aegros. Lanceola autem pertundere tales abscessus in imis faucibus periculosum esset, cum aliae partes facile vulnerari possent, dum aegri prae angustia, dolore &c. movent se: unde jam *Hippocrates*, uti in Commentariis §. 805. dictum fuit, jussit, ut acuto ferramento ad digitum alligato pertunderentur tales abscessus. Invenerunt Chirurgi pulcherrimum instrumentum, quo tutissime hoc perfici possit. Tubo enim cavo satis longo occultatur lanceola, quae per alterum ejus extremum apertum protrudi potest: simulque pro lubitu sic firmari, ut non nisi ad unam alteramve lineam eminere possit, prout magis minusve profunde in locum suppuratum demergere convenit lanceolam. Unitur autem lanceola elateri, qui facit, ut aperto abscessu, dum digitum prementem removet Chirurgus, illico in tubum retrotrahitur lanceolae cuspis, & occultetur denuo. Sic nullum periculum est vulnerandi partes vicinas, & ad quemvis locum in faucibus conspicuum lanceolae cuspis commode potest applicari. Instrumentum hoc *Garengeot* (r) descripsit, & delineavit (s).

Ubi vero profundius haeret abscessus in ipso oesophago, cum sensibus non pateat locus affectus, pertusio tentari nequit; sed solo usu emollientissimorum remediorum tentandum est, ut quam citissime rumpatur apostema. Quam horrenda autem mala fieri possint, antequam abscessus tali loco haerens rumpatur, docet sequens casus. Puella sanissima, septendecim annos nata, corripiebatur periculosissima angina, una cum valida febre. Cumque iamjam suffocandam credebant omnes, subito praeter omnem spem detumuerunt fauces; verum successit dolor cum ponderis gravantis sensu circa sterni summitatem, ubi illud claviculis jungitur. Simul sensit molestiam in deglutiendo, quae

(r) Nouveau Traitè des Instrumens de Chirurgie Tom. I. pag. 317. (s) Ibid. p. 332.

quae quotidie increvit, donec tandem puram etiam aquam deglutire tentans convelleretur illico horrendum in modum, & mortuae instar jaceret. Indicabat digito aegra affectum locum, neque tamen ullus tumor examinanti Medico ibi apparebat. Conclusit tamen Medicus, materiam inflammatoriam subita metastasi oesophagum occupasse, atque tumorem fecisse, qui a deglutitis irritatus acerbissimum dolorem & horrendas convulsiones excitaret. Mollissimo fomento externe applicato, & blando vulnerario decocto potato, post triduum crepuit abscessus, & puris copia & foetore fere suffocabatur aegra. Potata autem larga aquae calidae quantitate, & vomitu rejecta, eluebatur tota haec saburra feliciter, & liberabatur misera a tantis malis, quae per bimestre spatium toleraverat, posteaque se bene habuit (*).

Ubi autem abscessus in faucibus natus mole sua adeo angustat haec loca, ut suffocationis metus esset ob impeditum aeris inspirandi in laryngem introitum, posset institui bronchotome. Rarius tamen in angina suppuratoria hujus operationis absoluta necessitas occurrit; cum fere omnes tales aegri etiam sine hac evadere soleant. Celebris chirurgus, qui plurimos aegros hoc morbo laborantes tractaverat, nullum tamen inde periisse vidit triginta quinque annorum spatio (t). Neque memini, me observasse hactenus lethalem anginae suppuratoriae exitum, licet etiam summis angustiis stipata foret. Venae sectione enim repetita, & clysmatibus purgantibus ita possumus exhaurire corpus, ut vasa omnia subsidant; sicque impetrare tales inducias, ut maturatio abscessus exspectari possit.

§. 815. ILla autem anginae species, quae prior descripta (801.802.) raro eousque adolescere potest, sed vel prius resolvitur (809.), vel necat.

Illae autem anginae species, quae numeris in textu citatis descriptae fuerunt, suppurantur nunquam, vel saltem rarissime. Cum enim vel in pulmonali fistula, vel circa laryngem haereat malum, & omnia inflammationis symptomata augeantur, dum illa in suppurationem tendit, suffocabitur aeger, antequam abscessus maturescere possit. Praeterea cum demonstratum fuerit §. 801., in tali angina sanguinis circulationem per pulmonem difficillimam fieri, adeoque Pulmonis arterias sanguine immeabili infarciri; patet satis, lethalem peripneumoniam adfuturam, antequam talis morbus eo usque adolescere possit. Interim tamen non omnino impossibile videtur, natam circa laryngem inflammationem suppurari posse; si nempe bronchotome tempestive adhibita sustulerit suffocationis periculum.

[*] Medical Essays Tom. I. cap. 27. pag. 274. &c.
(t) De la Motte Traité complet. de Chirurgie Tom. I. pag. 193.

ANGINA

ANGINA GANGRAENOSA.

§. 816. **S**I tandem causae anginae (799.) augentur, & in parte nobili magis (801. 802.) haerent, vel & in externis [804. 805.] saepe in gangraenam abit lethalem; id vero novimus 1. ex signis hujus generalibus (426. 427. 428. 429.) applicatis ad partes obsessas, quarumque functio laesa; 2. ex signis propriis; si tumor, ruborque prius conspicui subito, sine bona causa, disparuerint; si dolor similiter sic abiverit; fauces subito aequales, laevesque fiunt; siccae, glabrae, lividae fauces: tum nullam capit magnitudo nimis provecti mali medelam.

Quomodo inflammatio in gangraenam transeat, & quibus de causis hoc fiat, antea in Commentariis §. 388. explicatum fuit. Ubi ergo causae, quae anginam inflammatoriam produxerunt, augentur, merito pessimus ille inflammationis exitus metuitur: dum nempe increscente subito inflammatione aboletur influxus vitalis humoris in arterias, & effluxus per venas (vide §. 419.). Cum autem dictum fuerit §. 801. & 802., in pessimis illis anginis impediri liberum sanguinis ex corde dextro per pulmones in sinistrum transitum, adeoque & tolli liberum redditum sanguinis venosi a partibus superioribus per venas jugulares, patet satis, quantus tunc gangraenae metus adsit; quod & confirmatur illis symptomatibus, quae periculosissimas anginas comitari solent, & §. 807. enumerata fuerunt: quae omnia docent, loca affecta non tantum, sed & omnes internas & externas capitis partes turgere sanguine, vix amplius, vel saltem difficillime, per vasa moto. In illis autem anginis (§. 801. 802.), quae asperam arteriam vel laryngem obsident, suffocari solent aegri, antequam gangraenae natae indicia appareant: in reliquis vero anginae speciebus, cum non adeo praeceps strangulationis discrimen immineat, quandoque vera gangraena observatur. Quibus autem signis distingui possit tale malum, jam videbimus.

1. Signa gangraenae brevi adfuturae, vel jam praesentis, ad numeros hic citatos recensita fuerunt; adeoque illorum cognitio inde haberi poterit. Si nempe dicta ibidem applicentur ad partes obsessas, quarum functiones per anginam inflammatoriam laesae sunt. Verum, cum duplex imprimis in omni angina diversitas appareat (vide §. 784. 801. 802.), quod nempe partium affectarum tumor &c. sub sensus cadat, vel non, hinc & gangraenosae anginae eadem erit distinctio. De illis signis, quae mutationem inflammationis in gangraenam docent in his locis, & sensibus usurpari poterunt, sequenti dicetur numero. Ubi vero in talibus locis haereret malum,

quae minime sub conspectum cadunt, novimus inflammationem in gangraenam transituram esse, si vehementissima adfuerint symptomata, ut dolor summus, & febris acutissima; eademque absque diminutione per biduum aut tridum perstiterint; neque interim suffocetur aeger. Praesentem autem jam gangraenam novimus, si eadem symptomata subito sine bonis signis cessent; dolor v. g. absit, deglutitioni vel respirationi, antea difficillimis, major redeat libertas; neque tamen ulla signa doceant, per metastasin morbi materiam ad alia loca transivisse, uti frequenter fieri antea dictum fuit. Diagnosin hanc confirmant facies cadaverosa, extremarum corporis partium frigus & livor, pulsus debilis & inaequalis; quae lethalem in his locis gangraenam comitari solent.

2. Dum in loco inflammato sanguis, a vita superstite motus, agit in loca obstructa, producuntur effectus quidam, qui simul sunt signa inflammationis praesentis, uti dictum fuit ad §. 381. Praecipua haec signa erant (vide §. 382.) tumor, durities, rubedo & dolor. Cum ergo, dum gangraena adest, aboletur influxus vitalis humoris in partem affectam (vide §. 419.), debent & minui, vel & integre aboleri effectus, qui inde pendent. Unde novimus, gangraenam adesse, si rubor, tumor & dolor subito disparuerint, absque signis resolutae inflammationis, vel metastasis ad alia loca: Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* [u] dixerit: *Anginosi in lingua tumores absque signis disparentes perniciosi. Et dolores disparentes citra manifestam causam perniciosi sunt.* Cum autem in mortua parte jam nullus humorum motus supersit, siccae apparent fauces, & glabrae omnino, quia exhalantium arteriolarum & venularum resorbentium oscula siccata & contracta evanescunt quasi; color autem sensim pallidior fit, dein in cinereum, fuscum, lividum, imo & nigrum mutatur [vide §. 427. 3.), dum in majorem putredinem mortuae partes vergunt. Ex quibus omnibus hujus mali Diagnosis satis patet.

Nullam autem tunc superesse medelam, dum validissima horum locorum inflammatio gangraenam fecerit, facile patet; nam aeri continuo exponuntur mortuae illae partes, unde citissima putredo & mali propagatio ad loca vicina. Neque tantum lethalis est talis gangraenosa angina, dum laringem vel asperam arteriam occupat, verum etiam, si in pharynge, tonsillis, velo pendulo palatino &c. tale malum haeserit, vix ulla spes superest, licet constet certis observatis, partes has multum detrimenti pati posse, vita tamen superstite. Ut enim talis morbus curaretur, deberet separari mortuum illud a vivo, quod absque nova inflammatione ad limites gangraenosae partis, & suppuratione sequenti fieri nequit; uti §. 444. dictum fuit, ubi de separatione mortui gangraenosi a partibus vivis agebatur. Praeterea in gangraenae curatione triplex erat indicatio curatoria (vide §. 433.): vires nempe firmare, putridi ingressum in venas impedire; natamque putredinem coercere & emendare. Verum destructis per gangraenam partibus deglutitioni serventibus, & inflammatis vicinis, dum separationem mortui a vivo natura molitur; patet satis, quam difficile sit alimentis vires sustinere. Putridi

[u] In Coacis Praenot. N. 370. Charter. Tom. VIII. pag. 872.

tridi autem ingressus in venas quomodo impediri poterit, cum efficacissima ad hanc rem remedia, §. 435. recensita, his locis applicari non possint, & una cum deglutitis gangraenosus tabus continuo in ventriculum delabatur? Putredinem autem natam in tali morbo coercere pariter admodum difficile est, cum mortuae partes, in loco humido & calido, exponantur aeri, neque tam larga copia applicari possit talium remediorum, quae condiendo has partes putredinem arcere valent, ac quidem in gangraena externarum partium corporis curanda solet fieri. Ex quibus omnibus satis patet, quare angina gangraenosa lethalis habeatur.

Interim tamen funesta haec prognosis tantum locum habet, dum notabilis faucium pars post validam inflammationem gangraenescit. Si enim in parvo tantum loco tale quid observetur, neque malum proserpat, aliqua spes superest; quod imprimis didici ex sequenti casu. Mulier annorum sexaginta & trium, optimi habitus, & validis laboribus assueta, corripiebatur angina aestate media. Nihil in faucibus apparebat, sed vox rauca erat, & acutum dolorem sentiebat circa cartilaginem cricoideam; simul aderat intensa febris. Post largam venae sectionem & purgans antiphlogisticum, atque mollissimum cataplasma collo applicatum continuo, levabatur quidem morbus, & multum diminuebatur febris, sed quarta die morbi anxietas circa praecordia, vox admodum rauca, & decubitus in lecto impossibilis, malum dabant omen. Sequenti die febre omnino libera erat, vox melior, fauces humidae apparebant; verum dolorem in pectore molestum percipiebat, uvulaeque pars inferior nigricabat. Augebat metum funesti eventus, quod post molestissimam noctem toleratam sequenti die vacillaret pulsus, jaceret hebes, nullum amplius dolorem sentiret, uvula manente in eodem statu. Octavo tamen morbi die incepit uvulae extremum, hactenus nigrum, albescere, omniaque symptomata minui; & undecima morbi die uvula naturalem colorem recuperaverat, atque a gravissimo hoc morbo evasit mulier.

Praeterea monitum fuit §. 423. β., ubi de causis gangraenae agebatur, quandoque deponi ad loca quaedam corporis aliquid adeo malignum, ut perfecta morte destruat partem, in quam decumbit. Simul ibidem notatum fuit, uti etiam ad §. 432., frequenter satis observari, scorbuticam acrem materiam ad gingivas, linguam, palatum, fauces deponi, & gangraenam facere; quae, licet difficilis curatu sit, tamen non omnino incurabilis habenda est, si in tempore efficax medela adhibeatur; uti ex dictis ibidem constitit. Graphice descripsit (uti alia occasione monui ad §. 811., quod hic repetere non inutile credidi) hunc morbum *Aretaeus* (w), de tonsillarum ulceribus agens: postquam enim de mitiori specie horum ulcerum dixerat, addit sequentia: *Pestifera sunt lata, cava, pinguia, quodam concreto humore albo, aut livido, aut nigro sordentia: id genus ulcera aphtae noncupantur. Quod si concreta illa sordes altius descenderit, affectus ille & est eschara, & vocatur. In ambitu vero escharae fit rubor vehemens, & inflammatio, & venarum dolor, quemadmodum a carbunculo* &c. Patet autem evidenter ex illis, quae in eodem

(w) Lib. I. De causis & signis morb. acutor. cap 9. pag. 7.

dem capite sequuntur, quod hic non descripserit *Aretaeus* aphthas hodie vocatas, de quibus postea peculiari Capitulo agetur, sed veram gangraenam, a depositione malignae materiae versus fauces natam; unde ad anginam gangraenosam tale malum pertinet: nam & in escharam mortua pars convertitur, & in ambitu hujus escharae vivae partes vicinae inflammantur; sicque vel separatur, suppuratione in ambitu nata, mortuum corruptum a vivis; vel & proserpit quandoque malum, uti ibidem notatur. Neque tantum deglutitio impeditur ab hoc morbo, verum etiam & respiratio quandoque, *dum in pectus per arteriam asperam serpit, & eodem illo die strangulat: pulmo enim & cor neque talem odoris foeditatem, neque ulcera, neque saniosos humores sustinent; spirandique difficultas & tusses enascuntur* [x]. Confirmantur modo dicta ex illis, quae *Aretaeus* (y) de curatione hujus morbi habet; nam ad inflammationem & strangulatum commendat eadem, quae in cura anginae inflammatoriae laudata fuerunt; clysmata, venae sectionem, irrigationes, fotus, cataplasmata, cucurbitas &c.; crustas autem gangraenosas medicamentis igni similibus illiniri jubet, ut decidant, nec proserpat ad vicina malum. Ubi vero crustae deciderunt, & ulcera rubra apparent, caute jubet, ut mollissima sola applicentur; lac cum amylo, ptisanae succus, lini semen &c.; convulsiones enim metuendas tunc monet, dum dolentissimae & crudae partes acribus irritarentur. Omnia autem haec perfectissime conveniunt illi malo, de quo ad §. 432. dictum fuit, ubi de gangraena oris interni agebatur.

Dictum fuit ad §. 811., quandoque levem febrim praecedere, antequam versus fauces deponatur illud malum; tuncque solet, hoc facto, cessare febris, nisi valida inflammatio in ambitu escharae nata novam excitaverit; imprimis si plura loca simul eodem malo occupentur: tuncque periculum est, ne subito proserpat gangraenosa haec corruptio. Unde forte patet ratio, quare Hippocrates (z) dixerit. *Fauces autem exulceratae cum febre, grave; sed si quod aliud signum adfuerit ex his, quae antea prava judicata fuerunt, hominem in periculum versari, praedicendum.* Non autem videtur hic loqui de abscessu inflammationem sequente, sed de ulcere has partes depascente; quod patet, si conferantur illa, quae alio in loco habentur, ubi de hoc morbo agit (*a*). Monet enim ibi, securiora esse ulcera tonsillarum, quae citra febrim oriuntur; additque, illa proserpere, imprimis aestivo tempore, periculo vacare, si multo tempore circa incrementum manserint; junioribus imprimis familiarem esse hunc morbum &c., quae omnia optime conveniunt illis, quae apud *Aretaeum* locis modo citatis habentur.

Patet ergo, gangraenam faucium, quae validam inflammationem sequitur, vix medelam capere; illam vero, quae, absque praegressa inflammatione, a depositione maligni humoris ad has partes oritur, periculosam quidem esse, saepe tamen curabilem, si statim efficax medela adhibeatur, quod hoc loco monendum videbatur.

§. 817.

(*x*) Ibidem. [*y*] Lib. I. De curatione Morborum acutorum cap. 9. pag. 89.
(*z*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 672. & Coac. Praenot. N. 277. ibidem pag. 867. (*a*) De Dentitione Charter. Tom. VII. pag. 872.

§. 817. IN scirrhum circa tonsillas, uvulam, palatum, abit angina eorum locorum, ex causis descriptis (392.), unde cognoscitur facile, curatur difficulter: maxime ubi in cancrum jam abiit. Vid. (797.).

In historia inflammationis dictum fuit (vide §. 392.), illam quandoque in scirrhum terminari, si inflammatio circa loca glandulosa haeserit, neque resolutione aut benigna suppuratione crudum inflammatorium separatum fuerit. Post anginas inflammatorias quandoque illud malum sequitur; omnium maxime, dum perversa medela tentatur morbus; vel non satis cavetur aeris frigidi ad haec loca inflammata aditus. Dum videbant Veteres Medici inflammata loca subito tumore attolli, neque adeo bene concipiebant rationem illius rei, utpote sanguinis circulationem ignorantes, fluxionem materiae ad loca inflammata accusabant; atque ideo commendabant saepe in initio talium morborum illa remedia, quae vasa constringendo impedire possent materiae influxum in loca inflammata. Unde *Trallianus* (*b*) in cura anginae monuit, *quod si morbi fuerit initium*, & *materies adhuc fluere videatur*, *tunc repellentia potius misceri debent*. Damnavit autem illos, qui solis laxantibus uterentur. Quare autem locus inflammatus tumeat, in Commentariis §. 382. explicatum fuit; patuitque simul in cura inflammationis, laxantium remediorum insignem usum esse. Ad numerum quartum §. 809. dictum fuit, quonam casu in anginis curandis repellentia & adstringentia usum habere possent. Cum autem in quibusdam casibus pulchre talia profuerint, incepit nimis increbrescere illorum usus, & imprimis apud ignarum vulgus, quod in quavis fere angina alumine & similibus adstringentibus uti solet, relaxatam & pendulam uvulam pro sola & unica talium morborum causa habens. Inde saepe contingit, inflammationem harum partium jam adultam, nec resolubilem amplius, talium remediorum usu in scirrhum converti; & omnium frequentissime tonsillas sic affectas vidi. Idem contingit, si, abscessu circa haec loca nato & rupto, aeri frigido se committant tales aegri, antequam penitus detumuerint hae partes.

Facilis est Diagnosis scirrhi circa haec loca nati, cum conspici possit & tangi; verum difficillima est curatio, uti pluribus dictum fuit ad §. 797. Quantae autem calamitates sequantur, dum in cancrum talis scirrhus degenerat, aeri semper expositum, & acri ichore vicina omnia rodentem, quivis facile colligere poterit. Omnis ergo cura adhibenda erit, ut impediatur inflammationis in scirrhum exitus; de qua re videantur illa, quae de cura inflammatoriae anginae dicta fuerunt.

(*b*) Lib. IV. cap. 1. pag. 220.

ANGINA CONVULSIVA.

§. 818. SI nervi motores organorum deglutitionis, vel respirationis, impediuntur suas exercere functiones in illa organa, oritur paralytica angina, talis a luxatione dentis vertebrae dicitur contingere, aut alterius vertebrae cervicis ad interiora. Si convulsionum causa quaecunque musculos pharyngis, laryngisve occupaverit, oritur subita, suffocativa angina; talis in epilepticis, spasmodicis, hystericis, hypochondriacis saepenumero fit, abit, redit: curatur imprimis his, quae iis morbis curandis propria sunt.

Quam numerosi ad deglutitionem perficiendam concurrant musculi, in Physiologicis demonstratur. Verum ut musculi actionem suam exercere possint, requiritur spirituum nervosorum ab encephalo per nervos in musculos liber influxus (*c*). Ubi ergo quacunque de causa nervi motores musculorum his functionibus inservientium impediuntur agere, turbabitur una vel plures ex illis actionibus, quae ad deglutitionem requiruntur, adeoque aderit angina; sed paralytica vocanda, quia paralysin unius vel plurium musculorum deglutitioni servientium pro sua causa agnoscit. Paralytica autem angina respirationem raro laedere potest, quia musculi respirationi inservientes vitali non adeo alte locantur, ut illorum paralysis ad anginam referri possit; cum in anginae definitione (vide §. 783.) dictum fuerit, causam morbosam debere poni supra pulmonem & stomachum. Verum quidem est, alios musculos ex voluntatis imperio posse juvare respirationis actionem, qui in his locis haerent, uti v. g. scaleni, spinales colli &c.; adeoque natam in his musculis paralysin, stricte loquendo, huc referri posse; verum cum & absque horum actione vitalis respiratio perfici possit, & rarissime occurrat ab hac causa respirationis impedimentum, angina paralytica ad deglutitionis organa praecipue pertinet. In hemiplecticis talis anginae species occurrit, dum, omnibus corporis musculis in alterutro latere resolutis, difficulter deglutiunt, & foedo spectaculo cibi, potus, saliva, pro magna parte saltem, ex ore delabuntur. Verum quandoque contingit, particularem paralysin quosdam tantum musculos, deglutitioni servientes, afficere, unde deglutitio, si non omnino impossibilis, saltem difficilior reddi solet. *Galenus* (*d*) jam meminit talis morbi, quem gulae imbecillitatem vocavit, atque sequentia hujus mali signa posuit: *si ingestorum in transitu*

(*c*) H. Boerhaave Institut. Medic. §. 401. Charter. Tom. VII. pag. 491.

(*d*) De locis affectis Lib. V. cap. 5.

situ tarditas aequalis & sine dolore accidere consuevit, & in supino decubitu augetur, erecta vero cervice mitigatur, citra ullum angustiae sensum. Quamvis enim in homine erecto ingesti cibi & potus descensus per oesophagi tubum pondere illorum adjuvetur, tamen videtur hoc sufficere non posse, ut prompte deglutita in ventriculum deducantur. Fibrae enim musculares oesophagi, tam longitudinales, quam orbiculares [*e*], plurimum huc faciunt; imo illarum actione sola deglutita in ventriculum propulsa fuisse vidi in homine, qui capiti insistens & cibum & potum satis copiosum sumebat. Ubi ergo harum fibrarum efficacia minuta multum fuit, vel perfecta paralysi integre abolita, non mirum est, deglutitionem multum laedi. Neque tantum in oesophagi fibris, sed & in aliis musculis deglutitioni servientibus, simile malum obtinere poterit. Sic vidit *Tulpius* (*f*), in muliere quinquagenaria, post vomitum, vertiginem, ac spasmum cynicum, tam pertinaciter resolvi deglutitionis musculos, ut ne guttulam quidem transmittere posset, licet nec dolor, nec tumor, nec ulla ipsam urgeret angustia; unde etiam septima die periit. Huic affine malum satis mirabile vidi in muliere quadraginta quinque annorum, caeteroquin sanissima. Dum enim ante novem menses optimo valens appetitu prandium sumeret, mirabatur, quod absque ulla causa praegressa subito impediretur deglutitio; nullum tamen dolorem sentiebat, nullus tumor apparebat. Medici & Chirurgi in consilium vocati tentaverant plura remedia, neque tamen integre potuerant debellare morbum: manserat enim tale deglutitionis impedimentum, ut liquida nullo modo, solidas vero offas, imprimis majores, transmittere in ventriculum posset. Sensim tamen eo usque in melius mutabatur morbus, ut, dum me consuleret, novem jam elapsis mensibus a primo morbi initio, liquida potuerit quandoque deglutire, si uncias quinque vel sex simul & semel ingereret quam subitissime. Parvam vero liquidi quantitatem nullo modo deglutire valebat. Quinam fuerit tandem morbi eventus, ignoro, cum in dissito loco degat, nec literis missis, quod promiserat, indicaverit illa, quae postea contigerunt. *Jacotius* (*g*) tamen, qui hunc morbum viderat, notat, sensim contabuisse tales aegros. Alii tamen casus a Medicis notati docuerunt, lente quandoque pristinae sanitati restitui. Sic viginti annorum puella, post mensium suppressionem cachectica facta, tandem in deglutiendi impotentiam incidit, unde instar sceleti emaciabatur. Cum nonnulli Medici statuerent, glandulas induratas, vel simile quid, arctare oesophagum, flexili balaenae pinna explorata fuit tota oesophagi longitudo, nullumque inventum fuit obstaculum. Paralyticum hinc morbum statuerunt, & ad hunc scopum remedia exhibuerunt, sed incassum omnia. Ut tamen miserae, quantum fieri poterat, succurreretur, alimenta dentibus comminuta, & linguae ope versus fauces protrusa, balaenae pinna, spongiam in extremo gerente, in ventriculum deducebantur. Per annum integrum aegra hoc artificium adhibuit: tuncque, sensim redeuntibus corpori exhausto viribus, postea satis sana vixit (*h*).

(*e*) Her. Boerh. Institut Medic. §. 74. (*f*) Observ. Medic. Lib. I. cap. 42. pag. 7?. (*g*) Holler. in Coacas Hippocr. pag. 97. (*h*) Stalpart vander VViel Observat. Tom. II. observ. 27. pag. 278.

Quaenam autem conducant ad Paralyticam Anginam remedia, postea in *Capitulo de Paralysi* dicetur.

Huc & refertur illa anginae species, quae a luxatione vertebrae cervicis ad interiora contingere dicitur. Cum enim pharynx & oesophagus vertebris cervicis incumbant, satis patet, a tali luxatione has partes angustari debere. Accedit, quod & medulla spinalis ab eadem causa comprimi possit, adeoque & paralysis inde nasci in musculis, qui nervos suos infra locum compressum a medulla spinali accipiunt. A lapsu vel alia vi externa vertebras cervicis luxari posse, nullum dubium est; verum difficilius intellectu videtur, quomodo per morbos, absque vi externa, hoc fieri possit. Videtur tamen *Hippocrates* talem morbum observasse. Ubi enim [*i*] morbos recenset, qui junioribus contingere post dentitionem solent, habet & *vertebrae, quae ad occipitium, intro luxationes*. Notum est ex Anatomicis, primam vertebram, atlantem dictam, articulari cum osse occipitis, dum condylos hujus ossis cavis similis figurae excipit: proxime hanc sequitur secunda colli vertebra, a processu dentiformi, dens vocata, supra quam una cum atlante totum caput circumagitur. Binae hae vertebrae occipitio proximae sunt; adeoque illae luxationes, de quibus in loco citato dixit *Hippocrates*, ad has spectarent. Quod etiam ex alio textu (K] patet; ibi enim leguntur sequentia: *Qui autem angina laborabant, illorum hae erant affectiones. Cervicis vertebrae intro vergebant, quibusdam amplius, quibusdam minus, collumque conspicuam intro cavitatem habebat, & hac parte contactum dolebat. At cuidam quoque affectus erat infra os dentem appellatum, qui non peraeque acutus est* (*l*). Ex quo loco patet, introrsum vergere quandoque primas vertebras colli, & anginam facere; aliquando vero in sequentibus simile malum observatum fuisse. Cum autem ex Anatomicis constet, validis adeo ligamentis dentiformem processum secundae vertebrae firmari, vix videtur illius vertebrae introrsum luxatio fieri posse in adultis, nisi tota destruatur fabrica; vel una cum hac etiam prima vertebra similiter luxetur. In junioribus, ubi dens ille cartilagine tantum unitur suae vertebrae, facilius posset ille nexus solvi, adeoque vertebra secunda, soluto dente, introrsum ire. Forte hoc ipsum insinuavit *Hippocrates* in modo citato aphorismo, ubi de juniorum morbis agit. Verum dum hoc fit, contenta vertebrarum cavo spinalis medulla necessario comprimi debet, unde certa fere mors; uti alia occasione ad §. 170. 1. γ. dictum fuit. Hinc *Celsus* (*m*), de capitis luxatione agens, monet: quod in tali casu neque bibere, neque loqui possit homo, & celerrime mors superveniat. Addit autem, se de capite luxato dicere, *non quo curatio ejus rei nulla sit, sed ut res indiciis cognosceretur, & non putarent sibi medicum defuisse, si qui sic aliquem perdidissent.*

Ubi ergo colli vertebrae introrsum luxantur sic, ut medulla spinalis compressa

(*i*) Aphor. 26. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 121. (k) Epidem. 2. Charter. Tom. IX. pag. 145.&c. (*l*) Vide Galen. Comment. 2. in Lib. prorrhet. Charter. Tom. VIII. pag. 775. (*m*) Lib. VIII. cap. 13. pag. 546.

pressa fuerit multum, patet satis, nullam medelam superesse: licet enim restitui haec luxatio posset, destructa saepe jam foret medullae spinalis fabrica, praecipue si in primis colli vertebris hoc contigerit. Unde etiam noluit *Aegineta* (*n*), ut talibus aegris medicina adhiberetur. Si vero non penitus loco suo exciderit vertebra, & non una sed plures simul ex sede sua parum remotae fuerint; minus periculum est: quia tunc vertebrae luxatae non ita acutum angulum cum sequentibus faciunt, adeoque & minus comprimunt spinalem medullam. Talem autem hujus morbi diversitatem notavit diserte *Hippocrates* (*o*); nam & dixit, cervicis vertebras quibusdam amplius introrsum vergere, aliis minus: dein addidit, in quibusdam infra secundam vertebram hoc fieri, tuncque minus acutum esse malum. Notavit etiam, quandoque valde rotundum & majori ambitu circumscriptum fuisse hoc malum, dum nempe plures vertebrae simul situm mutaverant. Monuit autem, si secunda vertebra, (quam dentem vocavit) loco mota non fuerit, non inflammari fauces, neque partes sub maxillis, quamvis tumentes, inflammatis similes esse. Addidit deinde, neque paraplecticos resolvi tales aegros, si neutram in partem tumor deflecteret, sed recta procederet; omnesque superstites fuisse, & quosdam ex morbo celerrime restitutos; alios quadraginta dies percurrisse, absque febre, multos etiam ad longissimum tempus aliquam tumoris partem retinuisse, uti indicabat & vox & deglutitio nondum penitus liberae. Contra vero si febris adesset, omnia pejora erant (notandum, quod antea monuerat *Hippocrates*, nec febrim nec inflammationem adesse, si vertebra secunda, dens vocata, non foret affecta); frigidissimos habebant pedes tales aegri, & si statim non morerentur, erecti stare non poterant; monetque, omnes interiisse, quos sic affectos noverat.

Raro quamvis occurrat ille morbus, tamen negari nequit, illum quandoque observatum fuisse. *Hippocratis* modo allegati textus hoc docent; & quamvis *Galenus* (*p*) dixerit, rarissime fieri talem anginam, tamen videtur indicare (*q*), quod illam viderit, dum commentatur *Hippocratis* de hac angina observata. Dicit enim: *Nunc anginae speciem exponit, quae raro a nobis visa est*. Contigit mihi semel tale quid videre in infante decem menses nato, cui caput retro inclinatum erat, guttur prominulum, & manifesta in cervice cavitas apparebat. Cum autem ob infantis miserrimos ejulatus exacte locum affectum scrutari non daretur, non potui accurate distinguere, quaenam vertebrae cervicis introcessissent. Nihil deglutire poterat infans, & post validas convulsiones hoc malum secutum fuerat. Nemo mirabitur, tales luxationes vertebrarum a convulsionibus fieri posse, imprimis in tenera aetate; dum etiam in adultis & robustis, epilepsia correptis, membra distorqueri, luxari &c. observatum saepius fuerit. Verum &

(*n*) Lib. III. cap. 27. pag. 39.
(*o*) Epidem. 2. Charter. Tom. IX. pag. 145. &c.
(*p*) Comment. 2. in Lib. I. Prorrheticor. Charter Tom. VIII. pag. 756.
(*q*) Commentar. 2. in Lib. II. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 145.

& docuerunt observata Medica, natos tumores in partibus internis corporis loco suo movisse vertebras; & deinde sublatis his tumoribus illas in pristinam sedem sensim rediisse. Memorabilis talis casus in Actis Parisinis [r] legitur: & notavit *Benedictus* (s), *se vidisse a fluxione acriori spinae accumbente dorsi vertebras luxatas, ossaque alia ex acetabulis detrusa & extorta*. An ergo inflammatorius tumor subito tale quid facere posset, quod aliter sensim a tumoribus lente increscentibus fit? Certe non omnino improbabile videtur, imprimis in juniori aetate.

Ubi autem anginam a vertebrarum luxatione natam valida comitatur inflammatio, vel superiores cervicis vertebrae loco suo multum motae fuerunt, patet satis, vix ullam spem curae superesse. Unde pro desperatis relinquendos esse tales aegros voluit *Aegineta*, uti modo dictum fuit. *Aetius* (t) vero consuluit, ut collo circa primas vertebras affigeretur cucurbita, saepius avellenda; hac spe, ut sic in sedem suam reducerentur luxatae vertebrae, quod tentari posset. Si vero lentius increverit hoc malum, neque inflammationem comitem habuerit, restitui sensim solent vertebrae, si laqueo, qui mentum atque occipitium sustinet, suspendantur quotidie juniores tali morbo afflicti: sic enim pondere corporis in rectum deducitur spina, & feliciter saepe curantur.

VERUM, SI CONVULSIONUM CAUSA QUAECUNQUE MUSCULOS PHARYNGIS LARYNGISVE OCCUPAVERIT, ORITUR SUBITA SUFFOCATIVA ANGINA. Quae licet molesta sit, rarissime tamen periculosa esse solet, ex sua natura, nisi a tali morbo ortum duxerit, qui ex propria indole periculosus est; uti v. g. dum in tetano, vel opisthotono, correptis talis angina adest, quod alia occasione in Commentariis §. 787. monitum fuit. In mobilibus in genere nervoso hominibus frequens talis angina observatur, quales sunt foeminae hystericae, & viri hypochondriaci dicti. Dictum fuit alia occasione in Commentariis §. 633., mirabilem illum morbum, qui passio hysterica vel hypochondriaca vocari solet, quasvis fere corporis partes occupare; simulque producere talia symptomata, quae competunt illi parti, quam morbus invasit. Quibus autem signis hic affectus distingui possit ab aliis morbis, ibidem dictum fuit. Nihil frequentius in praxi occurrit, quam globus ille hystericus dictus; dum, constricto oesophagi sphinctere, aer elasticus rarefactus illum distendit, sicque tumorem conspicuum excitat, quo miserae fere praefocantur. Cum autem spasmos illos ex abdomine sursum ascendere saepe sentiant tales mulieres, uterum in fauces usque attolli falso credunt. Plerumque satis facile curari solet haec anginae species talibus remediis, quae nimium spirituum impetum in harum partium musculos avertunt, & inordinatos spirituum motus sopiunt. Castorei, asae foetidae, galbani, & similium virosus odor naribus exceptus, spiritus salis Ammoniaci simili modo adhibitus, saepe uno momento tollunt haec mala; reditura tamen, dum miseris illi validi animi affectus contingunt. Quasdam vidi mulieres hac anginae

(r) Acad. de Sciences l'An 1731. Memoires pag. 724. &c. (s) Tabidor. Theat. Exercit. 33. pag. 63. (t) Tetrabl. 2. Serm. 4. cap. 47. pag. 485.

anginae specie frequenter correptas, quae adeo mobile habebant totum nervosum systema, ut antihysterica dicta remedia, praecipue acriora, malum augerent potius. Imprimis hoc observavi in puella, quae, frustra datis optimis antihystericis, per quadraginta octo horas nihil omnino deglutire potuerat: cucurbitis absque scarificatione nuchae applicatis uno momento tollebatur malum. Quandoque tamen, quamvis rarius forte contingit, diutius perstare hanc anginam, imprimis si non adhibeatur idonea medela, sed purgantibus, aliisve evacuantibus tentetur cura. Sic dicit *Helmontius* [u]: *Ex utero surrexisse virus, quod nil praeter gulam stringeret, sic ut a trimestri vix quidquam deglutiret matrona illustris. Accessi, malum cognovi, & confestim sanavit illam Dominus.*

Ubi ergo in hystericis & hypochondriacis ab inordinato spirituum motu solo convulsiva angina fit, facile curari solet & subito. Verum si in quodam corporis loco, imprimis circa praecordia, maligni stabulentur humores, qui actione regiminis (de qua vide Commentaria §. 701.) turbando omnes cerebri actiones convulsionem facere possunt, requiritur horum expulsio per emetica vel purgantia; quae pessime cedere solent, dum a solo perturbato spirituum motu convulsio nascitur. Talis casus describitur in *Actis Edinburgensibus* (w), ubi juvenis angina convulsiva laborabat, feliciter curata, dum emeticis & purgantibus deturbabatur biliosa saburra. Verum aegri robur, sapor amarus vel & salsus continuo perceptus, satis indicabant, quomodo & per quae remedia cura tentari posset.

§. 819. EX hac historia data (783. ad 819.) intelligitur ratio observationum Hippocraticarum.

Angina sine ullo signo conspicuo, solo stangulatu orthopnoico se prodens, cum febre acuta, dolore magno capitis, vel crurum, sine signis bonis, cito lethalis, primo scilicet, secundo, vel tertio die.

Angina επιγενέσει orta ex aliis inflammatoriis morbis, aut si species (801. 802.) nata ex (803. 804. 805.), lethalis.

Angina spumam oris excitans; serum tenue exprimens; faeces alvi sine sensu dimittens; in febre valde acuta sine ullo signo conspicuo occupans; cum recessu tumoris, ruboris, pulsationis in faucibus vel lingua tamen strangulans; ubique lethalis, & praeceps.

Absoluta jam anginae historia generali, simulque traditis illis, quae in diversis anginae speciebus maxime notanda videbantur, recensentur quaedam corollaria, quae ad Prognosin Anginae proprie spectant, & omnia apud *Hippocratem* inveniuntur. Ex ante dictis autem facile deduci poterit horum ratio; cumque de illis ibi dictum fuerit, sufficiet indicasse loca, ubi habentur.

(u) In Capitulo: *Asthma & Tussis* N. 31. pag. 292.

[w] Medical Essays Tom. I. pag. 277. &c.

ANGINA SINE ULLO SIGNO CONSPICUO &c. Occupat enim tunc inflammatorius tumor laryngem, vel internam pulmonalis fistulae membranam: de qua re videantur illa, quae in Commentariis §. 801. & 802. habentur, ubi simul notata fuerunt *Hippocratis* loca, quae hanc prognosin continent. De crurum autem dolore in anginosis absque bonis signis videantur illa, quae ad §. 809. 5. dicta fuerunt.

ANGINA ἐπιγενέσει ORTA &c. Morbus alteri morbo ἐπιγίνεσθαι (supervenire) dicitur, quum permanente illo, qui prior adfuerat, accedit & alter; uti *Galenus* (x) monuit, dicens: *Degenerat autem morbus, quum priore cessante succedit alter; supervenit autem, quum, priore permanente, alter accedit*. Unde talis epigenesis prioris morbi augmentum designat, dum ad alias corporis partes propagatur malum; vel saltem indicat, per morbum sic mutata fuisse fluida & solida corporis, ut etiam aliae functiones laedantur. Unde *morbis alios morbos & symptomata supervenire, Veteribus Medicis moris fuit dicere, quae ipsius morbi augescentis ratione contingere consueverunt* [y]. Cum ergo ex se satis periculosa saepe sit angina inflammatoria, patet facile, vix quid spei superesse, si alteri inflammatorio morbo superveniat angina. Recte enim monuerat *Hippocrates* (z): *In morbis, qui alter alteri superaccedit, plerumque interficit. Quum enim corpori a priori morbo debilitato alter morbus supervenerit, prae imbecillitate prius perit, quam alter, qui posterius accessit, morbus desinat*. Cum autem anginae curatio sanguinis missionem validam, purgantia antiphlogistica &c. requirat [vide §. 809.], debilior saepe a morbo praegresso aeger haec ferre nequit. Augetur periculum, quod *omnis ejusmodi supervenientium ortus non parvos nec faciles, sed magnos & malignos morbos sequatur* [a]. In febre enim ardenti, uti ad §. 741. dictum fuit, deglutitio quandoque laeditur, malo omine; uti etiam alia occasione in Commentariis §. 772. 785. 802. monitum fuit.

Ubi autem angina inflammatoria, quae musculos elevando ossi hyodi & laryngi servientes occupat [§. 803.], vel pharyngem (§. 804.), aut tonsillas, uvulam, velum pendulum, ejusve quatuor musculos pterygostaphylinos (§. 805.), sic increverit, ut ad pulmonalem fistulam (§. 801.), vel laryngem (§. 802.) propagetur malum, satis patet, lethalem morbum esse. Quin imo, licet per metastasin materies inflammatoria, tonsillas, pharyngem &c. obsidens, priori sede derelicta, ad laryngem vel asperam arteriam deponeretur, non multum spei superesset; uti satis colligi poterit ex illis, quae ad §. 801. 802. dicta fuerunt.

ANGINA SPUMAM ORIS EXCITANS; SERUM TENUE EXPRIMENS, FAECES ALVI SINE SENSU DIMITTENS. Dictum fuit ad §. 805., pituitae ad cava tonsillarum stillicidium perpetuum esse, dum illae ipsae vel & vicinae his partes inflammatae sunt; unde & in hac anginae specie perpetua saepe exscreatio spu-

(x) In Commentariis in Aphor. 11. Sect. VII. Charter. Tom. IX. pag. 297.
(y) Galen. in Commentariis in Aphor. 35. Sect. VI. ibid. pag. 270. (z) De Affectionibus cap. 6. Charter. Tom. VII. pag. 626. 627. (a) Galen. in Commentariis in Aphor. 11. Sect. VII. Charter. Tom. IX. pag. 297.

ſpumoſae pituitae adeſt: tamen minus lethalis haec angina eſſe ſolet, uti tunc dictum fuit; adeoque de illa ſpumoſae pituitae excretione hic non agitur. Verum in peſſimis & lethalibus anginis omnia fere eadem apparent phaenomena (vide §. 807.), ac in illis, qui laqueo ſtrangulantur; in quibus videmus foedo ſpectaculo ſpumam tenacem circa os & labia colligi, dum moriuntur. Unde dixit *Hippocrates* (*b*): *Qui ſtrangulantur, ac diſſolvuntur, nondum tamen mortui ſunt; ex illis non convaleſcunt, quibus circum os ſpuma fuerit*. Ubi notandum, quod non dixerit pituitam defluere, ſed circum os colligi. Impeditur enim tunc tranſitus ſanguinis per pulmones ex corde dextro in ſiniſtrum; unde tanta vi urgentur arteriarum pulmonis extrema, ut ex illarum finibus in cava aerea pulmonis apertis exprimatur humor ſolito viſcidior, qui in ſummis illis anguſtiis educi nequit excreando, ſed collectus aſcendit in fauces, oris cavum replet, & tandem circa labia colligitur ſpumeſcens. Videmus ſimile quid fieri in moribundis fere ſemper, dum jam aliquot ante mortem horis ingratus ille ſtertor & ronchus in pectore (*de rochel*) auditur, a collecto tali viſcido humore in pulmonis bronchiis; qui pariter de naribus, vel ore, poſt mortem, conſtrictis frigore omnibus partibus, exprimi ſolet. Notat ergo talis ſpuma in angina ſuffocationem & mortem.

Peſſimum etiam ſignum dat ſerum tenue in angina inflammatoria continuo ex ore depluens. Dictum fuit §. 793., a compreſſis venis majoribus, quae hic locantur, & reducem a capite ſanguinem ad cor deferunt, tale ſeri profluvium naſci poſſe; atque *Loweri* experimento in cane, cui venas jugulares ligaverat, demonſtratum fuit, omnia vicina loca ſeri tenuis copia inundari. Ubi ergo hoc ſymptoma obſervatur, concludere licet, tumorem inflammatorium venas comprimere; unde peſſima illa mala, quae §. 807. enumerantur, brevi ſequentur, uti ibidem pluribus dictum fuit.

Dejectionem autem alvi, quae ſine ſenſu exit, lethalem damnavit *Hippocrates*; uti in Commentariis §. 719. dictum fuit: atque imprimis in angina hoc verum eſt, cum praeſentem ſtrangulationem indicet hoc ſymptoma; atque obſervetur, & alvum & veſicam exonerari illis, qui laqueo ſuffocantur. In *Coacis Praenotionibus* illo loco, quo de varia Anginae prognoſi agitur, habetur ſententia, quae huc ſpectat: *Quibus per vehementiam pulſationis* (*venarum*) *ſtercus derepente per alvum ſecedit, lethale* [*c*]. Voluit quidem *Foeſius* (*d*), pulſationem illam vehementem & conſpicuam obſervari in anginis inflammatoriis, dum in collo & temporibus valide micant arteriae, & partes inflammatae palpitant prae pulſationis vehementia: interim tamen non videtur abſque ratione aliter legiſſe hanc Coacam Praenotionem *Duretus* (*e*), qui loco σφύγμȣ (*pulſationis*) habet πνίγμȣ (*ſtrangulationis*); atque ita pulcherrime confirmaret modo dictam prognoſin in angina lectio ſequens: *Quibus per vehementiam ſtrangulationis ſtercus derepente per alvum ſecedit, lethale*.

In

(*b*) Aphor. 43. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 82. (*c*) Coac. Praenot. N. 368 Charter. Tom. VIII. pag. 872. [*d*] Tom. I. pag. 175. (*e*) In Coac Hippocrat. pag. 237.

In febre valde acuta sine ullo signo conspicuo occupans. Quam praeceps sit angina inflammatoria, quae absque ullo signo conspicuo, sola strangulatione se manifestat, in eadem hac paragrapho vidimus; simulque demonstratum fuit, lethalem anginam esse, quae per epigenesim ex aliis morbis inflammatoriis nascitur. Idem quoque verum est, si in febre valde acuta, quamvis non inflammatoria (tales enim febres dari *in Capitulo de synocho putri* probatum fuit), similis angina oriatur; uti facile patet ex illis, quae paulo ante dicta sunt. Confirmant & hoc sequentes *Hippocratis* Aphorismi (*f*): *Si febre detento, tumore non existente in faucibus, suffocatio derepente supervenerit, lethale. Si febre detento derepente cervix intorqueatur, ac vix deglutire possit, tumore non existente, lethale.* Ubi notandum, quod aeque damnaverit lethalem anginam, quae deglutitionem laedit, ac illam, quae respirationem suffocat; si nempe acute febricitantibus repente superveniat. Videtur enim convulsis musculis cervix detorqueri in ultimo casu; in priori vero glottidem claudentes musculos similiter affici. Quam periculosa autem convulsio sit febri acutae superveniens, dictum fuit §. 712. 734. 741.; facileque patet, discrimen illud augeri, dum convulsio musculos deglutitioni vel respirationi servientes occupat.

Cum recessu tumoris, ruboris &c. Tunc enim angina deglutitionem laedens, adeoque minus periculosa, mutatur in illam, quae respirationem suffocat; quae in hoc casu semper lethalis est, uti in secunda sectione hujus paragraphi dictum fuit.

(*f*) 34. & 35. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 154. 156.

PERI-

PERIPNEUMONIA VERA.

§. 820. SI in vasis pulmonalibus, inflammationi suscipiendae aptis, inflammatio vera concipiatur, morbus vocatur Peripneumonia.

Duplici imprimis modo definitio morbi tradi solet: vel enim ex illis phaenomenis, quae semper morbum definiendum comitantur, colligitur; vel ex intellecta causa morbi proxima deducitur. Prioris definiendi methodi exemplum in phrenitide v. g. vidimus, dum illa dicebatur adesse, quando ferox & perpetuum delirium cum febre acuta continua oriebatur (vide §. 771.). Simili modo etiam postea definietur pleuritis (§ 875.); atque deinde ex tota morbi historia determinatur, qualis ejus causa proxima sit. Altera definitionis methodus supponit illud, quod per omnia morbi phaenomena collecta tantum patet, nempe cognitionem accuratam causae morbi proximae; atque talis est definitio Peripneumoniae, quae hic traditur. Prior definiendi methodus inservit, ut morbus, cujus indagatur natura, distinguatur per signa pathognomica ab omni alio morbo, adeoque omnis vitetur confusio. Posterior autem morbi naturam individuam jam cognitam supponit, paucisque verbis illam describit. Binis illis methodis promiscue usus fuit *Celeberrimus Boerhaavius*; sic tamen, ut, dum priorem methodum adhiberet, postea ex tradita morbi historia deduceret ejus causam proximam; ubi vero posteriori methodo definiendi morbi usus fuit, tunc datae definitionis veritatem probat postea ex omnibus illis, quae in morbi definiti decursu observata fuerunt. Sic, v. g., postquam phrenitidem ex phaenomenis, hunc morbum semper comitantibus, definiverat § 771., postea ex morbi decursu toto, & observatis in cadaveribus defunctorum hoc morbo, elicit §. 776. causam proximam phrenitidis, quod nempe sit vera inflammatio meningum cerebri: atque idem etiam in Pleuritidis, simili modo definitae, historia §. 882. fecit. In Peripneumonia vero, cujus causam proximam in definitione hac paragrapho data supposuerat, postea §. 846. tanquam corollarium ex tota morbi historia deduxit, morbum illum, quem vetustas hoc nomine descripsit, esse veram inflammationem pulmonum.

Patet autem evidenter, & Veteres Medicos hunc morbum, quem πνευμονίην, vel & περιπνευμονίην dixerunt, pro inflammatione pulmonis habuisse. Ita enim *Hippocrates* (*g*) de hoc morbo agens dixit: *Pulmo ex calore tumens.* Verum calorem & tumorem inflammationis signa esse patuit ex illis, quae ad

(*g*) De Morbis Lib. III. cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 585.

ad §. 370. & 382. dicta fuerunt. Sic etiam alibi (*h*) a febre ardente peripleumonia (notandum enim quod περιπλευμονίην & περιπνευμονίην promiscue dixerit) fieri notavit. In Commentariis autem §. 741. probatum fuit, per febrim ardentem sic inspissari sanguinem, ut per totum fere corpus inflammationes faciat. *Aretaeus* autem (*i*) optime sic definivit: *Haec est aegritudo, quam peripneumoniam vocamus, inflammatio pulmonis cum febre acuta.* Similia de hoc morbo dixerunt *Aegineta* (*k*) & *Trallianus* (*l*).

In Peripneumonia ergo adest pulmonis inflammatio. Verum in historia inflammationis §. 371. 379., demonstratum fuit, illam tantum obtinere posse in vasis conicis, ubi fluit ex lato in angusta liquor; adeoque non omnia pulmonis vasa inflammationi suscipiendae apta sunt, sed arteriosa tantum. Omnis enim inflammatio supponit obstructionem; atque in Commentariis §. 119. probatum fuit, obstructionem in venis locum habere non posse, quia directio liquidi per venas moti versus latiorem locum propelleret illud, quod obstaculum facere posset.

Vocatur autem hic morbus Peripneumonia Vera, dum inflammatoria spissitudine immeabilis sanguis in arteriarum angustiis haeret; ut distinguatur ab alia hujus morbi specie, de qua postea peculiari capitulo dicetur; Peripneumonia nempe Notha, quae ex lenta pituita pulmones infarciente originem ducit.

§. 821. **ILla vasa autem sunt Arteriae Bronchiales; Pulmonicae, & harum laterales Lymphaticae.**

Verum in pulmone duplices arteriae sunt: una pulmonaris dicta, quae omnem sanguinem cordis dextri recipit, & per ultimos fines suos transmissum venis tradit pulmonalibus, atque inde in cor sinistrum propellit. Altera arteria *Bronchialis* dicta *Ruyschio* (*m*), qui illam descripsit, atque hoc nomine donavit, quia supra bronchia serpens illa ad finem usque concomitatur: haec arteria, longe minor priori, nutritioni substantiae ipsius pulmonis inservit. Videtur enim satis constans observatio esse, quod viscera, quae sua fabrica allatos humores mutant in communes toti corpori usus, peculiares adhuc habeant arterias, quae vitalem sanguinem nutrimento illorum destinatum adferunt. Sic v. g. in hepate venae portarum truncus sanguinem gerit fabrica ipsius hepatis mutandum in commune corporis bonum; arteria vero hepatica hujus visceris nutritioni prospicit. Ita & in renibus praeter emulgentes arterias observantur alii rami arteriosi, qui similem usum renibus praestant. Magnum autem argumentum in Physiologicis inde habetur, quo probatur, efficaciam pulmonum in corpore sano esse majoris momenti, quam reliquorum viscerum, quod nulla totius corporis particula accipiat vel minimam guttulam arteriosi liquidi, nisi prius per pulmonem

(*h*) De Morbis Lib. II. cap. 25. Charter. Tom. VII. pag. 576. (*i*) De Caus. & sign. acutor. morbor. Lib. II. cap. 1. pag. 10. (*k*) Lib. III. cap. 30. pag. 40. (*l*) Lib. V. cap. 2. pag. 241. (*m*) Dilucid. valvul. cap. 4. observ. 15. pag. 21.

nem transierit, ne quidem ipso pulmone excepto. Nisi enim hoc necessarium adeo foret, potuisset pulmo ex arteriae pulmonaris ramis vitalem recipere laticem; dum e contra semper observatur, ex aorta ipsa, vel ejus ramis intercostalibus, aut oesophageis (*n*), arteriosum surculum ad pulmones deferri.

Verum inflammatio non tantum locum habere potest in majoribus arteriis sanguinem rubrum gerentibus, sed etiam in lateralibus earundem ramis, qui sua angustia sanguinem rubrum non admittunt naturaliter, licet dilatati in suis initiis illum recipere possint, non vero transmittere per ultimos suos fines (vide §. 372.). Simile autem vitium in longe adhuc minoribus vasis obtinere posse §. 379. probatum fuit. Poterit ergo phlegmone proprie dicta, & Erysipelas, & oedema calidum in pulmone nasci, prout diversae magnitudinis vasa immeabili materia obstructa sunt, simulque impetu vitalis liquidi, per febrim fortius moti, urgentur. *Hippocrates* (*o*) jam Erysipelatis in pulmone mentionem fecit, illudque gigni dixit, *quum supra modum is resiccatus fuerit. Exsiccatur autem & ab ardoribus, & a febribus, & nimio labore & intemperie*. Monuit autem, illud pulmonis Erysipelas felici metastasi quandoque foras verti; &, nisi hoc fiat, intus putrescere aut purulentum reddi totum pulmonem. Addit deinde, illud Erysipelas extra diffusum, si intro vertatur, nullam spem superesse: quae omnia perfecte conveniunt illis, quae aliis in locis de Erysipelate habet.

§. 822. UNde etiam duplex concipi Peripneumonia potest; quarum una ad fines arteriae pulmonalis, altera in bronchialibus haeret.

Ratio hujus ex modo dictis patet.

§. 823. ET statim liquet, priorem periculosissimam; posteriorem minus discriminis habere, sed illam ex hac nasci posse; & causas multas communes habere.

Dum enim immeabilis sanguis haerere incipit in finibus arteriae pulmonalis, impeditur liber transitus sanguinis ex corde dextro per pulmones in cor sinistrum, qui tamen ad vitam absolute requiritur, uti in Commentariis §. 1. dictum fuit: unde patet, talem peripneumoniam periculosissimam esse: cum autem in arteriis bronchialibus simile malum haerens non adeo directe laedat liberum sanguinis per pulmones transitum, minus inde discrimen praevidetur. Interim tamen, quamvis non adeo praeceps sit talis morbus, pessima inde mala sequi poterunt, nisi benigna resolutione curari possit nata inflammatio, cum in pulmone alii inflammationis exitus in suppurationem, gangraenam, vel scirrhum, vel lethales sint, vel difficilimos morbos chronicos relinquere soleant. Prae-

(*n*) VVinslovv. Exposit. Anotomique Traité des Arteres N. 109. &c. pag. 373.
(*o*) De Morbis Lib. I. cap. 8. Charter. Tom. VII. pag. 540.

Praeterea, arteriis bronchialibus inflammatis facile afficiuntur & arteriae pulmonalis propagines, his ubique vicinae non tantum, verum & plurimis in locis per anastomoses junctae [*p*]. Vasa enim inflammata impetu liquidi vitalis a tergo loca obstructa urgentis dilatantur & tument; sicque omnia vasa vicina premunt & angustant, uti in Commentariis §. 382. explicatum fuit.

Cum ergo & bronchialis arteriae & pulmonalis rami adeo vicini sint sibi mutuo, patet satis, a causis multis communibus binas has peripneumoniae species produci posse; licet tamen & quaedam sint, quae potius arteriae pulmonalis ramos, vel sanguinem per hos motum, afficiant, uti sequenti paragrapho videbimus.

§. 824. QUae causae plurimae revocari queunt. 1. Ad generales omnium inflammationum per totum corpus (375. ad 380.). 2. Ad eas, quae imprimis pulmones afficiunt: ut sunt aer humiditate, siccitate, calore, frigore, gravitate, levitate, exhalationibus causticis, vel adstringentibus, aut coagulantibus constans, sicque peccans; chylus ex crassis, siccis, viscosis, cum acribus permistis, vel sine iis; exercitia pulmonum violenta, cursu, lucta, nixu, cantu, clamore, equitatione forti in vento adverso; venena coagulantia, caustica, constringentia, venis ad cor tendentibus immissa; vehementes animi perturbationes; angina cum oppressione pectoris, & orthopnoea, pleuritis valida, paraphrenitis ingens.

1. Omnes illae causae, quae inflammationem in aliis partibus corporis excitare possunt, sive reddendo fluida immeabilia, sive minuendo vasorum capacitatem, vel etiam per errorem loci adigendo crassiora fluida in minorum vasorum dilatata orificia, huc spectant: de his omnibus autem in historia inflammationis, paragraphis in textu citatis, dictum fuit.

2. Verum & aliae occurrunt causae, quae considerari accurate merentur, & quae in pulmonem potius, quam in reliquum corpus agunt. Inter illas autem praecipuum locum habet.

Aer humiditate, siccitate &c. Quamvis enim aer undique corpus alluat, & una cum cibis & potibus in ventriculum & intestina deferatur, tamen nullam partem corporis magis afficit, quam pulmones, quum continuo aerem ducere debeat homo, ut vivat. Unde & haec corporis pars aeris mutationibus & frequentius & validius afficitur. Si ergo aer nimium humidus fuerit, vasorum fibrae in pulmone debilitabuntur [talem enim effectum habere omnia humectantia in Commentariis §. 54. 4. vidimus], minus resistent fluidis impulsis; adeoque periculum erit, ne laxata vasa admittant crassiores fluidi moleculas, quae per illorum fines transire non pote-

(*p*) Ruysch. Catalog. rarior. pag. 162.

poterunt [§. 118. & 378.]: praecipue si una cum humiditate calor aeris adfuerit; adeoque nascentur inflammationis causae. E contra vero si aer nimia siccitate peccet, asperae arteriae & bronchiorum internam superficiem naturali humiditate privabit; hinc minus flexiles hae partes difficilius ab aere inspirato expandi poterunt. Praeterea ultima exhalantium vasorum oscula, quae in aeream pulmonis superficiem patent, exsiccabuntur, adeoque resistent liquidis impulsis, unde obstructio & inflammatio sequi poterunt; praecipue cum per aerem siccum & calidum liquidissima difflentur de corpore toto, adeoque sanguinis major inspissatio ab eadem causa oriatur. Calor autem aeris nimius similia fere efficit, ac ejusdem siccitas; si vero calori aeris accedat simul humiditas, tunc nimis laxando pulmonis vasa nocere poterit, uti statim dictum fuit. Intensum vero aeris frigus omnium maxime huic morbo producendo favet. Frigore enim & gelu adunari sanguinis moleculas antea ad §. 117. vidimus; dum autem sanguis per pulmonales arterias pellitur, nudo fere exponitur aeri; adeoque ab intenso frigore coagulationis metus est, omnium maxime si ab exercitiis vel foci calore aestuantes homines aerem gelidissimum imprudenter hauriant; uti tot funestis casibus constitit, & §. 118. pluribus demonstratum fuit. Unde monuit *Hippocrates* (*q*), hyeme pleuritides & peripneumonias maxime fieri, & quidem vehementissimas. Cum vero doceat Anatome (*r*), pulmones suspensos in aere illos undique allabente collabi semper, & multo minores fieri, quam erant, dum in thorace integro haerebant; patet, pulmones propria vi semper niti, ut minores sint in omnibus suis partibus, adeoque variam aeris gravitatem augere vel minuere posse pulmonum dilatationem, quae ad liberum sanguinis per illos transitum requiritur. In sanis hominibus illa in gravitate Atmosphaerae differentia, quae vulgo observari solet, raro multum mali facit; sed illi, quibus fibrae musculares & ligamenta bronchiorum squamosa segmenta connectentia nimis obriguerunt, vel spasmo a levissima causa contrahi solent; mutatam aeris gravitatem illico saepe sentire solent, & paroxysmo asthmatico corripi. Cum autem aer nimis gravis magis comprimat pulmonis vasa, augebitur resistentia cordi dextro, arctatis canalibus. Ubi vero aer nimis levis fuerit, eadem vasa, minus pressa, ab humoribus impulsis nimium dilatari poterunt, unde similis effectus erit, ac ab humido & calido aere. Simul etiam aer nimis levis non poterit satis superare vim contractilem fibrarum pulmonalium dilatationi pulmonis resistentem. Quamvis ergo varium atmosphaerae pondus in sanis caeteroquin hominibus solum raro multum noceat, poterit tamen cum aliis causis simul concurrere, atque earundem effectum augere. Minus tamen discriminis videtur exspectandum esse ab aucta aeris gravitate: docuerunt enim experimenta, animalia in aere ita compresso, ut mercurius in barometro solitam altitudinem superaret triginta digitis, vivere tamen potuisse [*s*]. In altissimis autem monti-

(*q*) De Affectionibus cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 621.

(*r*) H. Boerhaave Institut. Medic. §. 602.

(*s*) Vide Boyl. in Experiment. novor. physico mechan. continuat. secund. artic. 4. Exper. 6. 7. &c. Tom. I. pag. 5. &c.

montibus, a nimia levitate aeris impediri respirationem, observatum fuit (t), & quidem cum suffocationis periculo.

Verum praeter has memoratas aeris qualitates notandum est, atmosphaeram nos ambientem incredibilem in se continere corporum varietatem. Quidquid enim ex plantis, & animalibus, sive vivis, sive post mortem putredine resolutis exhalat, vel per ignem expellitur, omne hoc in aere fluctuat. Imo & fossilia corpora, quandoque sponte sua, saepius per ignem agitata, exhalationes fundunt, quae pariter per aera diffunduntur. Si ergo tales exhalationes aeri inspirato permistae caustica, adstringente, vel coagulante vi praeditae fuerint, poterit inde peripneumonia fieri. Dum arsenicum, caustica & venenata vi infame, repetitis sublimationibus fixare tentabat *Tachenius* (u), sciendi desiderio quaevis spernens pericula, apertis vasis inspiravit auram suavissimam, sed post semihorulam imprudentiae suae poenas luebat; dum & difficulter respirabat, omnium membrorum convulsiones patiebatur, sanguinem mingebat cum intolerabili ardore &c. Lacte & oleo praeceps hoc periculum evasit quidem, sic tamen, ut tota hyeme langueret, febre lenta, hecticae simili afflictus. Probe memini, dum ex sale marino decrepitato siccissimo, & oleo vitrioli rectificatissimo, spiritum salis marini meracissimum paraveram, solutis vasis tanto cum impetu fugacissimos vapores erupisse, licet paucae tantum unciae hujus spiritus in capacissimo excipulo haererent, ut non tantum laboratorium, sed & tota fere domus illico his vaporibus replerentur, cum imminentis suffocationis periculo, nisi subito aufugissem. Omnibus notum est, sulphuris accensi vaporem & homines, & quaevis animalia respirantia, necare certissime, si majori copia cum aere hauriatur. Adeo enim sensibilis est interna pulmonum superficies, ut ab acrioribus talibus, una cum aere haustis, illico corrugetur totus pulmo, spasmodice constrictis fibris musculosis bronchiorum, segmenta cartilaginea nectentibus; unde subito lethalis peripneumonia; vel, si evaserint, incurabile asthma tota vita manet. Hoc vidi in optimo hujus urbis cive, cui in juventute apud oenopolam habitanti, ut addisceret vinorum commercium, a sodalibus jubebatur, ut aperto ingentis dolii, sulphuris vapore repleti, spiraculo olfaceret, qua arte vina a fermentatione praeservarentur. Miser ille valide naribus attrahit infestum hunc vaporem, sed mox concidit, atque aliquot horis cum morte luctatus evasit quidem, verum tota vita mansit asthmaticus, & nunquam somnum capere potuit, nisi erecto corpore in sedili haereret. Verum & una cum aere inspirato in pulmonem duci possunt talia, quae non acria quidem sunt, sed coagulante & exsiccante vi pessime nocere possunt, quamvis plerumque non tam subito horum noxa observetur. Sic *Diemerbroeckius* (vv) in nosocomio dissecuit lapicidae famulum asthmate mortuum, atque in ejus pulmone invenit magnam copiam pulveris lapidum, vesiculas fere omnes pulmonis implentem, atque sequente anno in binis lapicidis simili modo mortuis idem invenit. Ex quibus omni-

(t) Verulam. Novi organi Lib. II. Aphor. 12. pag. 333. [u] Hippocrat. Chem. cap. 24. pag. 149. 150. [vv] Anatom. Lib. II. cap. 13. pag. 306.

omnibus satis patet, una cum aere inspirari posse talia, a quibus peripneumonia nasci poterit.

CHYLUS EX CRASSIS, SICCIS, VISCOSIS &c. Notum est ex Physiologicis, chylum, ex ingestis cibis & potibus paratum, per ductum thoracicum infundi in venam subclaviam, inde momento post una cum sanguine venoso ad cor dextrum venire, atque tunc per ultimas pulmonaris arteriae angustias pelli debere. Si ergo ex crassis & viscosis paratus fuerit chylus, vel ob sicciores cibos assumtos absque potu non satis dilutus, periculum est, ne in ultimis illis arteriarum finibus haereat, illosque obstruat, vel saltem difficiliorem reddat sanguinis per pulmones transitum. Verum quidem est, magnam cautelam adesse in corpore humano, ne hoc fiat, dum & bilis affusa in intestinis tenacitatem solvit ingestorum, & saliva, lympha pancreatis, ventriculi & intestinorum humores &c. chylo miscentur, antequam sanguini venoso affundatur, simulque parca copia chyli torrente quasi venosi sanguinis absorbetur. Interim tamen lentae & viscosae ingestorum moleculae, licet dilutae, dum in sinu venoso, auricula, & corde dextro haerent, possunt iterum adunari [vide §. 69. 70.], atque lentorem morbosum facere, cujus noxa in pulmone percipietur. Numquid enim sanissimi etiam homines, post cibos larga nimis copia assumtos, dispnoeam sentiunt aliquot postea horis, dum chyli major solito copia, & minus forte elaborati, per pulmonem transit? In debilioribus longe citius a leviori etiam in diaeta errore idem observatur, atque omnium maxime in phthisicis, qui pessime anguntur, dum novus ex ingestis paratus chylus majori copia sanguini admiscetur. Patet ergo & hanc peripneumoniae causam notari debere. Frequens satis in bobus hic morbus occurrit, ab hac potissimum causa, ut videtur; dum haec animalia, in stabulis quiescentia hyemali tempore, pascuntur placentis, post expressionem olei ex lini semine residuis [*lynsaat koeken*], ex quibus contritis & cum aqua subactis tenax illud lutum paratur, quo chemici ad vasa agglutinanda uti solent. Si vero una cum viscido lentore acrimonia juncta fuerit, eo major noxa erit dum tenerrima vasa, acribus stimulis irritata, constringuntur & cava sua arctant. Quamvis enim ex ingestis, licet diversissimis, humani corporis efficacia unus & idem homogeneus humor, sanguis nempe, paretur, tamen illa mutatio non in instanti perficitur, sed plurium horarum spatio absolvitur, atque chylus, cum sanguine jam fluens, diu saepe adhuc ingestorum indolem retinet. Patet in lactantibus foeminis, quarum lac odorem & saporem assumtorum, purgantium vires &c. satis diu quandoque retinet. Confirmantur modo dicta & *Hippocratis* (*x*) testimonio, qui dixit, *inflammationem in pulmone fieri maxime a vinolentia, & piscium capitonum & anguillarum ingluvie: hi namque pinguedinem humanae naturae inimicissimam habent*. Atque ideo etiam Celsus [*y*] sanato morbo, recidivae cavendae causa jussit, *in refectione pluribus diebus a vino abstinere*; simulque curandum esse, *ut diu nihil nisi molle & lene sumatur*.

Exer-

[*x*] De Internis Affectionibus cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 642.
[*y*] Lib. IV cap7. pag. 213.

EXERCITIA PULMONUM VIOLENTA &c. Valido cursu, plurimis corporis musculis agentibus, accelerari debere motum sanguinis venosi, adeoque & cor irritari sic, ut saepius & fortius contrahatur, alia occasione in Commentariis §. 99. 2. probatum fuit. Verum, corde frequentius contracto, & fortius simul eodem temporis spatio, augetur celeritas sanguinis per pulmonares arterias pulsi quam maxime. Demonstratum autem fuit §. 100., aucto motu sanguinis per vasa, difflatis aquosis partibus, produci viscositatem sanguinis inflammatoriam, qua ad concretionem facilem disponitur. Simul etiam tunc probatum fuit, ab eadem causa augeri vasorum ad initia amplitudinem, & liquidorum crassiorum in tenuiora vasa impulsum: unde tunc concludebatur, obstructiones, inflammationes &c. ab aucto motu sanguinis per vasa sequi posse. Quamvis autem illa mala in toto corpore ab hac causa nasci queant, imprimis tamen pulmoni majus inde imminet periculum, quia & tenerrimis vasis constat, & velocitatis sanguinis incrementum illum plus afficit. Demonstratur enim in Physiologicis (z), quod *omnis liquor totius corporis, quo tempore distributus per omnes partes, semel circuitum absolvit, per cunctas, eo tempore totus semel transit per solos pulmones; ideoque & humor omnis vitalis totus quantus pulmones transit, dum per alia viscera tantum certa portio transfluit.* Hinc intelligimus rationem, quare a validissimo cursu & homines & animalia toties subito moriantur, uti passim Observationes Medicae testantur. Imprimis autem tunc funestissimus eventus sequitur, dum aestuantes & anhelosi a cursu homines frigidum aerem hauriunt, vel gelidum potum bibunt affatim: ratio horum data fuit in Commentariis §. 118.

LUCTA, NIXU. Validissima enim tunc omnium fere musculorum voluntariorum actio est, adeoque & acceleratur sanguinis venosi motus aeque ac a cursu. Verum praeterea videmus, omnes homines, dum luctantur, vel valido nixu pondera elevare, aut obstacula quaedam removere, conantur, aerem magna copia inspiratum retinere quam diutissime, antequam exspirent, atque similes conatus repetere continuo. Aer autem calido pulmone retentus rarescit, & tanto magis vasa pulmonalia premit, quanto magis a calore expanditur: hinc patet, angustari debere pulmonis vasa: interim agentibus musculis acceleratur sanguinis venosi motus versus cor, illudque irritatur in validiores & frequentiores contractiones; cum autem ab aere rarefacto angustata fuerint pulmonis vasa, difficilius sanguis transibit per pulmones, & tantum ejus fluidissima pars per arctiores jam vasorum fines transire poterit, crassissima accumulabitur, atque obstructiones & inflammationes pariet.

CANTU, CLAMORE. Ob eandem rationem inter peripneumoniae causas & haec referuntur. Vox enim formatur expulsu aeris, tota capacitate pulmonis contenti, per causas arctantes thoracem; ita tamen ut aer sic per asperam arteriam expulsus incurrat in ventriculos laryngis, cartilagines arytenoideas, ri-

[z] H. Boerh. Institut. Medic. §. 208.

rimam glottidis. Nimis enim dilatata glottidis rima aer liberrime exit, sed nullum sonum facit; uti patet in illis, qui graviorem sonum edere conantur, quam possunt. Demonstraverunt autem Musici, vocis diversitatem quoad acutiem & gravitatem pendere a varia apertura rimae glottidis, & aucta vel minuta celeritate aeris expulsi. Ubi ergo acutissimos tonos cantando assequi conantur homines, causae thoracem arctantes valida vi exprimunt aerem pulmone contentum per angustatam admodum glottidis rimam, unde aer pressus valide reagit in pulmonis cavum, quo continetur, hincque impeditur liber sanguinis per pulmonem transitus. Idem in valido clamore verum est, qui semper eo acutiorem tonum format, quo fortior est. Phaenomena autem, quae apparent in cantantibus, vel fortiter clamantibus hominibus, evidenter hujus rei veritatem probant. Semper enim tunc turgida rubet facies, oculi suffunduntur sanguine, venae frontales & jugulares tument &c., quae omnia docent circa cor dextrum accumulari sanguinem venosum, quia libere per pulmones transire nequit, uti alia occasione ad §. 807. probatum fuit.

Equitatione forti in vento adverso. Demonstraverunt Physici (*a*), corpora per fluidum mota resistentiam pati, atque aucta velocitate corporis moti hanc resistentiam augeri; partim quia cohaesio particularum fluidi superari debet, partim etiam quia partibus fluidi motus conciliatur. Si ergo quis pernici equo per aerem vehatur, cum actioni aequalis sit reactio, tanto magis aer premet pulmonem, quo rapidius per aera movetur homo. Verum si jam simul aeris adverso vento moti directio superari debeat, patet satis augeri quam plurimum illam vim, qua aer pulmones premit. Si autem & frigidus talis ventus fuerit, eo magis constringentur vasa pulmonis, & tanto majus periculum erit adunationis molecularum sanguinis (vide §. 117.)

Venena coagulantia &c. Docuerunt Chemici, dum sanguinis humani, aliorumque animalium, proprietates describunt, a spiritibus acidis fossilibus ex vitriolo, nitro, sale marino &c. expressis vi ignis, sanguinem coagulari: idem ab alcohole, alumine, vitriolo & pluribus aliis contingit. Postea tentatum fuit, quid similia efficerent, si venis apertis vivi animalis instillarentur; qualia plura experimenta apud *Wepferum* (*b*) aliosque Auctores inveniuntur. Tentavi similia in canibus saepius, vidique semper sanguinem inde grumescere, & per venas, semper latiores in suo decursu, ad cor dextrum deferri, dein in pulmones: ibi autem haerebant, & post summas anxietates animalia haec moriebantur, citius vel serius, prout major minorve talium coagulantium quantitas venis injecta, & diversa foret horum injectorum efficacia. Poterit ergo & a talibus causis lethalis subito peripneumonia induci. Interim tamen cautum est, ne talia, per os ingesta, venas ingredi & sanguini misceri possint, antequam admodum diluta fuerint; vel sic mutata, ut nocere nequeant. Minima enim venarum absor-

(*a*) 's Gravesande Physices Elementa Mathem. Tom. I. pag. 527. &c.
(*b*) Cicut. Aquat. histor. & noxae. Bachlivius sylloge experiment. pag. 103. &c.

absorbentium & vasculorum lacteorum oscula in primis corporis viis ab acrioribus sic constringuntur, ut omnis aditus tollatur; adeoque raro ab hac causa peripneumonia fiet. Si vulneribus, in quibus magnae venae discissae sunt, imprudenter applicaretur alcohol vel similia stiptica, quae sanguinem promptissime coagulant, tale malum metuendum foret: uti etiam, dum atra bilis viscera abdominalia obsidens, quacunque de causa mota & turgens, versus hepar ruit, & exesos venae cavae ramulos ingressa cum sanguine venoso ad cor dextrum defertur. Uti enim postea §. 1104. dicetur, quandoque atra bilis acidam coagulantem vim habet, adeoque posset subito lethalem peripneumoniam hoc modo facere.

Vehementes animi perturbationes. Quantam vim habeant validi animi affectus, & quam miris modis possint augere, minuere, turbare vitalem humorum per vasa motum, in Commentariis §. 104. dictum fuit. Dum subito terrore percellitur homo, uno momento pallet totum corpus, constrictis omnibus vasis sic, ut sanguinem rubrum non admittant amplius: mox suspiria, anhelitus, & ponderis prementis circa praecordia sensus adsunt; quae docent evidenter, difficillimum esse transitum sanguinis corde dextro expulsi per pulmones. Incipit ergo stagnare tunc sanguis in magnis receptaculis venosis circa cor, & ad concretionem disponi; adeoque summum periculum est, ne postea ille sanguis in pulmonalis arteriae angustiis haereat immeabilis. Contra, dum subita excandescit ira homo, inflatur turgida facies, rubet, calet totum corpus, oculorum tunica adnata sanguine suffunditur, pulsus celer & validus est: quae omnia signa docent, sanguinem rapidissime moveri, & ingredi minora vasa, in quibus naturaliter non reperitur; adeoque periculum esse, ne per errorem loci inflammatio fiat. Verum in iratis hominibus frequens anhelitus, cordis palpitatio & anxietatis sensus evincunt, similem mutationem, ac in externis corporis partibus deprehenditur, etiam in interioribus locum habere. Dum autem jurgiis, minis, aliisque modis brevis ille furor exhalare potest, saepius absque magno malo sequente valida defervescit ira: verum si memores iras imo sub pectore condere coguntur inviti, uti toties in aulis fit, summae nascuntur calamitates. Optimus civis, a Magnate quodam publice opprobrio affectus, tacitus premit illatam contumeliam, dum illam ulcisci non poterat; verum mox asthma suboritur, in dies ingravescens toto biennio, tandemque hydropicus periit (*c*). Si jam simul consideretur, in hystericis mulieribus & viris hypochondriacis, dum validos animi affectus patiuntur, illico fere sequi urinae tenuis & limpidissimae ingens profluvium, patebit, sanguinem orbari diluente vehiculo, adeoque in concretionem magis pronum reddi.

Angina cum oppressione pectoris &c. Ut sanguis in homine nato ex corde dextro in sinistrum transire possit, requiritur pulmonum expansio per aerem inspiratum: quidquid ergo liberum aeris in pulmonem ingressum tollit, vel necessariam pectoris dilatationem in inspiratione impedit, fa-

(*c*) J. Bapt. Helmont. in Capitulo *Asthma & tussis* N. 25. pag. 291.

faciet, ut sanguis haerere incipiat in ultimis angustiis arteriae pulmonalis, dumque pergunt agere tales causae, immeabili sanguine implebitur pulmo, & pessima peripneumonia fiet. Dum ergo in anginae speciebus; §. 801. 802. descriptis, angustatur pulmonalis fistula, vel larynx, circuitus sanguinis per pulmones difficilis fiet, uti in Commentariis harum paragraphorum demonstratum fuit. In valida verò pleuritide & paraphrenitide pectus dilatare nequeunt aegri, ob summam doloris acerbitatem, sicque se ipsos suffocant; unde etiam illi morbi, si pessimi fuerint, fere semper in peripneumoniam transeunt; uti postea patebit, quando de his morbis agendum erit.

§. 825. SI hae causae (824.) morbum produxerint, pro diversitate sedis affectae (822.) producet effectus varios; bronchialis enim omnia effecta inflammationis producens (382. ad 393.) ipsos fines arteriae pulmonalis contiguos comprimendo, contagio efficiundo, inflammat.

Dictum fuit §. 822., duplicem posse concipi peripneumoniam, dum nempe inflammatio in finibus arteriae bronchialis vel pulmonalis haeret. Effectus ergo erunt varii, qui a laesis functionibus pendent, quibus binae illae arteriae serviunt. Cum autem bronchialis arteria vitae & nutrimento ipsius substantiae pulmonis destinata sit, laesio functionum hujus arteriae proprie spectabit ad ipsum pulmonem, tamquam privatam corporis partem. Arteriae autem pulmonalis inflammatio non tantum pulmonem laedit, verum & liberum sanguinis ex corde dextro in sinistrum transitum turbat, unde vita pendet. Cum autem rami arteriae bronchialis, per pulmonis substantiam dispersi, ubique contigui sint arteriae pulmonalis ramis, patet latis, uti ad §. 823. dictum fuit, inflammationem arteriae bronchialis simile malum in arteria pulmonali producere debere; adeoque peripneumoniam semper periculosam esse.

§. 826. UBi autem fines ipsi arteriae pulmonalis inflammati, stagnat cruor; extenditur vas; exprimitur transsudatione quasi pars liquidissima; coacervatur crassior, inter cor dextrum, & fines pulmonalium arteriarum, omnis fere colligitur, circulum adhuc obire potens, sanguis; hinc pulmo gravis, explicari impos, livescens; cor sinistrum sanguine orbatur; debilitas summa; pulsus exilis, mollis, omni modo inaequalis; respiratio parva, frequens, difficilis, erecta, tussiculosa, calida; sanguinis venosi ante auriculam & cor dextrum stagnatio; rubor faciei, oculorum, oris, faucium, linguae, labiorum insolitus; tandem suffocans, inexplicabili cum anxietate & delirio, mors.

Considerantur jam hac paragrapho illi effectus, qui natam in pulmonali arteria

arteria inflammationem necessario sequuntur, & ex quorum cognitione praesentis peripneumoniae diagnosis haberi simul poterit.

Patet ex definitione inflammationis (§. 371.), stagnare cruorem in arteriis inflammatis, simulque sanguinem per febrim fortius motum urgere loca obstructa. Inde autem necessario sequitur distensio vasorum inflammatorum ante locum illum, ubi obstruens materies haeret; uti probatum fuit in Commentariis §. 382. 1. Verum cum moleculae sanguinis rubrae, nisi valida & diuturna pressione sphaericam figuram mutaverint, interstitia relinquant, exprimetur transsudando tenuior sanguinis pars per illa, & ad cor sinistrum perveniet. Cum autem vasa inflammata tumentia vicinos canales aucta sua mole comprimant, propagabitur brevi inflammatio, & sola tantum tenuior cruoris pars per pulmonem transire poterit ad cor sinistrum, crassior autem pars in pulmonis vasis obstructis & distentis coacervabitur.

Verum vasorum inflammatorum aucta moles non videtur sola causa esse, quare nata in pulmone phlegmone tam subito ad vicina loca pergat, sed & multum huc facit aucta sanguinis celeritas per reliqua vasa adhuc pervia, uti in Commentariis §. 382. 8. explicatum habetur. Dictum autem ibidem fuit, notabile velocitatis augmentum non posse a minuto canalium perviorum numero fieri, nisi pars inflammata tantae fuerit magnitudinis, ut numerus vasorum obstructorum, comparatus cum reliquis vasis apertis, insignem differentiam facere possit. Unde etiam tunc conclusum fuit, in plerisque corporis partibus inflammatis non posse ab hac causa multum accelerari pulsum, sed hoc potius fieri a fibrarum nervearum per vicinas partes & ipsa vasa inflammata dispersarum, irritatione. Ubi autem inflammatio pulmonem occupat, facile concipitur, obstructis quibusdam vasis, multum debere augeri humorum celeritatem per reliqua vasa pervia, quia nempe (uti in Commentariis §. 824. dictum fuit) omnis liquor totius corporis, quo tempore, distributus per omnes partes, semel circuitum absolvit per cunctas, eo tempore totus semel transire debet per solos pulmones. Quomodo autem per auctam velocitatem circulationis obstructio & inflammatio fiant, in Commentariis §. 100. explicatum fuit.

Patet ergo in peripneumonia, nisi cito solvi possit, omni momento augeri mala, cruorem immeabilem accumulari in vasis obstructis & dilatatis, atque continuo magis magisque in majores vasorum angustias urgeri; sicque tandem omnis ille sanguis, qui adhuc transprimi potuit in venas pulmonales, & circulum obire, in venis majoribus circa cor, sinu venoso & auricula dextris, haerebit, dum omni momento augentur impedimenta in pulmone. Simul etiam patet, crassamento sanguinis in pulmone accumulato, illam partem, quae adhuc per vasa movetur, tenuiorem & fluidiorem solito esse debere; quod phaenomenon plurimos Medicos, ad hanc rem non attendentes, torsit, dum crederent, in morbo acuto inflammatorio contrariam sanguinis venis educti indolem esse debere. Cum ergo omne illud, quod per vasa motum vitalem adhuc continuat, ex tenuioribus tantum sanguinis partibus constet; potus aquosi ingesti non poterunt diu manere humoribus permisti, sed vel per sudores exibunt, vel per urinam. Caeteris enim pari-

paribus tanto major secretio & excretio per has vias fiet, quanto major copia aquae in sanguine adest, proportione habita ad reliquas cruoris partes. Unde merito dixit *Hippocrates* (*d*), *malam esse urinam, quae cito post potum mingitur, praesertim in pleuriticis & peripneumonicis.*

Quo magis autem impletur crasso & immeabili sanguine pulmo, eo minus fit spatium aeri inspirato: hinc pulmo, ex sua natura levis & spongiosus, gravis fit & compactam carneam molem refert, atque livescit ob eandem causam. Videtur & *Hippocrates* illud observasse, licet aliam rationem dederit, ignarus circulationis sanguinis. Sic enim habet: *Quum e capite per bronchum & arterias in pulmonem fluxio facta fuerit, natura sua rarus & siccus existens pulmo, quidquid humoris potest, in se trahit, & ubi influxerit, major redditur, & siquidem in totum fluxerit, lobi majores redditi utrumque latus attingunt, & peripneumoniam faciunt* (*e*). Et alibi de eodem morbo agens (*f*) dicit: *Hic tumor potissimum a sanguine ortum ducit, quum pulmo in se sanguinem attraxerit, & acceptam retinuerit.*

Observata autem in cadaveribus hoc morbo defunctorum confirmant illa, quae morbi hujus consideratio dictaverat; unicum adduxisse exemplum sufficiet. Dum aperitur cadaver juvenis viginti sex annorum, peripneumonia defuncti septimo morbi die, pulmones conspiciebantur admodum distenti & ad tactum duri. Omnem pectoris cavitatem replebant, diaphragmati, costis & dorsi vertebris in utroque latere adeo firmiter accreti, ut cultro difficillime separari potuerint. Exemti de thorace pulmones carnem compactam referebant, eorumque vesiculae quasi carnea, crassa, rubicunda substantia erant infarctae, & quum discinderentur, pauca quantitas ichoris putridi sanguinei effluxit. Quinque libras pondere aequabant pulmones lanci impositi, & aquae injecti submergebantur. In aspera arteria spumosa & tenax materia reperta. In vasis pulmonis, uti & corde & auriculis, inventae fuerunt polyposae concretiones, quae simul omnes excedebant pondere binas uncias (*g*). Pulchra haec observatio ad amussim ostendit, qua via hic morbus in mortem tendat.

Cum autem sanguis venosus, ad cor dextrum delatus, per infarctum pulmonem transire nequeat libere, haerebit in pulmonis vasis distentis, aut colligetur in corde dextro, sinu venoso & auricula dextris, vel & in ipsis venarum majoribus truncis, & pauculum tantum per vasa adhuc pervia pulmonis in cor sinistrum venire poterit, unde COR SINISTRUM SANGUINE ORBATUR. Non poterit ergo per aortae ramos ad encephalon pelli sanguinis debita copia, unde nec fiet spirituum secretio, simulque deficiet liquidi nervosi influxus & pressio in musculos, adeoque debilitas summa sequetur; uti in *Capitulo de Debilitate Febrili* pluribus demonstratum fuit. Quia autem arteriae diastole

[*d*] In Coacis Praenot. N. 579. Charter. Tom. VIII. pag. 886. (*e*) Hippocrat. Lib. de locis in homine cap. 7 Charter. Tom. VII. pag. 365. [*f*] De Internis affectionibus cap. 8. ibid. pag. 643. (*g*) Fred. Hofm. Medic. ration. & System. Tom. IV. Sect. II. cap. 6. Observ. 1. pag. 438. 439. uti & in Dissert. dec. 2. Dissert. X. de Generatione Mortis in morbis pag. 528.

diastole a sanguine ex corde projecto fit, hinc patet, corde sinistro vix sanguinem recipiente, non posse valide attolli aortam ejusque ramos, adeoque pulsum & exilem & mollem esse debere. Praeterea cum auctae resistentiae in pulmonis vasis non patiantur (adulto saltem jam morbo) ut cor dextrum se integre evacuare possit, illud palpitabit saepius, & singulis illis ictibus aliquid transprimet per pulmones in cor sinistrum, donec in corde sinistro talis quantitas sanguinis sit, quae illud in validam contractionem irritare possit; unde tunc subinde unus vel alter validus pulsus sentitur, moxque iterum fit mollis, exilis, imo & saepius intermittit; adeoque patet ratio, quare pulsus omni modo inaequalis sit. Talis autem pulsus vacillatio in moribundis hominibus semper adest, atque postea §. 874. probabitur, proximam mortis causam, & ultimum fere omnium lethalium morborum effectum esse peripneumoniam.

Ex modo dictis intelligitur forte ratio, quare *Galenus* (*h*) dixerit, peripneumonicorum pulsum magnum esse, dum nempe subinde validus talis arteriae pulsus observatur, mox sequente iterum debili & undoso. Non enim absolute magnum in hoc morbo pulsum posuisse *Galenum*, patet ex illis, quae statim adduntur. Sic enim habet: *Peripneumonicorum autem magnus est (pulsus) & undosi quid habens, & obscurus, & mollis, similiter ac pulsus lethargicorum, nisi quatenus praepolleat inaequalitate* &c. Simile quid & apud *Aretaeum* (*i*) legitur; dicit enim de hoc morbo agens: *Pulsus habent in initio magnos, inanes, creberrimos*. Et postea addit: *Pulsus parvi, frequentissimi & deficientes, quod ipsis mors proxima est*.

Respiratio parva, frequens, difficilis &c. Requiritur enim, ut sanguis in homine nato transire possit per pulmones, illorum expansio per aerem inspiratum. Verum ex ante dictis patuit, pulmonum arterias in hoc morbo sanguine immeabili infarctas distendi, adeoque cavum aereum pulmonum minuere, simulque facilem pulmonum ab aere inspirato expansionem impedire, cum non amplius spongiosi & molles, sed carnei & duri evaserint. Unde parum aeris simul tunc inspirare possunt tales aegri, & respirationis frequentia & summo molimine illud compensare nituntur. Simul tunc adest orthopnoea dicta Veteribus Medicis, quando aegri proprio instinctu corpus in lecto erigunt, ut facilius inspirare possint. Erecto enim corporis situ abdominalia viscera suo pondere deorsum ducunt diaphragma, sicque pectoris dilatationem augent. Notavit hoc *Aretaeus* (*k*), monens, quod *sedere volunt laborantes: ad spiritum ducendum corpus rectum statuitur; ad id enim hic situs aptissimus est*. Designat ergo erecta illa respiratio semper impedimentum in pulmone liberum sanguinis transitum tollens; atque inde patet ratio, quare *Hippocrates* (*l*) dixerit: *Quod si in morbi vigore aegrotus velit residere, hoc in omnibus quidem acutis morbis malum est, pessimum vero est in peripneumonicis*. Ubi enim morbi decrescunt, minime malum

(*h*) De Pulsibus ad Tyrones cap. 12. Charter. Tom. VIII. pag. 10. 11.
(*i*) De Causis & signis morbor. acut. Lib. II. cap. 1. pag. 11.
[*k*] Ibid. pag. 10. 11.
[*l*] In Prognosticis Sentent. 20. Charter. Tom. VIII. pag. 603.

malum signum est, si in lecto residere velint aegri, tunc enim increscentibus viribus, & fatiscente morbo, jugem decubitum fastidiunt. Verum in morbi vigore semper molestam anxietatem, ob difficilem sanguinis per pulmones transitum, designat.

Quia autem in hoc morbo distentis vasis sanguineis comprimuntur vasa aerea pulmonis, vesicularum, in quas bronchia desinunt, latera ad se mutuo affricantur, unde irritans & continua fere tussicula, quae augetur, dum mora & calore inspissatus mucus [naturaliter internam pulmonum superficiem obliniens], neque ob impeditam respirationem facile a verrendus, in his locis colligitur, uti ex sectione cadaveris peripneumonia defuncti modo memorata patet. Plerumque tunc simul adest ingratus in pectore strepitus, qui fit vel ab aere muco hic collecto irretito; vel a vesiculis pulmonum siccis, hincque crepitantibus instar corii arefacti, dum inspirando extenduntur. Simile quid indicare videtur *Hippocrates*, dum *de pulmone in latus decumbente* agit; ubi tunc talia symptomata enumerat, quae peripneumoniae optime conveniunt, atque postea addit sequentia: *Sanguis velut corium stridet, & respirationem prohibet* (*m*). In Oeconomia *Foesii* autem alio modo legitur hic textus, & pro τὸ αἷμα ponitur τὰ στήθεα, tuncque sensus foret: *pectus velut corium stridet*. Neque ratione carere hanc emendationem docet alter *Hippocratis* locus (*n*), ubi sequentia habentur: *Quum pulmo ex calore plenus intumuerit, vehemens & dura tussis detinet, & orthopnoea; confertim respirat, crebro anhelat, tumescit, nares expandit, ut equus ex cursu, & linguam frequenter exserit, & pectus ei modulari videtur* (ἔτι τὰ στήθεα αὐτῷ ἀείδειν δοκέει), *& gravitas inesse*.

Calida autem est respiratio in peripneumonicis, uti manifeste percipiunt illi, qui hoc morbo decumbentium curam gerunt. In febre ardenti, prout ad §. 739. dictum fuit, quandoque tantus circa vitalia viscera aestus adest, ut ipsum aerem exspiratum incendere videatur: sed & notatum fuit ad §. 741., febrim ardentem saepe in peripneumoniam transire. Plures autem in peripneumonia causae concurrunt, quae faciunt, ut aer inspiratus plurimum calescere debeat. Pulmo enim infarcitur rubra crassissima sanguinis parte, quam calori concipiendo & conceptum diu retinendo aptissimam esse novimus: per vasa pulmonis nondum impervia, sed a vicinis obstructis & tumentibus angustata, celerrime trajiciuntur humores, unde majorem calorem nasci debere, in Commentariis §. 382. 6., & in caloris febrilis historia, demonstratum fuit. Accedit, quod immeabili sanguine turgens pulmo satis explicari nequeat, adeoque minor copia aeris singulis inspirationibus hauriri possit. Ex quibus omnibus simul intelligitur ratio, quare calidissimus percipiatur aer exspiratus in peripneumonicis. Unde *Spiritum crebrum & calidum* inter effectum hujus morbi numeravit *Hippocrates* (*o*): uti & *Galenus* (*p*) pluri-

[*m*] De Morbis Lib. II. cap. 23. Charter. Tom. VII. pag. 575. [*n*] De Morbis Lib. III. cap. 7. ibid. pag. 585. (*o*) De Morbis Lib. III. cap. 14. Charter. Tom. VIII. pag. 588. [*p*] De Praesagitione ex pulsibus Lib. IV. cap. 2. Charter. Tom. VIII. pag. 297. De locis affectis Lib. II. cap. 5. Charter. Tom. VII. pag. 419. & Lib. IV. cap. 11. ibid. pag. 475.

pluribus in locis ; idemque similiter notavit *Aretaeus* (q).

SANGUINIS VENOSI ANTE AURICULAM ET COR DEXTRUM &c. Cum enim cor dextrum se evacuare libere nequeat per pulmonis vasa obstructa & inflammata, sanguis venosus, a toto corpore redux, stagnare incipiet in venosis magnis receptaculis ante cor dextrum ; adeoque , dum pergunt arteriae adferre sanguinem, neque venae reducere possunt , omnes partes capitis externae & internae sanguine distendentur; unde rubor faciei , oculorum &c., intelligitur. Videantur illa, quae in Commentariis §. 807. de hac re dicta fuerunt : ubi simul ratio data fuit , quare potius in his partibus , quam in aliis, haec phaenomena appareant. Inter peripneumoniae signa *ruborem in facie* posuit *Hippocrates* (r) ; & reliqui Veteres Medici Graeci , dum hunc morbum describunt, similia dixerunt . Sic inter signa diagnostica peripneumoniae *genas rubras* numerat *Trallianus* (s). Rubescere faciem , sed genas praecipue , dixit *Aretaeus* (t), atque venas temporum & colli attolli: addidit autem & aliud phaenomenon , nempe τὰ λευκὰ τῶν ὀφθαλμῶν λαμυρώτατα ἢ πίονα, quod in versione sic redditur : *oculorum album nitidissimum & pingue est*. Videtur autem interpres legisse λαμπρώτατα, ac si oculi purissimi in hoc morbo niterent, ut pingui quodam inuncta corpora solent. Verum, dum impedito libero reditu sanguinis venosi a capite omnia turgent, solent alba oculorum rubescere, & oculi prominere, sicque torvum potius vultum exprimunt aegri (vide §. 773. 4.) cui sententiae favet ipsa vocis λαμυρώτατα propria significatio , λάμυρος enim de protervo homine , & ultra modum audaci dici solet. Ingeniosa etiam videtur conjectura , quae λαπυρώτατα legendum voluit , tuncque significaret , humidissimos oculos esse (u), uti in *Editione Oxoniensi* habetur . In pessimis enim morbis oculi saepe involuntariis lacrymis madent . Si autem considerentur illa , quae in Commentariis §. 734. habentur de notandis in aegrorum oculis , apparebit , satis verosimile esse , per pingue illud (πίονα) intelligi tenuem & albam pelliculam, quae in lethalibus morbis toties aegrorum oculos deturpat. Pulchre haec omnia confirmari videntur illis , quae apud *Aeginetam* (w) leguntur, ubi de peripneumonia agit. Sic autem habet : *Genae itaque in his rubrae apparent , & oculi intumescunt , supercilia deorsum nutant , & corneae* [κερατοειδεῖς] *subpingues apparent* , dum nempe tali pellicula obfuscantur.

TANDEM SUFFOCANS , INEXPLICABILI CUM ANXIETATE ET DELIRIO, MORS. Dum nempe pulmo adeo sanguine immeabili infarctus est , ut aerem inspiratum admittere nequeat, simulque tanta resistentia nascitur cordi dextro, ut nihil amplius sanguinis exprimere possit ; unde quies cordis, & mors. Quantam autem prius anxietatem patiantur miseri , colligi poterit ex illis, quae

[q] De Caus. & sign. morbor. acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 10. 11. [r] De Intern. Affection. cap. 8. Charter. Tom. VII. pag. 643. (s) Lib. V. cap. 2. pag 241 (t) Lib II. De Causis & signis morbor. acutor. cap. 1. pag. 11. (u) In conjecturis de suspectis aliquot Aretaei locis ibid. pag. 361. (w) Lib. III. cap. 30. pag 40.

quae §. 631. dicta fuerunt. Quare autem delirent tales aegri, in Commentariis §. 807. explicatum fuit. Videantur & illa, quae ad §. 774. de hac re dicta sunt, ubi demonstratum fuit, Phrenitidem Peripneumoniae succedere, sed lethalem. Accidit tamen quandoque paulo ante mortem, ut nullam amplius anxietatem sentiant aegri, verum extrema frigida, ungues lividi, pulsus parvus, celerrimus, & intermittens, satis docent peritum Medicum, mortem instare, uti optime monuit *Aretaeus* [x].

Quando autem, cur, & cum quibus symptomatibus hic morbus in mortem abeat, postea adhuc latius ad §. 848. dicetur.

§. 827. SI tale malum (826.) utrumque pulmonem simul, & valide infecerit, erit cita, & insuperabilis mors; quum nullo remedio antiphlogistico juvari natura queat (confer 386. & 395. ad 402.)

Ut vita perennet, requiritur, ut sanguis ex corde dextro per pulmonem in cor sinistrum venire possit; ubi ergo utrumque pulmonem simul valida inflammatio prehendit in finibus arteriae pulmonalis, tollitur ille sanguinis per pulmonem transitus, adeoque brevi actum erit de vita. Et licet in morbi hujus initio, pluribus vasis obstructis, quaedam adhuc pervia manserint, patet satis ex ante dictis, a tumentibus vicinis inflammatis eadem omni momento magis magisque angustari debere, donec tandem omnis via intercipiatur. Quidquid enim sanguinis adhuc per pulmonem transire potuerit in cor sinistrum, illud per aortae ramos propulsum in venas redibit ad cor dextrum, atque denuo per pulmonalem arteriam, in plurimis locis jam immeabili sanguine infarctam, transire non poterit integre, sed crassissima pars, rubra nempe, ad haec obstacula sistetur, & obstruentem molem augebit omni momento, unde evidenter patet, citam & insuperabilem mortem exspectandam esse.

Neque multum sperari posse ab optimis remediis, licet simul & semel animose adhibitis, patebit, si perpendantur sequentia. Sola curatio inflammationis, quae hic sperari posset, est illa, quae resolvendo fit; suppuratio enim, dum uterque pulmo simul & valide inflammatus fuerit, locum habere nequit, cum omnia symptomata augeantur, quando inflammatio in suppurationem transit (vide §. 387.) adeoque suffocaretur aeger, antequam ad maturationem perduci posset ingens talis in utroque pulmone abscessus. Multo minus servari poterit aeger, dum post validam pulmonis utriusque inflammationem gangraena sequitur, de qua re nemo dubitat. Sed ut resolutio inflammationis obtineri possit, requiritur inter alias conditiones (vide §. 386.), ut causa obstruens non nimis solidata fuerit, obstructio parva sit in arteriis sanguineis, vel in initiis lymphaticorum, canales mobiles, diluens vehiculum advehi possit &c. Verum omnia potius contraria in valida peripneumonia obtinent: cum enim omni momento vitae sanguis ex cordis

dextri

(x) Lib. II. de Caussis & signis morb. acut. cap. 1. pag. 11.

dextri cavo trajici debeat per arteriam pulmonalem, ſingulis cordis ictibus magis conſolidabitur obſtruens materia, liquidiſſima ejus parte per ultimos fines arteriae pulmonalis transpreſſa; ſimulque eadem de cauſa obſtruentes moleculae in majores convergentium vaſorum anguſtias urgebuntur, adeoque diſtentiſſimis vaſis obſtructis tolletur illorum mobilitas. Verum magna difficultas adeſt, ut diluens vehiculum ſubminiſtrari poſſit: omne enim aquoſum, ſive potatum, ſive balnei, vaporis, clyſmatis &c., ſpecie applicatum, venis recipitur, adeoque ad cor dextrum deferetur: verum illud non poterit miſceri immeabili ſanguini, dum magnam partem canalium obſtructorum occupat infarctus ſanguis, unde per vaſa adhuc pervia tranſibit in cor ſiniſtrum, ſicque debilem vitam in peſſimo hoc morbo utcunque ſuſtinebit. Sed ſi conſideretur, per eadem augeri quantitatem liquidi per pulmones trajiciendi, patebit, & augeri debere celeritatem motus, cum plurimis vaſis obſtructis per pauca adhuc aperta eodem tempore moveri debeat pulſum ex corde dextro liquidum, adeoque iterum aderit blandae reſolutionis impedimentum, cum ad hanc requiratur ſedatus humorum motus, uti ad §. 386. demonſtratum fuit.

Si jam conſiderentur quatuor indicationes curatoriae, ad reſolutionem inflammationis obtinendam requiſitae, quae §. 395. enumeratae fuerunt, & ſequentibus paragraphis fuſius explicatae, patebit, in hoc caſu illas perfici non poſſe. Tenerrimorum enim pulmonis vaſculorum laeſio omni momento augebitur, dum cor pergit, quandiu vita durat, urgere loca obſtructa, & impetus liquidi corde expulſi directe in vaſa obſtructa adeo propinqua agit. Quam difficile ſit materiae obſtruenti fluiditatem conciliare in hoc morbo per diluens vehiculum, ſtatim vidimus. Venae ſectio larga, efficaciſſimum in morbis inflammatoriis remedium, dum & impetum & copiam liquidi vitalis minuit, ſicque vaſis oſcillationes elaſticas reſtituit, atque hoc effectu praeſtat, ut inflammata vaſa repellant obſtruentes moleculas ex anguſtiis conniventium vaſorum in majores ramos, parum etiam in hoc caſu prodeſſe poterit. Tollitur enim ſic ille ſanguis, qui adhuc per pulmonem tranſire potens vitam ſuſtinuerat, & quantumcunque etiam minuatur ſanguinis copia, omne, quod ſupereſt, tamen per pulmonem tranſire debet: hinc nec revulſio hic locum habere poterit, quae tanti uſus eſt in reliquis inflammationibus curandis, neque retropulſio materiae inflammatoriae inſtruentis ex anguſtiis minorum vaſorum in majores truncos (vide §. 400.) hic exſpectari poterit: obſtat enim arteriarum pulmonalium plenitudo, dum uterque pulmo ſimul & valide inflammatus eſt, & cordis valvulae regreſſum ſanguinis contenti in truncum arteriae pulmonalis impediunt. Laxatio autem vaſorum per balneum vaporis, a quo multum boni ſperatur merito in hoc morbo, dum curabilis eſt, in hoc caſu vix locum habere poterit, dum tantis anguſtiis premuntur tales aegri, ut lintea aqua calida madentia ori & naribus applicata ferre nequeant. Patet ergo, citam & nulla arte ſuperabilem mortem inſtare, dum uterque pulmo ſimul & valide inflammatus fuerit, haerente malo in arteriae pulmonalis ramis.

§. 828. AT si parvum in uno pulmone locum infestat, nec causas validas habet, aliqua, nec tamen certa, spes est curari bene posse.

Docuerunt injectiones Anatomicae, arteriae pulmonalis ramulos per pulmonem dispersos plurimis anastomosibus jungi inter se variis in locis, atque idem etiam in arteria bronchiali verum est: quin imo & rami arteriae bronchialis cum ramis pulmonalis arteriae pluribus in locis uniuntur, uti ad §. 823. dictum fuit. Unde si in alterutro pulmone parvus tantum locus inflammatus fuerit, non erit illico tantum periculum, cum sanguis, per obstructa loca transire non potens, per vicina aperta satis commode transmittitur. Neque in hoc casu numerus vasorum obstructorum comparatus cum illis, quae adhuc pervia sunt, tantam differentiam facere poterit, ut requiratur insigne velocitatis augmentum ad continuandum sanguinis ex corde dextro per pulmones in cor sinistrum transitum. Patet ergo, in tali casu spem curae superesse, neque certam tamen, cum nata in pulmonis parvo etiam loco inflammatio tam facile ad vicina propagetur, uti §. 825. dictum fuit.

§. 829. INde (824. ad 829.) signa diagnostica, & prognostica, utcunque hauriri possunt; maxime si consideremus, exitus esse ut inflammationis (386. ad 393.); unde etiam status accipit vario durationis tempore varios, ita ut abeat in sanitatem, alium morbum, mortem.

Quaeritur jam, quibus signis cognosci possit morbus hic praesens, & distingui ab aliis pectoris morbis. Causae praegressae §. 824. enumeratae, & effectus observati §. 826. descripti, omne hic dubium facile tollent. Febris praegressa & comitans distinguit peripneumoniam ab asthmate convulsivo, cum quo morbo plurima signa communia habet. Unde videtur *Galenus* (y) aptam hujus morbi Diagnosin descripsisse sequentibus. *Quum vero spirandi difficultati cum angustia & gravitate febris acuta simul accedit, est ille affectus inflammatio pulmonis*. In progressu tamen morbi, dum vix amplius quid sanguinis per pulmonem transprimi potest, pulsus saepe exilis & mollis adeo est, ut incautos fallere possit. Accedit plerunque tussicula suffocans, rubor faciei, oculorum & reliqua §. 826. enumerata. Inter effectus autem inflammationis, §. 382. descriptos, erat & dolor punctorius, dum distentorum vasculorum fibrae rupturam minitantur; verumtamen non videtur semper dolor talis acutus hunc morbum comitari. Unde de peripneumonia dixit *Celsus*: *Id genus morbi plus periculi, quam doloris habet* (z). Internam pulmonis superficiem, quae aeri inspirato contigua est, sensilissimam esse novimus, dum a minimo heterogeneo per tracheam illapso suffocans fere

(y) De locis affectis Lib. IV. cap. 11. pag. 475. pag. 212.

(z) Lib. IV. cap. 7.

fere tussis nascitur; & in catarrhis exasperata hac superficie interna pulmonis molestus saepe dolor percipitur. Verum ipsa pulmonis substantia inflammata ponderis gravantis & anxietatis potius, quam doloris, sensum facere videtur. Numquid in phthisicis totus pulmo purulenta labe consumitur, absque multo dolore? Interim tamen pro varietate loci affecti in ipso pulmone hic aliqua diversitas obtinere poterit. Si enim inflammatorius tumor, neque admodum magnus, sua mole elevet & distendat internam pulmonis membranam, quae aeri inspirato contigua est, posset in illo loco molestus dolor adesse. Ubi autem magna pars pulmonis inflammata est, ob denegatum sanguinis per pulmonem transitum, sicque impeditum sanguinis venosi ab encephalo reditum, hebetes redduntur aegri, neque dolorem percipiunt. Dum autem pulmo pleurae in quibusdam locis accretus est, uti frequenter in cadaveribus dissectis observatur, posset ab inflammato pulmone distrahi pleura, sicque acutus simul in pectore dolor percipi. Ita etiam dum pulmo turgens immeabili sanguine & mole auctus mediastinum premit & distrahit, dolor adesse poterit; quod videtur notasse *Hippocrates* (*a*) ubi sub nomine *pulmonis repleti* describit peripneumoniam, sic enim habet; *Tussis detinet*, *orthopnoea & anhelatio* &c., *dolor acutus pectus & scapulas occupat*. Et alio loco (*b*), de pulmonis Erysipelate agens, illum sanguinem in se trahere dicit, (de qua re ad §. 826. dictum fuit), atque dein addit sequentia: *Quum autem traxerit*, *febris acuta ex ipso oritur*, *& tussis sicca*, *plenitudo in pectore*, *& dolor acutus in anterioribus & posterioribus partibus*, *praecipue vero ad spinam*. Et paulo post (*c*) de suppurato pulmonis tuberculo agens dicit: *Quamdiu quidem crudum adhuc fuerit*, *dolorem tenuem exhibet*, *& tussim siccam; postquam vero maturuerit*, *anteriore & posteriore parte acutus dolor oritur*. Maxime enim turget maturus & jamjam rumpendus abscessus, adeoque sua mole vicinas partes distrahit. Ubi jam pleuritidi succedit peripneumonia, vel una cum locis intercostalibus inflammatur & pulmo, quem morbum *Pleuroperipneumoniam* vocare solent Medici, acutus dolor adest, verum ille tunc non oritur ab ipsa pulmonis inflammatione, uti facile patet.

Concludere igitur licet, dolorem acutum non esse de natura hujus morbi, illumque saepius abesse, sed ponderis gravantis sensum, & anxietatem magnam, potius hunc morbum comitari, cum obtuso quandoque dolore, neque admodum valido. Suffragantur huic opinioni observata in decumbentibus hoc morbo, & Veterum Medicorum testimonia. Ita *Aretaeus* (*d*) describens Peripneumoniam dicit: *Morbus ille*, *quem Peripneumoniam vocamus*, *est inflammatio pulmonis cum febre acuta*, *quibus simul adest thoracis gravitas*, *doloris absentia* [ἀπονίη] *si solus pulmo inflammatur*, *quippe qui naturaliter doloris immunis sit* &c. *At si quaepiam ex membranis illum ambientibus*, *& ad thoracem deligantibus*, *inflammatur*, *adest simul & dolor*. Ita

etiam

(*a*) De Morbis Lib. II. cap. 23. Charter. Tom. VII. pag. 574. 575. [*b*] De Morbis Lib. I. cap. 8. ibid. pag. 540. (*c*) Ibidem. (*d*) De Causis & signis morb. acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 10.

etiam *Trallianus* (*e*) & *Aegineta* [*f*], dum hunc morbum describunt, nullam doloris mentionem faciunt, sed gravitatem & tensionem in thorace percipi monent. *Aetius* (*g*) vero sequentia habet. *Peripneumonia inflammatio est pulmonis cum febre acuta. Consequitur autem affectos thoracis gravitas absque dolore. Quod si pelliculae ipsius, quae cum thorace secundum longitudinem ipsius sunt connexae, sint inflammatae, etiam dolorem percipiunt*. Et *Aurelianus* (*h*) summatim enumerans signa hujus morbi dicit: *Sunt haec, febres acutae, spirationis celeritas ac difficultas, tussicula, atque sputorum varia emissio, gravatio sine ullo dolore, aut cum parvo, praefocationis sensus*.

An vero in uno pulmone tantum inflammatio haereat, an autem in utroque, docebit tensionis & gravitatis perceptio in uno vel utroque thoracis latere. Symptomatum autem magnitudo docebit variam inflammationis intensitatem & extensionem. De hac re sequentia apud *Hippocratem* (*i*) habentur signa Diagnostica: *Peripneumonicis, quibus tota lingua alba & aspera fit, ambae pulmonis partes inflammatae sunt, quibus vero dimidium, una, juxta quam apparet. Et quibus ad claviculam dolor fit, his superna pulmonis ala una aegrotat; quibus autem ad ambas claviculas dolor fit, ambae supernae pulmonis alae aegrotant, quibus juxta mediam costam, media; quibus vero ad diaphragma* (πρὸς τὴν διάτασιν) *inferna; at totam unam partem dolentibus, omnia juxta hanc partem aegrotant*.

Ex illis autem, quae §. 827. 828. dicta fuerunt, patet, Prognosin semper docere periculum in hoc morbo, quandoque & mortem citam & insuperabilem. Reliqua vero, quae ad Prognosin pertinent, quatenus varias mutationes hujus morbi spectant, melius tradentur, dum singulatim hae considerabuntur in sequentibus. Simul enim hic congerere omnes illas regulas Prognosticas repugnaret ordinatae doctrinae. Cum enim Peripneumonia sit pulmonis inflammatio, omnes exitus inflammationis sequi poterunt, & pro illorum diversitate, duratione &c. prognosis plurimum variat. Postea adhuc §. 847. de Prognosi quaedam dicenda erunt.

Cum autem Peripneumonia, uti & quivis alius morbus, tres tantum exitus habere possit, in sanitatem nempe, alium morbum, & mortem, operae pretium erit videre, quomodo & quibus cum phaenomenis in hos exitus tendat ille morbus. Ita enim ex his fideli observatione cognitis stabiliri possunt indicationes curatoriae, per quas juvamus & promovemus salutaria illa naturae molimina, per quae morbus in sanitatem terminatur felici exitu: contra vero avertimus, quantum per artem hodie cognitam licet, illa, quae apparent, dum peripneumoniam in mortem tendit; & conamur dirigere ad loca minus periculosa materiae morbosae metastases, per quas peripneumonia in alium morbum desinit.

(*e*) Lib. 5. cap. 2. pag. 241. [*f*] Lib. III. cap. 30. pag. 40. [*g*] Tetrabl. 2. Serm. 4. cap. 65. pag. 518. (*h*) Acutor. morbor. Lib. II. cap. 27. pag. 139. (*i*) Coac. Praenot. N. 400. Charter. Tom VIII. pag. 875.

§. 830. SAnatur 1. Resolutione benigna; si temperies laxa, humor blandus, viscositas non nimia, pars affecta bronchialis, vel pulmonalis, non magna. 2. Sputo cito, libero, copioso, flavo cum pauco sanguine misto, satis crasso, dolorem sedante, respirationem emendante, pulsum ampliorem & pleniorem reddente, in album blandum cito mutato; id fit, si sedes mali imprimis est bronchialis arteria, aut pulmonalis non valde magna. 3. Alvi fluxu biliosо, levante, & similia fere, ac sputa descripta, ejiciente. 4. Urina copiosa, crassa, hypostatica, levante, cum sedimento primo rubro, sensim albescente, ante septimum diem emissa. Atque tum respiratio adest facilis, febris mitis & boni moris, ἀδιψία, calor, humiditas, laxitas, mollities, aequales toto corpore.

1. Quando agebatur §. 594. de illo febris exitu, quo in sanitatem terminatur, notatum fuit, illud duplici modo fieri posse. Vel enim febris ipsius causa materialis sic subigebatur, ut mobilis reddita insensibili evacuatione difflaretur de corpore, vel omni modo sanis humoribus assimilata cum illis absque ullo impedimento circulationis aequabilis per vasa flueret. Haec autem vocabatur resolutionis via, de qua in historia inflammationis §. 386. dictum fuit. Talis benigna resolutio in peripneumonia curanda maxime optabilis foret, per quam nempe reducto fluore concreti, & motu stagnantis, solvitur pulmonum inflammatio. Verum haec resolutio semper obtineri nequit, cum ad illam requirantur [vide §. 386.] inter alias conditiones motus sedatus, minor compactio obstruentis causae, obstructio parva, & canales mobiles. Unde notatur in textu, quod in laxae temperiei hominibus hic peripneumoniae exitus imprimis obtineat. Facile enim tunc dilatanda vasa permittunt, ut obstruentes moleculae, per vim vitalis liquidi a tergo urgentis, per ultimas arteriarum angustias transprimantur in venas. Hinc etiam alia occasione ad §. 386. 588. 683. monitum fuit ex *Hippocrate*, quod densa & exercitata corpora citius a pleuriticis & peripneumonicis morbis pereant, quam non exercitata. Verum potissimum resolutio illa sperari poterit, si in bronchiali arteria malum haereat, tunc enim per pulmonalem arteriam satis expeditus adhuc manet sanguinis transitus, adeoque non tantus metus est, ne fiat insignis adeo acceleratio sanguinis per vasa libera, cum proportionalis tantum sanguinis copia ad pulmonis molem per bronchialem arteriam moveatur, per pulmonalem vero arteriam omnis totius corporis sanguis transire debeat illo tempore, quo per reliquas corporis partes semel circuitum suum absolvit. Cum autem, uti §. 825. dictum fuit, arteriae bronchiales inflammatae contiguos ipsis fines arteriae pulmonalis comprimant, raro poterit in arteria bronchiali inflammatio adesse, quin simile quid etiam in pulmonali arteria contingat, unde dicitur in textu, tunc resolutionem exspectari posse, SI PARS AFFECTA BRONCHIALIS, VEL PULMONALIS, NON MAGNA. Si enim supponatur, magnam arteriae pulmonalis partem inflammatam esse, cor dextrum urgebit continuo loca haec inflammata, & exprimet tenuissimam

partem

mam partem [vide §. 826.], adeoque nimia viscositas conciliabitur massae obstruenti, simulque augebitur motus velocitas per vasa adhuc pervia, ergo deficient conditiones ad benignam resolutionem requisitae. Verum dum parva pars arteriae pulmonalis inflammata est, cum plurimis anastomosibus rami inter se communicent, fieri poterit, ut non multum inde impediatur sanguinis per pulmonem transitus.

Alter modus, quo febris in sanitatem terminabitur (vide §. 594.), erat, quando materies morbi per vim febris subacta quidem & mobilis reddita fuerat, nondum tamen simul sic mutata, ut absque impedimento aequabilis circulationis cum humoribus sanis per vasa fluere posset, neque etiam adeo dissoluta, ut insensibilis perspirati specie expelli queat de corpore. Requirebat ergo ad sanitatis restitutionem, ut sensibili quadam evacuatione exiret. Idem & in peripneumoniae felici in sanitatem exitu contingit, & longe frequentius ille morbus hoc modo tollitur, quam benigna resolutione. Videndum ergo est ex fidelissimis, veterum imprimis Medicorum, observatis, per quas vias natura moliatur materiae morbosae exitum in hoc morbo; de qua re sequentibus hujus paragraphi numeris jam agendum erit.

2. Ut & talis peripneumoniae in sanitatem exitus sperari possit, iterum supponitur, sedem mali esse debere bronchialem arteriam aut pulmonalem non valde magnam: ratio ex modo dictis patet.

Sputa in hoc morbo tanti fecit *Galenus* (k), ut comparaverit urinarum sedimentis, quae in morbis acutis coctionis materiae morbosae, & expulsionis ejusdem, fidelissima signa toties exhibent, uti in febrium historia dictum fuit. Ita autem habet: *Sic peripneumonicis & pleuriticis affectibus ea, quae proprie sputa vocantur, urinarum sedimentis assimilantur: nihil vero omnino exspuere, sed tussim tantummodo siccam habere, talem quiddam est, quale in urinis extreme crudum, quod aquosum nominamus* &c. Nec mirum hoc est, cum a parte affecta in hoc morbo, pulmone nempe, directe veniant sputa.

Tota enim aerea pulmonis superficies muco lubrico madet, a sanguine arterioso secreto, videturque imprimis arteria bronchialis huic secretioni servire, cum illa pulmonis ipsius substantiae prospiciat; arteria vero pulmonalis sanguinem, ipsa pulmonis fabrica & aere inspirato mutandum in usus communes totius corporis, gerat. Ubi ergo fines arteriae bronchialis inflammati sunt, impetu sanguinis a tergo urgentis sensim videntur propelli posse moleculae obstruentes, per tenera haec & facile dilatanda vasa, donec per illorum extremos fines exeant in cavum aereum pulmonis, sicque una cum secreto hic muco per sputa educantur. Facile autem patet, sic resolutam esse obstructionem, quae prius adfuerat, sed & simul tunc sic dilatata esse vasa haec, ut crassiores transmittant humores. Plurima autem confirmant, sic dilatari posse extremos horum vasorum fines, ut transmittant crassiores moleculas. Haemoptoe enim quandoque per Anastomosin fit, ut postea dicetur

(k) De Crisibus Lib. I. cap. 18. Charter. Tom. VIII. pag. 402.

dicetur in *Capitulo de Phthisi*, longe minus periculosa, quam dum erosis vel ruptis fit vasculis. Sic videmus in coryza, dum membrana interna narium leviter inflammata tumet, similem materiam emungi, flavam nempe, spissam, cum striis sanguineis, atque simul tunc optime sanari hunc morbum. Imo etiam dum pectus catarrhus occupat, sputis similis materia educitur eodem cum successu. Intelligitur ergo, quomodo per sputa educi possit inflammatoria materies, quae fines arteriae bronchialis occupabat. Ubi autem in arteriae pulmonalis finibus idem obtinet, dubitare quis posset, an sanatio morbi per hanc viam possibilis foret. Dictum autem fuit ad §. 823. bronchialis arteriae ramos per anastomosin jungi ramis arteriae pulmonalis; & injectionibus Anatomicis invenit *Ruyschius* [*l*], materiam ceraceam, per arterias adactam, replevisse pulmonales vesiculas: licet enim non monuerit Auctor, per quam arteriam tentaverit injectionem, tamen probabile videtur, per arteriam pulmonalem id factum fuisse, cum & paulo post (*m*) notet, dum arteriam pulmonalem materia ceracea impleret, bronchialem arteriam simul quoque eandem admisisse. Praeterea pulcherrimis experimentis probavit *Celeberrimus Hales* (*n*), in vitulino pulmone viam patere ex arteria pulmonali in cavum aereum pulmonis. Adaptaverat enim tubum vitreum arteriae pulmonali vituli, cui tubo per infundibulum aquam calidam immittebat, simulque follibus asperae arteriae affixis alternatim dilatabat pulmones, ut experiretur, an hoc modo aqua ex pulmonari arteria transiret in venas. Mirabatur autem, aquam, per pulmonalem arteriam immissam, pleno rivo exire per asperam arteriam, per venas minime: cum autem dubitaret, an forte, ruptis vasis, vi facta, foret via aquae, repetitis experimentis, & in vitulo & in aliis animalibus, didicit, omni cautela adhibita, absque ulla vasorum ruptura aquam transire ex arteria pulmonari in bronchia. Serum sanguinis porcini arteriae pulmonali ejusdem animalis immissum, dum pulmones aqua calida foverentur, liberrime in bronchia transivit, in venas autem pulmonales non. Quin imo aqua calida, per asperam arteriam immissa, exivit per pulmonalem arteriam, minori tamen celeritate, quam dum per arteriam pulmonalem in pulmonis bronchia penetrans exiret per arteriam asperam. Sanguis autem ruber, licet aqua nitrosa dilutus per arteriam pulmonalem immitteretur, non penetravit in pulmonis bronchia.

Ex quibus omnibus videtur, concludi posse, inflammatoriam materiam, in finibus arteriae pulmonis haerentem, posse exprimi in cavum aereum pulmonis, sicque hac via peripneumoniam per sputa sanari posse.

Verum non quodvis sputum in hoc morbo prodest; uti enim postea §. 848. dicetur, ubi describitur, cum quibus symptomatibus peripneumonia in mortem abeat, plura sputorum genera observantur, quae pessimum omen praebent. Videndum ergo est, quasnam dotes habere debeat sputum, ut sanatio peripneumoniae inde exspectari possit.

Debet esse CITUM, LIBERUM, COPIOSUM, FLAVUM CUM PAUCO SANGUINE

(*l*) In Catalog. rarior. pag. 134. (*m*) Ibidem, pag. 162. (*n*) Haemastaticks Experiment. XI. pag. 73. &c.

NE MISTUM, SATIS CRASSUM, IN ALBUM BLANDUM CITO MUTATUM. Cum enim per hanc evacuationem periculosissimus hic morbus in sanitatem terminari debeat, in ipso morbi initio sputum prodire oportet: postquam enim morbus per aliquot dies duravit, justus metus est, ne inflammatio in suppurationem transeat, quo facto postea sputum purulentum prodesse potest, uti §. 836. dicetur, verum tunc peripneumonia non terminata fuit in sanitatem, sed in alium morbum, vomicam nempe pulmonis, transivit; de qua re hic non agitur. Debet autem esse liberum, id est facile & absque multa molestia per tussim educi, cum valida & sicca tussis pulmonem inflammatum irritet pessime, simulque designet, nec praesto esse materiam educendam per sputa, & pulmonem in vasis sanguineis inflammatum & tumentem arctare & comprimere bronchia. Unde *Hippocrates* [o] dixit: *Sputum vero in omnibus doloribus, qui circa pulmonem & latera (sunt), celeriter ac facile exspui oportet. Si enim multo post doloris initium exspuatur flavum, aut fulvum, aut quod multam tussim excitet, deterius est* &c. Et paulo post habet sequentia: *Sputum vero flavum mixtum cum pauco sanguine, in peripneumonicis, in initio morbi, excretum, salutare est & valde confert; si vero septimo die, vel etiam serius procedat, securitatis minus est.*

Copiosum autem debet esse, ut omnis morbi materia evacuetur integre, aliter enim irritum naturae conamen indicat, quod in omnibus evacuationibus materiae morbosae pro malo omine habetur, uti alia occasione ad §. 587., ubi de crisi agebatur, dictum fuit. Unde etiam videtur *Hippocrates* (p) monuisse sequentia: *Qui in peripneumoniis siccis pauca concocta educunt, metuendi sunt.* Cum autem per dilatata finium arteriosorum extrema, in cava bronchiorum hiantia, exeat morbi causa materialis, simul ob eandem causam & major humorum quantitas per dilatata vasa exibit, unde sputorum augebitur copia.

Laudatur autem, uti ex locis modo allegatis patet, sputum flavum cum pauco sanguine mistum, dum nempe liturae sanguineae per flava haec sputa apparent dispersae, quod imperitos saepe terrere solet; cum tamen optimum in hoc morbo signum sit. Metuunt enim, ne pulmonalia vasa rupta undatim brevi sanguinem effunderent: verum videtur illud sanguineum in sputis tunc adesse, quia rubrae sanguinis moleculae, vel in ultimis arteriolis sanguineis haerentes immeabiles, vel minora vascula per errorem loci (vide §. 118.) ingressae, sensim per dilatata vasa protrusae, tandem per extrema arteriolarum in cava bronchiorum hiantia exprimuntur. Unde optime in pulmonis morbo *Celsus* [q] sequentia monuit: *Neque inter initia terreri convenit, si protinus sputum mistum est rufo quodam sanguine, dummodo statim sedetur.* Crassities autem sputi & color flavus inceptam jam coctionem materiae morbosae indicant. *Ab omnibus enim partibus inflammatis, quibus densum & crassum integumentum non incumbit, tenues quidem circa initia ichores*

(o) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 240. 641. 644. Coac. Praenot. N. 390. ibid. pag. 874. (p) In Coacis N. 416. Ibid. pag. 876. (q) Lib. II. cap. 8. pag. 66.

res defluunt, concoctis vero inflammationibus crassiores & magis purulenti (r). Videtur enim hic fieri aliquid puri analogum, dum materies inflammatoria, sensim soluta & mobilis reddita, per extrema arteriolarum orificia in cava bronchiorum transiens, ibi colligitur, stagnat, sicque mora & calore loci, forte & difflatione vel resorptione partis tenuioris, in album blandum aequabilem humorem mutatur, qui deinde per sputa educitur. Pus quidem proprie dicendum, uti ad §. 387. dictum fuit, non tantum constat; effusis humoribus a vita superstite coctis & mutatis, verum etiam tenerrimis vasorum, immeabili humore infarctorum, extremitatibus attritis, & una cum effusis humoribus in unum homogeneum liquidum mutatis. Interim tamen minime repugnare videtur, & absque solidarum partium detritu ex humoribus effusis si non eundem, saltem puri analogum humorem fieri posse. Quin imo alia occasione in Commentariis §. 593., ubi explicabatur, quomodo febris, in alium morbum terminata, abscessus quandoque faciat, demonstratum fuit, causam materialem febris per febrim sic subigi & mutari posse, ut puris analogam naturam acquirat, licet adhuc cum reliquis humoribus per vasa fluat. Ubi autem in tali pulmonis loco inflammatio haeret, ut brevis & facilis via mutatis sic humoribus sit in bronchiorum cava, per sputa educuntur potius, quam ut misti humoribus circulantibus per alias vias exeant de corpore, uti sequentibus numeris hujus paragraphi dicetur. Patet hinc simul ratio, quare laudetur in hoc peripneumoniae exitu, si sputum in album & blandum cito mutetur, quia tunc perfectissima coctio materiae morbosae indicatur. Unde & *Galenus* (s), dum explicat, quare laudaverit *Hippocrates* sputum in pleuriticis cito excretum, postquam praemiserat illa omnia, quae modo allegata fuerunt, subjungit sequentia: *Crudissima namque est (pleuritis) in qua nihil omnino exspuitur; secundum ordinem obtinet, in qua ichores tenues; tertium in qua crassiores; quartum in qua omnino cocti sunt. At hi si circa tertium vel quartum diem apparuerint, non contingit, morbum ultra septimum diem progredi.* Cocta autem sputa vocavit *Hippocrates* [t], quando puri similia sunt. Talia autem sputa, cum & satis crassa sint, neque tamen nimia viscositate firmiter adhaereant, facile semper educuntur; tenuia autem & ichorosa sputa longe difficilius. *Nam qui aquosi sunt (humores) & exquisite tenues, spiritum, qui tussiendo extra mittitur, circumfluunt. Is enim tanquam manus quaedam existit secum ferens sursum crassos humores (u).* Qui catarrho pulmonum laborant, omnes hoc experiuntur: in initio enim morbi sputa tenuia non nisi molestissime educuntur; postea vero eadem crassiora facta facillime prodeunt,

DOLOREM SEDANTE, RESPIRATIONEM EMENDANTE, PULSUM AMPLIOREM & PLENIOREM REDDENTE. Sollicitam observationem nocentium & juvantium summae utilitatis in curandis morbis esse, atque inde firmissimas in Praxi

(r) Galen. de locis affectis Lib. V. cap. ultimo Charter. Tom. VII. pag. 502.
(s) In Comment. in Aphor. 12. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 20. 21.
(t) In Libro de Victu acutor. morb. Charter. Tom. XI pag. 161.
(u) Galen. Comment. III. in Hippocrat. de Victu acutor. ibid. pag. 80.

Praxi Medica regulas hauriri, alia occasione in Commentariis §. 602. 7. dictum fuit; plurimisque *Hippocratis* testimoniis demonstrari posset, quanti hanc methodum fecerit: unde etiam, ut certi simus, profuisse sputorum excretionem, ad haec attendendum est. Cum enim per sputa, si hac via exitum moliatur morbi materies, tolli debuerit illud, quod libero humorum motui per pulmonem obstaculum fecerat, patet evidenter, omnia symptomata, quae inde pendebant, pari passu debere minui. Si ergo dolor adfuerit, quem tamen non semper adesse in hoc morbo, praecedenti paragrapho fuit demonstratum, ille sedari debet: respiratio, quae ob infarctum prius pulmonem, hincque minus explicabilem (vide §. 826.), difficilis erat, debet emendari: cumque ob denegatum expeditum sanguinis transitum per pulmones cor sinistrum minus sanguinis exciperet, adeoque & minorem copiam propelleret per aortam ejusque ramos, pulsus saepe exilis & mollis est in hoc morbo; adeoque, restituto libero transitu sanguinis per pulmones, pulsus debet amplior & plenior reddi. Omnia haec si comitantur vel sequuntur sputorum excretionem, tunc certi sumus, morbi materialem causam hac via expulsam fuisse. Unde etiam *Hippocrates* (*w*), postquam sputorum bonas malasque dotes recensuerat, pro generali axiomate posuit sequentia: *Omnia autem sputa mala sunt, quae dolorem non sedant* &c. *Omnium autem, quum exscreantur, optima, quae dolorem sedant*. Videtur enim sic indicare voluisse, sputorum colorem varium, spissitudinem &c. multum quidem ad Prognosin facere, interim tamen symptomatum morbi levamen, sputorum excretionem sequens, omnium certissimum signum dare, licet etiam sputa a modo laudatis conditionibus recederent. Probe memini, me aliquoties vidisse in ipso hujus morbi initio sputa mucosa tenacia, sanguine aequabiliter per totam substantiam tincta, insigne levamen attulisse non tantum, sed & brevi sanationem secutam fuisse. In tali autem casu videtur rubra sanguinis pars, prius immeabilis haerens in vasis inflammatis, per illorum extrema dilatata exivisse in bronchia, & per sputa educta fuisse, antequam longiori mora in sputa cocta mutari potuerit.

3. Quomodo causa materialis peripneumoniae soluta & mobilis reddita per sputa evacuetur, vidimus. Verum poterit eadem haec materia per arteriarum fines in venas transire, circulantibus humoribus misceri, & deinde variis viis expelli de corpore, cum jam tales dotes habeat, ut absque functionum laesione reliquis humoribus permista manere nequeat. Cum autem per alvum & urinam illa, quae inutilia sunt, & diutius relicta nocere possent, solemni naturae lege expellantur, patet ratio, & per easdem vias materiam morbosam secedere posse. Videtur hanc rem agnovisse *Hippocrates* (*x*), dum de morbis pulmonem aut latera obsidentibus agens dicit: *Quicunque vero dolores ex his locis neque per sputorum expurgationes, neque per alvi dejectionem* &c *sedantur, eos suppuraturos sciendum est*. Ex quo loco manifeste apparet, quod morbosae materiae expulsionem per hanc viam exspectaverit in hoc casu: quod & confirmatur alio *Hippocratis* loco

(*w*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 645.
(*x*) Ibidem pag. 646.

loco (*y*), ubi biliosas alvi excretiones numeravit inter illas evacuationes, quarum absentia in peripneumonicis futurorum abscessuum indicium exhibet. Neque obstat, quod aliis in locis (*z*), uti jam in Commentariis §. 720. monitum fuit, damnaverit *Hippocrates* in pleuritide & peripneumonia laborantibus alvum perturbatam & diarrhoeam: symptomaticus enim & profusus admodum ille alvi fluxus esse videtur, de quo tunc loquitur; κοιλίην ταραχθεῖσαν & διαῤῥοιαν enim vocat: in illis vero locis, ubi alvi solutionem tanquam utilem in peripneumonia memorat, ἐκκόπρωσιν & διαχώρησιν dicit, quae moderatam & lenem tantum alvi evacuationem designant. Praeterea valida talis & symptomatica alvi perturbatio illos morbos acutos fere tantum comitari solet, qui pessimae indolis sunt, & in certam fere perniciem tendunt; blanda autem talis evacuatio materiae morbosae non nisi in leviori peripneumonia sperari potest. Unde *Galenus* (*a*) modo citatum Aphorismum explicans dicit: *Moderatae tamen pleuritidi, aut peripneumoniae superveniens diarrhoea, potest aliquando vacuationis ratione prodesse, multoque magis postquam coctionis signa morbis inesse apparuerint, neque metus adest, sed morbus periculo vacat.*

Cum autem idem illud, quod morbum fecerat, & quod sputo crasso, flavo, copioso, cum pauco sanguine misto, & in album blandum cito mutato, evacuari antea vidimus, nunc per alvum egrediatur; patet ratio, quare alvo excreta sputis similes dotes habere debeant. Quia autem per alvum una cum morbi materia saepe & exeunt alia huic admista, non adeo evidenter semper distinguere licet, an excreta materia talis sit, qualis hic descripta fuit. Sed levamen morbi certissimum hic iterum signum dat. *Si enim qualia purgari oportet, purgentur, & confert & facile ferunt; sin minus, contra* (*b*). Quod *Hippocrates* summo jure pro generali spontanearum talium evacuationum criterio posuit.

Biliosus autem vocatur alvi fluxus, non quod bilis proprie dictae evacuatio in hoc casu requiratur, sed quod flavi coloris materia per alvum exeat, uti per sputa flava in priori casu morbi materies eliminabatur. Biliosum enim (χολώδες) vocavit *Hippocrates* peripneumonicorum sputum [*m*], quod paulo ante flavum (ξανθὸν) dixerat. Et *Aretaeus* (ὑπόχολον κατακορὲς) exquisite biliosum tale sputum dixit; &, dum morbus in melius vergit, monet, *fieri biliosorum succorum dejectionem, qui ex pulmone in imum ventrem depulsi videri possunt* (*n*).

4. Et illa, quae per urinam fit, evacuatio materiae morbosae solutae & mobilis redditae, laudatur in hoc morbo. Vidimus secundo hujus paragraphi numero, materiam puri analogam per sputa excerni optimo cum successu. Verum *Galenus* (vide locum citatum §. 387. & 593.) monuerat, quod,

[*y*] Ibid. pag. 654. [*z*] Aphor. 16. Sect. VI. Charter. Tom. IX. pag. 256. & de Morbis Lib. I. cap. 4. Charter. Tom. VII. pag. 535. (*a*) In Commentar. Aphor. 16. Sect. VI. Charter. Tom. IX. pag. 256. (*b*) Hippocrat. Aphor. 2. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 5. (*m*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 646. (*n*) De Causis & signis morbor. acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 11.

quod, *uti vincente natura in inflammationibus & omnibus tuberculosis tumoribus pus fit, ita in humoribus venarum & arteriarum illud, quod subsidet in urina puri analogum*. Unde videtur constare, quod excretionem materiae morbosae in morbis inflammatoriis etiam per hanc viam exspectaverit. Imo etiam *Hippocrates*, uti pariter in Commentariis §. 593. dictum fuit, futurorum abscessuum in morbis materiam per urinam evacuari monuit, si copiosa & crassa & alba redderetur. Ex illis autem, quae ad §. 594. de febrium exitu in sanitatem per excretionem materiae febrilis habentur, constitit, rarius materiam morbosam per urinas solas expelli; & Veteres Medicos longe frequentius coctionis & cruditatis signa quaesivisse in urina, quam exspectasse integram materiae morbosae per urinas evacuationem. Verum cum in peripneumonia, quam in sanitatem abituram absque alio morbo sequente spes est, levior tantum inflammatio adsit, neque magnam partem pulmonis occupet, non videtur adesse tanta copia morbosae materiae, quin per urinam quandoque solam evacuari possit. In febribus autem acutis continuis, excretione materiae febrilis, per febrim ipsam subactae & mobilis redditae, in sanitatem tendentibus, major mutatio omnium humorum facta fuit, quam ut soli huic evacuationi confidere liceat. Sequens autem *Hippocratis* textus videtur docere, quod solutionem peripneumoniae a sola urina copiosa & crassa exspectaverit. Sic enim habet [o]: *Quum autem peripneumonia ad statum pervenerit, auxilium non admittit, nisi repurgetur: & pravum est, si aeger difficile spiret, & urinae tenues ac acres sint, & sudores circa cervicem & caput oboriantur. Hi enim sudores pravi sunt, prae suffocatione, robore & impetu morbi superantibus, nisi urinae copiosae ac crassae cum impetu eruperint* (ὁρμήσῃ), *& sputa cocta prodierint. Horum autem quodcunque sua sponte evenerit* (αὐτοματήσῃ) *solvit morbum*. Neque repugnat tamen, pluribus viis simul excretionem materiae morbosae fieri posse. *Aretaeus* enim (*p*) postquam dixerat, larga narium haemorrhagia, vel alvi dejectionibus, levari morbum, addit sequentia: *Est etiam, quando in urinas convertitur. Quibus autem omnia simul accidunt, illi celerrime sublevantur*.

Inde intelligitur, quare dicatur *in Coacis* [*q*]: *Quibus in peripneumonia urinae crassae in principio, deinde ante quartum diem tenues fiunt, lethale*. Hic autem non intelligi urinas crassas, quae turbidae manent absque hypostasi, sed tales, quae sedimentum deponunt, patet ex alio loco (*r*), ubi eadem Prognosis sequenti modo habetur: *Peripneumonicis vero perniciosa est urina, quae in principio quidem cocta, post quartum vero diem tenuis redditur*. Notum enim est, urinam turbidam non subsidentem, ab omnibus Medicis crudam vocari. Legitur in hoc quidem textu *post quartum diem*; verum longe probabilior est lectio prior, *ubi ante quartum diem habetur*, quia raro, vel nunquam ante quartum diem integra solutio peripneumoniae observatur, neque aliquid mali metuendum videtur, si post quartum diem, evacuata morbi materia, urina tenuis excernatur.

(*o*) De Victu morbor. acutor. Charter. Tom. XI. pag. 161. 162. (*p*) De Causis & signis morbor. acutor. Lib. I. cap. 1. pag. 10. (*q*) N. 415. Charter. Tom. VIII. pag. 876. (*r*) Ibid. N. 580. pag. 886.

Ut autem solutio peripneumoniae per urinam fiat, requiritur, ut satis copiosa sit: aliter enim non sufficeret haec evacuatio: verum etiam ante septimum diem prodire debet, cum si diutius absque salutari quadam excretione duraverit hic morbus, nulla spes sit, illum absque alio morbo sequente curari posse. Sedimentum autem in urina album laeve & aequale securitatem & brevitatem morbi indicare, monuit *Hippocrates* (*s*); sed & simul dixit (*t*), sedimentum subrubrum & laeve admodum salutare esse, licet tamen diuturnioris morbi signum sit, quam sedimentum album. Inde patet, cur sedimentum primo rubrum, dein sensim albescens, laudetur, quia nempe perfectam coctionem & subactionem materiae morbosae indicat. Subrubrum autem urinarum sedimentum in hoc morbo utile judicasse videtur *Hippocrates* [*u*]; postquam enim dixerat, sputa cocta puri similia esse, statim addit sequentia; *urinae vero, ubi sedimenta subrubra habuerint, quale ervum est*. Interim tamen levamen morbi perceptum post talem urinam emissam certissimum signum dat, materiam morbosam per hanc viam evacuari; quod etiam de aliis evacuationibus monitum fuit.

Hi sunt illi modi, quibus peripneumonia in sanitatem terminari solet. Addidit his *Aretaeus* (*w*) largam narium haemorrhagiam; cujus efficaciam in sanandis morbis periculosissimis, & signa, quibus futura praevideri posset, alia occasione (vide §. 741.) vidimus. Interim tamen rarius hac evacuatione peripneumonia solvitur; saltem mihi non contigit talem hujus morbi exitum videre; atque huic sententiae etiam *Galenus* (*x*) favet, dicens dum criticas evacuationes singulis morbis proprias recenset: *Non tamen Lethargus aut Peripneumonia sanguinis eruptionibus gaudent. Inter ipsas autem Pleuritis medium obtinet locum; minus enim quam febris ardens & phrenitis, magis autem quam peripneumonia & lethargus, profluvio sanguinis solvitur.*

Peripneumoniae autem in sanitatem exitus sperari nequit, nisi levis tantum ille morbus fuerit, id est, inflammatio tantum in arteria bronchiali haeserit, vel in parva tantum parte arteriae pulmonalis. Illud autem obtinere novimus ex signis in textu recensitis: respiratio enim tunc adest facilis, quia a levi tali inflammatione non multum impeditur sanguinis per pulmonem transitus; adeoque nec accumulatur in pulmonali arteria sanguis, unde pulmo satis explicabilis manet. Febris autem mitis & boni moris, nullis terrificis symptomatibus stipata esse debet. Cum autem sitis siccitatem, & liquorum immeabilitatem, vel humorum insignem degenerationem pro causa sua habeat (vide §. 636.), atque illa in miti & boni moris febri minime adsint, ideo ἀδιψία ut adsit, requiritur; non enim hic intelligitur illa sitis absentia, quae in pessimis morbis observatur; dum aegri non sitiunt, licet validae sitis causae in corpore adfuerint, de qua re in Commentariis §. 637. & 739. dictum fuit. Quia vero in levi tali peripneumonia non multum impeditur sanguinis ex corde dextro

(*s*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII, pag. 631. (*t*) Ibid. pag. 733.
(*u*) De Victu morbor. acutor. Charter. Tom. XI. pag. 161. (*w*) De Causis & Signis morbor. acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 11. (*x*) De Crisibus Lib. III. cap. 3. Charter. Tom. VIII. pag. 430.

dextro in sinistrum per pulmonalem arteriam transitus, cor sinistrum sufficientem sanguinis copiam accipiet, quam per aortam omnesque ejus ramos propellet: unde calor ad extrema usque aequabilis erit, & ob meabiles humores & pervia vasa, humiditas, mollities, laxitas in toto corpore aderunt. Omnia autem haec signa collegit *Hippocrates* (*y*) dicens: *Sunt autem haec bona, morbum ipsum facile ferre, ex facili spirare, dolorem sedatum esse, facile sputum extussire, corpus aequaliter molle & calidum apparere, & sitim non habere: urinas, dejectiones, somnos, & sudores, uti scriptum est, singula bona succedere. Haec enim omnia si contigerint, non morietur homo.* Deinde pergit enumerare illa signa, quae summum periculum & mortem in hoc morbo notant; de quibus *§.* 826. dictum fuit, & postea adhuc quaedam dicenda erunt.

§. 831. ABit in alium morbum, pendentem ex natura inflammationis, vel ipsius pulmonis, prout sua hinc propria actione destituitur.

Sequitur jam, ut considerentur varii exitus, quibus peripneumonia in alium morbum terminatur. Cum ergo peripneumonia sit vera inflammatio (vide §. 820.), omnes inflammationis exitus in alios morbos & hic locum habebunt; suppuratio nempe, gangraena, & scirrhus. Verum praeter haec & alii morbi peripneumoniam sequi poterunt, quatenus per inflammationem ejusque sequelas turbatur propria pulmonis actio, quod summopere notandum est. Pulmo enim aerem inspiratum excipit, qui deinde exspirando expellitur; sanguinem corde dextro pulsum transmittit in cor sinistrum, illumque in hoc transitu sic mutat, ut aptissimus fiat exercendis actionibus cunctis, quae humorum efficacia absolvi in vita & sanitate possunt (*z*). Simul etiam constat ex Physiologicis, chylum, ex ingestis cibis & potibus paratum, sanguini venoso mistum in vena subclavia, illico per pulmonem transire, & in hoc transitu cum sanguine aequabilissime misceri, atque repetita pulmonis & arteriarum actione acquirere indolem nostrorum humorum: ubi ergo pulmonis actio per hunc morbum ejusque sequelas turbata vel imminuta fuit, poterit tota vita manere difficilis respiratio [*§.* 843.). Dum impeditur sanguinis cordis dextri transitus per pulmonem, non poterunt venae a capite sanguinem reducentes se evacuare, unde saepius peripneumonia in lethalem phrenitidem mutatur (§. 826.). Cum autem in hoc morbo turbetur actio pulmonis in sanguinem & chylum per ejus vasa motum, poterit impediri nutritio; unde macies & debilitas summa (§. 835.): simulque poterunt ob eandem rationem mutari omnes secretiones & excretiones fluidorum, adeoque & oriri innumera fere, quae inde pendent, mala. Singulatim nunc considerandi veniunt peripneumoniae exitus in suppurationem, gangraenam, & scirrhum; simul tunc notabuntur symptomata praecipua, quae haec mala comitantur.

§. 832.

[*y*] In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 648.

(*z*) Vide H. Boerhaave Institut. Med. §. 208.

§. 832. HInc primo in ſuppurationem, quae fit, ubi materies inflammatoria (376. 377. 824.), ab ipſa natura reſolvi non potens (830.), nec arte emendata, tamen blandior [387.], ſtagnans, calens, pulſa, vaſcula tenuia rumpit, in pus reſolvit, latera coercentia extendendo, vel rodendo abſceſſum vomicamve format intra quatuordecim dies.

Ubi materies inflammatoria, compacta nimis, vel in minorum vaſorum anguſtias eo uſque adacta, ut nec reſolvi poſſit ſponte, neque ſic attenuari per remedia adhibita, ut vaſa iterum pervia fiant, ſive per ſimplicem reſolutionem, ſive per evacuationem materiae morboſae, uti §. 830. explicatum fuit; tunc expectanda eſt ſuppuratio, ſi nempe blandior ſit haec materies; aliter enim potius gangraena fiet. Quomodo autem inflammatio in ſuppurationem tranſeat, & qua lege materies inflammatoria una cum vaſculis tenerrimis, in quibus haeret, in pus mutetur, in Commentariis §. 387. explicatum fuit. Cum autem cor, adeo vicinum, vitale liquidum urgeat in loca obſtructa, pulmonis vaſa tenerrima ſint, nunquamque quieſcere poſſit hoc viſcus, quin imo in hoc morbo frequentiori reſpiratione agitetur; patet ſatis, leviorem inflammationem etiam, niſi cito reſolvi poſſit, in ſuppurationem ſubito vergere. Unde patet ratio, quare peripneumonia, niſi vehementiſſima fuerit & ſubito necet, frequenter hunc exitum ſortiatur.

Ubi autem partes inflammatae in ſuppurationem tranſierunt, & pus inde natum in cavo loco collectum haeret, vocatur abſceſſus (vide §. 402.), ſive Vomica, quia a ſe mutuo abſcedunt, quae prius contiguae erant, partes. Prius autem aucta ſenſim copia extendendo latera coercentia, vel mora & ſtagnatione acrius illud factum rodendo vicina, auget cavum quo continetur, donec ſponte vel per artem rupto abſceſſu via fiat puri contento.

Dicitur autem formari pulmonis abſceſſus intra quatuordecim dies, quia toto hoc morbi ſtadio ante decimum quartum diem ſpes eſt, materiam inflammatoriam vel benigna reſolutione in fluorem redigendam eſſe, vel excretionibus variis (vide §. 830.) expellendam de corpore, vel per metaſtaſim (de qua vide §. 837.) ad alia loca corporis deponendam. Ubi autem peripneumonia per quatuordecim dies duravit, neque aliquid horum omnium factum fuiſſe apparet, jure creditur, abſceſſum in pulmone formatum eſſe. Accedit, quod binis primis ſeptimanis dierum criticorum numerus & efficacia inſigniores ſint, quam poſtea; uti in Commentariis §. 741., ubi de diebus criticis agebatur, demonſtratum fuit: adeoque poſt hoc tempus morbi elapſum minor ratio eſt expectandi excretionem materiae morboſae per evacuationes criticas. Monuit hoc *Hippocrates* (*a*) dicens: *Quicunque vero peripneumonici non repurgati ſunt per ſputa principibus diebus* (ἀνεκαθάρθησαν enim hic purgationem per ſputa ſignificare probat *Galenus* (*b*)); *ſed, mente moti* *qua-*

(*a*) Coac. Praenot. N. 396. Charter. Tom. VIII. pag. 875. (*b*) In Commentar. Aphor. 8. Sect. V. Charter. Tom. IX. pag. 199.

quatuordecim dies effugerunt; periculum est suppuratos fieri. Alibi tamen & ad vigesimum secundum diem hoc tempus extendit *Hippocrates* (c), ubi habentur sequentia: *Quod si decimo quidem quinto die pulmo resiccatus fuerit, & per tussim rejecerit, convalescit; sin minus, duos & viginti dies observato. Si enim his diebus tussis sedata fuerit, evadit; at si non cesset, illum interroga, num sputum ipsi dulcius videatur. Quod si dixerit, morbus annuus evadit, nam pulmo purulentus redditur.*

Cum autem semper periculosus sit ille peripneumoniae exitus, dum in vitali viscere vomica purulenta excitatur, necessarium erit videre illa signa, quae illud futurum demonstrant, ut caveri possit hoc malum, quantum per artem licet.

Si autem pulmonis abscessus impediri nequit, jubet indicatio curatoria (vide §. 402. 1.), ut crudum inflammatorium maturetur quantocyus; unde & operae pretium erit cognoscere illa phaenomena, quae docent, re ipsa jam fieri abscessum: simulque utilitatem habebit novisse indicia, quae docent abscessum jam formatum esse, ut talia tunc tempestive adhibeantur remedia, quae puri collecto exitum conciliare possunt. De his autem singulatim tribus sequentibus paragraphis agendum erit.

§. 833. ID futurum (832.) demonstratur his observationibus. 1. Si signa certa peripneumoniae satis acris (825. 828.), nec tamen acerrimae (826.), primo extiterint. 2. Si resolutio, ejusque signa (830.), non satis cito, nempe ante quartum diem, apparuerint. 3. Si symptomata (825. 826.) nec sputo cocto, & criticis diebus, 3. 5. 7. 8. 11. 14. evacuato per ordinem, qui sanationem doceat mutatione successiva excreti; nec eductione cruoris; nec medicamentis, nec victu debito; superata sint. 4. Verum contra symptomata non pessima pertinacia, cum continuo delirio, pulsu undoso, mollique permaneant.

1. Ut sufficere possit aeger eo usque, donec abscessus in pulmone gignatur, requiritur, ut inflammatio in arteriae bronchialis finibus haereat, vel in parva tantum parte arteriae pulmonalis; aliter enim pessima illa symptomata & cita mors exspectanda sunt, de quibus §. 826. dictum fuit. Verum simul tunc adeo compacta debet esse materies inflammatoria, adeo profunde adacta in vasorum angustias, ut resolutio fieri nequeat. Talis dicitur peripneumonia satis acris, nec acerrima tamen. Febris satis intensa, tussicula sicca & irritans, profundiori inspiratione aucta, dum simul calor ad extrema usque docet, non nimis infarctum esse pulmonem, praecipua talis peripneumoniae signa sunt. Unde etiam monuit *Hippocrates* (d), in suppurationem ver-

(c) De Morbis Lib. II. cap. 16. Charter. Tom. VII. pag. 567. & De Morbis Lib. III. cap. 14. Ibid. pag. 589. & Lib. I. cap. 11. Ibid. pag. 547. (d) De Morbis Lib. III. cap. 14. Charter. Tom. VII. pag. 589.

vergere peripneumonicos, *quibus naturae & corporis dispositiones humidae sunt, quin etiam morbus vehementior*.

2. Quaenam conditiones requirantur, ut peripneumonia benigna resolutione curari possit, §. 830. dictum fuit. Signa autem resolutionis sunt, quod morbi, ex sua natura levis, symptomata omnia minui incipiant absque ulla sensibili excretione vel metastasi materiae morbosae. Ubi ergo ante quartum diem tale symptomatum levamen non percipitur, non amplius sperari poterit resolutio, sed justus metus est, ne in suppurationem vergat inflammatio. Si enim consideretur, impetum vitalis liquidi a corde proximo pulsi in vasa obstructa tanto tempore egisse, patebit satis, humores immeabiles jam sic mutatos esse, ut absque noxa amplius cum humoribus sanis per vasa moveri nequeant; simulque insignem vim illatam esse tenerrimis pulmonum vasis, in quibus inflammatoria materies haeret; adeoque metuendum esse, ne illorum cohaesio jam sic debilitata fuerit, ut extrema obstructa brevi a vitalibus & sanis solvenda sint; adeoque penitus impossibilis sit cura per resolutionem, quae reductum fluorem concreti, & motum stagnantis per vasa adhuc integra, supponit.

3. In Commentariis §. 830. dictum fuit, materiam morbi subactam & mobilem redditam, interimque sic degenerantem a conditionibus sanorum humorum, ut absque noxa cum reliquis humoribus per vasa fluere nequeat, nisi eo usque attenuata fuerit, ut insensibili perspiratione difflari posset, indigere sensibili quadam evacuatione; atque ibi notatum fuit, per sputa satis commodam & frequentem in peripneumonia fieri materiae morbosae excretionem; simulque monitum fuit, quandoque & per alias vias expelli. Si ergo nullae tales evacuationes observatae fuerint, interimque maneant symptomata morbi, novimus, materiam morbosam pristinam sedem occupare, adeoque suppurationis metum esse. Quid sputi cocti nomine intelligatur, ibidem dictum fuit: quantum autem faciat in morbis, ut certis diebus fiant naturae morbosam materiam evacuantis molimina, pluribus dictum fuit in Commentariis §. 741., ubi de criticis diebus agebatur. Ideo *Hippocrates* (e) dixit: *Si peripneumonia correptus diebus principibus non purgetur, sed sputum & pituita in pulmone remaneant, suppuratus fit*. Constat autem ex alio *Hippocratis* textu, ad praecedentem paragraphum citato, hic intelligi illam purgationem, quae per sputa fit. Patet autem simul, morbi symptomata superari non posse, nisi per sputa liberetur pulmo, unde & satis copiosa esse debent: *Suppurati enim fiunt, quum minus exscreant, quam ad pulmonem defluit* (f). Verum praeterea requiritur, ut successive mutentur sputa in talem conditionem, quae coctionem perfectam materiae morbosae indicat, uti pariter ad §. 830. dictum fuit. Unde patet ratio, quare *Hippocrates* (g), qui sputum flavum cum pauco sanguine mistum adeo laudaverat in hujus morbi initio, damnaverit sputum flavum sincerum tanquam periculosum, quia

(e) De Morbis Lib. I. cap. 6. Ibid. pag. 537. & Libr. de affection. cap. 3 Ibid. pag. 621.
(f) Hippocrat. de Locis in homine cap. 7 Charter. Tom. VII. pag. 366.
(g) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 642. &c.

quia nempe non omnia vasa liberarentur, quae infarcta erant; aliter enim & sanguinei quid in hoc sputo appareret: simul etiam album viscidum & rotundum sputum inutile dixit, quia nihil materiae morbosae continet, sed tantum muco, bronchia lubricante, inspissato, & in pulmonis cellulis compacto in rotundam figuram, constat. Successivam autem illam sputorum mutationem in coctionem perfectam tanti fecit *Hippocrates*, ut, nisi fieret, vix evadere posse aegrum crediderit, licet etiam in longius tempus morbus excurreret. Sic enim habet (*h*): *Quicunque vero cum bilioso (flavo) purulentum educunt, aut seorsum, aut permixtum, plerumque decimo quarto die moriuntur, si non mali aut boni quippiam ex praescriptis superveniat; sin minus, pro ratione: maxime autem his, quibus septimum diem agentibus tale sputum incipit*. Designat enim pro parte tantum subigi & coqui materiam morbosam: unde *Galenus* (*i*) pulchre notavit, quod, uti in externis corporis partibus suppuratis, si seorsim pus & alium humorem tenuem & crudum fundant, difficilis admodum curatio est; idem etiam in hoc morbo verum sit, adeoque merito tale sputum pro pessimo signo habeatur.

Cum autem in periculoso hoc morbo statim a peritis Medicis adhibeantur efficacissima remedia, uti postea §. 854. dicetur, ut benigna resolutio obtineri, vel adjuvari possint illae evacuationes materiae morbosae, quas natura in hoc morbo moliri solet; si omnia haec nullum levamen faciant, sed iisdem cum symptomatibus pergat decurrere morbus, suppuratio merito expectatur. Omnia haec collegit *Hippocrates* [k] dicens: *Quicunque vero dolores ex his locis neque per sputorum expurgationes, neque per alvi dejectionem, neque per venae sectiones, & diaetam, & medicamenta, sedantur, eos suppurationem facturos esse sciendum est*.

4. Medium esse hunc statum peripneumoniae inter morbum insanabilem, & illum qui cito solvi potest, optime notavit *Galenus* (*l*). Symptomata ergo erunt non pessima, pertinacia tamen, quia manet illorum causa. Cum ergo impediatur, pro parte saltem, liber sanguinis ex corde dextro in sinistrum transitus, non poterunt aortae rami valide distendi, adeoque pulsus mollis apparebit, sed celer simul, quia necessario debebit augeri sanguinis celeritas per aperta adhuc pulmonum vasa, ut perennet circulatio. Pulsus autem celer & mollis simul undosus dicitur, quia non valide attolluntur arteriae, sed tangenti digito apparet, ac si undatim per arteriam dilaberetur sanguis. Cum autem, uti in Commentariis §. 826. probatum fuit, simulac cor dextrum se libere evacuare nequit in pulmonalem arteriam, sanguinis venosi ab encephalo reditus fiat difficilior, atque in hoc casu illud impedimentum diu perstet, patet ratio, quare delirium comitari soleat hunc morbum, dum in suppurationem tendit. Ab impedito enim influxu, transfluxu, effluxu per cerebrum delirium excitari in Commentariis §. 701. probatum fuit. Phrenitidem quidem, dum peripneumoniae succedit, lethalem esse antea ad

§. 774.

(*h*) In Coacis N. 392. Charter. Tom. VIII. pag. 874. Et in Prognost. ibid. pag. 646.
(*i*) In Commentariis in hunc locum ibidem pag. 646. [*k*] In Prognosticis ibidem. (*l*) In Commentariis in hunc locum. Ibidem.

§. 774. probatum. Delirium vero, quod nec ferox nec perpetuum est, diutius ferri potest; & in Prognosi *Hippocratica* ad praecedentem paragraphum citata, ubi delirii in peripneumonia suppuranda mentio fit, notandum est, quod vocabulo παρακοψαντες utatur, quod ad significandum lene delirium saepius adhibet; uti jam in Commentariis §. 774. monitum fuit.

§. 834. Fieri autem jam re ipsa cognoscimus per haec: 1. Si Signa sint [833.]. 2. Ubi leves, vagae, saepe repetentes, sine manifesta causa horripilationes contingunt; dolor remisit; dyspnoea manet; genae & labia rubent; sitis adest; febricula vexat, inprimis vespertina; pulsus debilis, mollisque.

1. De his dictum fuit, atque illa serviunt, ut excitent Medici attentionem ad observanda reliqua signa, quae docent abscessum jam fieri in pulmone.

2. Primum fere signum inceptae suppurationis internae est horripilatio talis vaga, mox desinens, repetita saepius, nullo certo ordine, ac nulla manifesta causa, frigore v. g. admisso &c., ortum ducens. Causam illius horripilationis designare forte difficilius foret; sufficit interim, Observationes practicas docuisse, hoc symptoma semper adesse in hoc casu. Unde monuit *Hippocrates* [m]: *Qui crebro tenuiter exsudant, & superrigent, perniciose habent, ac sub finem empyema habere deprehenduntur, alvosque perturbatas*. Et alibi (n): *Horrore affecti frequenter ad suppurationem deveniunt. Sed & febris tales ad suppurationem perducit*. Quin imo tantam vim hujus signi videtur agnovisse *Hippocrates* (o), ut dum principium suppurationis accurate definire vellet, ut inde computari posset tempus, quo formati jam abscessus rupturа exspectanda foret, rigoris meminerit.

Alterum signum est doloris remissio. A distentis enim vasculis inflammatis, quorum fibrae minimae tunc rupturae proximae sunt, dolorem fieri, ad §. 382. 3. demonstratum fuit. Ubi autem incepta suppuratione solvuntur extrema vasculorum obstructa (vide §. 387.), minui debet necessario dolor, qui ante aderat. Fallere tamen posset solum hoc signum, cum antea patuerit, non semper adeo acrem dolorem in peripneumonia adesse. Illius tamen signi meminit *Hippocrates* (p) dicens: *Aut si dixerit, pro dolore gravitatem sibi factam esse in eo, quo dolebat, loco*.

Dyspnoeam vero manere debere patet, quia tumor, liberam pulmonis explicationem in respiratione impediens, manet, imo saepe & augetur suppurationis tempore; atque ob eandem causam impedito libero reditu sanguinis venosi a capite genae & labia rubent, uti § 826. explicatum fuit. Sitis autem adest, dum continua febricula dissipat liquidissima, & corpus exsiccat. Febriculam autem perpetuum omnis suppurationis, sive in toto sive in

(m) In Coac. N. 10. Charter. Tom. VIII. pag. 853. (n) Ibid. N. 422. pag. 877.
(o) In Prognosticis Tom. VIII. pag. 649. Et Coac. N. 402. ibid. pag. 875.
(p) In Prognost. ibidem.

in parte, comitem esse, antea in Commentariis §. 403. 1. vidimus. Vesperi plerumque augetur, dum crudus ex ingestis chylus cum sanguine movetur, & ob debilitatam in hoc morbo pulmonis actionem non tam cito subigitur, sed diu propriam retinet indolem, antequam omnes dotes nostrorum humorum acquirere possit; adeoque obstaculo vel stimulo, vel utrisque simul febrim auget, uti in Commentariis § 586. α. demonstratum fuit. Accedit praeterea, quod etiam in sanis hominibus vespertino tempore augeatur pulsuum velocitas [q]; atque ideo omnes morbi, quos aucta circulationis velocitas comitatur, circa noctem ingravescunt. Cum autem per morbum diuturniorem atterantur vires, simulque impedimentum in pulmone maneat, patet satis ratio, quare pulsus debilis sit & mollis.

§. 835. At jam factum declarant: 1. Signa praegressa (833. 834.). 2. Tussis pertinax, sicca, ad pastum, motumve aucta; respiratio difficilis, parva, anhelosa, strepens, post pastum, & motum aucta, decubitus in unum modo, id est in affectum latus tolerabilis; febricula continua, periodica, a cibo, potu, motu exacerbata cum rubore genarum & labiorum; appetitus prostratus; sitis magna; sudor nocturnus, maxime circa jugulum & frontem; urina spumosa; pallor; macies; debilitas summa.

Abscessum purulentum haerere in pulmone novimus 1. Dum illa signa praecesserunt, de quibus actum fuit binis praecedentibus paragraphis. Verum dum adest tale malum, simul aderunt effectus quidam vel in toto corpore, vel circa locum affectum apparentes, de quibus nunc dicendum erit.

2. Haeret jam vomica in pulmone, pure plena, mole sua vicina omnia comprimens, adeoque & efficiens, ut vesicularum pulmonalium latera ad se mutuo pressa irritentur continuo; hinc tussis pertinax oritur, sed sicca, quia nihil de loco affecto educi potest, quamdiu nondum ruptus est abscessus. Licet enim per hanc tussim continuam aliquid muci, pulmonis internam superficiem lubricantis, abradatur saepius, nihilominus tamen sicca vocari meretur, quia parca copia & cum molestia sputa prodeunt, nihilque de pure, pulmonem opprimente, educitur hactenus. Cum autem post pastum crudus chylus per pulmonem difficilius transeat, etiam in sanis hominibus, si copiosior fuerit vel ex indigestili alimento paratus, levem dyspnoeam & febriculam faciens, patet facile inde augeri causam, unde tussis illa oriebatur. Idem verum est, dum corporis exercitiis sanguis venosus accelerato motu versus cor dextrum derivatur, adeoque & majori celeritate per pulmonis vasa, vomicae latentis mole arctata, transprimitur. Imprimis autem tussis illa augetur, dum febricula illa continua periodica, de qua statim dicendum erit,

[q] Schwencke Haematologia cap. 4. pag. 40.

erit, exacerbatur. Unde intelligitur ſequens prognoſis (*r*): *Qui autem circa exacerbationes tuſſiunt, & parum exſudant, maligne habent.*

Reſpiratio autem difficilis, parva, anheloſa & ſtrepens erit, dum ſaccus talis pure plenus anguſtat cavum aereum pulmonis, ejuſque facilem dilatationem ab aere inſpirato impedit; quare autem tunc ingratus in pectore ſtrepitus audiatur, in Commentariis §. 826. explicatum fuit. Reſpirationis autem difficultatem poſt paſtum aut motum debere augeri, ex ante dictis evidens eſt.

Cum inflammatio utrumque pulmonem ſimul obſidet, cita potius & inſuperabilis mors exſpectanda eſt (vide §. 827.), quam exitus in ſuppurationem: unde fere ſemper abſceſſus in uno tantum pulmone haeret. Si ergo notabilem magnitudinem habuerit talis vomica, dum aegri in latus ſanum decumbunt, premetur mediaſtinum verſus alterum thoracis latus, adeoque anguſtabitur locus, in quo pulmo non affectus haeret: ergo & ille difficilius dilatari poterit ab aere inſpirato: & cum in altero latere affecto a vomica tumente reſpiratio jam impedita ſit, non poterunt aegri ferre has anguſtias, & brevi ſitum corporis mutabunt, donec magis commodum inveniant, qui ſemper obſervatur adeſſe, dum in latus affectum decumbunt. Unde monuit *Hippocrates* [*ſ*] ſequentia: *Si vero ſuppuratio fuerit in alteutro latere tantum, & vertere* [*aegrum*] *& condiſcere oportet in his, num aliquem habeat dolorem in altero latere, & an alterum ſit calidius altero, & aegro in latus ſanum decumbente interrogare, ſi quod ipſi pondus deſuper impendere videatur. Si enim hoc fuerit, in altero latere ſuppuratio eſt, in quo pondus adfuerit.*

Cum autem pulmo inflammatus ſaepe cum pleura contigua concreſcere ſoleat, uti poſtea . 843. dicetur, poterit fieri, ut talis adhaeſio impediat, quo minus abſceſſus pondere ſuo premat mediaſtinum, dum aeger in latus ſanum decumbit. Verum tunc a diſtractione partium inter ſe cohaerentium moleſta tenſio, imo & ſaepe dolor ſatis acutus percipitur ab aegris, unde pariter coguntur in latus affectum decumbere.

Adeſt ſimul tunc illa febricula, de qua praecedenti paragrapho dictum fuit, quam hecticam ſive habitualem vocaverunt Medici, quia *ſemper ſibi ſimilis, nec invaſionem alicujus paroxyſmi, nec incrementum, nec vigorem, nec remiſſionem habet, ſic ut ſe febricitare non percipiat aegrotus* (*t*). Periodicum tamen harum febrium augmentum agnovit alibi (*u*) *Galenus*; verum ſimul probavit, illam exacerbationem non a natura febris hecticae pendere, quae eodem ſemper tramite pergit, verum ab alimento aſſumto fieri, quod ubi ſubactum & diſtributum eſt, febricula haec denuo ad priſtinum ſtatum redit. Quare autem motu corporis exacerbetur haec febricula, patet ex illis, quae de tuſſis augmento ab eadem cauſa modo dicta fuerunt. De genarum ac labiorum rubore praecedenti paragrapho actum

(*r*) Coac. Praenot. N. 114. Charter. Tom. VIII. pag. 858. (*ſ*) In Prognoſticis Charter. Tom. VIII. pag. 650. (*t*) Galen. de Praeſag. ex pulſibus Lib. III. cap. 3. Charter. Tom. VIII. pag. 281. (*u*) De Febribus Lib. I. cap. 12. Charter. Tom. VII. pag. 123.

actum fuit; uti & de siti. Cum autem adscessu nato in vitali hoc viscere turbetur totum corpus, febricula illa hectica continua adsit, & a pure attenuato & resorpto magna degeneratio fiat omnium humorum, non mirum apparebit, & appetitum deleri.

SUDOR NOCTURNUS autem fere semper pulmonis abscessum comitatur; uti etiam & adest illis, quibus sputo purulento consumitur pulmo. Demonstratur enim in Physiologicis, pulmonis actionem in sanguinem inter alios usus & hoc efficere, ut exactissima fiat miscela omnium humorum, & debita densitas sanguini concilietur, crudusque chylus elaboretur in illam perfectionem, quam humores nostri sani habent. Chylus autem semper levior est sanguine ejusque sero, adeoque pulmonis & arteriarum actio compingit chylum & majorem ipsi soliditatem, id est plus massae corporeae sub eodem volumine, conciliat. Ubi ergo per abscessum hic natum debilitatur pulmonum actio, minus firma reddetur sanguinis compages, & minus accurata omnium sanguinis partium erit miscela inter se. Lecti ergo tepore dum fovetur tota cutis externae superficies, tenuissima sanguinis pars, per febriculam continuam aucto humorum motu, forma sudoris exprimetur. Probatum enim fuit alia occasione in Commentariis §. 753., quod, dum obtinet talis in fluidis nostris cacochymia, per quam partes minus assimilatae nec aequaliter mistae sunt, tunc nascatur facillima in sudorem proclivitas. Omnia autem haec mala adhuc inde augentur, quod a pure in abscessu pulmonis retento, attenuato, & venis resorpto, illa cacochymia increscat plurimum, atque in putridam dissolutionem magis vergat continuo sanguis. Praecipue autem circa jugulum & frontem sudor ille apparet, quia abscessus pulmonis liberum sanguinis per arteriam pulmonalem transitum impediens, simul etiam prohibet sanguinis venosi a partibus superioribus reditum, unde omnia vasa magis in his locis urgentur, adeoque, caeteris paribus, sudor hic magis conspicuus erit, saepe in guttas collectus, dum debiliores jam aegri sunt; & malo semper omine, uti in Commentariis §. 741. dictum fuit.

URINA SPUMOSA fere semper observatur in hoc casu, sic ut conquassata per plures saepe horas spumam retineat, cum urina sana spumam, quam valida agitatio excitavit, dimittat satis cito: adeoque vel ideo mala habetur haec urina, quod a dotibus urinae sanae degeneret. Saponacea semper urina est in sanis, dum oleum salibus sanguinis acrioribus mistum in saponem mutatur aqua solubilem; verum simul adeo haec omnia attenuata sunt in urina sana, ut non habeat lentorem, qui spumosas illas bullas diu sustinere possit. In hoc morbo autem, cum perfecta assimilatio humorum deficiat, & per sudorem difflentur mobilissimae & fluidissimae sanguinis partes, non mirum est, urinam sic degenerare, ut iners & lentescens saponaceum lixivium referat. Tamen & in aliis pulmonum morbis, uti v. g. dum lenta viscida pituita infarctum est hoc viscus, similis urina conspicitur; unde ex hoc solo signo non habetur certa diagnosis pulmonalis abscessus, verum cum aliis signis memoratis, si simul talis urina adsit, diagnosin firmat.

Pallorem autem, maciem, & debilitatem summam adesse debere, satis patet ex praecedentibus: solutus enim ob deficientem assimilationem sanguis pallo-

pallorem facit; sudores nocturni, depascens febricula haectica, prostratus appetitus, maciei & debilitatis summae sunt causae.

Latentis autem in pulmone abscessus signa pulcherrime collegit *Hippocrates* (w), & sic descripsit: *At purulentos omnes hisce signis cognoscere oportet: Primum quidem si febris non dimittat, verum interdiu tenuis detinet, noctu vero major, & multi sudores oriuntur, (circa collum & claviculam (x)); tussiendi autem cupiditas illis inest, & nihil effatu dignum exspuunt, oculique cavi fiunt, malasque rubores obsident, & ungues quidem manuum adunci evadunt, digiti autem incalescunt, maxime summi, & in pedibus tumores fiunt, & cibos non appetunt, & phlyctaenae per corpus nascuntur.*

§. 836. ID apostema jam factum (835.) exitus habet varios: 1. Suffocat tumore occupante totum pulmonem, vel comprimendo impediente ea, quae adhuc in eo libera. 2. Suffocat subita eruptione puris, vomica in asperam arteriam se exonerante uno cum impetu. 3. Solvitur sputo purulento, liberante, consumente. 4. Solvitur lapsu puris in cava Thoracis, inve mediastini dilatata vacua. 5. Inde tabes, phthisisque varia, empyema fere lethale.

Sequuntur jam varii exitus apostematis pulmonalis, qui singuli considerandi sunt.

1. Ex illis, quae binis praecedentibus paragraphis dicta fuerunt, patuit, abscessum pulmonis, dum fit, & dum factus est, dyspnoeam facere ob impeditam pulmonis explicationem ad liberam respirationem requisitam. Si ergo non rumpatur talis abscessus, neque pus contentum venis resorptum evacuetur aliis viis, vel, per metastasin ad alia loca delatum, pulmonem liberet, patet evidenter, augeri debere hunc tumorem magis magisque, donec tandem post intolerabiles angustias suffocetur aeger. Unde dixit *Hippocrates* (y) de hac re agens: *Si vero non possit multo tempore rumpi, neque sponte, neque a medicamentis, contabescit aeger a vehementibus doloribus, & inedia, & tussi, & febribus, & plerumque perit.* Vidit in cadavere hoc morbo defuncti *Celeberrimus Boerhaavius*, unius lateris pulmonem in saccum pure plenum conversum adeo prodigiosae magnitudinis, ut non tantum cor ex situ suo dimoverit, & alterius lateris pulmonem in minimum spatium compresserit, verum etiam diaphragma in abdomen protruserit, & prominere fecerit. Quam horrenda autem mala mortem praecesserint, a tanta distractione harum partium, facile colligitur. Plura talia exempla apud Observatores habentur.

2. Si enim magnus talis abscessus subito sic crepet, ut non parca copia simul pus exeat, tussi tunc educendum, sed uno cum impetu se undatim exoneret in asperam arteriam, illa sic implebitur, ut nulla via supersit aeri inspi-

(w) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 651.

(x) Coac. Praenot. N. 402. Charter. Tom. VIII. pag. 875.

(y) De Morbis Lib. I. cap. 8. Charter. Tom. VII. pag. 541.

inſpirando, unde ſubita mors. Notavit funeſtum hunc ſuppuratae peripneumoniae exitum *Aretaeus* [z] dicens. *Si vero in pulmonem cum impetu pus prorumpat* (ὁρμήσῃ) , *ſunt qui ſuffocantur* , *& ob confertam effuſionem* , *& rejiciendi anguſtiam*. Alia occaſione in Commentariis §. 786. , ubi de angina , abſque ullis ſignis tumoris externi vel interni , ſubito lethali dicebatur , aliquot caſus enumerati fuerunt , qui huc ſpectant.

3. Ubi autem abſceſſus pulmonalis maturus aperitur ſic, ut collectum pus in aſperam arteriam veniat quidem , verum ob collecti puris copiam minorem, vel anguſtiorem aperturam ſacci illius purulenti, parum ſimul prodeat, ſputo purulento ſolvitur morbus , ſed ancipiti tamen cum eventu. Liberatur enim quidem ſic pulmo , & aegri inſigne levamen percipiunt , verumtamen ne ſic quidem ſemper inde emergunt: requiritur enim ad ſanationem, ut cavum illud , in quo pus haeſerit , depuretur , ſubſidant ejus latera , & conſolidentur ad ſe mutuo. Pulchre hoc monuit *Hippocrates* [a] de ſuppurato pulmonis tuberculo agens : ſic enim habet. *Et ſi quidem quam citiſſime maturuerit* , *& ruptum fuerit* , *& ſurſum vertatur pus*, *& totum exſpuatur*, *locuſque cavus* [κοιλίη] , *in quo pus* , *ſubſidat* , *& reſiccetur* , *prorſus ſanus evadit*. Quo enim diutius clauſus manſerit locus ſuppuratus , eo major copia puris colligitur , atque eo magis metuendum, ne retentum pus, mora & calore acrius factum , vomicae continentis latera rodat , conſumat , cavum in quo haeret, augeat , atque poſtea evacuato pure difficilior ſit depuratio cavi hujus loci & conſolidatio ; quae tamen ad perfectam ſanationem omnino requiruntur. Quin imo, licet & quam citiſſime rumpatur pulmonis abſceſſus, nondum tamen omnis metus abeſt. *Niſi enim penitus reſiccari poſſit* , *ſed ipſum tuberculum ex ſe pus effudat* , *pernicioſum id eſt* : *& a capite & reliquo corpore pituita ad tuberculum defluens putreſcit* , *ac pus gignitur ac expuitur* , *ob quod perit* (b): dum nempe omnes fere corporis humores ad hunc locum confluunt ; & in pus convertuntur ; unde nutrimento ſuo privatum corpus exſiccatur ſenſim & contabeſcit. Quare autem difficilis adeo ſaepe ſit ulcerum pulmonis conſolidatio , optime explicuit *Galenus* (c) : *Neque enim citra tuſſim expurgari poſſunt* ; *illiſque tuſſientibus laceratur locus*. *Itaque quaſi per mutuas operas malum illis in orbem redit* ; *quae namque lacerata ſunt* , *rurſus phlegmonem excitant* ; *ſecundo iterum oportet maturari phlegmonen*, *& pus expurgari* &c. Simul inde intelligitur ratio , quare quandoque in longum tempus talis morbus , ex peripneumonia natus , excurrat ; dum nec depurari ſatis & conſolidari poteſt purulentus talis ſaccus , interimque vires ſufficiunt , imprimis in juvenili corpore , ut morbum ferant diutius, quotidie pure per ſputa rejecto, ſed & quotidie renato. Notaverat jam *Hippocrates* [d], hunc morbum , niſi cito repurgaretur pulmo, annuum quandoque fieri, & mutari, & varias ſubire affectiones. Contigit mihi videre rarum ſatis caſum, qui docet , diutiſſime tolerari poſſe hunc morbum, tan-

(z) De Cauſis & Signis Morbor. Acut. Lib. II. cap. 1. pag. 11. (a) De Morbis Lib. I. cap. 8. Charter. Tom. VII. pag. 540. [b] Ibidem. [c] Method. Medend. Lib. V. cap. 11. Charter. Tom. X. pag. 121. [d] De Internis affectionibus cap. 4. Charter. Tom. VII. pag. 641.

tandem tamen lethali exitu funestum. Consulebat me egregius juvenis, externa specie omnino sanus apparens: cumque morbum celaret de industria, fateor me non potuisse detegere, quid lateret in corpore mali: rogavit autem me, ut sequenti mane illum inviserem, dixitque, quod tunc facile morbum noscerem. Adfui, &, me praesente, in lecto se erigens uncias aliquot puris boni absque multa molestia tussiendo leviter excreavit, sancteque asseveravit, quod jam per octo annos quotidie magnam copiam puris rejiceret, ad minimum quatuor uncias aequantem pondere, quandoque & majorem longe quantitatem. Minuebatur aliquando puris excreti copia, & fere nihil exspuebat; verum tunc sequi solebat pectoris oppressio, dolor satis acutus in pectore, febris valida; & postquam uno alterove die haec mala passus fuerat, ingentem copiam puris exscreabat, satis tunc olidi, atque iterum satis bene se habebat. Hoc modo acerbam peritissimorum Medicorum prognosin, qui illum tractaverant ita decumbentem, se saepius elusisse narrabat; dumque post aliquot septimanas, suppresso sputo purulento, iisdem cum symptomatibus conflictantem inviserem, & pessima quaevis metuerem, securum me esse jussit, brevi se ab his malis emersurum; atque eventus promissis respondit. Tentavi lacte asinino herbaceo, decoctis herbarum vulnerariarum leniter detergentium potatis magna copia, una cum balsamicis pillulis ex myrrha, olibano, sarcocolla &c., equitatione, victu idoneo, morbum curare; sed in cassum fuerunt omnia, & postquam per novem integros annos, absque insigni corporis colliquatione (vidi enim illum adhuc binis ante mortem septimanis) tantum morbum tulerat, subita morte periisse intellexi. Vidi plures alios, qui morbum hunc per unum alterumve annum tulerunt; verum omnes erant in aetatis flore (*Hippocrates* etiam hoc monuerat (*)) & deficiebant tandem. In quibusdam quandoque pessimum foetorem sputorum observavi; tuncque intellexi rationem sequentis Praenotionis (*e*): *Quos suppuratos mitius habentes sputorum graveolentiae sequuntur, illos recidiva occidit.*

Omnia autem, quae ad Prognosin fausti vel infausti eventus pertinent, dum pulmonis abscessus sputo purulento solvitur, accuratissime collegit *Hippocrates* (*f*), & descripsit sequentibus: *Superstites evadunt ex his potissimum, quos febris eodem post ruptionem die dimiserit, & qui cibos celeriter appetant, & siti liberati sint; & venter tum exigua, tum compacta dejiciat, & pus album & laeve & ubique ejusdem coloris sit, & a pituita liberum, & citra dolorem & vehementem tussim expurgetur. Sic quidem optime & celerrime liberantur: sin minus, hi, quibus proxima his contigerint. Intereunt vero, quos & febris eodem die non dimiserit, sed quum videtur dimisisse, iterum recalescens appareat; & sitim quidem habuerint, cibos vero non appetierint, & alvus liquida fuerit, pusque ex viridi pallidum & lividum exspuerint, aut pituitosum & spumosum. Si haec omnia contigerint, intereunt. At quibus ex his quaedam acceſserint, quaedam non, illorum quidam intereunt, quidam etiam multo post tempore superstites evadunt.*

Verum

(*) In Prognosticis. Charter. Tom. VIII. pag. 658.

(*e*) Coac. Praenot. N. 406. Charter. Tom. VIII. pag. 876.

(*f*) In Prognosticis ibidem pag. 653.

Verum ex omnibus signis, quae adsunt, tum in his, tum in aliis omnibus, conjecturam facere [*oportet*].

4. Sequitur alter peripneumoniae suppuratae exitus, dum nempe apostema ruptum pus non effundit in tracheam, sed in pectoris cavum; funestus plerumque, cum nullus fere puri hic deciduo exitus pateat, nisi per artem via paretur, thoracis paracentesi instituta. Cum autem pulmo inflammatus vicinis locis accrescat saepius, poterit & tale apostema ruptum in pericardii cavum pus effundere, uti etiam in mediastini cava dilatata. Quomodo mediastinum formetur ex membranae pleurae, utrumque thoracis cavum investientis, duplicata lamella, alia occasione in Commentariis §. 170. 4. dictum fuit; anterius autem sub sterno, & posterius circa thoracis vertebras, distant a se mutuo binae illae lamellae, quae mediastinum constituunt, & membrana cellulosa inter illas locatur facile dilatabilis, unde poterit pus hic effusum miras saepe sibi vias facere. Novimus autem, talem peripneumoniae exitum adesse, si post omnia signa facti abscessus, nullo pure per sputa aliasve vias evacuato, nullaque metastasi facta ad alia loca, subitum levamen aegri percipiant; *quia pus ex angustia in ampliorem locum venit* (*g*): quod signum & aliis in locis *Hippocrates* (*h*) habet. Videtur etiam notasse (*i*), quod quandoque tali abscessu rupto quaedam pars per sputa exeat; longe major tamen puris portio in septum transversum delabatur. Neque multum videtur sperasse in tali casu a puris eductione, quae per thoracis aperturam fit; dicit enim (*k*): *Si ustus vel sectus fuerit, & pus exeat, confestim sane hoc etiam modo levius habere videtur, progressu tamen temporis ab his sane, quae in priori dicta sunt, perimitur*. De illis autem signis, quibus cognoscitur, pus effusum in thoracis cavo haerere, partim in *Vulnerum thoracis* historia dictum fuit, partim etiam agendum erit postea in *Capitulo de Empyemate*.

Quam mirabiles autem pus, ex pulmonis abscessu rupto exiens, sibi vias quandoque paraverit, docent Observationes Medicae plurimae, quarum paucas hic notare non inutile credidi. Non autem hic considerabimus illum modum, quo pus in abscessu clauso diutius retentum, attenuatum, venis resorptum, ad varia loca deponitur, vel & variis quandoque viis exit de corpore, de qua re videantur illa, quae ad §. 406. dicta fuerunt; verum tantum hic agemus de illis Observationibus, quae docent, pus vicina loca erosisse, & insolitas sibi parasse vias. In hominis, post peripneumoniam suppuratam defuncti, cadavere inventus fuit pulmo firmiter accretus pleurae & diaphragmati, simulque apparuit, pus, licet & per sputa pars ejus excreta fuisset, erosisse diaphragma & hepar ipsum ad pollicis profunditatem, atque in hoc viscere sinum purulentum fecisse, cujus diameter tres aequaret pollices (*l*). In alio homine post mortem inventus fuit pulmonis abscessus, cujus pus eroserat contiguum & accretum diaphragma, ipsumque ventriculum, foramine tam

 amplo,

(*g*) Hippocrat. de Morbis Lib. III. cap. 15. Charter. Tom. VII. pag. 592. [*h*] De Morbis Lib. II. cap. 16. Ibid. pag. 568. & de Morbis Lib. I. cap. 8. Ibid. p. 541. (*i*) Ibidem. (*k*) Ibidem. (*l*) Medical Essays Tom. I. pag. 273.

amplo, ut policem facile admitteret (*m*). Huic affinem casum notavit Jacotius [*n*] in muliere, *quae quibusdam ante mortem annis vomitu solebat per intervalla rejicere magnam puris copiam cum defectione animi, vocis privatione, & gravibus aliis symptomatibus, quibus levabatur a vomitu. Mortua & dissecta, ingens vomica in pulmone reperta est*. Tumor ovi gallinacei minoris molem aequans inter cartilaginem ensiformem, & marginem cartilaginis costae ultimae verae & binarum costarum spuriarum superiorum, prominebat, dum tussiebat homo ulcere pulmonali laborans; & post mortem inveniebatur, pulmonis abscessum satis magnum tali loco haerere, ut diaphragma extendere potuerit, & hunc tumorem formare [*o*]. Plura similia apud Auctores probatae fidei occurrunt: modo memorata autem sufficient ad demonstrandum, pus ex abscessu pulmonis rupto effusum, sive rodendo, sive distendendo, partes vicinas, mira mala producere posse.

5. Dum ulcus pulmones ita exedit, ut totus inde habitus corporis consumatur, phthisis pulmonalis adesse dicitur [vide §. 1196.]; unde facile patet, pulmonis abscessum in hunc morbum vergere. Verum ulcus hepatis, aliorumque viscerum, pariter phthisin producere potest; uti postea §. 1214. dicetur: cumque ex praecedentibus patuerit, pus in pulmone collectum, vel per metastasin, vel per erosionem, ad alia viscera posse deferri, evidens ratio est, quare phthisis varia exspectari possit, dum suppurata est peripneumonia.

Cum autem pus, rupto abscessu, inter pulmones & pleuram collectum, empyema facit, illud fere semper lethale est. Ubi postea de empyemate agetur, patebit, hunc morbum semper periculosum esse, atque tunc tantum spem salutis superesse, si & satis cito apertura facta pus album, laeve, aequale, foetoris expers, exeat, atque aeger caetera sanus sit (vide §. 1192.). Verum in hoc casu pulmo jam ulcere exesus est, antequam empyema fiat; adeoque patet, parum spei superesse.

§. 837. ALter morbus a peripneumonia fit, si purulenta jam facta inflammatoria materies (832. 833. 834.) intra pulmonales venulas resorbetur, cruori miscetur, in loca quaedam deponitur, unde liberatur pulmo, oneratur pars alia; quae si minus requisita ad vitam, est μετάστασις bona; si vero in hepar, lienem, cerebrum, & similia loca fluxerit, pessima plerumque erit. Hinc fiunt abscessus peripneumonici ad aures, crura, hypochondria.

Alter modus, quo Peripneumonia in alium morbum transit, est ille, qui per metastasin materiae morbosae ad alia corporis loca fit. Ille autem obtinet, quando purulenta jam facta materies inflammatoria, neque excernitur sputo, alvi fluxu, vel urina [vide §. 830.]; neque in pulmone colle-

(*m*) Ibid. Tom. II. pag. 332. (*n*) Holler. Comment. in Coac. Hippocrat. pag. 27. (*o*) Memoires de l'Academie de Chirurg. Tom. I. pag. 717.

collecta accumulatur, & vomicam format, sed intra pulmonales venulas resorbetur, & postea in loca quaedam corporis deponitur. Notandum enim hic est, proprie non fieri bonam & salutarem talem metastasin, dum pus jam in pulmonis substantia collectum haeret, abscessu jam formato; sed tunc tantum, quando materies inflammatoria cocta jam & mobilis quidem reddita est, ut transire possit ex arteriis obstructis in venas, atque puri analogam naturam adepta; interim tamen vasa manserint integra; cum verum pus ex obstructorum vasculorum extremis una cum infarcta materia inflammatoria attritis, & in unum homogeneum liquidum una cum effusis humoribus mutatis constet. Videantur illa, quae de hac re in Commentaris §. 593. dicta fuerunt; uti etiam quae habentur ad §. 830. 2., ubi agebatur de sputis, per quae in peripneumonia educebatur eadem illa materies, quae hic per metastasin ad alia loca corporis abscessus varios facit. Unde etiam, quamvis in textu vocetur *materia purulenta*, tamen allegantur illae paragraphi, in quibus de futura suppuratione, vel incepta tantum agebatur; non vero sequentes, in quibus signa & effectus abscessus jam facti explicantur. Ideo etiam, uti postea ad §. 842. patebit, tunc laudantur illi abscessus, tanquam utilissimi, si cito contingant, ante nonum diem: postea enim justus metus est, abscessum jam revera factum esse in pulmone, cum intra quatuordecim dies formari soleat, uti §. 832. explicatum fuit. Licet autem pus, in vomica pulmonis collectum, venis resorberi, & per metastasin ad alia corporis loca deponi posset, hoc facto tamen maneret ulcerosa in pulmone diathesis, qua brevi novum pus colligeretur in eodem loco; adeoque non magna utilitas a tali metastasi exspectanda foret. Ubi vero, nondum facto abscessu, materies inflammatoria subacta jam & mobilis in venas transit, & sanguini miscetur, atque postea ad alia loca corporis deponitur, poterit liberari pulmo, & liberatus integritate illa gaudere, quam in sanitate habuerat. Ob eandem causam damnantur illi abscessus §. 842., si sputo jam purulento facto prodeant; atque notatur simul, quod tunc illud levamen non adferant; quia nempe tunc tantum pulmonem liberant a pure nunc praesenti, manente tamen causa, quae brevi simile pus regenerabit. Haec praemittenda videbantur, ut melius intelligi possent reliqua, quae circa hos abscessus notanda erunt in sequentibus.

Liberatur ergo in hoc casu pulmo, & oneratur alia corporis pars, versus quam abscedit morbosa materia, quae prius in pulmone sedem fixerat. Alia occasione in Commentariis §. 402. dictum fuit, abscessus vocabulum varia significatione apud Veteres Medicos usurpatum fuisse; simulque tunc notatum fuit, illos bifariam divisisse abscessus, nempe in illos, qui per effluxum [κάτ' ἔκρυν], & alios, qui per decubitum [κάτ' ἀπόθεσιν] materiae morbosae in quasdam corporis partes fiebant. Cum autem per effluxum materiae morbosae integre liberetur corpus, per decubitum vero in alias partes tantum fiat mutatio in alium morbum, merito priores abscessus meliores, posteriores vero minus commodos dixit *Galenus* (p); tuncque tantum bonos esse voluit, si & in partes a loco prius affecto remotissimas, easdemque minus prin-

(p) In Commentar. 3. in Lib. I. Epidem. Hippocrat. Charter. Tom. VIII. pag. 85.

principales, decumberent. Satis enim patet, faustum vel infaustum talis abscessus eventum pendere a loco, quem morbi materia, pristina de sede mota, occupat. Si enim in hepar, lienem, cerebrum &c. fluxerit, pessima quaevis erunt exspectanda: in cerebro enim subitam plerumque mortem faciet; in aliis visceribus purulentas vomicas, quae vix; vel saltem difficillime, curari poterunt, nisi bona fortuna materies ad haec loca delata cito expellatur de corpore. Ad aures autem, crura, hypochondria tales abscessus peripneumonici imprimis observantur, de quibus singulatim agendum erit.

Primo jam sequenti paragrapho enumerabuntur illa signa, quae docent, peripneumoniam in tales abscessus vergere. Deinde considerandum erit, quibus indiciis detegi possit locus corporis, versus quem metastasis illa vergit. Ultimo tunc videbimus, quaenam requirantur, ut illi abscessus salutares sint.

§. 838. TAles abscessus futuros esse declarat: 1. Observatio signorum peripneumoniae non pessimae (833. 834.), cum febre non vehementi, nec maligna tamen continua; cum dolore thoracis, anxietate, gravitate, dyspnoea, non pessimis; sine signis resolutionis (830.). 2. Si cum his pulsus multum vacillans, omni modo, assidue. Dolores, rubores, calores, tensiones, circa loca dicta (837.)

Imprimis autem sollicita attentio requiritur, ut praevideantur futuri abscessus, ne horum ignarus Medicus importuno artis molimine turbet quandoque futuram brevi, vel jam inceptam, materiae morbosae metastasin; simulque, his praevisis, ad loca, quae critici tales abscessus absque periculo occupare possent, applicentur talia, quae faciunt, ut eadem loca minus resistant, & plus trahant, uti postea §. 860. dicetur.

1. Levissimae peripneumoniae, & quae cum securissimis signis incedit, benigna resolutio absque ulla evacuatione materiae morbosae, vel ejusdem metastasi ad alia loca, exspectari poterit; pessimae vero, & vehementissimis symptomatibus stipatae, exitus in sanationem vix sperari poterit: unde patet, exitum peripneumoniae in alium morbum tunc tantum exspectandum esse, quando nec benigna penitus, nec acerrima tamen, observatur, sed medio inter bina haec extrema modo incedit.

Febris tunc adest, nec vehemens adeo, nec malignis symptomatibus stipata, sed continua tamen, quia nondum subacta est morbi materia. Omnia autem symptomata, quae solent comitari hunc morbum, manent; sic tamen ut intensitate nimia fatalem non minentur exitum. Cognoscimus ergo ex his omnibus, materiam inflammatoriam pristinam hactenus sedem occupare, interimque per febrim continuam boni moris subigi & coqui (vide §. 587.); sicque optime ad excretionem vel metastasin disponi. Ubi tunc simul nulla signa adsunt resolutionis, neque in sputis, alvo excretis, aut urina (vide §. 830.) apparent illa signa, quae docent, materiam morbi per febrim subactam & mobilem redditam moliri exitum per has vias, summo jure exspe-

ctatur

ctatur metastasis ad alia loca. Quae omnia signa accurate collegit *Hippocrates* (q) dicens: *Si febris detineat, neque dolor sedatus sit, neque sputum ex ratione procedat, neque biliosae alvi dejectiones sint, neque solutu faciles, neque sincerae fiant, neque urina admodum multa, & crassa & copiosum habens sedimentum; observatur autem superstes futurus ab omnibus reliquis salutaribus signis; his oportet tales abscessus futuros sperare.*

2. Designat enim talis pulsus, materiam morbosam subactam jam & mobilem una cum sanguine per vasa fluere: adeoque, nisi subita appareat evacuatio illius materiae, abscessus exspectandus erit. Notandum enim reliqua signa bona cum tali pulsu concurrere in hoc casu; aliter enim cum pravis signis pulsus multum vacillans omni modo & assidue mortem significaret potius. Cum enim jam pristinam sedem dereliquerit morbi materia, minuetur obstaculum liberum sanguinis transitum per pulmonem impediens, adeoque pulsus reddetur amplior & plenior (vide §. 830. 2.), licet vacillet assidue. Hinc monuit *Galenus* (r) sequentia: *Verum tamen si cum vehementia pulsus fiat aliqua ordinis perturbatio, sive aequali sive inaequali existente vehementia, quum & apparuerint signa coctionis, sperandum est, aliquam crisin futuram, & magis, si adhuc alia crisis signa fiant.* Videantur & illa, quae de perturbationibus criticis in Commentariis §. 587. & §. 594. habentur.

3. Omnia enim haec docent, materiam morbi solutam, & cum sanguine per vasa motam, deponi versus loca, quae jam dolent, rubent &c. adeoque tunc perfecta cognitio criticae talis metastasis habetur. Unde dixit *Hippocrates* [s], uti jam in Commentariis §. 587. monitum fuit: *Quibuscunque ex morbis resurgentibus aliqua pars doluerit, illic abscessus oriuntur.*

§. 839. ILlos vero futuros circa Crura scimus, si 1. Signa futurorum abscessuum (838.] adsint. 2. Si simul cum iis signa sint levioris inflammationis ad hypochondria.

Videtur *Hippocrates* inter illos abscessus, quibus peripneumonia solvitur, reliquis praetulisse illos, qui circa crura fiunt. Dicit enim [t] *At abscessus, qui ad crura fiunt in peripneumoniis tum vehementibus, tum periculosis, omnes quidem utiles.* Illi autem futuri praevidentur.

1. De his dictum fuit.

2. Soluta enim quidem fuit morbi materies & mobilis reddita, interim tamen tales dotes retinuit, ut cum reliquis humoribus per vasa moveri nequeat, absque turbatione aequabilis circulationis; unde vel expelli de corpore debet, vel ad alia loca deponi, uti dictum antea fuit. Duplicem autem viam affectare hanc materiem monuit *Hippocrates* (u), versus superiora nempe vel

(q) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 654. [r] De Praesagit. ex puls. Lib. II. cap. ultimo Charter. Tom. VIII. pag. 276. (s) Aphor. 32. Sect. IV. Charter Tom. IX. pag. 153. [t] In prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 656. (u) Ibidem. pag. 655.

vel inferiora corporis. Dum ergo per aortae descendentis ramos cum sanguine movetur haec materia, magna ejus pars per coeliacam & mesentericam utramque feretur per viscera chylopoietica, atque inde in venam portarum delata per hepatis angustias transire debebit; ubi, caeteris paribus, difficilior semper humorum transitus est, dum sanguis venosus, absque cordis impellentis auxilio, per convergentium canalium angustias transprimi debet. Non mirum ergo apparebit, si inde fiant obstacula circa haec loca, atque levioris inflammationis signa. Sive jam haec illius symptomatis observati genuina causa sit, sive alia forte minus cognita, sufficit Medico novisse, quod inde praesagium habeatur futuri circa crura abscessus. Levioris autem inflammationis signa tantum esse debent, & cito iterum evanescere; si enim manerent, potius metuendum foret, in hepate accumulari materiam morbosam, longe majori cum discrimine. Sollicite hoc notavit *Hippocrates* (w), dicens, tunc exspectandos esse circa crura abscessus; *Si circa hypochondria aliquid inflammatorii adfuerit* (ἂν περὶ τὰ ὑποχόνδρια τοῦ φλέγματός τι ἐγγίνεται). Recte autem monuit *Galenus* (x) per τὸ φλέγμα non intelligi hic pituitosum humorem, sed inflammationem; atque antea in Commentariis §. 69. monitum fuit, hoc sensu illud vocabulum quandoque accipi. Confirmatur hoc ulterius alio *Hippocratis* loco (y), ubi eadem circa futuros abscessus in Peripneumonia legitur prognosis, & φλεγμονὴ loco τοῦ φλέγματος habetur.

§. 840. SEd futuros circa Aures scimus, si 1. Signa adsint (838.) 2. Mollia simul hypochondria.

Abscessus illos circa aures natos, tam in morbis, quam in secunda valetudine, *Parotides* vocari, antea in Commentariis §. 416. probatum fuit; & plura alia circa hos abscessus notando in Commentariis §. 741. dicta fuerunt. Tunc autem fieri abscessus versus superiora constat, si signa generalia futurorum abscessuum adfuerint, & *Hypochondrium molle & doloris expers apparuerit; & quum difficultas spirandi, per aliquod tempus facta, citra aliam evidentem causam quieverit* [z]. Novimus enim ex his signis, morbi materiam locum mutasse; neque evacuatam tamen esse, nec versus inferiores partes vergere, adeoque nihil superest, nisi ut superiora petat, atque solemni naturae, morbos per metastasin sanantis, ritu, in parotides glandulas deponatur. Verum quidem est, in morbis quandoque & parotides nasci, licet & simul hypochondria afficiantur, sed tunc semper periculosae sunt, cum notent, tantam materiae morbosae copiam esse, ut haec loca illam capere nequeant; vel saltem non succedere salutare illud naturae molimen, quo ad loca innoxia materiam morbi deponere tentabat, sed viscera simul eadem saburra gravari. Unde parotides ex doloribus hypochondriorum emergentes

(w) Ibidem. (x) Comment. 2. in Prognostic. ibidem. (y) In Coacis N. 395 Charter. Tom. VIII. pag. 874. [z] In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 655.

gentes malignas esse dixit *Hippocrates* (*a*); & paulo post (*b*) monuit: *Anxietatem in hypochondrio sentientibus tumores circa aures ortos, mortem inferre.*

§. 841. AD hepar verti novimus, si 1. Signa sint (838.). 2. Dolor manens in hepate, cum urina subictericea, colore subflavo cutis. Hinc saepe, vomica hepatis nata, pessima mala.

Dictum fuit §. 839., materiam morbi, dum versus inferiores corporis partes tendit, ad hypochondria levioris inflammationis signa producere; adeoque patet, aliquem metum esse, ne per haec viscera difficilius transiens in illis colligatur, & abscessus formet. Imprimis vero in hepate ab hac causa abscessus metuitur ob rationes tunc dictas. Novimus autem, tunc ad hepar verti materiam, si, post signa generalia futurorum abscessuum praegressa, dolor in hepate percipiatur, non evanidus cito (uti fit, dum circa crura orientur abscessus) sed manens. Reliqua indicia abscessus hic formandi sumuntur a laesionibus illarum functionum, quae huic visceri propriae sunt, secretionis nempe & excretionis bilis. Obstructo enim aut inflammato hepate, bilis in sanguinem regurgitat, & cutim flavo colore, uti & urinam, tingit; de qua re pluribus agendum erit *in Capitulo de Hepatitide*. Nisi autem materia inflammotoria, sic in hepar delata, per ductus excretorios venae portarum viam inveniat, atque in intestinorum cavum delapsa per alvum expellatur, vel in venam cavam redux ad alia loca minus periculosa deponatur, aliisve viis de corpore exeat, vomicam hepatis faciet, a qua raro emergunt aegri, uti postea demonstrabitur *§§. 936.* & sequentibus. Uti jam ad hepar talis metastasis fit, sic & facile concipitur & ad alia viscera idem fieri posse: laesio functionum lucem dabit ad detegendam partem affectam; & pro diversitate viscerum, in quae materia haec decubuit, variabit Prognosis. Soli ergo laudabiles sunt abscessus, qui ad partes exteriores fiunt: atque Observatio Medica docuit, illos plerumque ad parotides, vel crura fieri raro, vel nunquam, ad alias corporis partes in hoc morbo.

§. 842. ABscessus illi (839. 840.) si levant pulmonem, si tollunt febrim, si purulenti, manantes, fistulosi manent, si satis cito, ante nonum diem, contingunt, semper salutares: verum, si sputo jam purulento, nec magis flavo, sine levamine dicto, nascuntur, mali: at, si jam nati evanescunt, crudo morbo, peripneumonia redeunte, omnino lethales sunt.

Ex illis, quae ad §. 587. de crisi, & criticis evacuationibus, & abscessibus dicta fuerunt, constitit, quandoque naturam in morbis talia quidem moliri; neque tamen semper perficere, sive ob virium decumbentis imbecillitatem, sive

(*a*) Coac. Praenot. N. 285. ibid. pag. 868. (*b*) Ibid. N. 303. pag. 869.

sive materiae morbosae malignam aut contumacem indolem, aut medentis errorem &c. hoc contigerit. Expedit ergo illa novisse signa, quae docent, an ab abscessibus salutaris effectus exspectandus sit, nec ne, de quibus nunc agendum erit.

Primum signum bonorum abscessuum est, SI LEVANT PULMONEM. Cum enim in abscessibus illis colligi debeat illud morbosum, quod paulo ante in pulmone haerens peripneumoniam fecerat, patet satis, illico, dum apparent, pulmonem levari debere. Illud autem levamen cognoscitur ex respirationis emendatione, & pulsu ampliore & pleniore reddito; uti patet ex illis, quae ad §. 830. 2. dicta fuerunt. Patet autem simul, febrim debere tunc tolli, vel saltem insigniter minui; dum illud, quod obstaculo aut stimulo febrim fecerat, coctum & subactum non tantum est, verum etiam locum prius affectum deseruit, & ab humorum circulantium consortio separatum in parte minus periculosa colligitur. Cum autem integra depuratio sanguinis a materia illa morbosa, quae cum illo movetur per vasa, requiratur per has vias, conducet, ut copiam purulenti humoris fundant, & aliquandiu aperti maneant tales abscessus, fistulosi utcunque, ob novam continuo huc delatam materiam, quae impedit, ne cito latera cavi abscessus contigua fiant & uniantur inter se. Unde dixit *Hippocrates* (*c*): *Quibuscunque ex peripneumonicis morbis abscessus fiunt circa aures, & ad inferiores partes suppurantur, & fistulam faciunt* (καὶ συριγγῶνται), *hi superstites evadunt*.

Praeterea requiritur, ut illi abscessus satis cito fiant, ANTE NONUM DIEM: si enim serius fiant, metus est, vomicam jam in pulmone formatam esse, ex qua resorptum pus quidem ad alias partes deponi, & abscessus facere posset, verum tamen tunc maneret ulcerosa jam diathesis in pulmone praesens, quod semper periculosum est. Videantur illa, quae ad §. 837. de hac re dicta sunt. Ex omnibus his salutares abscessus praevidentur.

Contra vero mali & inutiles sunt illi abscessus, si absque pulmonis levamine appareant: ratio ex modo dictis patet. Suspectus etiam talium abscessuum ortus est, UBI SPUTUM JAM PURULENTUM EST, NEC MAGIS FLAVUM. Dictum fuit in Commentariis §. 830. 2. de sputo laudabili, quo absque alio morbo sequente sanabatur peripneumonia, tuncque notabatur, illud primo flavum cum pauco sanguine mistum esse, & deinde in album blandum cito mutari; quod tunc puri simillimum quidem esse demonstratum fuit, neque tamen absolute puris nomen mereri; cum soluta quidem & cocta fuerit inflammatoria materies, interim tamen vasculorum, quibus infarcta haeserat, integritas manserit. Quandiu ergo flavum est illud sputum, nondum incepit nasci vomica in pulmone; verum ubi jam procedente morbo purulentum fieri incipit, neque tamen adeo libere & tanta copia prodit, ut hac via levari possit morbus, vomicae natae, vel nascentis saltem, justus metus est, tuncque minus boni ab abscessibus exspectatur. Unde pulchre monuit *Hippocrates* [*d*], *Optimos esse abscessus, qui fiunt dum sputum jam in mutatione est* [τοῦ πτυέλου ἐν μεταβολῇ ἤδη ἐόντος] dum nempe ex flavo in album incipit mutari,

(*c*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 653. (*d*) Ibid. pag. 656.

mutari, neque tamen omnino purulentum adhuc est. Mox autem subjungit sequentia: *Si enim tumor & dolor oriantur, dum sputum ex flavo puri simile fit* (πυώδες enim vocat non πύον absolute) *ac foras prodeat, ita securissime & homo superstes evadet, & abscessus citra dolorem citissime sedabitur.* Blandam enim, mobilem, & rite excoctam morbi materiam haec omnia indicant. Notandum autem est, quod saepe sputa quaedam prodeant, licet critici tales abscessus brevi jure exspectentur; sed non tanta copia, ut morbi materiae excernendae sufficiant, sed tantum indicium dent, quo usque materia morbi mutata & cocta fuerit. Unde *Hippocrates* (*e*), dum signa futurorum abscessuum recenset, non dixit, nulla prodire sputa tunc, sed tantum non prodire *secundum rationem* (κατὰ λόγον); id est, non tali copia, ac requiritur, ut hoc modo materiae morbosae expulsio sperari possit. Atque ideo etiam non dixit [*f*], urinam nullum sedimentum habere, sed non prodire admodum multam & crassam &c. Quod autem, etiam illo tempore, dum abscessus jam proruperant, ad sputa & urinas attenderit *Hippocrates*, & ex illis praesagia hauserit, patet evidenter ex alio loco (*g*), ubi sequentia habentur: *At si sputum non probe excernatur, neque urina bonum sedimentum habere videatur, periculum est, claudum fieri articulum, aut multum molestiarum exhibiturum.*

Ubi vero illi ABSCESSUS JAM NATI EVANESCUNT, summum periculum est. *Judicatoria enim non judicantia, partim lethalia esse, partim difficilis judicii,* antea in Commentariis §. 741. notatum fuit. Manet enim materia morbosa in corpore, & versus interiora recurrens pristinam iterum sedem occupat, sicque lethalem fere semper peripneumoniam producit, vel & ad alia viscera deponitur periculosa admodum metastasi. Unde *Hippocrates* (*h*) monuit: *Si vero dispareant abscessus, & recurrant, sputo non prodeunte & febre obsidente, grave: periculum enim est, ne deliret & intereat homo.* Ubi notandum, quod dixerit; *sputo non prodeunte;* sic enim indicare videtur, quod, recurrente abscessu critico, spes aliqua supersit, evacuari posse materiam per sputa, quae prius abscessum fecerat. Hoc videtur confirmari & alio textu [*i*]: *Tussiculae cum sputatione parotidem evacuant.* In *Coacis* (κ) autem loco ἀπαλλάσσει legitur λαπάσσει, quod *emollire* significat, atque eodem fere redit; cum turgens abscessus, minuta materia distendente, flaccidus & mollior reddatur. Ita etiam in Commentariis §. 587. & §. 593. notatum fuit, urinam multam, crassam & albam ab abscessu critico liberare aegros. Periculosum ergo semper est, si abscessus jam nati evanescant; & omnino lethale, si nulla alia evacuatio, statim succedens, educat de corpore morbosam materiam.

§. 843. DEsinit iterum morbus hic in tumorem callosum, scirrhosumve pulmonis; si materies, & conditiones (392.) con-

(*e*) Ibidem pag. 654. (*f*) Ibidem. [*g*) Ibidem pag. 656. (*h*) Ibidem pag. 657. [*i*] Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 807. (*k*) N. 205. Ibid. pag. 863.

concurrunt: inde tota vita difficilis, erecta, tussiculosa respiratio, post pastum motumque aucta, sine signis latentis vomicae descriptis (835.); inde adhaesio pulmonis ad pleuram.

Sequitur jam alter inflammationis exitus, dum nempe materies inflammatoria neque solvitur benigna resolutione, neque attenuata & mobilis reddita per sputa, urinas &c. expellitur, vel per metastasin ad alia loca corporis deponitur, aut suppurando separatur, sed manet vasis infarcta, & cum illis concrescit in tumorem callosum vel scirrhosum. Callum vocari partis membranaceae increscentem molem, una cum duritie & insensilitate, ob vasa inter se concreta, alia occasione in Commentariis §. 112. 1. vidimus. Quamvis autem scirrhi praecipue circa loca glandulosa oriantur, tamen & scirrhosas male curatae inflammationis reliquias etiam in aliis corporis locis observatas fuisse, constat ex illis, quae ad §. 485. dicta fuerunt. Lentior & atrabilaria sanguinis cacochymia tali malo originem dare poterit; uti etiam dum in hoc morbo sic languet vitalis humorum impetus, post repetitam saepius venae sectionem v. g., ut nec solvendae & expellendae materiae inflammatoriae, neque per suppurationem separandae, sufficiat. Scirrhosos pulmones aliquoties vidi in cadaveribus; & plurima hujus rei exempla in Historia Medica habentur. Pulmonis lobos adeo induratos fuisse, ut tophos lapideos referrent, refert *Schenkius* (*l*). Memorabilis etiam scirrhosi pulmonis casus memoratus fuit ad §. 797., ubi de angina scirrhosa agebatur.

Ubi autem notabilis pars pulmonis in scirrhum vel callum induruit, patet satis, illum ab aere inspirato explicari non posse; cum pars illa indurata cedere nequeat, & mole sua angustet vicina loca; adeoque difficilis erit respiratio, erecta tantum fere cervice peragenda, unde Orthopnoea vocatur: simulque, dum majori molimine pulmonem explicare nituntur tales homines, dura & callosa haec pars vicinis affricata molestam & siccam tussiculam facere solet. Omnia autem haec mala augentur, ubi post pastum crudus & copiosus chylus per pulmonem minus jam explicabilem transire debet; uti etiam dum per motum corporis acceleratur sanguinis per pulmonem transitus. Quam difficilis autem scirrhi curatio sit, etiam in externis corporis partibus, ubi omnia artis adminicula immediate loco affecto applicari possunt, antea in scirrhi historia vidimus. Unde patet ratio, quare semel natum hoc malum tota vita maneat, & enarrata symptomata producat. Callosae talis in pulmone duritiei jam meminit *Hippocrates* [*m*], notavitque sequentia: *Atque interceptis a callo transitibus, velox & difficilis spiratio corripit; quum hi spiritum neque per hanc viam emittere, neque facile attrahere queant. Ex talibus sane hi morbi oriuntur, quales sunt asthmata & tabes siccae.*

Novimus autem tale malum adesse, si post peripneumoniam memorata sym-

(*l*) Lib. II. pag. 229. (*m*) Libr. De Ossium natura cap. 8. Charter. Tom. IV. pag. 6.

ſymptomata ſuperſint; interimque nulla ſigna [vide §. 835.] latentis in pulmone vomicae adſint. Vomica enim, collecto pure turgens, pariter difficilem reſpirationem, &, poſt paſtum vel motum corporis, malorum augmentum facit. Verum vomica quotidie mole augetur, donec crepet; ſcirrhoſa vero pulmonis durities diu in eodem ſtatu manet, adeoque ſatis evidens ejus mali Diagnoſis haberi poterit.

Verum etiam a pulmonis inflammatione praevidetur ejus adhaeſio ad pleuram. Tenuiſſimus enim halitus, ex minimis arteriolis, in pulmonis & pleurae ſuperficie hiantibus, exſpirans, impedit, ne contiguae ſibi mutuo hae partes concreſcant: ubi vero inflammatur pulmonis vel pleurae pars, illa ſicca & inperſpirabilis redditur, unde facilis concretio. Numeroſiſſimae Obſervationes confirmant, poſt pleuritidem & peripneumoniam tales concretiones pulmonis cum pleura inveniri. In bobus (quod animalium genus frequentiſſime hoc morbo corripitur, qui a ruſticis noſtris *het longevuur* vocatur) laniones toties inveniunt pulmonem pleurae validiſſime accretum eſſe, atque repetitis experimentis certi ſunt, talem morbum tunc praegreſſum eſſe. Quin imo & in exterioribus partibus horum animalium concretio membranarum ad ſe mutuo obſervata fuit a talibus cauſis, quae inflammationi producendae ſunt aptiſſimae. Talem morbum deſcripſit *Columella* (*n*) ſequentibus: *Eſt & infeſta peſtis bubulo pecori, coriaginem ruſtici appellant, cum pellis ita tergori adhaeret, ut apprehenſa manibus deduci a coſtis non poſſit. Ea res non aliter accidit, quam ſi bos aut ex languore aliquo ad maciem perductus eſt, aut ſudans in opere faciendo refrixit, aut ſi ſub onere pluvia madefactus eſt.*

Cum autem pulmo & inſpirationis & exſpirationis tempore contiguus maneat ſemper pleurae pectoris cavum cingenti (*o*), & pulmonis expanſionem per aerem inſpiratum comitetur ſemper ſimilis pectoris dilatatio, videtur admodum probabile eſſe, pulmonis adhaeſionem ad pleuram non ſemper magnam moleſtiam facere. Riſit hinc Medicos *Helmontius* (*p*), dum Aſthmatici repente ſuffocati cadaver incidentes ſubitae mortis cauſam ſtatuerent, quod pulmonis *lobus dexter pone pleurae adnatus erat*. Teſtatur autem, quod milites repente caeſos diſſecuerit, ut in rei veritatem inquireret, atque viderit, *pulmonem retro coſtis adnatum, benevalentibus, quoſque nulla antea preſſerat difficultas ſpirandi: caeteros inter velociſſimus quidam Hybernus, a pedibus Marchionis de Winchestrae, pugione enectus, diſſectuſque, utrumque pulmonis lobum coſtis adnatum oſtendit*. Negari nequit, in pluribus cadaveribus inveniri aliquam adhaeſionem pulmonis cum pleura, licet inde nullam fere moleſtiam perceperint homines, dum viverent. Interim tamen, ſi pulmo pro maxima parte pleurae accreverit, & imprimis illi ejus parti, quae mediaſtinum facit, & pericardium tegit, videtur utcunque impediri debere alterna pulmonis dilatatio & contractio, quae ad liberam reſpirationem requiritur. Sic *Peyerus* [*q*] in cadavere adoleſcentis, qui a puero ſpiritum difficiliorem traxerat, imprimis curſu exercitatus, invenit pulmonem dextri lateris pertinaciter

(*n*) Lib. VI. cap. 13. Auctor. rei ruſtic. pag. 582. (*o*) Vide H. Boerh. Inſtit. Medic §. 606. 607. (*p*) In Capitulo *Aſthma & Tuſſis* §. 46. 47. pag. 293. (*q*) Parerg. 3. cap. 6. pag. 145. &c.

citer & pleurae, & diaphragmati, & pericardio adnatum: finister autem pulmo liber a pleura erat, sed pericardio tamen ac septo transverso affixus. Plura similia exempla habet *Bonetus* (*r*), quae modo dicta confirmant. Neque dissimulandum tamen est, quod *Diemerbroeckius* (*) invenerit in cadavere suspensi furis pulmonem in utroque latere non tantum pleurae, sed & toti mediastino & diaphragmati adeo firmiter accretum, ut non sine dilaceratione avelli posset. Interim optime sanus vixerat, absque ulla respirandi difficultate.

§. 844. TAndem, si bronchialis arteria, vel & pulmonalis vehementissima inflammatione (388.) corripitur a causa interna, vel externa (824.), brevi nascitur gangraena, & inde cito sphacelus ob copiam, motumque cruoris, & ob motum assiduum visceris tenuissimi. Id futurum docent: 1. Signa violentissimae peripneumoniae (826.), nullo casu, nec arte sedata. 2. Debilitas summa, cita, pulsu se imprimis manifestans. 3. Frigus extremorum. At jam natam scimus, si haec praegressa, sputa ichorosa, tenuia, cinericea, livida, atra, foetida. Inde autem cita mors.

Sequitur jam ille inflammationis exitus, quo in partis affectae gangraenam terminatur. Vehementissimas inflammationes gangraenam minitari, & quibus indiciis illud futurum nosci possit, in Commentariis §. 388. explicatum fuit. Ubi ergo a causis §. 824. enumeratis validissima pulmonis inflammatio nata fuit, brevi fiet gangraena, dum abolito vitali influxu sanguinis per arterias, effluxu per venas, pars mollis corporis in mortem tendit: gangraena vero nata cito mutabitur in sphacelum, sive mortem perfectam partis, de quibus vide §. 419. Ratio horum patebit, si considerentur sequentia.

Arteria pulmonalis & bronchialis, per omnem hujus visceris substantiam dispersae, minimos & tenerrimos ramos distribuunt, qui in valida pulmonis inflammatione pro maxima parte obstructi sustinere debent omnem impetum, quo cor dextrum urget sanguinem in pulmonaris arteriae truncum, & cor sinistrum in bronchialem arteriam. Summum ergo discrimen est, ne tenerrima haec vascula rumpantur subito, unde gangraena fiet [vide §. 388.]. Augetur periculum, quia pulmo inflammatus quiescere nequit, sed alternis vicibus dilatatur & contrahitur, quandiu vita durat: quin imo tanto fortius summo respirationis molimine agitatur pulmo, quo pejor morbus est. Praeterea demonstratur (*f*), aerem inspiratum inservire, ut refrigerium fiat sanguini, ob rapidum motum per pulmonalem arteriam calidissimo, animalque sanum, hoc aeris refrigerio destitutum paucis minutis, mori, & horrenda putredine subito nata intolerabilem spirare mephitin. Verum validam inflammationem ingens aestus comitatur; & turgentibus vasis inflammatis minui-

(*r*) Sepulchret. Tom. I. Lib. II. Sect. I. pag. 508. 509. 510. &c. (*) Diemerbroek. Anat. Lib. II. cap. 13. pag. 308. (*f*) Vide H. Boerh. Chem. Tom. I. pag. 275.

minuitur ſpatium aeri inſpirando, adeoque longe minus refrigerium expectari poterit. Patet ergo, concurrere in vehementiſſima pulmonis inflammatione omnes cauſas, quae ſubitam partis affectae mortem, & citam putredinem, efficere valent. Cognoſcitur autem ille morbi hujus exitus futurus ex ſignis ſequentibus.

1. Signa haec omnia §. 826. enumerata fuerunt. Si jam ſimul nulla evacuatione critica, vel metaſtaſi, nullove artis molimine levatus fuerit morbus, novimus certo gangraenam pulmonis inſtare.

2. Robuſtiſſimus enim homo, acutiſſima peripneumonia correptus, ſtatim tam debilis fit, ut nequidem manum attollere poſſit. Quando §. 660. de Debilitate, tanquam ſymptomate Febrili, agebatur, demonſtratum fuit, illam ſequi impeditum influxum & preſſionem liquidi nervoſi in muſculos. Verum ut ille influxus & preſſio fiant, requiritur libera actio omnium vaſorum, quae cerebri fabricam conſtituunt. In vehementiſſima vero peripneumonia omnis fere ſanguis inter cor dextrum & fines pulmonalium arteriarum colligitur, atque ſimul impeditur liber reditus ſanguinis venoſi ab encephalo (vide §. 826.), unde cerebrum comprimitur: ſimulque cor ſiniſtrum, nullum fere ſanguinem accipiens, per carotides & vertebrarum debitam copiam verſus encephalon pellere nequit; adeoque concurrunt efficaciſſimae debilitatis cauſae. Simul autem ex dictis intelligitur, quare in pulſu ſe haec debilitas imprimis manifeſtet.

3. Cor enim ſiniſtrum tantam copiam ſanguinis non recipit, ut ad extrema corporis uſque una cum ſanguine calorem propagare poſſit; unde frigus extremorum in peripneumonicis merito pro funeſtiſſimo ſigno habetur.

Ubi vero gangraena jam occupat pulmonem, ſimiles degenerationes fiunt, ac §. 388. & 427. memoratae fuerunt. Notatum enim tunc fuit, ſi locus inflammatus in gangraenam tranſeat, liquida putreſcere, ichorem effuſum ſub epidermide in bullas colligi, cinericeum, pallidum, fuſcum, atrum tandem fieri colorem, partemque ſic affectam in putridum tabum diffluere. Sputa tunc educta ſimiles omnino dotes habent, atque citiſſime omnia, quae jam emortua ſunt, in putredinem vergunt, ob calorem ingentem, & aeris liberum acceſſum. Simul autem patet, nihil fere ſpei ſupereſſe, dum vitale hoc viſcus gangraena correptum eſt, adeoque citam mortem inſtare. Videantur illa, quae in Commentariis §. 432., ubi de gangraena viſcerum agebatur, circa hanc rem notata fuerunt.

§. 845. **H**As Peripneumoniae mutationes (830. 832. 836. 837. 843. 844.) docet obſervatio hiſtoriae morbi, cadaverumque inde defunctorum inciſio.

Tota morbi hiſtoria praegreſſa docuit, peripneumoniam eſſe veram inflammationem pulmonis; adeoque & communes omnis inflammationis exitus hic exſpectandi erunt. Praeterea fidelibus Obſervatis conſtitit, per metaſtaſin materiae morboſae ad alia corporis loca novos morbos fieri ex peripneumonia; & vario quidem ſucceſſu, prout ad haec illave corporis loca fuerit facta haec

metastasis. Verum & cadaverum hoc morbo defunctorum incisio omnia haec confirmavit ; uti pluribus exemplis antea allegatis constitit, & apud *Bonetum*, aliosque videri potest.

§. 846. UNde evidens est, illum morbum, quem vetustas hoc nomine descripsit, esse veram inflammationem pulmonum.

In Commentariis §. 820., ubi de peripneumoniae definitione agebatur, notatum fuit, in hac definitione suppositum fuisse illud, quod per omnia morbi phaenomena, per totum ejus decursum collecta, patere tantum potest. Ob hanc causam pertractata peripneumoniae historia, & consideratis variis ejus mutationibus, per quas in sanitatem, mortem, vel alios morbos tendit, tanquam corrollarium ponitur haec paragraphus, quae confirmat veritatem illius, quod in definitione hujus morbi assumtum fuerat. Ratio autem hujus conclusionis patet evidenter ex praecedentibus, & in Commentariis §. 820. probatum quoque fuit, Veteres Medicos peripneumoniae nomine intellexisse veram pulmonis inflammationem.

§. 847. ERitque prognosis clara, qua asseritur, morbum hunc semper valde periculosum ob necessitatem summam functionis pulmonalis ad vitam, & ad sanandam materiem inflammatoriam, ob sanguinis perpetuo allati copiam, impetum, ob motum perpetuum visceris, ob situm, qui applicationem remediorum renuit, teneritudinem summam vasculorum facile destruendam, impossibilitatem revulsionis adeo requisitam in cura inflammationis.

In Commentariis §. 829. jam concludebatur, peripneumoniam semper periculosam esse ; idemque confirmatur jam ex illis, quae tota hujus morbi historia tradita docuit. Pars enim affecta vitale viscus est, cujus levior etiam morbus ob necessitatem summam ad vitam nunquam discrimine vacat, uti toties funestis casibus constitit, dum leviorem peripneumoniam, catarrhi speciem credentes, neglexissent aegri ; neque in victu sibi cavissent, nec idonea adhibuissent remedia: inde vomica pulmonis, & funesta phthisis, saepissime secutae fuerunt. Verum & ad materiam inflammatoriam sanandam summa est pulmonis necessitas: diluentia enim, attenuantia, resolventia, a quibus tantum speratur in cura inflammationis, postquam ingesta fuerunt, venis recipiuntur, atque per pulmonem debent transire posse, ut actionem suam exerceant. Ubi ergo materia inflammatoria infarctus est pulmo, omnia haec haerebunt ante loca obstructa, vel per vasa adhuc pervia transibunt in cor sinistrum. Praeterea, dum in aliis partibus corporis materia inflammatoria haerens sic solvitur, ut in venas transire possit, illa cum sanguine venoso ad cor dextrum delata, dein pulmonis actione sic atteritur, & solvitur, ut postea absque impedimento per ultimas vasorum angustias transire

sire possit (*t*); quae omnia deficiunt, dum pulmonis actio laesa est. Si jam consideretur, omnem sanguinem venosum totius corporis, cordis proximi vi magna urgeri omni momento in loca obstructa, patebit, materiam inflammatoriam magis magisque protrudi debere in vasorum convergentium angustias, liquidissimum exprimi, crassum accumulari & compingi: adeoque necessario hunc morbum subito in pejus vergere. Accedit, quod nunquam quiescere possit pulmo, dum homo vivit, & tanto frequentius & validius agitari debeat aucto respirationis molimine, quo difficilior est sanguinis per pulmonem transitus. Praeterea, si vaporis balneum exceperis, nulla topicorum remediorum applicatio hic multum emolumenti facere potest, ob visceris hujus situm, dum in pleuritide v. g. balnea, fomenta, emplastra, cataplasmata &c. tanto cum fructu adhibentur. Si jam simul consideretur summa illa teneritudo vasculorum, quae pulmonis fabricam constituunt, patebit, illa facillime destruenda esse, dum cordis vis urget sanguinem in vasa obstructa; adeoque lethalem gangraenam metuendam esse, si validus hic morbus fuerit, uti paulo ante dictum fuit.

Sed & revulsio, adeo requisita in cura inflammationis (vide §. 396. 4.), impossibilis hic est. Omnis enim sanguis totius corporis, uti antea dictum fuit, semel debet transire per pulmones illo tempore, dum per reliquas partes corporis omnes movetur: unde nulla arte impediri vel minui multum potest sanguinis per pulmonem motus, superstite vita. In corde enim & pulmone est communis illa scaturigo, ad quam omnia liquida totius corporis confluunt, & ex qua omnia per universas & singulas corporis partes distribuuntur. Praeterea in curatione inflammationis summum usum habebat illa methodus, per quam materia obstruens ex vasorum angustiis in latiora loca retropellebatur (vide §. 395. 4.); demonstratum autem fuit in Commentariis §. 141. 1., illam retropulsionem imprimis obtineri posse, dum larga & subita sanguinis missione sic minueretur impetus liquidi vitalis urgentis loca obstructa, ut vasorum contractilitas praevalere posset, & retropellere obstruentes moleculas versus latiora loca. Verum dum in pulmonalis arteriae angustiis materies inflammatoria haeret, licet etiam ad animi deliquium usque mitteretur sanguis, valvulae in cordis dextri orificio arterioso locatae impedirent tamen retrogradum illum sanguinis in arteria pulmonali motum; adeoque haec retropulsio tantum locum habere posset in leviori peripneumonia, quae solos fines arteriae bronchialis obsideret. Notatum autem fuit ad §. 825., finibus arteriae bronchialis inflammatis, malum facillime propagari ad contiguos ipsis arteriae pulmonalis ramos: adeoque patet, nec a revulsione, nec a retropulsione materiae inflammatoriae, multum boni exspectari posse in hoc morbo; atque jure concludere licet, difficilem semper in Peripneumonia Prognosin esse.

§. 848. EX quibus (847.) liquet quando, cur, & cum quibus symptomatibus in mortem abeat: sc. Si totus pulmo, una

(*t*) Vide H. Boerh. Institut. §. 200. 2. & §. 208.

una cum corde inflammatur, cor in latus procidit, aeger paraplegia resolvitur, frigidus, & sensus expers est, tum secundo, vel tertio die moritur. Si urina initio morbi bona & cocta, post quartum tenuis. Si in vigore morbi erectus sedere cogitur. Si puris est per inferiora secessus: si sicca cum fervore strepente pleni pulmonis in gutture: si vehemens in corpore valde sicco, duro, calloso, exercitato: si mala est cum praerubro valde stillicidio sanguinis: si sicca est cum maculis rubris pectori adspersis: si coryza aut sternutatio multa praecedit, sequiturve: si ex ardente febre ortum duxit: si sputum biliosum cum pure post sextum diem inceperit: si sputum ab initio valde cruentum, flavum sincerum, album rotundum, spumosum valde, dolorem non sedans, si fuscum, coenosum, amurcosum, nigrum, livescens, inaequale, aeruginosum: si neque febris, neque respirationis difficultas remisit, moritur die septimo, vel nono. Mors vero iis contingit, dum pulsus deficit, omnia frigent, solum pectus, caput, collum aestuant, genae rubent, liventque.

Generalis in hoc morbo Prognosis, ut vidimus, periculum notabat: varium tamen illud est, &, quamvis saepe, non tamen semper in mortem terminatur morbus. Unde operae pretium erit considerare funesta illa symptomata, quae Medicum docent, certam instare perniciem. Praestantius quidem foret sanare aegros, quam futura praenoscere, verum cum illud semper in potestate Medici non sit, tunc saltem famae suae consulet, & omni culpa vacare credetur, si praeviderit & praedixerit, quinam aegri evadere possint, quinam autem perituri sint; uti optime *Hippocrates* (*u*) monuit, antequam pulcherrima illa circa prognosin in morbis axiomata tradere inciperet.

Si totus pulmo &c. Ex *Hippocrate* desumta est haec Prognosis, cujus alia occosione in Commentariis §. 432. mentionem feci, atque in *Coacis Praenotionibus* (*w*) ita habetur, *Quibus vero totus pulmo inflammatus fuerit cum corde, sic ut ad latus procidat, resolvitur totus aeger & jacet frigidus sine sensu, & moritur secundo aut tertio die. Si vero sine corde contigerit, & minus, longiori tempore vivunt, quidam autem etiam servantur*. Cum enim totus pulmo inflammatur, cor dextrum replebitur, uti & auricula dextra, ob impeditum sanguinis per pulmonem inflammatum transitum, adeoque nec poterunt se evacuare venae coronariae, unde & cordis in propria substantia inflammatio sequetur; uti §. 375. probatum fuit, ubi de variis inflammationis causis agebatur. Cum autem cor a quatuor magis vasis sanguiferis pendulum in pericardio haereat, horizontali fere situ positum, sic ut ventriculus

[*u*] In Prognostic. initio. Charter. Tom. VIII. pag. 584. 585. (*w*) N. 401 Charter. Tom. VIII. pag. 875.

triculus dexter cordis una cum dextra auricula anteriorem corporis partem spectet [*x*], patet ratio, quare corde dextro & auricula distentissimis, sinistro vero corde & auricula fere vacuis, cor versus anteriora procidat, & latus tangat. Mirum certe videtur, *Hippocratem* haec notare potuisse, nisi vel ex cognitis circulationis legibus, vel ex cadaverum peripneumonia defunctorum sectione, illa didicisset. An forte & gangraenosus livor latus occupans illo in loco, ubi cor locatur, signum hujus rei dedit? Certe in illa Praenotione (*y*), quae modo allegatam proxime praecedit, notavit, inflammatos valide pulmones, *sic ut ad latus assideant*, livores foras ostendere, atque sic affectos aegros a Veteribus sideratos (βλητοὺς) dictos fuisse.

Cum autem, ad motus musculares peragendos, spirituum nervosorum & sanguinis arteriosi debitus influxus in musculos requiratur, atque ex illis, quae dicta fuerunt ad §. 826., constiterit, omnem fere sanguinem circa cor colligi, pauculum tantum tenuissimae partis sanguinis transprimi in cor sinistrum, dum valida peripneumonia decumbit homo; simulque impediri reditum sanguinis venosi ab encephalo, adeoque illud comprimi distentis accumulato sanguine vasis majoribus, patet satis, quare resoluti jaceant tales aegri, sic ut viderim robustissimum juvenem pessima peripneumonia correptum, ipso initio secundae diei morbi nequidem manum movere potuisse. Ex dictis simul intelligitur, quare omnes fere corporis partes frigeant, & imprimis extrema, atque hebetes & sensu expertes jaceant tales aegri, dum nempe morti jam proximi sunt; antea enim intolerabilem anxietatem patiuntur. Unde dixit de his *Aretaeus* (*z*), quod praesentia mala ignorent, dum proxima mors instat; & rogati de morbo nihil discriminis adesse respondeant: verum frigida extrema, lividi ungues, pulsusque debilis, celerrimus & deficiens, satis docent, funestum instare morbi eventum. Cum vero pessima haec signa nunquam adsint, nisi validissima fuerit peripneumonia, raro ultra tertium diem morbi vim sustinere possunt aegri, sed plerumque citius deficiunt.

Si urina &c. Quando ad §. 830. 4. agebatur de sanatione peripneumoniae, quae fit evacuatione materiae morbosae per urinas, de hac Prognosi actum fuit; simulque notatum, binis in locis *Coacarum Praenotionum* inveniri, cum hoc tamen discrimine, ut in primo loco poneretur, lethale signum esse, *si ante quartum diem tenuis fieret urina*, in altero vero haberetur, *si post quartum diem* hoc obtineret. Simul autem tunc monitum fuit, probabiliorem videri illum textum, in quo *ante quartum diem* legitur. Inceptam enim tunc evacuationem salutarem materiae morbosae designat, & malo omine suppressam, antequam integre levatus fuerit pulmo: cum enim talis peripneumoniae exitus in sanitatem sperari nequeat, nisi levior morbus fuerit [vide §. 830.], admodum probabile videtur, per urinam, ab initio morbi bonam & coctam, tribus primis quatuorve diebus eliminari posse morbosam materiam, adeoque absque periculo tenuem urinam post quartum

Z 3

(*x*) Eustach. Tab. XV. fig. 2. & Tab. XVI. fig. 1. (*y*) N. 400. Charter. Tom. VIII. pag. 875. (*z*) De Causis & signis morb. acut. Lib. II. cap. 1. pag. 11.

tum diem reddi posse in tali casu. Tunc autem aliquid metuendum videtur tantum, quando urina, prius crassa, in tenuem mutatur, antequam signa docuerint, levatum esse pulmonem penitus.

Si in vigore morbi &c. Videantur illa, quae de respiratione erecta in Commentariis §. 826. dicta fuerunt.

Si puris est per inferiora secessus. Vidimus antea ad §. 830. materialem peripneumoniae causam, coctam & mobilem redditam, acquirere puri analogam indolem, neque tamen absolute puris nomen mereri; illamque variis viis de corpore sic expelli, atque etiam per alvum. Verum de tali excretione hic non agitur, sed de puris veri, & satis copiosi, per alvum secessu, qui in hoc morbo pulmonis validam suppurationem praegressam supponit. Ita enim *in Coacis* (*a*) legitur haec Prognosis: *Pulmonem suppuratis pus per alvum secedere lethale*. Cum enim pus hac via egrediens misceatur & aliis plurimis, quae per alvum eliminantur naturali corporis lege, requiritur magna satis illius copia, ut distingui possit. Pus autem in pulmonis vomica contentum, ut alvo exire possit, debet vel erodendo vicina viscera, hepar v. g. & ventriculum, viam parasse; cujus rei exempla quaedam in Commentariis §. 836. 4. memorata fuerunt: vel fieri poterit, ut idem illud pus mora & calore loci attenuatum, venis resorptum, atque humoribus circulantibus mistum, dein per vasa meseraica in intestina derivetur, sicque exeat de corpore. Quam parum spei supersit, dum ulcerato prius pulmone vicina adhuc viscera eroduntur, satis patet. Major forte spes affulgere videretur, dum resorptum pus absque ullius visceris erosione per alvum exit. Verum si consideretur, pus optimum & blandum spissitudinem cremoraceam habere, patebit illud difficillime resorberi posse, quamdiu optimas illas dotes habet. Mora quidem attenuatur, sed tunc simul acre fit & putrescit, uti ad §. 406. demonstratum fuit: unde pus sic mutatum, & dein resorptum, putrida & pessima cacochymia totum sanguinem inficit, lethali fere semper eventu: dum una tunc cum hoc pure in putridum tabum soluti humores sani per alvum dilabuntur, cum subita virium jactura; uti constat in phthisicis, quibus putrida talis diarrhoea morbo & vitae finem imponere solet. Verum quidem est, raris quibusdam casibus constitisse, resorptum ex apostemate pus per alvum exivisse salutari eventu, etiam in pulmonis vomicis (vide Commentaria §. 406.), sed cum non ab insolitis, sed a frequentibus, eventibus regulae prognosticae deducantur, credo concludi posse, si non semper & absolute, saltem plerumque lethalem esse in hoc morbo puris per inferiora secessum.

Si sicca cum fervore &c. Hoc est illud pessimum signum in peripneumonia, dum ingratus ille strepitus ab adstantibus percipitur, qui refert ferventis in lebete, operculo imprimis tecto, aquae sibilum, unde fervorem strepentis pulmonis dixerunt Medici. Designat autem ille strepitus semper fere aerea pulmonis cava angustata esse, sive a collectis sputis hoc fiat, crassioribus & non facile educendis, sive ab infarctis & distentis vasis sanguineis comprimantur pulmonis vesiculae aereae: quandoque & a pulmonis siccitate tale quid fieri posse, alia occasione in Commentariis §. 826. dictum fuit.

In

(*a*) N. 429. Charter. Tom. VIII. pag. 877.

In asthmate senili, dum lento muco gravatur pulmo, talis strepitus percipitur, quem pulli immaturi ex ovo crocitationi non inepte comparat apud *Lucianum* (*b*) boni senis morti inhians futurus haeres: verum non adeo mali ominis est ille pulmonis strepitus ab hac causa, cum uno alterove sputo educto cesset, vel minuatur saltem. In Peripneumonia vero notat, pulmonis vasa sanguinea sic infarcta & distenta esse, ut comprimantur pulmonis vesiculae, unde liber aeris itus & reditus impeditur; simulque collectus mucus spumescens, de quo statim dicendum erit, cum aere conquassatus, neque ob respirationis summam difficultatem averri potens ex his locis, ingratum illum stertorem facit. Dum per sputa evacuatur morbi materies [§. 830. 2.) quandoque levis talis strepitus observatur; sed educto sputo, quod in tracheis haerens causam dederat, cessans illico. Unde cautissime proposuit *Hippocrates* (*c*) hanc prognosin, dicens: *Malum quoque, si nihil expurgetur, neque projiciat pulmo, sed plenus existens in gutture ferveat*. Aliis in locis in Commentariis §. 826. citatis, velut corium stridere vel & modulari pectus dixit.

SI VEHEMENS IN CORPORE &c. Magna enim tunc & inflammatoria tenacitas in liquidis adest, & rigida vasa cedere nequeunt, unde nihil boni in hoc morbo ex sua natura adeo periculoso sperari poterit. Videantur illa, quae in Commentariis §. 830. 1. habentur.

SI MALA EST CUM PRAERUBRO VALDE STILLICIDIO SANGUINIS. *In Coacis Praenotionibus* (*d*) habetur haec Prognosis. Antea monitum fuit in Commentariis §. 830. 4. peripneumoniam rarius solvi per haemorrhagiam narium: ex illis autem, quae de hac re in Commentariis §. 741. dicta fuerunt, patuit, largam tantum narium haemorrhagiam in morbis acutis prodesse, stillicidium vero leve fere semper mali ominis esse, nisi, in die indice contingens, largam evacuationem critico die proxime sequenti praenunciet. Unde patet ratio, quare pro funesto signo in hoc morbo habeatur, imprimis si admodum rubrum fuerit. Designat enim tunc, ob indebitum sanguinis transitum per inflammatum pulmonem, sic urgeri & distendi capitis vasa, ut solvi incipiant quidem, neque tamen sanguis, spissior jam & hinc saturate ruber, atque illico concrescens, pleno rivo exire possit.

SI SICCA EST CUM MACULIS &c. In *Coacis Praenotionibus* iterum haec Prognosis habetur. Postquam enim *Hippocrates* [*e*] dixerat; *Qui in peripneumoniis siccis pauca cocta educunt, metuendi sunt*, subjungit sequentia: *Rubores in pectoribus utcunque lati* (ὑποπλετέα) *talibus perniciosi sunt*. Designat enim, cutanea vasa infarcta manere, vel rupta sanguinem effudisse; & paulo post in peripneumonicis livescere solent hae maculae, sicque gangraenae nascentis indicium praebent. In pluribus morbis observatur, internis partibus affectis, in cute quandoque mutationem apparere. Dum saeva intestinorum inflammatio in gangraenam tendit, in abdominis cute rubores tales aliquando apparent, livescentes brevi in pessima paronychia, ubi malum circa

(*b*) Dialog. Mortuor. Tom. I. pag. 229. [*c*] In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 643. [*d*] N. 412. ibidem. pag. 876. (*e*) Coac. praenot. N. 416. 417.

circa tendines musculorum digitos flectentium haeret, lata saepe zona rubra secundum totum musculi, cujus tendo affectus est, decursum extenditur, tuncque plerumque in tota hac longitudine profunda latet inflammatio, in gangraenam vel difficillimam suppurationem terminanda ut plurimum. Dum in aegro natura moliebatur salutarem & largam narium haemorrhagiam, obscuram rubedinem, quae in dextra nasi parte ad genam usque extendebatur, multo magis conspicuam fieri observavit *Galenus* [vide Commentaria §. 741.]. Ex quibus patet, in morborum Prognosi ad illa omnia signa attendendum esse, licet forte non adeo facilis appareat observanti Medico nexus, quem haec signa habent cum re significata. Fidelis similium observatio usum habebit; semper rationem forte dabit sera dies.

Si CORYZA AUT STERNUTATIO &c. Quid coryzae nomine intelligatur, antea in Commentariis §. 69. 5. dictum fuit: atque etiam de hac re quaedam in Commentariis §. 787. & 793. habentur, ubi de anginis ab hac causa ortis agebatur. Constitit tunc, incipientem coryzam saepe comitari validam sternutationem. Si autem considerentur illa, quae in coryza contingunt, patebit facilis ratio, quare haec praecedens vel sequens peripneumoniam noceat. In hoc enim morbo membrana nares internas, fauces, asperam arteriam, pulmonem ipsum &c. investiens tumet, & inflammatur leviter plerumque, sic quidem, ut ipsa narium foramina adeo angustentur, ut ne quidem aerem per illa trahere possint sic affecti. Ubi ergo una cum peripneumonia inflammatoria talis morbus adest, augebitur respirationis difficultas, dum concurrunt binae causae, quae cava aerea pulmonis minuunt: ab inflammatis enim vasis arteriosis & tumentibus comprimuntur vesiculae aereae pulmonis, his vasis undique cinctae, simulque ob coryzam tumente membrana, harum vesicularum internam superficiem constituente, minuitur earundem cavitas. Summo ergo jure *Hippocrates* (*f*) monuit: *In omnibus autem morbis circa pulmonem gravedines & sternutationes & praecississe, & consequi, malum.* Si jam simul consideretur, per tussim & sternutationem, quae coryzam comitari solent, agitari valide pulmonem inflammatum, & augeri impetum humorum in loca obstructa, patet, justum metum esse, ne tenerrima haec vasa rumpantur, & inflammatio in lethalem gangraenam abeat.

Si EX ARDENTE FEBRE ORTUM DUXIT. In febre ardente enim cruor parte blandiore & liquidiore orbatus est (vide §. 742.), atque inflammatio per universum fere corpus adest: si ergo in hoc morbo sanguis in angustiis arteriae pulmonalis haerere incipiat, nihil spei fere superesse videtur: vel enim subita sequetur suffocatio & mors; vel ob humores acres, spissos, valide motos (vide §. 388.), inflammatio pulmonis in febre ardente nata brevi in gangraenam terminabitur. Ardentem vero febrim satis frequenter in lethalem peripneumoniam terminari, ad §. 741. monitum fuit.

Sequuntur jam illa praesagia, quae ex sputis malis in hoc morbo habentur.

Si

(*f*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 643. Et in Coac. Praenot. N. 399. ibid. pag. 875.

Si sputum biliosum &c. Mirum hoc, verissimum tamen *Hippocratis* Observatum est. Sputum illud biliosum cum pauco sanguine misto tanti fecit, ut inde curam perfectam peripneumoniae exspectaverit (vide §. 830. 2.). Contra vero damnavit sputum biliosum cum pure, post sextum diem si prodierit. Videtur enim docere tale sputum, quod illa inflammatio pulmonis, quae in initio morbi adfuerat, jam in suppurationem abierit; dum interim nova inflammatio accedens, nondum cocta & maturata, sputa illa flava producit: unde duplici tunc malo conflictatur aeger. Videantur illa, quae in Commentariis §. 833. 3. circa hanc rem notata fuerunt; ubi simul habentur loca *Hippocratis*, quae hanc Prognosin continent.

Ab initio valde cruentum. Pauculum sanguinis sputis bonis & coctis permisceri, pro optimo signo habetur in hoc morbo, uti ad §. 830. 2. dictum fuit: tunc enim, per anastomosin dilatatis arteriarum osculis in tracheas hiantibus, exit obstruens materia, & pulcherrime liberatur pulmo. Verum ubi sputum admodum cruentum est, metus est, impetu vitalis liquidi, tota cordis adeo propinqui vi pulsi, rumpi tenerrima vascula, & sanguinem fundere. Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (*g*), de sputis pleuriticorum & peripneumonicorum agens, non damnaverit absolute cruentum sputum, sed tantum illud, quod valde cruentum esset (αἱματώδες λίῃ), & statim in principio morbi prodiret, dum nondum coctio & expulsio salutaris materiae morbosae exspectari potest. Ita & *Aretaeus* (*h*) pessima funestae peripneumoniae symptomata recensens sequentia habet: *Tussis adest plerumque sicca. Si vero quid sursum educitur, spumans pituita est, vel exquisite biliosum, vel cruentum admodum floridum. Illud vero cruentum aliis pejus est.*

Flavum sincerum. Et illud ab *Hippocrate* & *Aretaeo* in locis modo citatis damnatur tanquam malum. Admodum autem distinguendum est illud sputum flavum sincerum a sputo flavo cum striis sanguineis, quod coctum & spissum puri analogam utcunque naturam habet, & opacum est. Flavum vero illud sincerum sputum nihil aliud est, quam mucus in pulmonis vesiculis collectus, dilutior utcunque, flavedine tinctus, & pellucidus fere. Videtur autem tunc prodire illud sputum, quando valida inflammatio in arteriis pulmonalibus omnem partem rubram sanguinis sistit, solum autem flavescens serum adhuc transprimitur; quod partim per venas ad cor sinistrum pergit, partim per arteriolarum oscula in tracheas exprimitur, & pulmonis mucum naturalem diluit, & colore suo tingit. Denotat ergo tale sputum, crassa in pulmone accumulari, tenuissima transprimi tantum; adeoque patet, quare mali ominis sit.

Album rotundum. Nihil aliud est, quam mucus pulmonis in tracheis collectus, mora & calore sic inspissatus, ut rotundam figuram, quam in pulmonis cavis acquisiverat, retineat, postquam eductus fuit. Unde patet, per tale sputum nihil educi de morbi materia, quae pulmonem gravat; adeo-

(*g*) Coac. Praenot. N. 390. Charter. Tom. VIII. pag. 874.

(*h*) De Causis & Signis Morbor. Acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 11.

adeoque & hoc respectu apud *Hippocratem* (*i*) inter mala sputa numerari. Caeterum illud sputum ex sua natura nihil maligni designat, uti cruenta, fusca, amurcosa &c. Unde prudenter *Hippocrates* alio in loco (*k*) hoc distinxit, dicens. *Flavum enim [sputum] si sincerum fuerit, periculosum; album autem, & viscidum & rotundum, inutile.*

SPUMOSUM VALDE. Dum sic lentescunt sputa mucosa, ut aerem, cum quo agitantur in pulmonis cavo aereo, retineant diu, spumosa dicuntur. Semper fere sputa mucosa utcunque spumosa sunt, adeoque non absolute pessimum omen praebent. Ita apud *Hippocratem* (*l*) legitur, quod peripneumonici in initio tenue & spumosum sputum expuant: notat autem simul, quod progressu temporis sputa haec in melius mutata fuerint, tandemque talia facta, ut morbum sanaverint, vel levaverint saltem. Similia & alibi habet (*m*). Damnatur ergo imprimis sputum, quod SPUMOSUM VALDE est, designat enim, summa vi urgeri humores per vasa vix pervia in pulmone, atque ideo per vasa, mucum secernentia, exprimi solito crassiores & tenaciores humores, uti evidenter in moribundis apparet. In ultima enim illa lucta viscidus albicans humor in tracheam exprimitur, sensimque per eam adscendens foedo spectaculo per os & nares defluit, spumescens totus. Confirmantur modo dicta pulcherrimo experimento, quod *Celeberrimus Hales* instituit (*n*). Sanguinem recens eductum ex vitulo, dum jugulabatur, diluit aqua calida nitrosa; deinde hanc mixturam per tubum duos pedes altum, arteriae pulmonali ejusdem vituli affixum, infundebat, ut videret, an hac pressione liquidi, ad duorum pedum altitudinem in tubo haerentis, illud transire posset ex arteriis in venas pulmonales. Verum non potuit percipere, quidquam in venas transmitti, licet pulmones admodum dilatarentur & rubescerent. Illo tamen tempore, dum liquidum urgebat fines arteriarum pulmonalium, per quos tamen transire non poterat, per tracheam alba spuma effluxit. Hinc non inepte dixit *Benedictus* (*o*), sputum album & spumans *internae solummodo sudatiunculae effectum videri*. Ex quibus omnibus apparet ratio, quare sputum valde spumosum in peripneumonia adeo mali ominis sit.

DOLOREM NON SEDANS. Videantur illa, quae in Commentariis §. 830. 2. de hac re habentur.

SI FUSCUM, COENOSUM, AMURCOSUM &c. Si conferantur illa, quae §. 388. dicta fuerunt de illo inflammationis exitu, qui in gangraenam tendit, patebit, haec sputa fere semper designare, natam jam corruptionem gangraenosam in pulmone, adeoque pessima esse. Damnavit haec sputa *Hippocrates* [*p*], & prae reliquis nigra. Dum carnes animalium in aere aperto calido

(*i*) Vide locum modo citatum. (*k*) In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 642. (*l*) De Morbis Lib. III. cap. 14. Charter. Tom. VII. pag. 589. (*m*) De Internis affectionibus cap. 2. ibidem. pag. 640. (*n*) Haemastat. Experiment. 11. pag. 75. (*o*) Theatr. tabid. Exercit. Diar. 19. pag. 52. (*p*) In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 642. 643. &c. & Coac. Praenot. N. 390. Ibid. pag. 874.

calido & humido putrescunt, videmus illas vividum colorem amittere, fuscas fieri, livescere, & in marginibus quandoque viridem, imo & aeruginosum colorem habere. Similia omnino contingere debent & pulmoni, dum mortifera gangraena vitale hoc viscus, humidum, calidum, & aeri expositum, depascere incipit, unde & similiter coloratus tabus per sputa educitur. Imprimis autem pessima prognosis ex his sputis deducitur, si omnia alia signa praegressa docuerint, validissimam fuisse peripneumoniam. Nam in hoc morbo, licet non certo lethali, quandoque mala sputa prodeunt. Sic v. g. notat *Hippocrates* (q), quod *sputum lividum a sanguine fiat, si paucus ad multam salivam misceatur; neque confestim spuatur, sed intus maneat semiputrefactum*. Unde quandoque ab effusis liquidis in tracheam, collectis, diu retentis, sputa satis mali coloris nasci possent, licet ipsa pulmonis substantia nondum contabesceret. Videantur & illa, quae in Commentariis §. 432., ubi de gangraena viscerum agebatur, habentur.

Si neque febris &c. Antea vidimus in eadem hac paragrapho, longe citius mori aegros, dum totus pulmo una cum corde inflammatur. Verum ubi gravis quidem morbus est, neque tamen adeo praeceps, diutius plerumque morbum ferunt aegri. Medici munus tunc est, singulis diebus attente lustrare omnia, an forte appareant signa, quae docent, materiam morbi solvi, moveri, ad exitum vel metastasin salutarem disponi. Si nihil horum appareat, neque febris remittat, nec difficultas respirationis, sed contra augeantur omnia symptomata, peripneumoniae exitus in mortem praevidetur: qui tunc plerumque die critico insigniori, septimo nempe, vel nono illum proxime sequente, sequi solet; de quibus videantur illa, quae de decretoriis diebus in Commentariis §. 741. habentur. Nisi septima die febris dimiserit, suffocationem & mortem eodem hoc die, vel & nono, instare in peripneumonia, monuit *Hippocrates* (r); si autem diutius protraheretur morbus, spem secuturae suppurationis esse. Ut autem, quantum fieri possit, cognoscere posset fatalem diem Medicus, monuit *Hippocrates* (s), postquam & bona & mala signa enumeraverat, haec omnia inter se conferri debere, tuncque tantum haberi verissimum praesagium.

Mors vero illis contingit &c. Quamdiu aliquid adhuc per infarctas immeabili sanguine pulmonis arterias transmitti poterit, vita durat, licet debilis, & pulsus adhuc micat. Cum autem pauculum tantum sanguinis sic in cor sinistrum venire possit, non poterit una cum sanguine calor ad extrema corporis dispergi; unde extrema frigent primo, tandem omnes fere corporis partes inferiores. Cum autem cor dextrum, & magna receptacula venosa, illi adjacentia, sanguine distentissima sint, & totus pulmo infarctus, aestuat pectus praecipue, atque ob eandem causam & caput & collum diutius calent, & genae rubent, uti in Commentariis §. 826. fuit explicatum. Stagnante tandem omnino in venis superioribus sanguine circa mortem, genae

(q) De Morbis Lib. I. cap. ultimo. Charter. Tom. VII. pag. 549. (r) De Locis in homine cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 365. (s) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 648.

genae lividae fiunt, ipſaque facies, quamvis turgida & rubra, jam frigeſcere incipit. Unde & notavit *Hippocrates* (*t*) pro peſſimo ſigno in hoc morbo, *ſi corpus a calore inaequaliter affectum eſt, ventre & lateribus vehementer calentibus, frons, manus pedeſque refrixerint*. Ubi autem nihil amplius per pulmonem tranſprimi poteſt, plenum manet cor dextrum, quieſcit, & mors adeſt. Verum quidem eſt, & in illis, qui aliis morbis pereunt, ſimilibus cum phaenomenis ſaepe mortem venire; ſed poſtea ad §. 874. patebit, proximam mortis cauſam, & ultimum ferme omnium lethalium morborum effectum eſſe peripneumoniam.

§. 849. CUratio hujus mali varianda eſt pro diverſo ſtatu morbi & ſymptomatum, adeo ut, quod uno tempore proſit, in eodem tamen morbo alio tempore datum obſit.

Praemiſſis illis, quae peripneumoniae definitionem, cauſas, effectus, ſigna diagnoſtica & prognoſtica, ſpectant; uti & his, quae ad varios hujus morbi exitus in ſanationem, alium morbum, vel mortem, pertinent; ſequitur jam, ut agatur de curatione.

Ex illis vero, quae hactenus dicta fuerunt, ſatis patet, generalem curae methodum tradi non poſſe, quae in omni caſu ſufficeret, cum adeo diverſis viis in ſanitatem abeat hic morbus. Vel enim benigna reſolutione ſanatur; vel evacuatione materiae morboſae, & quidem per varia loca corporis, tollitur morbus; vel per metaſtaſim ad alias partes corporis derivatur illud, quod pulmonem gravabat prius &c. Unde nihil aliud ſupereſt, quam omnia illa ſeorſim expendere, & videre, quid in ſingulis requiratur, ut curatio fiat. Niſi enim ſic procedatur, fortuita erunt omnia; dum, quod uno tempore hujus morbi prodeſt, altero peſſime nocere poſſit, uti patebit ex ſequentibus.

§. 850. SI ergo in Peripneumonia omnia ſigna adſint deſcripta [830. N. 1.], utendum quiete corporis & animi; aere tepido humido; balneo vaporis aquae dulcis ad pulmones, nares, os, pedes, crura; victu tenui, potu levi; medicamentis aquoſis, nitroſis, farinoſis, mellitis.

Eodem ordine, quo varii peripneumoniae exitus enumerati fuerunt, etiam tradetur curatio. Unde agitur primo de illis, quae requiruntur, ubi benigna reſolutione curabilis eſt hic morbus, de qua §. 830. 1. dictum fuit; ibique ſimul enumerata fuerunt ſigna, quae docent, talem morbi ſtatum adeſſe.

Cum tutiſſimus ſit, adeoque quam maxime optabilis, ille peripneumoniae exitus, patet, retineri debere eandem illam conditionem, quae tunc temporis in fluidis & ſolidis corporis partibus adeſt; adeoque nullam inſignem mu-

(*t*) Ibidem.

mutationem per sanguinis missionem, purgantia &c. requiri. Adest quidem diathesis inflammatoria in sanguine, sed tam levis, ut resolvi facile possit: vasa quidem obstructa sunt, sed facillime cedunt, & paulo post transmittent illud, quod jam impactum haeret, per ultimas suas angustias. Indicatio ergo curatoria tantum jubet, ut conserventur conditiones ad benignam resolutionem requisitae, quae jam adsunt, & suppleantur illae, quae deficiunt; de quibus dictum fuit ad §. 386., quando de resolutione inflammationis agebatur.

Quies autem corporis & animi requiritur, ut motus humorum per vasa sedatus admodum sit (necessaria omnino ad blandam inflammationis resolutionem conditio, vide §. 386.); vidimus enim §. 99., animi affectibus & musculari motu augeri circulationis velocitatem. Omnium autem citissime & validissime pulmo ab aucta sanguinis velocitate afficitur, quia omnis sanguis semel transire debet per solos pulmones illo tempore, quo per omnes partes distributus circuitum absolvit per singulas, uti antea jam monitum fuit. Unde metus foret, ne per auctam circulationis velocitatem nimis consolidaretur materia obstruens, atque profundius adigeretur in vasorum conniventium angustias, adeoque difficilior fieret resolutio.

Cum autem & canalium mobilitas inter requisita benignae resolutionis recenseatur [§. 386.], conducet summopere, si curetur, ut aer inspiratus tepidus & humidus sit, quo nil magis laxat. Unde muccinia, aqua tepente madida, naribus supponere oportet, totamque atmosphaeram, in qua aeger decumbit, simili halitu replere. Balnea vaporis pariter inferioribus corporis partibus applicantur, ut & aqua, venis bibulis resorpta, sanguinem diluat, & laxatae hae partes majorem copiam humorum in se retineant; sicque impetum & copiam a pulmone, quantum fieri poterit, subducant.

Cum autem chylus ex ingestis paratus, in vena subclavia sanguini mistus, illico per pulmonis angustias pelli debeat, curandum est, ut nec copia, nec majori viscositate, gravare pulmonem possit. Serum ergo lactis, lac aqua dilutum, hordei, avenae, panis decocta, & similia proderunt; quibus solis, cibi potusve titulo assumptis, satis sustineri poterunt vires, donec inflammati resolutio facta sit; cum ille peripneumoniae exitus primis tantum morbi diebus sperari possit.

Diluens vero vehiculum (vide §. 386.) ad resolutionem concreti requiritur; uti & illa, quae viscosum illud inflammatorium solvere valent: aquosa hinc, inprimis farinosis incoctis tali copia, ut nimio lentore obesse nequeant, nitrosa, mellita, sapones nativi plantarum molles & blandi, uti rob sambuci, plerique officinales syrupi &c. summi usus sunt. Simplex certe hordei decoctum cum nitro & oxymelle huic indicationi sufficit; qualis formula in Materia Medica ad hunc numerum habetur.

§. 851. SI vero status adest [830. N. 2.], utendum iisdem (850.), & medicamentis emollientibus, depurantibus, excreationem promoventibus, leniter reficientibus, vaporibus: vitanda tum

venae

venae sectio, purgatio, sudoris expulsio, aliave omnia, dictam excretionem perturbantia.

Quando de curatione peripneumoniae per sputa §. 830. 2. agebatur, notatum fuit, pauculum sanguinis sputis misceri; illudque fieri, non ob rupturam vel erosionem vasorum, sed a mera tantum dilatatione extremorum finium arteriosorum, qui in cava bronchiorum hiant; tuncque pulcherrimo cum successu educi materiam obstruentem. Omnia ergo eadem requiruntur, quae ad praecedentem paragraphum laudata fuerunt: per illa enim solvitur & mobilis redditur morbi materies, simulque expediuntur viae, per quas exire debet. Decocta hinc emollientia, & levissime depurantia, omni scopo hic satisfaciunt. Talis decocti formula in Materia Medica ad hunc numerum habetur; & ad ejus normam plures aliae similes parari possent ex emollientibus & lenissime aperientibus, una cum melle, syrupo quinque radicum, althaeae *Fernelii* &c. Molli victu vires sustinentur facile, solumque lac, duplo vel triplo aquae dilutum, hic sufficeret; cum & hoc modo satis brevi tempore soleat finiri hic morbus, si non turbetur intempestivis remediis salubris haec materiae morbosae per sputa evacuatio. Dum enim minus periti Medici sputa haec sanguine tincta vident, vano metu perculsi pessima quaeque ominantur, & de periculosa Haemoptysi solliciti, venae sectione, adstringentibus, incrassantibus &c. tentant supprimere sputorum evacuationem. Saepe etiam adstantium importuna sollicitudo extorquet similia a Medicis, satis quidem peritis, neque tamen tanta adhuc pollentibus auctoritate, ut huic torrenti obsistere valeant absque famae periculo. Si quid enim in ancipiti hoc morbo contingit sinistri postea, in culpa habebitur Medicus, ac si aegrum sua neglexisset incuria. Decet tamen ingenuum firmo potius animo obluctari, quam ignarae plebeculae auram captare aegrotantium damno. Omnia illa, quae purgando, sudorem excitando, aliisve modis corpus turbant, vitanda pariter sunt ob eandem rationem.

§. 852. SI (830. N. 3.) adest, lenia clysmata emollientia, fomenta lenia abdomini imponenda, decocta emollientia, & levissimo gradu laxantia, prosunt, simul reliquis peractis [850. 851.].

Alia iterum via est, per quam morbi materia in peripneumonia exit de corpore. Quibus autem signis salutaris hic alvi fluxus a symptomatica & nocente in hoc morbo diarrhoea distinguatur, ad §. 830. 3. dictum fuit. Omnia eadem requiruntur, quae binis praecedentibus paragraphis laudata fuerunt, ad materiem morbosam solvendam & mobilem reddendam, atque vasa pulmonis expedienda, ut dimittere illam possint. Praeter haec vero & proderunt illa, quae lubricant vias, versus quas natura materiam morbosam ducere molitur, & laxant vasa, per quae transire debet. Clysmata hinc lenissima ex lacte mellito, decocto hordei cum syrupo althaeae & similibus, parata, injiciantur, ut crassae in intestinis ultimis haerentes faeces educantur, & lubricentur hae

viae. Fomenta ex decoctis emollientium herbarum parata, pannis laneis excepta, calida abdomini applicantur; ut ducatur materia, quo sponte jam vergere incipit; cavendo sollicite, ne refrigescant haec applicata, tunc enim nocerent. Decocta ex similibus parata exhibentur, addito melle, quod levi stimulo alvum solvit utcunque, simulque primas vias lubricat. Purgantium acriorum stimuli hic nocent potius, cum lenis tantum alvi solutio, non autem valida ejusdem perturbatio hic requiratur, uti ad §. 830. 3. ex *Hippocrate* monitum fuit.

§. 853. IN statu altero [830. N. 4.] fiant eadem, ac [850. 851. 852.], sed addantur balnea pedum, fomenta renum per clysmata emollientia interna, & externa linimenta, bibantur decocta levissime abstergendo diuretica.

Omnia iterum eadem sunt; differt tantum locus, per quem excernitur morbi materia. Si urina crassa, stranguriosa, cum levamine pulmonis fluere incipiat, novimus, naturam affectare hanc viam, ut corpus liberet. Similis ergo medela requiritur. Topica autem remedia nunc applicanda sunt renum regioni, fomenti vel & linimenti forma. Verum & clysmata emollientia hic egregie prosunt, dum intestina crassa his repleta renibus, quibus adjacent, optimum fomentum praebent; uti postea adhuc pluribus patebit in Nephritidis historia. Simul etiam prodest usus talium decoctorum, quae larga aquae quantitate augent urinae copiam, simulque leni stimulo diuretico gaudent: formula talis decocti in Materia Medica ad hunc numerum habetur.

In omnibus ergo his tantum est indaganda via, per quam expulsionem materiae morbosae natura molitur: ubi enim hoc rite constitit, nulla amplius superest in cura difficultas, uti sequenti axiomate, cujus alia occasione in Commentariis § 605. 13. memini, docuit *Hippocrates* (*u*) dicens: *Quae ducere oportet, ducenda sunt, quo maxime vergat natura, per loca conferentia*.

§. 854. SI inflammatio recens, magna, sicca, in corpore robusto, paulo ante sano, exercitato, deprehenditur per signa [825 826.], statim recurrendum, 1. Ad citam, largam, pro gradu mali moderandam, aut repetendam missionem sanguinis, ut moles crassi minuatur, & diluentibus spatium concedatur. 2. Ad balnea vaporis emollientis, pulmonibus assiduo, reliquo corpori saepe applicanda. 3. Ad decocta diluentia, resolventia, emollientia, laxantia, antiphlogistica, nitrosa, anodyna, parva copia, continenter repetenda, calidissima sorbenda. 4. Ad clysmata blandissima antiphlogistica. 5. Ad victum tenuissimum ex succis antiphlogisticis.

Hacte-

(*u*) Aphor. 21. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 38.

Hactenus consideravimus, quid agendum sit, dum in benignam resolutionem tendit peripneumonia; vel ubi materia morbosa soluta & mobilis reddita, inepta tamen ut cum sanis humoribus fluat absque turbatione aequabilis circulationis, per sputa, alvum, urinas exit de corpore. Sequitur jam, ut videamus, quaenam requirantur, dum idem morbus neque sponte resolvitur, neque signa tamen docent, mobilem jam redditam esse materiam, & ad exitum disponi. Adest inflammatio, quae ergo omnes exitus inflammationis habere poterit: cum autem in vitali viscere haereat malum, sola illa curatio, quae resolvendo fit, optanda foret; cum periculosa admodum hic suppuratio sit, gangraena semper fere lethalis, scirrhus difficillima mala relinquat, & praeter haec omnia pulmonis summa ad vitam necessitas faciat, ut ingravescente morbo suffocentur aegri, antequam inflammatio in suppurationem abire possit.

Quantam efficaciam habeat missio sanguinis in curatione inflammationis, antea demonstratum fuit; unde & in hoc casu merito commendatur. Interim tamen notandum est, non in omni peripneumonia, neque omni tempore hujus morbi, illam conducere. Monitum fuit in Commentariis §. 848. circa finem, omnes fere morbos lethales paulo ante mortem facere peripneumoniam: facile autem patet, in tali casu fractis jam viribus, & pauculo adhuc sanguinis per vasa moto, venae sectionem necessario mortem accelerare debere; cum sic tollatur illud, quod debilem vitam adhuc continuat. Unde prudentissime monuit *Aegineta* (*w*), sanguinis detractionem vitandam esse in illis, qui ex aliis morbis in peripneumoniam delapsi sunt; maxime si jam diu aegrotaverint, vel si in horum morborum initio jam venae sectio fuerit instituta. Idem verum est, si jam eo usque invaluerit morbus, ut extrema frigida, pulsus debilis, celer & intermittens, doceant, pulmonem immeabili sanguine adeo infarctum esse, ut tenuissimam tantum partem, & exigua quidem copia, in cor sinistrum transmittere possit. Hinc intelligitur, quare in textu dicatur: SI INFLAMMATIO RECENS, MAGNA, SICCA, IN CORPORE ROBUSTO, PAULO ANTE SANO, EXERCITATO DEPREHENDITUR. Sicca autem dicitur peripneumonia, dum vel nulla omnino prodeunt sputa, vel tantum talia, quae solum mucum, pulmonis bronchia lubricantem, tussi abrasum habent, nihil autem continent materiae morbosae solutae & hac via excreatae, qualia erant illa sputa, de quibus §. 830. 2. dictum fuit; tunc enim a venae sectione abstinendum esse, probatum fuit.

Citam autem & largam sanguinis evacuationem periculosus ille morbus postulat; cum subitae suffocationis periculum hic immineat, adeoque & valida, morbique atrocitati paria, & matura subsidia requirat; uti optime *Aretaeus* (*x*) monuit. Ad animi deliquium autem sanguinis missionem instituendam noluit [*y*], metuens, ne suffocationis periculum inde augeatur, neque absque ratione. Verum quidem est, largam venae sectionem, ad animi deliquium usque factam, efficacissimum in sanandis inflammationibus re-

(*w*) Lib. III. cap. 30. pag. 40. (*x*) De Curat. Morbor. Acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 94. (*y*) Ibidem.

remedium esse, dum, omni impetu vitalis liquidi urgente loca obstructa sublato, vasa contracta repellunt obstruentes moleculas versus latiora loca (vide §. 400.): sed in Commentariis §. 847. probatum fuit, valvulas in cordis dextri orificio arterioso locatas impedire retrogradum illum sanguinis in arteria pulmonali motum, dum animi deliquium instat, vel jam adest; adeoque vix quid boni inde exspectari poterit. Interim, dum animi deliquium patiuntur aegri, cessat cordis motus, adeoque omnia stagnant in pulmonis vasis; simulque, frigore constrictis partibus extremis, venosus sanguis in sinu venae cavae, dextra auricula, & cavo cordis dextri colligitur, stagnat, ad concretionem disponitur, imo saepe jam floccos polyposos colligit; unde paulo post, dum ex hoc deliquio resuscitantur homines, sanguis ille jam concrescens fere per pulmonem, in plurimis locis obstructum, pelletur; adeoque patet, periculum esse, ne inde morbus augeatur. Videmus enim homines, a quacunque causa in animi deliquium lapsos, dum reviviscunt, angi, suspiria ducere, & de pectoris oppressione conqueri, donec pulmonis & vasorum actione iterum divisae fuerint, quae jam adunari coeperant, sanguinis moleculae; sicque restituatur liber sanguinis per vasa motus.

Praestat ergo, ut decumbenti aegro in lecto mittatur sanguis; sic enim minus periculum est, ne in syncopen delabatur: larga quidem satis copia & ex amplo vulnere, neque tamen ad summam debilitatem usque; potiusque repetatur postea, si opus fuerit. Unde *Aretaeus* (z), licet ex utraque manu simul sanguinem mittendum commendaret, monuit, illico supprimendum esse sanguinem, si respiratio melior reddita pulmonem levari docuerit; atque denuo postea mittendum, si symptomatum augmentum illud indicaverit.

Compescetur sic per venae sectionem nimia circulationis velocitas: minuetur moles liquidi movendi per pulmonem; tolletur crassior pars, rubra nempe (venae sectio enim tantum locum habet, ut dictum fuit, dum nondum penitus infarctus pulmo est); simulque depletis vasis spatium concedetur diluentibus, forma balnei, clysmatis, potus &c. assumendis. *Si enim a sanguine morbi causae provenerint, eas tollit venae sectio. Si vero pituita, seu spuma, seu quaevis alia humiditas tumefaciat, venarum inanitiones ampliorem pulmonis locum faciunt ad respirationis transitum* (*a*). Si minus tuta videretur venae sectio, cucurbitulis applicatis cum scarificatione tantum sanguinis educi jussit *Aegineta* (*b*), quantum vires patiuntur. Sed & cucurbitas absque scarificatione laudat *Aretaeus* (*c*), dorso, praecordiis, pectori applicatas; monetque, semper aliquid levaminis pulmoni conciliari, si in quamcunque etiam corporis partem derivarentur hoc modo humores: ab omni enim parte impugnandum esse periculosum hunc morbum voluit, & summo quidem jure: unde & extremorum deligationem, qua pressis venis sanguinis & humorum major copia in artubus retinetur, commendavit (*d*).

2. De his ad §. 850. dictum fuit. Laxantur enim per balnea vaporis pulmonis

(*z*) Ibidem. (*a*) Ibidem. [*b*] Lib. III. cap. 30. pag. 40. versa. (*c*) De Curatione Morbor. Acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 94. 95. (*d*) Ibidem.

monis vaſa, ut facilius tranſmittere poſſint humores. Dumque toti corpori ſimilia applicantur, flacceſcunt omnes partes, & majorem copiam humorum retinent, quod hic requiritur. Praeterea ſanus etiam & robuſtus homo continua balnei vaporis applicatione ſic debilitari poterit, ut langueat totus; adeoque poterunt in hoc morbo per eadem pro lubitu vires vitae ſic minui, ut nullum periculum ſit, ne immeabilis ſanguis profundius in vaſorum pulmonalium anguſtias adigatur, quod multum ad curationem facit. Simul etiam aqua eodem tempore ſe venis bibulis cutis inſinuat, ſicque optime diluitur ſanguis. Solebant & Veteres Medici non tantum fovere pectoris externam cutim, verum etiam acrioribus applicatis irritare: Ita *Celſus* (*e*) in cura hujus morbi dicit: *Prodeſt etiam impoſitus ſuper pectus ſal bene contritus, cum cerato miſtus; quia leviter cutem erodit, eoque impetum materiae, qua pulmo vexatur, evocat*. Similia & *Aretaeus* (*f*) laudavit.

3. Similia requiruntur medicamenta ac in Commentariis § 850. laudata fuerunt. In cura autem inflammationis pariter de omnibus his actum fuit. Adduntur leniſſima anodyna, uti v. g. flores papaveris rhoeados, vel ſyrupus ex horum ſucco paratus, ut nimius febris impetus, ſi adſit, compeſcatur [vide §. *610*.], & blandus concilietur ſomnus, quod & ab *Aretaeo* (*g*) laudatur; ſimul etiam his moleſta tuſſis lenitur. Narcotica autem & ſtupefacientia nocerent potius, imprimis dum in vigore hic morbus eſt; aegri enim his uſi anxietatem illam impediti ſanguinis per pulmones tranſitus comitem (vide §. *631*.), minus perciperent, & ſuffocationis periculum incurrerent; dum vigiles erecto in lecto ſitu, & valido reſpirationis molimine obluctantur, quantum poſſunt. Parva autem copia ſimul ſumuntur, ne largiori hauſtu diſtentus ventriculus anxietatem augeat, neque ſubito ingeſtis his, aucta humorum copia, nimis gravetur infarctus pulmo. Frequens autem ſimilium aſſumtio facile compenſabit quantitatis defectum. Calidiſſima autem ſorbentur, quia per calorem augetur vis diluens aquae; ſimulque eadem opera, dum per oeſophagum tranſeunt, blando calore foventur vicinae partes.

An autem ſperari poteſt, dum ſimilia medicamenta parca ſimul copia ſorbentur, partem illorum directe per aſperam arteriam in pulmonem venire poſſe? Ita credidit *Hippocrates* (*h*). Dicit enim, potum quidem deglutitum affatim in ſtomachum tranſire; ſed videtur ſimul in illa opinione fuiſſe, partem quandam deglutiti liquidi ſenſim delabi poſſe per glottidem & ſecundum latera aſperae arteriae decurrere. Directo autem hoc probavit experimento ſequenti: *Si quis enim aquam, cyano aut minio inquinatam, potandam dederit admodum ſitienti* (*animali*) *maxime vero Sui* (*hoc enim animal neque curam adhibet, neque munditiem amat*), *deinde adhuc bibenti jugulum ſecuerit, hunc potu coloratum reperiet*. Verum addit, non cujuſvis eſſe hoc experimentum facere. *Galenus* pariter in eadem opinione fuit, nempe, naturaliter aliquid de potu in aſperam arteriam venire; & uti aqua juxta murum deſcendit, ſic ſenſim dilabi, tuncque tuſſim non movere. Si autem quid non ſecundum latera aſpe-

(*e*) Lib. IV. cap. 7. pag. 212. 213. [*f*] De Curat. Morb. Acut. Lib. II. cap. 1. pag. 95. (*g*) Ibidem. (*h*) In Libro de Corde Charter. Tom. IV. pag. 269.

asperae arteriae decurreret, *sed in mediam spiritus viam incideret*, tunc statim tussim excitari (*i*). Unde etiam ad ulcera asperae arteriae remedium a supino homine sensim deglutiendum commendavit. Experimentum autem illud *Hippocratis* a *Celeberrimo Mery* cum successu institutum fuisse legitur (*k*). Levamen a linctibus emollientibus in tussi ab exasperatione harum partium illud confirmare videtur. Tamen negari nequit, parcam tantum copiam ingesti liquidi hac via transire posse, adeoque non multum boni inde exspectari posse. Praeterea admodum probabile videtur, non semper liquidorum deglutitorum partem ingredi, nam vinum, acetum &c. impune potantur; cum minima horum guttula in tracheam dilabens tussim summam excitaret sua acrimonia.

4. Quantum usum habeant clysmata in sedando nimio febrili impetu, ad §. 610. dictum fuit, unde & hoc respectu locum habere poterunt, cum ad benignam inflammationis resolutionem requiratur sedatus humorum motus (vide §. 386.). Tanti fecit clysmata *Aretaeus* [*l*], ut illa substituerit venae sectioni, si aliquod impedimentum prohiberet, ne illa in hoc morbo institui posset. Acriora quidem commendavit clysmata, quia quarumcunque partium corporis irritationem utilem credebat in periculoso hoc morbo: sufficiet tamen blandissimorum antiphlogisticorum usus, v. g. mellis unciae binae, cum nitri media drachma & decem unciis decocti hordei; cum indicatio curatoria non requirat, ut per alvum subducantur liquida; sed potius, ut per omnes corporis vias talia subministrentur sanguini, quae illum diluere, & inflammatoriam spissitudinem resolvere, valent. In anum autem injecta liquida venis resorberi & sanguini misceri posse, in Commentariis §. 813. probatum fuit; atque ibi datae fuerunt cautelae, quae in horum applicatione observari debent.

5. Quinam victus in hoc casu conveniat, ad §. 850. dictum fuit. Lentioris enim vel copiosioris chyli molestiam pulmo illico sentit etiam sanus; longe magis ergo, si morbosus fuerit. Decoctum oryzae, hordei, avenae, panis cum melle, rob sambuci, & similibus, omni scopo hic satisfacit. Radicum scorzonerae, tragopogonis, chondrillae &c. decocta similem usum praestant; de quorum efficacia in solvendo viscido febrili ad §. 614. dictum fuit. Leve autem & dilutum nutrimentum in hoc casu sufficit; cum morbus, si hoc modo sanari possit, nunquam in longum tempus excurrat.

§. 855. SI inflammatio magna, cum febre, & reliquis symptomatibus validioribus duravit ultra triduum, & signa adsint inflammationis jam in suppurationem tendentis (833. 834. 835.), semper multum discriminis adest, quamvis diutius jam excurret morbus, & spatium dabit curationi: tum 1. Venae sectione nulla, vel, si

(*i*) Galen. Lib. IV. Method. Med. cap. 7. Charter. Tom. X. pag. 101. [*k*] Academ. des Sciences l'An. 1700. Mem. pag. 310. dans les notes lettre *e*.
[*l*] De Curat. Morb. Acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 94.

si aliquid urget, parca utendum. 2. Victu leni, sed paululum incrassante, & ex maturantibus confecto, utendum. 3. Balneis pulmonicis, emollientibus, maturantibusque utendum ad quintum ab inchoato malo diem. 4. Die quinto, & sexto iisdem utendum, additis sorbitionibus tussim moventibus leniter, simulque replentibus, ut septimo forte die locus levari queat pure cocto, vasis attenuatis, vita sustentata.

Sola illa curatio peripneumoniae, quae fit per resolutionem, aut citam excretionem materiae morbosae solutae & mobilis redditae (vide §. 830.), tuta est. Verum non semper illa obtineri poterit, sive non satis cito idonea medela adhibita fuerit, sive ex sua indole pertinacior morbus obstiterit. Inter reliquos autem inflammationis exitus optimus ille est, qui in suppurationem tendit. Quaenam signa sint peripneumoniae in suppurationem vergentis, paragraphis hic citatis explicatum fuit; atque in Commentariis §. 833. 2. demonstratum fuit, resolutionem exspectari non posse, si ad quartum diem usque febris, & reliqua symptomata, valida permanserint. Licet autem benigna suppuratio in aliis corporis locis, ad quae manibus accessus datur, plerumque satis commode curari possit; in vitali tamen hoc viscere nata vomica purulenta semper multum discriminis habebit; cum rupta talis vomica in pectoris cavum pus effundere possit, & empyema lethale facere; vel totam sanguinis massam purulenta cacochymia sic inficere, ut funesta sequatur phthisis. Nec minus periculum imminet, ne abscessus, mole quotidie auctus, vicina vasa adhuc libera comprimens suffocet aegrum, antequam maturatio perfecta, & maturi abscessus ruptura fiat, uti ad §. 836. dictum fuit. Omni ergo ope nitendum est, ut quam ocyssime fiat maturatio; & deinde maturatione facta collectum pus citissime educatur. Quaenam autem in hoc casu observanda sint, ex sequentibus patebit.

1. Ubi de abscessu, inflammationem sequente, agebatur §. 402. & sequentibus, constitit, ad maturationem crudi inflammatorii conducere paulo majorem motum & in parte affecta & in toto corpore; tali moderamine tamen, ut nec nimis citatus motus subito rumpat vascula tenerrima, sicque gangraenam loco suppurationis producat; neque nimis torpens non valeat separare extremos vasculorum inflammatorum fines, & in bonum pus cum humoribus effusis convertere. Non ergo conducet in hoc morbi stadio sanguinis missio, cum vires debilitet, adeoque maturationem retardet. Si autem summa pectoris oppressio illam etiam hoc tempore poscere videtur, vel nimis impetuosa febris compesci debet, parca sufficiet, & tali tantum copia, quae levandis symptomatibus & justo febris moderamini satis est, non ultra.

2. Loco externo corporis suppurando applicantur mollissima cataplasmata ex farinosis & emollientibus herbis parata, ut cita fiat maturatio. Ob hanc causam oportet curare, ut alimenta talia ingerantur, quae similes dotes habent, ut chylus inde paratus, ad pulmonem delatus, emolliente & maturante vi praeditus, suppurationem promoveat. Verum quidem est, lentiorem utcun-

utcunque ex talibus parari chylum, adeoque periculum fore, ne inde augeantur pulmonis angustiae: tali autem cum cautela haec danda sunt, ut nec nimis glutinosa sint, neque nimia copia simul sumta pulmonem gravare possint. Ob hanc rem *Hippocrates* (*m*) quarto, quinto, & sexto die sorbitiones pingues commendat, quia ad sputum per superiora exscreandum conferunt. Sorbitiones multas, ptisanae cremorem coctum cum melle, aquam mulsam &c. laudat alibi (*n*). In Materia Medica ad hunc numerum habentur praecipua, quae in hoc morbi statu conducunt.

3. Puri, dum maturus abscessus erit, conciliari debebit exitus, & quidem quam citissime, ne mora acrius factum erodat teneram pulmonis fabricam. Sola autem haec via tuta erit, per quam in cava aerea pulmonis pus erumpit; cum aliter in cavum thoracis, vel mediastini dilatata vacua [vide §. 836. 4.] decidet, lethali fere semper cum eventu. Oportebit ergo, statim ac signa suppurationis inceptae apparent, balneo vaporis, una cum aere inspirato hausto, sic emollire totam aeream pulmonis superficiem, ut liberrime huc versus ire possit collectum pus; simulque eadem opera efficitur, ut citius & facilius rumpi possit membrana pus factum continens. Solius aquae calentis vapor hic sufficit, emollientium enim herbarum efficacia non consistit in volatili adeo parte, ut una cum hoc vapore ascendere possit; unde ab illis non multum boni exspectatur, licet tamen saepe illis utantur Medici, ne remedii simplicitas aegris & adstantibus contemtum pariat. In omnibus autem illis pergendum est, ad quintum usque diem ab inchoato malo. Simul etiam apparet ex dictis, pleraque remedia, quae praecedenti paragrapho ad resolutionis curam laudata fuerunt, etiam disponere morbum ad benignam suppurationem, si resolutio obtineri nequeat.

4. Simul ac spes est, crudum inflammatorium in pus coctum & bonum conversum esse, quantocyus exitus ipsi conciliari debet: pergitur hinc in iisdem, sed simul arte excitatur tussis, ut sic agitato pulmone rumpatur abscessus. Acetum cum melle, oxymel dictum in officinis, si calidum sumatur, vel solum, vel decocto emolliente dilutum, uti etiam vinum calidum, tussim excitare solet, plerumque satis validam, qua concussus pulmo saepe sic agitatur, ut crepet vomica, & collectum pus per sputa repurgetur. Formula talis in Materia Medica ad hunc numerum habetur, quae scillae, bulbi amarissimi, infusum in aceto recipit, quo remedio nullum habetur efficacius ad pulmonem detergendum; unde tanti usus fuit apud Veteres Medicos. Omnibus his adhibitis forte poterit levari locus pure cocto excreto, septimo die, quem insignem vim habere in criticis evacuationibus antea in Commentariis §. 741. probatum fuit. Non tamen semper hoc succedere illo tempore, patebit sequentibus paragraphis. Nisi enim cita maturatio facta fuerit, & materies maturanda haeserit in tali pulmonis loco, ut facillime in bronchia exire possit, longior temporis mora intercurrit, antequam rumpatur abscessus. Convenit interim omni artis molimine promovere crudi inflammatorii ma-

[*m*] De Morbis Lib. III. cap. 14. Charter. Tom. VII. pag. 589.
(*n*) De Affectionibus cap. 4. Ibid. pag. 641.

maturationem, & maturati evacuationem; aliter enim justus metus est, ne natus abscessus, collecto pure tumens, vicina vasa comprimat, sicque novam inflammationem producat; quae pariter suppurata novum abscessum faciet, vel prioris molem augebit. Unde sequentia *Hippocrates* (*o*) monuit: *Si peripneumonia correptus non fuerit purgatus in diebus principibus, sed sputum & pituita in pulmone remaneant, suppuratus fit, qui si confestim curatus fuerit, plerumque effugit. Si vero neglectum relinquatur, quod in pulmone est, corrumpitur; quo incumbente ac putrescente ulceratur pulmo & pus colligit, neque amplius intro ad se effatu dignum alimentum trahit, neque ab eo quidquam sursum repurgatur, sed cum suffocatur, tum semper difficilius spirat, & respirando stertit, indeque a superiore pectore respirat; tandem vero sputis obturatur, ac moritur.*

§. 856. SI signa docent, factum esse in pulmone abscessum (835.) acceleranda ejus disruptio in asperam arteriam, eaque facta, depuratio subita & tuta ulcerosi loci.

Primis duabus vel tribus septimanis peripneumoniae in suppurationem vergentis, vel jam suppuratae, spes est, collectam materiam sensim per sputa evacuari, & depuratum pulmonem consolidari facile posse: illo enim tempore nondum profunde in substantiam pulmonis tale ulcus penetravit. Unde etiam inter signa futurae suppurationis §. 833. 3. numerabatur, si criticis diebus ad decimum quartum diem usque nulla fuisset facta per sputa cocta evacuatio. Unde & *Hippocrates* de his agens (*p*) dixit: *Haec autem contingunt diebus ut minimum quatuordecim, ad summum vero viginti & uno. Et hoc tempore vehementer tussit, & simul cum tussi repurgatur: primum quidem copiosum & spumosum sputum (exspuit); septimo vero & octavo die, quando febris in vigore fuerit, si humida exstiterit peripneumonia, crassius procedit; sin minus, non. Nono & decimo die aliquantum cum virore pallescens & subcruentum: duodecimo ad decimum quartum diem usque copiosum & purulentum.* Ubi vero illud tempus elapsum est, signaque, §. 835. enumerata, docuerint suppuratum pulmonem esse, nullaque per sputa hactenus fit evacuatio, novimus, pus collectum in magno satis sacco in ipsa pulmonis substantia haerere; quo rupto non sensim per sputa, sed undatim prorumpere pus solet, quandoque cum suffocationis periculo, dum uno impetu pus in asperam arteriam se exonerat (vide §. 836. 2.). Indicatio curatoria tunc jubet, accelerandam esse talis vomicae rupturam, ne pus diutius relictum corrumpat totum pulmonem. Post puris vero evacuationem requiritur ulcerosi loci depuratio subita & tuta, & deinde consolidatio. Quibus autem haec obtineri possint, sequentibus paragraphis videbimus.

[*o*] De Morbis Lib. I. cap. 6. Charter. Tom. VII. pag. 537.
(*p*) De Morbis Lib. III. cap. 14. Charter. Tom. VII. pag. 589.

§. 857. DIsruptio tentatur, si, post multa alimenta mollia, subpinguia cum vino molli, pulmo, suppuratus (836.), & praeparatus (855.) vapore calido, clamore, tussi, excreatoriis, concussione in navi, vel rheda, agitatur.

Postquam constitit, vomicam pure plenam in pulmone haerere, & balneis pulmonicis emollientibus (§. 855.) sic laxatus fuit & maceratus quasi pulmo in parte aerea, ut admodum probabile videatur, tumorem purulentum huc versus vergere, & potius in illo loco, quam alibi rumpendum esse, tunc tentatur ejus ruptura. Unicum, quod ars hic habet, est pulmonis concussio, quocunque demum modo fiat. Ut autem eo melius succedat ruptura, prius alimenta mollia & pinguia assumuntur majori copia, ut plenus & turgens ventriculus diaphragma sursum premat, & pulmonem comprimat, simulque copiosus chylus & pinguior pulmonem gravet: quo enim magis tenduntur omnia hoc tempore in pulmone, eo citior rupturae spes erit. Risu autem valido, clamore, tussi vapore aceti vel vini calidi excitata, vomituque, pulmo tunc agitetur, vel aeger in rheda velociter per strata lapidea vehatur, aut etiam in navi: solet saepe tunc rumpi vomica, & magno cum impetu pus exire. Verum quidem est, periculum adesse, ne subito in asperam arteriam erumpens pus suffocet aegrum; vel & alio in loco rupto abscessu in cavum pectoris dilabatur. Sed hoc vitari nequit, & quo diutius manebit ille locus clausus, eo majus erit idem discrimen: & praeterea *dum jam extenuatis & decumbentibus pus erumpit, non multum inde levantur, sed pereunt* (q). Quamvis autem haec omnia tentari possent saepius, si prima vice non sequeretur ruptura, optimum tamen est illa adhibere, dum signa docent, vomicam jamjam rumpendam esse. Vario tempore vomicas tales rumpi monuit *Hippocrates* (r); *Plurimas quidem vigesimo die, alias trigesimo, alias quadragesimo, alias ad sexaginta dies pervenire*; addiditque (s), a principio suppurationis inceptae tempus ruptionis futurae numerari debere: adeoque praestaret, omnia haec tentare circa haec tempora. Praeterea aliis in locis signa quaedam dedit, quae docent, pulmonis abscessum jam minitari rupturam. Primum indicium est plenitudo pectoris. *Ex pulmonis suppuratione, & circa ventrem interdum & claviculam dolores, & cum anxietate stertere, designat sputi copiam in pulmone* (t): si haec adsint ergo, novimus sic tendi omnia, ut jamjam ruptura exspectanda sit. Alio autem in loco plura collegit (u), quae huc spectant: *At ex his, quae celerius aut tardius rumpuntur, his cognoscere oportet: si dolor quidem per initia oriatur, & spirandi difficultas & tussis, & sputatio perseverans ad vigesimum diem obtineat, exspectare ruptionem oportet, vel etiam prius. Si vero quietior sit dolor, & caetera omnia secundum rationem, istis expectare ruptionem posterius. Necesse autem est, & dolorem, & spirandi difficultatem, & sputationem* obo-

(q) Hipp. de Morbis Lib. I. cap. 8. Charter. Tom. VII. pag. 541. (r) In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 649. (s) Ibidem. (t) Coac. Praenot. N. 18. Charter. Tom. VIII. pag. 854. (u) In Prognostic. ibid. pag. 652. & Coac. Praenot. N. 402. ibid. pag. 875.

oboriri ante puris eruptionem. His ſignis monitus Medicus determinare facile poterit illud tempus, quo conducet varia haec artis molimina adhibere, ut latens in pulmone vomica rumpatur. Pluribus apud *Hippocratem* locis probari poterit, quod ad rupturam abſceſſus pulmonalis tentaverit ſimilia. Ita, dum de *pulmonis tuberculo* (*w*) agit, videtur vomitorio uſus fuiſſe, ut validis vomendi concuſſibus pus erumperet. Sic enim habet: *Quod ſi morbo liberatum diſpnoea prebendat, dum ad locum erectum pergit, aut alias feſtinat, purgans dato, a quo alvus inferior non moveatur. Et ſi una cum vomitu pus ſequatur, ſi ſane pus fuerit album, & in eo fibrae ſubcruentae fuerint, effugit; ſi vero lividum, cum virore pallidum & graveolens, moritur*. Alibi autem (*x*) decimo die, a quo ex peripneumonia purulentus factus fuit aeger, ari radicem cum ſalis grano, & mellis parum ex aqua & oleo, extracta prius lingua, infundi juſſit, dein humerum concuti, ut pus erumpat. Si non ſucceſſerit, cyclaminis & ciborum acrium ſuccum cum laſere &c. ſimiliter applicabat: irrito eventu raphani corticem cum aeris flore adhibuit oleo diluta. Si nequidem his pus prodiret, teſtas ignitas injiciebat mixturae ex partibus aequalibus Vini Tornii, lactis bubuli aut caprini, & ſucci ſii, & per fiſtulam hunc vaporem attrahi juſſit. Patet autem ſatis, ab omnibus his validam tuſſim excitari debere, a qua rumpi poterit abſceſſus.

Rupto autem quamvis abſceſſu, dubius adhuc morbi exitus erit: ſuppuratio enim haeret in viſcere vitali, aeri expoſito, & omni vitae momento aſſidue moto. Unde nequidem in tali caſu, ubi omnia ad curae felicitatem videbantur conſpirare, de aegrorum ſalute certo pronunciare audebat *Hippocrates* (*y*). Sic autem habet: *Et ſi quidem quam citiſſime maturuerit, eruperit, & ſurſum vergat pus, ac totum exſpuatur, & cavum, in quo pus, concidat, ac reſiccetur, prorſus ſanus evadit. Si vero quam citiſſime ruptum fuerit, maturuerit, ac repurgatum fuerit, neque tamen penitus reſiccari poſſit, ſed ipſum tuberculum ex ſe pus effundat, perniciosum id eſt* &c. Ex quibus apparet, quod difficultatem curae ulceris aperti pulmonis ſatis agnoverit. Praeterea ſeniores, ſi ex peripneumonicis morbis ſuppurati facti fuerint, magis interire; ex reliquis vero ſuppurationibus juniores potius mori, alibi (*z*) monuit. Reliqua autem, quae ad Prognoſin fauſti vel infauſti eventus in hoc caſu ſpectant, in Commentariis *§*. 836. 3. dicta fuerunt.

§. 858. SImul ac dein ſigna edocuerint, apoſtema ruptum eſſe, utendum victu lacteo, vegetabili leniſſimo, nec facile putreſcente, tum de die aperientibus, deterſivis, veſperi levibus opiatis; vaporibus emollientibus; equitatione, vel vectione in rheda, aut navi.

Apoſte-

[*w*] De Morbis Lib. II. cap. 22. Charter. Tom. VII. pag. 574. [*x*] Ibid. cap. 16. pag. 567. 568. (*y*) De Morbis Lib. I. cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 540. (*z*) In Prognoſtic. Tom. VIII. Charter. pag. 658. & Coac. Praenot. N. 431. Ibid. pag. 876.

Apostema pulmonis ruptum esse, sic ut in tracheam se evacuaverit, certo novimus ex sputis purulentis eductis, & levamine pectoris; adeoque de hac re nullum dubium esse poterit. Ubi ergo hoc constitit, scimus, in pulmone haerere cavum saccum, qui antea pure plenus fuit, nunc collapsus & vacuus: ex illis autem, quae in *Capitulo de Abscessu* dicta fuerunt, constat, parietes cavi talis sacci, pure diu contento maceratos, sordidos esse & semimortuis vasorum maceratorum extremis obsitos undique; unde ad sanationem requiritur, uti §. 402. dictum fuit, mundatio illius cavi, ut ad conditionem puri vulneris reducantur, sicque iterum ad se mutuo accrescere possint cavi hujus latera. In abscessibus apertis partium externarum corporis varia applicare possumus, prout sensibus explorati loci conditio diversa postulat: verum hic nihil adhiberi poterit, nisi quod forma halitus una cum aere inspirato potest attrahi, vel una cum sanguine per pulmonis vasa pellitur. Cum autem chylus, ingestorum dotes saepe diu retinens, sanguinem ingressus statim per pulmones transire debeat, maxime cavendum est, ne talia assumantur, ex quibus paratus chylus acrior irritare posset ulcerosum pulmonis locum, novamque inflammationem producere; sicque augere suppurationem, quam sensim potius minuendam indicatio jubet. Lac animalium, solis vegetabilibus viventium, pulcherrimum hic dat alimentum & remedium simul. In animalis sani enim corpore praeparatum jam habet talia in se, unde restaurari possunt optime illa, quae de corpore perierant, sive per morbos praegressos, sive per sanitatis ipsius actiones: unde in debilibus corporibus tanti usus est, uti alia occasione in Commentariis §. 28. dictum fuit. Verum blanda vis graminei succi, quo animalium lac dives est, optimum detergens hic dat, ad depurandum pulmonis ulcus. Unde non sine ratione Medici antiqui, uti *Galenus* (*a*) monet, existimaverunt. *Ulcus in pulmone habentes posse sanari, solo lactis usu, duntaxat antequam magnum illud ac callosum factum fuerit*. Ita & *Aretaeus* [*b*] de cura ulceris pulmonalis agens lactis dotes recensuit sequentibus: *Lac vero assumtu suave, potu facillimum, nutritu solidum, & qualibet esca a pueritia familiarius est. Praeterea visui colore delectabili, medicamen arteriam non asperans, guttur laevigans, ad ejiciendam pituitam facilem spiritum reddens, inferiorem exitum lubricum efficiens, ulceribus dulce subsidium, & quolibet alio beguinius est. Si enim quis multum lactis potet, nullo alio eget alimento* &c. Lac ergo aqua dilutum pro potu, lac merum pro cibo, vel solum, vel cum decoctis oryzae, hordei, avenae, fagopyri &c. mistum sufficere posset. Olera mollissima, ut endivia, latucha, spinachia &c. jusculis carnium animalium, quae vegetabilibus vivunt, incocta pariter adhiberi possunt. Vitantur omnia, quae in putredinem cito vergunt, cum sputorum graveolentia in hoc morbo adeo mali ominis sit, uti in Commentariis §. 836. 3. dictum fuit. Omnia tamen haec parca quantitate simul, & saepe repetitis vicibus, sumuntur, ne chyli copia nimia gravetur morbosus pulmo.

Medi-

(*a*) De probis pravisque alimentorum succis cap. 4. Charter. Tom. VI. pag. 426.
(*b*) De Curatione morborum diuturnorum Lib. I. cap. 8. pag. 127.

Medicamenta autem hic imprimis laudantur talia, quae copiosae aquae infusa leni aperiente & detergente vi pollent. In Materia Medica ad hunc numerum catalogus habetur similium, ex quibus pro re nata eligi possunt varia; habentur & formularum ex his paratarum quaedam exempla. Prout jam sputa magis minusve tenacia apparent, major, vel minor illorum copia prodit, major vel minor pectoris oppressio adest, eliguntur talia quae variam incidendi & attenuandi vim habent; semper etiam respiciendo ad aegri aetatem, temperiem &c. In senioribus & frigidae temperiei hominibus, chamaedryos, erysimi, foeniculi, hederae terrestris, hyssopi & similium infusa (coctione enim fragrans harum plantarum vis dissipatur) optima sunt: in junioribus & calidae temperiei adianthi, agrimoniae, bellidis pratensis, borraginis, scabiosae &c. decocta potius conducunt. Dum sputa multum minui incipiunt, neque ulla pectoris gravitas & oppressio metum facit, retineri sputa excernenda, mollissima consolidantia remedia adhibentur, ex tussilagine, pulmonaria, hyperico &c. parata. Pulchrum simul usum habent ex myrrha, olibano, sarcocolla, opopanace &c. cum terebinthina, balsamo Peruviano &c. parata catapotia, aliquoties de die deglutita, superbibendo uncias aliquot talium decoctorum: lenissima enim haec & nativa balsama optime detergunt ulcerosa loca, & detersa ad consolidationem disponunt. Similes formulae etiam ad hunc numerum in Materia Medica habentur. Nativa autem haec balsama jure praeferuntur artificialibus, imprimis illis, quae ex oleo lini, oleo terebinthinae, sulphure &c. parantur, in quibus omnibus empyreumaticus nidor, & inflammans acrimonia adest, licet adeo laudata fuerint a Chemicis. Fatebatur ingenue, uti solebat semper, *Celeberrimus Boerhaavius*, se quondam talia frequenter exhibuisse in pulmonis aliorumque viscerum vomicis curandis; usu tamen didicisse, quod nocuerint potius, quam profuerint.

Dum autem diurno tempore, detergentibus illis usurpatis, depurationi pulmonis ulcerati opera adhibita fuit, optimum est vespertino tempore lenia opiata exhibere, quae molestam saepe tussim sopiunt, & blando somno vires refocillant. Nisi hoc fiat, aspera tussis noctes diesque pulmonem quassat; idemque tunc obtinet, ac si ulceris externi superficies omni momento perfricaretur, unde sanatio plurimum retardatur necessario, cum mollissima & pulposa renascentium vasculorum stamina sic destruantur, atque cruda, dolens, & inflammata reddatur ulceris tota superficies. In Commentariis §. 410., ubi de abscessus cura agebatur, notatum fuit, puris ipsius moderata copia relicta, post abscessus aperturam, foveri & depurari cavae vomicae parietes, semimortua vasorum extrema separari, omniaque disponi ad optimam consolidationem. Illud autem obtinetur, dum tota nocte sopitur tussis; unde pus illud manet, coquitur, & aegris evigilantibus facillime & summo cum levamine educitur. Quantum usum habeat prudens opiatorum usus in phthisicis, postea dicetur, quando peculiari capitulo de hoc morbo agendum erit.

Ubi autem major sputorum tenacitas facilem eorundem expectorationem impedit, atque inde metus est, ne a retentis sputis omnia mala augeantur, tunc

tunc imprimis prodest vaporum emollientium usus, ut sic diluta & mobilia reddita sputa expelli possint facilius.

Summum pariter emolumentum exhibet, ad detergendum pulmonem, & firmandum simul totius corporis robur, equitatio, si vires aegri sufficiant; vel in debilioribus vectio in rheda aut navi. Omni enim momento sic novus aer pulmonem ingrediens averrit ulcerosum locum, simulque corporis concussibus, imprimis si equo vehatur aeger, expediuntur illa, quae pulmonem gravant, absque tussi, vel leviore tantum. Quantum profuerit equitatio, in tabe tantum non deplorata, pulcherrimis Observatis docuit *Sydenhamus*, uti alia occasione ad §. 28. dictum fuit. Tantus autem videtur effectus fuisse vectionis in navi in his aegris, ut *Aretaeus* (*c*) crediderit, solam illam non posse in tantum prodesse, sed *maris salsuginem siccum quiddam his ulceribus communicare*; unde non tantum voluit, ut in mari veherentur, sed & vitam ibi degerent aegri. Sic & *Sydenhamus* (*d*) pulcherrimum equitationis effectum vidit, dum ad multos menses in illa exercenda perseverarent aegri, auctis sensim equitationis velocitate & duratione. Dum autem equo vehuntur aegri, requiritur talis aeris tempestas, ut acri frigore nocere nequeat, unde hyemali tempore vectio in carpento clauso conducit potius.

Dictum fuit in Commentariis §. 410., abscessus aperti curationi nocere aeris liberum accessum; atque in vulneris curatione §. 204. monitum fuit, uti & ad §. 245., aerem frigore, & exsiccatione, plurima damna facere posse; uti etiam, quia liber aeris accessus putredini favet: unde videretur concludi posse, aeris continuo renovati per equitationem &c. usum noxium esse. Verum si consideretur, aeris ingressum liberum in pulmonem ad vitam necessarium esse, adeoque prohiberi non posse; atque etiam aerem inspiratum calescere jam, nisi gelidissimus fuerit, in transitu per os, nares, asperam arteriam, simulque repleri humido vapore ex his partibus exhalante, patebit satis, nihil mali metuendum esse ab aeris toties renovati actione, cum nec frigore, nec exsiccatione nocere possit.

§. 859. SI autem signa (838.) docent, statum (837.) jam obtinere, nulla tamen hactenus certa prognosi quonam materies verget, tum levi, fluido, blande aromatico, paululum vinoso utendum victu; quietum sit corpus; medicamenta vero sint emollientia; & ex genere levissimo aperientium; pulmoni prospiciatur usu emollientium: sic vel determinabitur, vel ulterius dissoluta excernetur mali materies.

Quando materies inflammatoria, pulmonis vasis infarcta haerens, sic incipit solvi, ut in venas transire possit, liberatur pulmo, & aequabilis per vasa illius redit humorum circumductio. Ubi autem illud, quod in pulmone haeserat immeabile, sic resolutum est, ut cum reliquis humoribus per omnia vasa

(*c*) De Curat. Morbor. diuturnor. Lib. I. cap. 8. pag. 126.
(*d*) Dissertat. Epistolar. pag. 523.

vasa moveri possit absque ullo impedimento aequabilis circulationis, tunc optima cura facta est, per benignam resolutionem nempe. Verum ubi eadem illa morbi materies sic quidem soluta fuit, ut obstructio vasorum cesset, simulque ita degeneravit ab indole humorum nostrorum sanorum, ut aequabilem circulationem turbet, tunc illa expelli debebit de corpore, ut redeat sanitas. Haec autem expulsio materiae solutae & mobilis redditae vel fit statim per sputa, alvum, urinas &c. (vide §. 830.); vel prius in locis quibusdam corporis collecta format abscessus (§. 837.), quibus dein apertis educitur. Si ergo signa docuerint, materiem morbosam jam solutam & mobilem esse, neque ulla adsint indicia in excretis de corpore, quae monstrant per has illasve vias exitum moliri, simulque nulla signa indicaverint, versus quem locum corporis vergat eadem materia, quaeritur, quid agendum sit?

Indicatio curatoria postulare videtur, ut aegri sustineantur tali victu, qui pulmonem tenaciori vel copiosiori chylo gravare nequeat, simulque vires augeat, ut eo felicius procedat coctio & expulsio materiae morbosae. Cum autem in hoc casu pulmonis vasa jam liberari incipiant pro maxima parte, nihil obstat, quo minus dentur talia, quae vitalem humorum motum parum augeant; unde blandorum aromatum usus & vini moderata copia tunc proderit. Quies autem corporis commendatur, ne debilis a praegresso morbo fatigetur aeger, sicque melius vires resumere possit. Omnia autem quae valide corpus turbant, ut vomitoria, sudorifera, purgantia &c. vitanda sunt, ne intempestivo artis molimine impediatur inceptum naturae opus. Sola tunc laudantur remedia, quae mollissima sunt, & diluente & leni solvente vi omnes humores attenuant, & vasa expediunt; quales formulae in Materia Medica ad hunc numerum habentur. Vapores autem emollientes pulmoni adhibentur, ut his laxata vasa pulmonalia facilius dimittant illa, quae adhuc in his haerent nondum satis soluta & mobilia. Dum autem haec omnia fiunt, vel apparebunt signa exitus materiae morbosae de corpore (vide §. 830.), vel brevi aderunt indicia (vide §. 838. 839. 840. 841.), quae docent, versus quae corporis loca determinabitur morbi materies, abscessum ibi formatura: illa autem, quae tunc conducunt, sequenti paragrapho dicentur. Cum autem ad §. 839. monitum fuerit, utilissimos esse illos abscessus, qui in peripneumonicis ad crura fiunt, proderit statim, simul ac futuri abscessus suspicio est, illa loca sic disponere, ut facilis materiae morbosae derivatio versus haec fieri possit; de qua re sequenti agetur paragrapho.

§. 860. SEd si cum signis [838.] simul illa adsunt [839. 840.], quibus determinatio significatur, fiant modo dicta (859), simulque locus praevisus (839. 840.) suctu, laxatione, stimulo, aperientibus ita tractandus, ut minus resistat, plus trahat.

Ubi praegressis signis futuri abscessus secuta fuerunt talia indicia, per quae novimus, materiam morbosam versus crura, vel ad parotides tendere, de quibus §. 839. 840. dictum fuit. Primo omnia eadem adhibentur, quae praece-

praecedenti paragrapho enumerata fuerunt. Deinde locus futuri abſceſſus ſic diſponitur, ut vaſa laxata facilius admittere poſſint huc verſus deponendam morbi materiam; ſimulque curatur, ut levi irritatione per frictiones, ſtimulantia, cucurbitas, impetus vitalis motus magis agat in eundem locum. Quomodo autem, & per quae remedia hoc fieri poſſit, alia occaſione in Commentariis §. 134. & 396. 4. explicatum fuit. Monuit *Hippocrates* (*e*) ſequentia: *Quibus ex morbis reſurgentibus quid doluerit, illic abſceſſus oriuntur.* Deinde ſequenti *Aphoriſmo* [*f*] addit: *ſed & ſi aliquid ante morbum doluerit, illic morbus inſidet.* Quotidiana in praxi obſervata veritatem dictorum probant. Ita hominibus, qui diu ulcera crurum paſſi fuerunt (familiare in ſcorbuto inveterato malum), ſi quodam morbo acuto corripiuntur, recrudeſcere haec ulcera ſolent, cum praeſentaneo morbi etiam periculoſi levamine. Naturae ergo ductum ſequimur, dum per epiſpaſtica, cucurbitas &c. efficimus, ut doleant illae partes, verſus quas minimo cum diſcrimine morboſa materia deponi poteſt.

§. 861. SI (841.) obtinet, fiant eadem (859. 860.), ſed ſimul aperientia paulo fortiora, ſaponacea, hepatica addantur, tum clyſmata, & fomenta his conſtantia.

Si vero, vel neglecta applicatione derivantium & attrahentium ad parotides & crura, vel iiſdem fruſtra adhibitis, ſigna docuerint (§. 841.), ad hepar verti materiem morbi, atque in hoc viſcere colligi, tunc primo eadem adhibentur, quae §. 859. laudata fuerunt, ut pulmo levetur, vires firmentur, & materies morbi quam maxime ſoluta & mobilis reddatur. Cum autem non careat periculo haec metaſtaſis, & jure metuatur, ne abſceſſus in hepate natus peſſimos chronicos morbos faciat, conducit ſimul & illa facere, quae praecedenti paragrapho dicta fuerunt; hac ſpe, ut forte incipiens colligi in hepate morbi materies, nondum tamen ibi fixata omnino, ad alia corporis loca, minus periculoſa, deduci poſſet. Dictum fuit ad §. 839., materiam morbi, dum verſus crura vergit, talia ſymptomata producere, quae levioris inflammationis circa hypochondria ſigna dant; unde patet, aliquam adhuc ſpem talis derivationis ſupereſſe in hoc caſu: ſaltem nunquam nocebit, hoc tentaſſe.

Simul autem adhibentur talia remedia, quae, admodum ſolvente vi praedita, collectam in hepate materiem ulterius attenuare valeant, ut vel ad alia loca deponatur meliori metaſtaſi, vel per ductum hepaticum ad inteſtina delata cito expellatur per alvum; ne manens in hoc viſcere, & acrior reddita, teneram & friabilem ejus ſubſtantiam deſtruat. Decocta ergo meraca taraxaci, cichorei, graminis, fumariae &c. cum melle potentur larga copia (formula talis in Materia Medica ad hunc numerum habetur). Fomentis ex ſimilibus paratis obvolvantur hypochondria. Clyſmata ex iiſdem facta

(*e*) Aphor. 32. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 153.
(*f*) 33. Sect. IV. Ibid. pag. 154.

facta injiciantur frequenter & retineantur diu; hac spe, ut resorpta venularum meseraicarum osculis in intestina patentibus, directe & integris suis viribus ad hepar veniant. Simul etiam per eadem sic laxantur intestina, & illorum vasa omnia, ut facilis & expedita via fiat materiae morbi, dum ex hepate versus alvum ruit. De horum remediorum efficacia & usu postea adhuc quaedam dicenda erunt in *Capitulis de Hepatitide, & Melancholia*.

§. 862. MAlum vero, quod descriptum (843.) raro medelam capit, nisi forte emollientibus externis, internis, atque motu equitationis, vel vectionis in rheda cedat parum.

Ubi scirrhus post inflammationem pulmonis remansit, diu quidem tolerari poterit tale malum, raro tamen vel nunquam integram curationem recipit; uti satis patet ex illis, quae in scirrhi historia antea dicta fuerunt. In recenti tali malo sapo Venetus magna copia usurpatus, cum succo graminis & lactis sero, aliquid forte boni facere poterit, saltem absque noxa adhiberi. Verum adhaesio pulmonis ad pleuram, nisi admodum firma fuerit & callosa, forte utcunque emendari poterit. Dictum fuit in Commentariis §. 843. ab Antiquis observatum fuisse morbum bubulo pecori infestum, quam *coriaginem* appellabant; dum nempe pellis ita costis adhaereret, ut manibus deduci ab illis non posset. Laudabatur ad hoc malum, si calido lauri decocto foveretur locus affectus, deinde statim multo oleo & vino perfricaretur sub dio, sole ferventi, tuncque per omnes partes prehensa pellis attraheretur (*g*), hac spe, ut emollitae sic & lubricatae hae partes cedere possent, sicque morbosa illarum concretio tolleretur. Similis certe cura & in morbosa concretione pleurae cum pulmone tuto tentari posset. Si nempe decoctis mollissimis multum & diu repleto corpore, simulque penetrabilibus & lenibus tamen linimentis inuncto pectore externo (saepe enim locum concretionis indicare norunt aegri, dum a corporis aucto motu anheli molestiam quandam aut obtusum dolorem in pectore percipiunt), equitatione vel vectione in rheda concuteretur pulmo. Sic saltem imitamur illa remedia, quae in simili malo externas partes obsidente prosunt; neque videtur aliud quid secundum artis praecepta hodie cognita tentari posse.

§. 863. QUando in ipsam jam gangraenam abiit (844.), incurabilis est.

Facile patet, vix quid spei tunc superesse, dum pulmo, vitale viscus, gangraena correptus contabescit. In Commentariis §. 432., ubi de viscerum gangraena agebatur, quaedam loca ex *Hippocrate* allegata fuerunt, quae videbantur docere, sputa in febribus quandoque livida & graveolentia, gan-

[g] Auctor. Rei Rustic. Columell. Lib. VI. cap. 13. pag. 582.

gangraenae signa (§. 844.), excreta fuisse, superstitibus aegris. Verum non constat, an peripneumonici fuerint ab initio morbi tales aegri. Nunquam quidem nocebit aegris, uti ibidem dictum fuit, si Medici ne quidem in desperatissimis morbis omnem spem abjiciant, interim tamen si consideretur, pulmonis inflammationem, ex sua natura adeo periculosum morbum, in pessimum exitum, gangraenam nempe, terminari, quivis facile credet, si non certam desperationem, saltem minimum spei in tali casu superesse. Si quid adhuc fieri posset, simul, & semel applicanda forent omnia illa, quae in cura gangraenae §. 434. & sequentibus laudata fuerunt, in quantum visceris affecti situs & conditio permittunt. De hac re adhuc postea quaedam dicenda erunt ad §. 903., ubi de Pleuritide Gangraenosa agitur.

§. 864. SI autem Peripneumonia per sputum jam expurgari coepta, incipit suppressum id habere, statim summa ope nitendum, ut iterum id prodeat. Tales causae impedientes sunt saepe magnum frigus subito admissum; ingens exsiccatio undecunque nata; febris calida superveniens; medicamenta calefacientia; alvus liquida, nec critica; sudor ingens; animi affectus vehementior.

Absoluta jam foret curatio Peripneumoniae, consideratis omnibus, quae agenda sunt, prout vario exitu terminatur hic morbus, vel diversis viis de corpore eliminatur morbi materia. Verum adhuc debebant expendi illa, quae fieri oportet, dum peripneumonia, per sputa jam expurgari coepta, incipit illa suppressa habere. Quanti momenti sit sputorum in hoc morbo excretio, & quam pulchre per illa eliminari possit morbi materies, antea §. 830. 2. vidimus: unde simul patet summa necessitas, ut omni molimine redintegretur evacuatio sputi, si suppressum illud fuerit. Simul conducet summopere, ut cognoscantur illae causae, a quibus sputa supprimi quandoque docuit Observatio; ut nempe vitari possent, cum nondum adsunt; & tolli vel emendari, dum jam praesentes inveniuntur.

Magnum frigus subito admissum. Quanti usus sit humidus aeris inspirati tepor in hujus morbi cura, jam saepius dictum fuit, dum sic laxantur vasa, ut transmittere possint; simulque quam optime disponuntur fluida, ut transire per vasorum ultimas angustias valeant. Inter causas peripneumoniae aeris frigus §. 824. numeratum fuit: constat enim, aerem gelidum pulmonem siccare, stringere, imo & ipsum sanguinem per vasa pulmonalia motum, & nudo fere aeri expositum (*b*), coagulare. Unde patet, ab eadem causa morbum jam praesentem debere augeri, &, contractis vasis excernentibus, sputa supprimi. Dum gelidum potum affatim bibunt tales aegri, aut imprudenter frigidissimus aer hyemali tempore admittitur subito in-

con-

(*b*) Boerhaave Institut. Medic. §. 747.

conclave, ubi decumbunt, sputorum periculosa suppressio ab hac causa nasci solet.

Exsiccatio undecunque nata. Dum nimium frigus, hic noxium, vitare volebant quidam, in alterum extremum inciderunt, nimia calefactione loci, in quo decumbunt aegri. Notum est, sanissimos homines, aestuante in aere versatos, siccissimam habere oris interni, narium, asperae arteriae, & pulmonis ipsius omnem superficiem, sic ut vix loqui aut deglutire valeant ob partium exsiccationem. Non mirum ergo & idem ab eadem causa in aegris fieri. Cavetur facile exsiccatio ab hac causa, si justa caloris temperies servetur [quod thermometrum optime indicat], simulque aeris tepori jungatur humiditas; quod facile obtinetur, si aquosis exhalationibus repleatur aer, quem aegri inspirant.

Febris calida superveniens &c. Notatum fuit ad §. 830., felicem illum peripneumoniae exitum, quo in sanitatem terminatur per benignam resolutionem, vel salubrem evacuationem materiae morbosae per sputa &c., tunc tantum locum habere, dum febris mitis est & boni moris. Si ergo inceptae tali excretioni superveniat febris calida, exsiccabitur brevi corpus liquidissimis expressis [vide §. 587.], & mutabitur illa morbi conditio, quae salubri huic per sputa evacuationi favebat. Sic observamus in phthisicis, quibus quotidie per sputa pus in pulmone collectum evacuatur, vespertino tempore, dum hectica illorum febris multum augeri solet, sputa supprimi cum anxietatis augmento; matutino demum tempore, minuta febre, sputa iterum excerni cum summo levamine. Calefacientia autem medicamenta, in hoc morbi statu exhibita, similem effectum habere intelligitur ex illis, quae §. 586. α de febrium causis dicta fuerunt: ibi enim probatum fuit, a talibus in sano etiam corpore febrim excitari posse; facile ergo ab iisdem augeri poterit febris, quae jam adest.

Alvus liquida, nec critica. Omnia, quae de corpore subducunt liquida ingenti copia, inter causas sputi suppressi merito numerantur. Per alvum quandoque morbi materiem in peripneumonia evacuari, vidimus §. 830. 3.: tuncque critica dicitur diarrhoea, & levamine morbi insigni facile distinguitur a noxio alvi fluxu. Observaverat jam in hoc morbo *Hippocrates* (*i*), ab alvo liquida supra supprimi; habet enim sequentia: *Si multus humor per inferiora secedat a quinto die, mortem infert. Secedente enim per inferiora humore, superiora siccescunt, neque sputi purgatio per superiora prodit. Inferiorem igitur alvum neque nimis sisti oportet, ut febres haud acutae sint: neque nimis subduci, ut sputum sursum emitti possit, & aeger viribus valeat*. Dum in phthisicis fatalis illa diarrhoea, morbo & vitae finem imponere solita, accedit, miseris illico sputa supprimuntur.

Sudor ingens ob eandem rationem, nimiam nempe liquidi subductionem, sputi suppressi causa esse potest, uti facile patet.

Anini

(*i*) De Morbis Lib. III. cap. 14. Charter. Tom. VII. pag. 589.

Animi affectus vehementior. Quantum turbari possit corpus a validis animi affectibus, antea in Commentariis §. 99. & 104. vidimus. Sed & inter febrium causas §. 586. γ. numerati fuerunt: & in illo casu, dum segnis nimis febrilis motus non poterat morbi materiem subigere, movere, secernere & excernere, illum augeri posse excitato animi affectu in Commentariis §. 611. dictum fuit. Cum autem in hoc casu, ubi per sputa evacuatur peripneumoniae materies, justum adsit febrilis motus moderamen, patet, ingens discrimen adesse, dum per animi affectus vehementiores incitatur ille motus. Accedit, quod in validis animi affectibus semper in respiratione observetur facta mutatio, unde pulmonem directe quasi afficiunt. Sic ira summa motus homo validissime respirat illico, & anhelat; metu subito perculsus statim ingentem circa pectus oppressionem sentit, molestissima ducit suspiria &c.

§. 865. TUm statim ad vicinitatem partium a suppressa, & aggesta increscente materie inflammatio nova exoritur; unde illico eadem symptomata, quae a peripneumonia primaria (825. 826.); illa autem tum debilitato jam corpori accidentia, ut plurimum cito lethalia evadunt.

Per sputa enim evacuabatur illud, quod in vasis infarctum haerens inflammationem fecerat, & liberum sanguinis motum ex corde dextro per pulmones in cor sinistrum impediverat. Simulac ergo supprimuntur haec sputa nondum educta omni morbi materia, vasa quaedam manent obstructa, ab impetu sanguinis loca obstructa urgentis distenduntur, distenta comprimunt sibi vicina vasa; sicque malum brevi propagatur, & omnia symptomata, numeris hic citatis recensita, quae jam minui inceperant, recrudescunt denuo, & augentur subito. Patet summum inde discrimen metuendum esse, cum debilior jam a morbo praegresso aeger novo huic insultui ferendo minus par sit.

§. 866. ILli autem vitio (864.), ejusque sequelis (865.) occurritur vapore assiduo calidi, humidi, emollientis, naribus, ore attracti, pulmonibus recepti; toto aere simili huic vapori per artem reddito; usus etiam largus potuum similium, cum melle inprimis & aceto, multum prodest; medicamenta leniter resolvendo antipyretica, ut est stibium diaphoreticum cum nitro fixante; leniter opiata; sudoris evitatio; maxime tandem placida animi quiete.

Pulcherrimum, quod tunc adhiberi potest, remedium est, si omni momento aeger calidum & humidum vaporem naribus & ore hauriat, ut tota pulmonis aerea superficies humescat & emolliatur; sic enim laxantur contracta

tracta vasa, diluuntur & meabiles redduntur spissiores redditi per exsiccationem praegressam humores, & binis his effectibus concurrentibus sputi suppr essiredintegratur excretio. Simul etiam novae inflammationi, ab hac causa natae, prospicitur quam pulcherrime, ut vel resolvi, vel per sputa curari possit; uti jam saepius in praecedentibus monitum fuit. Ob eandem causam, vasis aqua calida plenis in cubiculo repositis, totus aer vaporibus humidis repletur. Eodem tempore decocta hordei, avenae, ficuum, herbarum emollientium & leniter aperientium [quae antea jam laudata fuerunt] potantur larga copia, ut & sanguis his diluatur, & pulmonis vasa laxentur: additur mel, solvente blanda saponacea virtute adeo notum; & acetum parca copia, ut lenis tussis excitetur, per quam, solutis humoribus & laxatis vasis, expellatur omne, quod retentum fuerat sputis suppressis. Oxymel hinc tanti fecerunt Veteres Medici, & ex similibus parata formula in Materia Medica ad hunc numerum habetur. Unde in tali casu *Hippocrates* (k) dixit: *Huic confert potiones bibere, quibus pulmo humectatur & exspuit. Nisi enim exspuerit, & durior pulmo evadit, simulque arescit & hominem perimit.*

Blanda illa remedia, quae ad solvendam spissitudinem inflammatoriam jam toties laudata fuerunt, pariter hic summi usus; qualia sunt nitrum, sal polychrestus, sal prunellae &c., dum vel pulveris forma sumuntur, vel in decoctis illis solvuntur. Prae reliquis autem laudari solet stibium diaphoreticum dictum, quod ex antimonio cum tripla nitri copia combusto paratur: miro enim modo sic mutatur nitrum, & cum parte sulphuris antimonii fixatur. Solet in officinis aqua fervida ablui omne illud salinum, sic ut sola antimonii combusta calx supersit; sed potius illud retinendum foret, cum inde praecipua hujus remedii efficacia pendeat; tuncque vocatur antimonium diaphoreticum non ablutum. An autem in ipso antimonio talis haeret efficacia, quae sputis suppressis in hoc morbo evocandis utilis est? Quaedam habentur Observata, quae hoc docere videntur. Dum antimonium crudum purissimum, in pulverem tenuissimum tritum, ebullit per bihorium cum lixivio salis alcalini fixi; dein fervidum decoctum a pulvere subsidente caute effunditur, illud frigescens ad fundum deponit pulvisculum rubrum tenerrimum, qui aqua ablutus & exsiccatus dat illud remedium, quod *Kermes minerale & Pulvis Chartusianorum* vocari solet; cujus grana tria omni quadrihorio data miros dederunt effectus (*l*) in desperatissimis etiam casibus. Interim tamen conducet semper una cum specificis illis remediis jungere decocta aperientia, & calidos vapores, quae modo laudata fuerunt; cum summum periculum omnia artis molimina poscat.

Diacodiata autem & leniora opiata multum prodesse possunt, quatenus nimium febris impetum compescunt (vide §. 610.), alvum liquidam,

[k] De Morbis Lib. I. cap. 11. Charter. Tom. VII. pag. 547.
[*l*] Vide l'Acad. des Sciences l'An. 1720. Mem. pag. 542.

dam, sputi suppressi causam saepe [§. 864.], sistunt, & animi validos affectus sopiunt. Quaenam autem conducant ad sudoris evitationem, explicatum fuit in Commentariis §. 718. Quomodo autem animi affectus validi compesci possint, sicque restitui placida animi quies, dictum fuit in Commentariis §. 104. & §. 605. 5.

Ex omnibus illis, quae hactenus dicta fuerunt, constat, quam varia requiratur medela, licet idem morbi nomen maneat: simulque patet, accurate cognitam requiri peripneumoniae historiam, ut cum fructu remedia adhiberi possint; cum, quod uno tempore prodest, altero noceret pessime.

PERIPNEUMONIA NOTHA.

§. 867. Quae Peripneumonia hyeme a frigore, verno tempore a calore superveniente multoties accidit, oriri solet ex pituita lenta in toto sanguine nata ex causis recensitis olim (69. 72.), & sensim pulmones infarciente, donec in pessimum hunc, & improviso saepe lethalem, morbum eat.

Quando §. 69. de morbis a glutinoso spontaneo ortis agebatur, notatum fuit, duplicem glutinosam cacochymiam in humoribus nostris observari: unam, quae a calido illo glutine, quod *phlegma phlegmonodes* vocaverunt Veteres, inflammatoriam viscīditatem dicere solemus hodie, nascebatur, & rapidiorem humorum per vasa motum, validamque vasorum in liquida actionem, pro causis agnoscit: alteram vero, quae frigidam & lentam materiem, pituitam proprio nomine vocandam, habet, & ab oppositis causis, imminuto nempe motu humorum vitali, & minori actione vasorum in fluida, originem ducit. In utroque casu sanguini conciliatur lentor talis, ut difficilius per minimorum vasorum angustias transire possit. De peripneumonia ab inflammatoria sanguinis spissitudine nata in praecedentibus actum fuit. Facile autem patet, sanguinem, lenta & frigida pituita gravatum, pariter immeabilem reddi posse, & haerere in vasorum pulmonalium angustiis: nascetur ergo peripneumoniae inflammatoriae simile malum: pars enim affecta eadem est, & plurima symptomata communia adsunt; verum tamen in causa morbi materiali magna diversitas est, dum in hoc morbo frigidus mucosus lentor adest, qui se aqua calida dilui facile patitur, quod in spissitudine inflammatoria non obtinet; simulque longe levior febrilis insultus in hac peripneumoniae specie adest. In hoc morbo designando ergo retentum fuit Peripneumoniae nomen, sed ut distingueretur, dicta fuit *Peripneumonia Notha*. De hoc morbo solus fere *Sydenhamus* bene scripsit: apud Veteres Medicos, quantum memini, non fit ejus mentio, saltem non hoc nomine; sub titulo enim Catarrhi, aut & pituitae pulmonem occupantis, quaedam hinc inde habentur, quae utcunque huc referri possent. Imprimis *Aetius* (*l*) quaedam habet, quae huc spectant: notat enim a pituitosis cibis crudos & viscosos humores in corpore generari, qui aliquando in ipsum etiam pulmonem irruunt, & falsam inflammationis imaginem minus expertis Medicis exhibent. Plurima ibi recenset, quae satis huic morbo conveniunt.

Hyemali tempestate, dum otio indulgent homines, & victu duriori utuntur, lenta plurima in corpore accumulari extra dubium est, quae aliis anni tem-

(*l*) Tetrabibl. 2. Serm. 4. cap. ult. pag. 526.

temporibus per corporis motus, & victum salubriorem ex fructuum & herbarum succis, soluta & mota eliminantur de corpore. Unde *Hippocrates* (*m*) dixit: *Hybernum tempus pituitosius esse aestivo, morbosque fieri circa caput, & illam regionem, quae super septum transversum est.* Lentescentis enim sanguinis, & hinc minus meabilis, prima indicia fere semper in cerebri aut pulmonis functionibus laesis apparere solent; cum in his locis per minimorum vasorum angustias transire debeat. Confirmantur haec enumeratione morborum hybernorum, quae in *Aphorismis* [*n*] habetur; ubi sola fere recensentur illa mala, quae caput aut pectus obsidere solent.

Ubi autem aggesta illa brumali tempore pituita verno accedente calore solvi incipit, & humoribus circulantibus misceri; neque tamen tenacitatem suam, quam habet, penitus deposuit, gravatur sanguis viscida hac saburra, & saepe in vasis pulmonalibus haerere incipit, sicque hunc morbum producit. Non enim omnia corporis liquida jugi moveri circuitu constat: pingue enim oleum in tunica adiposa, medulla in ossium recessibus, mucus lubricans ossa ad se invicem mobilia in articulorum cavis &c. accumulantur, dum deficit imprimis muscularis motus in animalibus. Pulchre autem explicuit *Galenus* [*o*], cur *Hippocrates* plurimos morbos verno tempore oriundos recenseat, licet paulo ante (*p*) ver saluberrimum & minime exitiale dixisset. Notat enim *Galenus*, ver saluberrima servare illa corpora, quae probis humoribus sunt praedita, neque ex sua natura aliquid innovare in corporibus, quod de reliquis anni tempestatibus dici nequit, cum etiam in puris corporibus aestas flavam bilem exasperet; autumnus atrae bili generandae faveat; hyems pituitam colligat. Veris autem efficaciam in corpus comparavit corporis exercitationibus, quae ex sua natura saluberrimae quidem sunt, interim tamen in cacochymicis corporibus, uti & in plethoricis, plurima mala producere possunt; dum per illa movetur subito collecta saburra, vel plenis nimis vasis bono sanguine imprudenter augetur humorum per vasa motus. Confirmatur hoc & *Sydenhami* [*q*] testimonio, qui notavit, *Hyeme ingruente, & saepius sub ejusdem exitum, Vereque adhuc nascente, quotannis emergere Febrim symptomatis Peripneumonicis haud paucis conspicuam*, quam *Peripneumoniam Notham* vocavit.

Ubi ergo ex causis, in *Capitulo de Morbis a glutinoso spontaneo* ad numeros hic citatos, explicatis, collecta est viscida talis colluvies, atque eadem verno tepore, vel aliis de causis (vide §. 871.) soluta, cum sanguine movetur per vasa, semper fere solet primam noxam sentire pulmo; quia illa pituita venis recepta, & sanguini mista, statim per pulmones moveri debet: atque ideo primo ibi haerere incipiet, quidquid minus meabile est, neque pulmonis actione sic attenuari potest, ut aptum evadat per ultimas vasorum angustias fluere. Colligetur autem illius pituitae copia hic brevi, quia omnis

(*m*) De salubri victus ratione text. 15. Charter. Tom. VI. pag. 228. [*n*] Aphor. 23. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 118. (*o*) In Commentariis Aphor. 20. Sect. III. ibid. pag. 115. (*p*) Aphor. 9. Sect. III. ibid. pag. 98. (*q*) Sect. VI. cap. 4. pag. 340.

nis liquor totius corporis, quo tempore, distributus per omnes partes semel circuitum absolvit per cunctas, eo tempore totus semel transit per solos pulmones, uti in Commentariis §. 824. notatum fuit. Non mirum ergo erit, sensim sic infarciri pulmones, donec, obstructis plurimis ramis arteriosis per pulmonem distributis, impediatur transitus sanguinis ex corde dextro in sinistrum; sicque improvisa sequatur mors.

§. 868. UBi paululum adolevit id malum, produxit jam in toto corpore effectus plurimos [71. 72. 73.], tumque praeterea eos, qui peripneumoniae lentae proprii [825. 826.], unde malum curatu difficillimum.

Causa praedisponens ergo peripneumoniae nothae est pituitosa lenta cacochymia, quae non potest diu adfuisse, quin laesae fuerint functiones plures corporis; unde signa habentur hujus mali, quae paragraphis in textu citatis enumerata sunt, atque in Commentariis earundem explicata. Ex illis signis ergo, & causis talem pituitam generantibus praegressis, novimus, metuendum esse hunc morbum. Ubi autem simul apparent indicia, quae docent, difficilius jam moveri sanguinem per pulmonis vasa, certo scimus, pituitam illam incipere haerere in angustiis arteriae pulmonalis, adeoque adesse jam peripneumoniam notham. Notandum tamen, non adeo subito increscere omnia haec mala, ac in peripneumonia inflammatoria, cum longe tenacius sit inflammatorium illud viscidum lento hoc & pituitoso, & valida febre comitante citius adigatur in vasorum angustias: unde etiam, uti §. 872. dicetur, fallaci lenitate saepe opprimit hic morbus necopinantes. Quamvis autem in initio morbus hic non adeo malignis symptomatibus stipatus esse videatur, atque pituitosus ille lentor aqua solubilis sit, tamen in curatione magna difficultas saepe manet, quia in toto corpore mucosa talis cacochymia praedominatur; unde brevi, ob rationes praecedenti paragrapho datas, augebitur in pulmone malum; simul etiam, quia optima ad lentorem illum pituitosum attenuandum remedia non nisi summa cum prudentia adhiberi possunt, uti sequentibus paragraphis patebit. Periculum augetur, quia nonnisi a peritis ille morbus detegitur facile, & saepe in initio negligitur, vel perversa tentatur medela.

§. 869. NAm missio sanguinis, eousque celebrata, ut in hoc morbo requiritur [854.], nocet admodum ob debiliora viscera, nimisque aliena humida lenta; hinc primo juvare visa, mox mala auget.

Pectoris oppressio in hoc morbo venae sectionem quidem postulare videtur aeque ac in peripneumonia vera, ut nempe minuatur moles liquidi motu per pulmonem; simulque, depletis vasis, spatium fiat remediis diluendi & attenuantibus. Unde & *Aretaeus* (r), uti in Commentariis §. 854. dictum

(r) De Curatione Morbor. Acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 94.

dictum fuit laudavit venae sectionem. *Si pituita, aut spuma, vel alia quae-
vis humiditas tumefaciat; venarum (enim) inanitiones ampliorem pulmonis lo-
cum faciunt ad respirationis transitum*. Sed & in cura peripneumoniae verae
dictum fuit (§. 854.), repetendam esse venae sectionem pro vario mali gra-
du. In hoc autem morbo minus tutum videtur, pectoris angustiam itera-
tis sanguinis missionibus levare. Obtinet enim hic morbus fere tantum in
talibus corporibus, quae & viscera debilia habent, & humores in morbosum
lentorem pituitosum degenerantes. Probatum autem fuit ad §. 25. 1. & §.
43. 3., debilitatem fibrarum, vasorum & viscerum oriri ab impedita assi-
milatione ingestorum in naturam liquidi vitalis sani; illam vero assimilatio-
nem impediri ob jacturam nimiam humoris boni, sanguinis imprimis. Ob
hanc causam §. 69. inter causas antecedentes *glutinosi spontanei* numerabatur
& boni sanguinis inopia, uti tunc probatum fuit. Levat ergo quidem ve-
nae sectio pectoris angustiam, atque hinc primo juvare videtur; interim ta-
men larga nimis, vel saepius repetita, lentorem pituitosum, peripneumoniae
nothae causam materialem, auget, adeoque nocet.

§. 870. Attenuantia autem adeo hic famigerata, dum impetum in vasa pulmonalia augent, densitatem impactumque obstruentis saepe augent, simulque morbum cito reddunt lethalem.

Cum ergo mucosa frigida cacochymia adsit, videretur indicatio curatoria
jubere, ut illud lentum dividatur & attenuetur; ad quod perficiendum au-
ctus humorum motus & stimulantia remedia laudantur (vide §. 75.). Ve-
rum accelerato humorum motu cor intra datum tempus saepius & fortius
sanguinem urget in arteriam pulmonalem; adeoque, nisi humores meabiles
fuerint & vasa pervia, obstruens illud pituitosum adigetur in majores vaso-
rum angustias, vasa obstructa magis distendentur, vicina adhuc libera com-
primendo angustabunt, adeoque omnia mala augebuntur, & morbus cito
lethalis fiet; uti toties funestis exemplis constitit; dum aeris frigus, tan-
quam morbi causam unicam, incusantes aegri vel adstantes calidissima adhi-
berent remedia, piper vel zingiber contritum cum melle, potus acres fer-
mentatos, ut spiritum anisi, levistici & similia; quorum noxam observavit
Sydenhamus [f], monuitque, a similium usu liberaliori omnes pulmonum
aditus praecludi in hoc morbo. Unde etiam in Commentariis §. 75. 4.,
ubi de cura glutinosi spontanei agebatur, haec cautela data fuit, ne subito
glutinosis humoribus plena corpora validis exercerentur motibus, cum sem-
per tunc adesset periculum, ne his glutinosis obrueretur pulmo.

Patet ergo ex hactenus dictis peripneumoniam notham difficulter curabi-
lem esse, summamque requiri prudentiam, ut rite tractetur.

(f) Sect. VI. cap. 4. pag. 340.

§. 871. Morbus ille senibus, pituitosis, frigidis, catarrhosis, gravedine laborantibus, frequens, sequi solet omnes causas, quae stagnantia cito movendo in pulmones agunt, ut cursus, declamatio, cantus, ebrietas inprimis a valide calefacientibus. comessatio, calor foci, balnei, solis, maxime si aestum hinc natum subito frigus ingens exceperit.

Morbus autem ille frequentissime contingit talibus hominibus, in quibus a quacunque causa lenta illa pituita praedominatur. Tales autem semper sunt senes, quibus frigidum esse corpus dixit *Hippocrates* (*t*); atque ideo spirandi difficultate & catarrhis tussiculosis frequenter vexari monuit [*u*]. Tenaci enim & frigido muco in hac aetate gravari solet pectus, quem firmis non satis lateribus inani tussicula frustra expellere tentant miseri. Huc etiam referuntur pituitosi & frigidi, quibus phlegmaticam esse temperiem dicere solent Medici. Glabrities cutis major, pili albi tenues, tarde crescentes, albedo, tumor, mollities, pinguetudo corporis, venae angustae & latentes pro signis talis temperiei habentur (*w*). In catarrhosis autem & gravedine laborantibus jam adest talis dispositio, ut magna copia humorum, cito lentescentium, per internam pulmonis membranam exeat, & tussi expellatur (vide §. *69*. 5. *719*. *793*.); adeoque alia quavis accedente causa, quae talium humorum expulsionem sistit, his gravatus manet pulmo & infarcitur.

Si jam praesenti causae materiali hujus morbi jungantur aliae, quae illam aequabiliter hactenus per omnia dispersam ad pulmonem determinant, vel stagnantem hactenus in motum deducunt, & humoribus circulantibus miscent, aderit peripneumonia notha. Tales autem sunt causae sequentes.

Cursus, declamatio, cantus. Cursu enim acceleratur sanguinis motus per pulmones, & stagnantia cito in motum deducuntur. Clamore autem & cantu pulmoni ipsi vis infertur. Videantur illa, quae in Commentariis §. 824. de his dicta fuerunt.

Ebrietas &c. A vino aliisque fermentatis liquidis, & spiritibus inde destillatis, augeri circulationis velocitatem & calorem, imo & ardentissimas febres excitari posse, si nimia sumantur copia, antea in Commentariis §. 586. *α*. vidimus. Merito ergo & ebrietas inter causas peripneumoniae nothae recensetur, omnium maxime, si a valide calefacientibus, ut spiritu anisi, levistici & similibus, assumtis ortum duxerit. Praeterea miseri illi, qui his quotidie abutuntur, pallidi, tumentes, cachectici vivunt, totumque corpus frigidis & mucosis humoribus repletum habent saepissime. Dum enim plena turgent vasa his, a rarefactis liquidis ebrietatis tempore distenta, sequenti die, ubi hoc villi edormiverunt, flaccidum languet corpus, donec simi-

(*t*) Aphor. 14. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag 24. (*u*) Aphor. 31. Sect. III. ibidem pag. 128. (*vv*) H. Boerhaave Institut. Medic. §. 891. 895.

similibus stimulis ille languor superetur denuo. Hinc toties distentis vasis perit robur illorum, & enervatur actio in liquida contenta, unde omnia liquida fere in mucosam inertem cacochymiam degenerant. Videantur de his illa, quae in Commentariis §. 605. 11. habentur. In ebriosis ergo praesto est causa materialis peripneumoniae nothae, quae, novo usu spirituum fermentatorum mota, facillime hunc morbum producere valet. Confirmavit modo dicta suo testimonio Sydenhamus (x), qui habet sequentia: *Paulo habitiores ac crassos prae caeteris aggreditur; virilem aetatem vel assequutos, vel etiam (quod saepius accidit) praetergressos; liquoribus spirituosis (vini maxime spiritui) plus aequo addictos. Cum enim in hujusmodi hominibus sanguis humoribus pituitosis, brumae tempore congestis, fuerit oneratus, atque idem ab ineunte vere in novum motum cieatur, tussis hanc nacta occasionem mox subingreditur, qua ministra dicti humores pituitosi in pulmones irruunt: quo tempore si forte aeger, nullo vivens consilio, liquores ejusmodi spirituosos adhuc liberalius hauriat, crassescente jam fere, quae tussim excitabat, materia, & ab ea praecluduntur pulmonum aditus, & febris omnem sanguinis massam depascitur.*

Comessatio merito & huc refertur, dum ultra satietatem, ciborum varietate & condimentorum illecebris allecti, manducant homines. Inde enim febrim accendi saepissime, in Commentariis §. 586. α. dictum fuit; sive sola nimia copia ciborum, sive & indigestilis illorum natura, hoc effecerit. Accedit, quod copioso nimis, crudiori, & saepe tenaciori chylo gravetur tunc pulmo; unde etiam peripneumoniam veram nasci posse in Commentariis §. 824. demonstratum fuit.

Calor foci, balnei, solis &c. Dum in corpore praeexistit lentum illud pituitosum, & dein a quacunque causa augetur calor, moventur stagnantia, & cum sanguine per pulmones rapiuntur; adeoque periculum est, ne ibi haerere incipiant. Calente autem corpore, etiam ab externo calore foci v. g., videmus manifeste, dilatari vasa, adeoque facile admittere posse crassiores humorum partes: docet hoc rubor major faciei in hominibus, qui hyemali tempore luculento assident foco. Si ergo aestum hinc natum subito sequatur ingens frigus; uti dum homo diu versatus in calido hypocausto gelidissimo aeri se exponit, stringuntur uno momento vasa, adunantur fluidorum moleculae (vide §. 117.), adeoque aptissima nascitur obstructioni (vide §. 107.) occasio. Omnium maxime hoc in pulmone fiet, quia reliquas corporis partes vestibus contra frigus munire possumus; aeris vero ingressum impedire respirationis jugis necessitas prohibet. Patet ergo ratio, quare toties peripneumonia, & vera, & notha, ab hac causa fiant. Videantur & illa, quae in Commentariis §. 118. de hac re habentur.

(x) Sect. VI. cap. 4. pag. 340.

§. 872. PRimo fallaci lenitate opprimit necopinantes: quippe levi fatigatione, debilitate, prostrato omni fere animi motu, anhelitu, oppressione pectoris incipiens, adeo leves motus excitat, ut vix caloris, febrisve indicia moneant periculi: mox vagae horripilationes, leviusculi febris insultus adsunt; unde subito crescente anhelitu & debilitate mors; cujus in urina & pulsu vix ullum adfuit praesagium.

Morbus hic, si ullus alius, fallaci lenitatis specie decipit minus peritos, non enim hic calor intensus, magna febris, aliaque vehementia symptomata, que veram peripneumoniam comitari solent (vide §. 826.), adsunt. Causa enim morbi materialis iners & lenta pituita est, sensimque in pulmonalis arteriae angustiis accumulari incipit. Interim tamen magnum discrimen, quod in hoc morbo adest, postulat, ut accurate cognosci possit in ipso etiam sui initio. Diagnosis autem hujus morbi habetur ex causis praegressis, & functionum laesionibus sedulo observatis. Si ergo novimus, hominem ex propria temperie, aetate, malo victu, aliisve morbis praegressis, lenta mucosa saburra corpus gravatum habere, atque deinde accesserint tales causae, quae illud mucosum movere, & circulantibus humoribus miscere potuerint, atque in pulmonem agere, scimus hunc morbum metuendum esse. Inter illa vero signa, quae docent, lentam pituitam una cum sanguine moveri per vasa, eundemque minus meabilem reddere, est levis fatigatio, & major debilitas, simulque hebetudo insolita, dum nullis fere animi motibus amplius afficiuntur tales aegri, sensus externi & interni torpent. Mentis enim illa alacritas, & corporis agilitas, quae sanis adsunt, liberum humorum per omnia vasa motum, & debitam spirituum nervosorum copiam supponunt. Verum, dum mucosa talis cacochymia sanguinem gravat, humorum fit immeabilitas, secretiones impediuntur, subtilissimi liquidi defectus sequitur, motus vitales, naturales, animales perturbantur; uti pluribus demonstratum fuit in Commentariis §. 71. & 72.

Ubi autem lenta illa pituita in pulmonis vasis haerere incipit, jam impeditur liber sanguinis ex corde dextro in sinistrum transitus, unde majore respirationis molimine aegri viam expedire conantur; hinc anhelant, deque molesta anxietate & pectoris oppressione conqueruntur. Interim tamen nulla, vel levissima saltem, adsunt febris indicia. Vagae tunc sequuntur horripilationes, & leviusculi febris insultus, ita ut nunc incalescant aegri, nunc frigeant iterum [y]. Sensim autem magis magisque infarcitur pulmo, sic ut *Pulmonum coarctatio adstantium auribus percipiatur* (z), ingrato nempe illo stertore, de quo in Commentariis §. 826. dictum fuit. Anhelitus crescit & debilitas; tandemque *intercepta circulatione*, *sanguineque quasi praefocato* (a), mors venit, licet *nulla fere*, *praesertim in habitioribus*, *febris indicia sint* [b]. Febris autem absentiam, vel causam, quare vix percipiatur, partim ab intercepta

[y] Sydenham. ibidem. (z) Idem. Ibidem. (a) Ibidem. (b) Ibidem.

tercepta circulatione ob infarctum pulmonem deduxit *Sydenhamus* (*c*), partim etiam, quod sanguis, materiae pituitosae copia gravatus, in plenam ebullitionem assurgere nequeat. Unde patet ratio, quare in pulsu & urina vix ullum signum appareat, a quo lethale praesagium haberi posset.

Quamvis autem urina pallida vix olens in hominibus frigidis & pituitosis observari soleat (vide §. 72.), in hoc tamen morbo quandoque & intense rubra cernitur & turbida statim, uti pariter *Sydenhamus* (*d*) notavit. Aliquando & turbida mingitur, & manet talis, nullo sedimento deposito; plerumque etiam conquassata spumam colligit, & diutissime retinet. Adeoque in urina ut plurimum tamen signa apparent, quae malum omen dant; licet etiam viderim, urinam in peripneumonia notha vix mutatam fuisse. Quamvis autem rubor urinae pro caloris interni signo habeatur, uti ad §. *673*. dictum fuit; tamen in hoc morbo adesse illum posse facile patebit, si consideretur, crassiores & obesulos hoc morbo imprimis corripi, uti praecedenti paragrapho dictum fuit. Dum autem in his iners pingue motu, calore aeris &c. solvitur, & sanguini subito miscetur, pessima humorum immeabilitas nascitur (vide §. *681*.); & hujus pinguis pars salibus urinae mista ruborem facit, quem ab oleo imprimis pendere in Commentariis §. *673*. probatum fuit.

Monuit & *Sydenhamus* (*e*), aegros hos, dum tussiunt, molestum capitis dolorem percipere, ac si dissiliret [hac enim loquendi formula uti solent). Neque mirum hoc videbitur, si consideretur, impedito sanguinis per pulmonem transitu, simul etiam minui facilem venosi sanguinis a capite reditum, adeoque omnia encephali vasa turgere; uti in Commentariis §. 826. patuit: hinc etiam patet, quare & saepe vertiginem patiantur tales aegri, quod *Sydenhamus* (*f*) pariter notavit.

Haec sunt praecipua signa, ex quibus Diagnosis hujus morbi hauriri poterit. Prognosis periculum indicat, nisi mature succurratur, quod quomodo fieri debeat, sequenti dicetur paragrapho.

§ 873. CUratur hac methodo cautissima. 1. Mittatur sanguis ex largo vulnere. 2. Mox eluatur alvus clysmate, quod repetatur quotidie, donec signa docuerint levari pulmonem. 3. Utatur victu tenuissimo juris carnium, imprimis cum levi acido, potu tenui ex aqua & melle. 4. Vapores, suffitusque descripti (*866*.), decocta diluentia, abstergentia, lenissime aperientia assiduo potanda, adhibeantur; simulque balnea crurum, pedumque, & larga vesicantia.

1. Simulac anhelitus & pectoris oppressio percepta ab aegris docuerint pulmonem infarciri, venae sectio instituenda est. Ita enim minuetur moles liquidi movendi per pulmones, una cum educto sanguine tolletur pars illius

(*c*) Ibidem. (*d*) Ibidem. (*e*) Ibidem. (*f*) Ibidem.

illius pituitosi, quod cum sanguine per venas fluit, minuetur motus febrilis, si adsit, a quo metuenda est major impactio lentae pituitae in angustias arteriae pulmonalis, simulque depletis vasis spatium fiet commodum diluentibus & attenuantibus remediis. Verum quidem est, subducto sanguine augeri causam remotam hujus morbi; cum constiterit ex illis, quae §. 69. 2 dicta fuerunt, inopiam boni sanguinis merito numerari inter illas causas, quae lentum illud glutinosum producunt, & probatum fuerit in Commentariis §. 75. 4., auctum motum prodesse, ut attenuetur illud lentum: sed illae noxae, quae sanguinis hanc jacturam sequentur, postea emendari poterunt, ubi pulmo fuerit levatus: vitae autem imminens periculum, dum pulmo oppleri incipit, cogit, ut hoc remedium adhibeatur. Repetita autem saepius venae sectio, quae in peripneumonia vera toties requiritur, in hoc morbo noceret potius, uti & monuit *Sydenhamus* (g); qui attenta observatione dicit, pessime hoc cessisse, imprimis in illis, qui crassiori erant corporis habitu, & aetatis florem jam praetergressi, quales imprimis huic morbo obnoxii sunt. Adeo autem metuebat secuturam post sanguinis missionem in hoc morbo debilitatem *Sydenhamus* (h), ut jusserit, in lecto jacentibus aegris sanguinem mittendum esse: sic enim & praecavetur optime animi deliquium, in hoc morbo noxium, uti in Commentariis §. 854. dictum fuit. Ex largo autem vulnere sanguis emittitur, ne pituita gravatus sanguis, hincque lentescens, parvum vulnus obstruat. Tertia morbi die novam sanguinis missionem instituere solebat *Sydenhamus* (i]: cum autem urgente tantum necessitate venae sectio in hoc morbo locum habeat, si pulmo levari jam inceperit, illa abstinere praestat.

2. Post venae sectionem illico injicitur clysma, ut alvus eluatur; sicque eductis faecibus tersa intestina venulis bibulis resorbere possint illa, quae postea eadem via injicientur, & saponacea & solvente vi lentum illud pituitosum attenuare valent. Unde in Materia Medica ad hunc numerum habetur clysma ex melle, nitro, ovi vitello, & decocto hordei, quod utrique indicationi satisfacere poterit. Tanti fecit clysmatum usum *Aretaeus* (k) in peripneumoniae cura, ut venae sectionis, si aliquod impedimentum illam prohiberet, locum supplere posse crediderit. Quotidie ergo haec injiciuntur, donec respiratio facilior, & pulsus auctum robur, docuerint, levari pulmonem: hoc autem facto, illis abstinendum est, ne nimium debilitetur corpus: de quo videantur illa, quae in Commentariis §. 610. habentur.

Blandum purgans antiphlogisticum, alternis diebus sumendum, donec convaluerit aeger, laudavit *Sydenhamus* (l). Talia autem purgantia, quae solvendi vi simul agunt, non autem subducunt de corpore liquidissima, prodesse posse videntur.

3. Quare

(g) Ibidem. pag. 341. [h] Ibidem. (i) Ibidem pag. 342. (k) De Curatione morbor. acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 94. (l) Sect. VI. cap. 4 pag. 342.

3. Quare victu tenuissimo opus sit, dum pulmo in suis vasis infarctus est, in peripneumoniae verae historia jam saepius dictum fuit. Laudatur autem hic jus carnium, sed dilutum, quia minime tenax est; & in hordei, avenae &c. decoctis farinosus lentor adest, qui materialem hujus morbi causam augeret potius (vide §. 69. 1.); additur autem his jusculis leve acidum, succus citri vel arantiorum, ut illa dispositio, qua in putredinem sponte vergunt, emendetur. *Sydenhamus* (m) a carnium jusculis abstineri jussit, quia inflammationem huic morbo subesse credidit, quamvis longe minorem ac in peripneumonia vera: agnovit tamen, peripneumoniam notham a colluvie pituitosa, hyemali tempore aggesta, ortum ducere; atque videtur minus accurate distinxisse frigidam & inertem illam pituitam a viscido inflammatorio, quod longe alterius indolis est. Potus autem tenuis ex aqua & melle laudatur, quia mel saponacea sua vi omnem lentorem dividit, facile tunc aqua diluendum, quod hic requiritur.

4. Vapores calidos humidos, antea in cura peripneumoniae vera toties laudatos, hic pariter summi usus esse, satis patet. Laxata enim his vasa pulmonalia facilius transmittere poterunt illud, quod infarctum haeret; simulque interna pulmonis superficies sic optime disponitur, ut per sputa pars quaedam materiae morbosae educi possit. Medicamenta autem talia imprimis prosunt, quae diluendo, abstergendo & attenuando agunt: talis formula in Materia Medica ad hunc numerum habetur. Inflammatoria viscciditas aqua sola dilui nequit; lenta autem illa pituita satis commode aqua calida solvitur; adeoque jure multum boni in hoc morbo a diluentibus speratur. Verum quidem est, laxis & pituitosis corporibus nocere largum potus aquosi tepidi usum; sed his tantum utimur eo usque, donec pulmo levatus fuerit, tunc enim periculum abest.

Balnea autem pedum & crurum adhibentur, ut laxatis his partibus tumeat panniculus adiposus, & in illo copia illius lenti pituitosi colligatur, sicque a pulmone avertatur, quantum fieri possit. In leucophlegmaticis enim & frigidis illis corporibus videmus, per totum corporis habitum adiposum panniculum tumere lentiori tali saburra, unde pastacea illa partium mollities pendet: sic per artem conamur reducere inertem illam pituitam ad illa loca, in quibus antea dispersa haesit absque multo periculo. Non enim sufficit levasse pulmonem, soluta materia, quae vasis ejus impacta haerebat, nisi simul impediatur omni molimine, ne huic similis denuo magna copia ad pulmonem deferatur.

Larga autem vesicantia, imprimis cruribus & femoribus applicata, multum prodesse possunt. Irritant enim partes, quibus applicantur; illas inflammant, epidermidem in vesiculas ichore quandoque & viscidiore humore, plenas attollunt. Quantum haec usum habeant, ut copia & impetus humorum deriventur versus illas partes, quibus applicantur, antea in Commentariis §. 396. 4. dictum fuit, adeoque & hoc respectu prosunt. Praeterea in Commentariis §. 75. eorundem efficacia laudata fuit, dum acri stimulo languentem humorum motum excitant, simulque omne pituitosum

[m] Ibidem pag. 342. 343.

tosum iners dividunt & attenuant, quod hic imprimis requiritur. Post venae sectionem, clysmata, diluentia adhibita, dum nullus metus est, ne aucto his stimulis humorum motu plus obruatur pulmo, tuto adhibentur, & pulchrum effectum praestant.

§. 874. EX his omnibus (820. ad 874.) ratio datur, cur pueris hic morbus, foeminisque rarior? Ut & iis, qui laxae sunt structurae quoad solidorum fabricam; cur vix accidat? Cur in his facile, & fere sponte, sanetur? contra in robustis exercitatisque corporibus? Ex iisdem pariter liquet, hunc morbum fere fieri ex omni alio praegresso; antequam ex eo moriatur aeger: adeoque proximam mortis causam, & ultimum ferme omnium lethalium morborum effectum, esse Peripneumoniam.

Sequuntur jam quaedam corollaria, quae ex peripneumoniae historia tradita facile explicari possunt.

Cur pueris &c. Minus enim firma & in pueris, & in foeminis plerisque, est vasorum compages, atque ideo fluida contenta minus condensantur; hinc dilutior in illis sanguis nec adeo cohaerens apparet. Simul vasa facile dilatantur: hinc, caeteris paribus, magis molle & turgidulum corpus est, quod pictores & statuarii optime notant. Monuerat hinc *Hippocrates* (*n*), peripneumoniam & pleuritidem non fieri ante pubertatem.

Ut et iis, qui laxae &c. Reperiuntur enim & tales homines, quibus a morbis praegressis, vita otiosa, propria temperie, tam parva cohaesio solidarum partium est, ut vix agant in contenta fluida, vel saltem non tali efficacia, quae ad firmum & virile robur requiritur. Hinc in illis omnia eadem ac in foeminis obtinent fere, & morbis inflammatoriis minus obnoxii vivunt.

Cur in his facile, et fere sponte, sanetur. Si in talibus corporibus sanguis immeabilis haereat in pulmonalis arteriae angustiis, cum nunquam illam densitatem habeat, ac in firmo & robusto corpore observatur, sponte sua solvi solet illud obstruens; mora & calore loci, uti & diluentibus potatis, facile attenuandum. Praeterea cum laxa in his hominibus vasa facillime cedant liquido distendenti, dum proximum cor expulso sanguine urget loca obstructa, dilatabitur vas obstructum, ulterius promovebitur obstruens molecula, donec ex arteriis transeat in venas, vel per ultimas arteriolas in cava pulmonis aerea patentes exeat, & per sputa evacuetur. Utroque modo felicissime solvi pulmonis inflammationem, antea in Commentariis §. 830. vidimus; ubi tunc simul notatum fuit, felicem talem peripneumoniae exitum sperari posse, quando laxitas & mollities in toto corpore obtinerent.

Con-

(*n*) Coac. Praenot. N. 512. Charter. Tom. VIII. pag. 882.

CONTRA IN ROBUSTIS EXERCITATISQUE CORPORIBUS. Omnia enim hic contraria obtinent. Sanguis densus, compactus, pauca seri quantitate dilutus, cito concrescens, dum vena educitur: vasa firma, contracta, liquidis impulsis non facile cedentia. Unde tales homines in morbos inflammatorios proni sunt, & illis correpti difficilius sanantur. Unde monuit *Hippocrates* (*o*), uti jam aliis occasionibus saepius dictum fuit: *Densa & exercitata corpora citius a morbis pleuriticis & peripneumonicis perire, quam inexercitata*.

EX IISDEM PARITER LIQUET &c. In Commentariis §. 1. dictum fuit, vitam omnium minimam consistere in actione cordis adhuc contracti & aperti. Verum cor contrahi nequit, nisi simul contentum suis cavis sanguinem exprimat: in homine nato autem omnis sanguis cordis dextri per pulmonem transire debet. Dum ergo homo moriturus est, debilis jam actio cordis, paulo post quieturi, nequit superare illa obstacula, quae a vasorum pulmonalium angustiis & resistentia fiunt: incipiet ergo haerere sanguis in pulmone, tenuissima ejus pars in venas transiens ad cor sinistrum perget, sicque debilem vitam adhuc continuabit: omni ergo momento magis magisque infarcietur sanguine pulmo, donec tantae fiant resistentiae cordi dextro, ut amplius se evacuare nequeat; distentum tunc manebit & quiescet; adeoque aderit mors.

Si jam considerentur illa phaenomena, quae in moribundis apparent, patebit evidenter, ultimum ferme omnium lethalium morborum effectum esse Peripneumoniam. Ultima enim illa vitae quasi cum morte lucta, dum agonizare dicuntur homines, intolerabilem anxietatem facit, quae (vide §. 631.) sanguinis ex corde egressum impeditum pro causa habet. Ingratus ille pulmonis fervor in moribundis certum infarcti pulmonis indicium dat; anhela illa, scapulis elevatis, pinnis narium motis &c., suspiria in moribundis quid aliud docent? Licet ergo concludere, peripneumoniam fieri ex omni fere alio praegresso morbo, antequam ex eo moriatur homo. Si enim excipiantur illi casus, ubi uno momento, corde quasi paralytico reddito, vita cessat, in perfecta syncope a validissimis animi affectibus, profusissimis & subitissimis evacuationibus, summo senio &c., semper mortem praecedit lucta illa, communis maxime ad mortem via, & ipsa morte longe pejor.

(*o*) Coac. Praenot. N. 398. Ibid. pag. 875.

FINIS TOMI II. PARTIS II.

Contra in [illegible]
Hic contrarium observatur. [illegible]
dolenti, cujo contra [illegible]
quaedam [illegible] non facile [illegible]
[illegible] sunt, & illis [illegible]
Hippocrates (6), qui [illegible]
[illegible] corpore [illegible] a morbo [illegible]

[illegible]

(6) Coac. Praenot. N. 412. Ibid. pag. 571.

FINIS TOMI II. PARTIS II.